

INSTITUTUM HISTORICUM POLONICUM ROMAE

**E L E M E N T A  
AD FONTIUM EDITIONES  
LIX**

**DOCUMENTA EX ARCHIVO CARDINALIS IOANNIS MORONE  
AD POLONIAM SPECTANTIA  
QUAE IN ARCHIVO SECRETO ET IN BIBLIOTHECA VATICANA  
ASSERVANTUR**

**II PARS**

**1539-1579**

edidit

**CAROLINA LANCKOROŃSKA**



**NON EXSTINGUETUR**

**R O M A E 1 9 8 4**

INSTITUTUM HISTORICUM POLONICUM ROMAE  
VIA VIRGINIO ORSINI 19 - ROMA

---

IAM PRIDEM ROMAE PRODIERUNT HAEC VOLUMINA  
(continuatio *Studia Teologiczne* — Wilno, vol. I-X):

- XI — MEYSZTOWICZ V., *Repertorium bibliographicum pro rebus Polonicis Archivi Secreti Vaticani*. Vaticani, 1943.
- XII — MEYSZTOWICZ V., *De Archivo Nuntiaturae Varsaviensis quod nunc in Archivo Secreto Vaticano servatur*. Vaticani, 1944.
- XIII — SAVIO P., *De Actis Nuntiaturae Poloniae quae partem Archivi Secretariatus Status constituunt*. Romae, 1947.
- XIV — MEYSZTOWICZ V., *Prospectica descriptio Archivi Secreti Vaticani*. (Ed. chirotypica, exhausta).

---

ANTEMURALE, I-XXVII, Romae, 1954-1983

---

ELEMENTA AD FONTIUM EDITIONES

- I — *Polonica ex Libris Obligationum et Solutionum Camerae Apostolicae*. Collegit J. LISOWSKI, pp. XV+292, 704 doc. (A.D. 1373-1565), 1960. (Archivum Secretum Vaticanum).
- II — « *Liber Disparata Antiqua Continens* » Praes. E. WINKLER, pp. XVIII+190, 281 doc. (ante a. 1424), 19 facs. 1960. (Archivum Capituli Trident.).
- III — *Repertorium Rerum Polonicarum ex Archivo Orsini in Archivo Capitolino*, I pars. Coll. W. WYHOWSKA DE ANDREIS, XVIII+162, 1144 doc. (A.D. 1565-1787), 29 tab. 1961.
- IV — *Res Polonicae Elisabetha I Angliae Regnante Conscriptae ex Archivis Publicis Londoniarum*. Ed. C. H. TALBOT, pp. XVI+311, 166 doc. (A.D. 1578-1603), 9 tab., glossarium verb. ang. ant., 1961.
- V — *Repertorium Rerum Polonicarum ex Archivo Dragonetti de Torres in Civitate Aquilana*. Ed. P. COLLURA, pp. XI+86, 483 doc. (A.D. 1568-1682), 4 tab., 1962.
- VI — *Res Polonicae Iacobo I Angliae Regnante Conscriptae ex Archivis Publicis Londoniarum*. Ed. C. H. TALBOT, pp. XI+396, 281 doc., (A.D. 1603-1629), 8 tab., glossarium verb. ang. ant., 1962.
- VII — *Repertorium Rerum Polonicarum ex Archivo Orsini in Archivo Capitolino*, II pars., Coll. W. WYHOWSKA DE ANDREIS, pp. XVI+250, 1205 doc. (A.D. 1641-1676), 11 tab., 1962
- VIII — *Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas*, I pars. Ed. V. MEYSZTOWICZ, pp. X+214, 157 doc. (A.D. 1514-1576, 1720-1791), 7 tab., 1963.
- IX — *Res Polonicae ex Archivo Regni Daniae*, I pars. Coll. L. KOCZY, pp. XII+184, 98 doc. (A.D. 1526-1572), 8 tab., 1964.
- X — *Repertorium Rerum Polonicarum ex Archivo Orsini in Archivo Capitolino*, III pars. Coll. W. WYHOWSKA DE ANDREIS, pp. XVI+343, 1399 doc. (A.D. 1568-1676), 12 tab., 1964.
- XI — *Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas*, II pars. Ed. V. MEYSZTOWICZ, pp. VIII+287, 214, doc. (A.D. 1567-1579), 7 tab., 1964.
- XII — *Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas*, III pars. Ed. V. MEYSZTOWICZ, pp. V+291, 163 doc. (A.D. 1571-1576), 5 tab., 1964.
- XIII — *Res Polonicae ex Archivo Musei Britannici*, I pars., Ed. C. H. TALBOT, pp. XVI+175 (A.D. 1598), 2 tab., 1965.





INSTITUTUM HISTORICUM POLONICUM ROMAE

**E L E M E N T A  
AD FONTIUM EDITIONES  
LIX**

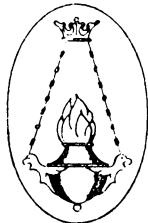
**DOCUMENTA EX ARCHIVO CARDINALIS IOANNIS MORONE  
AD POLONIAM SPECTANTIA  
QUAE IN ARCHIVO SECRETO ET IN BIBLIOTHECA VATICANA  
ASSERVANTUR**

**II PARS**

**1539-1579**

edidit

**CAROLINA LANCKOROŃSKA**



**NON EXSTINGUETUR**

**R O M A E 1 9 8 4**

SUMPTIBUS  
FUNDATIONIS  
LANCKOROŃSKI  
FRIBURGI HELVETIAE

EDIDIT:  
INSTITUTUM HISTORICUM POLONICUM ROMAE  
VIA VIRGINIO ORSINI, 19 - ROMA

## INDEX RERUM

Introductio . . . . .	Pag.	VII
Abbreviationes . . . . .	»	VIII
Textus . . . . .	»	3
Elenchus epistolarum . . . . .	»	275
Index personarum et locorum . . . . .	»	281





## INTRODUCTIO

*De documentis, quae hoc LIX volumine seriei nostrae Elementa ad Fontium Editiones publici iuris facta lectoribus porriguntur, haec breviter dicenda duximus:*

*Similiter atque illa, quae volumine praecedenti publicata sunt, haec quoque scripta ex tabulario privato cardinalis Ioannis Morone proveniunt, tabulario, quod — ut in prioris voluminis introductione adnotavimus — iam saeculo XVII in plures partes disiectum est et variis in locis conservatur.*

*Ex duobus codicibus, ex quibus ea collegimus, alter in Archivo Secreto Vaticano, alter in Bibliotheca Apostolica Vaticana custoditur. Primus ex eis, similiter ac illi, quos in volumine praecedenti descripsimus, membrana reliquatus et insigni gentilitio Pauli V Burghesii ornatus est, postea voce « Polonia » et siglis Arm. 64, vol. 29 designatus. Aliter ac praecedentes, quae maximam partem epistulas continent, hoc in codice omnis generis documenta, quamquam ad idem fere temporis intervallum (1560-1579) spectantia, in unum collecta reperiuntur.*

*De rebus gravibus et magni momenti, quae temporibus illis tam in Ecclesia, quam in Polonia, gerebantur, in praecedenti volumine plura diximus. Hic de rebus illis non solum in litteris sermo saepius occurrit, sed etiam in ceteris varii generis scriptis abunde tractatur. Quorum hic nonnulla saltem nominanda esse arbitramur, ut puta Instructio generalis de Regno Poloniae, a Berardo Bongiovanni, nuntio apostolico in Polonia, a. 1560 ad usum Pii IV scripta (cfr. N. 1), Instructio ad usum nuntii apostolici in Polonia, ab Alexandro Farnesio cardinali eodem 1560 a. exarata (cfr. N. 2), exemplar Edicti, a Sigismundo Augusto Poloniae rege contra haereticos a. 1564 promulgati (cfr. N. 6), necnon litterarum commercium cum edicto illo coniunctum, et alia non pauca scripta, de Reformatione et eius in Polonia progressu tractantia. Nec desunt epistulae, quibus de Iacobi Uchański, episcopi Vladislaviensis, postea vero archiepiscopi Gnesnensis et Regni Poloniae primatis, in rebus religionis puritate opiniones vel potius suspiciones proferuntur.*

*In multis epistulis (cfr. NN. 12, 13, 14, 15, 16, 19 etc.), in Urbem et ex Urbe datis, magna cum cura et sollicitudine scribitur de fragili matrimonio Sigismundi Augusti cum Catharina Austriaca, valdeque timetur, ne eiusdem matrimonii naufragium, sicut in Anglia divortio Henrici VIII factum erat, ad Poloniae a Roma defectionem adducere possit. Qua de re prolixiorem etiam iuridicam disceptationem exaratam habemus (cfr. N. 28).*

*Agitantur praeterea in scriptis hic editis quaestiones, ad Confoederationem Varsoviensem inter dissidentes de religione initam eiusque a Stanislaeo Hosio susceptam acerrimam confutationem attinentes. Non pauca pariter exstant documenta, de duplici regis Poloniae, Maximiliani II imperatoris et Stephani Bathorei, electione, de regis Stephani in Poloniam ingressu etc. tractantia. Omnino notum est tam cardinalem Morone, quam totam Sedem Apostolicam, usque ad finem Maximiliano favisse.*

*Habetur praeterea non parvi momenti scriptum: Acta et constitutiones synodi Gnesnensis, a. 1577 Petricoviae celebratae (cfr. N. 80).*

*Non pauca ex his scriptis iam alibi publici iuris facta sunt. Quae nihilominus iterum hic publicare placuit eo, quo Ioannis Morone partes, quas in Ecclesia sui temporis tantas habuit, necnon notiones, quas de Polonia habuerit, clariore luce illustrari queant.*

*Ad instar appendicis addidimus 24 scripta, ad Poloniam spectantia, etiam ex Ioannis Morone tabulario deprompta, quae tamen non in Archivo, sed in Bibliotheca Apostolica Vaticana, in volumine charta spissa confecto, sigillis Vat. Lat. 6419 signato, una cum tot aliis in unum collecta asservantur. Documenta haec sunt maximam partem cardinalis Hosii epistulae nondum typis editae, ex quibus iterum manifeste ac clare apparet, quam arcta intercesserit inter duos illos viros, tam inter se diversos ac differentes, Stanislaum Hosium et Ioannem Morone, quos merito capita et columnas Ecclesiae illius temporis vocare possumus, coniunctio et familiaritas.*

*Restat, ut Henrico Damiano Wojtyska, Annae Sucheni-Grabowska, Hyacintho Wiesiołowski pro tot pretiosis commentariis, ad res et personas in documentis hic editis occurrentes humaniter praestitis, sinceram agamus gratias.*

*Luciano Olech pro opera, in hoc quoque volumine diligenter navata, solitae referuntur gratiae.*

C.L.

## ABBREVIATIONES

- El.        Elementa ad Fontium Editiones  
M.D.L.    Magnus Ducatus Lithuaniae  
R.P.        Regnum Poloniae



**TEXTUS**



# 1560

N. 1.

S.L. [1560]

*Berardus Bongiovanni, nuntius apostolicus in Polonia,  
ad Pium IV papam  
instructio generalis de statu Regni Poloniae.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 8-10.*

Pio Quarto Pontifici Maximo.

Instructio Regni Poloniae missa a Reverendissimo Domino Episcopo Camerinensi, Nuntio Apostolico<sup>a)</sup> 1).

Tutti li sopradetti si chiamano Senatori et hanno il voto consultivo. El Re solo ha voto decisivo, ma secondo el consiglio de Senatori. Questi determinano col Re tutte le cose del stato et appresso loro è ogni podestà nelle cose ordinarie et quelle che sono consuete, ma se s'havesse a fare una cosa nuova et straordinaria, ce deve intervenire il consenso del'ordine equestre, che de ogni provincia si mandano quattro gentil'huomini, quali anco nelle cose ordinarie vanno nel Senato a proponere li bisogni loro, ma non hanno voto all'hora.

Li nobili non possono esser giudicati se non dal Re, et per questo si lamentano assai che se stia tanto tempo senza le comitie, perché in verità tristo chi manco ci puole, et si trovano in essere molte rapine, homicidii et altre dishonestà. Li nobili tutti habitano fuora delle terre nelle loro ville et hanno in esse pieno dominio. Li capitani con li consoli governano le terre, li palatini et castellani le provincie, et imponeno il prezzo alle cose.

El Re dalla Polonia ha d'entrata in prima il sale il quale, detratte le spese, ha cento sei milia tallari. Dalla gabella grande, cioè de mercantie tratte de bestiami et formento, cinquanta doi milia tallari, de quali el Re ha impegnato et donato buona parte. Ha la parte de gli emolumenti delli capitani che sogliano fare a mezo, e questo puole importare cento cinquanta milia tallari, quali questo Re ha donati quasi tutti, talché il Re di Polonia, ordinariamente, è solito havere d'intrata 300 milia tallari. Di più ha alcune ville, de quali ha tante biade et strami che bastano per li cavalli, tan'o grano che basta per la cervisia, tanta silligine, polli e carne che bastano per la casa, et de queste el Re alcune ha impignate, el resto ha donate a vita sua.

El padre del Re moderno guadagnò la Prussia, della qual'un terzo donò al Duca et due terzi tenne per lui, maxime il gran porto di Gedano. A questo paese donò la libertà che gode la Polonia, talché quel Duca del suo terzo cava tre vote più che'l Re, quale non ha se non sessanta o

settanta milia tallari ogni anno in dono, secondo che più piace a essi quando si esercitano li giuditi, et alle volte n'ha cento milia tallari.

Di più sono venti quattro anni che finì la linea de Duchì di Masovia, che è gran provincia, et de questa el Re ha ogn'anno quaranta sette milia tallari.

Della Lituania el Re è herede et assoluto patrone. Questa provincia è dua volte<sup>b)</sup> maggiore della Polonia, ma gente assai vile et schiava, con pochi nobili rispetto la Polonia. Gran parte vive alla greca, pochi sono anco gentili, maxime in Samogitia, el resto si divide in cattolici et heretici, ma più sono l'heretici. Di questa provincia el Re solea havere poco più de cinquecento milia tallari d'entrata, ma adesso ha scozzate molte selve et misorati li terreni, dopo che è cresciuto el popolo, e non pagano più le cose del vivere. Ne cava il Re un poco più di cinquecento millia tallari l'anno. Farà la Lituania settanta milia cavalli, ma piccioli, disarmati e poco utili.

La Polonia ha circa settanta milia ville, poco più o meno, e così fa tanti cavalli buoni, perché tra tutti passaria cento milia, sendo che ogni gentil'huomo ha un caval buono, e se ha più ville è ubligato a servire con tanti cavalli et in quattro settimane (sotto pena di perder l'honore), et il tutto si deve trovare al servitio del Regno, et ad essi è poca fatica e spesa perché li contadini delle loro ville suppliscano a tutti li bisogni, e sono schiavi e, come sono nobili et altieri, così sono buoni soldati, buoni cavalli et bene in ordine.

El paese è abondante, ma ha poche terre grandi e non vi sono fortezze.

El Re ha bellissimo mobili, et tra gli altri in Vilna ha cento ottanta pezi d'artegliaria grossa et una gran moltitudine de picciola, con bellissimo lavori, de quali molto si diletta Sua Maestà, e tutta via se preparava de gettarne del'altra, del che molto si dogliano li Polacchi, con dire che spoglia questo Regno et empie de cose rari altri luoghi, che con il tempo potriano dare da fare a questo.

Sua Maestà nutrise dua millia<sup>c)</sup> cavalli, de quali io non ho veduto se non sei cento, che gli altri stavano fuori della terra per commodità, così anco li polledri.

Ha el Re venti armature per la persona sua, de quali quattro sono mirabilissime, et una particolarmente, nella quale gli intagli sono sottilissimi, figure commesse de argento de tutte le vittorie che hano havuti li soi maggiori contro li Moscoviti, la quale è costata sei milia scudi; nell'altre sono l'altre vittorie.

Sua Maestà veste positivamente, ma ha d'ogni sorte di vesti, all'On-garesca et Italiana, d'oro et drappi, sì per l'estate come per l'inverno, foderati di zibellini, lupi cervieri et volpe negre, che vagliano non più de ottanta millia scudi qui.

Di gioe si diletta grandemennte et un dì secretamente me le fece vedere, perché non gli piace che Polacchi sappino che ce habbia speso tanto. In camera sua havea una tavola grande quanto la camera, sopra la quale erano sedici cassette, de due palmi lunghe l'una et uno et mezo larghe, tutte piene di gioe. Quattro de queste sono quelle de ducento milia scudi de la madre, che son venuti da Napoli. Quattro son quelle che ha comprate Sua Maestà — cinquecento cinquanta milia scudi d'oro, tra l'altre la spinella de Carlo Quinto<sup>d)</sup> — ottanta milia scudi d'oro, e la medaglia sua, quanto un Agnusdei grande, de diamante, da una parte l'aquila con l'armi de Spagna et dal'altra due colonne con lettere: Plus



Ultra; molti rubini poi et smeraldi in quadro et ponte. L'otto altre cassette erano l'antiche, tra le quali in una berretta, piena di smeraldi, rubini et di diamanti carica, era la valuta di 300 milia scudi d'oro, et in somma io ho veduto tante gioie, che non harei pensato se ne trovasse sì fatte, et quelle di Venetia che ho veduto et del Regno di Nostro Signore non hanno comparatione.

Oltra l'argenti che s'operano per Sua Magestà et le Regine, nel thesoro sono quindecim millia libre d'argento, tutto indorato, che non si opera. Questi parti sono cose belle, di quali si diletta Sua Magestà, come a dire fontane, orologi grandi quanto un'huomo, con figure, organi et altri instrumenti, el mondo con tutti li segni celesti, fatto a misura; bacili e vasi con tutte sorti d'animali celesti, terrestri e marini. El resto sono coppe indorate che donano vescovi, palatini, castellani, capitani et altri ufficiali quando sono creati dal Re. Mi dicono che in Polonia n'ha per questo Regno una maggiore de tratte quelle cose de lavori chi ha fatto fare il Re, ma io non l'ho vedute, benché mi dissero che scriviriano me fossero mostrate.

Ha el Re ultimamente trenta selle et fornimenti de cavalli, che non si puole, in questo genere, vedere più superba cosa, perché se bene alcuni sono d'oro e d'argento massiccio, questo non è gran faccenda ad un Principe, ma in essi sono sì belli, minuti et rari lavori, che chi non li vede non lo crederia mai. Appresso a queste erano li vestiti per venti paggi corrispondenti, con catene de ottocento docati ongari l'una, con molte altre cose rare che saria fastidio a narrarle. Perché in ogni arte Sua Maestà ha persone rare, come per le gioie et intagliare Messer Iovanni Iacomo da Verona, per l'artegliarie certi Francesi, un Venetiano per scultura, l'Ongaro unico di liuto, el Signor Prospero Anaclerio, Napolitano, per cavalcare, e così a tutte l'arti. A molti de questi comporta che vivano come li piace, perché si vede che Sua Maestà è tanto benigna che non vorria mai far cosa che dispiacesse ad alcuno. Et io vorrei che nelle cose della religione fosse un poco più severa, poiché ogni anno essa si confessa, ogni giorno va alla messa et ogni festa ode la predica, l'Introito, la Gloria, il Credo, Benedictus et Agnus Dei canta a tutta voce con li cantori, così se tirasse l'altri, che li sarebbe facile, se bene alcuni dicano il contrario.

Io ho cercato saper se Sua Magestà ha denari e se ben Monsignor Arcivescovo, che è stato Cancellieri sett'anni<sup>2)</sup>, et questi sogliano sapere assai bene le cose<sup>1)</sup>, m'ha detto che'l Re ha gran somma de denari, non di meno io tengo il contrario, perché sono dodeci anni ch'è morto il padre, il quale non lassò se non 300 milia docati in contanti. Sua Magestà è stata più presto prodiga che liberale nel donare, ha speso grandissimi denari in gioie et altre cose sopradette, talché io faccio conietture che non possa haver denari, onde hora se vede gran strettezza quando bisogna sborsare. Io ho voluto scrivere tutta quest'historia, se ben non ne so stato ricercato, perché è di natura mia voler esser informato di quello che tratto e del tutto raguagliare li padroni quali servo. Il che deveno pigliare in buona parte.

*In margine superiore: Copia*

a) *hoc verbum in ms. expunctum apparet.*

b) *sequitur expunctum: volto*

c) *sequitur expunctum: il pro*

d) *sequitur numerus: 80 expunctus*

e) *sequuntur aliqua verba expuncta.*

1) *Berardus Bongiovanni, ep. Camerinensis, nuntius apostolicus in Polonia.*

2) *Ioannes Przerębski, vicecancellarius (1551-1558).*

*Cardinalis Alexander Farnese  
accurata instructio ad usum nuntii apostolici in Polonia.*

*(Exemplar)*

*Iam ed. (textus longior), Uchańsc. IV, N. 218.*

*Arm. 64, vol. 29, ff.51-53v.*

Illustrissimo Monsignore.

Il Sommo Iddio, si vede chiaro, lascia incorrere molte cose a nostro essemplio, che a chi mira qua giù solo paiono disordini. Così avviene di Polonia. Ecco io da XIII anni in qua ho instato sempre, come fanno tanti Illustrissimi di questo Sacro Collegio, che si provvedesse a la Polonia inclinata a la ruina col mandarli Nuntio, che desse ne la conventionione et sollecitasse l'Arcivescovo Legato Nato, colà coi Vescovi, instando uniti con la Maestà Sua e col Senato, cacciandone li auttori di così gran peste, nè però mi venne mai fatto sino al tempo di Paulo<sup>o</sup> IIII, che vi mandò la buona persona di Verona,<sup>1)</sup> certo ottimo medico ai mali già molto radicati di quello largo Regno, e s'egli avesse conosciuto la buona natura de l'nfermi et il paese, et non avesse creduto troppo a se stesso et avesse usato i remedii convenevoli al male di quel Regno libero con benignità et piacevolezza, et non con rigore et severità dura che alterò di modo quei liberi animi, che non solo l'infetti si disperorno, ma altri si scandalizarono et altri s'alienorno. L'arte, Monsignore Illustrissimo, sempre più felicemente aiuta la natura; conosciute le qualità d'essa, bisogna adunque ch'il Legato o Nuntio che deve andare in Polonia sia gentilhuomo, ben nato, habbia che dare alle genti avere et lo sappia fare, habbia summa autorità et la sappia usare, et si metta davanti per suo oggetto Dio et non le ricchezze Polache, non sprezzando però alcune reali demonstrationi o d'alcuni principali di che stato si sia, religioso o secolare, deve non di meno il Nuntio sapere la natura del Regno che è liberrimo, e de diverse sette et leggi, et che il Re viva a leggi anche egli, a cui però pochi ardiscono contradire, chi per natura et chi per speranze, veduto ch'egli voglia una cosa. Il Re è di natura benigno et clemente, si che dà tutto et è inclinato al bene et teme Dio et vive catholicamente, come si vede, né crede a se istesso. Così avesse egli ascoltato meno alcuni, ch li sono sempre ai fianchi et lo suchiano a fatto, ha non di manco appresso il Reverendissimo Premisliense, Vicecancellieri moderno<sup>2)</sup>, catholico et prudente, che rappresenta tutto il Senato et è integro et ritiene in strada la Maestà Sua, che per essere il Regno larghissimo et che è antimuraglia ai potentissimi infideli et scismatici, è costretto patire nel suo Regno, et così hanno fatto l'antecessori suoi, et scismatici et infideli, si come è Prussia<sup>3)</sup>, dove gran parte sono di greca fede, et in Lituania, dove et Greci, Tartari et altri si sono ridutti; è costretto, dico, patire heretici ancora, com'è in Prussia, raccomandata già tanto hai<sup>2)</sup> Re di Polonia et di dove è nato parte la peste del Regno. Bisogna poi che il Nuntio o Legato sappia la libertà

pollacca, il Re esser capo d'un Senato di diverse leggi et sette. A l'Arcivescovo et Vescovi, che hanno l'una et l'altra spada et che sono la più potente parte del Regno, si dà il primo luogo; poi seguentemente ai Pallatini et Castellani et altri, che hanno indifferentemente voto in Senato, deve il Nuntio dare nel tempo de la conventione alcuni di prima, fare che l'Arcivescovo faccia il sinodo et tratti coi Vescovi dei remedii, opportuni a ridurre il Regno o almeno a conservarlo, che sono molti, ma tra l'altri la speranza dell'ecumenico concilio. Ma sovra tutto sia cauto, non dire ciò che sa, ma ascoltare altri et poi accompagnato dai Vescovi andare a la Maestà Sua alla conventione, et seco et coi Senatori fedeli trattare dei remedii et provigioni; poi deve osservare se la Maestà Sua tenga più conto che non se gli conviene d'alcuno heretico, con destrezza operare che non li faccia almeno buono viso, che vederà giovarà più non si crederebbe; non deve il Nuntio ricusare alle volti<sup>2)</sup> la conversatione di alcuno heretico Senatore, nè potrà fare di meno che ancora alle volte si troverà a mense dove ne serà alcuno et in altri luoghi; non deve mai in publico disputare con loro, ma con piacevolezza dirli alcuna buona cosa, se da quei più potenti serà visitato, o usatali alcuna demonstratione, non li deve disprezzare, anzi edificarli potendo con autorità.

Deve il Nuntio portar seco, oltre ai Vescovi et le persone reali, lettore ai primi, come è il Palatino di Cracovia<sup>3)</sup>, al Conte di Tarnoth<sup>2) 4)</sup> et altri; seria ancora di animo che al Palatino di Vilna<sup>5)</sup>, alienato da l'austerità di Verona col suo bravarlo, maledirli, et da la fama di Papa Paulo<sup>3)</sup> IIII, scrivendoli amorevole breve Sua Beatitudine et parlando seco alle volti<sup>2)</sup> il Nuntio lo riducesse, et così alcuni altri col mezzo dei Vescovi loro, usando seco ogni benigna arte et larghezza, et seco portasse bolla che si perdonasse in generale a chi si riducesse; et è necessario che il Nuntio inviti lui hor questo hor quello, o pur ritrovandosi con alcuni dei prelati, con loro fare alcuna volta il buon compagno et alle volte il cacciatore col Re o simili, ma tutto con la convenevole autorità, et più che pole deve seguitare la Maestà Sua, ammonendola benignamente di quei che più li paiono scandalosi, et operare che quei forestieri che sono ansa a tanti mali escano di Regno, Ismaini<sup>6)</sup>, Stancari<sup>7)</sup>, Vergerii<sup>8)</sup>, Traiani<sup>9)</sup>, Battisti<sup>10)</sup>, Geronimi<sup>11)</sup> et simili pazzarelli; questo si potrà fare con poco rumore coi loro Vescovi et col Re, che lo puole far lui i maggiori capi.

Il Nuntio stia con autorità, ma sia benigno, gratioso, conversi, segua il Re più che puole, sappia dare del suo, et se non ha da se, Sua Beatitudine glene provveda lei, prometta et nutrisca alcun gentilhuomo, sia trattevole et faccia a certi tempi il buon compagno. La prudentia gle insegnerà il resto. Nei Vescovi sta la summa: che non attendono che ai suoi apetiti et a lo accomulare; riformili con destrezza et benignità. Se di colà lui mi aiuterà, io col mio scriver continuo a Sua Maestà l'aiutarò lui, che sempre lo persuaderò a cose ottime, secondo che avisarà il Nuntio; nè mai ho mancato farlo et in Polonia et in Inghilterra, con mio molto dispendio et gran pericolo, a conservatione di questa Santa Sede, sola gloria de Dio et del nome Romano.

Il Gran Cancelliere<sup>12)</sup> è prudentissimo et gran persuasore e di molta autorità, ma è cupido d'honore e d'havere; promettali, lo lodi, mostri volere pendere da lui; il Vicecancellieri al simile, che questi dui per i

sigilli possono quanto vogliono, et sono catholici. Dio ci metta egli la santa mano a consolatione di così santo e buono pastore, datoci forse da Dio a salvezza di così largo Regno.

a) in ms. Pavol vel Paul

b) sic in ms., probabiliter error pro: Russia

z) sic in ms.

- 1) Aloisius Lippomano, nuntius apostolicus in Polonia a. 1555-1557.
- 2) Philippus Padniewski († 1572).
- 3) Stanislaus Tęczyński.
- 4) Ioannes Tarnowski (1488-1561).
- 5) Nicolaus Radziwiłł « Niger » (1515-1565).
- 6) Franciscus Lismaninus Corcyranus (1504-1566).
- 7) Franciscus Stancarus Mantuanus († 1574).
- 8) Petrus Paulus Vergerius († 1565).
- 9) Traianus Provana, secretarius regius.
- 10) ?
- 11) Hieronymus Mare aut Hieronymus Zanchi.
- 12) Ioannes Ocieski († 1563).

# 1561

N. 3.

S.L., s.d. [1561].

*Berardus Bongiovanni (?)*  
*ad cardinalem Ioannem Morone (?)*  
*de ensiferorum in Livonia saecularizatione et status saecularis conditione.*  
(*Exemplar*)

*Arm. 64, vol. 29, f.34.*

Secondo l'ordine datome dal Cardinal Boromeo nel suo plico, mando la copia della lettera del Palatino de Vilna<sup>1)</sup> al Re, la quale in summa contiene che in Livonia non havea potuto eseguir l'ordine datoli da Sua Maestà secondo la capitulatione precedente, perché tanto in li Principi come in l'ordine equestre et civile havea trovato diverso animo, perché dalle continue guerre le forze loro erano debilitate; onde erano deliberati levare l'Ordine Theutonico et celibato, li quali più attendevano alle<sup>a)</sup> commodità proprie che alla defensione loro. Per questo volevano un Re che con l'arme, parentadi et amicitie li liberassi dalli continui incendii e travagli, ma altri volevano sottomettersi alla servitù de Moscoviti et esser schiavi, come è el resto del suo dominio, altri volevano el Re de Dania<sup>2)</sup>, alcuni quel de Suevia<sup>3)</sup> et altri Polonia. Finalmente congregati li Principi, ordine equestre et civile, hanno pigliato per loro Re et Signore et herede el Re de Polonia<sup>4)</sup>, con questo che lassì godere in vita sua a l'Arcivescovo<sup>5)</sup> quello che possede che è delli Duchi di Sassonia, al Gran Mastro<sup>6)</sup> ch'è delli Duchi di Pomerania; el simile Riga, Volmer et altre terre franche, con le conditioni che ha in la Prussia Sua Maestà. La summa della guerra et far pace sia in potestà del Re, et in le cose della fede che non siano violentati. Le città franche particolarmente possino vivere secondo la confessione Augustana et domandano ch'l Re l'assolvi dal iuramento del'imperio, dal quale cinque anni continui hanno recercato aiuto et li ha lassati perire senza mai darlo.

*In dorso (f. 35v):* De Polonia sopra la deditione de Livonia.

a) in ms. correctum ex: pelle

1) *Nicolaus Radziwill* (« *Niger* »).

2) *Fridericus II.*

3) *Ioannes III.*

4) 28.XI.1561.

5) *Gulielmus Brandenburgensis.*

6) *Gottardus Kettler.*



# 1563

N. 4.

S.L., [ante VI.1563]

*Cardinalis Ioannes Morone (?)  
de officiis nuntii apostolici in Polonia.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 40-40v.*

Esshortar il Re a conservare il suo editto, quanto più repugnano li heretici. Et scriver al Nuntio<sup>1)</sup> che in ciò usi ogni industria et efficacia che potrà, perché saria troppo gran vergogna al Re a cedere in cosa tanto giusta, saria maggior danno alla religione nostra et al stato ecclesiastico l'haver fatto il decreto quando sia reuscito. L'autorità regia rimarrà totalmente oppressa in ogni altro negotio. Saria di pessimo essemplio alli populi vicini di Transilvania, di Ungaria, di Germania a pigliar resolutione etiam contra la volontà delli Principi suoi a ruina delli ecclesiastici, et forse passaria in Franza.

Che il Nuntio parimente cerchi d'aprir li occhi alli ecclesiastici i quali pensono forse con il tacere et attendere a viver poter godere quel che tengono, che fra pochi giorni saran privi d'ogni cosa.

Che è molto meglio che vengino alli armi, se si può, per diffendere il decreto, cioè per diffendere la religione vera et il stato ecclesiastico, che lasciar renovare tal decreto.

Che le ragioni addutte dal palatino Syradiense<sup>2)</sup> sono ottime, che si deve inanimar esso palatino, ringratiarlo et fomentarlo in tutti li modi possibili.

Concessit palatinus tandem haereticis, ut suspendatur decretum usque ad futura comitia.

Quanto al pericolo del consilio<sup>2)</sup> nazionale, è di avvertire li Vescovi che non facino il loro sinodo nel loco ove li laici vogliono far le commitia tanto congiunte di tempo, perché essi perderano tutta l'autorità sua et li laici haverano li voti come li ecclesiastici, et essendo di maggior numero, minarano essi et la religione. Et saria manco male un concilio nazionale di tutto il clero che le commitia mixta con li laici, se in quelle s'havesse a trattar della religione.

Non si deve astringere il nuntio a aspettare le risposte del cardinale Vermiese<sup>3)</sup> per la lunga distantia.

Il confessore dominicano<sup>4)</sup> del Re sia intertenuto con ogni favore et darli licentia loquendi.

Della renitentia della chiesa<sup>2)</sup> di Vradislavia al calice è da curarsi poco, ma assai che si congiunga con la chiesa Polonica, essendo sotto Bohemia.

Che il Vescovo di Camerino ecciti l'Archivescovo Gnegnese<sup>5)</sup>. Si vedino le sentenze dell'Arcivescovo Gnesnense. S'intende di quelli abbatì<sup>6)</sup> Poloni.

z) sic in ms.

1) *Berardus Bongiovanni*.

2) *Ianussius Kościelecki* († 1564).

3) *Stanislaus Hosius*.

4) *Melchior de Mościska* (ca. 1511-1591).

5) *Iacobus Uchański* (1502-1581).

6) *Caspar Geschkaw et Nicolaus de Loka*.



# 1564

N. 5.

Viscoviae, 13.IV.1564.

*Aliqui episcopi Poloni  
ad Pium IV papam*

*de haereticorum coeptis in Polonia queruntur et aliquot petitiones contra  
eos porrigunt.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 84-85v.*

Sanctissime in Christo Pater et Domine, Domine Clementissime.

Obsequiorum et orationum nostrarum summissam commendationem ad Sanctitatem Vestram defferimus. In hac temporum iniquitate, in qua infoelici hoc saeculo nostro constituti sumus, multum omnino divinae benignitati debemus, quae talem Summum Pontificem Catholicae dedit Ecclesiae, qui summa cum sollicitudine piam vereque paternam curam de ea recte instituenda gerit, sanctis institutis ac legibus illam reformans et ab haeresibus repurgans, id quod Sanctitas Vestra in perficiendo Tridentino Concilio universo Orbi Christiano abunde satis declaravit. Sed et nobis pecculiariter, Regni huius Antistitibus<sup>o</sup>, non vulgaria benignitatis suae documenta per legatos ac suos nuncios, viros graves ac prudentes, ostendere dignatur, quos huc mittit, ut nostris inserviant commodis et in angustiis nostris, in quibus iam pridem hic versamur, nos recreent consiliisque ex oraculis Sedis Apostolicae profectis adiuvent.

Fatemur equidem nihil a Vestra Sanctitate paterni erga nos officii praetermitti atque hoc nomine magnas et immortales illi gratias agimus. Verum tamen optarem, ut Concilii Tridentini decreta, praesertim de clericis exauthorandis et ad unicum beneficium curatum ac ad residentiam in eo personalem redigendis, in meliora incidissent tempora. Quae, sicut tenemur, ad debitam hoc tempore executionem deducere conati fuerimus, metuimus, ne et Regnum hoc et totam Ecclesiam nostram magnis difficultatibus involvamus. Nam quae nobis hinc immineant incommoda et pericula, Sanctitati Vestrae paucis declarandum esse censuimus.

In primis animos nobilium omnium catholicorum valde valde offensus reddemus, qui filios fratresque suos exauthorari aut spoliari beneficiis ab ipsis eis collatis aegerrime ferrent, imo ne id quidem ferent in beneficiis collationis suae. Quod si severius urgere voluerimus, certi procul dubio nobis hostes sunt futuri. Contra vero haereticis, quorum hic magnus iam crevit numerus, nihil gratius facere poterimus, non quod

id illis gratum sit futurum, ut reformetur Ecclesia, quam, quantum in eis est, perditam esse malunt, sed ut per hanc occasionem tam ex clericis quam ex saecularibus nobilibus plures ad se pertrahant, pollicentes illis et opes et immunitates multo ampliores quam sint apud nos, persuadentesque, ut illis mos est, hoc tandem iugum et servitutem ut excutiant. Et veremur, ne plures sint, qui facile hoc sibi persuaderi permittent. Sed et id haereticis lucro ac in rem ipsorum compendio cessurum est, quod parochiae illae, quae ex ipsorum dependent collatione et adhuc per catholicos retinentur sacerdotes, ex nobilium familia procreatos, si a modernis dimittantur possessoribus, haeretici in eorum loca statim ministros suos haereticos sufficient catholicosque destitui libenter videbunt, quos utique propter generis nobilitatem revereri coguntur. Et re vera multum roboris ac ornamenti Ecclesiae decesserit, si nobilium animi ab ea eiusque sacro ordine fuerint abalienati. Non dubitet Sanctitas Vestra haereticis nihil magis studio esse, quam ut status noster ad extremam redigatur paupertatem, hoc est ut nobis omnia erripiantur utque sic nos, rebus et fortunis spoliatos, facilius opprimant et catholicos sacerdotes a studiis et officio suo retrahant viamque licentiae suae ut hac ratione communiant. Agnoscimus equidem et, ut filios obedientes par est, profitemur multa esse, aut potius omnia, in illo sacro coetu laudabiliter et optime instituta, sed non omnia his perditis temporibus nostris expedire. Nam haud<sup>b)</sup> scimus, an aliquando tale fuerit tempus, quo fortasse minus expedierit clericos spoliari beneficiis, quorum fructus, partim belli ac militum rapinis, partim etiam haereticorum in nos et nostrum ordinem furentibus odiis, ita sunt apud nos attenuati et imminuti, ut vix aegre vitam sustentare possint, vel si aliquot sacerdotia possideant, etiam talia, quorum unum antea honesto victui sacerdotis satis erat. Sed haec omnia ita putamus esse perspecta et explorata Reverendissimo Domino Ioanni Francisco, Episcopo Zacintino<sup>1)</sup>, Sanctitatis Vestrae Legato, qui etiam si pauculos menses in hoc Regno et in ipsis comitiis fuerit, tamen multas provincias Regni nostri iam obivit et multorum animos, tam catholicorum quam haereticorum, iam bene novit, ut speremus Sanctitatem Vestram ab illo per litteras iam esse vel coram fore certiozem. Proinde nos qua maiore possumus animi summmissione Sanctitati Vestrae supplicamus, ut clericorum nostrorum benignam in hoc Regno et in hoc rationem habere dignetur. Cuius paternae clementiae nos et nostra omnia suppliciter commendamus eandemque diutissime foelicem valere precamur. Datum Viskovii in comitiis Regni generalibus XIII mensis Aprilis anno Domini MDLXIII.

Sanctitatis Vestrae  
Humiles Capellani

Nicolaus Episcopus Wladislaviensis<sup>2)</sup>

Adam Episcopus Posnaniensis<sup>3)</sup>

Andreas Episcopus Plocensis<sup>4)</sup>

Albertus Episcopus Chelmensis<sup>5)</sup>

Petrus Mischovius Regni Poloniae Vicecancellarius<sup>6)</sup>.

*In dorso (f. 85v):* Petitiones Episcoporum Polonorum.

a) in ms. Antistibus

b) in ms. aud

c) in ms. Chelviensis

1) Ioannes Franciscus Commendone.

2) Nicolaus Wolski, ep. Wladislaviensis.

3) Adam Konarski, ep. Posnaniensis.

4) Andreas Noskowski, ep. Plocensis.

5) Albertus Starożrebski, ep. Chelmensis.

6) Petrus Myszkowski, Regni Poloniae vicecancellarius.

*Sigismundus Augustus rex Poloniae  
universis*

*edictum contra haereticos in Regnum Poloniae ex aliis regionibus advenas,  
ut sine mora ante 1.X.1564 e Regno discedant atque emigrent.*

*(Exemplar)*

*Iam ed. St. Lubieniecki, Historia reformationis Polonicae, 1685.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 150-151v.*

Sigismundus Augustus, Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithwaniae, Russiae, Prussiae, Mazoviae Samogitiaequae ac Livoniae etc. Dominus et Heres.

Universis palatinis, castellanis, capitaneis, proconsulibus, consulibus, advocatis, scabinis et quibuscunque cum potestate magistratibus, tam in castris quam oppidis et villis ubique per Regnum nostrum constitutis, syncere et fidelibus dilectis, gratiam nostram regiam.

Syncere et fideles dilecti. Ex plerisque tum veteribus tum recentioribus exemplis externis, nunc autem iam quoque ex domestica hac nostra experientia aperte cognoscimus consensu quidem et concordia religionis firmari ac stabiliri Respublicas, easdem autem continuandis ac perturbandis pro cuiusque arbitrio religionibus, si qua ulla alia re, dissipari maxime et everti. Quod quidem cum omnes omnium nationum, quantumvis barbarae et inanes ac falsae religiones, confirmare videntur, tum nostra potissimum christiana verum esse ostendit, quae ut sola vera religio est, ita ubi in Catholicae Ecclesiae consensu iisdem studiis ac caeremoniis culta fuerit, ibi praesentem prope ac propitium Deum, et contra ubi studiis ac ritibus diversis contaminata fuerit, ibi maxime facit alienum et aversum, cuius sane utriusque rei nostra ac maiorum nostrorum memoria facile exempla suppeditare potest. Etenim donec patrum nostrorum memoria idem de religione christiana esset nostrorum hominum sensus et consensus, vidimus, quanta severitas in legibus et autoritas in magistratibus et pudor ac obedientia dominaretur in privatis. Tum vero etiam quanta omnium rerum prosperitas omnia illorum et facta et consilia divinitus consequeretur. Sic quidem, ut et universus hic imperii nostri orbis, quam longe et late patet, et universus hic splendor opum, qui per Dei gratiam his fere adhuc temporibus in Regno nostro intus nunc sola propemodum religionis christianae consensione et ab initio partus et per sexcentos annos ad nostra usque tempora esse conservatus videatur. Cum contra ante paucos hos annos, ubi ab eius religionis concordia, obliti muneris offitiique nostri, discedere cepimus, et leges elanguescerent et magistratus dignitatem prope omnem amiserit et pudor ac obedientia plane interierit, quas res et privatim quidem confusio et publice tanta omnium rerum perturbatio est consecuta, ut interdum vix ullis nostris consiliis posse videatur superari. Quod quidem ira atque indignatione iustissima immortalis ipsius Dei non dubitamus evenisse. Cum enim hactenus impunita extiterit in Regno nostro homunitionum quorundam aperta in Dei maiestatem et catholicam religionem petulantia, qui nescimus ex quibus latebris prodeuntes non solum nostrae religionis mysteria, sacramenta sacraque omnia perstringere, sed etiam ipsi Dei filio palam convitium facere non verentur. Et quae ab hominum atque adeo angelorum ipsorum intelligentia remota sunt, ea sub sensus ipsos

suos subiicere conantur. Idcirco in his quoque politicis rebus merito nostra quidem sententia Deus confudit consilia nostra, ut interdum ne satis quidem ipsa explicari posse viderentur. Quam ob rem de constanti atque consentienti totius consilii nostri sententia, quod nobis in hoc Parczoviensi conventu generali adfuit, ita statuimus et praesentibus litteris nostris aedicimus<sup>2)</sup> ac severe mandamus, ut omnes externi homines, qui ex aliis regionibus propter supradictam religionis causam extorres huc confluxerint et qui a catholica religione aversi nova dogmata nostris hominibus obtrudere eaque sive publice sive privatim, tam scripto quam viva voce, profiteri audent, continuo ex omnibus dititionibus nostris ita emigrent, ut ne quis prorsus eorum ad Kalendas Octobres intra fines nostros remaneat, quos nos iam quidem hoc huiusmodi decreto nostro proscribimus et ex omnibus dititionibus nostris exterminamus proscriptosque et exterminatos esse et habere volumus, denuntiantes singulis eorum, quod quisquis huiusmodi post tempus designatum intra fines nostros versari ausus fuerit, is ubique per ofitium prefectorum ac capitaneorum nostrorum capi, vinciri ac uti facinorosus et seditiosus in Republica plecti ac puniri, et praeterea a privatis etiam hominibus, si quid forte eiusmodi sibi evenerit, eius rei culpam omnem non in alium quam in se ipsum conferre debet. Neque enim sane amplius ferre possumus, ut propter paucorum quorundam exulum et abiectorum hominum licentiam ac temeritatem diutius hec irati atque infesti Dei iudicia sustinere omnes in universum necesse habeamus. Itaque si quis prefectorum nostrorum in exequendo hoc decreto nostro sive remissior sive negligentior fuerit, in eum nos quidem, uti edictis et mandatis nostris comitialibus contravenientem, animadversuri sumus. Interea subditis nostris ac presertim inferioris ordinis hominibus mandamus, ne novis istis et peregrinis doctrinis ullis in aliud Evangelium, quam quod ab initio in hoc Regnum illatum nobisque per manus traditum fuit, abduci se patiantur, sed uti subiectionem nostram verbo et aliis civilibus argumentis libenter profitentur, ita quoque religionem ac pietatem nostram, quam nos a maioribus nostris constanter retinemus, studeant imitari; penitus vero caveant, ut se ab omni pestiferae istius et recens exortae sectae societate atque contagione puros conservent, quae nimis altum sapientis os in coelum posuit deque Dei immortalis natura, mortali ingenio prorsus abscondita, ea in vulgus iactare non erubescit, quae sunt non solum arrogantiae non ferrende<sup>2)</sup>, sed etiam curiose cuiusdam impietatis plenissima.

Alioqui nisi mandato nostro huiusmodi obtemperaverint, daturi sumus ad magistratus nostros multo severiora mandata, quibus animos ipsorum in ofitio omnino retineant nilque his permittant, quod a nostris Catholicae Ecclesiae moribus quoquomodo alienum ac domesticae alicuius et civilis seditionis seminarium esse possit. Quarum omnium rerum ne quis sit, qui ignorantiam possit pretendere, mandamus omnibus ab initio nominatis, ut hoc edictum nostrum ubique publicari ac preconis voce de more demulgari faciant pro gratia nostra. Datum in conventu generali Parczoviensi die VI Augusti anno Domini 1564, Regni nostri 35.

*In margine superiori:* Editum apud Praynetum ad annum 1564.

*In dorso:* Mandatum Regis Poloniae.

<sup>2)</sup> sic in ms.

*Enumerantur iniuriae et gravamina in legibus Polonis, praesertim in decretis Comitiorum Generalium Regni contenta, quae ecclesiae et ecclesiastici in Polonia pati coguntur.*

*(Exemplar)*

*Iam ed. Uchańsc. II, N. 87, p. 169-71.*

*Cfr. El. LVIII, N. 48.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 110-111v.*

Plagae, iniuriae, aerumnae et gravamina, quas ecclesiae et spirituales in Polonia contra sua privilegia et contra Regni statuta pati coguntur, ac in primis decreta comitiorum generalium, quaedam directe et quaedam indirecte lata.

Primum, ut contra convictos iure spirituali nulla fieret executio.

Secundum, ut excommunicati in iudicio comparere, causam dicere et ius reddere possent.

Tertium, ut spirituales litteras privilegiorum et immunitatum suarum deponerent in comitiis generalibus, quarum quidem plurimae aut igne aut per hostiles incursiones aut aliis temporum iniuriis deletae et deperditae sunt.

Quartum, ut causae spiritualium cum secularibus agitatae per seculares iudices, sine spiritualium consensu, in novis iudiciis iudicarentur et difinirentur, prohibita appellatione ab infensis iudiciis interponenda, quae quidem causae antea per Maiestatem Regiam ex utriusque status consilio iudicari consueverant.

Quintum, ut causae spiritualium contra ecclesiarum et ecclesiasticarum personarum et bonorum raptores, direptores, prophanatores, violatores etc., ad Regiam Maiestatem per citationes devolutae, ad alium conventum differrentur.

Sextum, quod iurisdictio spiritualium denegata vel sublata sit, ita ut non amplius aliquis secularis ad forum spirituale de quacunque re ad illud spectante rite trahi possit.

Septimum, quod contributio super proventibus spiritualium tam gravis constituta sit, ut aliquibus maior pars proventuum, aliquibus integri proventus et proinde totius victus ratio auferantur, contradicentibus protestantibusque ac invitis spiritualibus.

Ac etiam, quod vota seu preces spiritualium, clamoribus nuntiorum abruta, in Senatu legi permissa non sint; quodque preces, protestationes, obstestationes et appellationes spiritualium interpositae, auditae et admissae non sint.

Quodque ecclesiae et ecclesiastica sacramenta passim diripiuntur et prophanentur impune.

Quod nomen divinum et Ecclesiae Sanctae etiam in Senatu praesente Rege blasphematum et in Ecclesia Dei idololatria fieri dicta sit.

Quod nomen Trinitatis et signum crucis sanctissimae sint ex rota iuramenti explosa per iudices novorum iuditorum, ita ut non aliqua eorum mentio fieret in praestando iuramento.

Quod instigator offitii pro spiritualibus deputatus involutus sit calumniis et molestetur absolutioque illi petita obtineri nequibat.

Quod dignitates seu offitia Regni contra statuta in hereticos collata sint.

Quod sacerdotes et alii clerici ab ecclesiis impune eiiciuntur et bonis ecclesiasticis privantur, spoliantur, ceduntur, trucidantur.

Volebat Rex in comitiis Parczoviensibus, et nondum fortasse animum deposuit, monasteria omnia in usum belli convertere.

Nullum remedium rebus suis alicunde in Regno illo, etiam in comitiis generalibus, spirituales possunt impetrare, immo sunt experti, ut cum favorable aliquod, etiam aequissimum et iustissimum decretum petunt, gravius et aerumnosius in eos statuitur.

Tentata est multoties omnis ratio, etiam in comitiis, a Rege ipso auxilia seu remedia petendi, tamen cum aliquando privato Reverendissimorum Archiepiscoporum et Episcoporum studio res curata nihil iustitiae, nihil aequitatis experiri potuisset, ex adhibito et communicato deinceps cum capitularibus consilio petitiones prodierunt lugubrioremque retulerunt sententiam. Quin inde evenit, ut illa, quae suis rebus aliqua ratione noxia aliquando futura solummodo suspecta habentes, abrogari seu amoveri petierunt, denegatione abrogationis contra illos etiam retorta et plane antiquata cesserunt.

Et certe (miserabili omnium conditione) in consuetudinem venisse compertum est, ut quoque posteriora seu succedentia comitia prioribus quibusvis graviora, calamitosiora et aerumnosiora experiri sint soliti.

Caeterum totum Regnum illud odio intestino seu civili bello iam est accensum, multis hostibus potentissimis circumdatum est, quorum quidem aliqui iam illud premunt, aliqui expectant eminentiores incendii flammam, ut aptius deinceps possent et adoriri illud et, quod absit, opprimere.

Petitur suppliciter a Sanctissimo Domino nostro, ut suprascriptas ac alias aerumnas, quibus maximis spirituales in Polonia affliguntur, periculaque omnia, quae illis ac toti Regno maiora in dies ex intestino incendio et hostium circumitu imminent, paternae pietatis oculo considerare dignaretur.

Sperat Archiepiscopus, quod si sibi per decretum Sanctissimi hereticos, ac libertatibus, iuribus, privilegiis et conditioni spiritualium adversantes, ad synodum citare liceret, illis se concordiam persuadere, eos ad unitatem pertrahere, ammissae patriae restitutionem cleroque pacem et quietem parere posse Deo se iuvante, assistentibusque sibi caeteris Dominis spiritualibus et clero ac doctis, eruditis et catholicis viris, quos multos convocare et sumptibus propriis in ipsa synodo stipare instituit, ut eorum adherentia animas aberrantium lucrifacere et cum dignitate rem agere posset.

Petitur suppliciter a Sanctissimo Domino nostro, ut Archiepiscopo confidenter de hiis rebus committeret, cuius quidem animus est, ut patriam labentem restitueret eamque pro totius Christiani Orbis propugnaculo et defensione viribus consolidaret, quae quidem unitae erunt potentissimae. In quod quidem preclarum facinus omnem suam facultatem impendere paratum et dispositum se esse sentit.

Quia Archiepiscopus nullum aliud remedium, nec qua potiori ratione patriae illi (in qua omnes liberrimos homines se vocant et in omnibus actionibus, tam regiis quam comitialibus et aliis, libertatem appellent) succurri et auxilium ferri posse sciret, quo quidem et maximo

et supra modum celerimo ipsa indiget, vehementissimo dolore actus proponere et petere ea constituit, ne offitio suo in Sanctissimum suamque patriam defuisse argui unquam possit. Et quia dubitet a Deo Optimo Maximo bona premia consecuturos illos, qui eam periculosissime in ruinam precipitari videntes, cum ad eos de ipsa contingit referri, cunctatorum offitio per annos multos utantur, inaequali quidem conditione, ut quidem propter locorum diversitatem non communibus quoque cum ipsa periculis expositi et subiecti esse possint.

Supplicatur Sanctissimo, Dei Optimi Maximi et patriae illius causa, ut ne diferret hoc ipso aut alio sibi beneplacito, modo prius remedium adferre et illi subvenire [dignetur].

N. 8.

Posnaniae, 3.X.1564.

*Palatinus Siradiensis [Ioannes Kościelecki]  
ad Sigismundum Augustum regem Poloniae  
relatio de eis, quae ab haereticis acta sunt Posnaniae contra executionem  
edicti Parczoviensis.*

(Exemplar)

Arm. 64, vol. 29, ff. 144-149v.

1564

Acta Posnaniae post edictum regium contra haereticos<sup>1)</sup>, Domino Palatino Syradiensi<sup>2)</sup> officio capitaneali celebrante 1564 die III Octobris eodemque ad Regem suum Poloniae referente.

Ad iudicium huiusmodi accessere Domini Palatini Calissiensis<sup>3)</sup>, Wloclawiensis<sup>4)</sup>, Dominus Iacobus Ostrorog, Dominus Iacobus Radzieiowski<sup>5)</sup>, Dominus Andreas de Gorcka<sup>6)</sup> et quam plures alii se audiri petentes. Quorum primus Dominus Palatinus Wloclawiensis talibus verbis usus, alios haec scire errectisque auribus audire obsecrans.

Inde nomine Palatini Calisiensis et suo auspiciatus est a debito, quod Reipublicae suis ex locis debeant, eo magis ad ipsum precavendo, quia sunt membra Senatus Vestrae Regiae Maiestatis, ne quispiam contra ius et libertates totius ordinis equestris Regni Poloniae tentet<sup>a)</sup>, et quia proximis diebus mandatum, quod sese pro decreto iactitant atque a Sua Regia Maiestate Senatoribusque Regni Poloniae latum fuisse; ipsi vero cum sint etiam membra Senatus, nihil in hac re se decrevisse nec Parczoviae<sup>b)</sup> fuisse denunciarunt<sup>c)</sup>. Imo vero dum noverunt contrarium Reipublicae esse, ei non consentiunt, publice coram assistentibus protestantes<sup>d)</sup> illud in proximis comitiis oppugnare velle, ut retractetur et ex libris extirpetur, quoniam in detrimentum Reipublicae et ad internas seditiones est latum.

Est praeterea status tertius<sup>e)</sup>, utpote equitum nuntiorum, qui ad comitia mittuntur, sine quibus nil Vestra Maiestas constituere valeat. Haec vero nova absentibus illis sancita sunt ad illibertandum nos. Quibus mandatis quanvis paruerit Dominus Palatinus Syradiensis<sup>f)</sup> eaque publicari fecerit, negligenda potius dicebant, siquidem sit et ipse custos libertatum et legum publicarum, ne aliqua seditio suborietur. Cum nedum

officio super his, prout in mandato nominatur, sed et singulis facultas data sit illud exequendi<sup>o</sup>). Itaque instabant, ut iterum revocaretur ipsum mandatum usque ad proxima comitia. Ubi enim, inquietes, famulis nostris ministris<sup>h</sup>) acciderit, licet a secularibus sive a quoppiam altero, quisquis ille fuerit, iam conspiravimus omnes propulsandum id invicemque tueri non solum ad extremum facultatum, sed ad discrimen vitae<sup>i</sup>).

Post hunc Ostrorog nomine suo et sociorum pari modo commemoravit, quod dederit decretum cum mandato Vestrae Sacrae Regiae Maiestatis nedum publicari, valvis tum templi tum pretorii applicare, verum etiam actis inserere in perpetuam memoriam et equestris ordinis illibertationem, praecustodita hac in re libertate publica, commemorata posteritate Domini Palatini Syradiensis, ut illius memor esse velit, ne forte cum ad eosdem honores, quos ipse obtineret, hoc idem iugum servitutis tollat, quod imponi clerus inprimis satagit<sup>j</sup>), volens famulos nostros ministros abigere et ad id sese accingens, ut vires suas in nobis exercere queat. Nunquam tamen voti compotes erunt. Vitam potius amitemus, quam famulorum nostrorum<sup>2</sup>) aliquid sufferre sinemus. Multi nanque nostrum confederati sumus ad propulsandos quosvis impetus virium, adherendo libertatibus nostris<sup>k</sup>).

Verum petimus, ut ipse Dominus Palatinus Syradiensis exequatur ad futuros usque comitiorum dies. Tunc enim ea ipsa mandata et decreta sine nuntiis<sup>l</sup>) sancita in nihilum redigentur atque executionem mandati infectam iuberent revocari et ex libris aboleri. Ne forte idem eveniat, quod in Francia, ubi multa millia virorum periire. Scire enim alios etiam Capitaneos eadem mandata tanquam illicita et contraria iuri publico non exequenturos esse<sup>m</sup>).

Deinde Palatinus Calisiensis retulit, satisfaciens mandato Sacrae Regiae Maiestatis. Cum similes literae ad capitaneatum Brescensem mihi oblatae fuerunt, publicari easdem feci, verum enimvero Dominationibus Vestris polliceor illas me non executurum, propterea quod video esse pugnantem cum iure communi.

Post haec Gorecius<sup>7</sup>) prosiliens erecta voce proclamavit: Vive, dive Palatine Calisiensis, qui antecessores suos imitari libertatemque communem tueri non dedignaretur, omnes Dominationi Tuae gratias agimus.

Deinceps Capitaneus Radzieiowiensis inquit: Et ego sum unus ex Capitaneis, scio quid exequi debeam, quid non. Tales literas nedum quod exequi debeo, verum ratione in illis expressorum denuntiari iussi, ut nemo illas in omnibus timeat, nemo pareat, quandoquidem haud iuridice emanarunt<sup>n</sup>), exequi quam minime easdem debeo. Hoc ipsum non me pudebit etiam coram Sua Regia Maiestate eademque istic asseram, legum autoritate suffultus. Quemadmodum inhibitio per iudices non est suscipienda, ita mandata contraria iuri communi. Obtinimus quoque id in conventionem generali Petricoviensis<sup>8</sup>) o), quod licet nobis fovere ministros famulos tales, quales desideramus. Hac libertate usi sumus, dum non solum domi nobis operas suas praestant, sed et in comitiis. Non nim semel ad Suam Regiam Maiestatem de doctrina et sacris totoque cultu ipsorum relatum esse. Itaque ea re Episcopis offensas obtinuisse, prout et nunc a Vestra Sacra Regia Maiestate obtinuerunt, ut Sua Regia Maiestas edixerit, ne huiusmodi conventiones deinceps haberentur, ea quoque adiiciens, sed ego parere nolui et scio, quod de ea re Dominus Palatinus Syradiensis in Senatu sic verba<sup>p</sup>) fecerit, quandoquidem illi hoc integrum est in conspectu Vestrae Sacrae Regiae Maiestatis, neque in officio illo contineri Sua Regia Maiestas vult;



etiam tanto minus ego Posnaniae impunitatis huius exemplo et sequela, quibuscumque etiam modo datis, Vestrae Sacrae Regiae Maiestatis vultus prohibere illos potero, sed Sua Regia Maiestas nihilominus libertates nostras nobis sartas tectas servavit, neque nos prohibuit neque etiam prohibet, quociescumque circa aulam Suae Regiae Maiestatis versamur, concionatores nostros audire et ad conciones illorum convenire. Proinde Magnifica Dominatio Vestra in servitutum nos non coniciat, quominus libertatibus nostris in eo perinde, ut in aliis, utamur.

Postremo, similiter ut superiores, omni nomine protestatus est. Quorum numerus non usque adeo cum servitoribus magnus esse videbatur. In eum tamen finem convenerunt, ut omnes ex aequo certatim executionem mandati illius impediunt<sup>v)</sup> et omni magistratui se opponant, alter alterum ad discrimen vitae sublevando. Orant tamen alii, qui contra spem illorum protestabantur se non consentire<sup>s)</sup>.

Ad ea Suae Regiae [Maiestatis nomine]<sup>l)</sup> Dominus Palatinus Syradiensis primum Dominis Palatinis, deinde multitudinē sic respondit: Se edoctum esse ab adolescentia sua exemplo maiorum suorum, quid Vestrae Sacrae Regiae Maiestati, Domino suo, debeat, quid deinde Reipublicae, denique caeteris omnibus. Agnoscere quoque se nunc magis officium suum, quod gerit in ordine senatorio cuiusque dignitatem sic tueri cupere, ut nulli fide et studiis cessisse videri possit. Sed ipsos in comitiis Parczoviensibus non fuisse et tamen protestari se super illa re non consultasse, neque etiam consensu suo approbare. Dominus vero Palatinus, licet Parczoviae non fuerit, cum propter alias certas causas, cum quod proximis comitiis sumptibus exhaustus esset, nihilominus tamen minime<sup>u)</sup> agnoscere se potuisse ostendit decretum huiusmodi constitutionibus publicis patriae adversari<sup>v)</sup>, sicut etiamnum non agnoscat, cum nihil novi contineat, quod ante servatum non fuerit, vel iure etiam patriae non permittatur. Regii enim officii suffragiis Senatus in Regno nostrum ordinem constituere. Deinde quoque in comitiis petere solemus statutorum et iurium nostrorum executionem. Sed iura nostra maiorum nostrorum severas contra haereticos leges continent<sup>w)</sup>, quales sunt regnante Wladislao Jagiellone<sup>9)</sup> conditae. Item confederationes a maioribus nostris contra haereticos factae, quae omnia tanquam notissima recensere supervacaneum esse existimo. Cum igitur in Regno nonnullorum sit ea impietas, quod Sacrosanctam Trinitatem blasphemando Divinam Maiestatem violare non verentur<sup>x)</sup>, contra quos saepius Suae Regiae Maiestati supplicatum fuit non solum per ecclesiasticum ordinem, sed etiam per multos de ordine et numero Dominationum Vestrarum, exhibita confessione fidei et hoc adiiciendo, ne oves morbidae sanarum gregi se non adiungerent. Itaque Sua Regia Maiestas contra huiusmodi blasphemos decreta et mandata executioni demandanda misit, admonitione accurata ad mandatum ad nos omnes addita, ut huiusmodi novos errores peregrinorum aliunde eiectionum fugeremus, eorum doctrinam, quos provinciae externae non ferunt, respuentes, eam fidem unanimi consensu amplexati, quam maiores nostri acceptam per manus nobis tradiderunt<sup>y)</sup>. Cum varietas illa opinionum omnem molem attrahat, quemadmodum Sua Regia Maiestas in illo decreto ostendit. Sed video aliorum aliam esse opinionem, quam in hoc negotio ad mandatum Suae Regiae Maiestatis progredi constitui. Ita enim Dominationes Vestras suspicari opinor vigore mandati huius sine discrimine quosvis ad cuiusvis instillantiam, si modo haereseos quosque accuset, custodiae me mancipare velle. Non est hoc officii et professionis meae de cuiusquam haeresi

iudicare. Sunt alii, Dominus scit, Archiepiscopi et Episcopi, quorum muneri hoc iudicium proprie competit<sup>aa)</sup>. Qui officii sui progressum non ignorant, ad executionem<sup>2)</sup> contra eum procedere, dum qui vero haereticus repertus fuit, quemadmodum in iure nostro de excommunicatione est adiectum: si fuerit iuste innodatus, ita quoque si fuerit iuste haereticus pronuntiatus. Deinde a praedecessoribus Suae Regiae Maiestatis similiter mandata ad Capitaneos data sunt et regnante divo Sigismundo Rege<sup>ab)</sup>, quorum exempla bina non solum contra Trinitarios, sed et contra Lutheranos Palatinus exhibuit, quibus, inquit, praedecessores mei hoc munus Capitaneatus Generalis administrantes paruerunt. Pie defunctus etiam Dominus Capitaneus Poznaniensis<sup>10)</sup> Bohemos, regnante Imperatore divo Ferdinando e Regno Bohemiae pulsos, libenter in hoc districtu Poznaniensi tulisset, sed accepto mandato regio, ne hic tolerarentur, nolens volens alio remigrare illos iussit, voluntati regiae satisfaciens. Itaque egressi, sedes suas in districtu Soldaviensi sub Illustrissimo Duce Prussiae collocarunt; quam rem non ignotam esse arbitror Domino Capitaneo Radzieiowiensi, praefecturam illam hodie administranti. Nam statutis severe cautum est, si Capitanei officium suum negligant, quibus nos profecto commoneri oportet. Caeterum, quod, Domine mi Ostrorogie, illud mihi imputatis, quod decretum hoc non solummodo solemniter publicari, sed libris quoque actorum inseri curaverim, neque in eo quidem merito culpari me posse arbitror, cum mandata omnia solemniter publicata libris actorum inserantur. Etenim aliorum Capitaneorum, qui mandatum huiusmodi exequi detractant et pugnantia quaedam proclamari et publicari curant, sicut quoque Dominus Capitaneus Radzieiowiensis fecit, rationes et consilia non...<sup>2)</sup> utatur libero quisque suo iudicio. Ego tale quicquam committere nolui, imo etiam veritus sum et pro officio meo hortor, moneo et oro, Regni huius salutem expendens, ut sic appellatione libertatis utamur, ne ea licentiam summam definiamus<sup>ac)</sup>. Videmus manifestos haereticos, quos ipsi culpatis, contra haereses illorum vociferantes, quorum tamen petulantiam coerceri non vultis.

Ad haec Dominus Marschewski<sup>11)</sup> ad<sup>d)</sup> et alii responderunt: Habemus leges: neminem captivabimus nisi iure victum, sed praetextu haereseos exhiberi etiam innocenti difficultas facile posset; certatim petitionem iterando, ut Dominus Palatinus praeconis voce rursus publicari iuberet integrum esse cuique ea libertate frui usque ad comitia proxima, qua quisque ante publicationem edicti et mandati usus fuisset<sup>ae)</sup>.

Verum Dominus Palatinus Syradiensis respondit: Mihi, inquit, hoc facere integrum non est, alterum enim Regem me constituere. Illa enim ex mandato regio publicata sunt. Qua fronte igitur contraire voluntati Regis et proclamare possem? Illud tamen faciam: scribito ad Suam Regiam Maiestatem et ego, dum nuntius meus revertatur, executionem suspendam, cum tali intervallo a nobis Sacra Regia Maiestas absit, ut propediem nuntius recurrere possit.

Illi vero a Domino Palatino petebant, ut tantisper supersederet, donec redirent de ipsorum numero ad Sacram Regiam Maiestatem mittendi, quos istic tunc nominabant, nimirum Dominum Iacobum Ostrorog<sup>12)</sup> et Dominum Capitaneum Radzieiowiensem.

Quibus Dominus Palatinus respondit fieri posse, ut redditus<sup>2)</sup> ex certis causis protraheretur. Quare polliceri hoc, inquit, non potero.

Evenire enim posse, ut mandatis rigidioribus a Sacra Regia Maiestate interea excitaretur.

Hic Dominus Palatinus Wladislaviensis internovit: Illa, inquit, Sacra Regia Maiestas Dominationi Vestrae committat, ad quaeve conficienda nobis vires suppetunt.

Dominus Palatinus Syradiensis rursum: Ad impossibilia, inquit, nemo obligatur; ea exequar, quae vires meas non superare existimavero.

Et sic tandem a colloquio utrinque cessatum est. Qui ut quietioris utique animi esse viderentur, cum antea impotentibus animis aliud de aequitate Domini Palatini suspicati fuissent, postremo multa de pestilitate grassante locuti, multosque ex locis contagione infectis ad iudicia illa frequentia convenisse, perlibenter petebant a Domino Palatino Syradiensi proclamari omnium consensu iudicia prorogata et limitata esse. Quorum petitioni rei magnitudine, periculi contagionis Dominus Palatinus motus, acquievit, praesertim cum Sacra Regia Maiestas Vestra itidem in palatinatu Syradiensi fecerit. Iudicia quoque tria, quae ibidem fieri secunda proxima sequente huiusmodi debebant, interdicente nobilitate prorogata sunt.

*In dorso:* Relatio Domini Palatini Syradiensis ad Maiestatem Regiam de eo, quod actum est Posnaniae ab hereticis contra executionem Edicti Parczoviensis.

- a) *in ms. tententur: in margine alia manu:* Ne qui tentetur contra ius et libertatem ordinis equestris Regni Poloniae.
- b) *in ms. Parcoviae*
- c) *in margine alia manu:* Ipsos haereticos scilicet non interfuisse decreto.
- d) *in margine alia manu:* Protestatio contra decretum.
- e) *in margine alia manu:* Absentia 3. status, quando fuit factum decretum.
- k) *in margine alia manu:* Conspiratio haereticorum.
- f) *in margine alia manu:* Contra Palatinum Syradiensem.
- g) *in ms. exequendum*
- h) *supra lineam.*
- i) *in margine alia manu:* Defensio ministrorum hereticorum usque ad discrimen vitae, quos suos famulos vocant.
- j) *in margine alia manu:* Nolunt iugum clericorum, sed volunt subjugare clericos.
- k) *in margine alia manu:* Conspiratio haereticorum.
- l) *in ms. verba:* sine nuntiis linea subducta sunt.
- m) *in margine alia manu:* Mandatum non debere executioni mandari.
- n) *in margine alia manu:* Decretum esse contra leges, quod est falsum.
- o) *in margine alia manu:* Concessa haereticis in conventu Petricoviensi.
- p) *in ms. verbo*
- r) *in margine alia manu:* Omnes contra decretum, ne executioni demandetur.
- s) *in margine alia manu:* Aliqui boni, quos non commemorat.
- t) *lectio incerta; in ms. duae litterae: S.R.,*
- u) *verbum:* nomine supra lineam scriptum.
- v) *in margine alia manu:* Decretum esse optimum nec adversari antiquis Regni constitutionibus.
- w) *in margine alia manu:* Iura Poloniae contra hereticos.
- x) *in margine alia manu:* Modus prudentissimus dividendi hereticos.
- y) *in margine alia manu:* Optima oratio.
- aa) *in margine alia manu:* Iudices de haeresibus.
- ab) *in margine alia manu:* Exemplum praedecessorum.
- ac) *in margine alia manu:* libertas, sed non licentia.
- ad) *in ms. Mars Chewski (recte: Marszewski)*
- ae) *in margine alia manu:* Suspendio decreti usque ad futura committia.
- z) *sic in ms.*
- 1) *Edictum regum a. 1564 Parczoviae promulgatum.*
  - 2) *Ioannes (Ianussius) Kościelecki, pal. Syradiensis († XII.1564).*
  - 3) *Lucas a Górka, pal. Calissiensis ab a.1562 († 1577).*
  - 4) *Ioannes Krotoski, pal. Iuntoladislaviensis ab a.1562 († 1577).*
  - 5) *recte: Raphael Leszczyński, cap. Radziejowskiensis.*
  - 6) *frater Lucae, pal. Calissiensis.*
  - 7) *Leonardus Gorecki († post 1582), reformator, rerum gestarum scriptor.*
  - 8) *agitur de conventione Petricoviensi a.1562-1563.*
  - 9) *edictum Vielunense contra Husitas (promulgatum 9.IV.1424).*
  - 10) *Andreas a Górka cap. Maioris Poloniae gen. (ca. 1500-1551).*
  - 11) *Adalbertus Marszewski (ca. † 1573).*
  - 12) *Iacobus Ostroróg (ca. 1516-1568).*

*Videtur esse divisio in partes alicuius scripti longioris vel summarium cuiusdam epistolae nuntii apostolici in Polonia de variis quaestionibus ecclesiasticis.*

*Arm. 64, vol. 29, f. 112.*

De bonis Ecclesiae alienatis.

De iudicio Cardinalis Varmiensis circa nuncium mittendum et num Cromerus<sup>1)</sup> et Episcopus Cracoviensis<sup>2)</sup> scribunt.

De illis, qui plura beneficia curata<sup>a)</sup> tenent et possident conniventibus ordinariis.

De perniciosa beneficiorum collatione ab ordinariis.

De colloquio nuntii cum ordinariis et Cardinali Varmiensi.

De ordinariis quae Cromerus scribit.

De diversis alienationibus honorum Ecclesiae per abbates factis.

a) sequuntur duo verba expuncta.

1) Martinus Cromerus (1512-1589).

2) Philippus Padniewski.

*Clerus Polonus*

*ad cardinalem Ioannem Morone*

*supplicatio, ut executio constitutionum Concilii Tridentini de pluralitate beneficiorum prorogetur.*

*(Orig.)*

*Iam ed. Uchańsc. II, N. 83, p. 161.*

*Arm. 64, vol. 29, f. 117.*

Illustrissime ac Reverendissime Domine.

Clerus Poloniae Regni supplicat humiliter Sanctissimo Domino Nostro, ut executio constitutionum Concilii Tridentini de pluralitate beneficiorum de gratia speciali Sanctissimi Domini Nostri prorogetur ad Calendas Marcii proxime venturi, quo ad provinciam Gneznensem in Poloniae Regno, propter causas, quas Sanctissimo Domino Nostro nuntii totius cleri Poloniae explicaturi sunt, qui post Calendas mensis Novembris ad Sanctissimum Dominum Nostrum expedientur; nam eius rei causa synodus provincialis in Polonia est indicta ad Calendas Novembris, qua finita nuntii Romam propter eam causam sunt venturi.

*In dorso alia manu: In negotio cleri Poloniae Regni.*

*Clerus Cracoviensis  
ad cardinalem Ioannem Morone  
De non tollenda pluralitate beneficiorum supplicatio.  
(Fragmentum)*

*Iam ed. Uchańsc. II, N. 84, p. 162.*

*Arm. 64, vol. 29, f. 119.*

Supplicatio Cracoviensis de non tollenda pluralitate beneficiorum rationibus infrascriptis:

1. Quia beneficia habent redditus valde exiguos, quia occupantur ab haereticis.

2. Quia si catholici obtinentes beneficia iuris patronatus laycorum ea demiserint, statim conferentur haereticis.

3. Quia viri docti et probi dimittent beneficia, quae deinde conferentur indoctis et vilibus personis.

4. Quidam catholici nollentes dimittere beneficia potius deficient ad haereticos.

5. Plerique catholici potentes obtinent plura beneficia, quae si dimittentur, occupabuntur ab haereticis.

Adducentur et aliae rationes in futura synodo provinciali, quae erit post Calendas Novembris proxime futuri.

Interim petitur prorogatio temporis praestiti ad essequendum decretum de pluralitate.

*In dorso:* Summa rationum de non tollenda pluralitate beneficiorum in Regno Poloniae.



# 1565

N. 12.

*Petricoviae, 1.V.1565.*

*Cardinalis Ioannes Franciscus Commendone  
ad cardinalem Carolum Borromaeum  
de proposito divortii a rege reiecto; de palatini Vilmensis in Lithuania  
clandestinis consiliis; de bonis ecclesiasticis etc.*

*(Summarium)*

*Arm. 64, vol. 29, f. 11.*

Del Cardinale Comendone da Petricovia per lettere del primo di maggio 65 in cifra.

Che il Re ha lasciato il disegno del divortio<sup>1)</sup> et l'Imperatore<sup>2)</sup> se ne congratula.

Il Palatino di Vilna<sup>3)</sup> va facendo convivere, sotto pretesto di distensione della libertà di Lituania, et di molti senatori del Regno, ch'erano seco congiunti, se ne sono retirati alcuni.

Che voriano che il Re si servisse delli beni ecclesiastici et la città di Dangia havea mandato per comperar li beni della Certosa<sup>4)</sup> con offerta di 30 mila scudi, che le è stato negato dal Re et si valesse delli beni della Corona con le contribuzioni.

Credea dover andar in Prussia del Varmiense<sup>5)</sup> per la così detta synodo<sup>6)</sup>.

*In dorso (f.14v):* Summario delle ultime lettere del Cardinale Comendone per le cose di Pollonia più distinto dell'altro.

1) *Propositum divortii inter Sigismundum Augustum et Catharinam Austriacam.*

2) *Maximilianus II.*

3) *Nicolaus Radziwiłł « Niger ».*

4) *Kartuzy.*

5) *Stanislaus Hosius.*

6) *Synodus dioecesana Varmiensis, a card. Hosio a. 1565 indicta.*

N. 13.

*S.l., 6.V.1565.*

*Cardinalis Ioannes Franciscus Commendone  
ad cardinalem Carolum Borromaeum  
de colloquio suo cum oratoribus imperatoris, ad reginam Catharinam ex  
Regno Poloniae deducendam missis.*

*(Summarium)*

*Arm. 64, vol. 29, f. 11.*

Del medemo di 6 di maggio 65. Ziffra.

Narra quanto ha trattato con l'Ambasciatori<sup>1)</sup> dell'Imperatore<sup>2)</sup>, che erano andati per condur fuor del Regno la Regina<sup>3)</sup> et in materia del divortio. Et ne spera bene doppo molte repliche.

1) *Gutielmus Kurzbach de Trachenberg;*  
*Andreas Dudith, ep. Quinqueecclesiensis*  
(1533-1589); *Christophorus de Carlowitz.*

2) *Maximilianus II.*  
3) *Catharina Austriaca.*

N. 14.

*Petricoviae* [9.V.1565].

*Cardinalis Ioannes Franciscus Commendone*  
*ad cardinalem Carolum Borromaeum*  
*sententiam suam profert de responso ad binas litteras archiepiscopi*  
*Gnesnensis dando.*

(*Exemplar*)

*Iam ed. Uchańsc. II, N. 88, pp. 172-183, sub dato: 9.V.1576.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 54-61v.*

Delle scritture dell'Arcivescovo di Gnisna<sup>1)</sup>, benché a me pare che non contenghino altro che una confirmatione di quello che più volte ho scritto costì circa li suoi disegni, nondimeno poiché così mi comanda Nostro Signore scriverò quello che me ne pare.

Nela prima scrittura racconta XIIIIII gravami: dice che li rimedii usati fin hora non hanno fatto giovamento importante; espone l'opinion sua, mostra il frutto che la portarebbe et dimanda che Nostro Signore gli dia comissione di essequirla et non si lasci persuader il contrario. Narra di haver comunicato questo consiglio suo col Cardinale Varmiense<sup>2)</sup> et meco et che noi non l'habbiamo approvato, et finalmente scusa il Cardinale Varmiense che per star in paese rimoto non possa così bene saper quel che bisogni a questo Regno.

Il primo gravame dice essere che i capitani non facciano essecutione delle sententie date nel foro ecclesiastico. Di questo Vostra Signoria Illustrissima sa che nella Dieta di Petricovia de LXIII fu fatta una constitutione che non si potesse far essecutione alcuna contra un nobile nisi prius esset convictus<sup>2)</sup> per iudices competentes. Gli ecclesiastici, et spetialmente l'Arcivescovo, si portaron all'hora et fin a la venuta mia in questo Regno di modo che col romore che ne fecero, dolendosi che questa tal constitutione togliesse loro tutta la giurisdittione, confessarono quasi essi medesimi di non esser giudici competenti nelle cause, le quali<sup>3)</sup> non solo per li sacri canoni, ma per gli statuti di questo Regno precisamente son dichiarate esser ecclesiastiche, et vennero a fare essi medesimi una volontaria declaratione et confirmatione contra se stessi. Io, nei primi giorni che venni qua, informandomi di ciò diligentemente et leggendo gli statuti del Regno, giudicai che si dovesse più tosto cercar di far interpretar dal Re le parole di questa constitutione a favor dell'ecclesiastici, o almeno che gli ecclesiastici si disponessero a seguitare inanti, continuando la sua giurisdittione et mostrando che questa constitutione non pregiudicasse al clero; che mettersi ad oppugnar la con-



stitutione con poca speranza di annullarla et con certezza di accrescerle il vigore, essendosi negata l'annullatione; et ne scrissi sin dall'ora a Vostra Signoria Illustrissima. Per questa via cominciarono le cose a passar bene, tanto che non ostante questa constitutione, erano seguite più sententie a favor degl'ecclesiastici et ci sarebbe a poco a poco col fatto et con l'uso stesso tolta la forza a la constitutione di Petricovia, quando l'Arcivescovo, senza communicar il consiglio suo con persona, nel maggior strepito et fervor di questa Dieta, mentre si trattava della contributione, et nel maggior pericolo della causa della Regina<sup>3)</sup>, fece citar un capitano perché non essequiva una delle sudette sentenze, data da giudici laici in favor del capitolo di Gnesna contra alcuni nobili; di che ho scritto per ordine et lungamente a la Signoria Vostra Illustrissima; et perché questa era causa di decime, s'ebbero molti adversarii, anco de catholici, parte per un commune loro interesse, parte per lo scandalo che ricevono, vedendo che il clero non cura in effetto altro che le decime. Farebbono senza dubbio i prelati molto più il debito loro et con maggior frutto ancora, se attendessero principalmente a ricuperare et conservare alla giurisdittione che più importa et che più gli riconciliarebbe con Dio et con gl'huomini, perché insieme acquistarebbon<sup>4)</sup> forza et reputatione, et recuperata questa, potrebbero poi conseguire più facilmente et più giustamente le decime, quae sunt annexae spiritualibus, ma il voler far principale quello che non è, fa ut auferatur ab eis etiam id, quod videntur habere.

Il secondo gravame è che per la constitutione di Petricovia non si possa citar un nobile al foro ecclesiastico. Questo non è scritto nella constitutione, ma si bene i medesimi Vescovi già più anni in Varsovia volontariamente sospesero la loro giurisdittione contra haereticos né l'hanno poi più essercitata, se non nelle decime, come ho diffusamente scritto altre volte a Vostra Signoria Illustrissima.

Il terzo è che li scomunicati possint comparere in iudicio et ius etiam dicere. Il che non solamente è vero, ma è vero ancora che ci sono di palatini et castellani heretici nel Senato, et tollerandosi questi, è forza che compareant in iudicio anche coloro che sono scomunicati per minor cause che non è questa d'una publica professione di heresia. Ha dato grande occasione a questo disordine l'abuso che qui frequentemente s'usava in scomunicar ciaschuno per leggierissime cagioni, per il qual rispetto io non ho mai voluto usar le scomuniche in cause pecuniarie, ma ho solamente imposto altre pene, applicandole ad opere pie, et da esser dispensate da li medesimi ordinarii, et ho essortato i Vescovi a far il medesimo, mostrandoli che da questo abuso particolarmente è nato il sudetto gravissimo disordine.

Il quarto è che le cause fra secolari et ecclesiastici, solite giudicarsi nelle Diete generali, siano rimesse nelli palatinati a particolari iudici. Questo si fece nella passata Dieta del 63 pro una vice tantum, per la gran moltitudine delle cause che s'erano aggregate nela lunga absentia del Re; onde, non potendosi tutte spedire in Dieta, si rimessero a li giudicii che si fanno in ciaschedun palatinato, dove gli ecclesiastici ancora hanno ottenuto delle sententie a favor loro, nè questo si può riputar gravame del clero, conciosia che quello che si doveva giudicare nella Dieta del Regno fu rimesso a questi iudicii; ben si potrebbe doler il clero de Vescovi che essendo essi li principali giudici in questi giudicii, non si sono curati et non si curano di ritrovarvisi presenti per fuggir la spesa.

Il quinto, che le cause spirituali siano sempre rimesse di Dieta in

Dieta. Il medesimo avviene a tutte le altre cause, perché il bisogno della contributione, la difficoltà che ha il negotio della unione di Lithuania et dela recuperatione de beni regii disturbano ogn'altra cosa, et le Diete si consumano quasi tutte in questi tre capi et senza resolutione.

Il sesto, che si voglia astringere gli ecclesiastici a mostrar i loro acquisti et privilegii, de quali molti sono perduti et non si possono mostrare. A questo Vostra Signoria Illustrissima sa quanto io m'opposi in Varsavia et che in fine si vinse, come parimente si è vinto in questa Dieta.

Il settimo, che sia stato imposto a gl'ecclesiastici che paghino la contributione per la guerra. Io consigliai l'anno passato i Vescovi in Varsavia, che essendo già stato introdotta questa contributione et crescendo tuttavia il bisogno, volessero i prelati ripararvi con far qualche dono volontario et non lasciar che un tal uso s'andasse invecchiando et diventasse ordinario, perché non se ne sarebbero potuti poi liberare, ma non si potendo essi mai accordar fra loro a sovvenir volontariamente il Re et continovando la guerra, vi sono stati astretti con maggior pregiudicio dell'immunità loro. E' ben vero che s'è poi operato che tutto questo si faccia non per sempre, ma pro una vice tantum: onde pregiudica meno.

L'ottavo, che le proteste che fanno gl'ecclesiastici non siano admesse nel Senato. Questo avvenne già due anni qui in Petricovia, ma hora Nostro Signore havrà già inteso dalle mie precedenti, come in fin s'è ottenuto, che siano state admesse, et io vo cercando che se n'abbia di più una scrittura autentica sottoscritta et sigillata dal Re et con un decreto, il quale non solo rimedii a la constitutione di questo anno, ma a quella del 1563.

Il IX et XIII, che molte chiese si profanino, si spoglino et si caccino i sacerdoti catholici. Questo è purtroppo vero et io ne ho più volte dato avviso a Vostra Signoria Illustrissima, nè mi affatico col Re in cosa alcuna più, et volesse Dio che gli Vescovi havessero per il passato fatto il debito loro d'oppori con ogni loro potere a la audatia degli heretici per difesa delle chiese. Ma hanno taciuto et dissimulato la profanatione senza curarsene et senza moverne parola, et per un palmo di terreno et di giurisdictione temporale han talvolta preso l'armi contra i più potenti Signori del Regno. Questi giorni passati il Vescovo di Premisla<sup>4</sup>, che è prelado veramente da bene et zeloso dela religione, m'ha scritto come un Signore d'un castello in Rossia ha profanata la chiesa di quel castello nella diocesi sua di Premisla. Io me ne sono doluto col Re, onde Sua Maestà ha scritta una lettera ben severa a quel castellano, che debba restituir la chiesa et lasciarne la cura al Vescovo.

Il decimo è che il Santissimo nome della Trinità sia stato levato dalle formule del iuramento nei nuovi giuditii. Questi giudicii, come ho già detto nel quarto gravame, sono stati ordinati pro una vice tantum et può esser che in qualche palatinato i principali giudici siano stati Trinitarii, ma comunemente ciò non s'è fatto, anzi nel Senato si serva tuttavia la forma antica et convien che ciascuno, per heretico che sia, giuri conceptis verbis. E' ben vero che gl'heretici hanno più volte tentato di mutar questa forma, ma non hanno potuto spontare.

L'undecimo è dell'Instigatore de spirituali. Questo officio non è mai stato sì che un solo l'havesse per nome di tutto il clero, solamente ogni diocesi ha il suo. Ma l'Arcivescovo due anni sono volse farne un generale et n'ebbe gran contrasto con l'Instigatore regio, tanto che la cosa s'è poi condotta a capitali inimicitie, delle quali lunga è l'istoria.

Et quanto all'Instigatore, non se n'è poi fatto altro. Questo Instigatore è il fiscale delle diocesi.

Il XIIImo, che le dignità sono distribuite ad heretici. Questo è gravame di gravissimo momento et conviene adoperarsi gagliardamente perché il Re non si lasci indurre a farlo. Le vacanze di questo anno non sono distribuite ancora, et io perciò m'intrattengo più volentieri in Corte et non vo mai dal Re che non parli di questo. Sua Maestà mi dice che i Vescovi stessi procurano et favoriscono gl'heretici, et un gran prelado disse qui al Cardinale Varmiense che poco importava che i magistrati fossero in mano di catholici o heretici, anzi che vi erano degl'heretici che facevano pagare le decime meglio che catholici. Ogni cosa misurano con queste benedette decime, senza curare punto il resto, et di qui nasce la rovina d'ogni cosa.

Il XIIIImo, che il Re in Parzow<sup>5)</sup> voleva occupare l'abbadie et convertirle in uso della guerra. Questa pratica fu non solo tenuta in Parzow, ma mossa prima in Varzavia<sup>2)</sup> l'anno passato, dove trovò di molti promotori, ma havendone io più volte parlato col Re, non andò innanzi. Fui parimente avvisato che ciò si tentava in Parzaw<sup>2)</sup> prima ch'io vi arrivassi. Onde affrettai di trovarmivi et secondo che all'hora io scrissi a Vostra Signoria Illustrissima, per gratia di Dio vi si riparò, come anco vi s'è rimediato nella presente Dieta dove non sono mancati i soliti instigatori.

Segue<sup>c)</sup> Monsignore Arcivescovo nella sua scrittura, dicendo che non s'è potuto con tutta la diligenza usata far fin hora profitto alcuno, anzi che quelle constitutioni che, come dubie et sospette, gl'ecclesiastici desideravano che fossero annullate, si sono quasi confirmate negatione abrogationis, et che talvolta ancora in luogo di decreti giusti che essi dimandavano, habbiamo riportati decreti contrarii. Il che è a punto la vera narratione non pur del passato, ma di questo ultimo successo della presente Dieta, causato dall'Arcivescovo stesso et scritto costì da me prima ch'ei lo facesse succedere. Tali et tanti sono stati i suoi tentativi, non solo fuora di tempo, ma senza consiglio et saputa degl'altri Vescovi. Non ha potuto il danno che si è patito, l'esperienza ch'egli ne ha fatto et la cognitione che con questa sua scrittura mostra d'haverne, ritenerlo che non vada per le medesime vie anco in questa Dieta. Et così ne ha causato di nuovo il medesimo frutto.

Dice che non può sperare aliquam meliorationem conditionis Ecclesiae nisi alia ratione a Sede Apostolica prospiciatur. Vuol forse per questa alia sua ratione intendere quei consigli dei quali ho scritto più volte a Vostra Signoria Illustrissima et ultimamente nella cifra di XV di marzo, alla quale ho già havuto risposta che Nostro Signore non li approva.

Propone poi l'Arcivescovo un suo consiglio col quale dà speranza di condur una concordia et farla tosto, et li mezzi sono questi. La citatione o convocatione degli heretici et aliorum adversantium libertatibus, iuribus, privilegiis et conditioni spiritualium ad una sinodo. Le persuasioni che quivi si farebbono a gl'heretici. Le condizioni saltem tolerabiles Sedi Apostolicae susceptae. L'adherentia delli altri Vescovi et del clero seco et il numero degli huomini dotti che vuole et promette d'haverci, et però dimanda a Nostro Signore espressa facultà di far una tale synodo per decretum Sedis Apostolicae et che la Santità Sua confidenter de his rebus sibi committat, soggiungendo di sperar per questa via se, oltre il resto, praecisurum etiam excusationes et dilationes Regis.

Quanto a condurre gl'heretici a la unità dela Chiesa, questi mezzi che l'Arcivescovo piglia, a mio giuditio, non solamente sono pericolosi ma perniciosi.

Citarli tutti non è altro che unirli tutti contra noi, i quali non habbiamo maggior difesa che le discordie loro, et però a me non può parere se non mal partito l'unirli, tanto più se l'Arcivescovo vorrà, come scrive, citare oltre gl'heretici omnes adversantes iuribus, libertatibus, privilegiis et conditionibus spiritualium, che non è altro che un aggiungere alli heretici molti catholici contra di noi; anzi a me pare che le medesime parole dell'Arcivescovo mostrino assai chiaro quanto questo partito di citar gl'heretici sia pericoloso, essendo che nel secondo gravame Sua Signoria si lamentava esser stata tolta a li prelati l'authorità di citare i seculari al foro ecclesiastico, perché così essendo et non obedendo gl'heretici a la citatione, si verrebbe ad invilire et estinguere a fatto l'authorità dela Chiesa; se però Sua Signoria non avesse qualche certezza o secreta promessa da loro che siano per venirci voluntariamente, di che si ha giustamente non poca suspitione.

Giudicar et condannar gl'heretici in contumacia non è nè utile nè necessario, essendo loro già condannati nel Concilio Universale di Trento, nè facendo alcun bisogno di nove sentenze d'un Concilio Provinciale, non solo appresso tutti coloro che si sottomettono al giuditio dela Chiesa, ma appresso gl'heretici i quali non doveràn stimare più in Concilio particolare che l'universale. Solevan gl'heretici in questo Regno dire di volersi sottoporre solamente al Re et al Senato, ma nella passata Dieta di Varzavia et in questa Dieta ancora, vedendo che il Re non si dimostrava a favor loro, et che in quelli medesimi, di che si trattava d'un Concilio Nationale, io haveva lunghe et continue audienze dal Re, si scopersero in publico Senato, dicendo che essi non riconoscevano alcun giudice competente in terra nella causa della religione et che vogliono più tosto perder la vita che mutar la lor fede. Tuttavia, caso che chiamati comparessero, non è dubio che ne seguirebbe molto maggior disordine, perché tal convocatione non sarebbe altro che un nostro consentimento di volerli udire et disputare. Il che non tocca mai et non conviene a Concilio Provinciale, et molto meno dopo la determinatione del Concilio, quale lasciò da canto che il numero et la forza d'heretici non è sì debole in questo Regno che si debba sperare che venghino solamente ad udire et a comprobar le sentenze date contro di loro.

Persuaderli et pertrahere illos ad unitatem, quando già si fossero condotti insieme ad una tal sinodo, come in un steccato, dove per ostinatione et per punto d'honore si combattè in cospetto di tutto il Regno, è stato sempre trovato cosa impossibile et se ne sono fatte pur troppo esperienze nelli colloqui di Germania nel convento di Poisi<sup>6</sup> et altrove. Assai fatica s'ha a convertire alcuno di costoro da solo a solo et ben spesso avviene che di quei pochi ancora i quali restano persuasi dela verità si trovano alcuni che, per vergogna d'esser riputati leggieri, vanno dissimulando il loro ritorno a la Chiesa. Non con dispute nè con publici congressi, ma con privati ragionamenti et con prediche, fatte con spirito et charità, et con il buon esempio si può sperar di guadagnar delle anime, et molto più se si facessero delle schole, come altre volte ho scritto a Vostra Signoria Illustrissima.

Consentir a gl'heretici alcuna cosa et suscipere conditiones saltem tolerabiles Sedi Apostolicae, oltre l'esser partito pericoloso et dannoso, non è officio di sinodo provinciale nè se ne deve dimandar consiglio

in enigmatè, ma precisamente et apertamente, per haverne particular ammonitione et giuditio della Sede Apostolica.

L'ultima parte del consiglio dell'Arcivescovo, nella quale dimanda a Nostro Signore spetial commissione et authorità di far la sinodo, io in vero non intendo molto bene perché, si sua Signoria vuol fare una sinodo che sia provinciale, questa dimanda è soverchia, et se vuol fare più che provinciale, non è conveniente il dimandarlo nè sicuro il concederlo. Se l'Arcivescovo se ne vuol solamente honorare, acciò che la convocatione dela sinodo habbia più dignità, et nel resto voglia contenersi dentro i termini di Concilio Provinciale, io dubito che questo poco honore che l'Arcivescovo ne havesse, portaria gran danno all'universale, perché essercitar straordinariamente la podestà di Nostro Signore nelle provincie inferme suole mover di mali humori et accrescer troppo l'odio che s'ha contra la Sede Apostolica, et non senza molto pericolo.

Se domanda questa authorità spetialmente, come egli dice, ut praecidat omnes excusationes et dilationes Regis, senza dubio ciò non passerà senza gran dispiacere et offesa del Re; da che io non veggio ciò che si possa sperare altro se non indur Sua Maestà a stringersi con gl'adversarii o, come sospettan alcuni, a stringersi con l'Arcivescovo stesso, aiutandolo a colorire i suoi antichi disegni, dei quali ho scritto altre volte a Vostra Signoria Illustrissima. Per queste ragioni adunque, come ho già detto, non giudico il suo consiglio nè i mezzi proposti da lui esser buoni per condur le cose a quel fine ch'ei scrive, ma si bene esser buoni per condur le cose a quel fine ch'ei scrive, ma si bene esser buoni mezzi per altri disegni, i quali molti credono esser suoi.

Il primo, d'un Concilio Nationale, circa il quale Vostra Signoria Illustrissima vede, come lui stesso nella sua scrittura dice, citare seu convocare haereticos, la qual parola convocare è degna d'esser bene considerata.

Appresso di voler formar in un tal Concilio una concordia, cioè mistura di religione secondo li suoi humori, et però dice: susceptis clero aliquibus probabilibus aut aequis aut saltem tolerabilibus conditionibus Sedis Apostolicae.

Il secondo, di metter in odio la Sede Apostolica et l'authorità di Nostro Signore, con usarla contra il Re et tutto il Regno. Et io intendo da molti che egli, essendo in stato minore, consigliava sempre l'Arcivescovo suo predecessore a pigliarsi una libera podestà non dipendente dal Papa et a non riconoscer la suprema authorità della Sede Apostolica. Il che tentò anco di fare, quando<sup>d</sup> da Nostro Signore appellò pubblicamente a la Dieta del Regno, della qual sua appellatione io ho una copia in mano.

Il terzo, di travagliar il Re et con queste vie veder d'acquistar qualche cosa da lui, di che molti l'incolpano affermando che habbia tenuto queste vie più volte con Sua Maestà, si bene non gli sono sempre riuscite.

Accresce grandemente questi sospetti la dimanda ch'egli fa, ut sibi confidenter committatur et che non si presti fede ad altri, et cerca spetialmente diminuir l'authorità del Cardinale Varmiense, con dire prima in generale contra coloro qui semper cunctatorum officio funguntur, inaequali tamen conditione, ut qui propter locorum diversitatem non communibus cum ipso periculis expositi et subiecti esse possunt, et poi in particolare contra del detto Signor Cardinale espressamente, dove dice: magnifacere se authoritatem, prudentiam, vitae innocentiam Cardinalis Varmiensis, sed pluris tamen facere salutem patriae, cuius pericula non adeo ipse Cardinalis animadvertit, cum nulla ipsorum sentiat, immo ab

eis remotus distet. Nel qual proposito essendo molto ben nota a Nostro Signore et a Vostra Signoria Illustrissima la qualità del Cardinale Varmiense, a me non occorre di scriver altro se non ch'egli è stato nella Cancelleria di questo Regno tutto il tempo della vita sua et che oltre l'haver gran cognitione dele cose di questi paesi, ha di continuo lettere et avvisi di tutti i buoni del Regno che per l'integrità sua confidano et comunicano seco ogni cosa, per il qual rispetto et anco per la dignità del cardinalato l'Arcivescovo non dovrebbe pur desiderar commission alcuna in tal materia, la qual commissione egli non dovesse comunicar col Cardinale.

E' ben vero che, per altri rispetti, io tengo esser necessario d'intratener questo Arcivescovo, et Vostra Signoria Illustrissima ha già veduto per le lettere mie la strada ch'io ho tenuto seco, quando con humanità quando con authorità; tanto che sin hora non è stato lasciato trascorrere, et per il medesimo rispetto d'intertenerlo credere che hora<sup>e)</sup> per risposta della sua prima scrittura et del consiglio che dà et dell'authorità che dimanda si potesse dir non in scrittura, ma<sup>f)</sup> solo in voce da Vostra Signoria Illustrissima a l'agente suo che a Nostro Signore è molto cara la diligentia et il zelo di Monsignor Arcivescovo et che Sua Beatitudine ha ben considerato il consiglio et la dimanda sua, ma che havendo il Cardinale Varmiense et io ancora scritto a Sua Beatitudine che l'Arcivescovo haveva mutato in tutto la opinion che prima haveva di chiamar gl'heretici a la synodo, et che lui ancora giudica che hora ciò non possa portar se non danno, Sua Santità è restata sospesa et con qualche dubio, che questa commissione sia stata forse data dall'Arcivescovo ad esso agente innanzi che Sua Signoria parlasse con noi, et però desideraria d'intender ben la mente che hora ne ha l'Arcivescovo; et quando pure egli ritenesse il medesimo parere di prima, resta a Sua Santità un altro dubio, vedendo che da una parte l'Arcivescovo nella sua scrittura dice di sperar buon frutto di questo suo consiglio, adhibitis sibi caeteris Episcopis, et dall'altra parte intendendo dal Signor Cardinale Varmiense et da me ancora che gl'altri Vescovi non vogliono in alcun modo consentir ad una sinodo dove siano chiamati gl'heretici, et però giudica necessario d'esser fatta ben certa della volontà degl'altri Vescovi, prima che si determini alcuna cosa sopra questo negotio. Il che, detto per nome di Nostro Signore, la Signoria Vostra Illustrissima poi come da se, overo Monsignor Illustrissimo di Como<sup>g)</sup>, potria dimandar questo agente che vuol dire che la scrittura presentata da lui non è sottoscritta di mano dell'Arcivescovo et gli ricordasse, come in confidenza, che saria bene che la fosse sottoscritta et che l'Arcivescovo non scrivesse con sue lettere espressamente a Sua Santità et ne facesse scrivere dagl'altri Vescovi, accioché apparisse questo esser consenso commune, come l'Arcivescovo nella sua scrittura par che supponga. Con una tal risposta, senza negarli la sua richiesta, io sperarei che si ponesse un grand'impedimento a quei suoi artificii, essendo che nè lui sottoscriverà volentieri una tal scrittura nè gl'altri prelati vi consentiranno mai.

Nella seconda scrittura l'Arcivescovo mostra di credere che gl'heretici siano in ogni modo per tentar da se stessi di far un tal Concilio, et richiede Sua Santità che gli faccia saper quello ch'egli et gl'altri prelati di questo Regno in tal caso habbiano da fare, essendo che in eo Concilio, in quo nemo catholicorum, tam praelatorum quam laycorum, pro defenda Ecclesia legitime comparebit, efficient, ut non solum mala, quae iam ab ipsis illata sunt Ecclesiae, comprobata esse videri possint, verum

etiam catholicorum qui upersunt magna ex parte, praesertim non solidis radicibus in fide stabilium, aversio ab Ecclesia et residui honorum ecclesiasticorum, quod ab iniuriis superest, spoliatio inde succederet.

Per risposta di questa scrittura, io ho già scritto più volte a Vostra Signoria Illustrissima, onde procedano queste tante pratiche di Concilio Nazionale et chi ne sia authore et ciò che me ne habbia detto espressamente il Re. Il consiglio havrebbe luogo, la sua dimanda et le ragioni sarebbon degne di consideratione in caso che il Re volesse convocar un tal Concilio, ma in caso che gl'heretici vogliano essi convocarlo fra loro, l'officio de catholici è o d'impedirlo o di starsi, et però credere esser bene<sup>o</sup> di tardar a risponder a questa sua dimanda seconda, aspettando di veder prima ciò che egli replica a quello che Vostra Signoria Illustrissima dirà a l'agente suo sopra la prima scrittura. Ma se la Signoria Vostra Illustrissima volesse dargli risposta anco sopra questa seconda, a mio parere, se gli potrebbe rispondere che quando pare sia vero che gl'heretici si conducano a far qualche loro conciliabulo, non converrà che i catholici in alcun modo vi compariscano, sì perché il comparirvi sarebbe come un'approvare la giurisdittione degl'heretici et sì perché da un tale intervento de catholici potrebbe anco succeder quello stesso che l'Arcivescovo dice temere, cioè che molti catholici poco fermi si partissero dalla Chiesa, seguendo quello che ivi fosse determinato dagl'heretici in presenza di prelati, o persuasi o convinti, et tenendo quelli tali decreti per conclusi di commune volontà; onde si confermasse tutto quello che gli heretici hanno fatto fin hora. Esser molto meglio lasciar che gl'heretici da per loro si congreghino in tanta diversità di dottrine, dalle quali non si può aspettare altro se non il medesimo che sin hora hanno partorito i loro conciliabuli, cioè maggior confusione et discordie fra le medesime sette. Convenire sì al grado et sì a la virtù dell'Arcivescovo di attender et proveder che il Re non dia loro luogo o authorità, come Sua Santità tiene per fermo, che la Maestà Sua non sia mai per dare a detti heretici, et attender nel resto con la dottrina et con l'esempio a reggere et difendere la provintia sua Gnesnense.

Quanto a le parole che l'Arcivescovo usa in questa sua scrittura, non resterò di dire riverentemente che a me non piacciono quelle, dove dice: in eo Concilio, in quo meno catholicorum legitime comparebit, quasi che un tal conciliabulo avesse authorità legitima o che alcuno catholico vi debba comparer legitimamente.

Scrissi già più di a Vostra Signoria Illustrissima come gl'heretici volsero congregare qui in Petricovia un tal Concilio et ciò che io ne suspicai all'hora circa la mente de l'Arcivescovo, et questo mi sia adoperato per disturbarlo et come in fine la cosa si ridusse ad un colloquio secreto d'alcuni di questi loro ministri, tanti per setta; del qual colloquio si sono partiti con più rabbia et dissentione che mai, scomunicandosi l'un l'altro. Hora potrebbe forse alcun sospettare che l'Arcivescovo il quale, per quanto credono molti, nessuna cosa desidera più che un Concilio Nazionale, non essendogli riuscito per l'altre vie che molte n'ha tentato fin hora, cerchi condurlo per mezzo di questo novo consiglio il qual dimanda dalla Sede Apostolica, valendosi con gl'altri Vescovi et meco ancora di qualunque commissione o permissione la quale egli con tal artificio si guadagnasse costì. Non che altro è da temere che impetrando l'Arcivescovo dalla Sede Apostolica un tal ordine, faccia succedere a studio questa adunanza d'heretici, nel qual caso in sin da hora dimanda consiglio a Sua Beatitudine.

*In dorso (f. 61v)*: Scrittura del Cardinal Commendone sopra quanto li pare che si possa rispondere a le due scritte dell'Arcivescovo di Gnesna.

- |   |  |
|---|--|
| a) <i>sequitur expunctum</i> : però                                 | z) <i>sic in ms.</i>                               |
| b) <i>sequitur expunctum</i> : loro                                 | 1) <i>Iacobus Uchański.</i>                        |
| c) <i>sequitur expunctum</i> : poi                                  | 2) <i>Stanislaus Hosius.</i>                       |
| d) <i>sequitur expunctum</i> : dalla sententia data contra di laici | 3) <i>Catharina Austriaca.</i>                     |
| e) <i>supra lineam.</i>   | 4) <i>Valentinus Herburt.</i>                      |
| f) non in scrittura, ma <i>supra lineam.</i>                        | 5) <i>Parczew, 1564 mense Augusto.</i>             |
| g) <i>sequitur expunctum</i> : ovvero                               | 6) <i>Poissy, colloquium de religione, 1562.</i>   |
|   | 7) <i>Bartholomaeus Galli (dictus Ptolomaeus).</i> |

N. 15.

S.I., 19.V.1565.

*Cardinalis Ioannes Franciscus Commendone  
ad cardinalem Carolum Borromaeum  
de negotio divortii regis Poloniae a regina Catharina.*

(*Summarium*)

*Arm. 64, vol. 29, f. 11.*

Del medemo 19 di maggio. In cifra.

Seguita in materia del divortio narrando il parer suo sopra le scritte mandate dall'Imperatore<sup>1)</sup>: che richiama la Regina<sup>2)</sup>, che havea persuaso al Re d'intendere il parere de senatori circa quel passo, per lasciar tempo a qualche miglior conclusione.

1) *Maximilianus II.*

2) *Catharina Austriaca.*

N. 16.

S.I., 22.V.1565.

*Cardinalis Ioannes Franciscus Commendone  
ad cardinalem Carolum Borromaeum  
de Andreae Dudith, episcopi Quinqueecclesiensis, dotibus; de negotio  
divortii regis Poloniae.*

(*Summarium*)

*Arm. 64, vol. 29, ff. 11-11v.*

Del medemo 22 di maggio. Ciffra.

Commenda il Quinqueecclesiense<sup>1)</sup> di prudenza, zelo et retta intentione. Che in caso che il Re conceda che la Regina<sup>2)</sup> parta, conseglii gl'Ambasciatori cesarei<sup>3)</sup> a metter tempo in mezzo prima all'eguire, et non la volendo il Re lasciar partire, non replicare nè rompere, ma portar il negotio fin all'abboccamento, che se non si trova modo d'accomodar quel negotio, è pericolo non torni in piede la pratica del divortio, da che nasce il pericolo dell'appostasias del Regno<sup>a)</sup>, come si fece in Inghelterra<sup>4)</sup> b).

a) - b) *additum manu card. Morone.*

3) *Cfr. N. 13.*

1) *Andreas Dudith.*

4) *Henrico VIII regnante.*

2) *Catharina Austriaca.*



N. 17.

S.l., 24.V.1565.

*Cardinalis Ioannes Franciscus Commendone  
ad cardinalem Carolum Borromaeum  
de colloquio archiepiscopi Gnesnensis cum rege habito de rebus religionis.  
(Summarium)*

*Uchańsc. II, N. 89, pp. 183-85, litterae ed. in extenso.*

*Arm. 64, vol. 29, f. 11v.*

Del medemo 24 maggio 65.

Narra il ragionamento havuto con Monsignor Arcivescovo<sup>1)</sup>, il quale gli espose un ragionamento havuto col Re, mostrando che Sua Maestà fosse necessitata<sup>2)</sup> convocare un colloquio per le cose della religione, altrimenti non ci vedea modo di porvi ordine; et le repliche dell'Arcivescovo, che, havendo parlato col Re, poi non lo trova di questa opinione, anzi di mettervi più tosto la vita che sottoporsi all'altrui giudicio.

Che si può vedere le scritture del detto Arcivescovo et altre lettere sopra ciò et di li cavare a che fine esso Arcivescovo camini et onde naschino questi motivi.

L'Arcivescovo afferma quel ragionamento che il Re non consentirà mai a novità circa il Santissimo Sacramento e Trinità, ma forse ad alcune istituzioni pontificie.

a) *sequuntur verba expuncta*: con le cose

1) *Iacobus Uchański.*

N. 18.

S.l., 28.V.1565.

*Cardinalis Ioannes Franciscus Commendone  
ad cardinalem Carolum Borromaeum  
de concilio nationali ab archiepiscopo regi proposito et ab eodem vehementer reprobato.*

*(Summarium)*

*Uchańsc. II, N. 90, pp. 185-6, litterae ed. in extenso.*

*Arm. 64, ff. 11v-12.*

Del medemo di 28 di maggio 65.

Che l'Arcivescovo<sup>1)</sup> era tornato a riparlarsi, et volendo mostrar che havendo il Re disegno d'accommodar le cose della religione, li pareva per miglior medicina al proposito un Concilio nazionale, lo ributtò gagliardamente, et intende che tutti li prelati et il Re Christiano ne sono allenisimi.

Disse l'Arcivescovo che il Re dava tempo per veder che piega pigliassero le cose della religione nelli stati dell'Imperatore<sup>2)</sup> et onde far li suoi in quel modo.

Che lui gli pose innanzi i disordini seguiti nella Slesia etc. et che li esponnesse al Re.

1) *Iacobus Uchański.*

2) *Mazimilianus II.*

*Cardinalis Ioannes Franciscus Commendone  
ad cardinalem Carolum Borromaeum  
de officii maioribus acatholicis non concedendis; de archiepiscopo Leopoliensi nominato; de palatino Vilmensi moribundo; de absoluteione  
cuidam episcopo excommunicato concessa; de imperatore pro regina  
Catharina intercedente.*

*(Summarium)*

*Arm. 64, vol. 29, f. 12.*

Del medemo 6 di giugno 65.

Che il Re non dava il capitaneato maggiore se non a persone catholiche, havendone esclusi parecchi heretici che dimandavano commenda. Il suffraganeo di Cracovia nominato all'arcivescovato di Leopoli<sup>1)</sup>. Il processo si farà ivi.

Il Palatino di Vilna<sup>2)</sup>, gran persecutor della religione catholica, laborabat in extremis.

L'Arcivescovo di Gnesna<sup>3)</sup> s'era doluto di certa absoluteione fatta ad un Vescovo iscommunicato a sua istanza ꝑ non solutionem, che havea cercato mitigarlo et esshortarlo a concordia<sup>4)</sup>.

In ziffra.

Che l'Imperatore<sup>5)</sup> havea dato comissione che moderassino la richiesta fatta dalla Regina<sup>5)</sup>, et si volgono a far istanza a che restando sia trattata bene e non le manchino le debbite commodità e pagamenti.

Che ha invitato lui nel ritorno a passar ove è Sua Maestà Cesarea. Il che volea far per dar conto etc.

a) *hic in margine*: iustificar et dar sodisfatione all'agente suo.

1) *Stanislaus Stomowski* († 1575).

2) *Nicolaus Radziwiłł* (« *Niger* »).

3) *Iacobus Uchański*.

4) *Maximilianus II*.

5) *Catharina Austriaca*.

*Cardinalis Ioannes Commendone  
ad cardinalem Carolum Borromaeum (?)  
de archiepiscopatu Rigensi duci Megapolensi negato; de libris liturgicis  
reformatis a rege petitis; de connubio sacerdotibus non concesso;  
de communionem sub utraque.*

*(Summarium)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 12-12v.*

Per seconda lettera del medemo.

Era morto il Palatino di Vilna et erano mancati in poco tempo tre potenti heretici<sup>1)</sup>.

Avvisa la ripulsa data all'ambasciatore d'un figliuolo del Duca di Mechelburg<sup>2)</sup> per l'arcivescovato di Riga, tutto che già il Re gli ne avesse data intenzione.

Il Re fa istanza per il Messale, Breviario et Cathechismo riformati che si mandino nel suo Regno, massime il Cathechismo.

Era sparsa voce che da Roma fusse stato concesso il connubio de sacerdoti, et ne parlavano assai li heretici, perciò giudicava bene mandarli la dimanda dell'Imperatore<sup>3)</sup> et la risoluzione presa.

Temer non si dimandi la comunione sub utraque a essemplio d'Austria e Bohemia. Cerca rimuover il Re da quel pensiero, mostrandoli il danno maggiore che l'utile<sup>a)</sup>.

a) *in margine*: instet

1) *Nicolaus Radziwill* (« *Niger* ») † 28.5.1565, *Achatius Czema*, pal. *Marienburgensis* († 25.5.1565), *Martinus Zborowski*, cast. *Cracoviensis* († 1565).

2) *Christophorus*, *Ioannis Alberti frater* († 1592).

3) *Maximilianus II.*

## N. 21.

S.L., 19.IX.1565.

*Cardinalis Ioannes Franciscus Commendone*

*ad ignotum*

*de proposito ecclesiam Pōsnaniensem visitandi; de indutiis cum Moscovita; de discessu reginae; de haereticis ab archiepiscopo Gnesnensi in synodum vocandis.*

*(Summarium)*

*Arm. 64, vol. 29, f. 12v.*

XIX di settembre da Gnesna.

Che avanti si invii per il synodo a Petricovia, visitaria la chiesa di Posnania.

Sperava tregua fra il Re et il Moscovita<sup>1)</sup>.

In cifra.

Che li principali senatori han scritto che il Re non lasci che la Regina<sup>2)</sup> parti et ella si duole con l'Imperatore<sup>3)</sup>, et perché si pensa che all'istanza che Sua Maestà Cesarea ne farà, egli sia per lasciarla andare e scusarsi con li senatori, et dubbita che la partita sia per apportare gran danno.

Che l'Arcivescovo<sup>4)</sup> ha citato al synodo segretamente molti heretici, et che l'Arcivescovo si promette trovare forma d'unione etc. Al che va cercando di riparare.

1) *Ioannes IV Basilides.*

2) *Catharina Austriaca.*

3) *Maximilianus II.*

4) *Iacobus Uchański*

*Cardinalis Ioannes Franciscus Commendone  
ad cardinalem Marcum Altemps  
de profanationibus ecclesiarum etc.*

*(Summarium)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 12v-13.*

Del medemo del primo d'ottobre 65, a Monsignor Illustrissimo Altemps<sup>1)</sup>.

Avvisa certo aggravio fatto ad un canonico, parochio nella diocesi Gnesnense, al<sup>a)</sup> quale il signore di quella villa ha spogliato et profanatali la chiesa.

Che sopra quelle profanationi ha mandato longa scrittura a Sua Serenissima Maestà alli 13 di giugno et n'ha fatto officio col Re il qual ha promesso volerci rimediar.

Che havendone Sua Maestà scritto perché se le diano in nota gli aggravii, par che alcuni più tosto l'habbin'havuto per male, et manda copia della lettera del Re con che se ne duol seco<sup>b)</sup>.

Avvisa come cercò d'aiutar esso parochio e manda copia della lettera scrittane al Re.

a) *bis scriptum.*

b) *hic in margine: videatur*

1) *Marcus Sittich Altemps, card., † 1595, legatus ad Concilium Tridentinum.*

*Cardinalis Ioannes Franciscus Commendone  
ad cardinalem Carolum Borromaeum?  
de Sedis Apostolicae iurisdictione in Polonia defendenda.*

*(Summarium)*

*Arm. 64, vol. 29, f. 13v.*

Ziffra del primo d'ottobre.

Che l'Arcivescovo Gnesnense<sup>1)</sup> camina a levar le appellationi in Roma et vorrebbe che le cause si giudicassero non secondo i canoni, ma secondo i statuti del Regno.

Che s'avverti il suo successore<sup>2)</sup> ad haver gran cura a questo, perché le provincie desiderano infinitamente estinguere la giurisdittione della Sede Apostolica.

Che forse saria bene che<sup>a)</sup> si deputasse qua alcuno<sup>b)</sup> che per certa sorte di cause avesse cura et attendesse a reparar diligentemente.

Che si procurasse destramente che colui non ottenesse qua alcuno suffragio.

Che si desse particolar commissione al Nuntio di farne resentmentimento con il Re, occorrendo, et se li mandasse una lettera apposita da poter leggere a Sua Maestà.

a) *sequitur expunctum: vi*

b) *sequitur expunctum: giudice*

1) *Iacobus Uchański.*

2) *Iulius Ruggieri.*

*Cardinalis Ioannes Franciscus Commendone  
ad cardinalem Carolum Borromaeum?  
de archiepiscopi Gnesnensis moliminibus; de negotio abbatis Olivensis.  
(Summarium)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 13-13v.*

Ziffra del medemo di 18 d'ottobre.

Che il congresso del Reverendissimo Varmiense<sup>1)</sup> con lui et l'Arcivescovo Gnesnense<sup>2)</sup> havea scoperto assai le trame dell'Arcivescovo, et più una lettera, che lesse forte a caso, del Vescovo Cracoviense<sup>3)</sup>, ove mostrava volersi dichiarare nella synodo contra catholici.

Che gli haveano in gran parte precise le vie che tentava, et scopertosi d'alcune cose si scusava essere instato dal suo clero etc.

La risposta che diede a un interrogatorio dell'Arcivescovo: se il Concilio di Trento havebbe forza o no, non essendosi fatta la synodo.

Che s'era levato un grande incendio, non essendosi proposte certe cose che procurava. L'Arcivescovo ne andato a Petricovia.

Che dissimulano seco, essendo così ispediente etc.

Che non li pare bene che la causa dell'Olivo<sup>4)</sup> si rimetta nè all'Arcivescovo nè al Nuntio dall'Inquisitione. L'Arcivescovo procura che l'Olivo habbi l'administratione di certa parte del vescovato Pomesaniense. Che è da considerare prima et trattene la pratica.

1) *Stanislaus Hosius.*

2) *Iacobus Uchański.*

3) *Philippus Padniewski.*

4) *Caspar Geschkaw, abbas Olivensis annis 1558 - 1559, 1569-1584, haereseos suspectus, annis 1559 - 1569 in controversia de restitutione eiusdem abbatiae.*

*Episcopus Vilnensis [Valerianus Protasewicz],  
ad cardinalem Ioannem Morone  
de abbatibus regularibus, « quas laici sibi in commendam dari cupiunt »,  
queritur et sperat summum pontificem id non esse permissurum;  
petit, ut nuntius in Poloniam venturus se etiam invisat.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 210-210v.*

Ex litteris Vilna die nona mensis Decembris anni Domini 1565 scriptis.

Id quoque Dominatio Vestra Reverendissima noverit apud nos abbatias regulares, quas laici sibi in commendam dari cupiunt, multum periclitari. Ac ut id a Sede Apostolica Sua Maiestas Regia petat<sup>a)</sup>, multum instant et urgent, et propterea ea de re Sua Maiestas Regia litteras iam conscribi ad Sanctissimum Dominum nostrum<sup>1)</sup> negotiumque id apud Suam Sanctitatem sollicitandum mandavit. Non possum vero aliqua ratione adduci, ut credam Sedem Apostolicam id concessuram, ingens enim pernicies ordini ecclesiastico inde contingere possit.

b) Cum venerit in Poloniam qui mittitur Nuntius<sup>2)</sup>, cuperem, si fortassis per Posnaniam iter faciet, ut salutato illius Episcopo recta veniret ad me sua mecum consilia communicaturus, si vero per Cracoviam, ut Reverendos Dominos Episcopos Cracoviensem<sup>3)</sup>, Wladislaviensem<sup>4)</sup> et Dominum Archiepiscopum<sup>5)</sup> prius conveniret, quatenus illi devium non fuerit, deinde ad me quoque diverteret. Quod si fuerit illi abeundum in Lituaniam, nullo id suo incommodo fecerit. Quem<sup>2)</sup> habiturus esset etiam commodissimum et rectissimum iter ex bonis meis in illam provinciam. Qua de re, si videbitur, admonebit Nuntium Dominatio Vestra.

« *In dorso* », ad aliud documentum pertinens, per errorem hic positum (f. 211v):

Mitti rogat Vermiensis Neocastrensem. Episcopus Wladislaviensis vendidit bona Ecclesiae inconsulto Pontifice.

a) sequitur expunctum: et

b) inde textus alta manu continuatur.

z) sic in ms.

1) Plus IV.

2) Iulius Ruggieri.

3) Philippus Padniewski.

4) Nicolaus Wolski.

5) Iacobus Uchański.

## N. 26.

S.l., [1565].

*Cardinalis Ioannes Morone  
summarium instructionis ad usum nuntii apostolici in Polonia scriptae.  
Arm. 64, vol. 29, ff. 46-47v.*

E' d'affaticar con ogni industria et diligenza che il negotio del divortio che si tentava pigli buono assetto per le pericolose conseguenze che ne possono seguir in pigliar<sup>a)</sup> mal verso.

Confirmare il Vescovo Quinqueecclesiense<sup>1)</sup> con qualche conveniente officio nella buona intentione in che si trova.

Aiutare la buona dispositione del Re perché non permetta Concilio nationale, nè alcuna sorte di colloqui con chi si possa preiudicare alle ragioni ecclesiastiche et che sotto nome di parlamento non sia ingannato et tirato ad altri fini.

Far avvertire bene alle attioni dell'Arcivescovo<sup>2)</sup> accioché sotto spetie di bono non induchi il male.

Confortare li prelati del Regno nel bon animo loro a non consentire a Concilio nationale etc.

Che Sua Maestà perseveri in non dar officii se non a catholici, per maggior quiete del Regno et della religione.

Che se servi l'ordinario circa il far il processo del nominato all'arcivescovato di Leopoli<sup>3)</sup> et si mandi la professione della fede, et se gli ne mandi la forma bisognando.

Si dia qua alcuna sodisfattione all'agente del Vescovo di Gnesna et si iustifici che la assolutione fatta di quella scomunica è di raggione etc.

Lodare l'intentione buona di Sua Maestà in non nominare, per quello che tocca a lei, a chiese o benefici persone se non ben chatholiche<sup>2)</sup> et approvate, cavando quello dalla repulsa data al figliuolo del Duca di Metelburg<sup>4)</sup> da Sua Maestà per l'arcivescovato di Riga.

Si satisfi in quel tanto che si può a Sua Maestà in mandar quello che

è riformato del Missale, Breviario et Cathecismo, lodando la bona intentione et esshortandolo al farli osservare.

Che il Nuntio tenghi ogni proposito buono per non lasciar entrare il Re in fantasia di chieder la communion sub utraque, mostrandoli il poco profitto et l'esempio etc.

Che cerchi con ogni destrezza intender sempre le attioni dell'Arcivescovo intorno alle cose della religione et usi ogni bon modo per rompere i disegni dannosi senza rompere seco.

Che seguiti in tener ben edificata Sua Maestà circa il rimediare alle profanazioni delle chiese etc.

Si dia speranza che alla causa dell'Olivo<sup>5)</sup> sarà provisto da giudici competenti e buoni, et lo trattenghi con speranza dell'administratione che si procura per lui, se però non ripugna al giusto et alla religione.

Che il Nuntio sia ben avvertito ad haver gran cura per conservar le giurisdittioni della Sede Apostolica, et secondo il bisogno farne resentmentto col Re per reprimere la temerietà di quelli che procurano altrimento.

a) *supra lineam*: pigliar *correctum* ex: pigliando

z) *sic in ms.*

1) *Andreas Dudith (Dudycz), ep. Quinqueecclesiensis (1563 - 1567), legatus imperatoris in Polonia 1565.*

2) *Iacobus Uchański.*

3) *Stanislaus Stomowski (1565 - 1575).*

4) *Ioannes Albertus dux Megapolensis, cfr. El. XLI, N. 1962.*

5) *Caspar Geschkaw.*

#### N. 27.

S.L., [1565]

*Cardinalis Ioannes Franciscus Commendone (?)*

*ad cardinalem Stanislaum Hosium (?)*

*inter alia de eis, quae sibi facienda videntur, ut Regnum Poloniae in oboedientia Sedis Apostolicae remaneat; de archiepiscopi Gnesnensis moliminibus; de malis, quae statuto Regni « de non promovendis ad dignitates spirituales plebeis » provocantur; de vicecancellario Regni episcopatu Plocensi indigno.*

*(Exemplar)*

*Iam ed. Uchańsc. II, N. 100, pp. 218-19.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 48-49v.*

Illustrissimo Signor,

Quanto io posso raccordarmi delli ragionamenti li quali habiamo fatti in Cracovia fra noi mendicanti della provisione di quel Regno, acciò che il Regno et le anime christiane non periscano insieme, sono questi:

Bisognarebbe tocere il Re prima, poi<sup>a)</sup> l'Arcivescovo<sup>1)</sup> com<sup>2)</sup> tutti spirituali et do poi trovarne un tal, el qual et tempore interregni et per omnem occasionem possit et autoritate et omnibus modis, qui oportuni forent, manuteneere Regnum in oboedientia Sedis Apostolicae.

Quanto al Re, forsi sarebbe ben fatto che la caussa di Barri li fosse intertenuta, per che questa sola è che li fa portar rispetto alla Sede<sup>b)</sup> Apostolica. Et se questa non fosse, lui senza dubio voltarebbe le spalle alla Sede Apostolica, dil<sup>2)</sup> che io saprò dar qualche bono testimonio. Do poi dimandarli la exequution del concilio, qual s'ha accertato, et del statuto del Regno, el qual ha giurato di servarlo.

Del Arcivescovo sit persuasa Dominatio Vestra Illustrissima et Sedes Apostolica illum nihil aliud molliri nihilque aliud omnibus viribus contendere, quam ut auctoritatem omnem Sedis Apostolicae penitus elevet, et nationale Concilium celebret, laicis sub utraque specie sacramentum corporis Domini ministret, sacerdotibus coniugia admittat, ritus sacros lingua materna obeat. Dicant contrarium qui velint. Dicam ego que novi, constantissima et verissima.

Quod ad reliquos spirituales, o quam consultum foret rei christianae, si Sedes Apostolica contenderet, ut statutum Regni de non promovendis ad dignitates spirituales plebeis penitus aboleatur. Hoc enim statutum tantam pestem invexit in clerum, ut hi, qui modo episcopi sunt et praelati, voluptatibus et rei familiari aut domesticae intenti se suorumque munerum penitus sint obliti.

Praeterea, ut quid dispensatum est decretum Concilii Tridentini de pluralitate beneficiorum? Quoniam quidem hoc decreto amputabatur nostris praelatis, abbatibus et canonicis ansa alendi ex bonis Ecclesiae Ecclesiae hostes, scorta et<sup>o</sup> scurras. Quis etiam dignum iudicavit episcopatu Plocensi Procancellarium Regni<sup>2)</sup>, summum hereticorum fautorem? De his coram.

Del huomo el qual possa et voglia mantenere il Regno, voglio dirlo a bocca a Vostra Signoria Illustrissima.

a) in ms. sequuntur expunctae litterae: ve

1) Iacobus Uchański.

b) Sede supra lineam scriptum.

2) Petrus Myszkowski, vicecancellarius Regni  
(1560 - 1569).

c) in ms. sequitur expunctum: scurras

z) sic in ms.

N. 28.

S.L., [1565].

*De validitate matrimonii Sigismundi Augusti Poloniae regis disceptatio theologica.*

(Exemplar)

Arm. 64, vol. 29, ff. 30-33.

Risposta sopra le cose di Polonia.

Primamente si debbe avvertire che non si dii intentione alcuna al Re che Sua Beatitudine sii in alcun tempo per tolerare che si parli di questa dissoluzione di matrimonio, anzi quando sii bisogno, se li facci sapere chiaramente che il Papa non deve nè può di ragione admettere tale dimanda, imperoché essendo il matrimonio contratto con dispensa apostolica fatta con ragioni molto efficaci, come in essa appare, et seguitone la consumatione, non è più lecito per qualonque causa ritrattarlo, quia quos Deus coniunxit homo non separet, nè a questo si può trovare alcun colore, etiam per ogni sorte d'impedimento superveniente, che basti a dissolverlo, sì come è chiaro per l'authorità di Sant'Hieronimo ad Damasum et varii decreti di Nicolò I et Alessandro III et Urbano III et ultimamente per il Concilio Tridentino: sess. 24, can. V<sup>a</sup>).

Et acciò si veda che questa dispensa sii stata fatta etiam ex legitima causa et che il matrimonio già contratto sii valido et iuridico, si manda la copia autentica<sup>b)</sup> dell'istessa dispensa che già concesse Iulio III di felice memoria, per la quale si vede chiaro che fu concessa ex publica causa,



videlicet pro pace et amicitia perpetua confirmanda inter illos Reges et per servizio del Regno di Polonia, ch'essendo infestato da Turchi et altri inimici della fede catholica, potesse più gagliardamente con le forze congiunte con<sup>c)</sup> l'altra Maestà<sup>d)</sup> resistere a loro impeti in conservazione et augumento della religione, et per altre cause anchora in essa espresse con molte clausule di grande importanza, per le quali non è da dubitare che la dispensa fu fundata in causa molto valida et potente, a ciò come consentono tutti li Dottori.

Ma perché forsi il Re vuole pretendere che tale dispensa non sii stata valida, attesa la prohibitione, de qua in Levit. cap. 18. Et insieme vorrà mettere a campo la controversia che già fu nella causa del Re d'Anglia<sup>1)</sup>. Però in questo è d'avertire grandemente che il caso d'Anglia non è così espresso nel testo del Levit., com è il caso presente<sup>e)</sup>, quale non ha bisogno d'alcuna interpretatione. Il caso d'Anglia è quando quis vult ducere uxorem relictam fratris, nel che se ben la verità è, si come anchor pronuntio Clemente VII, che fusse lecita la dispensa et valido il matrimonio niente di meno, perché le parole del Levit. cap. 18, v. 20 et Deuteron. 25 ad alcuni non pareano così chiare, però vi fu allora alcuno che prese occasione di disputa et contradittione. Ma il nostro caso è quando quis vult ducere sororem uxoris praedefunctae, il che non solo non è prohibito in Levit., ma più tosto chiaramente permesso, perché in esso si dice: sororem uxoris tuae in pellicatum illius non accipies, nec revellabis turpitudinem illius adhuc illa vivente, le quali parole sono chiare che la prohibitione è solo quando duceretur in uxorem soror, vivente adhuc priore sorore coniuge, il che il testo per questo chiama in pellicatum, et il greco dice antizelon<sup>f)</sup>, il che Santo Augustino nelle questioni sopra il Levit. legge: non accipies in zelum, onde lui mostra, quod mortua sorore cessat illa prohibitio.

Et che questa sii la pura et vera intelligenza di quel testo, oltre che le parole per se stesse evidentemente lo dimostrano, ci è ancor l'authorità de Santi Padri che espressamente lo dicono. Scrive Santo Agostino in libro 3. quod super Levit. queste parole: Prohibuit sororem sorori superduci, quod vitetur fecisse Iacob, sive quia nondum fuerat lege prohibitum, sive quia vituperata alterius fraude deceptus est, et illa magis de placito veniebat, quam posterius accipit, sed iniustum erat priorem dimitti, ne faceret eam moechari. Idem Sanctus Augustinus ait: De his personis videtur loqui, quae possent non habentes viros in matrimonium convenire, nisi lege prohiberentur, sicut fertur esse consuetudo Persarum. Glosa ordinaria in illa verba Levitici cap. 18: Sororem uxoris tuae in pellicatum illius non accipies, nec revelabis turpitudinem eius adhuc illa vivente. Adhuc, inquit, illa vivente, quia si prima soror sit mortua, talis invidia non oritur et ideo alia soror tunc accipi non prohibetur.

Catena Graeca ex Gregorio Nissenno, Cyrillo Alexandrino, Theodoro et aliis Graecis Doctoribus ex Vaticana Bibliotheca in illa verba Levitici cap. 18: iuxta consuetudinem terrae Aegypti, in qua habitastis, non facietis. Houto tauta eipon, didaskei ta ap'ekainon tolmethenta kai ton toiauton apagoreuei praxin; hoti de polla toiauta tolmatatai, martyrousi kai Persai, mechri tou parontos ou monon adelphais, alla kai metrasi kai thygatrasi nomo gamou mignymenoi. Cum haec, inquit, ita dixisset, docet quanam illi audebant ac tale prohibet facinus; quod autem multa eiusmodi scelera comitterentur, testantur etiam Persae, qui ad hanc<sup>g)</sup> usque diem non solum cum sororibus, sed etiam cum matribus et filiabus lege nuptiarum commiscerentur.

Ex iisdem Graecis Doctoribus Catenae Graecae: Synodus gamikas katarithmei pros to semnon kai hos amometos pragtoito tauta para Theo kai anthropois. Coniugia nuptialia enumerat ad honestatem servandam et ut sine reprehensione fiant haec apud Deum et homines. Prohibet cum duabus sororibus matrimonio iunctis non esse cohabitandum, ne scilicet quod coniunctissimum est, inimicissimum per zelotypiam efficiatur. Haec praecepta eo spectant, ut coniugia ipsa non fiant inordinate, praeter quam quod decet. Isychius praesbyter<sup>2)</sup> in libro quinto Commentariorum in Leviticum: Sororem, inquit, uxoris tuae in pellicatum eius non accipies etc. Recte haec praecipuntur, quia in pace vocavit nos Dominus Deus; qui enim cum omnibus nos pacem habere vult, etiam per Paulum dicens: si possibile est, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habete, multo magis placatos nos vult esse cum proximis, quod subnectit: si simul quis uxori sororique eius iungatur, ut sorores simul habitent et ut inter simul habitantes excitetur zelus, unde contentio rixaeque generantur.

Theodoretus Episcopus Cyri in libro notationum super Leviticum: Cum dixisset Dominus ad Mosem: iuxta consuetudinem terrae Aegypti, in qua habitastis, non facietis, et iuxta morem regionis Chanaan, ad quam ego introducturus sum vos, non agetis nec in legibus eorum ambulabitis, docet ab his facinoribus abstinendum, quae committebant nationes illae; quod enim talia committerentur, testantur Persae ipsi ad hanc usque diem utentes connubio sororum, matris et filiarum. Prohibet igitur, ne simul duarum sororum matrimonio quis utatur etc.

Appresso di questo certa cosa è che nelli canoni si presuppone questa prohibitionem de matrimonii come constitutione ecclesiastica et non iuris divini. Ma habbiamo di più anchor l'uso della Chiesa, havendo li Pontefici passati in simili casi dispensato et approvato la sobole legitima di tale matrimonio, sì come fece Martino V, Alessandro VI con Emanuelle Re di Portugallo, et altri dopoi.

Essendo dunque il caso nostro assai chiaro et per le parole del Levitico et per l'espositione de Santi Padri et per l'uso della Chiesa, non pare ad alcun modo si habbi da intrare in altra disputa, o della causa d'Anglia o d'altra, ma fermarsi sempre saldo su questo che non ci è loco nella Scrittura che prohibisca matrimonium cum sorore alterius praedefunctae, et chi pretende che ci sii prohibitionem bisogna la mostri, essendo che questo del Levitico cap. 18 non solo non lo vieta, ma in conseguenza necessaria lo permette.

Quando però si trovasse alcun dottore quale tra li casi prohibiti de iure divino ponesse questo de ducenda sorore uxoris, sì come pare che accenni la glossa in VI litteras de restitutione spoliorum<sup>b)</sup>, seguitata da alcuni, si ha da avvertire che et la glosa et altri, che parlano in questi termini, non dicono mai de sorore uxoris praedefunctae, ma si referiscono al capitolo del Levitico il quale parla: vivente uxore et in pellicatu, come di sopra si è detto. Et quando anchor alcuno parlasse più oltre, si dice che nel capitolo del Levitico non è questo nostro caso, et se ben vi fusse, che però non vale la conseguenza: est prohibitum in Levitico, quando Papa non potest dispensare, sì come chiaramente ha statuito sub anathemate il Concilio Tridentino, sess. 24, can. 3.

Meno anchora si può dire che tale matrimonio sii prohibito iure naturae et che perciò Papa non potuerit in eo dispensare, però che secondo li theologi, communemente, solum ea commixtio repugnat naturali rationi, quae est inter parentes et filios, quoniam ea cognatio

est per se et immediata coniunctio, vero quae est cum aliis, est mediata et in ordine ad parentes ideoque non repugnant iuri naturae, il che si prova anchor chiaro, perché se questo fusse stato prohibito de iure naturae, non si trovaria mai esempio in contrario de Santi Padri, non represso dalla Scrittura, sì come si legge di Iacob, qui habuit duas sorores in matrimonio, Liam videlicet et Rachel.

Se bene, adonque, per quello si è detto apparì essere superfluo hora entrare nelli ragionamenti della controversia d'Anglia, niente di meno per più notitia di tutta questa materia et in giustificazione di quella dispensa d'Anglia et del matrimonio et sentenza di Clemente VII si manda con la presente un libro, che già scrisse Albertus Pighius<sup>2)</sup>, sopra questo contra alcuni che impugnavano quel matrimonio, nel quale egli con varie ragioni et authorità de theologi et canonisti diffende la sentenza del Papa et confuta tutti gl'argumenti delli adversarii, le quali ragioni per essere largamente bastevoli alla defensione del caso d'Anglia, molto maggiormente potriano valere in questo nostro, quando fusse necessario. Ma perché, come si è detto di sopra, questo caso è molto chiaro nel Levitico, però si manda hora il libro, a fine solo che il Signor Nontio possi essere più privatamente informato di quello che potesse occorrere in tal materia et servirsene secondo la prudenza sua, dove li parerà a proposito, cercando più che si può di troncane la disputa, ma appoggiarsi come a ferma ancora a questo capo, cioè che non ci è prohibitione alcuna nec de iure divino, nec de iure naturali, che repugni a questo caso, di sorte che non si potesse dispensare.

- |  |   |
|--|---|
| <p>a) <i>hic in margine manu cardinalis Morone:</i> salva authoritate Sancti Concilii est de praeterito, non est prohibitum de iure divino. Argumentum a maiori de Iacob.</p> <p>b) <i>in ms. verbum:</i> autentica manu cardinalis Morone <i>suprascriptum.</i></p> <p>c) <i>in ms.</i> con <i>correctum ex:</i> da</p> <p>d) <i>hic in margine manu cardinalis Morone:</i> possent iterum forte examinum causae</p> <p>e) <i>hic partim in textu, partim in margine manu Morone:</i> contra il qual è fatta imitatione nel 25 cap. del Deuteron.</p> | <p>f) <i>omnes citationes graecae in ms. litteris graecis scriptae adducuntur.</i></p> <p>g) <i>in ms.</i> hac</p> <p>h) <i>aut:</i> de restituendis spoliis, <i>in ms.:</i> de restit. spol.</p> <p>z) <i>sic in ms.</i></p> <p>1) <i>Henricus VIII.</i></p> <p>2) <i>Albertus Pighius (Pigge) (ca. 1490-1542), theologus catholicus Traiectensis.</i></p> |
|--|---|

N. 29.

S.L., 1565.

*Cardinalis Ioannes Morone  
adnotationes ad plures relationes a Ioanne Francisco Commendone a. 1565  
factas.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 44-45v.*

Alcuni nuntii di Polonia minore per impedir la contributione che il Re dimanda a quel Regno cercavano di persuadere Sua Maestà a prevalersi di beni di monasteri, et la città di Dangia havea mandato un ambasciatore per comperare i beni della Certosa<sup>1)</sup> con offerta di<sup>2)</sup> 40 mila scudi, ma erano stati esclusi.

Il negocio del divortio<sup>2)</sup>, tanto desiderato dal Re, era ridotto a termine tale che Sua Maestà si contratava di cohabitare con la Regina, la qual

con tutto ciò faceva istanza di partire di Polonia, et l'Imperatore havea dato ordine all'ambasciatore<sup>3)</sup> che ne ottenesse licenza dal detto Re.

Il disegno che l'Arcivescovo<sup>4)</sup> b) ha di perturbare le cose della religione per via d'un colloquio o Concilio nationale.

Che è necessario di tener col detto Arcivescovo un certo temperamento con reprimerlo et consolarlo alle volte, non lodando alcuno ardire di far peggio et infine non lo disperando affatto.

Il Re fa istanza del Breviario, Messale et Cathecismo riformati.

Che molti consigliano et stimolano Sua Maestà a dimandar il calice.

Discorso del Commendone sopra le scritture fatte presentare qui dall'Arcivescovo.

Promessa di Sua Maestà di dar le dignità di quel Regno a persone catholiche.

Che l'Arcivescovo havea citato alla synodo, che si dovea fare quello ottobre passato, molti heretici, con promessa di trovare firmam unio-nem etc.

Che si facci ufficio col Re perché ripari alle profanationi delle chiese.

Che l'Arcivescovo va a camino di levar le appellationi di Roma et che le cause ecclesiastiche non siano giudicate secondo i canoni, ma secondo i statuti del Regno, in che converrà haver gran cura.

La cifra de 18 Ottobre che parla dell'Arcivescovo et<sup>c)</sup> della causa dell'Abbate Olivense<sup>5)</sup>.

La richiesta di quel clero sopra la pluralità dei benefici et la residenza.

*In dorso (f. 45v): Summaria di alcune lettere di Polonia.*

a) *sequitur expunctum: x*

b) che l'Arcivescovo *correctum ex:* dell'Arcivescovo

c) *in ms. et expunctum videtur.*

1) *Kartuzy.*

2) *cum Catharina Austriaca.*

3) *Valentinus Saurmann.*

4) *Iacobus Uchański.*

5) *Caspar Geschkaw.*

# 1565-1566

N. 30.

S.l., [a. 1565 exeunte - 1566 ineunte]

*Varia argumenta ex archiepiscopi Gnesnensis litteris, ad agentem suum Romae commorantem [Iosephum Zamoyski] datis.*

*(Summarium)*

*Iam ed. Uchańsc. II, N. 111, pp. 238-39.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 15-16v.*

Dal Vescovo<sup>2)</sup> Gnesnense<sup>1)</sup> al suo Agente<sup>2)</sup> di Roma.

1. Ha fatto e procurato ufficii col Re per che la Regina<sup>3)</sup> resti et stiano in vinculo sancti matrimonii.

2. Che ha sospetto che il Vescovo de Wladislavia<sup>4)</sup> comunichi i lor trattati circa le cose spirituali<sup>a)</sup> con li heretici, et è nato da questo che il Re a istanza loro ha voluto<sup>b)</sup> differire<sup>c)</sup> la synodo fin doppo li comitii<sup>d)</sup>.

3. Che non cessano ancora i rumori del Concilio nationale; dubbita che li Cardinali Varmiense<sup>5)</sup> et Commendone non riferiscono a Nostro Signore lo stato di tal cose, non sapendo che rimedio trovarvici, per il che dimanda che di qua li sia mandato parere et presto.

4. Che volea far la synodo sua diocesana, in tanto che si differisce la provintiale, ma il capitolo suo ha pregato si differischi. Non di meno se parerà bene a Nostro Signore che si facci, lo commandi, che la farà volentieri.

5. Che Sua Santità facci officio con il Re che presti il consenso, come propone d'estinguere l'ordine<sup>e)</sup> in certi monasteri<sup>f)</sup> regolari et porvi delli preti del Jesù.

6. Che si mandino di Missali, Breviario et Cathecismi riformati.

7. Dimanda impetrarli il braccio secolare contra il Vescovo Wladislaviense et avvertir esso Vescovo che, col mostrar di far poco conto delle censure<sup>g)</sup> ecclesiastiche, non dia sospetto d'heresia e mal essemplio.

8. Dimanda la revalidatione del indulto concessoli da Papa Pio IV delli benefici vacanti nelli mesi riservati alla Sede Apostolica, con conditione però che di quelli che eccedono 4 marchi d'argento si spedischino le bolle a Roma.

9. Dimanda facultà di procedere nella sua provintia manu regia et sumariamente nelle cause civili et nelle beneficiali, con quelle facultà

et authoritā ch'usa la Rota di Roma, attinendo l'heresie che infestano quei luoghi.

X. Dimanda poter tener appresso di se XII persone ecclesiastice per aiutare a recuperare l'authoritā et iurisdictione ecclesiastica, et che quelle havendo benefici di cura etc non<sup>o</sup> siano astrette a residere. Et l'Arcivescovo provederā che i lor benefici non patano.

*In dorso (f.16v): Avvisi e dimande del Vescovo Gnesnense.*

- |  |                                |
|--|--------------------------------|
| a) <i>in ms. spirituale</i>                            | i) <i>supra lineam</i>         |
| b) <i>supra lineam</i>                                 | z) <i>sic in ms.</i>           |
| c) <i>correctum in ms. ex: differrirsi</i>             | 1) <i>Iacobus Uchański.</i>    |
| d) <i>in ms. correctum ex: le comitie</i>              | 2) <i>Iosephus Zamoyski.</i>   |
| e) <i>verba: l'ordine in alia manu superscripta.</i>   | 3) <i>Catharina Austriaca.</i> |
| f) <i>alia manu superscriptum.</i>                     | 4) <i>Nicolaus Wolski.</i>     |
| g) <i>in ms. censue</i>                                | 5) <i>Stanislaus Hosius.</i>   |
| h) <i>sequitur signum, quod etiam non legi potest.</i> |                                |

N. 31.

S.l., [1566?].

*Ignotus*

*ad Pium V pontificem*

*de quibusdam exemplis religioni catholicae in Polonia perniciosis.*

*(Exemplar)*

*Iam ed. Uchańsc. II, N. 117, pp. 246-7.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 113-114v.*

Beatissime Pater.

Sunt in Regno Poloniae exempla quaedam religioni catholicae multum perniciosas, quibus de mandato Sanctitatis Vestrae nuntius, qui in Poloniam mittitur, prospiciat omnino expedit.

Est in Ducatu Lituaniae civitas Kiioviensis dicta, quae a decem et pluribus annis Episcopo caret. Est iterum, quod ante annos novem vel circiter Serenissimus Poloniae Rex volebat praeficere eidem civitati Episcopum, per Sedem Apostolicam confirmandum, quendam Nicolaum Pacz<sup>o</sup>, decanum Vilnensem. Sed ille nunquam petiit confirmationem suae electionis a Sede Apostolica, imo, quod pessimum est, etiam post suam praesentationem seu electionem factus est haereticus, et non modo haereticus, sed haeresiarcha. Nam publice apud se tenet ministros et concionatores haereticos et in Senatu Regio partes haereticorum contra catholicos semper tuetur. Habet enim locum ratione suae electionis in Senatu Regio. Quare curandum id omnino apud Serenissimum Poloniae Regem, ut is Senatu amoveatur et aliquis catholicus in locum eius sufficiatur.

Curandum quoque, ut synodus provincialis quam primum in Polonia cogatur, nam ea ratione conatibus illorum, qui concilium nationale [volunt]<sup>o</sup>, obviabitur. De eo autem cum Metropolitanis et Episcopis agendum erit.

Admonendi etiam sunt Ordinarii, ut periculoso hoc tempore vivant

in concordia, nam odia et contentiones illorum sunt multis scandalosae et ordini ecclesiastico perniciosae.

Item, ut inferioribus clericis decimas debitas exsolvant, nam illorum exemplo laici etiam decimas clericis debitas solvere nolunt.

Bonorum Ecclesiae alienationes Sanctitas Vestra Episcopis, praelatis et aliis clericis interdici mandet, nam plurimas et non parvi momenti esse istis annis factas Nuntius Sanctitatis Vestrae comperiet, ubi hisce de alienationibus in Regno illo factis inquirere voluerit.

*In dorso (f. 114v):* Negotia Regni Poloniae.

a) in ms. deest.

- 1) ep. nominatus Kioviensis, postea cast. Smolenscensis (ca. 1527-1585).

N. 32.

Romae, 9.V.1566.

*Iosephus Zamoyski, nomine archiepiscopi Gnesnensis, ad Pium V papam memoriale de perturbato et misero statu Ecclesiae in Polonia.*

(Exemplar)

Iam ed. Uchańsc. II, N. 105, pp. 228-32.

Arm. 64, vol. 29, ff. 184-185v.

N. 33.

Romae, 9.V.1566.

*Iosephus Zamoyski, archiepiscopi Gnesnensis agens Romae degens, ad Pium V summum pontificem memoriale nomine archiepiscopi propositum de misero statu Ecclesiae in Polonia, de remediis ad eum sanandum, de suspicionibus iniustis contra archiepiscopum Romae conflatis etc.*

(Exemplar. Adest aliud exemplar brevius, ff. 184-185v).

Iam ed. Uchańsc. II, N. 108, pp. 235-7.

Arm. 64, vol. 29, ff. 190-191v.

Sanctissime ac Beatissime Pater.

Archiepiscopus Gnesnensis agit Sanctitati Vestrae maximas gratias, quod sibi sanctam benedictionem in me ad sacrosanctos Vestros pedes prostratum impartiri dignata est, ut de qua sibi plurimum letetur, oratque Deum Optimum Maximum, ut Sanctitatem Vestram, suum in terris vigilantissimum vicarium, ad multos annos gregi sancto suo praeesse concedat.

Perscripseram illi quoque de ipsa, cuius Sanctitas Vestra meminerat, confessionis fidei subscriptione, ea scilicet: Placet ut Regi condatur.

Super qua quidem quamvis tota questio sub Pio IV felicis recordationis, Sanctitatis Vestrae praedecessore, fuisset finita, cupiens ipse apud Sanctitatem Vestram integram et candidam, ut maxime convenit humili et dedito qui ipse est filio, habere existimationem, sincere ad Sanctitatem Vestram refert, quod tunc in comitiis fuerat magna contentio cum hereticis, qui quidem heretici inter se, ut semper solent maxime, etiam tunc in rebus religionis inter se scissi erant, episcopi vero et omnes

catholici uniformes et concordēs esse (ut semper sunt) ex ipsa confessione tunc quoque videbantur. Volebat itaque Archiepiscopus, ut Regi fuisset exhibita concors catholicorum episcoporum confessio, ut Maiestas Regia legisset Ecclesiam defendere prae conventibus malignantium.

Nuntiatum autem illi erat per literas, quod aliqui sui et Ecclesiae hostes reiicientes forsā in eum aliquas suas culpas<sup>a)</sup> apud Sanctam Sedem Vestram non cessabant indignationem conciliare sibi, alicuius mali minime conscio. Communicaverat itaque, ut omnia alia sua consilia, ita quoque eam rem Illustrissimo Domino Cardinali Warmiensi<sup>1)</sup>, qui de omnibus suis rebus gestis instructissimus ita illi respondet ad literas, videlicet:

Quod in prioribus suis literis meminit nescio de quibus suspicionibus, quae fuerunt illi in Urbe conflatae, et quod quae confecta esse putabat negotia sua, de illis denuo iam periclitatur, dolenter admodum accipi ac dedi semper hoc testimonium in Urbe Reverendissimae Dominationi Vestrae, quod magno catholicae et orthodoxae fidei propugnatori datum oportuit<sup>b)</sup>.

Ad praesens ipse Archiepiscopus prono in terram vultu et toto conatu demittit se ad pedes Sanctitatis Vestrae et offert personam et facultates suas omnes ad Sanctitatis Vestrae nutum, secundum quem illas ac vitam exponere paratissimus est et suppliciter orat dignetur illum paterna prosequi clementia et supplicanti sibi ac suae provinciae non deesse paternae pietatis auxilio in praesentibus necessitatibus, quarum hic seriem explico.

Archiepiscopus Gnesnensis Serenissimam Poloniae Reginam<sup>2)</sup> ex Regno proficisci volentem precibus retinuit, ut in oppido Vielun ad fines Silesiae sito subsisteret ad tempus comitiorum generalium Regni, in quibus se de ea cum auctoritate restituenda et retinenda acturum promisit, sed valde dubitat aliquid se efficere posse, quamvis auctoritas Illustrissimi Domini Cardinalis Warmiensis sit secundum illum, quod pluribus literis testatus illi quoque est, et verba illius respondentis Archiepiscopo sunt haec, quod Reverendissima Paternitas Vestra Reginali Maiestati persuasit, ut saltem ad id tempus, dum Regni comitia habebuntur, e Regno ne discederet. Fecit rem eo loco quem tenet dignam, nam et ego sum in ea sententia retinendam esse Maiestatem Reginalem, omnibus honestis rationibus et omni studio contendendum et elaborandum, ut quos Deus coniunxit homo non separet.

Celebrata sunt mense proxime elapso comitia Srodensia et Colensia particularia, in quibus compertum est hereticos multo exasperationibus animis esse in invicem, quam unquam antea fuissent. Inde igitur omnes catholici ad spem sunt pacatiora per eos imminetia comitia futura, quod ad contentionem de fide attinet, se de privilegiis recuperandis et depeculatione fugienda (in eo enim et catholici perplures cum hereticis contra ac statum ecclesiasticum conveniunt) vix bene sperari potest.

Et antea quidem Ecclesia et conditio illius malis infrascriptis subiecta est et decreta in generalibus comitiis lata, quae eam premunt, utinam aliquando retractarentur, videlicet:

Decretum factum in comitiis Warsoviensibus generalibus anno Domini 1556 in favorem nobilium hereticorum, ne ab episcopis molestarentur super articulo fidei.

Decretum in comitiis Warsoviensibus 1564, confirmatum in comitiis Petricoviensibus 1565, ut contra convictos iure spiritali nulla sententiarum exequutio fieret.



Preterea decretum in Warssoviensibus comitiis praedictis latum, ut excommunicatio aliquem non impediret, quominus in iudicio agere posset.

Decretum Petricoviense 1562, ut spirituales privilegia ecclesiastica in comitiis Warssoviensibus exhibuissent. Ut fuerunt exhibita, postea tamen super eorum legitimitate et validitate declarationem facere noluit Rex et Senatus. Immo nobilitatis illius, quae heresis labe infecta est, nuntii contradicentes iocunde auditi sunt.

Decretum in eisdem Petricoviensibus comitiis, quo mandatum est, ut causae spiritualium cum secularibus agitatae per seculares iudices, clero infensos, sine spiritualium consensu in novis iuditiis iudicarentur et diffinirentur et exequerentur prohibita appellatione, quas causas antea utriusque, scilicet spiritualium et secularium status, senatores cum Regia Maiestate iudicare consueverant.

Quodque Maiestas Regia contra ecclesiarum et ecclesiasticarum personarum et honorum raptos, direptores et violatores iudicare differt.

Ac quod ab annis pluribus auctoritate regia et Senatus secularis super proventibus spiritualium, illis invitis, contributiones gravissimae imponantur, ita ut aliquibus etiam maior pars et aliquibus omnes proventus auferantur.

Ac quod preces et protestationes et appellationes spiritualium semper reiiciantur.

Ac quod ecclesiae et ecclesiastica sacramenta passim diripiantur et prophanentur et sacerdotes ab ecclesiis violenter pellantur.

Ac quod nomen divinum etiam in Senatu blasphematum et Sacramentum idolatria fieri dictum sit.

Ac quod nomen Sanctae Trinitatis et Sanctae Crucis ex rota iuramenti per iudices novorum iudiciorum sublata sint impune<sup>c</sup>.

Ac quod dignitates et officia Regni, nempe palatinatus, castellanatus, capitaneatus, marsalcatus, thesaurariae et alia in hereticos contra statuta conferantur.

Non cessant autem heretici ecclesias diripere ac proventus ecclesiasticos distrahere, contra quos Archiepiscopus publice in ipsis Colensibus comitiis, dum de conventiculis faciendis vociferarentur, protestatus est daturum se operam et Deo favente effecturum, ut latrocinia eiusmodi reprimerentur, status catholicorum et tota Respublica quieti catholicae restitueretur.

De synodo provinciali celebranda acturus est in comitiis cum Reverendissimo Domino Sanctitatis Vestrae Nuntio, adhibita quoque Illustrissimi Domini Cardinalis Warmienseis sententia. Fuerat hec indicta ad 14 Octobris preteriti, sed arte Episcopi Wladislavienseis<sup>3</sup> fuerat distracta et articuli propositionis, quos Archiepiscopus occultissime ad solos duntaxat Episcopos transmiserat, iam nunc etiam inter vilissimam plebem malignitate, ut creditur, ipsius Episcopi divulgati sunt, qui etiam antea occulta spiritualium secularibus et hereticis patefacere fuit compertus, nec verecundabatur coram Sanctitate Vestra narrare futurum in Regno Poloniae scandalum, si censurae contra illum se defententem vigore commissionis Sanctitatis Vestrae in Urbe decretae et publicatae ulterius exequerentur.

Monasteria nonnulla Cistercienseis Ordinis abbatum inertia et turpitudine adeo depravata et bona ab eis magna ex parte alienata sunt, ut parva sit spes emendationis et recuperationis aut nulla; cuperet Archiepiscopus vel in unum saltem illorum presbyteros Societatis Iesu inducere, ut et bonae vitae exemplo illic essent et ceteri conventus

emendationem susciperent metu similis exclusionis. Quae quidem monasteria sunt sub iure patronatus Maiestatis Regiae.

Supplicatur itaque Sanctitati Vestrae ex parte Archiepiscopi, ut pro sua clementia dignetur apud Regem super hisce necessitatibus interponere auctoritatem suam<sup>o</sup> et summo auxilio Archiepiscopo et rebus ecclesiasticis succurrere simul et de voluntate ac animo circa hoc suo, quidnam et qua ratione agendum ulterius illi sit, clementissime indicare, hoc enim carendum sibi omnino non existimat.

Supplicatur etiam Sanctitati Vestrae, dignetur committere Nuntio suo, ut omnino cum primis animos spiritualium inter se quaereret conciliare et dissidentes serio fraterne emendare.

Obtinuerat apud Sanctitatem Vestram Episcopus Wladislaviensis suspensionem ad sex menses exequutionis censurarum, tacito brachio seculari, quod confecto iudicio contra eum se defendentem latum extitit in favorem Archiepiscopi pro summa 5 millium florenorum, simulque obtinuerat et avocationem causae, ut suscitaret illam iam confectam et protraheret solutionem liquidi debiti contra proprium iuramentum, a quo etiam absolutus non est, veniendo, quam expectabat a quadriennio Archiepiscopus, non exequendo etiam contra eum brachiumulare, timens ne odio sui sententiis hereticorum in Senatu adhereret, quod postea tamen dederat exequendum, cum animadverteret se non potuisse per medium Illustrissimi Domini Cardinalis Commendonis, accuratissime in eo laborantis, Episcopum ad concordiam et satisfactionem pertrahere minusque ea tolerantia rebus Ecclesiae prodesse. Igitur fuit publicatum, quia debiti solutio et charitas fraterna ipsi Episcopo cordi non est. Et si autem Archiepiscopus posset vigoroso iure rem suam facillime prosequi contra eum, optat enim, sicut in omni alia re, ita in ea quoque, quae ad tranquillitatem et quietem Ecclesiae in illa provincia pertinere videtur, conformare sese voluntati Sanctitatis Vestrae ipsumque negotium transigere illa ratione, quae Sanctitati Vestrae maxime cordi est. Itaque confugit ad Sanctitatem Vestram, exoratam illam esse cupiens, ut dignaretur de hoc ipso negotio iterum rescribere mandaque voluntatem Sanctitatis Vestrae esse eam, ut literae ab Episcopo impetratae in suo vigore persistent ad tempus sex mensium in eis praefixum, infra quod tamen totum ipsum negotium, sive ex concordia semota quavis dilatione facienda, sive ex iustitiae determinatione, post longas super eo ipso debito disputationes et Episcopi tergiversationes cum maxima impensa dudum facta, reali per eum solutione et satisfactione finitum omnino et confectum existimat, nec pateretur ulterius se (quemadmodum absque alio desuper faciendi decreto deberet) in brachiumulare a biennio decretum et in interdictum, iam publicata, in scandalum et contemptum Ecclesiae et episcopalis conditionis vilipendium reintrudi et se contemptibilem denuntiari. Alioquin persuasum haberet candorem reverentiae et fidei Sanctitati Vestrae et Sedis<sup>o</sup> Apostolicae debita apud Sanctitatem Vestram fore suspectam<sup>o</sup> et Auditori Camerae ad processum suorum ulteriorem executionem procedere licebit, neque amplius ob id ipsius Episcopi preces in Sanctitatis Vestrae audientia locum habituras, obstantias etiam ac avocationes quasvis tollendo, quandoquidem eum statum negotii petendo ipsam suspensionem Episcopus suppresserit, et non credatur esse de mente Sanctitatis Vestrae causas et lites huiusmodi legitimis transactionibus finitas adversus iudicatum rescriptis suscitare, cum etiam ipsi Episcopo nulla restitutionis in integrum actio nisi parito iudicato competere possit.

Supplicatur etiam Sanctitati Vestrae, ut dignaretur omnia privilegia Archiepiscopo et suae Metropolitanae Ecclesiae a praedecessoribus Sanctitatis Vestrae concessa confirmare, approbare et restaurare.

Indultum quoque conferendorum vacantium in mensibus apostolicis beneficiorum, per felicis recordationis Pium IV, Sanctitatis Vestrae praedecessorem, illi concessum, revalidare et reintegrare.

Ac ut Archiepiscopo liceret aliquot personas ecclesiasticas, cum quibus negotia ecclesiastica tractaret, fovere in sua curia, clementer concedere simul et facultatem in quibusvis causis profanis summarie et ex iudicio et manu regia, in beneficialibus vero more Rotae, etiam sequestra decernendo, procedendi benigne largiri.

Haec enim omnia temporibus istis necessitas et pericula exposcunt in illa provincia.

Supplicatur etiam, ut Sanctitas Vestra dignaretur mandare accelerari excussionem breviorum, missalium et catechismorum, ut etiam in Poloniam transferri possent expetita a catholicis ex decreto Concilii.

*Inferius: Sanctissimo Domino Pio V Pontifici Maximo.  
Pro Archiepiscopo Gnesnensi, 9 Maii 1566.*

- |  |   |
|--|---|
| a) <i>sequitur expunctum</i> : sibi  | d) <i>verba</i> : auctoritatem suam <i>supra lineam scripta sunt.</i>                             |
| b) <i>verba</i> : quod... oportuit <i>in ms. linea subducta sunt.</i>  | z) <i>sic in ms.</i>  |
| c) <i>In alio exemplari sequitur passus</i> : Ac quod instigator officii pro spiritualibus deputatus involutus sit calumniis et molestetur absolutioque illi petita obtineri nequibat. | 1) Stanislaus Hosius.<br>2) Catharina Austriaca, regina Poloniae.<br>3) Nicolaus Wolski († 1567). |

N. 34

[Romae, V.1566].

*Iosephus Zamoyski, archiepiscopi Gnesnensis agens Romae degens,  
ad Pium V summum pontificem  
nomine archiepiscopi benignum responsum exposcit ad memorialia prius  
porrecta.*

*(Exemplar)*

*Iam ed. Uchańsc. II, N. 110, p. 238.*

*Arm. 64, vol. 29, f. 192.*

Sanctissime ac Beatissime Pater.

Mandaverat Sanctitas Vestra deferri ad Illustrissimum Cardinalem Moronum memorialia porrecta Sanctitati Vestrae ex parte Archiepiscopi Gnesnensis supplicantis, ut ipse Illustrissimus Cardinalis retulisset postmodum ad Sanctitatem Vestram de contentis in eis, et delata sunt.

Recurritur nunc ad pedes Sanctitatis Vestrae humiliter supplicando, dignemini destinare ad ipsum Illustrissimum Cardinalem aliquem ex minimis suis, cui facilius daret fidem quam mihi, se debere Sanctitati Vestrae ex ipsius Sanctitatis Vestrae mandato referre de illis quanto celerius, ne ipse Archiepiscopus (quo Sanctitas Vestra in illis partibus fideliores sibi et ad exponendum pro Sanctitate Vestra et Sancta Ecclesia omnes facultates et vires ac vitam propriam promptiorem habet procul dubio neminem) gratis ipsis, de quibus supplicat, diutius cum detrimento Ecclesiae carere possit.

*In dorso: Pro Archiepiscopo Gnesnensi agens suus.*



# 1567

N. 35.

S.L., 21.III.1567.

Acta cum Elbingensibus de Confessione Augustana, posteaquam ex Concilio Tridentino ad Ecclesiam suam redierat. Anno Domini 1567, feria quinta ante Dominicam Palmarum.

*Arm. 64, vol. 29, ff. 321r-352v.*

*Iam ed. (cum minimis variantibus):* Stanislai Hosii S.R.E. Presbyteri Cardinalis... Operum tomus secundus, Coloniae apud Maternum Cholinum 1584, p. 103-131.



# 1568

N. 36.

Varsaviae, 20.X.1568.

*Sigismundus Augustus rex Poloniae  
universis*

*iura et privilegia episcoporum et legati pontificii confirmat et brachium  
saeculare eis concedit.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 166-168v.*

Sigismundus Augustus, Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Litvaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae Samogitiaequae etc., Dominus et Heres.

Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis, quod etsi omnem Rempublicam, quam modo firmam atque diuturnam esse cupiamus, legibus inprimis devinciri oporteat, quod ea sine legibus multorum libidini et potentiae exposita ad exiguum modo tempus duratura esse videatur, tamen illud profecto experientia ipsa assidue discimus ipsas quoque leges, sine quibus Respublica diu salva esse non potest, disciplina necessario esse vincendas, quod sine ea quidem omnis legum vis et ratio primum languescere, tum arescere, ad extremum denique emori prorsus videatur et interire.

Ita sane, ut quemadmodum leges nervi sunt Rerumpublicarum, ita disciplinam legum ipsarum nervum merito possimus appellare.

Esse igitur diligentis et ad omnem Reipublicae mutationem attenti magistratus iudicandum est non solum leges ipsas ferre, non solum literis et libris consignare, non solum aut obscuras illustrare, aut discrepantes conciliare, aut ancipites interpretari, aut nutantes denique et vacillantes mulcta, capite, ignominia sancire, sed etiam, idque multo magis, latas iam et consignatas et illustratas et conciliatas et interpretatione explicatas et sanctione sacratas nervo disciplinae obfirmare easque ita tueri, ut si forte unquam effluere aut dilabi coeperint, disciplina ipsa, quae et custos et, ut diximus, nervus illarum est, adstringantur. Atque haec quidem ita habent.

Verum nos sane hanc tam sanctam et tam necessariam rem, disciplinam, cum in omnibus propemodum Reipublicae Regni nostri partibus amissam esse et extinctam cum magno dolore nostro videamus, tum reparandae profecto ac instaurandae illius ab iis rebus potissimum, quae ad summi Dei nostri religionem et ad vitae atque morum integritatem pertinent, initium sumi debere existimamus, sic quidem ut qui in hoc excelso regio solio divinitus sumus collocati, illud propemodum

ante omnia praestare debeamus, ne in vita ac moribus subditorum nostrorum aliquid publice appareat, quod vel sanctissima religionis nostrae catholicae instituta convellere, vel nomini atque professioni nostrae christianae probro atque dedecori esse, vel denique, si quid contra admissum fuerit, id incastigatum prorsus atque impunitum permanere videatur.

Itaque cum canonibus quidem apostolicis moribusque adeo et institutis nostris christianis Sancta Mater Ecclesia Episcopos potissimum earum rerum posuerit inspectores, qui gregem Domini sibi commissum ita curent, uti supremo illi Iudici vivorum et mortuorum rationem reddaturi cumque ii ad executionem munerum et functionum suarum nostrae inprimis regiae potestatis et auctoritatis adminiculis, his praesertim deploratis temporibus, opus habere videantur, nos praeclara admodum divorum maiorum nostrorum vestigia imitati, quorum in Episcopos et universum ecclesiasticum ordinem propensio semper extitit singularis, praesentibus literis, ex certo et proprio mandato nostro conscriptis, serio et omnino habere volentes, praecipimus et mandamus, ut omnes magistratus seculares in Regno nostro, nobis inferiores, praefatos Reverendos Dominos Episcopos, inprimisque adeo Sanctae Sedis Apostolicae Legatos pro tempore existentes, in officiis ac muneribus eorum, quae potissimum ad vineam Domini a manifestis vitiis et sceleribus repurgandam pertinebunt, non modo ne impediunt, nec ipsos nec eorum curias seu executiones respective, sed etiam ab eis moniti et requisiti auxilium et favorem suum ipsis praestent manuque et brachio nostro, quod vocant, assistant tam in investigandis quam in capiendis, ubi opus est, et puniendis flagitiosis hominibus, qui illorum subsunt iurisdictioni.

In quos quidem omnes plenum ius illis plenamque potestatem, qualem unquam optimis illis divorum maiorum nostrorum temporibus habuisse memorantur, nunc etiam relinquimus, nec illos unquam in eiusmodi iurisdictione illorum sive per nos sive per alios quoscunque impedire promittimus, quominus possint nunc item, ut olim, in clericorum omnium, etiam si opus fuerit regularium, vitam et mores inquirere, delinquentes castigare, temerarios coercere, omnes intra cuiusque officii metas continere idque auxilio, ut diximus, quorumcunque magistratuum nostrorum.

Quibus ipsis praeterea magistratibus nostris severe admodum praecipimus et mandamus pro gratia nostra et sub poena contrafacientibus quinque millium florenorum proposita et fisco nostro applicanda, ut decreta nostra, tam illud quod est de libris haereticis non imprimendis nec vendendis intra ditiones nostras, quam etiam quod est de externis et peregrinis ex Regno nostro exterminandis Warsaviae anno MDLXIII die VI Augusti latum, cum ipsius declaratione, modis omnibus tueantur Reverendisque Dominis Episcopis executionem eorum urgentibus presto sint officio et auctoritate sua.

Nos enim ipsi quoque in eiusmodi rebus libenter ipsis omni officio et auctoritate nostra aderimus brachiumque nostrum regium illis impartiemus, ut ita coniunctis viribus facilius exvepres extirpentur, quae interea in vinea Domini eorum negligentia, qui eam excolere debuerunt, succreverunt.

Mandantes etiam sub eadem poena, ut supra, applicanda, quod in omnem casum supradictae repurgationis seu delictorum, quo tam ipsi Episcopi quam Legatus Summi Pontificis uti voluerint vel usi fuerint, eorum curia vel famulitio ordinario, ut qui non virtutis amore, saltem formidine<sup>a)</sup> poenae terreantur et coerceantur.



Illos nec eorum quemlibet, prout ad eorum et cuiuslibet eorum iurisdictionem pertinuerit, audent in aliquo impedire, sed illis et cuilibet eorum auxilium brachii secularis ad omnem requisitionem concedere, cum intentio nostra sit, quod in omnibus supradictis ad laudem et gloriam Dei et incrementum religionis sollicita et diligenti cura possint libere, licite et sine aliqua molestia se exercere et tueri et decreta nostra, ut supra, et officia sua debite executioni demandare, tam eorum curia et famulitiis quam brachii secularis invocatione, ut supra, omni meliori modo.

In cuius rei fidem et testimonium manu nostra propria subscripsimus et sigillum nostrum praesentibus apprimi iussimus. Datum Warsoviae die vigesima mensis Octobris anno Domini MDLXVIII, Regni vero nostri XXXIX.

Sigismundus Augustus  
Rex subscripsit.  
Locus sigilli

*In dorso: Copia facultatis iurisdictionalis concessae.*

a) *in ms. formidinae*



# 1573

N. 37

Varsaviae, 28.I.1573.

*Decretum de concordia inter dissidentes de religione servanda (unus ex articulis Confoederationis Varsaviensis).*

(*Exemplar*)

*Iam ed. Konstytucyje, statuta i przywileje na walnych sejmach koronnych od roku 1550 aż do roku 1578 uchwalone, Cracoviae, M. Szarfenberg 1579, col. 119v-120v.*

*Arm. 64, vol. 29, f. 201v.*

Articulus confoederationis.

Quoniam autem in Republica nostra non leve dissidium est in caussa religionis christianae, ne quid fortasse ex ea caussa seditionis exoriatur, sicut factum videmus in aliis Regnis, promittimus nobis invicem pro nobis et successoribus nostris in perpetuum sub vinculo iuramenti fide, honore et conscientii nostris, quod quicumque sumus dissidentes de religione, pacem inter nos conservare, neque propter diversitatem fidei aut propter mutationem in templis sanguinem profundere, neque poenas ulla decernere, sive confiscatione bonorum, ademptione honoris, carceribus et exilio, neque ulli superioritati aut officio ad huiusmodi processus faciundos auxilium praebere, quin potius si quis supradictis contravenire vellet, ex ea causa opponere nos omnes obligati esse volumus, etiamsi quispiam alicuius decreti praetextu sive ex alicuius iudicii decreto quidpiam<sup>a)</sup> attentare conaretur. Sed interim tamen per hanc praesentem confoederationem nihil esse volumus derogatum superioritati dominorum in subditos, quos ab eorum obedientia exemptos nolumus, quin potius sicubi eiusmodi licentia exoriretur sub praetextu religionis, tunc temporis secundum consuetudinem liberum erit unicuique domino subditum suum inobedientem, prout illi visum fuerit, punire tam in spiritualibus quam in saecularibus<sup>b)</sup>.

a) *in ms.* quispiam

b) *in ms.* spiritualibus

N. 38.

S.l., [1573?].

*Forma iuramenti consiliariorum Regni Poloniae et elenchus ordinum eiusdem Regni.*

(*Exemplar*)

*Arm. 64, vol. 29, ff. 115-116.*

Consiliariorum Regni iuramentum tale est:

Ego Iacobus iuro, quia Serenissimo Principi et Domino Domino A., Regi Poloniae, fidelis ero, pro eiusque Maiestate et Republica Regni sui fideliter consulam, secreta, quae mihi per Suam Maiestatem et

consiliarios eius dicentur, contingentia vel Maiestatem Regiam, vel Republicam aut utrumque, nemini in iacturam regiam et Reipublicae pandam et pro posse meo utilitates Regiae Suae Maiestatis, Regni et Reipublicae augmentabo. Quicquid vero scivero, intellexero aut sensero Suae Maiestati Regiae, Regno et Reipublicae nocibile et damnosum, praecustodiam et ne fiat me opponam et illud avertam. Sic me Deus adiuvet et hoc sacrum Evangelium ac Christi Sancta Crux.

Archiepiscopi Ecclesiarum  
Gnesnensis et Leopoliensis

Cracoviensis  
Wladislaviensis  
Posnaniensis  
Plocensis  
Varmiensis  
Premisliensis  
Chelmensis  
Culmensis<sup>a)</sup>  
Camenecensis<sup>b)</sup>

Ordo Palatinorum Regni

Castellanus Cracoviensis  
Cracoviensis  
Posnaniensis  
Sandomiriensis  
Calissiensis  
Syradiensis  
Lanciciensis  
Brzestensis  
Inowladislaviensis  
Russiae  
Podoliae  
Lublinensis  
Belzensis  
Plocensis  
Masoviae  
Ravensis

Palatini in Prussia

Culmensis<sup>c)</sup>  
Marienburgensis  
Pomeraniae

Castellanorum vero ordo

Posnaniensis	Dobrieniensis	Camenecensis
Sandomiriensis	Biencensis	Cechoviensis
Calissiensis	Landensis	Crusvicensis
Lublinensis	Zavichostensis	Kovaliensis
Syradiensis	Sremensis	Bidgostiensis
Gnesnensis	Rosperiensis	Rogosnensis
Lanciciensis	Malogostensis	Rypinensis
Sandecensis	Naclensis	Conariensis <sup>cc)</sup>
Brzestensis	Brzesinensis	Cazimiriensis <sup>d)</sup>
Woyniciensis	Sandecensis	Plocensis
Inowladislaviensis	Polanecensis	Warsoviensis

Sed ipsorum Castellanorum Regni Poloniae ordo iussu Regis  
Sigismundi ita erat conscriptus:

Posnaniensis	Rogosnensis	Brzesinensis
Sandomiriensis	Radomiensis	Krusvicensis
Calisiensis	Zavichostensis	Oswyecinensis
Woiniciensis	Landensis	Camenensis <sup>e)</sup>
Gnesnensis	Sremensis	Spicimiriensis
Syradiensis	Zarnoviensis	Inowlodensis
Lanciciensis	Malagostensis	Kovaliensis
Brzestensis	Wyeclunensis	Savlocensis
Inowladislaviensis	Premetensis	Sochaczoviensis
Leopoliensis	Haliciensis	Warsoviensis
Camenecensis	Sanocensis	Gostinensis
Lublinensis	Chelmensis	Wisnensis
Belzensis	Dobrieniensis	Racziasnensis
Plocensis	Polanecensis	Sieprencensis
Cernensis	Premetensis	Wissogrodiensis
Ravensis	Crzivinensis	Rypinensis
Sandecensis	Cechoviensis	Zacrozinensis
Myediricensis	Naclensis	Cziechanoviensis
Wislicensis	Rosperiensis	Lyviensis
Byecensis	Bidgostiensis	Slonensis

Conariensis terrae Lanciciensis  
Conariensis terrae Cuiaviensis<sup>f)</sup>  
Conariensis<sup>g)</sup> terrae Syradiensis

- a) in ms. Gulnensis  
b) in ms. Amenecensis  
c) in ms. Gulmensis  
d) in ms. Azimiriensis

- e) in ms. Amenensis  
f) in ms. Gulaviensis  
g) in ms. Conanensis

N. 39.

S.l., [1573].

*Stanislaus Hosius cardinalis Varmiensis  
ad Ludovicum ducem Nivernensem  
decretorum Confoederationis Varsaviensis et varii generis illius temporis  
doctrinarum haereticarum confutatio.*

*(Exemplar)*

*Iam ed. St. Hosii Opera, Coloniae 1584 (Altera excussio eiusdem confoederationis pro instructione Serenissimi Poloniae Regis Henrici ad Illustrissimum Ludovicum Ducem Nivernensem missa).*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 202-208v.*

De 4 considerandis in Confoederatione.

In hac istorum petitione quattuor consideranda veniunt: Qui sint qui petant? Quid petant? A quo petant? Quo fine petant?

Qui petunt, Evangelici dici volunt. Novum hoc nomen est. Legimus in Actis Apostolorum, quod qui convenerunt Antiochia discipuli primum ibi cognominati fuerunt christiani, praedicabatur illis Evangelium et quidem ab iis praedicabatur, a quibus initio traditum et conscriptum fuit. Maluerunt illi tamen ab eo, qui author est Evangelii, cuius id magisterio primum viva voce traditum, deinde litteris quoque mandatum est, a Christo, nomen ducere quam vel a traditione vel a scriptura. Quod nomen

ita posteritas etiam omnis amplexa est, ut quotquot ad hoc usque nostrum saeculum Evangelio Christi suas cervices subiecerunt non aliud nomen quam hoc, quod est supra omne nomen, praeseferrent, nec ad laudem et gloriam sibi magis amplum et illustre quicquam esse putarent, quam si christiani vocarentur et essent. Nunc semen isthud<sup>2)</sup> adulterae praeclarum hoc nomen, quo gloriamur nos, legitimi matris Ecclesiae filii, quo gloriati sunt etiam patres nostri iam inde a mille quingentis annis, fastidire coeperunt et Evangelici dici potius elegerunt, ut se non esse legitimam patrum suorum subolem declararent. Vel hoc solo nomine suspecta merito debent esse quaecunque petuntur ab illis omnia, cum praesertim cum Evangelio Christi commune nihil habeant, quin potius ex diametro, quod aiunt, cum eo pugnent. Quid enim aliud in Evangelio quam pax, quam charitas, quam unitas nobis commendatur? An aliud nobis testamento Christus reliquit ad Patrem suum discessurus, quam pacem? An aliud quam charitatem diligentius commendavit? An aliud a Patre suo coelesti petivit ardentius, quam ut qui per verbum Apostolorum in eum essent credituri, ut unum essent<sup>3)</sup>, sicut ipse cum Patre unum est, ut essent consummati in unum? An alia de causa mori dignatus est, quam ut filios Dei, qui dispersi erant, congregaret in unum? Nunc isti pacem ruperunt, charitatem extinxerunt, unitatem sciderunt, et in terra dici volunt Evangelici. Conscii sibi sunt, quod a Christo, qui pax est nostra, qui facit utraque unum, sacrilega separatione se diviserunt et ei, qui dividit inter fratres, qui dispergit quod est precioso Christi sanguine congregatum, adhaeserunt. Quam ob rem pudet eos eius nominis, a quo se disiunxerunt, et aliud sibi nomen, quod hactenus in Ecclesia Dei fuit inauditum, confinxerunt. Evangelium Graece sonat idem, quod laeta quaedam et bona annunciatio Latine. Qualis ea fuit, quam pastoribus annunciabat Angelus dicens: Evangelizo vobis gaudium magnum, quia natus est hodie vobis Salvator, qui est Christus Dominus, et subito facta est multitudo cum Angelo militiae coelestis, laudantium Deum et dicentium: Gloria in altissimis Deo et in terra pax. Christum ille Salvatorem annunciabat, a quo nomen ducimus. Pacem, qua nihil est hominum generi laetius et optabilius, praedicabat. Quae pax nostra Christus est, qui fecit utraque unum. Fecit ex Iudaeis et gentibus unum populum in se credentium. Fecit unum de duobus. Isti fecerunt duo, ac plura etiam quam duo, de uno. Hoc est certe contrarium illi, quod a Christo et Apostolis eius fuit praedicatum et factum. Nec aliud est hoc quam Evangelium abolere, Christique crucis et mortis beneficium evacuare. Quam ob rem si quod ab illis annunciatur Evangelium, hoc est laeta quaedam annunciatio dici debet, non alia ratione dici potest Evangelium, quam qua bellum bellum et laetum laetum dicimus, cum utrunque sit et minime bellum et minime laetum. Vae sempiternum et mortem sempiternam annunciant isti. Annunciant illud vae, de quo legimus apud Esaiam: Vae, qui dicitis bonum malum et malum bonum, ponentes tenebras lucem et lucem tenebras, ponentes amarum in dulce et dulce in amarum. Vae, qui sapientes estis in oculis vestris et coram vobis ipsis prudentes. Vae prophetais<sup>2)</sup> insipientibus, qui sequuntur spiritum suum et nihil vident. In quos autem hoc vae magis quadrare potest quam in istos, qui sequuntur spiritum suum, insipientes prophetaetas, qui cum sint prudentes in suis oculis et nihil videant, malum bonum, tenebras lucem, mortem dicunt esse vitam et omnia contraria dicunt Evangelio Christi, ut nullum illis minus quam Evangelicorum nomen convenire queat. Sed si nec Evangelici sunt, christianorum autem nomen

fastidiunt, quam illis appellationem tribuimus? Quod si ficum ficum, quod est in proverbio, si ligonem ligonem appellare licet, vocabimus eos haereticos.

Verum offendit aures eorum nomen hoc, nec illud ferre possunt. Utinam res ipsa potius offenderet nec esse curarent, quod audire nolunt! Sed ipsum nomen ipsum per se turpe non est, cum haeresis Graece, Latine dicitur electio. Si quis igitur novam disciplinam, novam opinionem aliquam eligit, quam ea, quam antea fuerat amplexus, esse putat saniozem, haereticus vocatur. Quod si fiat in humanis disciplinis, infame non est. Verbi gratia fuit aliquis in haeresi peripateticorum, factus est postea stoicus, quod eam philosophiae partem saniozem esse persuasum habet, nullam ea res eius existimationi maculam aspergit. Sed si fiat idem in divina philosophia, si qui fuit christianae catholicaeque confessionis, ea reiecta novam aliquam amplectatur, vel Wittenbergensem vel Wittembergensem<sup>2)</sup>, vel Genevensis vel Genevensis<sup>2)</sup>, vel quancunque tandem aliam, aut proximis annis superioribus excogitam, aut quae pridem damnata beneque sopita fuerat, ex Orco revocatam, is certe foedissimae turpitudinis notam subito sempiternam. Nam et vulgari gentis nostrae proverbio dicitur: Fama, fides, oculus ludum non patiuntur, quod haec tria sine magno periculo moveri non possunt. Nunc inspiciant isti facta sua, num priscam illam disciplinam retineant, num in his permaneant, quae didicerunt ab initio, num quod eis a Sanctis Apostolis nostris, Adalberto Gnesnensi Archiepiscopo et Stanislao Cracoviensi Episcopo, fuit evangelizatum, ab eo novis et peregrinis doctrinis abducti et in aliud Evangelium traducti non sunt, nunc hanc, nunc illam sectam eligentes et unicuique nomen Evangelii tribuentes. Quod si factum hoc ab illis non est, haereticorum sibi nomen vere tribui negare possunt. Mihi cum eorum plerisque, priusquam altius haereses in Polonia radices egissent, magna fuit familiaritas. Initio quidam ex illis, cum foras prospectare seque mittere deorsum coepissent ex illa civitate supra montem posita, quam nos in symbolo Sanctam Catholicam Ecclesiam profiteremur, quod in Ecclesia reprehenderent nihil aliud habere se dicebant, quam quod laicis usus calicis negaretur. Qui si concessus esset, in eo solo se libenter acquieturos, nec in reliquis vel unguem latum ab Ecclesiae placitis discessuros. Caeterum posteaquam sibi calicem usurparunt, non ita multo post longius progressi sunt et sacerdotium et sacrificium et omnem agnitionem Dei prorsus abrogarunt, nunc ad Lutheristas, mox ad Calvinistas et Picardos, quos fratres Valdenses vocant, inclinarunt, quodque suo saeculo factum esse deplorat Hilarius: ut menstruas aut annuas fides profiterentur, id nunc quoque factum videmus. Nam dum quotannis novam fidem eligunt, ad extremum et ad Anabaptistas et ad Trideistas transfugerunt ac, super quo terra possit inhorrescere, coelum etiam ipsum obstupescere, Christum a saeculo Deum Deique filium esse, Christo facinus indignum! negaverunt. Hucusque iam processit eorum electio, quam haeresim Graeci vocant, dum novam quisque fiduciam sibi condit, novam opinionem, quam reiecta priore sequatur, eligit; hos tales haereticos esse qui negaverit, cum ingens eorum in Polonia sit numerus, eadem audacia lucere solem in meridie negare potest.

Sunt igitur haeretici qui petunt, nec unius generis haeretici, verum colluvies haereticorum omnium. Omnes enim iam ab inferis revocatae videntur, etiam ipsorum haereticorum testimonio. Nam ut de aliis sectis taceam, hoc ipso anno liber aeditus<sup>2)</sup> est a schola Wittembergensi De Persona et Incarnatione Christi, in quo Germanis Lutheranis Samosatens-

sium, Marcionitarum, Manicheorum, Sabellianorum, Arrianorum<sup>a)</sup>, Nestorianorum, Monotelitarum<sup>b)</sup>, Euthichianorum horrendos errores impingunt. At illi modo non eorundem vicissim Vittembergensium insimulant et utrique alteros in Mahometismum inclinare tragice vociferantur. Haereticos igitur esse<sup>c)</sup> vel suo ipsorum de se mutuo testimonio constat, quos etiam electioni Christianissimi Regis huius pedibus manibusque, quod aiunt, esse refragatos et cum omnibus modis impedire conatos palam est.

Nunc quid ab eis petatur, expendamus. Petebat olim Herodias saltatrix decollari<sup>d)</sup> Ioannem Baptistam, quo non surrexit maior inter natos mulierum. Fuit illud perquam crudele, sed multo crudelius et horribilius est, quod petunt isti. Saltatoresne dicam an saltatrices? Nam si varium est et mutabile semper foemina, nihil esse potest istis magis varium et mutabile, qui de una fide subinde prosiliunt in aliam, nec saltandi finem ullum faciunt, donec eo perveniant, ut dicat insipiens in corde suo: Non est Deus. Petunt enim saltatrices istae non Ioannem, sed cuius non se dignum esse confitetur Ioannes, ut solvat corrigiam<sup>e)</sup> calceamenti, Christum ipsum decollari. Quod sibi summa cum importunitate concedi postulant. Nec sunt eo contenti, si corpus a capite sit separatum, sed volunt insuper in minutissimas partes illud corpus esse dissectum, quin et illud interposito iureiurando caveri sibi contendunt nullam unquam adhibitam<sup>f)</sup> iri medicinam, ut redintegrari possit. Potestne vel cogitari magis immane facinus ullum et magis horrendum? Cum impii milites Christum in crucem egissent, integrum corpus illius in cruce reliquerunt et, sicut futurum Prophaeta praedixerat, os ex eo non comminuerunt. At isti praeclari milites quamlibet impios illos immanitate sua longe superant, nec enim in hoc rabies eorum acquiescit, si corpus a capite separatum videant, sed omnia ossa cupiunt ex eo comminuta. Sed hic dicet aliquis: Nonne scriptum est: Christus resurgens a mortuis iam non moritur amplius, mors illi ultra non dominabitur. Quomodo igitur tu dicis<sup>g)</sup> Christum decollari et corpus eius lacerari? Sed non est hoc inusitatum in Scripturis, quod Ecclesia vocatur mysticum Christi corpus. Nam sic a Paulo scriptum legitur: quod Christum dedit Deus caput supra omnem Ecclesiam, quae est corpus ipsius. Etiam alio loco: Vos estis corpus Christi. Quanti vero fecerit corpus hoc suum Christus, Ecclesiam hanc suam, vel ea res documento nobis esse potest, quod ut illam colligeret et nos omnes unum suum corpus efficeret, verum illud et vivum suum corpus in ara crucis mactandum obtulit. Hoc igitur corpus, quod ille sui sanguinis precio comparavit, cuius caussa vero et vivo suo corpori non pepercit, sed illud omni genere suppliciorum prius excruciatum in mortem tradidit, hoc tam charum Christo Christi corpus ut a capite suo, Christo, perpetuo separatum, ut in minutissimas partes liceat videre dissectum et ut iuret Rex nunquam se facturum, ullum ut remedium, quo reintegrari possit, adhibeat, tanto studio flagitant istae saltatrices. Memini, quod superioribus annis non aliud flagitabant, quam ut in usu veri et vivi Christi corporis, quod est in sacrosancta Eucharistia, aliqua mystici corporis Ecclesiam<sup>h)</sup> fieret separatio: ut sub una specie pars una sumeret, sub utraque pars altera. Non ita multo post fuit petitum, ut christianae confessioni nuncium iis, qui vellent, remittere et illius loco Augustanae nomen dare liceret. Aliquot annis interiectis petitum est, ut sicut Augustanae, sic et Genevensi vel Tigurinae confessioni locus concederetur, ut impune quisquam mendacii veritatem arguere posset, cum accepto pane dixit: Hoc est corpus



meum, et accepto calice: Hic est sanguis meus. Haec petebantur, priusquam ego fuisset in Urbem profectus. Quamvis autem qui proximo superiore anno in Christo obdormivit Sigismundus Rex II, cuius animae Deum propitium precor, ad nimis multa connivebat, nunquam tamen, ut istarum saltatricum importunitati cederet et eorum petitionem publico decreto quasi comprobaret, ab eo potuit obtineri. Nunc autem longius multo progressi videntur quam antea.

Volunt enim non modo Lutheranismum et Calvinismum, verum et Anabaptismum et Trideismum, fortassis autem et Atheismum, sententia regia quodammodo approbari volunt, ut iuret se non impediturum, quominus suam quisque fiduciam sibi condant, quominus quam quisque volet haeresim aperte profiteatur, quominus Christi sacrosanctum corpus pedibus conculcet, sacerdotium, sacrificium et omnem Dei cultum reiiciat, Sanctissimam Trinitatem impune blasphemet, Christum a saeculo Deum Deique filium esse neget. Vix dum anni decem intercesserunt, quod aedidit<sup>2)</sup> libellum<sup>1)</sup> quendam Stancarum, cuius verbum initio quidam tanquam Dei verbum receperant et non alio loco doctrinam illius, quam quo sanctum Evangelium, habuerant; in quo equites Polonos reprehendit, quod sicut post Pauli discessum a recta fide Galatae defecerant, sic et ipsi post eius discessum defecerint ab illius Evangelio, cumque misissent pro consilio ad Genevenses atque Tigurinos, ab illis Arrianam<sup>2)</sup>, Eutichianam, Apollinaristarum, Thimotheianorum, Acephalorum, Theodosianorum, Gaianitarum et Macarianorum haereses eis pro fide catholica fuisse scribit demissas, quas amplexi postea fuerunt. Has igitur haereses omnes, et quae postea etiam horribiliores sunt consecutae, petunt a Regia Maiestate confirmari iurarique, ut promittat se nunquam commissurum, ut, quominus in Regno suo grassentur haereses omnes, ullo modo impediatur. Admonuit eos aliquando sanctus ille Rex et Prophaeta, qui cum summa potestate versantur: Et nunc, Reges, intelligite, erudimini qui iudicatis terram, servite Domino in timore. Nunc isti Regi suo longe diversam cantilenam occinunt. Non intelligas, aiunt, Rex, non erudiaris qui iudicas terram, non servias Domino in timore. Tum enim Reges Domino serviunt in timore, quando quae contra iussa Domini fiunt religiosa severitate prohibent atque plectunt. Aliter enim servit potestas quia homo est, aliter quia etiam Rex est servit, leges iusta praecipientes et contraria prohibentes convenienti rigore sanciendo, sicut servivit Ezechias, lucos et templa idolorum et illa excelsa, quae contra praecepta Dei fuerant constructa, destruendo; sicut servivit Iosias, talia et ipse faciendo; sicut servivit Rex Ninivitarum, universam civitatem ad placandum Dominum compellendo; sicut servivit Darius, idolum frangendum in potestatem Danieli dando et inimicos eius leonibus ingerendo; sicut servivit Nabuchodonosor, omnes in Regno suo positos a blasphemando Deo lege terribili prohibendo. In hoc ergo serviunt Domino Reges, in quantum sunt Reges, cum ea faciunt ad serviendum illi, quae non possunt facere nisi Reges. Nunc saltatrices istae contra tam expressum Dei verbum cogere volunt Regem, ne Domino serviat in timore. Noli, aiunt, curare in Regno tuo, a quo tueatur vel oppugnetur Ecclesia Domini tui, non ad te pertinet in Regno tuo, quis velit esse sive religiosus sive sacrilegus, quasi vel magis ad Regem pertineat siccarios, veneficos, parricidas et quorumvis aliorum criminum capitalium affines plectere, quam psychotyranos haereticos, cum omnia quotquot cogitari possunt crimina, cum uno haereseo crimine collata, festuca sint cum trabe comparata; minus ut peccaturus Rex videatur, si rapinas, si furta, si caedes, si latrocinia, si quaevis alia quam-

libet atrocia crimina in Regno suo impune patrari permittat, quam si Christi corpus, Ecclesiam, a capite suo separari, si omnia ossa ex eo comminui, si tot haereses in eo grassasi patiatur, quot sunt voluntates; quod ut faciat, isti tanto studio contendunt; volunt, ut Rex non sit Rex, volunt, ut frustra gladium portet, in Christi caussa praesertim, quasi vero non Christi magis caussam quam aliam quamcunque Rex defendere teneatur. Scripsit aliquando Philippus Melancthon de Germanis Lutheranis, quod eorum consilia non alio spectant quam ad anarchiam, quin autem et his non aliud sit propositum nec alio cogitationes eorum referantur omnes, quam ad anarchiam, sanus nemo dubitare potest. Habes igitur, Serenissime Rex, quid isti petant. Petunt enim, ut ne sis Rex, ut ne portes gladium, ut frustra portes ubi Christus blasphematur, ubi corpus eius laceratur, ubi ne possis uti gladio.

Caeterum a quo petunt haec? Num ab Haerode<sup>2)</sup>, immo ab Haerodis Regis Rege longe dissimillimo, petunt ab eo, qui semper es habitus, qualem a Deo continuis precibus nobis concedi postulavimus, acerrimus catholicae fidei propugnator, qui publice coram hominibus Christum confiteri nunquam erubuit et quidem tam ardentem, ut caput etiam suum, dum proelia Domini proeliaretur, in apertum discrimen non semel obiecerit, qui cum vixdum ex ephebis excessisset, contra Christi Christianissimique Regis fratris sui perduelles fortiter pugnando, caesis illis, fuis et profligatis, tot est insignes victorias consequutus, quibus nomen etiam suum immortalitati consecravit, ut merito quis possit obstupescere, quod a tali Rege tam haec abominanda petere fuerint ausi, qui pietatis incredibilis et in fide catholica tuenda constantiae tot iam dedit adeo praeclara documenta, de quo certo sibi persuadent omnes pii, quod prius vitam cum sanguine sit profusus, quam ut eius generis aliquid a se permittat obtineri, quod eius, quem semper hactenus constanter et intrepide coram hominibus confessus est, negati Christi speciem aliquam habere posse videatur.

Sed quo fine petunt aut cui bono futura dicunt haec? Finem hunc praetendunt, quod haec una sit ratio, qua pax inter dissidentes de religione conservari queat. An autem hunc finem non citius consequerentur, si dissidium ipsum religionis tollendum curarent, quam ut eo permissio pacem inter dissidentes expectari posse putarent. Scilicet in dissidio et non potius sublato dissidio speranda pax est? Longe diversam rationem conservandae pacis ac tranquillitatis nostri maiores inierunt, cum ante centum triginta et amplius annos a dissidio religionis metuedum esse Regno viderent. Non illi quod a saltatricibus istis factum est adversus Dominum et adversus Christum eius, sed pro Christo foedus inierunt, quando praeclara quadam confoederatione in Nova Civitate Korczyn facta<sup>2)</sup>, si quis haereticos errores facere vel promovere vellet, contra talem sive tales, et in earum et in eorum distinctionem omnes contingere se velle promiserunt. Quam pia quamque sancta fuit illa confoederatio, cum qua pugnat ex diametro quae nunc iureiurando regio confirmanda profertur. Cum autem unanimi omnium ordinum consensu Rex Regni statuta se conservaturum iuraverit, in quibus est et illa sancta confoederatio, quomodo nunc ab eo diversum, ut iuret, exigitur, scilicet calidum et frigidum, ex eodem eam ore volunt efflare. Legimus in Regum historia, quod a tribu Iuda, hoc est eorum, qui verum Deum confitentur, se decem tribus Israel separaverant et pro vero Deo colebant idola, per quos haereticos intelligi volunt Sancti Doctores, qui de flore et spe ac gloria pristinae fidei corruerunt, qui quando Scripturas Sanctas

male intelligunt atque pervertunt vino, quando vero seculari abutuntur sapientia et dialecticorum tendiculis sicera inebriantur. His Prophaetae sancti graves calamitates denunciabant, quae cum non statim sequerentur, illudebant illi Dei Prophaetis, subinde illa verba repetentes: Manda, remanda, expecta, reexpecta, modicum ibi, modicum ibi. Quid autem ad haec illi, quos viros illusores vocat Esaias? Percussimus, aiebant, foedus cum morte et cum inferno pacti sumus. Flagellum mundans cum pertransierit, non venient super nos, quia posuimus mendacium spem nostram et mendacio protecti sumus. Putabant illi miseri, qui Prophaetis eos ad resipiscentiam vocantibus illudebant, se iam fore securos neque sibi periculi quicquam imminere, quandoquidem cum morte et cum diabolo foedus percussissent. An autem ii, de quibus nunc sermo nobis est, ad viros illos illusores proxime non accedunt? an illorum foedus, quod cum morte et diabolo percusserunt, non est illi simillimum? Verum quid ad haec Dominus? Audite, inquit, verbum Domini, viri illusores. Delebitur foedus vestrum cum morte et pactum vestrum cum inferno non stabit. Non haec est ratio, dicit Dominus, qua securitati vestrae prospicere possitis. Si cum diabolo foedus percusseritis, si, cuius ille pater est, mendacium spem vestram posueritis, si mendacio vos protectos<sup>2)</sup> iri putaveritis, non haec est ratio. Quin audite verbum Domini, viri illusores. Flagellum mundans cum transierit, eritis ei in conculcationem, hoc est omnes illas calamitates perferretis, quas foedere cum diabolo facto minime vos esse passuros persuasum habebatis, quae tantae futurae sunt, ut vos conculcaturae prorsus et contriturae videantur. Frustra vobis pollicemini, si Christum et Baal simul in eodem Regno colendi potestas permissa fuerit, iam omni metu vos fore liberos. Coangustatum est stratum ita, ut alter decidat et pallium breve utrumque operire non possit. Non potestis duobus Dominis servire, non potestis calicem Domini bibere et calicem daemoniorum, non potestis mensae Domini esse participes et mensae daemoniorum. Quae participatio iustitiae cum iniquitate? Quae societas luci ad tenebras? Quae conventio Christi ad Belial? Quae pars fideli cum infideli? Qui consensus templo Dei cum idolis? Nihil est, quod existimetis vos in aurem, quod aiunt, utramque securos dormire posse, si iaceat in eodem strato Christus et Antichristus, vel Islebiensis vel Genevensis vel quicumque tandem alius. Dominus Deus noster zelotes est, solum se coli, solum se vult adorari, deos alienos non fert. Deos autem alienos haereticorum dogmata vocare non est in Scripturis inusitatum. Sponsus noster Christus est, et est uniuscuiusque animae stratum angustius, quam ut et maritum et adulterum ferre queat; brevius est pallium, quam ut utrumque possit operire. Decidat alter necesse est, decidat adulter, qui nisi fuerit deiectus e strato fidelis animae, quod metu it peccator, veniet super eum: flagellum mundans erit vobis in conculcationem. Quam diu cum legitimo sponso Christo moechus diabolus in eodem lecto iacere et in eodem Regno coli simul et adorari permissus fuerit, pacis et concordiae spes potest esse nulla. Non potest unus lectulus, una Dei vivi domus Ecclesia, capere moechum et maritum, Christum et Belial, catholicos et haereticos. Quo maior est istorum insania, qui putant egregie Regni tranquillitati se prospecturos, si perfecerint, ut in uno Regno duae fides permittantur, quarum altera perfidia sit necesse est, cum fides nisi una sit, fides dici non possit. Sicut unus Deus, unus est Christus, ita et fides esse non potest nisi una.

Et ab eo Rege se id putant impetraturos, qui suo periculo didicit,

quantas ea res in patria sua calamitates attulerit, in qua duae fides duos Reges pepererunt et adversus Dominum et adversus Christum eius, Christianissimum Regem a Deo coronatum, a Christi perduellibus arma parricidalia sumpta fuerunt, quanto multorum sanguine, quanta Regni totius clade constiterit haec permissio, ludus ut fidium ex fide fieret, complurium oculis et auribus testatius est, quam ut ea mihi nunc prolixiore sermone commemorare sit necesse. Quam ob rem cum haeretici vel, si Prophaetae verbis uti malimus, viri sint illusores, qui petunt, cum rem extreme flagitiosam et horrendam petant, qua nihil vel cogitari queat magis detestandum, nimirum ut Christi corpus mysticum, quod ille sic dilexit, ut pro illo verum et vivum suum corpus in mortem traderet, sic in minutissimas partes conscindatur, ut nullum os integrum in eo relinquatur, nec ulla deinceps residua sit spes eius cointegrandi, cum ab eo Rege petant, quem constat corporis huius Christi tuendi et conservandi causa nec sumptibus ullis hactenus pepercisse, nec labores ullos defugisse, nec ulla pericula declinasse, vilis ut ei spiritus non raro fuerit, dum illud ab interitu servare curat; postremo cum quem sperant finem cum non modo non consecuturi, verum etiam si quod petunt concedatur, ea res Regno sit internecionem allatura, quis est qui non videat, quam pulchre quadret in istos quod olim de viris illis illusoribus dixit Prophaeta: quod prae vino, prae ebrietate erraverunt, absorpti sunt a vino, erraverunt in ebrietate, nescierunt videntem, ignoraverunt iudicium. Mihi quidem persimiles iis esse videntur, qui cum gravi periculosaque feбри laboraverint, ab omni mente deserti currunt in praeceps et ultro sibi mortem consciscere cupiunt. An autem tales ligandi potius non sunt et modis omnibus quamlibet inviti retinendi, quam ut in desideria cordium suorum traditi perire permittantur. Est quidem hoc id genus hominibus permolestum, si quis eorum voluntati refragetur et per quos id fit, eos crudeles adversarios et inimicos existimant. Sed simul ut paralismus praeterierit et ad mentem sanam redierint, non alios magis erga se fuisse beneficos agnoscunt, quam a quibus prohibiti fuerunt, etiamsi durioribus vinculis, ne se possent e lecto proripere, ligati fuerint, ingentes illis agunt gratias, quod eorum prospicere sanitati quam parere voluerint perversae voluntati. Ne dubita, Serenissime Rex, quin idem quoque tibi sit eventurum, si — quod in hoc suo paroxismo febricitantes isti petunt — non statim concedendum, sed eorum valetudini potius duxeris esse consulendum. Veniet ille dies, quo plus etiam quam a quibus in hanc lucem editi sunt, parentibus suis, tibi, parenti patriae suae, se debere profitebuntur, cuius immortalis beneficio non ab hac temporanea, quam oppetere tamen aliquando necesse est, verum a morte servati sint sempiterna. Tanta pietas haec et misericordia tua nunquam ex eorum excidet memoria, qua tibi perpetuis temporibus eos devinctissimos es redditurus. Quam ob rem si cupis infelicitium istorum, quibus recte dici potest: Nescitis quid petatis, si Regni tui, si tuam ipsius salutem et incolunitatem conservatam, et facere et pati prius omnia paratus esse debes, quam ut vel minimum quid eorum, quae petunt, largiaris.

a) in ms. esset

b) in ms. Mornotelitarum

c) sequitur expunctum: constat

d) in ms. decolari

e) in ms. corrigium

f) in ms. dices, deinde sequitur repetitum pronomen: tu

2) sic in ms.

1) De Trinitate et mediatore Domino nostro Iesu Christo (Cracoviae, 1562).

2) a. 1438.

*Consilarii ad Comitata Varsaviensia missi, suo et nuntiorum terrestrium nomine,  
protestantur contra Confoederationis Varsaviensis articulum, ab haereticis insertum, quo prohibetur, ne quis in rebus religionis ad aliquam superioritatem confugere possit.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 209-209v.*

Protestatio catholicorum contra Confoederationis articulum constitutioni<sup>a)</sup> factae per haereticos insertum.

Nos, consilarii tam ecclesiastici quam saeculares, nostro et nuntiorum terrestrium nomine, qui sunt ad Comitata Warschaviensia missi, qui non subscripsimus Confoederationi de dissidio religionis, a quibusdam senatoribus et nunciis terrestribus factae, significamus et protestamur coram omnibus et singulis cuiuscunque gradus et conditionis hominibus apud iudicium istius territorii, quod cum huc Warschaviam venissemus, ut de loco tantum et tempore regiae electioni praefigendo consultaremus, quidam ex Dominis consiliariis et nunciis terrestribus fecerunt inter se quandam Confoederationem, in qua etsi quaedam inveniantur conservandae paci publicae necessaria, tamen inserta sunt etiam nonnulla multum nociva, non solum hoc praesenti, sed futuro etiam tempore, et praecipue ubi prohibetur, ne quis ad aliquam superioritatem possit confugere in rebus ad religionem pertinentibus. Quae res fenestram aperit ad sectas omnis generis et confusionem rerum omnium introducendam. Hoc enim praetextu facile possent in Regno suscitari praeter has sectas, quae videntur, aliae praeterea multae quamvis abominabiles, ut sunt Adamitae, Turci et aliae Turcis nihilo meliores, quorum ductu res facile ad atheismum decurreret. Quae<sup>b)</sup> considerantes, etiamsi aliis capitibus hac Confoederatione contentis, quae ad pacem Regni pertinent, assentimur, tanquam ii, qui patriam nostram amantes nihil habemus antiquius pacis et tranquillitatis in Regno nostro conservatione, de quo etiam solenniter protestamur, quod nos in nullam vim aut sanguinis christiani profusionem, maxime vero Polonae nostrae gentis, fratrum nostrorum, consentimus. Quin potius qui aliquid simile vellet attentare, contra talem esse volumus et promittimus. Sed hanc etiam Confoederationem laudare non possumus nec debemus, quae superioritatem omnem de gradu suo deturbat, quae ad blasphemandum Dei nomen et quidvis audendo etiam infimae sortis hominibus occasionem praebet et per consequens iura et libertates nobilitatis convellit. Ex his et aliis rationibus metuentes, ne in posterum haec Confoederatio ad eandem audaciam subditos nostros sub praetextu religionis adducat, qualem in Muncero<sup>c)</sup> annis superioribus vidimus et in aliis Helvetiae locis contra suos dominos excitatam. Nos, inquam, in hunc ipsum articulum de dissidio religionis in hac Confoederatione scriptum et multa mala et periculosa comprehendentem, respicientes etiam ad conscientias nostras et officium, quod Deo et religioni et maioribus nostris et Ecclesiae Dei et fratribus nostris saecularis conditionis debemus, nulla ratione bona conscientia consentire vel possumus vel debemus. Et de hoc apud praesens iudicium solenniter protestamur rogantes, ut haec protestatio forma consueta libris publicis inseratur, praesertim cum nuncii multi

terrestres protestati sint, quod talem commissionem a suis fratribus non habeant, ut aliquam Confoederationem facere aut in eam velint consentire, quin potius sibi a fratribus severe interdictum esse, ne quid aliud in hac convocatione inceptent, tantum ut de loco et tempore Regis eligendi consulant. Sicut etiam in Senatu publice sunt protestati, quod huic Confoederationi consentire nec volunt nec possunt.

a) in *ms.* constitutionis

1) Thomas Münzer (1490-1525).

b) sequitur aliud aliquod verbum ob destructionem chartae illegibile.

N. 41.

*Lutetiae Parisiorum, 29.VIII.1573.*

*Henricus Brularth, regis Galliae secretarius,  
relatio de oratoribus Polonis ab Henrico Valesio, rege Poloniae electo,  
exceptis et de protestatione Adami Konarski, episcopi Posnaniensis,  
contra articulum de religione facta.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 198-199 (adest aliud exemplar brevius, ff. 196r-197v).*

Iuramento oratorum Galliarum Regis finito, Palatinus Cracoviensis<sup>1)</sup> produxit aliud Dominorum saecularium, ita a Monluccio scriptum, sed a solo Palatino Cracoviae procuratum.

Praesertim vero ipse Serenissimus Princeps Henricus, Rex electus, iuramentum singulare de praestanda pace dissidentibus in religione conceptum et Suae Serenissimae Maiestati circa coronationem [per] Marschalcum<sup>1)</sup> et Cancellarium Regni<sup>2)</sup> exhibendum iurabit omniaque illa in eadem iuramenti formula et aliis pactis comprehensa tenebit, servabit et realiter cum effectu praestabit sub fide, conscientia et honore regio praesenti iuramento nostro ad praestanda suprascripta omnia obligatis.

Iuramentum protestationis factae penes exhibitionem articulorum in Camera Regis.

Die 29 Augusti anno Domini 1571<sup>2)</sup>, cum in colloquio habito per<sup>2)</sup> et Illustres Oratores Ordinum Regni Poloniae Magnique Ducatus Lituaniae cum Serenissimo Principe Henrico, Dei gratia electo Rege Poloniae, Andium et Borboniorum Duce, et exhibiti fuissent aliquot articuli per Magnificum Dominum Iohannem Herborts<sup>2)</sup> de Folsten<sup>3)</sup>, Castellanum Sanocensem, unum ex dictis oratoribus, sub data diei XII Maii anno Domini 1573, cumque antedictus Dominus Castellanus humiliter petiisset a dicto Serenissimo Rege horum articulorum confirmationem, ob eamque causam eos perlegere Sua Maiestas iussisset, in his legendis cum perventum esset ad servandum articulum, in quo de religionis dissidiis sive de Confoederatione agitur, Reverendissimus in Christo Pater, Dominus Episcopus Posnaniensis<sup>4)</sup>, unus ex dictis oratoribus, loco suo assurgens coepit copiose narrare, quemadmodum articulus iste fuerit primum in conventu, in quo de tempore et loco comitiorum eligendi Regis actum est (quem conventum vulgo convocationem appellant), deinde vero in

comitiis eligendo Regi congregatione<sup>2)</sup> a maiore omnium ordinum tam ecclesiasticorum quam saecularium parte fuerit reclamatum<sup>2)</sup>, quin etiam protestationes contra ipsum factae sunt. Et cum idem Reverendissimus Episcopus alia omnia de istius Confoederationis successu explicuisset, protestatus est tam suo quam aliorum Archiepiscoporum, Abbatum et totius cleri dicti Regni Poloniae nomine se nullo modo consentire huic secundo articulo, insequendo protestationem in comitiis electionis factam, quam in forma originali et authentica ad hoc exhibuit, cuique de novo antedicto nomine se adhaerere professus est iuxta formulam tenore sequentem: Ego, Adam Conarski de Cobylyno, Episcopus Posnaniensis, protestor solemniter coram Deo et Serenissima Maiestate Vestra et vobis praestantissimis viris et coram vobis, Domini Legati, in praesentia notariorum publicorum hic adstantium et insistendo protestationibus prioribus antea et saepius factis, quod huic articulo, in quo de fidei dissidiis sive de Confoederatione mentio fit, semper obstiti et contra ipsum una cum aliis protestatus sum et nunc meo et aliorum mihi adhaerentium catholicorum nomine rursus protestor, quod praedicto articulo expresse contradico et omni meliori modo repugno meque oppono. Quod sit contra Deum, contra iura et libertates Ecclesiae et contra veras Regni constitutiones et ex aliis causis et rationibus, iam in dicta protestatione in comitiis electionis facta contentis. Cuius rei peto a vobis, Notariis, instrumentum confici et mihi expediri.

Quod cum dixisset supradictus Reverendissimus Dominus Episcopus, in eadem fere verba protestatus est Illustris et Magnificus Dominus Albertus a Lasko<sup>5)</sup>, Palatinus Siradiensis, et Illustris Dominus Nicolaus Christophorus Radveilius<sup>6)</sup> Marschalcus Curiae Lithuanicae, Regni Poloniae oratores, quorum uterque inhaerendo protestationi factae a Reverendissimo Domino Episcopo similiter protestatus, et quod huic articulo sive confoederationi de religione non consentiant, sed resistent.

Cumque supradictus Reverendissimus Episcopus Posnaniensis petiisset aliquot testimonium huiusce protestationis suae. Ego, subsignatus Consiliarius et Secretarius Status Christianissimi Regis, qui his omnibus praesens interfui, hoc instrumentum in perpetuam supradictae protestationis memoriam confeci die et anno supradictis, praesentibus Illustribus et Magnificis Dominis: Ioanne Herburth de Fulstyn, Castellano Sanocensi; Ioanne Zamoyski<sup>7)</sup>, Capiteo Belzensi; Nicolao Firlej<sup>8)</sup>, Capiteo Cazimiriensi etc., oratoribus Regni Poloniae, et Domino Birago<sup>9)</sup>, Cancellario Franciae, et Dominis de Monlucio<sup>10)</sup> de Monlucio<sup>2)</sup>, Episcopo Valentiae, de Chiverni<sup>11)</sup> Cancellario Andegavensi, Consiliariis secretioris consilii Christianissimi Regis, ac nonnullis aliis praesentibus.

Brularth.

z) sic in ms.

- 1) *Ioannes Firlej* (ca. 1521-1574).
- 2) *Valentinus Dembiński* († 1585).
- 3) *Ioannes Herburth de Fulstyn* (post 1527-1577).
- 4) *Adamus Konarski* (1526-1574).
- 5) *Albertus Laski* (1536-1605).
- 6) *Nicolaus Christophorus Radziwiłł* (1549-1616).

- 7) *Ioannes Zamoyski* (1545-1605).
- 8) *Nicolaus Firlej* († 1599).
- 9) *Renatus de Birague* († 1583), cancellarius Regni Galliae.
- 10) *Ioannes Monluc* (Montluc), ep. *Valentinus* (1508-1579).
- 11) *Philippus Huraldus de Cheverny*, 1528-1599, cancellarius *Henrici Andegavensis*.

*Lutetiae Parisiorum [10.IX.1573].*

*Adamus Konarski, episcopus Posnaniensis,  
coram Henrico rege Poloniae electo*

«admonitio et protestatio ante iuramentum etc. in ecclesia factum».

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 199-199v.*

Admonitio et protestatio ante iuramentum etc. in ecclesia factum.

Serenissime Rex.

Quoniam Maiestas Vestra, ut nuper in nostrum Regem electa, minus fortasse accepti Regni Polonici consuetudines, praecipue iuramenti a novis Regibus suscipiendi, ne quid illa in hoc negotio aliorum culpa nesciens peccet, venia prius qua decet submissione a Maiestate Vestra impetrata, pro ea, quam gero, et Episcopi catholici et Legati Polonici persona, illam moneo Reges Poloniae iurare solitos ex quadam veteri formula, quam e statuto Regni sumptam quidam, qui a fide catholica desciverunt, additis insertisque permultis, quae nulli antea Poloniae Reges innovarunt, quamque ita innovatam non omnes Regni Poloniae status approbarunt, maxime vero ecclesiasticus ordo et plerique alii, tum senatores tum ex equestri ordine, qui et in Polonia protestati sunt et obstiterunt huiusmodi innovationi, quemadmodum ego quoque hisce diebus tradito illius protestationis exemplo coram Maiestate Vestra sum protestatus, cum de secundo articulo ipsi exhibito ageretur. Ea tamen innovata formula nunc Maiestati Vestrae adfertur, ut ex illius verbis sacramento adigatur. Quod ne Maiestati Vestrae Regnoque Poloniae, inprimis vero ecclesiastico statui obesse aliquando possit, neve quod praeter Senatus totius Polonici sententiam (contra Deum, ecclesiastica iura et veteres Regni constitutiones) attentatur, aliquam habere vim aut firmitatem possit, etiam atque etiam Maiestatem Vestram moneo atque oro, ne alia ex formula iuret, quam quae aliis Regibus est oblata quaeque ei circa coronationem offeretur. Sin vero alia fuerit animi eius sententia, rursus oro, ne moleste ferat, cum ego me universumque ordinem ecclesiasticum ac quoscunque catholicos et Reipublicae curam gerentes, qui mecum idem sentiunt, iis de rebus opposuero, quas contra Deum et fidem catholicam aliter geri video quam in Republica nostra consueverit. Itaque iam nunc omni meliore modo et forma protestor meo et ecclesiastici ordinis ac omnium catholicorum mihi adhaerentium, hic et in Polonia, nomine, nulli nos alteri iuramento attenturos quam ex veteri formula suscepto, neque ratum aut sanctum habituros quod aliter a Maiestate Vestra fuerit iuratum. Quin iuramentum eiusmodi nullius auctoritatis et irritum fore, neque Maiestatem Vestram salvis Regni Poloniae iuribus illud posse aut debere suscipere ac propterea illo neque teneri neque ulla ratione affici. Quam ob rem ab omnibus notariis aut secretariis regiiis aut quibusvis aliis hic praesentibus peto et flagito, ut horum omnium mihi instrumentum publicum exarent et in forma probante authentice scriptum tradant. Praesentibus testibus.



*Adamus Konarski, episcopus Posnaniensis, coram Carolo Galliae et Henrico, fratre eius, Poloniae, regibus, protestatio contra iuramentum, ab haereticis (in Confoederatione Varsaviensi) novis quibusdam additionibus amplificatum, in ecclesia cathedrali Parisiensi facta.*

(Exemplar)

Arm. 64, vol. 29, ff. 199v-200v.

Protestatio contra iuramentum post praestitum iuramentum facta.

Adam Conarski de Cobylyno, Dei gratia Episcopus Posnaniensis, ad Christianissimum et Serenissimum Carolum Galliarum et Henricum fratrem suum Poloniae electum, Dei gratia Reges, a statibus et ordinibus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae Legatus, nomine meo ac Reverendissimorum Dominorum Archiepiscoporum, Episcoporum, Capitulum, Abbatum et totius cleri ac aliorum statuum, tam spiritualium quam saecularium, ac omnium et singularum personarum, cuiuscunque status et conditionis existant, fidem sanctam catholicam et obedientiam Sanctae Romanae Ecclesiae profitentium, hic et ubicunque in Regno Poloniae et dominiis eius existentium ac mihi et praesenti meae protestationi adhaerentium et adhaerere in futurum quomodolibet volentium nominibus, significo, denuncio, notum facio ac solemniter publico et per expressum protestor coram Omnipotenti Deo ac vobis hic omnibus praesentibus et audientibus, cuiuscunque status, gradus, ordinis, dignitatis et praeminentiae fueritis, ac quibus interest, intererit aut interesse poterit quomodolibet in futurum, notum esse in perpetuum volo, quia praesenti iuramento seu potius quibusdam additamentis eius, quod seu quae a Magnifico Domino Ioanne Herbortho de Fulstyn, Castellano Sanocensi, et aliis dicto iuramento adhaerentibus et a nobis fideque catholica dissentientibus ac Sanctae Romanae Ecclesiae contrariantibus Serenissimo Principi Domino Henrico, Dei gratia Electo Regi Poloniae, Magno Duco Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kiioviae, Volhiniae, Podlachiae Livoniaeque etc., oblatum est seu oblata sunt, de pace et tranquillitate inter dissidentes in religione, et quae sequuntur, aliisque clausulis in eodem iuramento ultra antiquam formulam iuramenti regi instituto Regni Poloniae contentam quomodolibet additis, sine consensu communi omnium statuum et ordinum Regni et Magni Ducatus Lithuaniae, quod hoc fiat in praeiudicium gravamenque Reipublicae et damnum atque<sup>21</sup> cuiuslibet privatum ad innovationemque iuris communis et publicae libertatis, ex his et aliis rationibus in protestationibus iam ante coniunctim vel divisim aut aliter quomodo factis contentis, nomine meo et omnium ac singulorum suprascriptorum nulla ratione, nullo modo consentio nec consentire possum, nec volo perpetuo et in aevum. Quinimo huiusmodi protestationibus inhaerendo eisdem nominibus, de his omnibus et singulis solemniter et publice et per expressum in forma amplissima, coram Deo Omnipotenti ac vobis omnibus et singulis suprapositis, teque Notario publico, tanquam authentica et legali persona, ac testibus hic astantibus etiam atque etiam protestor et insuper ad abundantio rem cautellam et ad perpetuam memoriam veritatis, ne ea omnia et singula de facto attentata possent unquam cuicunque coram Catholicissimo et Christianis-

simo Rege, per nos gratia Dei electo, et ubicunque alias patrocinar, ideo instanter, instantissime peto et requiro modis omnibus suprapositis et omni alio meliori modo, quod supradicta omnia per te, Notarium, seu alios quosvis Notarios, in publicam et authenticam redigantur<sup>b)</sup> in formam ac in metricam Cancellariae Regni et ubi apud fuerit et competierit, describantur, protestando iterum atque iterum de his omnibus et singulis praemissis omni meliori modo et forma etc., ut perpetuis temporibus de veritate rei constare et apparere possit. In cuius rei fidem sigillum meum est praesentibus subimpressum et me manu propria subscripsi.

Adam Conarski Episcopus Posnaniensis

a) in ms. spatium album.

b) in ms. redigant

N. 44.

S.l., [XI.1573].

*Ignotus (fautor Maximiliani II imperatoris)  
ad cardinalem Ioannem Morone  
de rerum statu in Polonia post mortem regis [Sigismundi Augusti].*

*(Adest aliud exemplar ident., ff. 38-39v).*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 17-18.*

Le cose dell'Imperatore<sup>1)</sup> in Polonia sono state poste in molto disordine per l'informationi date a Sua Maestà degli animi di quella natione, molto longi dal vero, perciocché veniva affermato alla Maestà Sua che tutti gli animi della nobiltà erano volti a favor suo et gli erano dipinte le cose facili, onde Sua Maestà ha pigliata resolutione, molto diversa dal bisogno et pericolosa, di metter il Regno in arme con pericolo manifesto de' Turchi.

In ricordare alla Maestà Sua et con lettere et con huomini a posta il vero modo di guidar questo negotio, il qual sia di mandar subito un ambasciatore principale al Senato, sopra la relatione del quale Sua Maestà havesse poi a risolversi nel resto che bisognava fare, ma la Maestà Sua fondatasi sopra falsissimi fondamenti di quelli che gli davano le cose per troppo facili, mandò alcuni huomini per il Regno, i quali non hanno fatto altro che dar causa d'irritare et scoprire gli animi della nobiltà contra Casa d'Austria, che prima stavano pure più oculti et perciò più facili a poter essere condotti in favore di Sua Maestà<sup>2)</sup>.

Doppo l'essersi dichiarati son poi andati gli ambasciatori, ma tardi et per più disgratia sono andati a mettersi dove sono i maggiori nemici dell'Imperatore, et sono stati arrestati con ordine di non passar più innanzi et con lasciarsi insinuare chiaro che non lo facendo glielo farebbono fare, onde non possono scrivere senza licenza, nè più scoprire quali siano gli animi loro, nè dare gl'ordini necessari.

Onde se inanzi la morte del Re non fosse stata posta in ordine una banda di catolici, la qual fin qui si mantiene in vita, havressimo fin qui un Re heretico.

Hora la piena corsa a Monsignor d'Angiu<sup>2)</sup>, et già sono ai confini ambasciatori mandati da lui con denari et alli 8 di Novembre erano a Torga<sup>3)</sup> in Sassonia et sono il Conte di Baibezz<sup>4)</sup> et Schembegh<sup>5)</sup>, il terzo è Francese, et hanno mandato innanzi un fratello di Schembegh<sup>6)</sup> a far un poco di scoperta.

Se Polonia viene in mano ai Francesi, Vostra Signoria Illustrissima vede benissimo alzata tutta la Republica Christiana et in quanto pericolo entra l'Imperatore così nell'Imperio et successione di esso, come anco nella conservatione delli suoi stati. Di tutto questo la Maestà Sua è stata avvertita, ma fin qui non si vede rimedio alcuno.

*In dorso (f.18v): Scrittura di Polonia.*

a) sequuntur litterae expunctae.

1) Maximilianus II.

2) Henricus.

3) Torgau.

4) Ioannes de Balagny, filius illeg. Monlucii.

5) Caspar de Schomberg, rothmagister Gallicus.

6) Georgius.

N. 45.

S.l., [1573].

[Stanislaus Hosius, cardinalis Varmiensis],

*Confoederationis Varsaviensis refutatio.*

*Iam ed. St. Hosii Opera T. II, Coloniae 1584, pp. 454-456.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 120-123v.*

#### Articuli confoederationis excussio.

Simplex est veritatis oratio. Ab ea qui semel aberrarunt, longis anfractibus eorum sermo circumscribitur, nec sententiam suam satis explicant, ut quid sibi velint non satis intelligas. Nec vero mirandum id est, quandoquidem nihil est eo verius, quod a veritate dictum est. Omnis qui male agit, odit lucem et non venit ad lucem, ut non arguantur opera eius. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta. Qui diligenter excusserit verba confoederationis adversus Dominum et adversus Christum eius facta, suis ipse cernet oculis, quod a quibus ea conscripta fuit, ii lucem oderunt nec opera sua manifestari voluerunt, quandoquidem non in Deo facta sunt, sed longis quibusdam ambagibus utuntur, neque sententiam suam satis explicant. Excusiamus<sup>a)</sup> igitur eorum verba.

Qui sumus, aiunt, dissidentes in religione, pacem inter nos conservabimus. Haec verba si quis tolleranda putaret, stultum tamen est ibi pacem sperare, ubi dissidia non submoventur ab eo, qui cum potestate versatur; cum in unitate, non in dissidio pax conservetur et hac potissimum de causa Rex unquam eligatur, ut ne dissidia permittat, et si quae iam exorta sunt, ea primo quoque tempore tollenda curet. Nullum autem perniciosius dissidium est quam religionis. Hoc igitur ut submoveri possit, propterea legitima potestas, tam ecclesiastica quam civilis, est a Deo constituta, ut illa de causa dissidii cognoscat et eos, qui dissidii fuerint auctores, gladio spirituali feriat, haec vero materialem quoque gladium in eos stringat, ut sit vindex in iram ei, qui malum agit, nec esse patiat in Regno suo nisi unam fidem. Cum verissime dictum sit

a quodam Sancto Patre<sup>1)</sup>: Quicquid est extra unam fidem, non fides, sed perfidia est. Perfidiam autem a Regno suo Rex propulsare tenetur nec unquam sibi persuadere patiatur, quod qui Deo non servat, a Deo constitutae potestati fidem sit servaturus. Quod etiam suo periculo iam in Galliis didicit, ut aliunde exempla petere necesse non sit. Sed expendamus reliqua. Rationes enim adferunt, quibus pacem conservari posse sperant. Neque propter diversitatem, aiunt, fidei aut mutationem in templis sanguinem effundemus, aut poenis afficiemus, sive confiscatione bonorum, ademptione honoris, carceribus et exilio. Quales autem sunt istae ambages, qui circuitus, cur non explicant quod volunt? Sed vere dixit veritas: qui male agit, odit lucem. Quis nescit, quod privato nemini licet sanguinem alicuius effundere aut quibuscumque tandem poenis aliquem afficere, cum eiusmodi potestatem par in parem non habeat, ut haec verba nihil ad institutum facere videantur. Sed conscii sibi se male agere, non audent statim ad lucem venire, ne manifestentur opera eorum; coguntur autem tandem cornua prodere. Quam ob rem paulo post ita loquuntur.

Neque superioritati ulli aut magistratui ad talem progressum ulla ratione adiumento erimus. Quin potius, si quis sanguinem effundere velit, ex ista causa nos opponere debemus omnes. Iam tandem caput exerunt et quod pridem premebant, promere iam incipiunt neque tamen adhuc satis explicant. Quid enim opus erat isto verborum circuitu? superioritati? magistratui? Cur non aperte dicunt? Non permittimus, ut Rex haereticos iuxta patrias constitutiones arceat, ut constitutas adversus illos poenas prosequatur, aut ut impediatur, quominus libere nobis fidei christianae nuncium remittere et perfidiam, vel Augustanam vel Genevensis vel quamcumque tandem aliam, amplecti liceat. Sed qui male agit, odit lucem. Sunt sibi conscii se male agere, cum qui potestati resistit, Dei ordinationi resistat. Itaque non audent ullam Regis facere mentionem, sed superioritati, aiunt, et magistratui; quae et ipsa verba possunt sanum aliquem intellectum recipere. Nam durante Interregno non erat a ratione prorsus alienum, si tale quid constitueretur, ut inter dissidentes de religione pacis aliqua species conservari possit, saltem eo usque dum Rex electus esset, penes quem potestas esset futura de religione dissidentes ad pacem et concordiam quibuscumque tandem iustis rationibus adducendi. Sed longe fuit eorum alia mens, quam tamen, sceleris magnitudine deterriti, non audebant in apertum proferre. Regem enim intelligunt procul dubio, etiam si nomen eius non enuncient. Illi volunt, ut se opponant omnes, quoties ille conatus fuerit patrias leges adversus haereticos, in quas iuravit, executioni debitae mandare. An omnia haec non coniuratio potius adversus Principem, quam confederatio dicenda est? An hoc non est illi regiam potestatem adimere et quem a Deo sibi habet traditum gladium, ut sit vindex in iram ei, qui male agit, eum ipsi per summum scelus eripere? et sibi ipsis vindicare? Scripsit ante annos plus minus undecim Polonus quidam eques, Stanislaus Orichovius<sup>2)</sup>, vir doctus et eloquens, libellum quendam, cui nomen dedit « Chimerae »<sup>3)</sup>. Nunc in lucem prodit [libellus] iste « Chimerae ». Ponit in eo verba Stan-  
cari<sup>3)</sup> cuiusdam, qui propter scelera sua profugus ex Mantua pro magno propheta fuit a quibusdam habitus, ut, cuius rei me vehementer pudet, hominis tam scelerati, addam<sup>b)</sup>, et indocti<sup>c)</sup>, verbum Dei verbum esse persuasum haberent. Is (quae fuit temporum illorum licentia) non est veritus Regem in Christo proxime defunctum, quem christianum, catholicum, orthodoxum ad extremum usque vitae suae diem fuisse constat,

pluribus verbis hortari, ut relecta fide christiana, quam a sanctis maioribus nostris per longam episcoporum et sacerdotum successionem per manus nobis traditam accepimus, novam quandam religionem institui vellet, quem iis verbis allocutus est:

Quod si Maiestas Tua hoc sacrosanctum et necessarium officium neglexerit, nobiles viri, qui et ipsi gladium gestant, auctoritate divina tenentur et debent Sathanae et eius religioni valedicere atque Christo et verbo eius se totos consecrare.

Qui Stancarum illum per hos annos aluerunt, obscurum non est. Mirum, ni confoederationis, vel coniurationis huius potius, ille auctor fuerit et formulam eius ipse conscripserit, in qua videntur armari nobiles contra Regem, ut, nisi fecerit eorum imperata, nisi, quam is aperte profitetur, christianam fidem everterit et aliam in eius locum perfidiam introduci passus fuerit, ipsi gladium suum stringant et contra Regem et religionem eius, quae eadem est totius populi christiani. Est autem hoc Regiam Maiestatem agnoscere et non cum pulvisculo potius (quod aiunt) eam sublatam velle? Quod si tale quid etiam in dicta causa Rex designaret, quale metuunt isti, qui sibi conscii sunt quod sint haeretici, et ob hoc omni suppliciorum genere digni, quam etiam ob causam omnes rationes, quibus ea possint effugere, quaerunt, ferenda tamen esset potius a Deo constituta potestas, etiamsi quid peccaret, etiamsi minus exacte iuris omnem formulam observaret, quam ut statim adversus eam omnes insurgerent. Nunc isti, qui suae pelli metuunt, quamlibet iste Rex, quod iustum est, exequi vellet, ne tamen<sup>d</sup> id ei facere, neve leges illi patrias, in quas iuravit, executioni mandare liceret, sibi cavendum esse putaverunt. Addunt enim haec verba: Etiam si quis hoc ipsum praetextu decreti aut aliquo iudiciali processu attentare velit. Qui male agit, odit lucem. Non dicunt: si Rex, sed: si quis. Non audent Regem nominare. Sciunt enim, quam grave hoc scelus sit minimeque ferendum. Quis autem est ille, qui decreta in causa capitali ferre possit, nisi Rex? Huic igitur se opponere, contra hunc insurgere se velle coniurant. Quid autem est rebellem esse Regi, si hoc non est? etiamsi Rex, aiunt, causae dicendae potestatem reo faciat, etiamsi legitimo processu utatur, etiamsi iuris et iudiciorum formam omnem observet, nec eorum quocquam praetermittat, quae ad iuste, quod iustum est, exequendum pertinere videntur, opponant se nihilominus omnes, insurgant omnes adversus potestatem a Deo datam, ordinationi Dei resistent, gladium (quem eis stringere non licet, nisi iussu Regis, nisi permissu legitimae potestatis) contra potestatem ipsam stringant, quoties illa conata fuerit patrias leges, in quas iuravit, exequi vel prohibere, quominus Christi nomen impune blasphemetur, quominus sectae perniciosae introducantur, quominus Christi corpus, Ecclesia, multas in particulas dissecetur. An autem quod istos nunc facere videmus, non idem fecerant olim etiam illi Principes, de quibus Propheta scripserat: Quod convenerant in unum adversus Dominum et adversus Christum eius. Dirumpamus, aiebant, vincula eorum et proiciamus a nobis iugum ipsorum. Horum exemplo nunc isti quoque vincula, quibus alligati sunt per Regem et legem, imo per ipsum Regem regum, qui voluit, ut omnis anima potestati a Deo constitutae subdita foret, ea dirumpere, iugum, quo sunt illi devincti, proicere conantur a se; quodque pridem de papatu fecerunt, cuius vincula diruperunt, cuius iugum proiecerunt, idem nunc de regia potestate facere conantur. Nec id sine scriptura. Nam ubi scriptum

est, quod sacerdotes sumus omnes, ibidem scriptum est, quod Reges quoque sumus omnes.

Verum de his satis. Nunc ea, quae sequuntur, videamus. Per hanc, aiunt, confederationem (adversus Dominum et adversus Christum eius factam) superioritati dominorum in subditos nihil derogamus. Quos autem dominos hic intelligi volunt, procul dubio non alios quam se ipsos; qui, licet esse Regi subiecti videantur, tamen et ipsi suos homines habent sibi subiectos. Regiae potestati praeter nudum nomen vix quicquam concessum esse, suae vero, quae regia est multo inferior, nihil prorsus derogatum cupiunt. Sic enim loquuntur. Si eiusmodi licentia sub praetextu religionis alicubi exoriat, tunc tanquam sibi non obedientem subditum liberum erit unicuique domino, secundum quod illi videbitur, punire. An autem iis verbis, quem Regi gladium eripiunt, eum sibi ipsis non arrogant? Cum tamen gladii stringendi ius, nisi quatenus illis a Rege permittitur, habeant nullum, omnem regiam potestatem a Rege transferunt in se. Sed quid dico regiam? imo plus quam tyrannicam sibi potestatem usurpant. Nam ubi de Rege sermo est, nescio quam auctoritatem in eum sibi vendicantes, gladii ius illi non permittunt, etiam si secundum iuris formam omnia faciat, etiam si legitimo processu observato sententiam ferat, eam tamen executioni mandare non possit. Ubi vero de se ipsis verba faciunt, nihil tale, sed mutato stillo. Liberum, aiunt, erit unicuique domino (non secundum leges, neque servata debita iudicii formula, sed secundum quod illi videbitur) subditum punire. Num autem isti vere sibi nomen Evangelicorum vendicare non possunt, qui tam pulchre cum Evangelio consentiunt? Quid enim est in Evangelio? Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Nolunt autem isti sibi fieri, ut secundum quod visum Regi fuerit, et Rex inauditos nulla iudicii formula servata punire possit. Cur quod sibi fieri nolunt a potestate, cui subiecti sunt, id in subditos suos licere sibi volunt. Sed Evangelii nulli sunt hostes infestiores quam isti, qui quae sola nobis prae ceteris in Evangelio Christus maxime commendavit, pacem ruperunt, charitatem extinxerunt, unitatem sciderunt et<sup>e</sup>) omnibus modis impedire conantur quod ruptum, extinctum, recusum est, ut id ne redintegrari quandoque possit. Non illi quidem recusant, quominus Regem habeant, verum ut regiam potestatem exerceat (quandoquidem criminum suorum sibi conscii sunt) ferre non queunt. Sis, aiunt<sup>f</sup>), Rex noster, verum nomine tantum; ut portes gladium, per nos quidem licet, verum ut eum stringas, nisi iussu nostro et quando nobis visum fuerit, hoc vero tibi licere minime volumus. Nostro praescripto vivas oportet: quod nisi feceris imperata nostra, si vel in minimo ea transgressus fueris, sicut contra quemvis alium ex iis, qui sunt subditi nobis, si non obedierit, ita contra te, quod nobis gladium stringere liceat. Qui volet, dicto tibi sit audiens, nec eum coercendi potestatem habeas; nobis autem non obedire capitale sit, nec aliqua requiratur a nobis, quam exigimus a te, iudicii forma, sed sit nobis fas plectere subditum, secundum quod nobis videbitur, simul ut parum nobis morigerus fuerit. An autem haec ad anarchiam quandam spectare non videntur? in quam eorum consilia, qui sunt acerrimi Augustanae confessionis propugnatores, evasisse; sub ipsum vitae suae finem, qui fuit auctor ipsius confessionis, qui suis eam digitis conscripsit, graviter admodum neque temere conqueritur. Videntur homines isti caecitate quadam et amentia a Domino percussi, qui talia Regi suo, tanquam sibi subiecto, praescribere non verentur. Sed qui habitat in coelis, irridebit eos et Dominus subsanabit eos. Delebitur foedus vestrum, quod cum morte percussistis, et pactum cum inferno non stabit. Ac nisi

fecerit a Deo constituta potestas quod est sui muneris, faciet ille qui Rex est regum et Dominus dominantium, et flagellum mundans cum pertransierit, erit vobis in conculcationem. Sed nos tamen supplices Deum precabimur, ne contineat in ira sua misericordias suas, quin convertat potius eos, qui sunt aversi, et avertat iram suam a nobis. Quod si vero qui iuste peccatis nostris irascitur, ferre diutius ea impunita noluerit, saltem ne in furore<sup>4)</sup> nos arguat neve cum impio iustum quoque perdat. Bona spes sumus, quod sit supplicum preces Deus exauditurus.

Dissipa, Domine, gentes, quae bella, quae dissidia volunt, et spiritum charitatis et unitatis in cordibus nostris benignus infunde. Quod Patrem tuum coelestem sub illud ipsum tempus, quo fueras ad eum relictis terris migraturus, pro iis, qui credituri fuerant in te, tam ardentem praecatus es dicens: Pater sancte, conserva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum, sicut et tu, Pater, in me et ego in te, ut et ipsi unum sint, Da, Christe, ut huius tuae precationis fructum aliquem consequi valeamus.

Num autem isti, qui volunt Evangelici dici, quibus nullos habet Evangelium hostes atrociores, quod Regiae Maiestati nescio qua potestate praescribunt, id ipsi faciunt? Num ubi semel colere coeperant Bellial, vel Islebiensem<sup>4)</sup> vel Genevensensem<sup>5)</sup> vel quemcumque tandem alium, ibi coli Christum a christianis, quos habent sibi subditos, permittunt, ut christiano ritu Deum in templo colant? An omnibus illud manifestum non est et mulctis et plagis alicubi miseros colonos et opidanos deserere fidem christianam, et vel Augustanam vel quamcunque tandem aliam perfidiam sequi coactos fuisse, ubi vel in Saxonia, vel sub Rheni Palatino, vel in Anglia, vel in aliis quibuscumque provinciis haereticorum suos coetus et ecclesias habere catholici permittuntur? Sed quid opus est longius exempla petere? Quid Elbingensis civitas<sup>6)</sup>, Regi christiano subiecta, ineunte hoc ipso anno fecerit, nemo est qui nesciat. Non in sua, sed in Regis christiani civitate fideles Christi ministros<sup>7)</sup>, purum illius Evangelium praedicantes, magistratus ille ferendos esse non putavit, sed eos ex illa turpiter eiecit et ecclesiam a piis in honorem Dei constructam, ad idolum Islebiense colendum convertit. Et quod non fert inferior multo potestas, id ut ferat sublimior non in alieno, sed in suo Regno tanta contentione laboratur. Sed nolunt, quominus in perfidia sua perseverent, impediri, cum interea<sup>8)</sup> qui Christi unam fidem<sup>9)</sup> profitentur, eos una cum ipso Christo non e sua, verum e regia civitate proscribunt, nec eius Evangelium a piis et doctis viris, quibus nullum obiiici crimen vere potest, in ea praedicari permittunt. Sic isti, si Deo placet, Evangelici, quod sibi fieri nolunt, id alteri scilicet non faciunt: quorum doctrinam, quam sequuntur, non aliter dici potest Evangelium, quam quomodo laetum laetum et bellum bellum dicitur. Cum utrumque sit minime laetum et minime bellum<sup>10)</sup>.

a) in ms. sequitur verbum expunctum, forsitan: ergo

b) super lineam

c) sequitur expunctum: addam

d) correctum ex: tantum

e) sequitur expunctum: ab

f) superscriptum pro expuncto: inquitur

g) sequitur expunctum: suo

h) in margine alia manu: cuius Episcopus est Cardinalis Varmiensis

i) in margine alia manu: Iesuitas

j) supra lineam.

k) in ms. fidam

l) scil. ludus verborum: letum - mors, bellum - pulchrum.

1) Hilarius Pictaviensis.

2) Stanislaus Orzechowski (1513-1566), Chimera sive de Stancarli funesta Regno Poloniae secta, Cracoviae 162, Coloniae 1563.

3) Franciscus Stancarus Mantuanus (1501-1574 in Stobnica).

4) Islebium (Eisleben), civitas natalis Martini Lutheri.

5) scil. Calvinum.





# 1574

N. 46.

Cracoviae, 21.II.1574.

*Henricus Valesius rex Poloniae  
universis*

*forma iuramenti occasione coronationis suae praestiti, qua immunitates  
et libertates, tam ecclesiasticas quam saeculares, servare iuravit.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 108-109v.*

Henricus, Dei gratia Rex Poloniae etc.

Significamus praesentibus literis nostris universis et singulis supplicatum esse nobis a subditis nostris et Regni incolis, ut formam iuramenti, qua immunitates, libertates, tam ecclesiasticas quam saeculares, ac status cuiuslibet omniaque iura, tam in genere quam in specie, circa coronationem nostram, anno praesenti die solis vigesima prima mensis Februarii in manibus Domini in Episcopis prioris, Domini Iacobi Uchanski Archiepiscopi Gnesne, Legati Nati et Regni nostri Primatis ac Primi Principis, coronatoris nostri dilectissimi, in ecclesia cathedrali Cracoviensi ad maius altare servare iuravimus, describi et autentice sub sigillo nostro extradi mandaremus. Quorum petitioni uti iustae annuentes et vestigiis praedecessorum nostrorum Poloniae Regni et Magni Ducatus Lithuaniae insistentes, ut nulli hominum, cuiuscunque status et conditionis existant, dubium sit in iure suo, formam et verba iuramenti a nobis praestiti sic inseri iussimus. Quorum verborum tenor sequitur et est talis:

Ego Henricus, Deo annuente Rex Poloniae, profiteor et promitto coram Deo et angelis eius deinceps legem, iustitiam et pacem Ecclesiae Dei populoque mihi subiecto pro posse et esse facere atque servare, salvo condigno misericordiae Dei respectu, sicut in consilio fidelium meorum melius potero invenire. Pontificibus quoque Ecclesiae Dei condignum et canonicum honorem exhibere atque ea, quae ab Imperatoribus et Regibus ecclesiis collata et reddita sunt, inviolabiliter observare. Abbatibus, Comitibus et vassallis meis congruum honorem secundum consilium fidelium meorum praestare. Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei evangelia.

Item aliud iuramentum, ex libro statutorum Regni nostri<sup>o</sup>) descriptum, sub hac forma verborum praestitimus:

Ego Henricus, Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae etc. Dux, Angiu Borboniorumque et Alvernorum Princeps, iuro, spondeo et promitto ad haec sancta Dei evangelia, quod omnia

iura, libertates, privilegia, literas immunitatis Regni mei Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, ecclesiasticas et saeculares, ecclesiis Regnoque Poloniae et Magno Ducatui Lithuaniae eiusdemque praelatis, principibus, baronibus, nobilibus, civibus, incolis et quibuslibet personis, cuiuscunque status et conditionis existentibus, per divos praedecessores meos, Principes, Reges et quoscunque Dominos ac haeredes Regni Poloniae, praesertim vero Cazimirum<sup>a)</sup> antiquum Piasth<sup>b)</sup>, Vladislaum Primum (agelonem et fratrem eius Vitoudum, Wladislaum Secundum, Casimirum Tertium et Ioannem Albertum, Alexandrum, Sigismundum Primum et Secundum, Reges Poloniae et Magnos Duces Lithuaniae, iustas et legitimas donatas manutenebo, servabo, custodiam et attendam in omnibus conditionibus etque punctis<sup>c)</sup>, et omnia illicite ab eodem Regno et Magno Ducatu alienata et distracta pro posse meo ad proprietatem eiusdem Regni mei aggregabo, terminos etiam Regni mei Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae non minuam, sed pro posse meo defendam et dilatabo. Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei evangelia. In cuius rei fidem etc. Actum et datum Cracoviae die XXI mensis Februarii anno Domini 1574, Regni nostri anno primo, praesentibus etc.

*In dorso:* Anno 1574. Iuramentum Regis Poloniae Henrici.

a) in ms. Lazimirum

b) in ms. Losh

c) in ms. puntis

\*) Cfr. Volumina legum, t. II, p. 135.

N. 47.

*Cracoviae, 19.III.1574.*

*Archiepiscopi Gnesnensis et Leopoliensis, omnium episcoporum nomine, ad Henricum regem Poloniae contra Confoederationem Varsaviensem protestantur.*

*(Exemplar)*

*Iam ed. Uchańsc. II, N. 142, pp. 283-88.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 103-106v.*

Ad Sacram et Serenissimam Regiam Maiestatem

Quemadmodum antea toto Interregni tempore et praecipue in conventu electionis novi Regis, circa Varsoviam proxime celebrato, quodcumque aliqui articuli praeter actum electionis Regis proponerentur ac introducerentur, totus status et ordo spiritualis cum magna parte saecularis ac ordinum eius non modo super eos non consenserunt, verum etiam solenniter reclamaverunt, et ne aliquod in posterum robur haberent, protestati sunt, ita et nunc, cum iam venerit tempus confirmandorum per Sacram Regiam Maiestatem Vestram iurium Regni, Nos, Iacobus Uchanski, Dei et Apostolicae Sedis gratia Archiepiscopus Gnesnensis et Regni Primas, ob infirmam valetudinem interim a Senatu absens, et item alter Reverendissimus Dominus Archiepiscopus Leopoliensis<sup>1)</sup>, similiter et omnes Reverendissimi Domini Episcopi praesentes, nostro et aliorum absentium Episcoporum, Abbatum ecclesiarumque omnium cathedralium et collegiatarum ac universi huius Regni cleri nominibus, tamquam universus status spiritualis et omnes eius ordines, etiam cum magna parte status saecularis ac ordinum eius nobis adhaerentium et adhaerere volentium, non consentimus, sed reclamamus, contradicimus et protestamur articulos in conventu electionis Regis a quibusdam saecularibus sine

unanimes omnium consensu, imo quam plurimis reclamantibus et, ut praesefertur, protestantibus, non loco, non tempore, non modo, nec ordine debitis ac legitimis compositos et nunc Sacrae Regiae Maiestati Vestrae porrectos, inter confirmationem iurium et libertatum Regni inseri non posse nec debere, tam ex eis rationibus, quae sunt in dictis protestationibus praescriptae (quae hic pro expressis habeantur), quam etiam ex his causis, quae sequuntur:

Primo, quia comitia Varsaviensia ad unum duntaxat actum eligendi Regis erant indicta, nec terrarum nuncii cum mandatis erant missi, et quoniam in actu electionis ii, qui convenerant, plenum ius ad eligendum Regem duntaxat habuerunt, ideo in dictis comitiis nihil agi poterat, praeterquam de electione Regis. Quicquid vero statutum est, quoniam non suo loco neque tempore neque modo neque a personis, ad id potestatem habentibus, ideo nullius momenti esse debet neque status ac ordines Regni efficere potest.

Secundo, leges condi non possunt, nisi omnium ordinum consensu, hoc est Regis, senatorum et nunciorum terrestrium. Mortuo Rege, cui dubium esse potest nullam condendarum legum penes reliquos duos ordines potestatem fuisse relictam?

Tertio, hi articuli post electionem Regis sunt conscripti. Electo itaque Rege et renunciato, nulla penes eos, absente illo, statuendi potestas fuit.

Quarto, cum ea sit constitutio Reipublicae nostrae, ut nihil novi sine assensu equestris ordinis statui possit, proptereaue Regia Maiestas si aliquid necessarium esse iudicat, in conventibus particularibus per nuncios suos proponit, de quo in comitiis generalibus sit tractandum; dicuntur a nobilitate sententiae, quid approbandum, quid reiiciendum sit disquirunt, atque ita nuncii tum absoluta vel limitata potestate, prout usus postulaverit, amandantur. Cum vero in istis comitiis nihil eiusmodi actum sit, profecto sine iniuria absentium hi articuli approbari non possunt.

Quinto, dato et non concesso, quod comitia eiusmodi ad Varsoviam indicta sint, in quibus omnia Reipublicae negotia tractari atque expediri possent, tamen quia ex statuto Sigismundi Primi de comitiis electionis indicendis aperte apparet Senatum ad indicenda tantum electionis comitia potestatem habere, itaque praeter electionem in illis tractata et agitata nulla sunt censenda.

Sexto, lege cavetur, ne quid novi Rex sine consensu conciliariorum<sup>2)</sup> et nunciorum terrestrium statuatur. Si vero in comitiis eiusmodi, ad quae non per nuncios, sed viritim convenitur, leges figi et refigi possint, quomodo, quaeso, libertas nostra non periclitaretur, si senatores et potentiores famulis suis stipati alieno tempore leges, debilioribus aut absentibus, nec tale quicquam suspicantibus, imponere possint?

Septimo, si quid statuendum est, omnium consensus requiritur. At sententiarum in Senatu non modo varietas, sed etiam repugnantia, necnon protestationes Sredensis, Plocensis et Varsaviensis dissensum arguunt. Ergo ii articuli, praeter omnium consensum conscripti, sunt nulli.

Octavo, quia legatis, qui ad postulandum Regem fuerant amandati, plenipotentiae restrictam potestatem dederam, hoc est ad ea tantummodo dicenda, referenda, tractanda, peragenda per praenominatos oratores et nuncios, seu in vim, effectum et finem eorum, quae nullo modo contraregnant Catholicae Ecclesiae Dei, Sanctae Sedis Apostolicae Romanae, regalibus Regiae Maiestatis in Regno Poloniae et iuribus libertatibusque

omnium et simul singulorum ordinum atque statuum Regni eiusdem, instructionibus quibusvis generalibus et specialibus, et tam omnium quam quorundam consensu in contrarium huic protestationi meae minime obstantibus, manu mea subscripsi. De quibus etiam solemniter et in forma amplissima protestor, sicut semper publice et ad partem coram competenti officio protestatus sum latius et fusius nomine meo et aliorum omnium et singulorum, mecum in hoc consentientium, prout de quovis iure et competit et competere dignoscitur. Sic, et non alias, aliter nec alio modo, quemadmodum ex subscriptione mea liquido apparet.

Cum itaque multa in his articulis sint, quae Deum laedunt, regiam dignitatem convellunt, auctoritatem Senatus imminuunt, obedientia subtrahenda potestatem unicuique datam, seditionibus iter aperiunt, unitatem Reipublicae scindunt, libertatem opprimunt atque adeo totam Reipublicae formam immutant, ideo nulla ratione ad eos articulos vel confirmandos vel constituendos assensum nostrum praebere possumus, imo vero de nullitate eorum omnium et singulorum ex superscriptis rationibus solenniter protestamur.

Publica quoque Regni iura, quibus se Sacra Regia Maiestas Vestra solenni iureiurando subdidit et obligavit, nullo modo patiuntur taliter promulgata, prout illi articuli conscripti sunt, aliquam vim, robur aut auctoritatem iuris et constitutionis habere. Nam ad constitutiones novas faciendas requiritur non solum conventus particularis et generalis in eis praesentia Regiae Maiestatis, sed etiam praeterea unanimis consensus omnium praelatorum, baronum, consiliariorum, et nunciorum terrestrium, ex quorum tali consensu lex efficiatur. E sententia autem aliquorum novi nihil unquam statui debet, etsi quid peculiari quorundam sententia statui contingat, id non modo nullam vim, sed nec<sup>3)</sup> nomen legum aut constitutionum habere possit. In quam sententiam multae praeclarissimae leges Regni extant, semper inviolabiliter observatae et per Sacram Regiam Maiestatem Vestram iuxta exigentiam iuramenti per eam in manibus nostris praestiti observandae. Principio enim Casimirus anno 1368 folio 8 et postea 33 non solus agens, sed cum praelatis, baronibus caeterisque nobilibus sensuum diversitatem et varietatem animorum damnat eiusque incommoda enumerat atque cum omnibus ordinibus praedictis statuta promulgant<sup>2)</sup>. Similiter Ioannes Albertus anno 1496 folio 96 decernit statuta sua communi consultatione cum praelatis, baronibus et nunciis ordinibusque spiritualibus et saecularibus promulgata, perpetuo duratura et observanda. Similiter etiam Alexander Rex folio 112 testatur se iura Regni et de unanimi voluntate et laude communi ac consensu praelatorum, baronum, qui ibidem nominatim recensiti sunt, et nunciorum terrestrium constituisse et condidisse. Idem Rex anno 1505 folio 56 de consilio, scientia et unanimi voluntate omnium et singulorum praelatorum spiritualium et saecularium, consiliariorum et nunciorum leges a se datas recenset.

Idem eodem anno folio 115 leges suas a Reverendissimis, Reverendis, Magnificis, Generosis et Nobilibus praelatis ac baronibus et nunciis consensu suo moderatas fatetur. Idem iterum anno 1505 sanxit nihil novi constitui posse, nisi de unanimi consensu consiliariorum et nunciorum. Item Sigismundus quoque Rex anno 1507 folio 1 leges suas de omnium consensu conditas scribit, et postea folio 2 eas tantum leges duraturas decrevit, quae sunt unanimi omnium ordinum et totius consilii consensu aeditae<sup>2)</sup>, et tamen anno 1532 ad emendanda omnia Regni iura et dubietates tollendas designavit idem Rex tam spirituales quam

saeculares personas. Idem anno 1520 folio 20 diversitatem constitutionum damnat, eas inter homines diversas generare controversias scribit. Idem Petricoviae anno 1538 et Cracoviae anno 1539 consensum ordinum et comitia generalia ad constitutiones faciendas iuxta privilegium Alexandri requirit.

His itaque de causis Sacram Maiestatem Vestram oramus atque obtestamur, ne unquam tali iniuria partem vel maximam Regni afficiat, ut alterius gratia supradictos articulos confirmare velit; quin potius illos pro nobis in posterum habere et omnino reiicere dignetur, uti rem utilitati Reipublicae maxime contrariam et perniciosam.

Cum igitur inter leges Regni sufficiens formula confirmationis iurium et libertatum omnium ordinum per Regiae Maiestatis Vestrae praedecessores tradita et ab illis hactenus observata contineatur, instamus et efflagitamus, ut iuxta veterem et consuetam illam formulam, quam etiam Maiestas Vestra in sua coronatione in manibus meis de more, nihil prorsus praeter Lituaniae mentionem ob utriusque provinciae unionem addendo, iuravit, Regia Maiestas Vestra eiusmodi iurium et libertatum confirmationem, quae nunc petitur, tantummodo concedat eandemque confirmationem secundum iam dictam veterem formulam, in manibus meis sic iuratam duntaxat ab ipsa Sacra Maiestate Vestra, exposcimus et requirimus. Cumque dictis statibus et ordinibus invitis secundum iura praedicta Maiestas Vestra quicquam statuere nec debeat nec possit. Si contingat hanc confirmationem aliter, quam hic a nobis petitur, quoquomodo et ex quacunque causa concedi, similiter etiam nominibus, quibus supra, contra talem concessionem, tanquam nobis invitis innovatam formaeque antiquae et legibus Regni contrariam ac ideo ipso facto irritam et nullam, omni meliori modo protestamur. Cracoviae die 19 mensis Martii anno Domini 1574.

a) sequitur expunctum: modo  
z) sic in ms.

1) Stanislaus Slomowski.

N. 48.

Cracoviae, 6.IV.1574.

*Iacobus Uchański, archiepiscopus Gnesnensis,  
ad Henricum Valesium, regem Poloniae,  
rogat, ne in iuribus et privilegiis episcoporum iuramento firmandis veteri  
formulae novos articulos, ab haereticis propositos, apponat et ita  
haereticis impunitatem permittat.*

*(Exemplar)*

*Iam ed. Uchańsc. I, p. 223.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 187-188v.*

Sacra et Serenissima Regia Maiestas.

Audivimus nos (quod dolenter referimus) Maiestati Vestrae oblatam esse hisce diebus in Senatu quandam schaedam<sup>2)</sup>, qua nonnulli importuni homines minis etiam adigere Maiestatem Vestram audent, ut in privilegiorum nostrorum confirmatione veteri formulae apponat novos articulos ac praesertim illum, qui confoederationem complectitur. Adversus quos

et olim in comitiis electionis et nuper in his coronationis comitiis meo, omnium Episcoporum, totius ordinis ecclesiastici et omnium catholicorum, qui mecum faciunt, nomine protestatus sum atque protestationi nostrae nuper exhibitae omnes (ut intelligo) Reverendissimi Episcopi ac maior pars Senatorum consenserunt. Quin etiam iidem homines (ni Maiestas Vestra ipsorum audaciae ac licentiae cedat) Sacrae Regiae Maiestati Vestrae, quam post Deum summo honore venerari debemus, periurii notam inurere non sunt veriti.

Novimus nos Maiestatem ea pietate, morum sanctitate et animi magnitudine praeditam, qua oblatum etiam totius orbis imperium reicere maluisset, quam priscum suum Christianorum Galliae Regum sanguinem macula ulla aspergeret. Quapropter eos articulos Parisiis nunquam iurasset, nisi certa spe (ut scimus) ab oratoribus nostris iniecta iam dictos articulos hic a cunctis ordinibus probandos esse. Cum itaque iusiurandum sanae mentis hominem obligare ullo pacto nequeat, nisi duobus fundamentis, veritate scilicet et iustitia nitatur, huic autem iuramento Parisiis praestito utrunque horum absit, illud igitur irritum et inane ipso divino humanoque iure redditur, nec ullo modo Maiestatem Vestram afficere potest. Nam quod primum desit fundamentum, nemini dubium esse debet. In articulis enim expressa fit mentio unanimis omnium ordinum consensus atque id falsissimum esse ostendit ipsa protestatio nostra in comitiis electionis facta. Quod vero adversus iustitiam illud iuramentum sit conceptum, patet non solum ex eadem protestatione et ex ipsa etiam, quam nuper ob infirmam valetudinem a Senatu absens ad Maiestatem Vestram misi, sed ex protestationibus quoque Plocensi et Varsoviensi atque ex discordibus hic inter se Senatorum sententiis. Iniquum enim foret, si Maiestas Vestra, ut iniustis nonnullorum hominum postulatis morem gerat, dictos articulos contra veteres Regni constitutiones firmaret eoque nomine Regni partem vel maximam maxima iniuria afficeret.

Quapropter tantum abest, ut iusiurandum illud Parisiis praestitum Maiestatem Vestram ullo pacto obliget; ut etiam, si illud (quod Deus avertat) ratum haberet Maiestas Vestra, divini humanique iuris violationem vix effugere posset.

Quod vero attinet ad pacem stabiliendam, nihil est, quod iidem a Maiestate Vestra vel confoederationem efflagitent vel verba ulla alia extorqueant, quod scilicet pacem tuebitur inter dissidentes de religione. In ipso enim coronationis actu pacem nobis sancte pollicita est Maiestas Vestra in priore iuramento in manibus meis praestito, quod e Pontificali sumptum his verbis exprimitur: Ego Henricus, Deo annuente futurus Poloniae Rex, profiteor et promitto coram Deo et angelis suis deinceps legem et iustitiam et pacem Ecclesiae Dei populoque mihi subiecto pro posse et nosse facere atque servare etc.

His igitur causis meo muneri deesse non possum, quin ut Archiepiscopus Gnesnensis, Legatus Natus et Regni Poloniae Primas ac primus Princeps, prioribus meis protestationibus insistendo, moneam atque hortor Maiestatem Vestram, ut in nostris iuribus confirmandis veteri formulae nihil prorsus addat; quin cunctos illos articulos, Parisiis contra veritatem et iustitiam iuratos atque ideo irritos et vanos, omnino reiciat ac nullo modo verba illa (pacem scilicet inter dissidentes de religione servabo) veteri formulae apponi patiatur, utpote qua dum haereticis impunitatem pollicentur, omnibus sectis aditum in hoc Regnum patefaciunt et novam Babel tandem constituunt.

Huc accedit etiam, quod in antiquis Regni statutis extat illud adversus haereticos Vladislai Jagellonis decretum anni 1424<sup>1)</sup>, fol. 15. Si igitur Maiestas Vestra (ut debet) vetera statuta confirmabit, hoc etiam iureiurando (quemadmodum in coronatione fecit) se observaturam promittit. Quare si nunc iam dictis vel quibusvis aliis conceptis verbis pollicetur haereticis impunitatem, quomodo sibi periurii et iurium nostrorum violationis nota non inuratur, non video. Vel igitur statutum Jagellonis abolendum (quod vere nefas est) et haec nova verba adiicienda, vel haec omnino (ut par est) reiicienda et illud, quemadmodum in coronatione factum est ac rationi et iuribus nostris consentaneum, iuramento firmandum. Quin etiam ipsi haeretici, dum quisque iam dictorum verborum appositione suae incolumitati prospicere cupit, contra propriam conscientiam id facit. Nam quomodo, quaeso, Calvinianus, qui Ecclesiam Catholicam penes se esse credit (quemadmodum quilibet alterius sectae homo), poterit salva conscientia ferre Trinitarios, Anabaptistas, Suencfeldianos<sup>2)</sup> et reliquos id genus homines, quos haereticos censet? Cum ex Apostolo haeticum hominem post primam et secundam correptionem devitare et ex Apostolo Ioanne nec Ave illi dicere debeat. Quam ob rem possunt quidem ista ad tempus tolerari, nullo autem modo lege et decreto publico firmari ac sanciri. Etiam sperandum est exemplo Maiestatis Vestrae ac moribus et doctrina catholicorum eos Dei immortalis auxilio ad viam veritatis aliquando adduci.

Propterea Maiestatem Vestram per viscera misericordiae Dei oramus atque obtestamur, ne alia ex formula iura et privilegia nostra confirmet, quam qua ab aliis Regibus et a Maiestate Vestra circa coronationem iuratum est, memineritque Maiestas Vestra se ad fastigium regium divino numine evectam, non ut castissimum Poloniae Regnum haeresum impunitate, novis et inauditis legibus firmata, violari permittat, sed ut ad ipsius Dei immortalis gloriam inviolabili veterum iurium nostrorum observantia catholicam religionem tueatur et amplificet, improbos debitis poenis afficiat bonosque ac de Republica nostra bene meritos congruis honoribus ac premiis remuneret. Atque ita non modo veram et stabilem toti Regno pacem et tranquillitatem Maiestas Vestra allatura et conservatura est, sed etiam nomen suum immortalitati consecrabit et certam ac sempiternam foelicitatem sibi comparabit. Sin autem (quod nobis persuadere non possumus) alia fuerit Maiestatis Vestrae sententia, nos, quibus inprimis cavendum est, ne eo eorundem hominum astutia Maiestas Vestra adigatur, ut hoc facto in periurii et iurium nostrorum violationis notam incurrat et ob id in iram Divinae Maiestatis incidat, nostro et aliorum omnium (ut dictum est) nomine eidem protestationi nostrae posteriori inhaerentes, rursus omni meliori modo protestamur nulli nos alteri confirmationi assensuros, quam ex veteri formula factae (adiecta duntaxat Lithuaniae mentione ob utriusque gentis unionem), neque huiusmodi verborum appositionem (pacem scilicet inter dissidentes de religione servabo) neque ullam aliam additionem ratam et firmam habituros. Quin etiam tanquam veteribus Regni statutis et legibus contrariam, Deo etiam et catholicae religioni bonisque moribus prorsus adversam, nullam et irritam a nobis censi. Datum Cracoviae VI Aprilis anno MDLXXIII.

1) *Edictum Vielunense a.1424.*

2) *scil. asseclas Casparis Schwenckfeld.*

*Status et ordines Regni Poloniae  
ad Henricum Valesium, Galliae et Poloniae regem,  
terminum in Poloniam redeundi ei assignant.*

(*Exemplar*)

*Iam ed. Al. Guagninus, Rerum Polonicarum tomi tres, Francofordiae  
1584, T.I., pp. 177-185 (cum dato: 18.IX.1574).*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 227-231.*

Christianissima et Serenissima Regia Maiestas.

Studia et observantiam nostram Sacrae Maiestati Vestrae commendamus a Deoque Maximo Sacrae Maiestati Vestrae precamur optimam valetudinem et felicissimos rerum successus, ut Sacra Maiestas Vestra diu sana et incolumis longissime et felicissime populis, a Deo suae fidei et gubernationi concreditus, imperet cum summa laude sua et eorum, quibus praees, felicitate.

Quae fuit universi Regni Poloniae erga Maiestatem Vestram propensio, cum Rex a nobis electus et ex remotissimis orbis partibus in Poloniam acceptus esses, non opus est longioribus verbis Maiestati Vestrae commemorare, siquidem te in memoria tenere existimamus inter clarissimos Principes et orbis monarchas te omnibus a nobis competitorum praelatum, in Poloniam ex Galliis accersitum, honorifice exceptum, sacro deinceps diademate coronatum et ita apud omnes habitum, ut tibi libentissime vitam, salutem, iura, libertates, ea clarissima quaeque in patria nostra pignora, concedere et in potestatem tuam tradere non dubitaverimus. Ac sperabamus quidem nos imperii tui moderatione, post illius interregni tempus luctuosum et difficile, quasi sole post obscurissimas tenebras elucente Regnum Poloniae splendorem suum recuperare posse. Fecissetque utinam Deus Optimus Maximus, ut expectationi de te nostrae exitus respondisset nec ea foelicitas, quam ex imperio tuo conceperamus, intersecta fuisset tristi Reipublicae nostrae casu et perturbatione. Discessisti enim a nobis, Serenissime Rex, patriae nostrae, immo vero tuae quoque, corpus integrum tuo hinc discessu reliquisti mancum, ita ut quasi per te capite diminuta patria nostra sine Rege suo vitam ducat aegram et non mediocri dolore sese conficientem. Auget etiam dolorem nostrum, quod consilia discessus tui et te ipsum, vitam, dignitatem Maestatemque<sup>2)</sup> Tuam his concredidisti, qui privata apud nos observantia, magis quam ulla fide publica, se tibi esse obstrictos agnoscere debuerunt. Nos tibi fidem nostram, nos observantiam, nos cultum, nos in prosperis et adversis constantiam sacramento obstrinximus, nobis propterea<sup>3)</sup> te tuaque consilia, tuas res concedere debuisti. Nos enim pro tua dignitate, pro gloria, pro salute, pro acquirendo non modo paterno Regno, quod a Deo naturale datum amittere nullo modo potuisti, sed etiam pro alio quovis imperio consequendo fidem, studium, operam, vitam denique nostram devovissemus, te tuamque fortunam comitando. Legis annales nostros: Fidem Poloni erga Reges suos deseruere nunquam. Polonorum nomen contra Principes suos machinatione sinistra non est contaminatum.

Revocandum est illud in animum tibi: Quamprimum de obitu Christianissimi Regis Caroli VIII, fratris tui desideratissimi, fama in Polonia pervulgata fuit tuaque fraterna viscera morte ipsius non mediocriter commota vidissemus, tute scis non magis te, quam Senatum



et universam Poloniam acerbissimo casu mortis illius perturbatam extitisse, quasi Rex noster et Dominus mortuus esset, ita mortem illius indoluit Polonia. Quid actum est? Quod erat officii tui, rem ad Senatam tibi assistentem tum retulisti. Deliberatum est. Dictae sunt sententiae. Dies luctus publici per universum Poloniae Regnum constitutus et indictus est. Summa totius deliberationis erat: quid tibi faciendum, quomodo Galliae tumultuanti succurrendum, qua ratione Regnum ad te naturali successione devolutum retinendum. Haec omnia, quod erant gravissima, nec ab una parte Reipublicae, sed ab universis ordinibus constitui et finiri poterat, in maiora Regni comitia te consentiente, te connuente, te applaudente reiecta sunt. In hac expectatione comitiorum quid actum sit, proh dolor, commemorare quid amplius opus est? Rege caremus in Polonia et quomodo? Neque hoc sine dolore reticere potest. Ita a nobis discessisti, ut vix impressam orbitam discessus tui videre potuerimus. Sed dolorem et orbitatem nostram amplificare nolumus. Deus Maximus, qui corda Regum gestat in manibus suis, ille iudicet hoc tuum factum et bene vertat non modo Galliae, quae te a nobis evocavit, sed Poloniae quoque tuae, quae tuam fidem secuta te absente nunc de statu ac felicitate sua laborare cogitur. Cuius quidem saluti prospectum esse volentes, quo nos patriae amor, quo necessitas ipsa, quo periculorum metus et consiliorum ratio vocabat, Varsaviam convenimus omnes, ut orbitati patriae, paci et securitati publicae consuleremus. Et caput quidem deliberationis nostrae hoc fuit unum, ut Regem haberemus in Polonia, cuius auctoritate pax interna et<sup>b)</sup> externa tranquillitas retineretur. Omnes te hic Regem requirebamus, sed quem intueri, quem alloqui, quo cum agere possemus<sup>c)</sup>, habuimus neminem. Quasi igitur sine Rege essemus, ita fuit omnium opinio et sententia. Est certe verum, quod tibi scribimus, Serenissime Rex, non defuisse nobis animos, non occasiones, non commoditates, non etiam causas, ut patriam servaremus, liberas voces ad eligendum nobis Regem convertere et spretae patriae ignominiam periculaque imminente detergere. Sed natura constantiaque nostra vicit necessitatem, nec id quidem sine periculo, ne sequamur prius donec a te sciremus, an ad nos redire, nobis semper praesens imperare sceptraque Poloniae gestare velis. Voluntatem tibi non deesse quis est qui dubitet? Regia virtus et natura tua non septemtrionis fortassis modo, sed Regnorum aliorum quoque imperium animo agitat. Sed voluntatem istam multis fortasse cogitationibus occupatam aut temporum necessitate distractam non vult Polonia magno cum suo malo experiri, te longum tempus expectando. Vis igitur Rex noster esse? Venias in Regnum hoc quamprimum, cape sceptra semel tibi data, accipe gladium regalem, quo nos defendas a vicinis hostibus, quorum arma iam personant in auribus, micant in oculis nostris ex Valachia, ex Scythia, ex Moscovia, Veniendum autem est mature, ne consilia et machinationes hostium longa tui expectatione maturescant et nos Regnumque istud pessumdent. Rege diu carere non possumus propter gravissima pericula, in quibus tamquam in lubrico versamur. Quae talia sunt etiam, ut a nobis nequeant nisi praesente Rege tolli. Propter discessum enim tuum multis domi quoque incommodis Regnum affectum est: bona regalia a militibus occupata ob stipendia per te promissa et non soluta, privatorum in publica bona invasiones, direptiones, occupationes. Non commemoramus licentiam, iniurias, caedes, audaciam quorundam perditorum quidlibet faciendi. Haec vindicari, absente Rege, silente lege, conversis omnium ad extrema pericula oculis, vix facile possunt. Ne igitur longa incertave

adventus tui expectatione nos suspensos reddas et cunctatione tua Regnum maioribus periculis involvas, non aegre feres quod pro salute patriae nostrae facimus et tibi tempus redeundi in Poloniam assignamus. Hoc autem, Serenissime Rex, quatenus adhuc humeris nostris pondus periculi huius sustinere posse nos arbitramur et te ad nos commode ex Gallia in Poloniam pervenire nobiscumque esse posse iudicamus, diem duodecimam mensis Maii proxime venturam, pro quo etiam tempore comitia magna decreta et instituta esse scis. Ad quod quidem tempus assignatum ad ea quoque comitia te universa Polonia expectat, ut venias in Regnum hoc in comitia illa, quae sunt instituta, ut deliberationes cum Senatu et ordinibus Regni iuxta morem et consuetudinem legumque praescriptum absolvas et pericula imminencia una nobiscum amoveas, tum etiam conditiones ab oratoribus tuis in conventu electionis receptas et iuramento firmatas atque item conditiones et articulos per legatos nostros tibi oblatos, ac hos per te ipsum Parisiis, illas vero per Serenissimum Carolum olim Galliae Regem, fratrem tuum desideratissimum, sacramento roboratas confirmes, expleas et re ipsa praestes ac in posterum Rempublicam nostram praesens semper gubernes. Hoc enim ad officium tuum regale et sponsionem factam fidemque datam pertinere maxime intelligimus, ut non dubitemus te non magis curaturum esse huc ut venias, quam ut promissa exolvas.

Si vero, quod a nobis utiquam longe abesse cuperemus, ad nos venire non potueris aut tardaveris, cum nostro summo dolore tibi dictum nunciatumque esse volumus omnes: non posse nos amplius, quod cum gratia tua dicere liceat<sup>d)</sup>, sine Rege, sine lege vivere in Republica nostra. Conversis animis ad Deum id facimus, quod ad incolumitatem et salutem patriae nostrae pertinere videmus, iamque ab eo tempore, si non veneris (salva tua gratia honoreque nostro), obedientiam et fidem datam tibi renunciamus et novi Regis electionem nobis indicimus. Ad quam rem illud ipsum tempus, quod tuo adventui praefixum esse ante legisti, non expectato etiam postea responso et nuntiis nostris, electionem novi Regis assignavimus electionisque conventum indiximus, statuimus, promulgavimus. Atque id quidem ita certe, ita ferme summa necessitate constricti apud nos statuimus, ut nullis excusationibus, nullis modis, nullis ad extremum rationibus ab instituto nostro nos abduci patiamur. Non debes autem existimare, Serenissime Rex, id nos animo erga te sinistro aut consilio praepropero facere. Abest longe a nobis et cogitatio. Sed iudicare debes imprimis Poloniam ita esse constitutam, ut barbaris hostibus ad eam solam pateat aditus ipsaque sola ad omnia Christiani Orbis Regna sit quasi porta, quae nisi firmissimis claudatur praesidiis, non ipsa modo, sed multae Christiani Orbis provinciae, certum est, de salute sua periclitabuntur. Nos igitur hic pro omnibus quasi excubias agimus, ut secure dormiant alii, nos insomnes oportet peragere noctes.

Tale igitur Regnum quomodo sine Rege, sine duce, sine capite esse posse existimas? Nosti potentiam Moscoviticam, non est incognita tibi Scytica ferocitas, quae cum Turcica potentia mixta his diebus vicinam<sup>e)</sup> nobis Valachiam solo aequavit. Est Regnum hoc cinctum et circumvallatum hostibus christiano et catholico nomini<sup>f)</sup> infensis, nostro vero infensissimis, quod veteres ex se ductos triumphos tunc maxime vindicare cupiant, cum Rempublicam hanc capite et Rege suo videant orbatam et tanti casus novitate tumultuantem. Occasionem igitur oppugnandi nos et Rempublicam nostram habent illi percommodam. At dices for-

tasse vires esse nobis tantas, modo velimus, posse etiam nos defendere patriam nostram eamque tibi servare salvam et incolumem hostium insultibus ab ea pellendis. Est ita quidem, Serenissime Rex, pro patria nos nullis etiam extraneorum adiutos auxiliis fortiter pugnasse praeclearisque triumphis late et longe fines illius protendisse, paratos etiam esse pro illis tuendis et conservandis sanguinem effundere. Sed istius optima voluntatis impedimenta tuo discessu tanta sunt effecta, quanta vix ullo unquam tempore in Polonia fuerunt. Inimicitias cum barbaris gentibus non unas, sed multas et graves pro gloria et libertate christiana habemus. Amicitias quoque cum christianis vicinisque Principibus, nullis per te foederum et pactorum vinculis colligatas ita retinemus, ut dubia potius quam certa sit earum possessio existimanda. Quid horum quisque molliatur, quo aspiret, quid nectat, nos videmus, tu vero considerare potes. Simus etiam superiores hostibus nostris, at eorum conatibus hinc inde erumpentibus quomodo sine capite, sine Rege resistemus? Maxime cum Regni huius pax cum vicinis nulla per te pactorum renovatione firmata consistat. Bellum enim in Polonia, publico etiam edicto sancitum, sine Rege, tamquam sine summo belli duce, ex praescripto legum fieri non consuevit neque potest. Eritne amplius sine Rege Polonia salva? Minima gentium, Serenissime Rex, Regem habemus oportet, aut te aut alium, quem nobis Deus et fata iam dudum prospexerunt. Durum est telum necessitas, quo adducimur, ut, si Rex noster praesens semper esse nolis, alium qui nobis imperet eligamus oportet, te id aegre minime ferente, immo collaudante studia nostra, servandae patriae cupiditate tantopere incensa. Non dubitamus autem, Serenissime Rex, si ita Deo et tibi videatur, ut Rex noster amplius futurus esse non possis, quin nos et Regnum hoc in tua gratia, favore et benevolentia perpetuo retineas et inprimis gratum et memorem te nostri erga te studii<sup>a)</sup> et observantiae praestes<sup>b)</sup>, quam tibi etiam omni studio, opera et diligentia comprobare et cum eo Rege, quem nobis Deus prospexerit, studebimus, ut intelligas erga te apud nos etiam non regnantem non destitisse<sup>c)</sup> studia et benevolentiam nostram, quinimo duratura haec esse omnia, quam diu in animis residebit tuae erga nos gratiae et benevolentiae memoria. Quod superest, commendamus nos in gratiam Sacrae Maiestatis Vestrae Deumque Maximum precamur, ut Sacram Maiestatem Vestram diutissime servet sanam et incolumem ad perpetuam christiani nominis gloriam et salutem conservandam. Datum Varsoviae ex congregatione ordinum Regni Poloniae generali die etc.

*In dorso:* Exemplum literarum statuum Regni Poloniae ad Serenissimum et Christianissimum Regem eiusdem et Galliarum ex Comitibus.

Varsaviae, die 30 Septembris 1574.

*Alia manu:* Si faccia copia et si mi restituisca subito.

a) in ms. praeterea

b) sequitur expunctum: externus vel externa

c) sequitur verbum expunctum, forsitan habuimus ex alio correctum.

d) sequitur spatium album.

e) sequitur expunctum: solo

f) in ms. nemini

g) sequitur expunctum: et obs

h) sequitur expunctum: quam

i) in ms. destitissis

z) sic in ms.

*Scripta in ff. 232-278v contenta non ad Poloniam, sed ad Sueciam pertinent.*

N. 50.

S.l., s.d., [1574]

*Vincentius dal Portico, nuntius apostolicus in Polonia,  
ad Gregorium XIII pontificem maximum  
de officiis nuntii apostolici in Polonia.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 93-100.*

*Iam ed. El. XXII, N. 102.*

# 1575

N. 51.

S.L., [1575].

*Conditiones, quibus Stephanus Bathoreus iuramentum imperatori Turcarum praestitisse fertur.*

(*Exemplar*)

*Arm. 64, vol. 29, ff. 43-43v.*

Conditioni sopra li quali Steffano Battori, Vueivoda<sup>2)</sup> di Transilvania (dopo essere eletto dalli Polachi ribelli Re di Polonia), giurò al Gran Turco<sup>1)</sup> et in suo nome al Zanziacho de Buda in presentia del Signor Filipofski<sup>2)</sup>, Polaccho.

Primo, ch'egli non habbi condur<sup>a)</sup> nè cavar thesoro alcuno d'Ongeria, solamente pigliar seco per il viaggio di Polonia quanto li basta per le spese del camino.

Ch'non voglia mai impiegare le sue arme contra'l Gran Turco nè niuno mahomettano, nè permetterlo alli suoi subditti.

Item, ch'voglia concedere passo libero a esso Gran Signore con'l suo essercito per il Reame di Polonia contra li suoi nemici.

Item, ch'habbi a tener di continuo uno chiaus del Gran Signore alla sua corte nell suo consiglio.

Et che di tutto habbi a dar il decimo di tutta Polonia al Gran Turco. Questo punto li Poloni vorrebbero negarlo, perhò è troppo nottorio che così è passato, che'l Signor Philipofski lo conferma per pura verità et ch'egli fu presente et visto il scritto del Gran Turco et sentitolo leggere. Di più referisce che'l Gran Turcho si gloria in esse scritte<sup>b)</sup> che già 130 anni passati egli sia possessore et difensore dell Reame di Polonia.

Sopra ch'ogni fidel christiano può cognoscere, si'l Transilvano ottenesse il suo intento, quanta ruina seguitarebbe dal Turcho alla Christianità.

*In dorso alia manu:* Giuramento et condizioni del Battori in Pollonia.

a) *sequitur expunctum: seco*

b) *in esse scritte supra lineam*

z) *sic in ms.*

1) *Amuratus III (1574-1595).*

2) *Hieronymus Filipowski jr. († 1587).*

*De progressu Comitiorum Regni, 12.V. - 28.V.1575 in Steżyca celebratorum.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 21-24. (« Fogli a parte », ff. 25r-28r, vest. sig. f. 28v).*

Progresso della Dieta di Stensizze cominciata a XII di Maggio MDLXXXV.

Il giorno dell'Ascenza che fu a XII, la mattina primeramente si cantò la messa dello Spirito Santo con l'intervento dell'Arcivescovo<sup>1)</sup> Primato<sup>2)</sup> del Regno et di molti altri Signori che erano di già arrivati; et il doppio desinare si trovarono al luogo deputato per il consiglio, che era una capanna di legno lunga sessanta due passi et larga trenta otto, con tre coperti alla Polacca, molto ratti, et era sbarrata d'intorno et con i fossi affine che i cavalli non vi entrassero, et era in campagna lontano dalla villa di Stensizze un miglio Italiano, et ivi per quel giorno udirono la relatione degli Ambasciatori loro<sup>2)</sup> che haveano mandati in Francia et la loro opinione circa il ritorno di Sua Maestà<sup>3)</sup>, et perché mostrarono di havervi poca speranza, la nobiltà minuta cominciò a gridare: gisch, gisch, che suona in Polacco: hoggi, hoggi, cioè hoggi dunque si provveda all'elettione, onde fu per nascere un grandissimo scandalo, perché a molti parve che si gridasse: fisch, fisch, che significa: batti amici, batti amici, et così vengnero quasi all'atto di menar le mani fra loro, ma rimostrato subito da alcuni Signori l'errore che si era preso, si acquetarono. Fu fatta anco querela dagli Ambasciatori della Lituania ch'erano quattro Signori principali sopra le provincie della Volonia<sup>4)</sup> <sup>2)</sup> et della Podlas, perch'essi Lituani pretendono che dette provincie siano sotto la loro giurisdittione et non sotto quella de Polacchi, ma si disse ch'in questa Dieta si deciderebbe il tutto, nè per quel dì si fece altra cosa di momento.

Il venerdì alli XIII la maggior parte dei Signori che si trovavano qui alla Dieta, perché si andava arrivando a tutte l'hore in grosso numero, parlavano nel consiglio in questa guisa che secondo la loro institutione di Varsovia et il giuramento che haveano fatto, il Re si dovea intender escluso, non essendo venuto al tempo prescrittogli, et furono d'avviso che questa dovesse essere Dieta d'elettione et non convocazione. Et il primo a pronunciare il parer suo fu il Vescovo di Cracovia<sup>5)</sup> che fu seguito da molti. Ma l'Arcivescovo con alcuni pochi dissero che pareva loro più giusta cosa di aspettare il Re o almeno i suoi Ambasciatori, poiché si sapea certo ch'erano per via. Prevalse per allhora l'opinione del Vescovo, ma restò nondimeno ancora assai di speranza per il Re, perché oltre a quei pochi che non haveano consentito alla sua esclusione mancava anco tutta la nobiltà della Lituania et un gran numero de senatori et nobili grandi che non erano ancora arrivati.

Il sabbato che fu a XIII si dovea udire la relatione dell'Ambasciatore loro che veniva di Turchia, ma fu rimesso ad un altro giorno perché i Signori di Lituania non comparirono in consiglio et era anco di loro interesse il sentire quest'ambasciata, et si dispensò quel dì in trattare di provvedere alla sicurezza delle vite loro, perchè ciascun Signor era comparso con buon numero di gente armata et di soldati forestieri detti aiduc che potevano esser in tutti circa due milla fanti, et gli amatori della pace desideravano che si deponessero l'armi. Il che restò sospeso per quel giorno.

La domenica a XV non si andò in consiglio per essere festa et successe nella vista una gran questione fra i soldati del Conte di Tencino<sup>6)</sup>, Cameriero Maggiore, et quelli dell'Arcivescovo, ne morirono due per

ciascuna parte et ne restarono feriti dieci o dodici per banda; nè per quel di ci fu altro di notabile.

Il lunedì a XVI si trattò pur anco di mandare via tutti i soldati forestieri et prohibire gli archibugi et l'artiglieria, ma non si potè concludere perchè alcuni si opponevano et fra gli altri il Signor Cecoschi<sup>7)</sup>. Questo di medesimo il Signor Palatino di Podolia<sup>8)</sup> parlò in favore del Re dicendo che se fra loro non erano risolti et uniti in adempire del tutto quella legge che essi haveano costituito a Varsovia et far subito un Re, giudicava che fosse salute et beneficio del Regno di aspettare il Re, ma il suo parlare era misterioso perchè pareva che favorisse il Re et forse cercava di accelerare l'elettione. Fu ascoltato con grande attenzione per esser huomo di autorità et in concetto di prudente et fu seguito il suo parere dal Castellano di San Domiro<sup>9)</sup> <sup>2)</sup>, persona molto eloquente, et anco dal Castellano di Lublino<sup>10)</sup>, che ambidue parlavano nel medesimo tenore. La Lituania in questo medesimo giorno domandò in consiglio se questa in effetto havrà da essere Dieta di elettione o pur convocatione, et instava molto che fosse chiarita questa partita, et ne volea la chiarezza in scritto, perchè se i Polacchi rispondevano che fosse convocatione, essi Lituani voleano partirsi, come quei che per li patti che sono fra i Polacchi, et loro non sono ubligati di ritrovarsi alle conventioni di Polacchi se il luogo et il tempo di esse conventioni non è designato et prescritto da essi Lituani, et se i Polacchi si risolveano a dar loro in scritto che fosse Dieta di elettione haveano giusta cagione di procedere all'elettione senza sospetto di offendere il Re, perchè i Polacchi erano i primi a partirsi dall'ubidienza; ma anco questa loro istanza era misteriosa perchè voleano assicurarsi più che potevano che si avesse a fare l'elettione per poter forse favorire in essa chi fosse paruto loro.

Il martedì a XVII si trattò pur anco di mandar via tutti i soldati forestieri et fra gli altri gli aiduc, et per sicurezza delle vite loro voleano pur prohibire gli archibugi et l'artiglierie ma non si potè neanche concludere per quel giorno. Mandarono Ambasciatori ai Lituani ch'erano arrivati quasi tutti et erano attendati tutti da un lato della villa in un quartiere a parte, et perchè si erano mezzo ritirati li mandarono a pregare che venissero in consiglio come fratelli loro et che non andassero dietro le cavillationi et che solessero star uniti con essi loro. Gli Ambasciatori furono il Palatino di Lublino et doi altri Signori di minor portata.

Il mercoledì a XVIII si determinò di dare in scritto a Lituani quello che domandavano, cioè che havendo essi Polacchi statuito in Varsovia di elegere un nuovo Re, caso che il Re loro non tornasse al tempo prescritto, deliberavano di fare l'elettione, et perchè tenevano i Lituani in loco di fratelli li pregavano di nuovo a non disunirsi da loro, assicurandoli che mai non farebbono nessuna determinatione senza essi. Sopra di che il Castellano di Vilna<sup>11)</sup> parlò in nome della Lituania et disse che quanto a loro sarebbero sempre d'accordo con Polacchi, ma che li essortavano a considerare maturamente quello che si avesse a fare, perchè sapeano bene il Re che haveano di presente, ma non già quello che fossero per avere se si risolveano a mutarlo; ma tutte queste parole erano piene d'artificio acciochè si venisse all'elettione con buona scusa et coperta loro; nè per quel giorno seguì altro.

Il giovedì a XVIII sentirono la relatione dell'Ambasciatore loro che veniva di Turchia, nomato il Taranoschi<sup>12)</sup>, nelle lettere del quale era nominato dal Turco<sup>13)</sup> il Re di Suetia<sup>14)</sup>, il Transilvano et il Piasto in caso di

elettione et sopra tutto fu ricordato dal Turco che non si elegesse in Re un suo nemico, chè altrimenti saria venuto ben presto a visitarli. Si udi poi l'Ambasciatore di Suetia che fece una lunga oratione latina\* nella quale domandò trecento milla fiorini dovuti dal Re di Polonia al suo Re et anco la portione d'alcune terre dispegnate dalla Regina Bona. Soggiunse poi che quando essi deliberassero di far un nuovo Re decchiarerebbe più a dentro l'animo del suo Signore.

Il venerdì a XX conclusero quasi tutti i Signori che non era possibile a star più senza Re et che era necessario farne uno prima che partissero di qui. Il Palatino di Belz<sup>15)</sup> fu principalmente di questo avviso et parlò assai sopra questo soggetto, talchè restavano in appuntamento che il martedì seguente, che era il terzo dì di Pasqua Rosata, ciascun senatore nominerebbe quel Principe che più li paresse per Re et poi si procederebbe all'elettione secondo chi fosse deliberato dai deputati che havriano fatto sopra questo.

Il sabbato alli XXI si determinò che non fosse bene a disgradare il Re nè a privarlo, ma che si dovesse per maggior modestia gettare la colpa della partita di Sua Maestà sopra i peccati della Polonia che era degna di havere un Re tale, et che per il bisogno urgente che hanno i Polacchi di havere un Re che habiti nel paese, decchiarerebbono Interregno et così ragionarono assai del modo che doveano tenere nell'elettione, volendosi prima che ciascun senatore giuri di non parlare nè per passione nè per interesse proprio, ma solo per beneficio universale di tutto il Regno; nè altro si fece per quel giorno.

La domenica a XXII fu il giorno di Pasqua Rosata et non si andò in consiglio, ma si fecero molti banchetti fra i Signori.

Il lunedì a XXIII non fu consiglio generale, ma i deputati si congregarono per divisare fra loro del modo si terrebbe nell'elettione.

Il martedì a XXIII Monsignor di Petz<sup>16)</sup> parlò in Senato, allegando le cagioni per le quali il Re Christianissimo non era venuto et affermando che li suoi Ambasciatori veriano in brevissimo tempo, et domandò solo otto giorni di dilatione a pubblicare l'Interregno.

Fu anco ascoltato un Sotto-Ambasciatore del Mosco, ma non corrispose alla opinione che una parte della minuta nobiltà havea di lui, perché parlò prima d'alcuni negozi di confini et poi disse che se voleano qualche cosa dal suo Signore<sup>17)</sup> per conto dell'elettione che glielo scrivessero; disse di più che gli Ambasciatori principali del suo padrone erano stati ritenuti in Lituania, di che pare che una parte della nobiltà habbia gran sdegno contra i Lituani.

Il mercoledì a XXV si deliberò che il giorno seguente si pubblicarebbe l'Interregno, havendo però fatta grande istanza il Conte di Tencino, Cameriero Maggiore, et tutti gli altri cortigiani di Sua Maestà Christianissima, che si dovessero aspettare gli Ambasciatori di Francia che si sapea non esser lontani, et nacque un poco di controversia tra i Polacchi et i Lituani perché era stato statuito alla convocazione di Varsovia da tutti quelli che ci intervennero, eccetto però che dall'Arcivescovo, che se il Re non tornava per tutto il XII di maggio, colui che parlava di aspettarlo più fosse privo dell'honore. Hora non essendo Sua Maestà venuta al detto tempo, i Polacchi volevano che anco i Lituani, sebene non si ritrovarono alla sudetta convocazione, fossero nondimeno ubligati anch'essi a proseguire la elettione con quella conditione di non parlare di aspettare il Re, sotto pena della perdita degli honori, perché dubitavano che i Lituani che godono in quella provincia tutte l'entrate regie et che



hora sono tutti volti all'Imperatore, non potendo havere per Re Sua Maestà Cesarea dalla quale n'hanno havuta la confirmatione, havrebbero subito potuto voltare et dire di voler dunque aspettare il Re. Ma i Lituani persistevano in non volere ubligarsi. Sopra di che il Palatino di Podolia parlò et disse che non era giusto ch'essi Lituani fossero avvantaggiati in godere l'entrate del Re et che i Polacchi fossero aggravati a supplire a tutte le spese et che però bisognava provvedere, et che oltre di questo non era anco honesto che i Lituani non fossero sottoposti anch'essi a quell'istessa legge alla quale ubidivano i Polacchi; onde per quel dì si partirono con un poco di disparere.

Il giovedì a XXVI fu decchiarato Interregno et publicata la elettione et i Lituani non volsero ubligarsi a quella conditione soprascritta; nè altro si fece per quel giorno che fosse di conseguenza.

Il venerdì a XXVII si trattò di dare un strettissimo giuramento a ciascuno, per il quale ciascuno havea da promettere sotto pena di infamia di dire la sua sentenza intorno all'elettione del nuovo Re liberamente et solo per beneficio della Republica et non mosso per interesse, nè per danari nè per promesse nè per favore nè per alcun disegno suo proprio. Il che fu eseguito da alcuni, ma molti et quasi la maggior parte non volsero consentirvi, onde è nato un poco di contrasto et questa è stata inventione della nobiltà che teme di esser venduta. Si trattò anco del modo che si havea a tenere nel disgradare il Re, il qual atto non è stato ancora effettuato fin che sia publicato l'Interregno.

Il sabbato a XXVIII non si fece altro che amministrare giustitia sopra alcune cause pendenti fra la nobiltà et molti dicono che questi Signori si vanno intrattenendo per aspettare così tacitamente infin'a quel termine degli otto giorni che domandò Monsignor di Petz, i quali spirano martedì prossimo. Alcuni altri dicono che i Signori vanno diferendo perché i nobili poveri che non possono sostenere le grosse spese che si fanno qui, siano costretti a partirsi et essi possano poi maneggiare le cose a voglia loro, perché non si conferma che debbia<sup>21)</sup> venire quel grosso numero di nobiltà che si diceva quattro o sei giorni sono.

\*) V. *hanc orationem ed. in Antemurale XIV.*

Fogli a parte.

L'Imperatore non ha soggetto che sia più a proposito del Signor Laschi<sup>18)</sup> per ottenere il Regno, et se ne può fidare con interessarlo, come ha fatto. Circa lo spendere si può trovare il modo con assegnarli una certa et honorata provisione, et nell'esercito darli (come è il solito) comissarii per pagare li soldati, ma il più sicuro sarebbe ch'egli fosse sotto un Capitano Generale il quale non dovria essere ecetto del sangue di Sua Maestà. Dopo il sodetto Signor Palatino s'haveria ad ogni modo da trattenero il Palatino di Podolia<sup>19)</sup>, il Secignoschi<sup>20)</sup>, il Conte di Tarnov<sup>21)</sup>, il Signor Paolo Uchanschi, nipote dell'Arcivescovo, il Signor Christoforo Sboroschi<sup>22)</sup> et il Capitano Crepisch<sup>23)</sup>; et per le pratiche il Capitano di Casimiria Firleo<sup>24)</sup>, il Referendario<sup>25)</sup> et il Varsevischi<sup>26)</sup>.

Col mezzo di qualche apparato s'ha con la gratia di Dio a sperare che in breve Sua Maestà otteneria il Regno per accordo in persona d'uno dei suoi Serenissimi figliuoli<sup>27)</sup>, conforme alo scritto mandato ala Signoria Vostra Illustrissima, et forse in persona stessa di Sua Maestà Cesarea. Nè pare che quest'anno s'habbia a temere dala banda del Turco, si per

la lontananza et sì per la carestia che s'afferma essere in quelle bande. Con tutto ciò per evitare ogni pericolo, quanto le provisioni saranno più gagliarde tanto l'impresa riuscirà più presta et più agevole et senza sangue, impero che la natione Pollacca essendo già disavezza da molti anni in quà a fare guerra, non entrerà volentieri d'alcuni pochi in fuori nell'arme; oltre che il Batori per la povertà et per la maniera del procedere è poco stimato et meno amato. Là onde, se l'apparato del'Imperatore sarà tale che possa sbiggottire la parte contraria, il Batori non haverà altri in chi fidarsi che in quelli suoi mille fanti et cinque cento cavalli, li quali per dove passano et dove stanno, facendo tuttavia del male assai, sono odiatissimi et per il poco numero portano gran pericolo d'essere ammazzati dali stessi Pollacchi. Et in tal'occasione non lascerò di dire a Vostra Signoria Illustrissima che li detti fanti (li quali, per quanto mi è stato riferito, non sono più di ottocento) sono tutti Ongari; vero è che essendo il costume di quella natione che li plebei militano a piede et si chiamano aiduqui, et li nobili a cavallo, et trovandovisi alcuni nobili che per la povertà non possono servire a cavallo ma solo a piedi, il Batori che ha la metà di questi fanti nobili, non li chiama aiduqui<sup>23)</sup> ma, per honorarli, li nomina giannizzeri et li fa vestire di diverso colore.

Et perciò che sono stati (per quanto s'è inteso) intimati li comitii a San Bartolomeo, dove li Lituani et li Pruteni debbono venire alla obediencia del Batori (di che non se n'ha a dubitare da quelli che conoscono l'humore dela natione), sarebbe per tanto necessario che si trovasse il modo d'impedire li detti comitii, il che non sarebbe difficile, et basteria senza far muovere il Moscovito dala banda dela Livonia, ovvero alcuno Principe Germano dal canto dela Prussia, che il Laschi con qualche numero di gente andasse ala volta di Varsovia col Capitano Crepisci, et il medesimo si facesse dal Secignoschi col Conte di Tarnov et con il Signor Christoforo Sboroschi verso Cracovia; et quanto in un medesimo tempo il Podolia si scoprisse nela Russia, il negotio si condurria al fine desiderato.

Quanto al Palatino di Podolia, bisogna andare con grandissima circospezzione, impero che egli havendo la mira principale d'essere Piasto, etiamdio col favore del'Imperatore, oltre che ha stretta intelligenza con Macometto Bassa, manterrà sempre le parti in bilancia (se potrà) et tirerà la guerra a lungo per constringere l'Imperatore a lasciare l'impresa, persuadendosi che Sua Maestà per ragione di stati s'impiegheria a favorirlo per non avere il Batori in Pollonia. Egli è poi congiuntissimo d'animo et di sangue con la casa Radzivila in Lituania. Là onde tireria nela Cotquevic oltre che si può opprimere con poca difficoltà, è poi di natura tale che s'accomoda dove vede l'utile. Et in queste due case consiste l'acquisto di tutta quella natione. Dela Prussia si tiene poco conto perchè ha pochissima cavalleria, et per consegua ella per il sito è solo potente a difendersi et non per offendere, et così suole quasi per ordinario seguire quello che si fa da Pollacchi et da Lituani.

Dal canto del Batori si usa ogni estrema diligenza, parte con minacce et parte con isperanze et promesse, per tirare ala sua divotione li Signori che restano dala banda del'Imperatore, per il che s'haveria da sollecitare che dal canto di Sua Maestà si venisse quanto prima ala resolutione che si doveria prendere. Credo bene che quando si vedranno le forze del'Imperatore in essere nel Regno, la maggior parte o starà a vedere o si volterà dala banda di Sua Maestà, et massime che li Signori prin-

cipali che seguivano l'Imperatore affermano essere stati a forza et per violenza costretti a fare il giuramento.

Monsignor l'Arcivescovo<sup>29)</sup>, finalmente, non ha potuto far di manco di non prestare il giuramento al quale, secondo la risoluzione fatta insieme, ha aggiunta la protesta in difesa dela Santa Chiesa Cattolica Romana, dele giuridittioni ecclesiastiche et dele libertà del Regno, rimettendosi al'altre sue protestationi. Là onde si viene per ragione non pure ad annullare la confederatione contra la religione cattolica, ma a levare via tutti li nuovi articoli contra l'auttorità regia. Et ciascun Re cattolico et valoroso può di questa protesta fatta dal Primate valersi contra tutti li articoli giurati in Parigi<sup>30)</sup>, come già s'era fatto neli comitii dela coronatione del Re Henrico, il quale confermò li privilegii antichi del Regno con mettere in dubio li sodetti articoli che egli medesimo havea giurati in Parigi.

Per il che l'Imperatore può rendersi certo che col mezzo del'Arcivescovo, del'ordine ecclesiastico et de molti altri Signori principali si libererà legittimamente dala promessa deli detti articoli, che sono tutti contra la religione cattolica et contra l'auttorità del Re. Et forse l'Imperatore è stato informato dele cose del Regno per mezzo d'alcuni dipendenti dal Palatino di Podolia (il quale per suo disegno è stato il fabro deli detti articoli) altrimenti che elle non sono, ma la Maestà Sua può essere sicura che, ottenendo il Regno pacifico, potrà disporre dela Pollonia con minor difficultà che non fa dela Bohemia, perché in Bohemia ha alcuni Signori potenti che possono opporseli in molte cose; ma in Pollonia non ve n'è nessuno che possa fare resistenza alcuna, perché in quel Regno tutti sono poveri et nascono privati, nè possono havere o entrate o dignità, eccetto dal medesimo Re. Là onde un Re potente fa ciò che vuole, perchè è padrone dela robba et dele dignità et egli solo può condannare a morte il gentilhuomo; è in oltre egli solo che propone et conclude tutte le cose, così neli consigli privati come neli pubblici conventi et comitii.

Mando a Vostra Signoria Illustrissima l'allegate scritture, per le quali ella potrà in parte considerare il progresso dele cose dela Pollonia et li disegni di quel Principe. Vi sarà ancora l'aggiunta dela protesta che l'Arcivescovo ha fatta al giuramento fatto ultimamente in Varsovia.

Qui s'è inteso che li Elettori non si troveranno nela Dieta in persona, et pure serveria grandemente ale cose di Pollonia che essi o tutti o per la maggior parte vi si trovassero, perché si come apportheriano maggiore riputatione a Sua Maestà, così dariano non piccolo spavento ala fattione contraria, et massime trovandovisi presenti li Ambasciatori del Batori, li quali non sono però persone d'alcuna auttorità et dipendono tutti dal Vescovo di Cuiavia<sup>31)</sup>, il quale si come è stato sempre contrarissimo ala Casa d'Austria, così la teme infinitamente et fa tutti gli officii che può contra. Egli è tenuto persona inconstante et timidissima, ma dove ha l'auttorità diventa insolente et superbo, come avviene ordinariamente negli huomini timidi; et se bene faccia professione di cattolico et di religioso, nondimeno dove c'è l'interesse dela paura o del'ambitione si lascia a dietro ogni rispetto. Ho voluto avvertire la Signoria Vostra Illustrissima di tutte queste minutie sinceramente et liberamente, perché la cognitione di esse potrà non poco servire al'avvenire per la salute di quel Regno.

Il sodetto Vescovo per l'odio contra la Casa d'Austria ha indirettamente fatti molti officii contra la Sede Apostolica in certe scritture publiche, come Vostra Signoria Illustrissima ha potuto comprendere dala copia che le mandai d'una mia lettera in risposta al detto Vescovo, et per il medesimo odio ha ancora fatto ogni sforzo affine che io non istia

in Pollonia, dove le nuove sette sono, per la gratia di Dio, raffreddate in modo che la Sede Apostolica può con l'aiuto divino sperare per mezzo di un Re cattolico di riddurle in breve all'antica et vera religione. Et di già quando si è presa la resolutione che il Nuntio andasse fuori del Regno, non vi furono in Senato altri in disfavore del Nuntio che il detto Vescovo, il Maresciallo Sboroschi<sup>32)</sup> con il nuovo Vicecancelliero<sup>33)</sup>, tutti cattolici ma al tutto contrarii all'Imperatore. L'altri forono in favore, ma non ardirono di mostrarsi troppo caldi per la violenza degli altri, et massime che il Batori segue volentieri li consigli di quelli che li propongono qualche cosa che lo assicuri contra Sua Maesta Cesarea.

*In dorso (f.28v)*: Discorso del N. Mondevi<sup>34)</sup> sopra le cose di Polonia.

z) sic in ms.

- |  |   |
|--|---|
| 1) Iacobus Uchański.   | 17) Ioannes IV Basilides.   |
| 2) Post fugam Henrici missi sunt in Galliam: Hieronymus Rozrażewski, secr. maior, praepositus Plocensis et Vratislaviensis, Thomas Drohojewski, praefectus Premisliensis, secr. et aulicos regius. | 18) Albertus Laski (1536-1605).   |
| 3) Henricus.   | 19) Nicolaus Mielecki, uxor Elisabeth Radziwill, filia Nicolai « Nigri ». |
| 4) Volinia.  | 20) Iacobus? Secygniowski.  |
| 5) Franciscus Krasinski († 1577).  | 21) Stanislaus Tarnowski, a. 1569 cast. Czechoviensis.                    |
| 6) Ioannes Tęczyński († 1593).   | 22) Christophorus Zborowski, a rege proscriptus.                          |
| 7) Stanislaus Tarnowski, cast. Czechoviensis (post 1541 - 1618).   | 23) cap. Crepicensis erat Nicolaus Wolski.                                |
| 8) Nicolaus Mielecki, pal. Podoliae exercituum Regni Poloniae cap. gen. († 1585).  | 24) Nicolaus Firlej († 1599).   |
| 9) Hieronymus Ossoliński « haereticus » († 1575-6).  | 25) Stanislaus Czarnkowski (1526-1602).                                   |
| 10) Stanislaus Slupecki.   | 26) Christophorus Warszewicki (1543-1603).                                |
| 11) Ioannes Chodkiewicz († 1579).  | 27) Maximilianus et Ernestus.   |
| 12) Andreas Taranowski.  | 28) Nicolaus Radziwiłł « Rufus » (1512-1584).                             |
| 13) Amuratus III.  | 29) Iacobus Uchański.   |
| 14) Ioannes III.   | 30) 10.IX.1573.   |
| 15) Paulus Uchański.   | 31) Stanislaus Karnkowski (1520-1603).                                    |
| 16) Iacobus d'Espeisse, de la Faye, orator Henrici Valesii.  | 32) Andreas Zborowski.  |
|  | 33) vicecancellarius fuit ab a. 1576 Ioannes Zamoyski.                    |
|  | 34) Vincentius Laureo, ep. Montis Regalis, nuntius ap. in Polonia.        |

## N. 53.

S.l., s.d., [post 11.XI.1575].

« Confoederatio Poloniae Regis cum Rege Hispaniarum ».

(Summarium)

Arm. 64, vol. 29, f. 19.

Confoederatio Poloniae Regis cum Rege Hispaniarum<sup>1)</sup>.

Che le leghe dei christiani sono state nocive, come fu quella a tempo<sup>2)</sup> di Ladislao Re di Polonia et Ungaria<sup>2)</sup> contra di Amurato Signore di Turchi, et l'ultima di Pio V a Venetiani. Che si tenta la lega dei christiani contra il Turca per portar tutta la summa et gravezza sopra Polonia come sede di guerra.

z) sic in ms.

1) Philippus II.

2) Ladislaus III (cecidit in pugna Varnensi a. 1444).

*Conditiones, nomine imperatoris ab oratoribus eius et archiepiscopo Gnesnensi subscriptae.*

*Arm. 64, vol. 29, f. 19.-19v.*

- Capitoli col'Imperatore et Polacchi.
- Privileggia et immunitates publicae et privatae.
- Auctio privilegiorum omnibus consentientibus.
- Comprobatio articulorum Galliae Regis<sup>1)</sup>.
- Collatio dignitatum et officiorum indigenis.
- Controversiarum Livoniae et Prussiae cum Imperio ablatio.
- Cessio iurium Ducatus Massoviae in favorem Regni Poloniae.
- Restitutio navigationis maritimae Balticae cum Rege Daniae<sup>2)</sup> et 70 civitatibus.
- Restitutio Barrensis et Rosanensis Ducatus et Principatus cum reliquis redbitus Neapolitanis.
- Foedus cum Lituani Catholici Regis Hispaniarum<sup>3)</sup>.
- Foedus cum Ungariae et Bohemiae Regno.
- Foedus cum Romano Imperio.
- Collatio pecuniarum pro decem millibus equitibus Polonis aut pro quinque millibus Germanis.
- Societas cum Regibus Daniae, Suetiae<sup>4)</sup> et Moscorum<sup>5)</sup> contra Turcam.
- Promotio commertiorum cum Sacro Imperio etc.
- Conservatio pacis cum Turca vel defensio ab omnibus hostibus.
- Descriptio militum Polonorum invita non fiat, contra Ungariam etiam voluntariis posse in omnibus locis servire.
- Edificatio quatuor arcium ad tutandos fines Poloniae fiat expensis Imperii.
- Academia doctorum virorum fiat Cracoviae.
- Poloni et Lituani apti perficiantur in omnibus Regnis et terris Caesareae Maiestatis.
- Numeratio 300 millium florenorum loco obligationis nutriendi centum adolescentes.
- Solutio debitorum Regis Augusti praemortui, tam militibus quam aulicis et aliis.
- Reductio Polonorum ad concordiam domesticam.
- Non discedere possit ad duos annos e Regno, et postea de consensu ordinum, et stet in Lituania per annum.
- Deputatio commissariorum ad componendas controversias finium, cum refectione [sig]norum ex Slesia, Ungaria, Marchia, Pomerania iactorum.
- Usus solius tituli Regis Poloniae et Ducis Lituaniae etc. servetur.
- Proventus Regni non convertantur in alium usum quam regum et aulae Polonorum et Litanorum.
- Emptio bonorum a nemine possit fieri in Polonia nisi de consensu publico.
- Nullus extraneus adhiberi possit in consiliis Polonicis etc. nec in negotiis.
- Ratio habeatur digna Serenissimae Infantis<sup>6)</sup> et nubat Ernesto Archiduci Austriae sine praeiudicio libertatis Polonicae.

Paternum animum Imperator ostendat etiam his, qui eum non delegerunt.

Officia Regni et Curiae refoventur de consilio Senatus et ordinum. Fines Regni non minuantur, sed potius diminuti recuperentur.

Iurabit se servaturum omnia privilegia, immunitates etc.

Subscriptio Oratoris Caesariae Maiestatis, subscriptio deputatorum Regni.

Martinus Episcopus Vradislaviensis<sup>7)</sup>, Andreas Dudisch<sup>8)</sup>, Martinus Alogui<sup>9)</sup>, Iacobus Tanschi<sup>10) z)</sup>, Dei gratia Archiepiscopus Gnesnensis<sup>a)</sup>, Legatus Natus et Regni Poloniae Primas et Primus Princeps, ea tantummodo in his conditionibus et articulis approbo, quae nullo modo contravenient Sanctae Catholicae Romanae Ecclesiae, regalibus nostris regiis et iuribus et libertatibus nostris ecclesiasticis et aliorum ordinum Regni, iuxta priores nostras protestationes, una cum aliis ubicunque factas, de quo etiam hic sollemniter protestor. Manu mea subscripsi.

Locus sigilli Archiepiscopi.

*In dorso (f. 20v.):* Summario de capitoli fatti tra l'imperatore et Polonia. Servetur.

a) in ms. Gnengnensis

z) sic in ms.

1) Henricus III.

2) Fridericus II.

3) Philippus II.

4) Ioannes III.

5) Ioannes IV Basilides.

6) Anna.

7) Martinus Gerstmann († 1583).

8) Andreas Dudith (Dudyecz), ep. Quinque Ecclesiarum.

9) Martinus a Loga.

10) Iacobus Uchański.

N. 55.

Loviciti, 31.XII.1575.

*Iacobus Uchański, Regni Poloniae primas,*

*universis*

*decretum electionis Maximiliani II imperatoris in regem Poloniae.*

*(Exemplar)*

*Iam ed. ex orig. Uchańsc. II, N. 154, pp. 312-20.*

*Arm. 64, vol. 28, ff. 86-91.*

Iacobus Uchanski, Dei gratia Sanctae Ecclesiae Metropolitanae Gnesnensis Archiepiscopus, Legatus Natus et Regni Poloniae Primas ac Primus Princeps. Universis et singulis, quorum interest et quomodolibet interesse poterit in futurum, significamus tenore praesentium Nos, cum universis ordinibus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, decretum electionis Serenissimi et Potentissimi Maximiliani Secundi, Electi Romanorum Imperatoris semper Augusti etc. in Regem Poloniae et Magnum Ducem Lithuaniae etc., Warsoviae in proximis electionis novi Regis Comitibus tulisse et promulgavisse sigillisque, tam nostris, Senatorum spiritualium et secularium, quam equestris ordinis Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae obsignasse; cuius quidem decreti tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis:

Iacobus Uchanski, Dei gratia Ecclesiae Metropolitanae Archiepiscopus, Legatus Natus et Regni Poloniae Primas ac Primus Princeps, Franciscus Crassinski Cracoviensis, Petrus Miskowski Plocensis, Albertus Starosrzeb-

ski Chelmensis, eadem gratia Episcopi, Nicolaus Radzivil Dux in Dubinki et Bierze, Vilnensis, Magni Ducatus Lithuaniae Cancellarius, Lidensis, Mochichensis<sup>1)</sup> Capitaneus, Stephanus de Coributhow et in Zbaras Trocensis<sup>2)</sup>, Albertus a Lasko Syradiensis Lanczkronensisque Capitaneus, Eustachius Volovicz Castellanus Trocensis, Magni Ducatus Lithuaniae Vicecancellarius, Brzestensis Cobrinensisque Capitaneus, Nicolaus a Milecz<sup>3)</sup>, Podoliensis, Grodecensis Novaeque Civitatis Korczin Capitaneus, Nicolaus Kiszka de Cziechanowiecz Podlachiae, Drohicensis Bielcensisque Capitaneus, Anselmus Gostomski Ravensis, Ioannes a Dzialin Culmensis Bratianensisque Capitaneus, Palatini, Ioannes Konarski Calissiensis, Andreas Demborski Sieradiensis Lancitiensisque Capitaneus, Stanislaus Herborth a Fulstin, Leopoliensis, Drohobicensis Samboricensisque Capitaneus, Ioannes Herborth a Fulstin Sanocensis, Stanislaus Droiwski<sup>4)</sup> Prezemisliensis, Matthias Sczawiczki Podlachiae, Ioannes Hayko Breslaviensis, Trabensis Commustensisque et Grodecensis Capitaneus, Ioannes Dulski<sup>17)</sup>, Culmensis, Rogosnensis Branscensisque Capitaneus, Matthias Zalinski<sup>5)</sup>, Gedanensis, Tucholiensis, Mscziboviensis Zismurensisque<sup>6)</sup> Capitaneus, Iacobus Rokossowski, Sremensis Ostrzessoviensisque Capitaneus, Sigismundus Czizowski<sup>7)</sup> Polanecensis, Stanislaus a Tarnow Checoviensis<sup>8)</sup> Nicodemus Leydzinski<sup>9)</sup> Naklensis, Paulus Schawinczki<sup>10)</sup>, Breznicensis, Sochacoviensis Capitaneus, Stanislaus Gostomski Sochacoviensis Ravensisque Capitaneus, Andreas Ilowski<sup>11)</sup> Visnensis, Albertus Crassinski<sup>12)</sup> Szieprczensis, Sandivogius Drohiczanski Lubaczoviensisque Castellani, Andreas Opalinski<sup>13)</sup>, Regni Poloniae Supremus Mareschalchus, Rohatiniensis, Sremensis Capitaneus, Petrus Dunin<sup>a)</sup> Volski, Regni Poloniae Vicecancellarius, caeterique nobiles, civitates Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae et aliarum terrarum eisdem adiunctarum.

In nomine Sanctae et Individuae Trinitatis, cuius providentia Reges regnant et populi dominantur. Universis, quorum interest aut interesse poterit, notum et cognitum facimus, quia nos in praesenti conventu Varsoviensi, pro electione novi Regis ad diem septimam Octobris iuxta leges et laudabiles inclyti Regni Poloniae consuetudines legitime designato et publicato, cum Regnum Poloniae, patriam nostram charissimam, multis et gravibus periculis ex absentia Regis afflictam et in dies magis ac magis absque capite suo nutantem ac pene labentem videremus, sententiasque nostras in commune ad eligendum Regem contulissemus, quemnam in locum Serenissimi Principis et Domini, Domini Henrici Valesii, Regis olim et Domini nostri clementissimi, sufficiendum existimaremus, eo quod ipsius Maiestas in Regnum haereditarium hinc discedens et in Galliis habitans, Rempublicam nostram relinquens, non amplius visa gubernacula Regni Poloniae praesens hic administrare periculaque ingravescentia amovere velle, qua de re licet ipsius Maiestatem, per literas et oratores nostros monitam, ad gubernandum hoc Regnum exciverimus tempusque ipsius Maiestati (quatenus adhuc absentiam ipsius Maiestatis sustinere posse Rempublicam arbitrabamur) diem duodecimam Maii in Regnum hoc veniendi designaverimus, tamen ipsius Maiestate votis et desyderiis nostris non annuente neque ad literas nostras, articulos conditionesque in eis expressas neutiquam respondente, cum absque Rege et capite nostro decem et octo integris mensibus tanquam in obscuro suspensi et solliciti versaremur, hostesque nostri fines Regni vastarent crudelissime, ut non sine Rege amplius hoc Regnum esse nullo modo possit, quod a nobis et leges nostrae et summa Reipublicae necessitas atque adeo consensus et voluntas nostrum omnium exposcere videbatur, id nobis faciendum

putavimus, ut in primis obedientia Serenissimo Principi et Domino, Domino Henrico Valesio, Dei gratia Poloniae Regi renunciata, ad electionem novi Regis descenderemus. Idque propterea, ne Respublica Rege diutius orbata in gravius discrimen deveniat ac ob absentiam Regis nimis afflictata magis ac magis de salute sua periclitetur. In qua quidem electione, omnibus rebus de iure et consuetudine ad electionem regiam pertinentibus praemissis et in praesentem usque diem per continuationem finitis et absolutis, cum universi Domini Proceres, Praelati, spirituales et saeculares, milites, nobiles communitatesque provintiarum et civitatum comparuissent et cum praesentibus absentiumque nuntiis inita fuissent consilia, tractatus, deliberationes pro eligendo Serenissimo Domino nostro Rege futuro proque aliis Regni iuribus, necessitatibus et libertatibus augendis, tandem nobis, Iacobo Uchanski, Dei gratia veluti Archiepiscopo Gnesnensi ac Regni Primate, et consilii ordinem et electionis processum proponentibus, vocatorum non comparentium absentia non obstante, per nos et alios Praelatos spirituales et saeculares, Barones et Consiliarios, nostro et absentium nomine ad Electionis Decretum in Dei nomine processum erat die et loco infrascriptis.

Ante omnia vero Iesu Christi nomine invocato Missaque solemnii celebratione de Spiritu Sancto absoluta, aliisque deliberationibus, consiliis, tractationibus, sententiis, conclusionibus de more atque iure fieri solitis praemissis, Nos qui supra, Praelati et Barones ac Ordines spirituales et saeculares, ad quos electio de iure et consuetudine pertinet, dictis tam viritum quam tributum, per singulos videlicet palatinatus, uti rerum ordo postulabat, sententiis et bene trutinatis ac ponderatis omnibus, quae ad Regni huius et patriae nostrae salutem, incolumitatem et gloriam maxime pertinere intelligebamus, auditisque in primis clarissimorum et excellentissimorum Principum legationibus, qui Regni Poloniae nobilitate et claritate illecti ultro se nobis pro Dominis et Regibus offerebant eligendis et petebant, ut hoc Regnum, quasi aliquem gloriae campum, in quo optimorum Principum virtutes excurrere et per omnem aeternitatis memoriam spatium possent, illorum administrationi et gubernationi concederemus hosque vel eorum aliquem in Regem et Dominum nostrum eligeremus; ponderatis igitur his omnibus, quae ad patriae nostrae salutem, Regni huius dignitatem et commoda pertinere intelligebamus, perspicientes etiam Regnorum omnium felicitatem nulla re alia magis, quam boni Regis et Principis virtute comparari solere, et quisvis eorum et splendore aut gloria aut virtutum claritate magis est illustris, eo Regnum cui praeest illustrius, gloriosius et splendidius efficere solet; qua quidem felicitate patriae nostrae animo concepta, quo nos voluntas Dei Maximi, quo consensus noster, quo utilitas Reipublicae traxit, in Dei nomine Decretum hoc Electionis diximus, pronuntiavimus et promulgavimus ac in Regem Poloniae et Magnum Ducem Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kioviae, Volhiniae, Podlachiae, Livoniae etc. verum, immediatum et legitimum successorem decernimus eligendum, sicuti ius liberae electionis nobis competit et competere id iure consuevit, prout in Dei nomine decernimus et eligimus praesentibus Serenissimum Principem et Dominum, Dominum Maximilianum Secundum Romanorum Imperatorem semper Augustum.

Qui quidem Princeps cum totius Christiani Orbis Imperium admirabili planeque divina sapientia gubernet ipsiusque in imperando felicitati sint alligatae praestantissimae quaedam animi naturaeque dotes, ut omnium, qui aliquando Imperii habenas rexerint, hic prudentissimus



merito fuerit iudicatus, qui Rempublicam Christianam seditionum fluctibus quassatam magnorumque Principum dissensionibus attritam ita domuit, ut plures ingenii sui felicitate in toga, quam quis alius unquam saevo Marte triumphos sibi comparaverit. Huius ac tantae sapientiae cum multa Reipublicae Christianae Regna laetos ac uberes fructus habeant, Polonia et Lithuania his carere quoque noluit, quinimo praestantissimas in eo Principe virtutes admirata, Regem ultro sibi eum deprecere et votis omnium nostrorum concordibus eligere voluit. Induxit nos quoque ad eam rem naturalis ardor et propensio sanguinisque Polonici cum ipsius Maiestate arctissima coniunctio.

Hic enim Princeps matrem ex Regibus nostris originem ducens, spem eam de se fecit omnibus, ut crederent illum naturali vinculo Polonis annexum, magis de illorum propria quam quenquam alium de sua salute et incolumitate cogitaturum esse. Quam ad rem non parva ab ipsius Maiestate erga Regnum hoc benevolentiae sunt iacta fundamenta. Nam ipsius Maiestas conditiones et pactiones non modo administrandae, verum etiam conservandae Reipublicae utilissimas, per oratores suos ad nos ablegatos dedit et in posterum effecturum se promittit, ne Regnum hoc, universae Christianitatis quasi propugnaculum, cui hostes immanissimi et nomini christianorum infensissimi spe et animo incumbant, aliquid (quod absit) integritatis et incolumitatis suae detrimentum capiat. Quam electionem, priusquam decretum nostrum, cum nobilibus et terrarum civitatumque communitatibus, tam nostro quam eorum, qui abfuerunt, nominibus, approbandam, tenendam, laudandam, ratificandam, confirmandam et emulandam duximus, prout de certa scientia et voluntate nostra approbamus, tenemus, laudamus, ratificamus, confirmamus et emulamus tenore praesentium mediante, promittentes pro nobis<sup>b)</sup> successoribusque nostris omnem fidelitatem, honorem, reverentiam, subiectionem et obsequia iusta legibusque nostris consentanea servare, facere, exhibere, declarare Serenissimo Principi et Domino, Domino Maximiliano Regi nostro et Magno Duci Lithuaniae Electo, ita fideliter, uti aliis quoque ipsius Maiestatis antecessoribus, Regibus Poloniae nobis iuste et legitime imperantibus, facere consuevimus et maiores nostri consueverunt. Quem etiam Serenissimum Regem nostrum electum quamprimum ad hoc Regnum et dominium nostrum sacra corona, qua Reges Poloniae consueverunt coronari, insignire et scepra Maiestatis tradere promittimus, ita tamen et ea conditione, ut prius et ante omnia Serenissimus Rex noster electus iura, libertates, immunitates, consuetudines omnium statuum, tam ecclesiasticorum quam saecularium, quas ab aliis Regibus, Principibus, Ducibus ac Dominis Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae et aliarum provintiarum ad Regnum pertinentium habuimus et habemus, quemadmodum etiam et ea omnia, quae circa electionem Serenissimi Regis nostri pro iuribus libertatibusque nostris et statu Reipublicae augendo et conservando per nos sunt constituta, iuncta et decreta, servare, manutene, custodire et iuramento corporali literisque et privilegiis authenticis confirmare, ratificare, munire et approbare. Eas item omnes conditiones, pactiones, quae tam per nos, quam per oratores ipsius Maiestatis circa electionem nobis sunt hic oblatae, commissa, tractatae et vigore mandatorum conclusae, atque item alia per oratores nostros ipsius Maiestati facta adimplere et ad finem perducere debeat et sit adstrictus.

Insuper Decretum hoc Electionis in virtute et potentia Dei Altissimi exequi et ad optatum debitumque finem deducere cupientes, de certa scientia maturoque omnium nostrum consilio ac omnibus de modo,

iure, stylo, infrascriptos Dominos ex parte Senatus et Equestris Ordinis Praelatos, Barones, nobiles Regni Poloniae, fratres nostros charissimos, Albertum a Lasko<sup>14)</sup>, Palatinum Syradiensem, Capitaneum Landsskoronensem, Nicolaum Talvos<sup>15)</sup> Samogitiae, Capitaneum Duneburgensem, Paulum Uchanski<sup>16)</sup>, Comitem de Sluzewo, Belcensem, Ioannem Dulczki<sup>17)</sup> Culmensem, Rogosnensem, Branczensem Capitaneum, Iacobum Rokosawski<sup>18)</sup> Sremensem, Ostrzessoviensem Capitaneum, Stanislaum Gostomski<sup>18)</sup> Sochaczoviensem, Capitaneum Ravensem, Castellanos, Petrum Dunin Volski, Regni Poloniae Vicecancellarium, Stanislaum Sandivogium Czarnkowski<sup>19)</sup>, Curiae Regni Referendarium, Capitaneum Plocensem, Nicolaum Volski de Podhaicze, Gladiferum Regni, Capitaneum Krzepicensem, Nicolaum Firley de Dambrowicza<sup>20)</sup>, Capitaneum Kazimirenses, Hieronymum Mieleczki<sup>21)</sup> Brzestensem, Iacobum Ponethowski<sup>22)</sup>, Pincernam Lancitiensem, Ioannem Bogucz<sup>23)</sup>, Succamerarium Lublinensem, Wenceslaum Agrippam<sup>24)</sup>, Notarium Magni Ducatus Lithuaniae, ad eundem Serenissimum Principem et Dominum, Dominum Maximilianum, Dei gratia Regem Poloniae et Magnum Ducem Lithuaniae Electum, ad praemissa debito ordine exequenda gestores, actores et nuntios deputavimus et deputamus, dantes eis potestatem plenariam et mandatum generale praesens Decretum Electionis Regiae, in quantum Maiestas Regia prius conditionibus supramemoratis satisfecerit, intimandi, notificandi et ad indubitam fidem et noticiam ipsius Serenitati deducendi aliaque omnia et singula, quae circa electionem per nos hic definita et ordinata sunt, cum ipsius Serenitate transigendi et concludendi, aliaque omnia, quae negotium praesens requirit, quaeque ipsis a nobis in literis instructionis praescripta sunt, statuendi et firmandi, aliquorum, etiamsi non fuerint, ad praemissa exequendi absentia non obstante. In quorum omnium fidem et testimonium sigilla nostra sunt appensa. Actum et datum in conventu electionis generali Regis novi ad Varsoviam in campo prope civitatem, die decima octava mensis Decembris anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo quinto. Praesentibus Reverendis, Magnificis, Spectabilibus, Generosis et Nobilibus Dominis: Hieronymo Rosrassowski<sup>25)</sup>, Plocensi et Vratislaviensi Praeposito, Secretario Regni maiori, Simone Logawski<sup>26)</sup>, Praeposito Miechoviensi, Stanislae Bialobrzeski<sup>c) 27)</sup> Andrzeviensi, Casparo Geschaw<sup>28)</sup> Olivensi, Andrea Borowski Sciricensi<sup>29)</sup> Abbatibus; Iacobo Voronieczki<sup>30)</sup> Gieranensi Lovicensique, Luca<sup>d)</sup> Podoski<sup>31)</sup> Gnesnensi Praepositis, Paulo Glogowski<sup>32)</sup>, Decano Plocensi, Ioanne Zaborowski<sup>33)</sup> Lancitiensi, Adamo Pilichowski<sup>34)</sup> Varsoviensi Praepositis; Ioanne Crasinski<sup>35)</sup>, Paulo Gosliczki<sup>36)</sup>, Iacobo Udriczki<sup>37)</sup>, Paulo Gosliczki<sup>37a)</sup>, Canonicis Cracoviensibus Secretariisque Regiis; Alberto Sandivogio a Czarnkow<sup>38)</sup>, Maioris Poloniae Generali et Pisdrensi Capitaneo, Christophoro Radczivil<sup>39)</sup>, Exercituum Magni Ducatus Campestri<sup>e)</sup> Capitaneo et eiusdem Ducatus Pocillatore ac Solcensi Capitaneo, Nicolao Volski de Podhaicze<sup>40)</sup>, Gladifero Regni, Krepicensi Capitaneo, Christophoro a Sborow<sup>41)</sup>, Pocillatore Curiae Regni, Laurentio Voyna<sup>42)</sup>, Magni Ducatus Lithuaniae Curiae Thesaurario, Pilsnensi ac Olothensi<sup>43)</sup> Capitaneo, Nicolao Drohostaiski<sup>44)</sup>, Dapifero Magni Ducatus Lithuaniae et Volkoviensi Seressoviensique Capitaneo, Wenceslao Agrippa<sup>24)</sup>, Notario Magni Ducatus Lithuaniae, Stanislae Radziminski<sup>45)</sup>, Czernensi et Liwensi Capitaneo, Alberto Redczayski<sup>46)</sup> Varschaviensi, Castellanatuum Surrogatoribus; Iacobo Soczigniowski<sup>47)</sup> Sidloviensi, Nicolao Firley de Dambrowicza<sup>20)</sup> Kasimiriensi, Petro Kloczewski<sup>48)</sup> Malogostensi, Martino Ostolienski<sup>49)</sup> Krczekoviensi, Balthasaro Luthomieski<sup>50)</sup>, Sieradiensi et Lieczakoisczensi, Ioanne Lopott<sup>51)</sup>

Dzisznensi, Alexandro Lacz<sup>52)</sup> Chelmensi, Florianio Tranboski<sup>53)</sup> a Noskowo Cziechanoviensi, Andrea Trambski<sup>53)</sup> a Noskowo Rosanensi et Makoviensi Capitaneis; Stanislaw Uchanski<sup>54)</sup>, Surrogatore Capitaneatus Vischagradiensis, Melchero Szmowski<sup>55)</sup>, Ioanne Boleslawowicz, Duce<sup>55a)</sup> Szwiarski<sup>56)</sup>, Magni Ducatus Lithuaniae Mareschalcis; Valentino Ponethowski<sup>57)</sup> Lancitiensi, Ioanne Bogucz<sup>23)</sup> Lublinensi, et Capitaneo Zvolinensi, Nicolao Olechnowicz<sup>58)</sup> Lidensi, Nicolao Bilina<sup>59)</sup> Czernensi, Nicolao Grzibowski<sup>60)</sup> Varschaviensi, et Capitaneo Mlavensi, Simone Tanski<sup>61)</sup> Cziechanoviensi, Sebastino<sup>2)</sup> Budzinski Bosanensi<sup>62)</sup>, Iacobo Zabiczki<sup>63)</sup> Zabroczimensi<sup>2)</sup>, Hieronymo Gostomski<sup>64)</sup> Ravensi Succamerariis; Matthia Goreczki<sup>65)</sup>, Posnaniensi Succamerario et Maiestatis Regiae Secretario ac Exercituum in Russia Notario, Paulo Locz<sup>66)</sup> Cziechanoviensi, Petro Czabaski<sup>67)</sup> Lomzensi Vexilliferis; Iacobo Ponethowski<sup>68)</sup> Lancitiensi, Stanislaw Lossowski<sup>69)</sup> Cziechanoviensi Pincernis; Dobrogostio de Szobotha<sup>70)</sup> Posnaniensi, Petro Christophorski<sup>71)</sup> Siradiensi Dapiferis; Stanislaw Tarnowski<sup>72)</sup>, Subdapifero Lancitiensi, Gabrieli Maslowski<sup>73)</sup> Vielunensi, Ioanne Przradowski<sup>74)</sup> Rosanensi Tribunis; Andrea Krassinczki<sup>75)</sup> Cziechanoviensi, Stanislaw Niedzinski<sup>76)</sup> Vischoradensi, Martino Zolodchowicz<sup>77)</sup> Minscensi, Alberto Viskowski<sup>78)</sup> Bielscensi Iudicibus Terrestribus; Christophoro Klociczki<sup>79)</sup> Vielunensi, et Maiestatis Regiae Secretario, Andrea Niedzialkowski Plocensi, Hippolyto Zankowski<sup>80)</sup> Bielscensi, Alberto Dziadkowski Mielnicensi Subiudicibus Terrestribus; Francisco Maslowski<sup>81)</sup>, Notario Vielunensi et Maiestatis Regiae Secretario, Nicolao Mielenski<sup>82)</sup>, Burggrabio Gnesnensi, Andrea Vithkowski<sup>83)</sup> Posnaniensi et Marco Miczewski<sup>84)</sup> Kalisiensi, Petro Olimirski<sup>85)</sup> Vielunensi Vicecapitaneis; Iacobo Dlusniewski, Iudice Castrensi Plocensi, Ioanne Gronowski<sup>86)</sup> Calisiensi, Valentino Maslowski Vielunensi, Petro Brodowski Plocensi Notariis Castrensibus; Ioanne Dluski de Kothwicza, Alberto Pierzchlinski, Christophoro Mielinski, Alberto Zayaczkowski, Demetrio Korszag<sup>87)</sup>, Ioanne Kochanowski, Stanislaw et Florianio Gomolinski, Nicolao Kothkowski<sup>88)</sup>, Petro Tarnawski, Hieronymo Parys<sup>89)</sup>, Ioanne et Martino Lesznowlskie, Stanislaw Gloskowski, Stanislaw Skluski<sup>90)</sup>, Iacinto Mlodzieowski<sup>91)</sup>, Alberto Poplawski, Georgio Pirinski<sup>92)</sup>, nobilitatis Palatinatus Pomeraniae cum plena potestate Nuntio, Constantino Ferber et Reinholdo Meller, Gedanensibus<sup>93)</sup>, Thorunensibus, Wolffgango Stoler<sup>94)</sup> Leopoliensibus, Alberto Wnuk, Stanislaw Slachetka Sendomiriensibus Consulibus ac earundem civitatum Legatis, et aliis plurimis fide dignis. In quorum omnium praemissorum fidem praesentes, manu nostra subscriptas, sigilli nostri subappensione communivimus. Datum in arce nostra Loviciensi die ultima mensis Decembris anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo quinto.

Iacobus Uchanski  
 Archiepiscopus Gnesnensis  
 ordine qui supra, manu sua  
 subscripsit.

- a) *in ms. Danin*  
 b) *verbum nobis supra lineam scriptum pro verbo se expuncto.*  
 c) *in ms. Bialobrzski*  
 d) *in ms. Lucae*  
 e) *in ms. sequitur expunctum verbum: Praefecto*  
 z) *sic in ms.*

- 1) *Mozyriensis.*  
 2) *Stephanus Zbaraski, pal. Trocensis († 1585).*  
 3) *Nicolaus Mielecki, pal. Podoliensis, († 1585).*  
 4) *Stanislaus Drohojowski, cast. Premisliensis, (1529 - 1583).*  
 5) *Mattias Zaliński, cast. Gedanensis.*

- 6) *Zyžmory (Zyžmoriensis)*.
- 7) *Sigismundus Cżyżowski*.
- 8) *Stanislaus Tarnowski, cast. Czechoviensis*.
- 9) *Lekciński*.
- 10) *Szczawiński*.
- 11) *Andreas Itowski, cast. Visnensis. (ca. 1527 - 1582)*.
- 12) *Albertus Krasiniński († 1590)*.
- 13) *Andreas Opaliński (1540 - 1593)*.
- 14) *Albertus Laski (1536 - 1605)*.
- 15) *Nicolaus Talwosz*.
- 16) *Paulus Uchański (1548 - 1581)*.
- 17) *Ioannes Dulski († 1590)*.
- 18) *Stanislaus Gostomski († 1590)*.
- 19) *Stanislaus Sandivogius Czarnkowski (1526-1602)*.
- 20) *Nicolaus Firlej de Dąbrowica († 1599)*.
- 21) *Hieronymus Mielecki, cap. Brzestensis Cuiaviensis (ca. 1545 - 1596)*.
- 22) *Ponętowski, vel. Ponentowski*.
- 23) *Ioannes Bogusz*.
- 24) *Venceslaus Agrippa († 1597)*.
- 25) *Hieronymus Rozrażewski (1535 - 1600, postea ep. Cuiaviensis)*.
- 26) *Simon Lugowski (Szaniawski) (1530 - 1583, postea ep. nomin. Premislenis)*.
- 27) *Stanislaus Białobrzewski, praep. Andreioviensis († 1585)*.
- 28) *Caspar Geschkaw (ca. 1520 - 1584)*.
- 29) *Szczyrzec vel Szczyrzyce*.
- 30) *Iacobus Woroniecki (postea ep. nomin. Kitiuensis, † 1588)*.
- 31) *Lucas Podoski (1526 - 1584)*.
- 32) *Paulus Głogowski (1502 - 1580)*.
- 33) *Ioannes Zaborowski († 1577); hic in Wierzb. Sandomiriensi, Ioanne Borukowski Lancieni.*
- 34) *Adam Piłchowski (Piłchowski), postea ep. Chelmenis, 1584 († 1585)*.
- 35) *Ioannes Krasiniński (1550 - 1612)*.
- 36) *Paulus (recte Laurentius) Goślicki, postea ep. Posnaniensis (ca. 1530 - 1607)*.
- 37) *Iacobus Udrzycki*.
- 37a) *Paulus Goślicki (1542 - 1590), Laurentii frater*.
- 38) *Albertus Sandivogius Czarnkowski († 1578). (in Wierzb. sequitur; Stanislaus Sandivogius a Czarnkōw, Curiae Regiae referendarius)*.
- 39) *Christophorus Nicolaus Radziwiłł (1547 - 1603)*.
- 40) *Nicolaus Wołski de Podhajce, (1553 - 1630)*.
- 41) *Christophorus Zborowski († post 1593)*.
- 42) *Laurentius Woyna, tesaurarius curiae M.D.L.*
- 43) *Olita prope flumen Niemen*.
- 44) *Nicolaus Dorohostajski († 1597)*.
- 45) *Stanislaus Radziwiński, Czernenis et Livenis cap.*
- 46) *Albertus Ręcański*.
- 47) *Iacobus Secygniowski, cap. Szydluensis*.
- 48) *Petrus Kłoczewski (Kłoczowski) (ca. 1541 - 1580)*.
- 49) *Martinus Ossoliński, († 1580)*.
- 50) *Balthasar Lutomirski, cap. Siradiensis et Lezajscensis*.
- 51) *Lopot vel Lopott (in Wierzb. Lopoth)*.
- 52) *Alexander Laszcz († 1584)*.
- 53) *Florianus et Andreas Trąmbki, fratres de Noskowo et Trąmbki, Florianus († 1580), Andreas († 1587)*.
- 54) *Stanislaus Uchański*.
- 55) *Melchior Szmowski? (in Wierzb. Si-mowski)*.
- 55a) *in orig. Luca*
- 56) *Ioannes dux Swierski, marsc. MDL*.
- 57) *Valentinus Ponentowski (Ponętowski), succam. Lancic. († post 10.VI.1578)*.
- 58) *Nicolaus Olechnowicz, filius Petri*.
- 59) *Nicolaus Błina (Belina Prażmowski)*.
- 60) *Nicolaus Grzybowski († 1609)*.
- 61) *Simon Tański († post 1581)*.
- 62) *Rosanensis*.
- 63) *Iacobus Zabicki, succam. Zakroczymen-sis*.
- 64) *Hieronymus Gostomski († 1609)*.
- 65) *Matthias Górecki († post 1576)*.
- 66) *Paulus Łoś*.
- 67) *in Wierzb. Jatacki*
- 68) *Iacobus Ponentowski vel Ponętowski († 1586)*.
- 69) *Stanislaus Losowski*.
- 70) *Dobrogostius Sobocki de Sobota*.
- 71) *Petrus Krzyżtoporski (1551-1581)*.
- 72) *Stanislaus Tarnowski (post 1541-1618)*.
- 73) *Gabriel Masłowski († 1581)*.
- 74) *Ioannes Przeradowski*.
- 75) *Andreas Krasiniński († 1588)*.
- 76) *in Wierzb. Niezdziński*
- 77) *Martinus Wołodkowicz*.
- 78) *Albertus Wyszowski*.
- 79) *Christophorus Kłomnicki*.
- 80) *Hippolytus Jankowski (in Wierzb. Jon-kowski)*.
- 81) *Franciscus Masłowski (ca. 1530 - post 1590)*.
- 82) *Nicolaus Mieleński († ante 1604)*.
- 83) *Andreas Witkowski*.
- 84) *Marcus Micewski (in Wierzb. Miezewski)*.
- 85) *in Wierzb. Olimowski*
- 86) *in Wierzb. Gajowski*
- 87) *Demetrius Korsak*.
- 88) *Nicolaus Kothowski (ca. 1550-ca. 1603)*.
- 89) *Hieronymus Parys (ca. 1550-1605)*.
- 90) *Stanislaus Skulski*.
- 91) *Hyacinthus Młodziejowski († 1604)*.
- 92) *in Wierzb. Piziński*
- 93) *in Wierzb. sequitur: Iustus Glac*
- 94) *Volganguus Stoller (in Wierzb. Szole)*.

1576

N. 56.

S.L., 8.I. - 12.V.1576.

*Documenta Comitiorum Regni, a. 1576 Cracoviae occasione coronationis  
Stephani Bathorei celebratorum, ad electionem et coronationem  
eiusdem regis pertinentia.*

*(Typis impressum)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 176-183.*

**K**rólowi Ładny Koronne / Su-  
 chowne y Swieckie y Posłowie Ziemsien /  
 ktorzysmy sie tu do Kráková ná Koronátio obránego Pána wed-  
 ług Elekcyej Wársháwskiej / y potym według rchwały zjazdu  
 Andrzeiowskiego zácháli: Oznáymuiciny wšhem w obec y káždemu  
 z osobná / Jz dnia dzisieyšego przyniešione y oddáne nam są  
 przez rece Posłow Elektá nášego Jeg Mezi Pána Woicwody  
 Siedmigródzkiego / to jest Wrodzone Pány / Emeryká Sulioł de  
 Zopot / Woyciehá Stárzechowskiego Podkomorzego Lwowstiez-  
 go / y Janá Kadzieiowskię / czterzy listy párgáminowe popzysiesz-  
 nie przez przerzeczonego Elektá nášego wšytkich pákt / ártýkulow /  
 condyciy / tudzieš praw / swobod y wolnošci nášych / pospolitych  
 w sobie zámýkáoce / ktore listy sie w te słowá máto.

## L I T E R A E F I D E I.

**S**TEPHANVS DEI GRATIA ELECTVS REX  
 Poloniz, Magnus Dux Lituaniz, Rusiz, Prusiz, Masouiz, Samogitiz,  
 Liuonizq; &cet. nec non Transyluaniz princeps, &c.

REuerendissimis, REuerendis, Illustribus, Magnificis & Generosis Sen-  
 atoribus ac Equestris ordinis viris Andzeiouiæ congregatis, nobis synce-  
 re dilectis.

REuerendissimi, REuerendi, Illustres, Magnifici & Generosi nobis syn-  
 cere dilecti, salutem & fœlicitatem. Postquam pacta conuenta à magni-  
 ficis & generosis Legatis vestris hic in ciuitate nostra Meggyes, octaua die  
 Februarij nobis oblata, publicè iureiurando przstíto, solenniter confirmata  
 essent, visum est eisdem Legatis, duos ex ipsis Magnificum Albertum Sta-  
 rzechovski Subcamerarium Leopoliñ, &c. & Generosum Ioannem Ka-  
 dzieiovski in Poloniam cæleri cursu przmittere, cū quo nos quoq; fidelem  
 nobis syncerè dilectum Generosum Emericum Sulioł nuntium nostrum,  
 ad synceritates vestras amandandū cum certis mandatis duximus. Eius  
 itaq; verbis, quicquid nomine nostro synceritatibus vestris dixerit, fidem cer-  
 tam habebunt. Beneualere synceritates vestras cupimus. Datum in Ciui-  
 tate nostra Meggyes decima die Februarij. Anno Domini millesimo quinq;  
 gentesimo septuagesimo sexto.

**S**TEPHANVS electus REX Rr.

**M**ARTINUS Berzeuiccus Procancellarius Rr.

# LITERAE DE PRAE- STITO IURAMENTO.

**S**TEPHANVS DEI GRATIA ELECTVS REX  
POLONIAE, Magnus Dux Lituaniae, Rulsiae, Prulsiae, Masouiae, Samogitiae,  
Kijouiae, Volyniae, Podlachiae, Liouoniaeque, &c. nec non Translyuaniae princeps.

SIGNIFICAMUS HISCE LITERIS nostris, quorum interest vniuersis & singulis. Quia missis oratoribus ab ordinibus Regni Poloniae & magni Ducatus Lituaniae, qui nos ad Regnum ipsorum regendum, & administrandum ex Decreto Electionis liberæ statuum ac ordinum, qui nos in Regem suum assumpserunt iuitarent, in frequentia magna hominum, in summo templo ciuitatis nostræ Meggyes, octaua die mensis Februarii, Anni præsentis, verbis conceptis, ad sancta Dei Euangelia tale iuramentum ordinibus eiusdem Regni, & magni Ducatus præstitimus.

EGO STEPHANUS Dei gr̃a, Electus Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Rulsiae, Prulsiae, Masouiae, Samogitiae, Kijouiae, Volyniae, Podlachiae, Liouoniaeque, &c. nec non Translyuaniae princeps, &c. Spondeo & sanctè Iuro Deo omnipotenti ad hæc sancta Iesu Christi Euangelia, quòd omnia iurata, libertates, immunitates, priuilegia, publica & priuata, iuri communi vtriusque gentis & libertatibus non contraria, Ecclesiasticas & seculares, Ecclesiis, Principibus, Baronibus, Nobilibus, Ciuibus, Incolis, & quibuslibet personis, cuiuscunque status & conditionis existentibus, per diuos prædecessores meos Reges & quoscunque principes Dños Regni Poloniae, & Magni Ducatus Lituaniae, præsertim vero Casimirum antiquum, Lodouicum Lois nūcupatum, Vladislauum primum Iagielonem dictum, fratremque eius Vittholdum, magnum Ducem Lituaniae, tertium Vladislauum Iagielonis filium, Casimirum tertium Iagielonidem, Ioannem Albertum, Alexandrum, Sigismundum primum, Sigismundum secundum Augustum, ac Henricum Reges Poloniae, & magnos Duces Lituaniae, iuste & legitime datas, concessas, emanatas & donatas ab omnibusque ordinibus tempore interregni statutas atque sancitas mihi oblatas, nec non pacta & conuenta oratorum meorum, nomine meo ordinibus, manu tenebo, obseruabo, custodiam, tuebor, & adimplebo in omnibus conditionibus articulis & punctis in eisdem expressis, pacemque & tranquillitatem inter dissidentes de Religione tuebor, manu tenebo, nec villo modo vel Iurisdictione nostra, vel antecessorum nostrorum & statuum, quorūvis autoritate quenquam affici, opprimique causa religionis permittam, nec ipse afficiam, nec opprimam. Omnia illicite à Regno, magnoque Ducatu Lituaniae, & dominis eorūdem, quocunque modo alienata, vel bello, vel quouis alio modo distracta, ad proprietatem eiusdem Regni Poloniae, Magnique Ducatus Lituaniae aggregabo. Terminosque Regni & magni Ducatus non min-

quam

nuam, sed defendam & dilatabo iustitiam omnibus incolis Regni, iuxta iura publica in omnibus dominis constituta, absq; omnibus dilationibus & prolationibus administrabo, nullo quorūvis respectu habito: & si (quod absit) in aliquibus iuramentū meum violauero, nullam mihi incolę Regni omniūq; dominiorū vnus cuiusq; vis gentis obedientiam præstare debebūt. Immo ipso facto, eos ab omni fide, obedientia REGI debita liberos fatio absolutionem nullam ab hoc meo iuramento, à quo quam petam neq; vltro oblatam suscipiā sic me deus adiuuet. De quo nostro iuramento à nobis præstito, vt omnibus & singulis quorum interest constaret, literas hæcenas manu nra subscripsimus, sigillumq; nrum quo ad præsens vtimur hic in Transyluania ns appendi iussimus. Præsentibus, Spectabilibus, Magnificis & Generosis, Ioanne Tarlo de Sczekarzovice Palatino Lublienē, & Capitanco Pilsnē, Georgio Mnizek de magna Kunczyce Incisore Regni ac Sanocē & Socalien Capitanco, Alberto Starzechovvski de Starzechovice Succamerario Leopoliē, Palatinide Podolia / Nicolao Iazloviczki de Buczacz Palatinide Ruffiæ, & Capitanco Lubaczouienē, Ioanne de Ostrorog, Martino Lvovovvski ab Ostrorog, Ioanne Plaza de Mityczovv Georgio Niemsta de Krzczencice / Adamo Gorayski de Goray, Stanislaio Lalcz de Strzemielecz, Stanislaio Pstrokoński, Ioanne Beldovvski, Ioanne Radzieiovvski, Oratoribus Regni Polonię, in quorum manibus in summo templo ciuitatis nre Meggyes hoc iuramentum præstitimus. Item, Spectabilibus / magnificis & generosis, Dño Christophero Batory de Sumlio Comite perpetuo Comitatus Biorienē fratre nro obseruañ, Christophero Hagemas de Berego Comite perpetuo comitatus Zolaok mediocris, Stephano Bathori iuniori de Sumlio &c. nepote nro, Samuele à zborovv aula nre familiari, Valentino Teoreog de Eminig comite perpetuo comitatus Huniadienē ac aula nre familiari, Georgio Bamfy Lozonci capitanco, aula nre familiarium & consiliario nro Ladislao Geflaffi de Ratoth, consiliario nro, Alexādro Kendi de Lona consiliario nro, Ladislao Chaki de Caretzeg, Stephano Tompa Bano nro Districtuū Karembes et Lugas, Volphgango Bamfi Comite comitatus Dobocē, Baltazaro Iakchi de Kufaly aula nre familiari, Frāncisco Kendi de Radnot, comite comitatus de Kikelco, Stephano Apaffi præfecto arcis nre Fogaras, Volphgango Bethlem, Blasio Kamoti & Thoma Thorni / aula nre familiaribus, Nicolao de Vviffelem & Emerico Suliog de Zopor, magistris protonotarijs nris, Gabriele vites, comite comitatus Tordenē, Gabriele Peokri de Petrovinia, Nicolao Valkai / Gabriele Chaki de Palota, Georgio vas de Czegie & Ioanne Keffei de Nozali, comitibus comitatus Colosienē, Michaelē Kornis de Erdeo / Zentgeori comite fodinz nre (alium Siculicalium, Francisco & Emerico Lazar Iudicibus Regijs sedis nre Siculicalis Maros, Volphgango Kornis de Zentpal, et Michaelē Petki sedis Siculicalis, Vdvarfeli Iudicibus Regijs, Augustino

A n

Heitvig



Heidwig regio iudice Cibiniē proceribus, dignitarijs, officialibus ac nobilibus Poloniae & Transyluaniae & alijs quam plurimis omnium statuum & ordinum Regni nostri Transyluaniae & partium Vngariae sibi annexarum legatis. Actum in summo templo ciuitatis nr̄e Meggyes sub ipsijs comitijs generalibus, octaua die mensis Februarij. Anno domini millesimo quingentesimo septuagesimo sexto.

STEPHANUS electus Rex s̄cz.

Martinus Berzeuiceius procancell. s̄cz.

## LITERAE PACTORVM ET CONVENTORVM,

STEPHANVS DEI GRATIA ELECTVS REX  
POLONIAE, Magnus Dux Lituaniae, Rulsiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae,  
Kijouiae, Volyniae, Podlachiae, Liouoniae, &c. nec nō Transyluaniae princeps.

SIGNIFICAMUS hisce literis nostris, quorum interest vniuersis & singulis. Quod post discessum & susceptionem Regni Galliarum, per serenissimum principem dñum Henricum Dei gr̄a Regem Poloniae, & magnum Ducem Lituaniae, &c. Vigore iuris ac libertatum Regni Poloniae, conditionumq; à przdicto serenissimo HENRICO Rege susceptarum & promissarum vacante Poloniae regno & magno Ducatu Lituaniae, miseramus ad status, & ordines regni Poloniae, & magni Ducatus Lituaniae, fideles nr̄os magnificos Georgium Blandratam Doctorem Phisicū, & Martiū Berzeuiceiū Equitem auratum Procancellarium, consiliarios, oratores & commissarios nr̄os, qui de nobis in regem assumendis cū ordinibus agerent: Diuiniq; numinis iustinctu, in comitijs generalibus Electionis regis sub Vvarzouia habitis, ordines regni Poloniae & magni Ducatus Lituaniae, nos regem creasse, conditionibus & articulis inter eosdem ordines ac oratores nr̄os ibidem conclusis interuenientibus. Quorum quidem tenor de verbo ad verbū sequitur, & est talis. Condiciones propositae, à Legatis Illustrissimi Transyluaniae Principis, &c. in comitijs Varzeuiciē, noui eligendi regis gratia indistinctis, ordinibus & statibus regni Poloniae.

Principio promittit Illustrissimus princeps se libertates, leges, consuetudines, integrè in regno Poloniae et magno Ducatu Lituaniae conseruaturum, atq; iureiurando prout Senatus & ordines statuent, quicquid erit è re Regni obseruaturum & comprobaturum.

Secundo

**Secundo**, se debita omnia regni quæ ad ipsum pertinere merito poterit, soluturum.

**Tercio**, si ita ordinibus regni visum fuerit, pollicetur se confestim recuperaturum esse quicquid Moschus occupauit, quod si veteranis suis copijs erit opus, illas minime recusaturum.

**Quarto**, perpetuum fœdus illud quod iam olim initum cum Imperatore Turcarum fuerat confirmaturum. Cum Tartaris vero sempiternam quietem & pacificationem habiturum.

**Quinto**, Limites regni omnes ita muniturum, ne hostis quispiam accedere facile possit.

**Sexto**, dum aduentum suum, si Deo ita visum fuerit, parat, ne interim aliqua ex parte hostis quispiam negotium regno facessere possit, ducenta milia florenorū præmissurum se pollicetur, quibus iudicio senatus & ordinum finibus & alijs necessitatibus prospiciatur. Vbi vero ipse aduenerit, non per legatos, sed per semetipsum cum hostibus regni bellum geret, paratus etiam pro salute reipub: vitam profunderet.

**Septimo**, cum fauore tū proprijs sumptibus victos & captiuos Rusiæ nobiles, nō ita pridem à Tartaris abductos redempturum esset.

Conditiones ex cōmuni ordinum regni consensu. Illustrissimi Palatini Translyuaniz, &c. Legatis propositæ, & ab ijs susceptæ. Warszouiæ decima quarta Decēbris. Anno dñi millesimo quingentesimo septuagesimo quinto.

Inprimis, cum inclitæ IAGielonice familiæ ( quæ hic diu & scelicissime regnauit ) tot extent erga rempub: Polonam incomparabilia merita, ordines regni id maxime curant, vt suorum regum posteritati, cū summa dignitate & honestate prospiciatur. Itaq; ex communi ordinū Decreto ante dñia fantiunt, vt Illustrissimus Translyuaniz Palatinus, &c. serenissimā Poloniz infantem in matrimonium ducat. Si vero cōtigerit (quod deus auertat) Serenissimam infantem vel fatis concedere, vel ab hoc matrimonio omnino alienam se præbere, nihilominus dignitas regia suæ celsitudini salua sit, Omnia iura, libertates, priuilegia, immunitates à Serenissimis Poloniz regibus reipub: legitime concessas, nec nō articulos in Electione Henrici regis conscriptos, & ab ordinibus oblatos, primum hic Warszauiz ab ipsius Legatis, deinde Parisiis ab utroq; rege publico iuramento approbatos, confirmabit. Si quid præterea circa Coronationem ordines regni, ad augendas libertates postulauerint, publico priuilegio approbabit. Ad repentina Regni præsidia mille equitū & quingentorū pedum stipendia, Legati quam primum expedient. Auxilia externa nequaquam in Regnum adducet, nisi cum consensu senatus & ordinum. Stipendiarios milites extra Regnum insens ordinibus non emittet. Cum sibi inuicem ordines Regni pro decima octaua die Ianuarij, Andreouiz generalem conuentum indixerint, curabit/ve

in eo conuentu has omnes conditiones tam sibi ab ordinibus propositas,

A in quam

quam nobis suo nomine à Legatis oblata, publico Iuramento, vel in persona, vel per suos solennes legatos confirmet. His supradictis conditionibus vtrinq; oblatis ipsi legati, nomine sui principis subscripserunt, & eas Sigillis munierunt, Georgius Blandrata propria/ Martinus Berzeuiceius Procancellarius & orator propria, sigillis eorundem subimpresis. Quarum propositarum conditionum illa qua cauetur/ vt has condiciones vtrinq; propositas, in conuentu Andreouien. iuramento vel in persona/ vel per solennes Legatos confirmemus, iuramento hic à nobis de mandato ordinū per oratores suscepto mutata/ reliquis omnibus stare ac easdem adimplere volē, postquā recitatas coram nobis sigillatim expendimus & considerauimus, eas ratas & gratas habē, approbauimus & cōfirmauimus, approbamusq; & confirmamus hūc literis nris. Promittentes bona fide ac sub iuramento, nos omnes condiciones prædictas, ac omnia & singula in ijs expressa inuolabiliter obseruaturos et adimpleturos cum effectu, sine vlla exceptione, nec ijs vnquam directè vel indirectè contrauenturos. Dantes potestatem insuper Cancellario & Vicecancellario Regni Poloniz, pro tempore existentibus, vt postquam in Regnū poloniz Deo fauente venerimus, eosdem articulos eorumq; confirmationem, sub sigillo Regni Poloniz, si id ordines Regni requirent, non expectato alio mandato nro vterq; vel alter eorum extradat, nō obstaute vlla exceptione seu quouis in contrarium mandato. Datum in summo templo ciuitatis nrae Meggyes, sub ipsis comitibus generalibus, octaua die mensis Februarij. Anno Dni millesimo quingentesimo septuagesimo sexto.

STEPHANUS Electus Rex Hzt.

Martinus Berzeuiceius Procancell. Hzt.

## LITERAE CONFIRMATIONIS ARTICULORVM

HENRICO Regi antea oblatorum.

STEPHANVS DEI GRATIA, ELECTVS REX  
Poloniz, magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae,  
Kijouie, Volynie, Podlachiae, Lituaniae, &c. Nec nō Transyuanie princeps.  
SIGNIFICAMUS vniuersis & singulis, pntibus & futuris, per spectabilem  
& magnificum Ioannem Tharlo de Sczekarzouice, Palatinum Lublineh.  
& Capitaneū Pilzneh. ac magnificos & generosos/ Georgium mniszek de  
magna Kunczyce Incisorem Regni, ac Sanocen et Sokalieh Capitaneū,  
Albertum Starzechovvski de Starzechovice Succamerarium Leopoldieh.  
Palatin

Palatinidem Podoliz/ Nicolaum Iazlovieczki de Buczac Palatinidem  
 Rufsiz & Capitancu Lubaczouien. Ioannem de Ostrorog, Martinu Luo-  
 vvski ab Ostrorog, Ioannem Plaza de Mstyczowv/ Georgiu Niemsta de  
 Krzczeczyce/ Adamum Gorayski de Goray/ Stanislau Lafcz de Strze-  
 mielec, Stanislau Pstrokoński/ Ioannem Beldovvski/ Ioannem Radzie-  
 iovvski, oratores ab ordinibus Regni Poloniz, & magni Ducatus Lituani-  
 in Transyluania ad inuitandú nos ad Regnú misfos, oblatos nobis esse pu-  
 blico nomine, articulos seu leges ab ordinibus in Electione Henrici Regis de  
 Repub: sancitos, quarú exemplú lingua Polonica, qua sunt perlatę sequitur.

**Rady Koronne/ Rycerstwo y stany wshelakie Koron-**  
 ny Polskie y Litewskiego narodu/ także y inshych wshytlich państw  
 do Korony należacych/ to sobie v nas wárowáli. Amy wstawia-  
 my y zá práwá wieczne miec chcemy/ iż zá żywotá nášego/ my y po-  
 tomkowie nášy Krolowie Polscy / y ciż Wielkie Ksiązeta Litew-  
 skie/ Ruskie/ Pruskie/ Mazowieckie/ Smoydzkie/ Rjowskie/ Wolyn-  
 skie/ Podlaskie/ Inflanckie/ y inych państw niemamy miánowác/ ani  
 obietác/ ani obierania iakiego stládác zadnym sposobem/ ani kstat-  
 tem wymyslonym Krolá ná państwo successorá nášego wśadzác.  
 A to dla tego/ aby záwždy wiecznemi czasy po zekęciu nášym/ y poz-  
 tomkow nášych wolne obieranie Krolá zostawáło wshem stanom  
 Koronnym. Dla czego y Tytulu Haredis vzywác nie mamy/ ani  
 potomkowie nášy Krolowie Polscy.

A iż w tey zacney Koronie narodu Polskiego/ Litewskiego/ Rus-  
 kiego/ Inflanckiego/ y innych iest niemálo Dissidentes in Religione,  
 przestrzegáiac nápotym iakich sedicyi y tumultow / z tey przyczyny  
 rozzerwánia álbo niezgody religiy. Wárowáli to sobie niektorzy oa-  
 bywátele Koronni confederacya osobliwa/ że w tey mierze in causa  
 religionis máio w pokoju byc záchowáni / ktora my im obiecuiemy  
 trzymác w czale/ czasy wiecznymi.

A w sprawách Koronnych / ktore sie dotykác beda osoby nášey/ y  
 dostoienswá nášego : poselstw do cudzych kráioy wysylánia/ y  
 cudzych także poselstw sluchánia/ y odprawowánia woyst iakich  
 álbo żołnierzow zbieránia álbo przymowánia : My y potomkowie  
 nášy nic záczynác y czynic nie mamy/ bez Rady Rad Koronnych  
 oboygá narodu/ spraw Seymowi należacych ni wczym nie wzru-  
 śáiac. A wśakóż te poselstwa ktoreby sic R. P. niedotykały/ á mo-  
 gly byc wedle ich czásu y potrzeb odprawowane tedy te mamy y  
 bédziem mogli záwśe odprawowác / zá wiadomoscia Pánow  
 Rad Koronnych oboygá narodu/ ktorezy przy nas mieślác beda.

**W**oynie álbo Ruszeniu pospolitym/ nic záczynác niemamy/  
 imo pozwolenie Seymowe wshch stanow/ ani zá gránice Korony  
 ne oboygá

ne oboygá narodu Kycerstwá Koronnego woiennym obyčajiem wywodzie żadnym sposobem/ani prosba nášo Krolewstwa/ani plácentiem piáci grzywien super hastam, my y potomkowie nášy Krolowie Polscy nie mamy/ y slowem nášym krolewstím przyrzekamy. Wszakże ieslibysiny za wchwała Scymowa ruszenie pospolite wczynili/iednáf nie dlużej mamy dzierzec poddáných nášých ná miescu tam kandy im wiciáni ostatecznymi/ to jest listy woiennymi/ czas y miejsce oznáčemy iedno dwie niedzieli. A ieslibysiny za pozwoleniem wšech stanow za granice poddáne swe wywieść chcieli/á oni nam tego dobrowolnie dozwolili/tedy ná každého z osobná ieznego żadney osoby nie wyimuiac/ także y słáhcica piešnego wojny nie służyć powinneho/ powinnišiny im dać niź sie z granic ruszemy/ po piáci grzywien / á nie mamy ich dlużej trzymać ná żołdzie tych piáci grzywien/ iedno czwierć roku. Rozdziału żadnego ná części wojsk tak wielkiego iáko y máłego nie czyniac miedzy nimi. A ieslibysiny ich do dwu Niedziel nie ruszyli za granice / tedy przy nas dlużej trwać nie beda powinni. A czasu woyny bedziemy potrzeby wšyškíe koštem swoim odprawowac/ iáko działá/ prochy/ Pustáczze/ Draby/ y stráž wšeliáko.

Gránice Koronne oboygá narodu y wšyškich pańštw do Korony naležacych/ od wtárgnienia nieprzyaciela wšelakiego/ obrona ožpátrowac nákladem nášym mamy / y powinni bedziemy y potomkowie nášy/ oštáwuiać quarte w mocy wedle Statutu Polskiego.

Czešto sie teź to przytrafiac moźe/ iź miedzy tak wiela Senatow/ sentencye/ zdánia y rozumienia być moga rozne/ á nie ná wšem zá wždy zgodne w sprawách wšelakich. Przeto my y potomkowie nášy wladzo swo nie concludowac nie mamy / ale sie co napilniey stárac/ á byšiny wšyškíe do iedney sentencyey przywieść mogli/ ráz wážíac wšyškíe wywody ich/ ktoreby sie z právem wolnościami pospolitemi/ y z wietšym poźytkiem K. P. pokazowali/ á ktoreby wolnościam/ právom/ y swobodom wšyškim pańštwom nádánym przeciwnie nie były. A ieslibysiny ich do iedney á zgodney sententey przywieść niemogli/ thedy przy tych conclusyá nášá zoštáwac ma/ ktorezyby sie nablížey ku wolnościam/ právom á zwycážom wedle praw každey ziemie/ y dobremu K. P. stániali/ okrom spraw Seymowych/ ktore sie zwyklem obyčajiem z wiadomościami y przyzwoleniem wšech stanow odprawowac máia. Gdyž to jest rzecz pewna y došwiadczona/ iź sama iedná osoba krolewska y tak wielkich pańštw tego Krolestwa/ wšyškíem spráwom zdolac nie moźe/ zá cžymby w nieczod y w niebezpieczeństwo Koroná wpaść moglá. Przeto wstáwiamy/ y zá wieczne práwo mieć chcemy/ á by

kaźdego

Każdego Seymu wálneę náznáczeni y miánowáni byli z Kád Kó-  
 ronnych osob heshnásce/ták z Polski iáko y z Litwy/y z tnych páństw  
 do Korony należócych/z wiadomościá wshch stanów ku innym w-  
 rzednikóm Koronnym/Polskim y Litewskim/którzyby przy nas w-  
 skáwiżnie byli/ przestrozegáiąc osoby y dostoiénstwa nášzego/ wol-  
 ności pospolitey bez których rády y wiadomości/ nic my y potom-  
 kowie nášy Sýnié nie mamy/ ani bédziemy mogli w spráwách po-  
 tocznych (nie wzruszájąc nic Seymowych.) A ci Pánowie bédá  
 powinni przestrozegáć/áby we wshstkich spráwách nic sie nie dzia-  
 ło contra dignitatem nrám, y przeciw práwu pospolitemu / z częgo  
 potym bédá powinni respondowác ná Seymie wálnym blifto  
 przyšlem. A wshstke každemu z pánow Kád Senatorów przyre-  
 cháć do nas ile kroc ktory raczy/ y obecnie miešćác wolno ma byc/  
 y do tey spráwy y do káżdey inney iáko Kády przypuščzamy/ y o  
 wshstkiem rádzié y wiedzyé powinni bédá/ták że ci Deputáci nie  
 przed žádnym z nich miec nie bédá wiecey/okrom tego że inż oni do  
 czásu swego obecnie powinni bédá miešćác przy nas. Niezámiecha-  
 wájąc obyčzáiu stárego/opisowánia listy nášemi ad confiliarios ab-  
 sentes. gdy sie co takiego trafi/ náznáczenie tych Senatorów ná sey-  
 mie ma byc zaráz osob heshnásce / ná káżde poltóká osob czterzy/ie-  
 den z Biskupów/ieden z Woiewod/á dwa z Kástelanów/ a máio  
 iść koleis iáko w Kádzie siedzo. A iesliby ktory w swey koleicy zo-  
 stáć niechciál/ále per aliquod legale impedimentú nie mogli/áby sie zá-  
 raz tárnže ná seymie opowiedziál / á inšy ex ordine ná tego mieysce  
 necessario náznáczony byl / á ci máio miec opátrzenie z stárbu nášez-  
 go/y potomków nášych. Biskupi z Kúskich kráíow y inni swieckie  
 go stanu Senatorowie/káždy ná swe pułtoká po piáci set złótych.  
 A pánowie Duchowni kráíow Polških tego nie potrzebuia/ gdyż  
 to dobrze opátrzeni.

Seym Wálny Koronny/ wedwie lećie nadálen ma  
 byc skłádán/á gdsieby tego bylá pilná á gwałtowná potrzebá K.  
 P. tedy zá ráda Pánów Kád oboygá páństw/iáko czás y potrze-  
 bá K. P. przenosic bédzie/ powinni go skłádác bédziemy. A dluz-  
 sey go dzierżec nie mamy/ nadáley do heshci niedziel : á przed táko-  
 wemi seymy w Polsce wedle zwyczáiu/á w Litwie wedle stáututu  
 wielkiego K. Litewskiego Seymiki powiátowe byc máio/iáko w  
 Kole/ y w Korczynie Seymik gówny bywa/ tákże w Lithwie w  
 Wólkowisku gówny Seymik byc má. Ná ktore seymiki przez pa-  
 sy swe potrzeby przypáde/zwytkým obyčzáiem oznáymiać mamy.

Obieciem teę słowem nášzym Krolewskim/ iž my n

2

potomkowie

potomkowie nášy Sygnetu żadnego vżywác nie mamy ani pieczęci osobney w sprawach R. P. należących tam intra quā extra Regnum, iedno Koronnych pieczęci/ktchore przy Kānczlerzách y Podkānczlerzách sa/ tak Polških iako y Litewških.

Urządy Koronne oboygá narodu w czale zachowane być máio/ także y dworskich urzędow z umnieyszać y zaktumiąc nie mamy/ ale owšem ludziom státecznym godnym y zasłużonym oboygá narodu a nie obcym/ gdyby kolwiek wákowáły/ powinni bodziem dáwác.

Aby wacpliwosc żadna okolo gruntow Slácheckich nie byłá/ wolne z awždy ze všemmi pożytkami ktoreby sie kolwiek ná ich grun- ciech pokázowáły. Też y Krusice wśelakie y okná solne zostáwác máio / a my y potomkowie nášy przećázýwác im nie mamy/ czáśy wieczarni wolnego vżywánia.

Także obiecuiem/ iż wykładow nie przepuscimy/ ani wywodow żadnych z práwá obcego/ aby dánný z przodkow nášych dobr práwem dziedziczným nádanný/ máły być zá lenná peczýtane/ tylko ná ktorychby stáło miánowicie że so nádáne iure feudali.

Stárostkowie pográniżnych y sádownych zamkow/ y miast glos- wnych/ także y miastá glosne ktore Stárostw niemáio/ przysiegác Krolowi y Krolóstwu máio/ iż tempore Interregni Zamkow y miast spuszcžác nie máio ku skłodsie R. P. nikomu inšemu/ iedno Krolow- wi wolnie zá zezwoleniem všech obránemu y kercerowanemu pod utráceniem poćziwości/ gardlá y máietności.

**K**roná Krolstwa Polskiego ma być w Skárbie Koronnym w Králowie chowana/ przez Páná Podskárbiego Ko- ronnego/ zá pieczęciami y kluczami Senatorow tych/ to iest Kásiel- laná Králowskiego/ Woiwoda Králowskiego/ Poznánskiego/ Wileńskiego/ Sándomitskiego/ Kaliskiego y Trockiego/ ktorzy iey otwárzác nie máio/ iedno zá zezwoleniem spolnym všech Kad Ko- ronnych y stanow. A wśákoż niebytnosc ktorego z nich przy choro- ba albo imie legale impedimentum przekázác nie ma spolnego zez wo- lenia/ owšem absens zá obwieśżeniem innych Senatorow/ powie- nien támże klucz swoy do innych kolegow przestác. A iesliby ktorego śmierć záślá/ tedy inni Kolegowie presentes moc máio zamek iego otworzyć y pieczęć odebrzeć.

**S**prawiedliwosc popsolita sádowná niektchore kráie Korony Polskiej sobie zwóliły/ zeymniac io z osoby nášey/ czego my im dozwalamy y hánowác nie mamy/ z tym dokládem że y iny ktorzyby chcieli także v siebie postanowic wolno być ma z awždy/ a popráwá iey ma być wolna zá spolnym ich dozwoleciem A iesli-  
by sie

by sie im zdáło zášie ia ná osobe náše Krolewsta wlozyć / thedy ia powinni badziem ná sie przyiac my y potomtowie náhy. Tázte tež pánowie rády wšyškíe y stany Wielkiego X. Litewstiego / y ziem Wołyńskíey / Rujowskíey / Brácláwskíey / ktore sie práwem Litewskím sádzá / to tymže sposobem postanowili / iž do seymu przyszłego ná Koronátio náše złożonego / praw swych poprátwic / y obyčaj spráwiedliwosci miedzy sobá postanowic máio. A iáko oni miedzy sobá postanowio / y ná co sie wiedzá czése tych ktorzy sie práwem Litewskím sádzá / zgodzi / to my wšyškto przy Koronátiey nášey poprzyšiac powinni bedziemy / y nápotym tázte praw swych y sádown poprátwowác im bedzie wolno záwždy.

Osobliwie to wárujemy / iž podatkow áni poborow żadnych ná imionách nášych Krolewstkich / y Kad Duchownych / tázte Cel nowych ná miastách nášych w Polsce y w Litwie / y we wšyškich ziemiach do Korony naležacych / kładác y postanáwiác nie mamy / bez zwolenia wšech stanow ná Seymie wálnym. Ani tež inonopolná rzeczy tych ktore z państw Koronnych táz Polskich iáko Litewstkich pochodzą / wstáwiác dopuścić nie mamy.

A iž ná małženstwie nášym wiele X. P. należy / tedy obiecujemy y przyrzekamy zášie y zá potomtci náše Krole Polskie / nigdy nie niestánowic / áni przedsie brác okolo małženstw nášych / mimo wiádomosc y przyzwolenie Kad Koronnych oboygá narodu. A okrom tákowych przyczyn ktore pisinem y slowem Božym sá wyrażone / żadnych occázij do niemieškánia powinnego w małženstwie álbo do rozvodu sukác sobie nie bedziemy.

Conditione wšyškíe przez Božih náše imieniem nášym podáne y vmocnione wypelnic wšyškíe powinni bedziemy / y slowem nášym przyrzekamy / to wšyškto y coby iedno słwiec iezicze wolności praw swych / stany Koronne oboygá narodu nam przy Koronacyey podáli / przymuiemy y przyiac mamy / poprzyšiac / wtwierdzić / y ná potomne czásy mocno trzymác / wypelniác powinni testesmy y obiecujemy / pod wiára y przysięga nášá / slowem nášym przyrzekamy / wtwierdzamy ná wieczne czásy. A ieslibysmy (czego Bože wchomay) co przeciw práwom / wolnościám / árttykułom / conditionom wykroczyli / álbo czego nie wypelnili / tedy obyvátele Koronne oboygá narodu od poslušénstvá y wiáry nam povinney wolne czynimy.

Stánowiono y pisáno to wšyškto przez Rády Koronne oboygá narodu / Rycerstwo y Stany wšech państw do Korony naležacych / ná Seymie pospolitym Ellectionis pod Wárszawá / przy wsi Kámionney / dnia dwunástego Máia / Roku Božego Tysiacnego Piásetnego Siedmdziesiatého Trzeciego. B ij



Quos quidem articulos seu leges in omnibus earum punctis & conditionibus, approbandas, roborandas & confirmandas duximus, approbamusque roboramus & confirmamus per presentes literas nras. Decernentes illas perpetuas, indubias ac inuiolabilis firmitatis robur obtinere debere, promittentesque sub iuramento illas in predictis omnibus earum punctis, & conditionibus, sine ulla excusatione & exceptione firmiter in concusse & inuiolabiliter tenere, obseruare, adimplere & exequi & teneri obseruari, adimpleri & exequi facere. Præterea promittimus, si ultra has leges seu articulos suas præscriptos, ordines aliquas alias de Repub: in conuentu Regni Andreouiz, vel Cracouiz circa coronationem nrām sanctient, & nobis offerent, approbare, roborare & confirmare exequique ac adimplere sine ulla exceptione. Dantes potestatem insuper Cancellario & Vicecancellario Regni pro tempore existentibus, ut postquam deo fauente feliciter in Regnū Poloniz uenerimus, hanc eorundem articulorum seu legum confirmationem, ac confirmationem de facto articulorum & legum, quæ ante coronationem nrām Andreouiz vel Cracouiz sanctientur, sub Sigillo Regni Poloniz, ordinibus, Terris ac subditis nrīs qui eam requirent, nõ expectato alio mandato nrõ, uterque uel alter eorum extradat, non obstante ulla exceptione seu quo uis in contrariū mandato. Quod uero ad articulum inter cæteros in conuentu Electionis Henrici regis latum de matrimonijs regum attinet: cum iam sit constitutum postulanti bus nrīs oratoribus de matrimonio nostro cū Serenissima principe Anna, Serenissimi olim principis dñi Sigismundi Augusti sorore/id quod hac de re iam constitutum est, & inter cæteras conditiones oblatis Regni nobis propositum, uoluntarie & libenter bona fide adimplere pollicemur. In cuius rei fidem lrās hæc manu nrā subscripsimus, sigillumque nrūm, quo ad præsens in Transyluauiā utimur, nrīs appendi iussimus. Actum & datum in summo templo ciuitatis nræ Meggyes/sub ipsis comitijs gñalibus, octaua die mensis Februarij. Anno Dñi millesimo quingentesimo septuagesimo sexto. Præsentibus spectabilibus, magnificis/Generosis ac Egregijs, Ioanne Tarlo de Sczekerzowice/Palatino Lublineñ & Capitano Pilzneñ, Georgio Mnizek de magna Kunczyce Incitore Regni, ac Sanoceñ & Socalieñ Capitano, Alberto Starzechowvski de starzechowice Succamerario Leopoliē, Palatinide Podoliz, Nicolao Iazlovvieczki de Buczacz, Palatinide Russiz & Capitano Lubaczowieñ/Ioanne de Ostrog, Martino Luovvski ab Ostrog, IOanne Plaza de mstyczowv, Georgio Niemsta de Krzeczowice/Adamo Gorayski de Goray, Stanislaw Lascz de strzemielecz, Stanislaw Pstrokoński, IOanne Beldovvski, IOanne Radzicowvski, Oratoribus Regni Poloniz. Item, spectabilibus, magnificis & generosis, Dño Christophero Bathori de Sumlio Comite perpetuo comitatus Biorieñ, fratre nrõ obseruañ, Christophero Hagemas de Berego, Comite perpetuo Comitatus Zolnok mediocris &c, Stephano Bathori iuniore

ore de Sumlio & nepote nro, Samuele à Zborovv aulę nrę familiari, Vaſ-  
 lentino Teorcog de Eminig Comite perpetuo Comitatus Huniadien/ac  
 aulę nrę familiari, Georgio Bamfi Lozoncy Capitano aulę nrę familia-  
 rium & conſiliario nro, Ladislao Geſtaffi de Ratot conſiliario nro, Alexan-  
 dro Kendi de Lona conſiliario nro, Ladislao Chaki de Kereſczeg, Stepha-  
 no Tompa Bano nro diſtrictuũ Caranſebes & Lugas, Volphgango Bamfi  
 Comite comitatus Dobocen, Baltazaro Iakchi de Kuſaly aulę nrę familia-  
 ri, Franciſco Kendi de Radnot, Comite comitatus de Kikeleo, Stephano  
 Apaffi præfecto arcis nrę Fogaras/Volphgango Bethlen, Blaſio Kamoty  
 & Thoma Thorni aulę nrę familiaribus / Nicolao de Viſſelen/ Emerico  
 Suliok de Zopor magiſtris protonotarjſ nrjſ, Gabriele vites Comite co-  
 mitatus Torden/ Gabriele Pœocri de Petrouinia, Nicolao Valkai/ Gabriele  
 Chaki de Palota/ Georgio Vas de Czegie, & IOanne Chefei de Nozali  
 Comitibus comitatus Coſofien, Michaelę Cornis de Erdco Zentgeorgj  
 Comite fodinę nrę ſalium Siculicalium, Franciſco & Emerico Lazar lu-  
 dicibus Regjſ ſedis nrę Siculicalis Maros, Volphgango Cornis de Zent  
 pal, & Michaelę Petki ſedis Siculicalis Vdvarſeli Iudicibus Regjſ, Augu-  
 ſtino Heidvig Regio iudice Cibinię, Proceribus, Dignitarijſ, Officialibus,  
 ac Nobilibuſ, Polonię & Tranſylvanię, & aliſ quam plurimis, omnium  
 ſtatuum & ordinum Regni noſtri Tranſylvanię, & partiũ Vngarię ſibi an-  
 nexarum legatiſ,

STEPHANUS ELECTUS REX ſzt.

Martinuſ Berzeuiceiuſ Procancell. ſzt.

## L I T E R A E C O N F I R M A T I O N I S G E N E R A L I S.

STEPHANVS DEI GRATIA ELECTVS REX  
 POLONIÆ, Magnus Dux Lituaniz/ Ruſiz/ Pruſiz/ Maſouiz, Samogitiz,  
 Kijouiz, Volyniz, Podlachiz, Liouonizq, &c. nec nō Tranſylvanię princeps.  
 S I G nificamus hiſce literiſ nrjſ, quorũ inter eſt vniuerſiſ & ſinguliſ, præ-  
 ſentibuſ & futuris, Quia nos conſideranteſ erga noſ ſingularem propen-  
 ſionem ac ſingularia ſtudia conſiliariorũ, dignitariorũ, officialium no-  
 bilium/ omniumq; ſtatuum ac ordinũ Regni Polonię & Magni Duca-  
 tuſ Lituaniz, Terrarũq; ac dominiorũ njſ annexorũ, quod noſ potiſſi-  
 mum inter ceteroſ principeſ Chriſtianoſ ad aſtigiũ Regium voluntari-  
 buſ ac ſuffragjſ ſuiſ extulerint/ Regemq; ſuum & eundem magnum Du-  
 cem iure Electioniſ ipſorum, libere creauerint, cum bona & matura deli-

B in beratione,

beratione, ac ex debito & officio nostro, secutiq; vestigia antecessorum no-  
 strorū, Diuorum Poloniae Regum & Magnorum Ducum Lituaniae, omnia  
 priuilegia, donationes, inscriptiones, adualitates, libertates, prerogatiuas  
 immunitates tam Regni & magni Ducatus, quā terrarū earundē cōmun-  
 nes, ipsi coniuictim aut separatim concessas, quam priuatarū personarū,  
 cuiuscūq; status, conditionis, sexus existentium, ciuitatum, oppidorum, & lo-  
 corum quorūcūq; priuatas, Ecclesiasticas & seculares cuiuscūq; generis,  
 per antecessores nros Regni Poloniae, ac magni Ducatus Lituaniae, Terra-  
 rumq; nrs coniuictarum, Reges/Principes/Duces ac dominos, tam in toto  
 quam in parte, praesertim vero Casimirum magnum, Lodouicū Lois nun-  
 cupatum, Vladislaum secundū Jagielonem dictum, fratresq; eius, Nichol-  
 dum & Sigismundū magnos Duces Lituaniae, Vladislaum tertium, Casi-  
 mirum tertium, Jagielonis filios, Ioannem Albertum Alexandrum, Sigisi-  
 mundum primum, Sigismundum secundum Augustum, ac Henricum Re-  
 ges Poloniae, & magnos Duces Lituaniae, ac etiam per magistros Prussiae,  
 Archiepiscopos, Episcopos, magistros, praecipuos, Liuaniae, Duces, prin-  
 cipes, ac Dños Terrarū Russiae, iuste & legitime emanatas & concessas, ac  
 iuri cōmuni vtriusq; gentis non contrarias, ac item iura/leges, statuta, con-  
 stitutiones, ordinationes, libertates ac immunitates, in conuentibus Regni  
 quibus libet legitime sancitas, nominatim autem libertates & leges, in con-  
 uentu Electionis Henrici Regis Iatas, ac quae in conuentu Andreouicū  
 vel coronationis nrae ferrentur, & nobis exhibebuntur. Ita tamē vt hae spe-  
 cialitas generalitati, nec generalitas specialitati deroget. Tum etiā conditio-  
 nes per Oratores nros cum ordinibus pactas & conuentas, & à nobis ap-  
 probatas. Quorū omnium praemissorū tenores tanti esse volumus, ac si hisce  
 literis de verbo ad verbū insertae sint, in omnibus earum articulis, punctis,  
 clausulis, conditionibus, approbandas, roborandas & confirmandas duxi-  
 mus, approbamusq; roboramus, confirmamus per praesentes literas nras.  
 Decernentes illas perpetuae, indubiae, ac inuolabilis firmitatis robur obti-  
 nere debere. Recipimusq; spondemus & regio verbo nro pollicemur, illas  
 in praedictis earū punctis, articulis, clausulis, conditionibus firmiter, in con-  
 cussē, inuolabiliter tenere, obseruare & implere, & exequi, ac omnibus & sin-  
 gulis ex nris satisfacere cum effectu, & teneri obseruari, & exequi facere. Item  
 pollicemur, recipimus ac spondemus, quod omnia per hostes finitimos in-  
 iuste à Regno magnoq; Ducatu Lituaniae, & dñis earūdem quocūq; modo  
 occupata, vel bello, vel quo vis alio modo distracta, ad proprietatem & vni-  
 onem eiusdem Regni Poloniae, magniq; Ducatus Lituaniae aggregabimus,  
 neq; fines Regni & Magni Ducatus Lituaniae minuemus, sed pro viribus  
 nostris proferemus & dilatabimus. Quod si aliquid cōtra libertates & im-  
 munitates, iura, priuilegia praedicta Regni & Magni Ducatus Lituaniae,  
 ac caeterarum Prouintiarum nris annexarum fecerimus, non seruantes (quod  
 absit) aliquid illorum in toto vel in parte; id totum irritū & inane nulliusq;

MOMM

momenti fore decernimus & pronuntiamus. Quod vero supra hęc literis privilegia libertates Ecclesiasticas cum ceteris confirmavimus, id nihil articulo iuramenti derogare volumus, videlicet pacem & trāquilitem inter dissidentes de religione tuebimur & manu tenebimus, &c. quem inconculse firmiter & inuiolabiliter, ac cum effectu nos obseruatuos promittimus ac spondemus. Dantes insuper potestatem Cācellario & Vicecancellario Regni Polonię pro tempore existentibus, vt postquam deo fauente feliciter in Regnum Polonię venerimus has lras confirmationis generalis, iurium, Priuilegiorum, & libertatum Regni, ac magni Ducatus ac Terrarum nřs annexarum, cum confirmatione de facto articulorum & legum, quę ante coronationem nostram Andrecouię vel Cracouię santientur (sub sigillo Regni Polonię/ ordinibus, Terris ac subditis nřis qui eam requirunt, nō expectato alio mandato nostro vterq; vel alter eorum extradat, non obstante vlla exceptione seu quo vis in contrarium mandato. In cuius rei fidem lras hęc manu nřa subscripsimus, sigillumq; nostrum quo ad pręsens in Transyluania vtimur, nřs appendi iussimus. Datum in summo Templo ciuitatis nře Meggyes, sub ipsis comitēs generalibus, die octaua mensis Februarij, Anno Domini Millesimo Quingentesimo septuagesimo sexto.

STephanus Electus Rex szc.

Martinus Berzeuiccus Procancell. szc.

**A** ták my wyššey pomienione Kádn Koronny z przerwężonemi Stany Koronnemi/rozumieiac to byc rzez potrzebno/ áby tá przysięgá Krolá Pána nášego obránego byla co naprzędy do wiadomości wšech ludzi przywiedzioná/ vzyliſmy Jego Mieczi Pána Walentego Dembienſkiego z Dembian Kánclerzá Korony Polſkiej/ áby te wšyſtkie liſty/ ktorych oryginały przy ſobie ma/ do druku podał/ a potym káždy exemplarz z nich dla perwicykcy wia- ry r. ka wlaſno podpisał/ y pieczęcio ſwoia zápieczętowác y do wšech ziem/ Woiewodztw y Powiatow Koronnych/ tudzieſz do wšyſtych pańſtw Koronie naležacych rozſylác kázał. Gdzie przytym wšech w obec Staroſtow y innych namiestnikow ták w Koronie iáko y w pańſtwách do niey naležacych będących : nápominaamy ábyſcie W. M. przerwężone liſty álbo tákowe Krolá Elekta nášego/ praw y ſwobod poprzyſięzenie / nie thylko do Kſiag Grodzkich wpisać/ y z nich to ludziem tego potrzebuicym wydawác/ ále też to wšędzie przez woźne ziemſkie iáwnie ná mieyſciách poſpolitych obwoływác/ y wšem do wiadomości przywodzić z powinności vřzedow ſwoich nie zániecháli/ y owšem tym ktorym naležy to vczynić bez wšelkich odwoł roſkázáli. Dan z Kráková/ tertia die mensis Martij, Anno Dñi 1576.

*Oratores imperatoris  
ad oratores Polonos  
responsum nomine imperatoris Maximiliani, regis Poloniae electi, de  
iuramento ab imperatore praestando etc. datum.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 163-164v.*

Sacra Caesarea Maiestas, Dominus noster clementissimus, benigne intellexit, quae Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae oratores<sup>1)</sup> scripto denuo replicarunt. Quemadmodum vero Maiestas Sua Caesarea, quod et saepe antea demonstravit, ab initio et dum primum ad inclytum istud Regnum Poloniae ac Magnum Ducatum Lithuaniae animum adiecit, non privatum aliquod emolumentum, sed id unum spectavit, ut eiusdem Regni et Magni Ducatus dignitati et rationibus simulque universae Reipublicae Christianae quieti et tranquillitati consultum esse posset, sic et nunc prae oculis habens ruinam et interitum ex intestina civium dissensione expectandum, cum illa, sicut omnibus Rebuspublicis semper fuit exitiosa, ita Poloniae quoque Regno alium eventum non videatur esse allatura, Maiestas Sua, quamvis bonis et iustis mediis suum ad Poloniae Regnum ius acquisiverit legitimeque electa sit, neque forte aliae opportunae idem ius suum prosequendi rationes defuissent, noluit tamen prius, quam omnes aliae viae atque media ad saniora consilia cives revocandi frustra essent tentata, quicquam in eo negotio suscipere aut festinatione aliqua dissidentium animos magis exacerbare. Cui suo instituto etiamnum insistens, Regni ordinibus per suos Varsoviam destinandos oratores litterisque universalibus pacis et concordiae consilia amplectenda proponere ipsisque permittere decrevit, ut quibuscunque mediis et rationibus ad sananda Reipublicae vulnera et concordiam ineundam descendere possint, salva tamen Maiestatis Suae dignitate. Ita scilicet, ne Bathoreus, Caesarea Maiestate longe inferior, non sine gravissima contumeliae nota ac totius Reipublicae Christianae detrimento et exitio ipsi praeferatur.

Et quia Serenissimae Infantis persona huic negotio est annexa, Serenissimus Maiestatis Suae filius, Archidux Ernestus, eidem Infanti matrimonio, si ipsis ordinibus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae ita visum fuerit, iungatur. Dabit autem Maiestas Eius oratoribus suis talia mandata, quibus ad omnia ea, quae ad pacem et concordiam uspiam pertinere possunt, ita sint instructi, ut ordines et status nihil plane desideraturos confidat. Quod si vero pars adversa his iustis et honestis rationibus et mediis locum dare nolit, sed in sua opinione persistat, utique nec Caesarea Maiestas suae dignitati et iuribus tuendis deesse suosque deserere poterit. Imo quam primum per eos, qui Maiestatis Suae Caesareae partes sequuntur, certior facta fuerit de adversariorum suo in proposito pertinacia, in Regnum primo quoque tempore properabit.

De articulis Serenissimi Regis Henrici et primo quidem de successore constituendo Caesarea Maiestas Dominorum oratorum replicationi benigne acquiescit, super iisdem articulis iuramentum praestare parata ac de praestito privilegium fieri curatura.

Et quia Domini oratores quoad obedientiae renuntiationem Maiestati Suae talem se cautionem litteris suis praestituros offerunt, quod operam dare iustisque ac necessariis rationibus hoc apud Regni status efficere conaturi sint, ut quemadmodum praedicto Serenissimo Regi Henrico ea de re cautum erat et interpretatio facta, qua scilicet ratione articulus ille intelligi atque haberi deberet, ut Maiestati Suae ordines idem praesentet et faciant, Maiestas Sua oblationem hanc benigne acceptat, istud tamen dicto privilegio expressura iuramentum ea conditione praestitum esse, ut posterior iste articulus de obedientia renuntianda Maiestati Suae ab ordinibus Regni ita, uti praedicto Serenissimo Regi Henrico factum fuit, tempore coronationis interpretetur hacque de re Maiestati Suae per status caveatur. Caesarea enim Maiestas Sua omnino sibi persuasum habet Regni ordines Maiestatem Suam haud deteriori loco vel conditione quam Regem Henricum habituros esse.

Conditiones Maiestas Sua confirmabit, reservata in quibusdam, quae a Maiestatis Suae oratoribus non oblata, sed a statibus et ordinibus profecta additae sunt, facultate<sup>a)</sup> cum iisdem tractandi ac omnino ante coronationem conveniendi et concordandi.

Titulo autem Maiestas Sua interea in negotiis Polonicis non alio utetur, quam Romanorum Imperatoris ac Regis Poloniae etc.

Ad praesidia quod spectat, Maiestas Sua pro internis centum florenorum millia ab oratoribus Maiestatis Suae<sup>2)</sup> Warsaviae promissa offert. Extra Regnum vero non longe a confiniis exercitum paratum instructumque habitura est, ut, si necessitas postulet ipsaque Caesarea Maiestas ea de re certior facta fuerit, exercitus ille mox praesto esse possit.

Postremo Maiestas Sua ipsis Dominis oratoribus extractum nonnullorum capitum, quae in litteris Turcicis comprehensa res Polonicas concernunt, exhibet, Caesaream suam benevolentiam iisdem propenso animo deferens. Actum Viennae die vigesima secunda Martii anno Domini MDLXXVI.

*In dorso: Postremum responsum pro oratoribus Polonis.*

a) in ms. facultatem

1) Ioannes Krotoski et Ioannes Demetrius Solikowski.

2) Gulielmus a Rosenberg, Matthias a Logau, Fabianus a Schönau.

N. 58.

Cracoviae, 5.IV.1576.

*Igmotus*

*ad quendam episcopum*

*de duobus regibus Poloniae electis, de iuramento ab eis praestito, de eorum incerto in Regnum adventu etc.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 194r-195.*

Cracoviae 5 Aprilis anno Domini 1576.

Post Caesarianorum omnium, potissimum vero Diducii<sup>1)</sup> illius, in Hungaria olim Quinque Ecclesiarum Episcopi, haeticorum antesignani, qui sibi Caesaris ad Polonos oratoris epithetum titulumque usurpabat eoque sese defendebat, ac Magnifici Domini Castellani Czechoviensis<sup>2)</sup>

e Cracovia a Bathorianis eiectionem expulsionemque, duos (proh dolor!) electos Reges, veluti in coelo duos soles, eorumque in Poloniam adventum hactenus perpetuo expectamus. Uter autem illorum prius huc sit venturus, dubium est prorsus adhuc nobis omnibus. Caesarem ferunt Viennae 23 mensis Martii in Divi Augustini templo oblatos sibi a Caesarianis articulos iuramento suo solenniter confirmasse hucque in Poloniam profectionem suam cum magnis copiis moliri. Caesariani alia adhuc comitia ad 9 Aprilis mensis Warschaviae edixerunt, eo fortassis consilio, quod ad perfectionem pertinere putent non duos, sed tres Reges a principio etiam eligi oportere. Omne siquidem trinum est perfectum et ad salutandum Christum, novum Regem natum, non duos, sed tres Reges ab Oriente legimus venisse.

De Stephano vero Bathori etsi prius varii diversique hactenus erant rumores, nunc tandem postremo eum 6 Aprilis Leopolim in Russia ingressurum, Cracoviam vero ad maximum ad proximas Paschae ferias omnino venturum affirmant. Non desunt tamen, qui istis omnibus rumoribus non credant cum Divo Thoma Apostolo: cum viderint, tum demum credituri. Ita praeter rumores certi nihil habetur. Sed quemadmodum in fide, aliud mane, aliud in meridie, aliud vesperi, varia credunt, ita quoque de nostrorum heroum adventu varii varie fingunt, ne dicam mentiuntur. Interim autem hoc Regnum nihil aliud quam merum, purum, putum latrocinium est factum: bonorum direptiones, invasiones, homicidia, omnia mala impune patrari videre licet. Modo aude et fac, nihil omnino est, quod aliquas poenas metuas. Et si unquam aliquando, nunc nunc quam maxime Poloniam nostram omnibus hostibus vicinis esse expositam quis non videt? ita ut liberum sit cuicumque huc venire, libere eamque occupare, et qui prior tempore iure prior futurus, iuris communis est regula. Non sunt facienda mala, ut eveniant bona. At Poloni nostri per contrarium, ut semper solent, de industria nunc fecerunt mala constanterque omnes affirmant omnia bona inde eventura. Quod si ita futurum sit, cui dubium hoc fore non illorum cura, verum maxima erga nos Dei misericordia, qui ex malis etiam novit ac potens est facere bona.

Pacta conventaque seu ipsos articulos, a Regni Poloniae proceribus ipsi Stephano Bathori electo Poloniae Regi oblatos, typis excussos ac per ipsum electum Regem anno hoc currenti 8 Februarii in Hungaria in summo templo civitatis Meges<sup>3)</sup> appellatae iureiurando publice praestito solenniter confirmatos, Reverendissimae Paternitati Vestrae gratificandi studio mittendum duxi. Inter quos quidem articulos unum articulum orthodoxae catholicaeque fidei nocentissimum perniciosissimumque approbatum esse constat, Regemque nostrum electum omnem sibi contra haereticos agendi viam praeclusisse. Quod scilicet pacem tranquillitatemque inter dissidentes de religione sit tuiturus, nec quenquam nec iurisdictione sua nec antecessorum suorum Poloniae Regum quavis autoritate religionis ergo opprimi est permissurus, nec ipse oppressurus, cum eius contrarium, si saperet, iurandum sibi fuit, quod videlicet nullam de religione dissensionem discordiamque inter subditos suos fieri sit passurus, verum pro suo catholico officio omnes eo compulsurus, ut semel iam inde a sexingentis multis annis recepta catholicaque fide in pace tranquillitateque sine ulla contentione viverent, ut multitudinis omniumque hic credentium cor unum sit et anima una. Et ut nihil prorsus contra haereticos agere sibi liceat. Iuravit etiam nullam a quoque ab hoc suo egregio iuramento absolutionem se petiturum nec sponte oblatam suscepturum. Hinc, hinc illae lachrymae, hoc est, quod author noster voluit, talem

Regem nostri per saxa, per ignes, per montes, per multas tribulationes sibi quaesiere, qui haec egregia illorum Epicurea fere placita illis approbaret, ut quicquid velint et credere et praeterea decimas rapere, ecclesias spoliare, bona earum diripere omniaque sacra in prophanos abusus impune convertere illis liceat. Ô Omnipotens Deus, unicae tuae catholicae fidei tuisque in hoc Regno ecclesiis miserere.

Eadem mea opera electi nostri Regis imaginem Reverendissimae Paternitati Vestrae mitto, ut in absentia eius heroicam imperioque dignam faciem Romae etiam in Capitolio intueri admirarique liceat. Vehementer mihi dolet Regem hunc nostrum cum tribus tantum dentibus<sup>4)</sup> esse depictum. Quod si cum tot vel paucioribus etiam dentibus sponsam hic fuerit nactus, revera simul sic iuncti vix quinque dentes habituri. Et quomodo tandem cum tot paucis dentibus hoc imperium poterit esse diuturnum? Vereor, ne iterum alios nobis Reges propediem eligere cogamur. Ita nihil aliud hic acturi, quam novos Poloniae Reges perpetuo electuri. Utinam Caesar plures habeat dentes.

1) *Andreas Dudith (Dudycz, 1533 - 1589).*

3) *Meggyes, opp. in Transilvania.*

2) *Stanislaus Tarnowski (post 1541 - 1618).*

4) *allusio ad insigne gentis Bathoreae (tridens).*

N. 59.

S.l., [post 21.IV.1576].

*Ignotus*

*ad quendam episcopum*

*de Stephani Bathorei, regis Poloniae electi, per Russiam in Poloniam ingressu.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, f. 118.*

Iam istas ad Reverendissimam Paternitatem Vestram quinta Aprilis ante meridiem obsignaveram litteras ad postamque tradideram, et ecce eodem die a prandio duo nuncii, nobiles Gleboski<sup>1)</sup> et Comorowski<sup>2)</sup>, necessarius meus, cuius germanam sororem germanus frater meus duxit uxorem, a Rege electo Stephano Bathori cum litteris Cracoviam venire, pro certissima re refferentes se praedictum Regem facie ad faciem, oculo ad oculum in Russiae terris inter Sniathinum, primum in Russiae finibus fortalitium, et Leopolim omnino vidisse ac a Palatini Cracoviensis Zborowski<sup>3)</sup> Bathorianorum currus et aurigae factoribus in quibusdam ibidem in Russia eius bonis, Thumacz dictis, exceptum ac tractatum. Sexta vero Aprilis Leopolim omnino intraturum, feria quarta, quinta et sexta magnis in monasterio Clara Tumba dicto, uno tantum a Cracovia milliari, religioni devotionique suae operam daturum. Sabbato tandem magno Cracoviam certo ingressurum. Quidam vero affirmant citius eum Cracoviam venturum. De<sup>a)</sup> Caesare vero an veniat vel non, nihil prorsus auditur. Quo audito Bathoriani nunc triumphant, Caesariani vero deiecto animo lugent. Deum precamur, ut haec mala huic Regno feliciter cedant.

a) *in ms. Dae*

2) *Petrus Komorowski.*

1) *Głębocki?*

3) *Petrus Zborowski († 1581).*



*Iacobus Uchański, archiepiscopus Gnesnensis,  
ad notitiam Stephani Bathorei  
nomine eorum, qui hactenus imperatorem secuti sunt, sperat rationem  
aliquam iniri posse, qua utrique parti satisfieri et civile bellum vitari  
queat.*

*(Exemplar)*

*Iam ed. Uchańsc. I, N. 208, pp. 298-300.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 212-213v.*

Qui hactenus a partibus Maiestatis Caesareae fuimus nostramque ipsi fidem obstrinximus, nos certe minime decet omnino simpliciter ab illius Maiestate resilire, nostra fide non prius per ipsam eliberata.

Cum vero altera ex parte considero, quam longe negotia Reipublicae propter tam diuturnam Sacrae Maiestatis Caesareae moram processerint, ego sane in proximo conventu Varsaviensi eo statui caeteros mea persuasione inducere, ut quam primum unanimi mutuoque consensu ad Sacram Caesaream Maiestatem litteras et nuntios destinemus, ea, quae in omnium nostrum oculis pericula sunt posita, ipsius Maiestati proponentes, necessario certamen armorum pro obtinendo Regno susceptum consecutura. Quapropter ipsius Maiestatem, veluti praecipuum in Republica Christiana Principem, obsecrabimus, ut ne divinae voluntati, si ea ipsius Maiestatem nobis regnare prohibet, amplius resistat nosque in pace ac tranquillitate dimittere necnon ea fide ac observantia, quam semel ipsius Maiestati traditam consignavimus, exolvere<sup>2)</sup> atque liberos efficere dignetur, quando illud apud se debita consideratione perpenderit, quod nos in officio nostro erga ipsius Maiestatem satis diu perseveravimus.

Quod si Maiestas Caesarea postulatis ac precibus nostris assentiri nollet et omnino decretum illi esset rem hanc armis (ut quidam verentur) expedire velle, tum Maiestatem Suam obtestabimur, ut saltem tantisper conquiescat, dum res amicabile aliqua compositione transigatur et sic mala illa, quae alioqui huic Regno ac toti Christianae Reipublicae inde procul dubio evenirent, salubriter averterentur. In quo tanta quidem utriusque partis ratio re vera habebitur, ut neutra ullo modo conqueri possit, consilio praesertim et auctoritate nonnullorum Principum christianorum, quibus prae aliis publica pax et tranquillitas est cordi. At si neque hoc (quod tamen de piissimo ac clementissimo Imperatore minime credendum est) obtineri poterit, nos quidem debitum officium nostrum erga Rempublicam, patriam nostram, probe agnoscentes, cui omnia nostra debemus accepta referre, omnino tenemur ipsius etiam salutem et incolumitati consulere. Quam ob rem ne iam Sua Maiestas aegre illud illud<sup>2)</sup> suscipere velit, si eam consilii rationem ineundam ac suscipiendam iudicabimus, qua sola ab extremo interitu eripi vindicarique possimus, ipsa nimirum cum altera parte aggredienda concordia in eo Principe

unanimiter agnoscendo et suscipiendo, quem iam divina providentia in Regni fastigio collocavit. Num quidem in gratia an in furore suo, hoc sola ipsius novit infinita sapientia.

Postquam eiusmodi legationem omnium suffragiis approbatam ad Sacram Caesaream Maiestatem direxerimus, absque mora etiam de certis conditionibus tractabimus, quarum praesenti remedio ea omnia in Republica corrigi atque in suum pristinum statum redigi possint, quaecunque suis praefinitis cancellis egressa suoque convenienti statu fuisse dimota apparebit. Quin et illa simul conditionum ratio quaerenda erit atque statuenda, cum qua in fidem Principis illius, quem in Regno praesentem habemus, tuto concedere possimus, cum Sacrae Caesareae Maiestati fidem nostram exolverimus ab eiusque vinculis fuerimus relaxati.

Hac utique ratione officio nostro ac debitae honestati et Reipublicae tranquillitati rectius consulemus mutisque nostris consiliis ad unanimum concordiam perductis, omnes ad istum Principem simili et aequali ratione accedemus simulque illud cavebimus, quo pacto libertates et iura nostra in hac animorum et sententiarum varietate non mediocriter convulsa et labefactata reparentur atque consolidentur. Sic et Reipublicae bonum et utile obsequium praestabimus debitamque constantiam nostram ita conservabimus, ne quispiam secus de nobis arbitrari et suspicari possit, quam solum nobis Reipublicae bonum cordi fuisse, quod ipsum nobis propositum non solum antea semper habuimus, verum etiam nunc habemus atque sumus habituri.

His omnibus confectis atque conscriptis, generalia comitia quam primum erunt indicenda eisque praemittenda particularia, in quibus ea omnia, quae modo constituta et conclusa fuerint, publicentur ac rursus per nuncios terrarum ad comitia generalia deferantur, in quibus tamen id omne conclusum atque definitum, Regiae Maiestati pariter ab omnibus nobis ac unanimiter confirmandum offeratur indeque obedientia debita praestetur.

*In dorso:* Scriptum Reverendissimi Archiepiscopi adiunctum suo responso ad Serenissimi Battorii litteras.

#### VIII.

*Item in dorso alia manu:* Non decere eos, qui hactenus Caesaream Maiestatem secuti sunt, ab ea discedere, nisi a fidei vinculo exolvantur<sup>2)</sup>. Ideo sui consilii esse in proximo conventu Varsoviensi proponere, ut legati ad Caesarem mittantur, qui ab eo petant, ut bona sua cum venia sub novo Rege eis pacifice vivere iam liceat.

Quod si Maiestas Sua bellum spectare videatur Regni obtinendi causa, tum illud petant, ut tantisper a bello abstineat, dum res aliqua concordii compositione transigatur. Sperare se commodam rationem aliquam iniri posse, qua utrique parti satisfiat.

Quod si non tamen a Caesare impetrari possit, tum eos patriae saluti consulentes alteram partem in Regem unanimiter suscipere, quasi suo officio functos, posse etc.

Item quid de ceteris rebus ad Reipublicae libertatem et iura retinenda cum novo Rege agendum sit, distincte explicat.

2) sic in ms.

*Senatores Lithuani*

*ad Stephanum Bathorem*

*paratos se esse declarant eum certis conditionibus pro rege Poloniae et magno duce Lithuaniae agnoscere.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 216-219.*

Senatus Lituani ad Illustrissimum Dominum Principem Transilvaniae Stephanum Bathori.

Nos, Senatus spiritualium ac saecularium, Principes, Barones, Officiales terrarum atque Aulae Regiae necnon Nuncii palatinatum ac districtum Magni Ducatus Lituaniae, in comitiis praesentis congregationis nostrae Mscziboviensis, nominibus tam nostris quam domi relictorum fratrum nostrorum constituti, equestrem ordinem ac omnes, qui ad liberam electionem<sup>a)</sup> Principis aliquid iuris habent, in se representantes, omnibus et singulis ad notitiam deducimus et nostro praesenti scripto declaramus, quod dum nonnulli nostrorum Senatorum, Officialium, Statuum ac Nunciorum terrarum Ducatus Lituaniae in conventionem generali Varsoviensi electionis Regis sub anno 75 existentium, post longas easque rationabiles deliberationes de libera electione Regis habitas, cum non modica parte Senatus spiritualium ac saecularium Principum necnon parte equestris ordinis Regni Poloniae, Sacram Caesaream Maiestatem Maximilianum Secundum, Romanorum Imperatorem, in Regem Poloniae elegerimus tumque ibidem nonnulla Senatus equestrisque ordinis Regni Poloniae pars ipsi per se, nemine gentis nostrae accersito, primum quidem sub Piasti nomine quempiam ex gente Polona in Regem Poloniae constituendum reliquo Senatui ostentabant Regnoque inaugurandum decernebant. Post nominationem autem Caesareae Maiestatis Magnificum Dominum Stephanum Bathorem<sup>2)</sup>, Palatinum Transilvaniae, in Principem eligendo Regem nominarunt, demumque absque nostro consensu conventu generali Andreioviae indicto<sup>1)</sup> ibidemque praefata electione Magnifici Domini Palatini Transilvaniae in Regem Poloniae approbata, oratores suos, nostris nec oratoribus nec conditionibus rationes Magni Ducatus Lituaniae concernentibus acceptis, ad Suam Magnificentiam ablegarunt eoque modo in Regnum Poloniae<sup>b)</sup> introductum in Regem Poloniae, nobis nec praesentibus nec consentientibus, coronarunt. Quo quidem actu, ut et plerisque aliis, rationibus, iuribus, libertatibus, privilegiis et compactis nostris ingens iniuria facta est. Sed quoniam Caesarea Maiestas secundum electionem Varsoviensem per oratores ex eodem conventu vocatus, deinde vero ex Loviciensi a Senatu et ordinibus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae per litteras admonitus, in Regnum Poloniae venire nostrumque hoc scisma de electione Regis tanta expectatione cum Reipublicae tranquillitate in charitate et fraterna concordia componere atque unire neglexit, nos itaque quamvis secundum huiusmodi in rebus gerendis Dominorum Polonorum progressus, quibus nobis in libera electione et coronatione Regis ingens iniuria facta est iuribusque, libertatibus et communibus pactis vis allata, a vinculis unionis et iurisiurandi liberi esse possemus, nihilominus ex ipsissima sinceritate nostra integritatem et incolumitatem utriusque Principatus totiusque Reipublicae pro magno ducentes, necdumque fraternam unionem, cui quamvis per Dominos Polonos contra itum, ex nostra parte rumpere

nolentes, ipsi inter se ipsos Senatus et ordines in Ducatu Lituaniae, tam qui in regiam electionem Imperatoris Christianorum consenserant, quam qui a loco electionis longius abfuerunt nec in Suam Maiestatem consenserunt, unanimiter ac concorditer consentientes in eam sententiam convenimus, id quod etiam scripto praesenti obstringimus, quemadmodum paulo ante in conventu Grodnensi inter nos conventum, consensum et conscriptum est, quod ad eum Principem, qui quam proxime et maiori emolumento Reipublicae futurus esset, accessuri essemus, ubi itaque per praefatum Stephanum iam Poloniae Regem coronatum perque Senatum et ordines Regni Poloniae omnia iura, privilegia, libertates nostrae perfectae approbabitur, confirmabitur et iureiurando secundum articulos infra descriptos asserentur, extunc eundem Regem Poloniae Stephanum iam coronatum in Magno Ducatu Lituaniae habere eundemque pro Rege Poloniae ac Principe nostro agnoscere volumus. Quos quidem articulos hic declaramus.

1. Quemadmodum electio regia Palatini Transilvaniae per Dominos Polonos ad Regnum Poloniae, constitutiones denique Andreiovienses, oratorum ablegatio ad Regem recens coronatum ad Regnum Poloniae vocandum absque oratoribus, conditionibus consensuque nostro facta est, coronatio etiam regia contra iura et pacta communia finem suum sortita est, ita quoque nulli<sup>c)</sup> horum (quicquid contra communia pacta actum est et quicquid Domini Poloni in nos absque nobis constituerunt) Magnus Ducatus Lituaniae subiectus est et quia actu praesenti non parum iuribus nostris detractum est, ideo volumus, ut iura et libertates nostras, tam eas, quae ante unionem factam a Regibus Poloniae et Ducibus Magni Ducatus Lituaniae et specialiter ab ipsis Magnis Ducibus Lituaniae donata<sup>2)</sup> sunt, quam quae circa ipsam unionem constituta sunt, Rex Poloniae coronatus Magno Ducatu Lituaniae iureiurando probet scriptoque confirmet, cum huiusmodi luculenta recognitione ac per diploma suum declaratione. Quod quamvis pro hac vice ad Regnum Poloniae coronatus sit, tamen legitime apud nos pro Principe ac Magno Duce Lituaniae haberi nec aliquam superioritatem vel iurisdictionem exercere per quemcunque in nos absque nobis nostroque consensu extendere debet nec potest, nisi accesserit voluntarius consensus et accessus noster, non propter solam vocationem Dominorum Polonorum, cum secundum iura et conventa communia duo haec dominia iuribus, libertatibus et omnimodis ornamentis aequaliter gaudentia uti unum corpus Reipublicae voluntarie coaluerunt.

2. Quicquid iniquis rationibus Magno Ducatu Lituaniae terrisque eiusdem<sup>d)</sup> [et]<sup>e)</sup> subditis quibuscunque tandem modis detractum est, restituere integritati et possessioni Magni Ducatus Lituaniae idem Rex debebit et tenebitur limitesque eiusdem manutenere, protegere ac extendere (tantum abest, ut amittat) debebit. Similiter palatinatum ac tenutarum districtus in eodem Magno Ducatu Lituaniae minime coarctare aut a gubernatione Magni Ducatus Lituaniae avertere debebit iuxta formulam iuramenti Regi Henrico exhibitam ac ab eo praestitam.

3. Articulus in electione Regis Henrici apud Varsoviam constitutos ac per eundem iuramento firmatos Rex coronatus iureiurando probet, cum declaratione articuli de personali residentia aliquorum senatorum penes Maiestatem Regiam, ut inter eosdem deputatos continue duo ex Senatu Magni Ducatus Lituaniae, qui id oneris suscipere vellent, penes Suam Maiestatem praesentes sint. In petendis vero magistratibus vel

officiis saecularibus et iustitiae administratione religionis persona nemini officiat, sed aequae in reverentia et aequitate haberi et censeri debent. Reliquos vero articulos, quos Rex Henricus sacramento iuravit, idem quoque utriusque nationi firmare debet.

4. Et quoniam ex parte Livoniae et Magni Ducatus Lituaniae indies ingens periculum expectatur, ut Sua Maiestas Regia primo quoque tempore sufficientes copias, quibus hostes profligantur et Principatus in sua integritate conservetur, mittat eoque, donec primis quibusquam generalibus comitiis regio intercedente conatu de rationibus capitalis belli constituatur, ut aliquando tandem dominia et terrae ab hostibus ereptae ad Magnum Ducatum Lituaniae redeant.

5. In expeditione bellica cohortibus Lituanicis Sua Maiestas tribunos, decuriones, centuriones, capitaneos vel quoscunque officarios ex Polonis neminem praeficiat, tantum abest, ut alienigenam quempiam; sed omnis miles, quicumque pro defensione Magni Ducatus Lituaniae missus fuerit, sub imperio capitaneali exercituum Lituano militabit. De commatu autem militibus ita provideatur, ut nullum damnum in possessionibus et agris accipiant coloni. Arces quoque et fortalitia in confinibus constituta nemini curanda et servanda praeter indigenas Magni Ducatus committantur idque medio iuramento Magno Ducatui Lituaniae et Regno Poloniae facto.

6. Militibus Livoniensibus et Lituanis iuxta articulos Henrici Regis stipendia solvantur, similiter his, qui sub interregno post Henrici discessum militaverunt et hactenus militant.

7. Praescriptiones iuris terrestres in quibuscunque causis, quae non praecesserint mortem beatae memoriae Regis Sigismundi Augusti, propter iurisdicendi vacationem nullae sint. Similiter recognitiones perpetuitatum, quae post mortem eiusdem Principis apud iudicia terrestria receptae non sunt, praescriptioni minime subiaceant.

8. Quum in tam libera Republica Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae quilibet equestris ordinis, gaudens iure libertatis, in electione Regis secundum dictamen rectae rationis et iudicium proprium Regem eligit, id quod in electione Varsoviensi factum est, ut nonnulli ex Polonis et Lituanis Caesaream Maiestatem, Maximilianum nempe Secundum, Regem elegerunt et nominarunt, nonnulli praeterea in personam Regis nuper coronati consentientes in Regnum hoc elegerunt et vocarunt, alii porro quemadmodum in personam Caesariae Maiestatis, ita nec in personam Regis recens coronati consenserunt, cumque in libera Republica libera suffragia in electionibus esse debeant, Rex eodem iuramento affirmabit et conscientiam suam obstringet, quod eos, qui in Caesaream Maiestatem sententias suas deflectentes Regem nominarunt nunciosque suos ad eundem ablegarunt, eosque, qui se in Principem et Regem eligendos curaverunt, tum denique eos qui neque in Caesaream Maiestatem nec in suam personam suffragiis suis consenserunt, pari loco habeat nec in eos quicquam amarulentiae vel malevolentiae declaret, sinistri nihil suspicatus pro sua regia benignitate tractet et honoret. In dignitatibus denique ac officiis petendis ac concedendis non nisi secundum iura et constitutiones Magni Ducatus Lituaniae nobiscum sese gerat.

9. Quos quidem articulos omnes Regia Maiestas diplomate super hoc dato approbare et confirmare iuramentumque speciale, quale in Regno Poloniae praestitit, asserere tenebitur cum hac appendice, ut

ubi in formula iuramenti habetur: in Regno Poloniae, addatur: et Magno Ducatu Lituaniae. Similiter, ubi fit mentio constitutionum sub inter-regno factarum, addatur: eaque omnia, quae natio Lituanica cum terris sibi adiacentibus pro defensione liberae electionis Regis constituit Regiaeque Maiestati per oratores exhibuit, integre et inviolabiliter servari ac teneri debebunt. Ubi vro Regia Maiestas articulos praefatos omnes sacramento affirmaverit, tum demum per Magnum Marsalcum Magni Ducatus Lituaniae,<sup>2)</sup> consensu nostro libero accedente, Sua Maiestas, Princeps noster ac Magnus Dux Lituaniae et Poloniae Rex, secundum antiquam consuetudinem in omnibus palatinatibus et districtibus publice renunciabitur ac declarabitur.

Donec autem praefati articuli Regiae Maiestati exhibiti ac per eandem iuramento confirmati fuerint, nos (quemadmodum hactenus) nullibi alias cum subiectione et obedientia nostra deflexuros sub fide et honore nostris sancte recipimus. Itaque quoque post eiusdem Regiae Maiestatis praestitum iuramentum Suae Regiae Maiestati necnon Magno Duci Lituaniae iam per nos unanimiter electo adhaerere, obedientiam iuxta iura et nostras libertates ad extremum halitum sub honore, fide et iureiurando nostris exhibere<sup>3)</sup> promittimus et tenebimur. Quod si vero Sua Maiestas praefatos articulos sacramento confirmare atque approbare noluerit, extunc, quemadmodum per Dominum Marsalcum Magni Ducatus Lituaniae Princeps noster renunciari non debet, ita quoque eidem nullam subiectionem et obedientiam ad quaecunq; mandata seu universales litteras Suae Maiestatis nemo ex nostris tenebitur et debebit.

- |   |                         |
|---|-------------------------|
| a) sequitur expunctum: ius habent                       | f) supra lineam.        |
| b) Regnum Poloniae supra lineam pro expuncto: Republica | g) supra lineam.        |
| c) supra lineam pro expuncto: nihil                     | z) sin in ms.           |
| d) in ms. eidem   | 1) 18.1.-28.1.1576.     |
| e) in ms. verbum: et deest.                             | 2) Ioannes Chodkiewicz. |

N. 62.

[*Mścibów, post, 1.V.1576*].

*Senatores Lithuani  
ad Senatum Regni Poloniae  
conditiones, quibus Stephanum Bathorem pro rege Poloniae et magno  
duce Lituaniae agnoscere parati sunt.*

(*Exemplar*)

*Arm. 64, vol. 29, ff. 219v-221.*

Ad Senatum Regni Poloniae.

Nos, Senatus spiritualium et saecularium Principum etc. universis et singulis notum facimus, quod quemadmodum electio regia in persona Magnifici Domini Palatini Transilvaniae per Dominos Polonos ad Regnum Poloniae et constitutiones Andreovienses, ita quoque ablegatio oratorum nobis insciis ad vocandum praefatum Dominum Palatinum ad Regnum Poloniae et coronatio eiusdem suum effectum contra privilegia et communia compactata accepit, ita quoque nos, nulli horum actui subici volentes, de communi consensu omnium ordinum Magni Ducatus Lituaniae ad regimen praefati Domini Stephani Regis Poloniae iam coronati propius accedentes, haec inter nos constituimus ac decrevimus.

Primo quidem, ut quicquid in praefato actu electionis et coronationis iuribus et privilegiis nostris, tam per Regiam Maiestatem, quam per Dominos Polonos detractum est, secundum articulos a nobis per oratores nostros Regiae Maiestati oblatos et ipsius sacramento confirmatos in integrum restitatur. Conditiones praeterea, quas pro nunc per Regiam Maiestatem et Senatum Dominorum Polonorum, quicumque tandem penes Suam Maiestatem fuerint, approbari et confirmari nunc quidem certa promissione volumus, post vero primis generalibus comitiis communi omnium consensu et constitutione conventionis generalis sufficienter firmentur et roorentur. Quae quidem conditiones per Maiestatis Regiae<sup>a)</sup> oratores in particularibus comitiis proponentur, ut in generali conventionem tandem finaliter concludantur.

1. Quia Domini Poloni absque nobis pro hac vice Regem elegerunt et Regno inaugurarunt, ut facultas eligendi sequentis Regis penes nationem Lituanicam sit, quem sola natio Lituonica libere eliget.

2. Quamvis in privilegiis unionis diserte descriptum sit, quod generales conventiones Varsoviae celebrari debeant, tamen quia natio nostra crebris ad Poloniam itineribus magnis gravatur sumptibus et, quod omnium maximum est, causae forenses iuxta constitutiones nostras in comitiis Regni Poloniae commode expediri non possunt, ea propter volumus, ut generales conventiones alternis vicibus celebrentur, ut dum celebrantur in Lituania, causae Lituanae ibidem iudicentur, dum vero in Polonia, ibidem causae Polonicae expeditantur. Quibus celebrandis haec loca designentur: semel Petricoviae, demum Vilnae vel Varsoviae et Grodnae vel Lublini vel Brestae, atque ita alternatim celebrentur. Appellationes vero et causae Lituanae non alibi quam in Magno Ducatu Lituaniae iuxta statuta Magni Ducatus Lituaniae, donec emendandorum statutorum<sup>b)</sup> ratio ineatur, iudicentur.

3. Omnibus in confesso est Magnum Ducatum Lituaniae hostibus depellendis eorumque viribus reprimendis semper fuisse potentiolem. Cuius vires segregatione Kiioviae, Volhiniae, Podlachiae et Braczlaviae haud modicum imminutae sunt. Et quoniam Regnum Poloniae et Magnus Ducatus Lituaniae diversos et non eosdem hostes habent, etiam diversa defensione opus habent. Propterea volumus, ut dismembratio praefata virium reintegretur aut omnino aequivalens exercitus constituatur, ut semper certas et expeditas rationes defensionis habeamus, ne coacti necessitate a Dominis Polonis auxiliares copias, quemadmodum hactenus factum est, expetamus.

4. Praecipue autem Domini oratores Senatum Polonicum admonebunt, ne in scribendis litteris sive ex regia cancellaria sive a Senatu Polono ad Senatum Magni Ducatus Lituaniae novis et insuetis titulis utantur, eiusmodi enim litterae et causae non acceptabuntur.

5. In districtibus, in quibus iudicia terrestria celebrantur, castellani loco marsalcorum constituentur ad instar castellanorum Regni Poloniae modernorum.

6. Si quando in Regno Poloniae moneta percutietur, ut etiam in Lituania cudatur. Vetus autem numisma Lituanicum suum antiquum precium habeat, tam in Lituania quam in Polonia.

7. Vectigalia tam in terra quam in aquis, quae alias nunquam ad fiscum Regni pertinebant, ut ne nunc quoque eo pertineant, ne inde et fisco et nationi Magni Ducatus Lituaniae dispendium creetur.

8. Quum Dux Slucensis ex antiqua consuetudine familiae suae certum locum in Senatu habeat isque<sup>c)</sup> eidem diplomate Regis Sigismundi Augusti approbatus est, Domini oratores Regiam Maiestatem (siquidem secundum nostras condiciones Princeps noster futurus est) et Senatum Poloniae serio admonebunt, ut eidem dicta praerogativa iuxta veterem consuetudinem et Sigismundi Augusti declarationem maneat integra.

9. Similiter etiam reliquis Ducibus, qui super hoc habent sua privilegia, certi in Senatu pro cuiusque dignitate ut assignentur loci, ne quid decori et honori illorum detrahatur.

*In dorso (f.221v):* Universales litterae ad Batorium et Polonos, quibus Lituani declarant conditiones, quibus assentiantur electioni et coronationi Batorii.

a) *Correctum ex:* per Regiam Maiestatem

b) *supra lineam pro expuncto:* iudiciorum

c) *correctum ex:* iisque

N. 63.

Varsaviae, 8.V.1576.

*Vincentius Laureo, nuntius apostolicus in Polonia,  
ad Maximilianum II imperatorem  
de suo erga eum studio; de concordia aliqua ineunda ad civile bellum  
in Polonia evitandum apta.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 214-215v.*

In postrema Regni ordinum convocazione, quae hic nuper habita est, omnem ego (ut antea consueveram) operam ac laborem impendi, quo ingens Sanctissimi Domini nostri<sup>1)</sup> erga Sacram Caesaream Maiestatem Vestram studium cum omnibus aliis, tum praecipue Illustribus eiusdem Maiestatis Vestrae oratoribus hic palam fieret. Atque ea in re non dubito, quin illi et meam fidem, diligentiam atque observantiam et Reverendissimi Domini Archiepiscopi Primatis<sup>2)</sup> constantiam nequaquam improbarint. Omni etiam studio, in eam rationem incubui, qua huiusmodi coronatio non modo Polonae, sed toti etiam Christianae Reipublicae noxia (quoad fieri potest) impediretur. Verum unde praecipuam sperabamus opem, vel exiguam vel certe nullam sumus consecuti. Nam nuntii Lituani Grodnensis conventus nomine Cracoviam missi sua legatione nihil plane praestiterunt, quamvis mihi verisimile nequaquam videatur aliarum partium proceres atque equites invitis Lituanis gravissimum negotium praeter Reipublicae leges conficere et hoc nomine Regnum in maximum discrimen adducere ausos fuisse. Ex quo quid in posterum sit sperandum, facile conicere possumus. Profecto ego nihil in hac temporum perturbatione ad Rempublicam tranquillandam aptius esse video, quam ut aliqua inter dissentientes partes ineatur concordiae ratio, qua cunctis imminentis ac funesti belli civilis causis omnino praecisis, communi Regni ordinum consensione, cum summa Sacrae Caesareae Maiestatis Vestrae laude ac dignitate ad aliquem ex Serenissimis eius filiis Regnum etiamnunc



deferatur, ea tamen lege, ut Serenissima Infante ac Transilvaniae Principe, ipsius coniuge, Maiestatis Vestrae studio et consensu regnantibus utriusque dignitatis ratio haberetur. Sed haec per litteras ac per meum secretarium particulatim et copiose ostendi eiusdem Illustribus oratoribus eo consilio, ut ipsi de universo negotio Caesaream Maiestatem Vestram primo quoque tempore certiores reddant. Ad id vero assequendum ut omnia studia et officia mea sum collaturus, ita honestis rationibus aliorum animos (quoad fieri potest) mihi conciliandos curo daboque (Deo iuvante) operam, ut quem Sacra Caesarea Maiestas Vestra postremis litteris XIII Aprilis datis benigno favore suo prosequi humanissime pergit, eo me minime indignum re ipsa experiatur. Quod reliquum est, Sacrae Caesareae Maiestati Vestrae obsequia mea humillime commendo et optimam valetudinem ac felicissimos rerum omnium exitus a divina bonitate contendo. Datae Varsoviae die VIII Maii MDLXXVI.

*In dorso:* Exemplum litterarum Nuncii Apostolici ad Imperatorem.

*Manu cardinalis Morone:* II. Varsoviae 8 Maii 1576.

*In dorso:*

De suo erga Caesaream Maiestatem studio, quodque in impedienda Batori coronatione a quibus oportebat non fuerit adiutus<sup>a)</sup>.

In magna rerum perturbatione nihil sibi ad civile bellum evitandum aptius videri, quam si concordia aliqua iniretur Regnumque ad aliquem ex filiis Caesareis deferretur, rebus ita compositis, ut dignitatis ambarum partium ratio habeatur. Se de tota re cum oratoribus Maiestatis Suae egisse, ut ad eam quam primum referrent, in omnibus vero ut Maiestati Suae inserviat, diligenter curaturum.

a) *correctum ex:* se non fuisse adiutum

1) *Gregorius XIII.*

2) *Iacobus Uchański.*

N. 64.

S.l., [12.VI.1576].

« Protestatio Archiepiscopi addita iuri iurando a se praestito novo Principi ».

(*Exemplar*)

*Iam ed. Uchańsc. II, N. 156, p. 322.*

*Arm. 64, vol. 29, f. 152 (in dorso: 153v).*

Simul autem protestor, Serenissime Rex, coram Deo et Maiestate Vestra ac omnibus hic astantibus me nihil eorum approbare velle, quaecumque ullo modo contraveniant Sanctae Catholicae Romanae Ecclesiae et iuribus ac libertatibus nostris ecclesiasticis et aliorum ordinum Regni secularibus, iuxta priores meas protestationes, una cum aliis ubicumque factas.

*In dorso:* Protestatio Archiepiscopi addita iuri iurando a se praestito novo Principi.

*Senatus et reliqui ordines Regni Poloniae oratoribus Polonis ad imperatorem et ordines Imperii deputatis instructio ad legationem eorum.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 170-174v.*

Instructio a Senatu et reliquis ordinibus Regni Poloniae ad Sacram Caesaream Romanorum Maiestatem et status ac ordines Imperii in conventu Ratisbonae congregatos, data Generosis Ioanni Crotoski<sup>1)</sup> a Crotosin et Ioanni Demetrio Sulikowski<sup>2)</sup> a Sulki, Secretariis Maiestatis Regiae, Cracoviae in Conventu Coronationis die X Maii anno Domini 1576.

Principio Nuntii nostri ad Conventum Imperii deputati dabunt operam, ut iter suum Ratisbonam ita instituant, ut eo tempestive, antequam solvatur Conventus ille Imperii, venire possint.

Salutata igitur omni debito cultu atque studio Sacra Caesarea Maiestate et reliquis statibus atque ordinibus Imperii nostro nomine, delatisque ad omnes pro ratione personarum studiisque officiisque nostris, in hanc fere sententiam verba facient:

Quod cum intellexissemus factum nostrum de electione Illustrissimi Principis Domini Stephani Batory, Transilvaniae Palatini, in Regem Poloniae in varias nonnullorum hominum opiniones passim incurere<sup>2)</sup>, faciendum nobis esse existimavimus, ut per Nuntios hos nostros tum rationem consilii nostri Sacrae Caesareae Maiestati ac Illustrissimis Dominis Electoribus exponeremus, tum etiam conscientiam praeclari facti nostri apud eos loco isto testatam faceremus. Nam cum anno ante superiorem proximo Rempublicam hanc Regnumque et patriam nostram in maximo periculo versari videremus ob repentinum illum et minime expectatum discessum a nobis in Regnum Galliarum Serenissimi Henrici, etsi festum operam, quantam maximam potuimus, dedimus, ut ne nimis diu Rege ipso carere videremus, tamen principio quidem pro veteri atque perpetua gentis nostrae erga Serenissimos Reges nostros pietate reditum Serenissimi Regis Henrici, quoad maxime per Regni ipsius rationes licitum fuit, praestolandum esse putavimus. Deinde autem anno elapso integro, cum videremus Rempublicam sine Rege non solum hostium incursioni expositam, sed iam etiam recenti tum Tartarorum in fines nostros<sup>a)</sup> influxu<sup>b)</sup> non minima ex parte devastatam esse, id quod nunc quoque cineres Podolicarum nostrarum regionum plus satis attestantur, imprimis autem cum videremus Rege absente tantam ex privatis controversiis indecisam dissensionem<sup>c)</sup> inter cives exoriri, ut, etiamsi externus hostis absit, suis ipsa Respublica intestinis dissidiis ruitura videretur, communi plane omnium provinciarum consensu in id incubuimus, primo quidem [in] Stensicensi conventu<sup>3)</sup>, deinde vero, cum res Stensiciae non succederet, etiam in Varsoviensi<sup>4)</sup>, Regem ut primo quoque tempore crearemus.

Quo in studio et cogitatione nostra illud praeter caetera maxime animadverti poterat: nihil aequae omnium propemodum provincialium hominum animos tunc pervasisse, nihil quicquam maiore contentione totius equestris ordinis actum esse, quam ut Rex aliquis homo gentis

nationisque ipsius nostrae crearetur. Nec vero id solum ob sacrosanctam divini praecepti atque instituti auctoritatem, quae palam et aperte sancit Reges, qui [sint] in populo Dei regnaturi, non aliunde quam ex genere civium et quasi domesticorum ipsorum desumi oportere, sed etiam ob nostram ipsorum recentem admodum totius illius temporis, quo Henrico Regi paruimus, experientiam. Quo quidem toto tempore planissime comperiebamus neque Regi ipsi iucundum, neque subditis omnino accommodatum, neque denique iuri ipsi et libertatibus communibus satis tutum imperium esse posse, ubi inter Regem<sup>d)</sup> et subditos sermonis communio non esset. Necessario igitur ex iustis et gravibus admodum rationibus constitutum cum animis nostris habebamus nostratem hominem rebus his nostris praeficiendum esse.

Quod quidem consilium nostrum etsi ipsum per se magnis difficultatibus impeditum videretur, propterea quod in pari iure omnium vix, ac ne vix quidem, unus aliquis inveniri posset, cui reliqui omnes volentes ac libenter pro<sup>e)</sup> se ipsis, cognatisve et propinquis suis regiam hanc dignitatem concessuri viderentur. Tanta tamen et tam inflammata omnium fere provincialium studia ad eam rem extiterunt, ut quemadmodum pridem in Stenssiensi et antea quoque in illo Varsoviensi superiore conventu, in quo tunc electio Regis Henrici agebatur, item<sup>f)</sup> in hoc postremo magno labore tentari et urgeri non sint praetermissa. Propositis enim duobus<sup>g)</sup> ex Senatu nostro, qui eo munere regio non incommode, ut erat hominum opinio, fungi posse viderentur, facta Senatui potestas est, ut utrum eorum mallent<sup>h)</sup>, Regem arbitrio suo crearent et promulgarent.

Ecce autem, dum de eo in hanc et in illam partem tam a Senatu quam ab equitibus varie disceptaretur, quod illi ipsi, qui designati essent, suo quisque consilio munus delatum regium refugere viderentur. Cumque ita res ipsa penderet in communis illius et iisdem etiamtum saeptis et quasi cancellis conclusi concilii deliberatione, repente<sup>i)</sup>, praeter omnium spem et opinionem, die mensis Decembris 12 Reverendissimus Dominus Gnesnensis Archiepiscopus, secessione facta ex loco electioni Regis<sup>j)</sup> publice constituto atque propterea fossa et vallo munito gravissimisque praeterea sanctionibus firmato, in locum quandam semotiorem abiit et sole<sup>k)</sup> iam ad occasum inclinato missa ad nos quadam legatione, quae nos interim ad vesperum usque occuparet ac distineret, paucis admodum praesentibus paucioribusque etiam consciis, paucissimis autem consentientibus, reliquis vero omnibus partim aliud agentibus, partim etiam reclamantibus et nimium immaturis ipsius conatibus moram iniicientibus, privata plane auctoritate (maximae enim partis tam senatorum quam equitum consensus in diversum ferebatur), cum dies iam ille totus contentionibus eiusmodi extractus esset, Divum Maximilianum Romanorum Imperatorem Regem Poloniae appellavit.

Ex quo quidem primum tempore Rempublicam vel consentientem plane, vel<sup>k)</sup> certe parum admodum discrepantem, magnum subito malum, proh dolor, inventum est dissensionis atque discordiae. Pauci enim illi homines, factum Archiepiscopi amplexi, ad metas illas haeserunt, reliqui autem omnes, quorum erat sane numerus hominum infinitus, indignitate rei commoti (neque enim aut unus homo sine concordibus cunctorum suffragiis omnibus Dominum imponere potuit, aut ipsa etiam nominatio Domini Archiepiscopi praecedere debuit civium suffragia, sed sequi in unum collecta et aggregata), faciendum sibi esse existimaverunt, non ullo quidem, quod absit, Caesareae Maiestatis odio<sup>l)</sup>, quam uti supremum

universi Christiani Orbis Imperatorem et Monarcham libenter omni honore prosequuntur, sed summa potius vindicandae atque in futurum stabiliendae communis libertatis necessitate adducti, ut postridie, viam atque rationem legitimam electionis sequuti, concordibus omnium suffragiis Serenissimam Infantem Annam, virginem non solum domi nostrae natam et ex sanguine praeterea Serenissimorum Regum nostrorum procreatam, verum etiam tum suis ipsis tum maiorum quoque suorum, optime de nobis meritorum Regum<sup>m</sup>), virtutibus magnopere commendatam, Reginam nominarunt, cui una illa eademque opera maritum quoque aetate parem adiunxerunt Regemque Poloniae renuntiaverunt, illum ipsum Dominum Stephanum Transilvaniae Principem. Ni facerent, novum plane morem in Rempublicam induceret<sup>o</sup>), perniciosum exemplum prodi ad posteros intelligebat libertatis publicae in extremam atque perpetuam servitutem adducendae. Quae enim est prima libertas civium? ea, opinor, quae est in aequo omnium Regis creandi iure constituta. Quae igitur alia extrema servitus, quam pati renuntiationem aut publicationem ab uno paucisve factam communi omnium consensui<sup>o</sup>) et devinctis mutua concordia suffragiis anteferri?

Magna haec erant et summa omnino Reipublicae necessitate expressa, sed ordine in tanta quidem necessitate et quasi instinctu ac impulsu divino, ad res praesertim tam iustas atque legitimas et communi omnium libertati proprias, satisfieri tamen nobis modestiaeque nostrae et studio communis concordiae putavimus. Quo factum est, ut ulterius etiam, quam summo iure debuimus, summa nostra voluntate progressi sumus.

Et primo quidem a Caesareae Maiestatis oratoribus diligenter postulavimus, ut ne nuntium electionis Maiestatis eius tumultuarie et pene per vim factae ad Maiestatem ipsius Caesarem, Principem benignissimum et pacis ac concordiae christianae studiosissimum, mitterent. Deinde etiam Dominum Archiepiscopum ipsum fraterne admonuimus, ne quid de gratulatoria legatione ex Polonia ad Caesarem Maiestatem mittenda prius statueret, quam ea, quae summo dolore nostro essent ad eum modum contentione partium in Republica confusa ac perturbata, ad certam aliquam concordiam et moderationem adducerentur. Datturos nos esse operam pro virili parte nostra, ut, quantummodo in rebus tantopere exulceratis fieri posset, aliqua tamen eius concordiae ratio per nos iniretur. Alioqui minime aequum videri, ut propter paucorum dissensionem atque dissidium universa Respublica in extremam aliquam, quod absit, calamitatem deveniat.

Caeterum cum his rebus omnibus nihil admodum apud adversarios proficeretur, e vestigio litteris per singula territoria dimissis diligenter omnino de his omnibus, quae tunc acta essent, absentes omnes ex nobilitate edocuimus, et ad succurrendum afflictis Reipublicae rebus hortati sumus. Conventus etiam hoc nomine, tum particulares per singulos palatinatus, tum vero deinde unum Regni totius conventum communem, Andreoviam ad diem decimam octavam mensis Ianuarii gravissimis interpositis sanctionibus ediximus, ut cum eo utrinque a partibus conventum esset, praesens aliqua medicina rebus illis ad extremum pene discrimen adductis de communi utriusque partis sententia afferretur.

Convenerunt frequentes admodum, sic ut praeter capita modo ipsa diversae factionis paucissimi omnino ex universa nobilitate Polonica desiderari viderentur. Sed ne ii quidem magnopere desiderari potuerunt, prolatis in medium tum decretis omnium particularium conventum, tum

vero etiam sententiis quorundam scripto comprehensis, qui aliorum negotiorum gratia erant a conventu illo Andreoviensi abfuturi.

Quibus quidem omnibus lectis et diligenter inter se collatis ac perpensis, animadversa etiam summa totius nobilitatis per singulos palatinatum conventus concordia ac studio Reipublicae tuendae, primum acta illa Varsoviensia, quibus Serenissima nostra Infans Regina et Illustris Transilvaniae Princeps Rex Poloniae renuntiatus est, caeteraque omnia, quae eam electionem sunt consequuta, approbavimus fautoribusque et administris eius electionis publice gratias egimus. Contraria autem acta omnia irrita et inania, uti erant, ita publico decreto pronuntiavimus. Deinde pro amore nostro erga omnes in universum, eos autem in primis, qui erant adversae factionis, sublata plane vi ac vigore sanctionum rigidissime adversus eos sancitarum, qui a conventu illo Andreoviensi temere abfuissent, et inducta quasi earum rerum oblivione, mutuum charitatem et benevolentiam, quantum in nobis fuit, tueri et conservare studuimus. Ad praecipuos etiam adversae factionis, tam in Polonia quam in Lithuania et Prussia, peculiare nostros nuntios et oratores ablegavimus, qui eos Reipublicae conciliarentur eisque ad veterem amicitiam et coniunctionem nostram in Republica receptum ac reditum aperirent. Quod ipsum ipsa quoque Serenissima Infans hortatu nostro faciendum sibi existimavit.

Verum ibi quoque cum plerique eorum per spetiem duntaxat omnia se facturos esse recepissent nostrosque oratores cum spe concordiae non levissima dimisissent, nonnulli quidem eorum in partes Reipublicae paulo post concesserunt. Capita autem et duces ipsi factionis sanandis aegris suis mentibus locum plane nullum reliquerunt. Atque ibi tum Dominus Archiepiscopus conventum quendam Lovitii<sup>6)</sup>, nostro Andreoviensi conventui<sup>7)</sup> adversum atque contrarium, ad diem ultimam Februarii edixit, qui tamen omnino eius etiam ipsius partis confessione<sup>8)</sup> infrequens admodum fuit et desertus.

Utique nos ne his quidem rebus omnino ab amoris nostri erga illos constantia et summa rerum omnium moderatione dimoveri potuimus. Etenim non contenti legationibus illis nostris ad eos paulo ante decretis et ablegatis, novam denuo ad ipsos legationem Lovitium misimus, legationem, inquam, eorum, qui illis primum necessitatem conventus illius nostri Andreoviensis ob oculos ponerent, quod in vi illa aperta repellenda, in communi illo patriae incendio extinguendo bonis civibus nequaquam esse licuerit negligentibus aut otiosis; tum qui eos de actis omnibus illius conventus nostri, singulari erga eos benevolentia gestis, plenissime edocerent, et quidquid ibi decretum ac constitutum sit, ab eo nos nulla ratione esse recessuros ostenderent. Qui deinde cum Archiepiscopo ipso fraterne expostularent, partim quod perspecta iam tum totius nobilitatis consensione in conventu Andreoviensi, neque potuerit neque debuerit unus homo contra omnes Lovitiensem conventum contrarium indicere. Quum ipse ordinis quidem causa primum in Republica [locum] teneat, revera tamen unus omnium in Republica loca, quae a singulis in solidum obtinentur, occupare non possit; partim vero quod suis quibusdam litteris illis, quas eodem illo tempore per Regnum universum publicaverat et in acta publica retulerat, minime nos in odium et invidiam hominum adducere debuerit, praesertim vero cum nos ita pro libertate publica contra eum steterimus, ut in caeteris tamen rebus mutuum tam cum reliquis omnibus diversum sentientibus, quam etiam cum ipso illo concordiam modis omnibus colere et, quan-

tum in nobis esset, tueri conaremur. Postremoque omnes in universum ad concordiam et consensum nobiscum de Republica hortarentur. Nec enim deberet eos pigere, si in re tam necessaria aliquid de sententia sua decederent et nobiscum consentirent. Cum enim in designando Rege idem procul dubio nobiscum propositum habuerint et habeant communis salutis et libertatis, quanquam via et ratione non nihil diversa, tuendae ac conservandae, profecto si se ad nos contulerint, non tam de sententia decedere quam vetus suum institutum tenere viderentur, et si quid illud tamen sigulari suae prudentiae admodum consentaneum fecerint, si voluerint eundem potius, quem ceperunt, cursum cum periculo tenere, quam eo leviter commutato salvi ad eum, quem semel cum animo suo cogitatum ac deliberatum habuerunt, portum pervenire, Caesarem Maiestatem, quam illi a se esse electum Regem praetenderent, iam inde ab eo tempore, postquam ab eis electus est, non se satis in ullam partem declarare, nostrum contra electum sic ad nos adventare, ut cum haec ad eos referrentur, sit sine dubio Regni fines ingressurus secumque adeo summam religionem, singularem prudentiam, iustitiam incredibilem, amorem vero in hanc Rempublicam plane incomparabilem allaturus et, quod caput est, primum pacem a Turcarum Imperatore adventu suo repraesentaturus, deinde autem domesticas nostras perturbatas rationes cum summa sua indulgentia, tum vero nostris omnium studiis in se erectis et maxime praesidio matrimonii Serenissimae Infantis, quae ei desponsa est, constituturus. Quarum rerum ut interim caeteras in eo, quem ipsi electum suum esse praetenderent, inesse concedamus, ea tamen, quae postremo loco diximus, ita huic nostro esse propria, ut in eorum communionem nemo alius venire posse videatur. Et quoniam scripto nonnullo Domini Archiepiscopi ita eos perstringi videbamus, quasi inscientia aut temeritate nostra servitutem quandam ab eo magis esse metuendam, qui unus arbitrio suo Regem omnibus imponere laboret, quam a nobis, qui Regis eligendi libertatem aequam et omnibus communem defendimus et tuemur; itemque ab eo magis, qui Rege suo eligendo praepotentis barbari arma apertissime in nos concitat, quam nos, qui malum quiescens turbulentissimis Christiani Orbis temporibus in nos transferre studiosissime cavimus.

Ad ea paucis respondent, sed tamen sic, ut non longe a quietioribus consiliis se abesse significant, contentionem et comparisonem omnem, utrius partis consilia magis e Republica fuerint, refugere, tempori permittere, magistro veritatis. Animos quidem suos a concordia in Republica usque adeo non abhorre, ut conventum propterea Varsoviae ad 9 diem Aprilis indici ab Archiepiscopo obtinuerint, eo veniremus et consilia cum ipsis cumque adeo Prussis et Lithuanis, qui eodem essent per ipsos invitati, conferremus. Illud certum haberemus, ut primum Rex in Regnum advenerit officioque suo satisfecerit, se esse omnino in fidem eius concessuros. Quod ipsum eodem illo tempore in litteris ad Caesarem Maiestatem scriptis ita interpretantur, ut non obscure prae se ferrent Regnum prius occupanti (sic enim loquuntur) cedere oportere, et in litteris ad suos Viennam aëlegatos oratores hoc etiam clarius exprimunt, nulla plane circuitione usi, si conventum Varsoviensem ad 9 Aprilis indictum adventus in Regnum Palatini Transylvaniae antecesserit, se ipsius Maiestatem necessario una cum aliis esse agnituros. Quod autem nos obiter monueramus Caesarem Maiestatem consilia sua premere nec se satis declarare, nec obscure de eo cum Maiestate ipsius expostulant. Addunt etiam, cum a Maiestate ipsius oratoribus in comitiis

electionis non semel illis fuerit promissum de adventu Maiestatis illius in Poloniam infra mensem unum, nunc tertium iam fere mensem in exitu esse, nec tamen Caesaream Maiestatem in Polonia apparere. In summa queruntur conditionibus promissis intra tempus constitutum satisfactum non esse.

Haec illi ad Caesaream Maiestatem suosque Viennam ablegatos oratores scribunt ibique primis fere Martii diebus, sub medium autem eius mensis scribit Archiepiscopus ipse quoque, tum communiter ad omnes nos, tum etiam privatim ad quosdam nostrum se de pace optime sperare, cuius se tam cupidum esse, ut, si id e Republica fore iudicet et in se uno omne eius rei momentum positum esse videat, lubens nunc etiam Cracoviam se ad nos conferat.

Iisdem autem fere temporibus perfertur ad eos responsum quoddam Caesareae Maiestatis, datum oratoribus eorum, se ius Regni bonis rationibus adeptam legitime acquisisse. Conditiones modo quasdam sibi partim diferendas, partim mitigandas, partim etiam omnino tollendas videri.

Interea imminebat iam tunc Varsoviensis conventus dies, ad quem etiam nos, ne quid omnino intentatum<sup>p)</sup> relinqueremus, mittendos porro oratores nostros esse existimavimus cum hac vero legatione.

In his manifestissimis divinae irae inditiis, quae sibi merito pro sceleribus omnium nostrum incumberet, nihil nos ad illud usque tempus praetermississe, quod eos ad amorem et concordiam adducere posse videretur. Testes eius rei esse tum conventum Andreoviensem, tum frequentes ad nos et litteras et legationes nostras. Nunc quod eos a quietioribus consiliis non abhorreere, civile autem bellum omnino refugere intelligamus, magnam nos ex hoc eorum optimo erga nos Remquepublicam animo voluptatem capere, hocque libentius in nostro instituto communis pacis et concordiae permanere et confidentius omnino ab eis petere ac requirere, ut quod pridem nobis ostendissent, id iam re ipsa praestarent et ad nos, uti paulo ante non nolle videbantur, accederent. Si enim ceptas semel partes sequi porro non desisterent, in apertum plane discrimen conditionum suarum, primo carptim pro alieno arbitrio iuratarum, deinde vero in perplexu relictarum, prorsus esse incursum; sin explicare se inde cupiant, uti profecto velle deberent, cum Regis iuramentum initium sit omnium inter Regem et subditos obligationum, unum esse refugium ad nos, qui neque conditiones illas tulimus neque iuramento illi assensi sumus, transeundi, praesertim cum electus Rex noster omnia, quae modo sibi a nobis proposita haberet, magno et prompto admodum animo iure iurando nobis iam confirmarit nihilque plane ex iuramenti formula exceperit; deinde cum his<sup>2)</sup> iam in finibus Regni plane versetur Cracoviaeque propediem expectetur, Princeps prudentia, religione, iustitia, vitae integritate, in primis autem suorum amore commendatus<sup>3)</sup>, transirent ad nos igitur et cum Regi ipsi nostro atque adeo Serenissimae Infanti adhaerent, quam deserere absque summo scelere et divini metu supplitii nequaquam possumus. Tum vero molem etiam belli eius, quod ex electione Caesareae Maiestatis planissime nobis immineret, declinant. Nam quod non desint, qui Turcam iam nunc aiant Regnum nostrum<sup>4)</sup> Poloniae pro suo ducere et electum ipsum nostrum Turcae beneficiarium esse, id vero nihil esse; alterum enim a Turca dici foederis ratione secum per nos iam pridem initi et antiquitus constituti, sic ut qui nos violet, idem se ipsius foederatos violasse intelligat. Quod ipsum etiam ex induciarum Turcicarum cum Caesarea ipsa Maiestate nuper pactarum

formula facile fortassis intelligi posse. Alterum autem, quod de electo ipso nostro dicitur Turcae beneficiarium esse, id vero iudicio nostro non omnino invidiosissimum videri, praesertim cum formam illam, quae nunc est Transylvanici dominatus, non ipse prius in Transylvaniam induxerit, sed per manus a maioribus receptam cum summa tranquillitate tenuerit. Adessent igitur ad eum Regem inaugurandum et ad consulendum de Republica in commune, caetera inter nos facile sine negotio confectum et compositum iri.

Haec ubi modo ad eos, qui Varsoviam convenissent, ita referrentur, ea profecto opinione fuimus omnia oviis<sup>2)</sup>, quod aiunt, ulnis excipi ab ipsis debuisse. Maxime cum et nostros quidem oratores, quos paulo ante ad Caesaream ipsam Maiestatem ablegaveramus, cum non alienissimo responso ad nos rediisse et ipsum quoque Imperatorem in sua ad conventum illum Varsoviensem legatione ius Regni nostri non nimium apud ipsos etiam homines suae factionis urgeri videremus. Nam cum nos Maiestati eius Caesareae rationem omnium factorum consiliorumque nostrorum prolixius per oratores nostros exposuissemus, de quibus secus non nihil Maiestatem illius edoctam fuisse acceperamus, nihil fere Maiestas eius aliud respondisse dicitur, quam fidem interea illis quoque abrogare se non posse, qui diversum ad se de his omnibus antea retulissent. Interim nos recte et ex officio nostro facturos esse, si vel oblatas ad concordiam constituendam rationes suscipere, vel alias denique ipsi iniremus. Quae autem ab eadem Maiestate eius Caesarea ad conventum Varsoviensem legatio tunc temporis mittebatur, in ea quidem illud fere comprehensum fuisse comperimus, se nulla privata ambitione, sed studio Reipublicae Christianae adductum ad petendum Regnum Poloniae accessisse, imo vero ad eum honorem non se ipsum, qui aliis Regnis atque Imperiis occupatus coram ipse in Polonia adesse non posset, sed Serenissimum suum filium, Archiducem Ernestum, nobis obtulisse. In quo si quid per aetatem deesse videretur, id facile tum liberalissima ipsius educatione, tum patris ipsius auctoritate, tum vero Senatus ipsius Polonici consilio atque ope sarciri potuisset. Post Henrici quidem Regis discessum, cum se multi nostrorum et coram et per litteras de suscipiendo Regno nostro ultro compellarent, se tamen idem illud quod olim satis diu in excusationem adduxisse. Postremo autem victum eorum precibus et persuasionibus ita assensisse, ut speraret tamen se suscepto illo Regni Polonici<sup>3)</sup> onere cito liberatum, nec multo post totum ius Regni in Ernestum, filium suum, ordinum nostrorum voluntate translatum iri.

Nunc quoque multa tentata<sup>4)</sup> sint, quominus ad extrema veniretur, quoniam res tamen eo denique deducta esset, ut Regnum sine armis obtineri non posset (ex quo et litteris ipsis Polonorum et libertatibus ac privilegiis eorum et condicionibus ultro citroque datis et acceptis, in primis autem vitae et capiti ipsorum tam a suo exercitu quam Turcico, qui spetie defensionis procul dubio venturus esset, magnum atque apertum periculum crearetur), Caesarea autem Maiestas bello illi per se intendere tum sua invaletudine, tum Hungariae defensione, tum indutiarum denique recens cum Turca in integrum octennium pactarum religione impedita non posset, ideo se de omnibus his rebus accuratius deliberandi longius aliquanto spatium sumpsisse in eaque deliberatione illud statuisse: laborarent, qui sunt ipsius nominis studiosi, ut Serenissima Infans Anna, quam ipse nunquam a regio honore arceri voluerit, in Reginam coronaretur<sup>5)</sup> exclusoque Transylvano eadem conditione Archiduci Ernesto nuberet.



nimirum ut ipse quoque secundum eam primo quoque tempore coronetur; eamque conditionem et optare se et non difficulter confici posse non obscure significat. Quo sane casu in filii quidem conditionibus sponso-rem se praebere. Quae autem sui proprie muneris officiique essent, ut de Prussiae, Livoniae<sup>v)</sup> controversiis ex usu Reipublicae nostrae componendis, ad ea se omnem suam operam et diligentiam cum omni studio atque fide interpositurum esse nihilosecius, quam si ipse Rex noster esset ille.

Quibus omnibus rite examinatis et expensis, hinc quidem studio Caesareae Maiestatis admodum moderato et ne minima quidem ex parte ad ulla calida consilia inflammato, illinc autem difficultate Ernestanae conditionis per Caesaream Maiestatem eius propositae et adiectae, existimabamus eos, qui Varsoviae convenissent, rei communi rectius fuisse consulturos et ad vos e vestigio accessuros.

Atque ideo quoque legationem eam, quae in ipsis statim finibus Regni aditu facile prohiberi potuit, liberam prorsus ire permissimus, tum ut Caesaream Maiestatem de more honorarem, tum vero ut fratribus nostris omnem de nobis conquerendi ansam praecideremus. Verum illi tum magnis et insolentibus privatorum et factiosorum quorundam pollicitationibus inflati, in coepto semel, sed paulo ante iam quasi reiecto et abdicato contentionis cursu porro perstiterunt et novum nescio quem conventum Varsoviae iterum ad diem 3 Iunii indixerunt, cuius expectatione videntur hucusque pendere.

Interim autem Rex Cracoviam ad diem XVIII Aprilis appulit, quem nos una cum Serenissima Infante Anna, matrimonio iuncta, necessario multis et magnis rationibus ducti, Calendis Maii, quod foelix faustumque sit, corona aurea, quod est proprium Regni diadema, insignivimus Regnoque ipsi inauguravimus atque in praesentes praesenti et nobis ius, leges libertatesque nostras iure iurando confirmanti, ipsi quoque fidelitatis et subiectionis nostrae ius iurandum de more praestitimus et omnia denique legitime ac plene et integre peregimus, quae ad totum hoc perficiendum negotium pertinere quodammodo videbantur, ita ut ad plenissimam illius diei celebritatem animis quidem nostris privatim, desiderio paucorum quorundam fratrum et collegarum absentium, flagrantibus fortassis aliquid, publice tamen rei ipsi et temporis illius necessitati nihil omnino defuisse videatur.

Atque haec quidem nonnullorum absentia etsi potissimum factio-  
sorum quorundam et sua magis quam publica amantium ingeniis studio-  
se admodum esse videatur procurata, spem tamen habemus in benignitate  
Dei Optimi et Maximi pro optimis et sedatissimis Regumque suorum et  
Reipublicae amantissimis nostrorum hominum ingeniis proque illa sin-  
gulari foelicitate, qua Regnum hoc nostrum, in summis et maximis per-  
turbationibus saepe contra omnium hominum opinionem divinitus guber-  
natum, permansit semper salvum atque incolume, omnis illa, quae ad  
perturbandam Rempublicam animo plane obstinato et seditiosis paucis  
hominibus sunt comparata, communi concordi bonorum virorum studio  
et consilio primo quoque tempore sublatum prorsus et compositum iri.

Auget etiam spem nostram, quod ab una quidem parte res nobis sit  
cum optimo, benignissimo, moderatissimo, pacis atque concordiae com-  
munis studiosissimo Principe, Caesarea ipsa Maiestate, qui Princeps  
magnus existens necessitudinum vinculis Regibus nostris coniunctus atque  
adeo Regno etiam ipsi pactorum et foederum<sup>w)</sup> vetustorum atque per-  
petuorum religione obstrictus et obligatus, libentius quaeret, ut nobis

quidem persuadeamus, augendi et ornandi nostri rationes, quam ulla forte occasione abutatur ad involvendum et se pariter suosque et nos item nostrosque difficultatibus inexplicabilibus et cum summis totius Christianitatis periculis coniunctis. Ab altera autem parte Regem nunc habemus, quem fortuna multis variisque casibus exercitum ita ad omnes suos impetus sustinendos erudit, ita ad comparandam hominum summorum pariter et infimorum benevolentiam accomodatum formarit, ita aequanimitate, prudentia, humanitate, eloquentia, corporis etiam [et] animi robore atque magnitudine instruxit, ita rebus publicis et libertati communi amicum, ita in rebus gerendis industrium, vigilantem et ad omnia summa cum maturitate et dignitate in Republica expedienda quam maxime aptum atque idoneum reddidit, ut nihil excellentius desiderari potuisse videatur. Non veremur igitur, ne res inter hos duos acta aliquid Reipublicae Christianae, aliquid paci mutuae et tranquillitati communi, aliquid denique nostris vicinorumque et amicorum nostrorum rationibus incommodare videatur. Illud potius videmus ex horum duorum Principum coniunctione et amore, quem non minus sperare quam optare et possumus et debemus, magnam paulo post ad omnium christianorum commoditates accessionem esse perventuram.

Haec est ratio simplex et aperta facti consiliique nostri, strictim ac breviter hoc loco exposita. Quam cupimus probari bonis omnibus et prudentibus viris. Speramus etiam certe quidem, si quis haec modo recognoscat animo plane libero nec ullo factionum studio tincto aut incenso, quod si quid praeterea desideretur, ad omnem nos uberiores declarationem sponte nostra promptos et paratos offerimus secundum ea<sup>v</sup>), quae ab illis in hoc genere fuerint flagitata.

Ex his sane, quae hactenus exposita sunt, cum videat Sacra Caesarea Maiestas Illustrissimique Domini Principes et Electores Imperii ac reliqui ordines, nihil prorsus a nobis actum esse, quod cum ulla significatione animi aut a Caesarea Maiestate, quod absit, alieni, aut rebus christianorum communibus malevolentis coniunctum esse videatur (neque enim aut vetera nostra pacta et foedera cum Caesarea Maiestate, quantum in nobis est, repudiamus, aut nova ulla in perniciem christianorum, quod etiam loqui horremus, cum quoquam pepigimus; illud tantum egimus, quo nos cura amorque libertatum nostrarum, quae nobis sunt vita nostra cariores, vocare videbatur), cum haec, inquam, videant, rogabunt, ut quo animo a nobis facta sunt, in eam partem Caesarea Maiestas et Illustrissimi Domini nostri omnia interpretentur. Nec patiantur Poloniam, quae suorum obiectu laterum firmissimum se parietem hactenus omnibus christianis ditionibus praestitit, hanc pessimam gratiam pro optimis suis meritis referre ab amicis vicinisque ipsis suis, ut eam temere apud se suspitionibus inanibus aspergi et falsis criminationibus malevolorum defoedari patiantur, ad extinguendam, quod minime omnium cuperemus, alacritatem illam nostram opponendi deinceps pectora nostra pro dignitate nominis christiani, quae nobis ut est, ita profecto semper erit charissima; liceat nobis bona cum Caesareae Maiestatis venia libertate nostra frui, liceat pace reliquorum ordinum his bonis gaudere, quae proximis temporibus libertas nobis nostra sine cuiusquam iniuria peperit, liceat sine cuiusquam impedimento illi et non alii Regi parere, quem nobis Deus dedit, natura conciliavit, libera electio nostra creavit, coronatio denique ipsa confirmavit. Quod si quid forte iniquum Reipublicae Christianae factum aut nobis mediocrem hanc et omnibus liberis nationibus concessam foelicitatem, aut vero Orbi ipsi Christiano pacem et tranquillitatem plane invidet

et Maiestatem Caesaream, optimum, prudentissimum, moderatissimum Imperatorem, in medios tumultus et apertissima Reipublicae Christianae pericula coniecit, quod nos de ipsius Maiestatis sapientia et perpetuo pacis studio sic supplicari quidem volumus, at ipsi Illustrissimi Electores et reliqui omnes Imperii Ordines hanc pestem a cervicibus christianorum, quantum maxime possent ac debent, depellerent et pacem praesentem tum nobis, qui eam profecto modis omnibus non tueri ac defendere non possumus, tum universae Christianitati, quae alioqui plus satis laborat, quam maxime certam atque perpetuam redderent.

Ex commissione Senatus et Ordinum Regni Poloniae  
in Conventu Coronationis congregatorum.

*In dorso (f. 174v):* Instructio Polona... (*non legitur ob maculam*) Sere-  
nitatem oratorum.

Non est necesse istam mitti Romam.

- a) *in ms. nostrorum*
- b) *in ms. influxum*
- c) *in ms. dissentionem*
- d) *in ms. Regnum*
- e) *in ms. per*
- f) *in ms. idem*
- g) *in ms. malent*
- h) *in ms. repetente*
- i) *in ms. Regi*
- j) *in ms. solem*
- k) *in ms. ad*
- l) *in ms. hodie*
- m) *in ms. Regnum*
- n) *in ms. consensu*
- o) *in ms. confessionem*
- p) *in ms. intentatur*
- q) *in ms. commendamus*

- r) *in ms. nostro*
- s) *in ms. Regno Poloniae*
- t) *in ms. tenta*
- u) *in ms. coronarent*
- v) *in ms. sequitur spatium album.*
- w) *in ms. feudorum*
- y) *in ms. et*
- z) *sic in ms.*
- 1) *Krotoski (ca. 1552-1583).*
- 2) *Solikowski (a Solki).*
- 3) *12.-28.V.1575.*
- 4) *7.XI.-15.XII.1575.*
- 5) *Andreas Tęczyński, pal. Belsensis († 1588),  
et Ioannes Kostka, pal. Sandomiriensis  
(ca. 1529-1581).*
- 6) *28.II.1576.*
- 7) *18.-28.I.1576.*

N. 66.

Bolemów, 10.VI.1576.

*Stephanus rex Poloniae  
ad Regni Poloniae senatores  
de suo Cracovia discessu et Varsaviam itinere; de litterarum commercio  
cum archiepiscopo Gnesnensi habito.*

*(Exemplar)*

*Iam ed. Uchańsc. IV, pp. 351-3.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 222-223v.*

Stephanus, Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kiioviae, necnon Transilvaniae Princeps. Reverendi et Magnifici, syncere nobis dilecti.

Etsi non dubitamus, quid nobiscum agatur et quis sit rerum nostrarum et Reipublicae status, Synceritates Vestras ex fama ipsa cognitum habere, tamen Synceritatibus Vestris tanquam nostris consiliariis omnia plenius certiusque litteris nostris significare voluimus. Perquam sane consultum a nobis factum est, quod iter hoc Varsoviam longiore non

interposita mora suscepimus. Etenim multorum ex iis, qui ab ordinibus dissentiebant, tales fuisse animos experti sumus, ut, nisi illos oportunitate omni destitutos, priusquam sua consilia explicarent, praevenissemus, plus fortasse cum illis negotii habuissemus, neque nos tam cito Reipublicae concordiam et tranquillitatem restituere posse iudicaretur, id quod nos Varsoviae perfecturos confidimus. Cum Cracovia discessissemus, a multis eorum, ad quos litteras die, qua se coram nobis sisterent, praescripta dederamus, responsum nobis est ita, ut nec se nobis refragari nec prorsus de priori sententia decedere profiterentur. Et si quae spes nova prosequendi illorum prioris propositi offerretur, illam non neglecturi viderentur. Ad Reverendissimum vero Gnesnensem Archiepiscopum<sup>1)</sup> Petricovia scripseramus, ut disertis verbis nobis rescriberet, an ordinum decreto obediens esse vellet. Velle vero eum nos arbitratos, si quam primum ad nos veniret. Qui nobis respondit litteris, quarum exemplum Synceritatibus Vestris mittimus. Quod ex eo iudicare facile poterunt, quo eius consultores ipsum vocarint et cuius rei causa conventum Varsoviae habere voluerint. His consiliis cognitis, misimus Lovicium Magnificos Castellanos Voinicensem<sup>2)</sup> et Sanocensem<sup>3)</sup>, qui admonerent Archiepiscopum officii sui, cui si nollet quam primum satisfacere, nos certe quam primum effecturos, ut nostro satisfacisse nec Rempublicam cunctatione nostra in discrimen adduxisse videremur. Dedimus etiam iisdem in mandatis, ut externos homines, qui istic apud illum erant, admonerent, ut vel si quid publice tractandum haberent ad nos venirent, vel si non haberent in patriam revertentur et sua potius domi, quam aliena peregre curarent. Adiecimus et aulicum nostrum, qui illos securitatis et honoris illorum causa ad fines deduceret. Ita factum est, ut et hi peregrini homines e Regno discederent et Reverendissimus Dominus Archiepiscopus litteris ad nos datis iisdem Magnificis Voinicensi et Sanocensi Castellanis atque paulo post eadem die misso ad nos Reverendo Domino Iacobo Voronieczki<sup>3a)</sup>, sororis suae filio, se venturum ad nos quam primum, nec ultra voluntati divinae (qua in fastigio huius Regni collocati sumus) contraventurum promitteret.

Itaque hic noster maturus discessus Cracovia effecit, ut instituta conventus huius Varsoviensis a contrariae sententiae hominibus ratio Reipublicae sane periculosa in tutam et commodam illi mutaretur. Praesertim vero cum ab ordinibus Lituaniae in conventu Mscziboviensi de nullius alterius Regis Maiestate quam nostra colenda et agnoscenda constitutum sit, atque item a consiliariis, nobilitate ac legatis civitatum Prussiae in conventu Nonensi<sup>4)</sup>, quorum illi iam nuncios suos ad nos delegerint; hi vero in conventu Culmam ad diem XVIII Iunii indicto lecturi sint. Audimus quidem utrinque ad nos mitti cum quibusdam postulatis, verum cum de summa rei iam illis nobiscum conveniat, caetera, quae ad nos deferentur cum iis, qui nobis aderunt, Senatoribus considerabimus, et operam dabimus, ut de illis ex usu communis Reipublicae statuatur. Et si quae hic tractari per absentiam ordinum Regni non poterunt, ad comitia generalia differentur.

Caeterum nobis obviam venere Petricoviam Generosus Raphael Lessciniczki<sup>5)</sup>, Capitaneus Radzieioviensis, Ravam: Magnifici Marschalco Regni<sup>5a)</sup>, Castellanus Srzemensis<sup>6)</sup> et Capitaneus Maioris Poloniae Generalis<sup>6a)</sup>, Varsoviam nullum adhuc praeter Magnificum Palatinum Ravensem<sup>7)</sup> venisse audimus. Cum vero Castellanus Sochaczoviensis<sup>8)</sup> ac idem Capitaneus Ravensis extra Regnum sit, tuendae arcis Ravensis curam per eius absentiam hoc difficili ac periculoso Reipublicae tempore

commisimus Tribuno Ravensi<sup>9)</sup> eundemque ad iurisdictionem capitanealem exercendam subrogavimus. Quibus ex rebus Sinceritates Vestrae, quid nobiscum agatur et quae sit negotiorum nostrorum ac Reipublicae conditio, facile intelligent. Bene valere Sinceritates Vestras cupimus. Datum Bolemovii 10 die mensis Iunii anno Domini 1576, Regni vero nostri anno primo.

Stephanus Rex.  
subscripsit.

Post scriptas a nobis superiores litteras ad Sinceritates Vestras, allatae sunt nobis ab oratoribus Ratisbonam missis<sup>10)</sup> litterae, quarum exemplum Sinceritatibus Vestris mittimus. Venit etiam ad nos Reverendus Dominus Iohannes Rozdrzazewski<sup>11)</sup>, Praepositus Plocensis, qui nobis Episcopi Plocensis<sup>12)</sup> nomine subiectionem, redditus ab illo litteris fidei, detulit.

*In dorso (f. 223v): Exemplum litterarum Batorii ad Senatores a se absentes super suae in Masoviam profectionis utilitate.*

- |  |  |
|--|--|
| 1) Iacobus Uchański.   | 6a) Albertus Sandivogius Czarnkowski.  |
| 2) Ioannes Tęczyński († 1593).                                 | 7) Anselmus Gostomski (ca. 1508 - 1588).   |
| 3) Ioannes Herburt (post 1524-1577).                           | 8) Stanislaus Gostomski, filius Anselmi († post 1581).                           |
| 3a) Iacobus Woroniecki († 1588), filius Catharinae Uchańskiej. | 9) Stanislaus Krosnowski?  |
| 4) recte: Novensi  | 10) oratores Ratisbonam missi: Ioannes Krotoski et Ioannes Demetrius Solikowski. |
| 5) Raphael Leszczyński (ca. 1526 - 1592).                      | 11) Ioannes Rozrażewski († 1597).  |
| 5a) Andreas Opaliński (1540 - 1593).                           | 12) Petrus Myszkowski (ca. 1510 - 1591).   |
| 6) Iacobus Rokossowski.  |  |

N. 67.

S.L., [post 15.VI.1576].

*Oratores Poloni ad Comitiam Imperii missi summa orationis ad imperatorem et ordines Imperii habitae de interregno in Polonia, de Stephani Bathorei in regem Poloniae electione, de pace cum imperatore servanda etc. (cfr. N. 68).*

(Exemplar)

Arm. 64, vol. 29, ff. 130-131v.

Summa orationis oratorum<sup>1)</sup> Poloniae ad Sacram Caesaream Maiestatem.

Declarant oratores Poloni primo causam eorum legationis, nempe ut exponant in hisce comitiis Caesariae Maiestati, Electoribus caeterisque ordinibus Imperii rationem consilii Senatus ac ordinum Poloniae in electione Stephani Palatini Transilvaniae in Regem Poloniae, necnon ipsorum in hoc facto conscientiam testatam faciant. Ratio autem ipsius electionis haec est:

Cum viderent patriam suam post discessum Regis Galliarum in maximo versari periculo, et post longissimam reditus ipsius Regis expectationem a Tartarorum incursionibus non minima ex parte devastari, necnon summan ex privatis controversiis indecisissimam dissensionem inter cives exoriri, communi plane omnium provinciarum consensu in id in-

cubuerunt, primo in Stensiciensia<sup>a</sup>) conventu<sup>2</sup>), deinde, cum res Stensiciae non succederet, Varsoviensia<sup>3</sup>), Regem ut primo quoque tempore crearent.

In quo nihil ab omnibus magis curatum fuit, quam ut aliquis ipsius nationis Rex crearetur, non modo ob divini praecepti auctoritatem etc., sed etiam ob recentem eorum experientiam illius temporis, quo Regi Henrico paruerunt.

Quod consilium et si per se ipsum difficillimum videbatur, quod in pari iure omnium nullus forsitan invenire posset, cui reliqui omnes libentius quam se<sup>2</sup>) ipsis et propinquis suis regiam dignitatem concederent, omnibus tamen omnium studiis eiusmodi electio tentata est, propositis duobus ex Senatu<sup>4</sup>), qui eo honore non indigni existimarentur, factaque Senatui potestate, ut utrum eorum mallent, Regem crearent.

Dum autem in utranque partem orta disceptatione, quod ipsi illi designati munus delatum refugere viderentur, res penderet, repente praeter omnium opinionem die XII Decembris Archiepiscopus Gnesnensis<sup>5</sup>), secessione facta ex loco legitimaie electioni deputato, missa ad ordines legatione, quae eos occupatos detineret, paucissimis consentientibus, privata plane auctoritate, maiora tum senatorum, tum equitum parte in contrarium sentiente, Maximilianum Romanorum Imperatorem Regem Poloniae appellavit.

Quo factum est, ut paucorum causa orta inter cives dissensione reliqui omnes indignitate rei commoti, non Suae Caesareae Maiestatis odio, quem uti supremum monarcham omni honore prosequuntur, sed vindicandae et stabilendae communis libertatis necessitate adducti, postridie concordibus omnium suffragiis Serenissimam Infantem Annam, domi suae natam et sanguine Regum ipsorum Poloniae procreatam, Reginam nominarent unaque et eadem opera ipsi Transilvaniae Palatinum maritum adiungerent Regemque Poloniae renunciarent<sup>6</sup>).

Quae etsi erant iuste et legitime in tanta Reipublicae necessitate confecta, ordines tamen ipsorum modestia ac studio communis concordiae ulterius procedentes, quam summo iure deberent, primo a Caesarea Maiestatis oratoribus postulaverunt, ne hanc electionem tumultuariam ac pene per vim factam ipsi Imperatori significarent, et ab ipso Archiepiscopo, ne aliquid eiusmodi Suae Caesareae Maiestati prius indicaret<sup>b</sup>), quam certa aliqua rebus confusis ac perturbatis concordiae ratio iniretur.

Caeterum cum hac ratione nihil proficeretur, absentibus omnibus per litteras de his omnibus factis certioribus, etsi de ipsorum causae aequitate nihil diffiderent, tamen eam omnium iudicio subiecerunt, edictoquoque totius Regni conventu in Andreoviam ad diem 18 Ianuarii<sup>7</sup>), prolatis in medium decretis, tum particularium conventuum, tum privatorum multorum scripto comprehensis, Senatus et ordines, animadversa totius nobilitatis concordia, primum electionem illam in conventu Varsoviensi Serenissimae Infantis etc. comprobarunt, contraria quaeque irrita declarantes. Dein vero erga omnes, eos maxime qui erant adversae factionis, sublata prorsus omni contra eos sanctione, mutuam charitatem conservare studuerunt, missis etiam ad praecipuos<sup>c</sup>) quocumque in loco litteris et nunciis, qui eos Reipublicae conciliarent. Quod et ipsa fecit Serenissima Infans.

Verum nonnullis paulo post in partes Reipublicae profectis, nullo autem a capitibus factionis relicto cosanandis aegris eorum mentibus, Archiepiscopus conventum quendam Lovicii ad diem ultimam Februarii edixit, qui tamen infrequens admodum et desertus fuit.

At Regni ordines eadem amoris constantia et moderatione novam denuo ad ipsos legationem Lovicium miserunt eorum, qui exposita Ar-

chiepiscopo caeterisque omnibus illius conventus Andreoviensis necessitate, communi ordinum consensione, periculo patriae, sua in eos benevolentia, dubia Caesareae Maiestatis voluntate, proximo ipsius Palatini adventu eiusque religione, prudentia, iustitia, amore in Rempublicam paceque, quam in adventu suo a Turca sit praesentaturus, ac communi concordia, quam in Regnum, praesidio maxime Serenissimae Infantis, sit constituturus, eos monerent, ut tandem ad unum cum Republica sensum accederent, cum in designando Rege eundem profecto omnes finem haberent, nempe communis salutis et libertatis.

Cum vero ipsi scripto aliquo Archiepiscopi timere viderentur, ne servitum quandam in Rempublicam introducerent, caeteris consentientibus responderunt legati servitum ab eo magis timendam, qui unus arbitrio suo Regem omnibus imponere laboret, quam ab eo<sup>d)</sup>, qui communem omnibus libertatem defendat, itemque ab eo, qui Rege suo eligendo praepotentis barbari arma apertissime in se ipsos concitaret, quam iis, qui malum quiescens turbulentissimis Christiani Orbis temporibus in se transferre studiose curent.

Ipsi vero brevi responsione non longe a quietioribus consiliis abesse indicantes, non obscure declaraverunt tempori permittere, magistro veritatis, ac id sentire ut Regnum prius occupanti cedere oporteret, quod et in litteris ad Caesaream Maiestatem et ad suos primis fere Martii diebus Viennam oratores clarius exprimunt. In quibus deinde litteris fatentur Suae Maiestatis occulta consilia de hocque eadem expostulant, queruntur denique conditionibus promissis opportune non esse satisfactum. Ipse quoque Archiepiscopus communiter ac privatim scripsit litteras se de pace optime sperare, cuius tam cupidus esset, ut, si id e Republica fore et in se uno omne eius rei momentum positum videret, lubens tum etiam Cracoviam ad eos se conferret.

Quibus fere diebus pervenit ad eos responsum quoddam Sacrae Caesareae Maiestatis: eam ius Regni<sup>e)</sup> legitime adeptam fuisse, conditiones modo quasdam sibi partim diferendas, partim mitigandas, partim etiam omnino tollendas videri.

Imminente interim conventus Varsoviensis die, ordines ipsi, ne quid intentatum relinquerent, oratores suos illuc miserunt, ut ostenderent se nihil unquam praetermississe, quod eos ad concordiam adducere posset; gauderent ipsos a bonis consiliis non abhorre ac civile bellum refugere, ob idque confidentius ab eis petere, ut quod pridem ostendissent, re ipsa praestarent ad eosque accederent, periculum ex ipsorum absentia itemque redeundi opportunitatem ostenderent, ipsorum Regis fidem, prudentiam, iustitiam, religionem necnon proximiorum eius adventum significarent hortarenturque, ut adeo Serenissimae Infanti adhaerent, quam absque magno scelere nequaquam deserere possent, tum illud bellum, quod ex electione Caesareae Maiestatis illis ac sibi immineret, declinarent; declararent deinde, quod dicebatur Turcam Regnum Poloniae pro suo ducere et electum ipsum Turcae esse beneficiarium, id intelligi foederis ratione secum initi et antiquitus constituti, ita ut qui unum laedat, et alium offendere intelligatur; caetera omnia inter se ac eos facile confectum et compositum iri.

Haec autem ut ad conventum illum Varsoviensem ita referrentur, ea opinione fuerunt ordines omnia libentissime ab ipsis excipi debuisse, maxime cum ex Caesareae Maiestatis responso suis oratoribus dato et ex altera quoque legatione ad conventum Varsoviensem ipsam Maiestatem non nimium apud ipsos etiam homines suae factionis ius Regni

illius urgere videretur, cum diceret nulla privata ambitione, sed Reipublicae Christianae studio ad petendum Regnum Poloniae accessisse, immo vero ad eum honorem non se ipsam, aliis Regnis et Imperiis occupatam, sed filium eius Archiducem Ernestum<sup>f)</sup> obtulisse, postquam ipsa saepius a multis de suscipiendo Regno illo<sup>g)</sup> post Henrici Regis discessum compellata fuisset.

Deinde vero quum res eo deducta esset, ut Regnum sine armis obtineri non posset, Caesarea autem Maiestas Sua bello illi per se intendere, multis rationibus detenta, minime valeret, ideo se de his omnibus accuratius deliberandi longius aliquanto spatium sumpsisse in eaque deliberatione statuisse, ut Serenissima Infans Anna in Reginam coronaretur ipsique Duci Ernesto<sup>h)</sup> nuberet, eamque conditionem optare se facile confici posse, quo casu in filii conditionibus sponsorem se praebere; quae autem sui muneris essent, ut de Regni controversiis ex usu Reipublicae illius componendis, ad ea se omnem operam cum omni studio et fide interposituram nihilosecius, quam si ipsa Rex noster esset. Haec Maiestas Sua.

His omnibus omnino consideratis, hinc scilicet moderante<sup>i)</sup> Suae Caesareae Maiestatis studio, illhinc difficultate filii Ernesti conditionis, existimaverunt ordines eos, qui Varsoviae convenissent, rectius tandem rei communi fuisse consulturos ideoque et eorum legationem illam, quam in ipsis finibus Regni retinere poterat, libere proficisci permiserunt, tum ut Suam Maiestatem de more honorarent, tum ne ullam fratribus suis conquerendi ansam relinquerent. At illi magnis quorundam factionum pollicitationibus ducti in capto prius consilio permanentes, novum rursus Varsoviae conventum ad diem tertiam Iunii indixerunt, cuius expectatione videntur hucusque pendere.

Interim autem Rege Cracoviam profecto die XVIII Aprilis, Calendis vero Maii corona aurea insignito, confirmatisque ab eo Regni iuribus et libertatibus omnibusque legitime, integre summaque cum libertate confectis, sperant ordines, non obstante paucorum illorum dissensione, Regnum illud Dei benignitate saepius in summis perturbationibus divinitus gubernatum, semper salvum atque incolume<sup>j)</sup>, omniaque ad perturbandam Rempublicam comparata concordii bonorum consilio statim sublaturum iri.

Quae eorum spes ab una parte augetur tum a Sacrae Caesareae Maiestatis benignitate summoque eius pacis ac concordiae studio, tum ab ipsius coniunctione necessitudinis cum Regibus suis ac foederum inter se vetustorum obligatione, quibus rationibus eis potius favere debeat, quam ulla adversus eos abuti occasione seque suos ac ipsos item Polonos involvere inexplicabilibus difficultatibus, cum summis totius Christianitatis periculis coniunctis. Ab altera autem parte a singularibus eorum Regis virtutibus eximiisque<sup>k)</sup> tum corporis tum animi bonis, quibus nihil excellentius inveniri possit.

Quam ob rem non modo non verentur ordines, ne res acta inter Caesaream Sacram Maiestatem ipsorum Regem Reipublicae Christianae communi tranquillitati rationibusque vicinorum incommodi aliquid afferat, immo potius vident ex horum Principum coniunctione magnam ad Rempublicam Christianam commoditatis accessionem perventuram.

Haec autem cum sit vera, simplex et aperta facti consiliique Senatus et ordinum Poloniae ratio publice in hisce comitiis exposita, cupiunt sperantque a bonis et prudentibus viris nulloque factionum studio affectis comprobari.



Ex hisque omnibus cum videant Sacra Caesarea Maiestas caeterique omnes nihil prorsus a Senatu et ordinibus Poloniae actum, quod alienum a Sacra Caesarea Maiestate aut rebus christianis existat, sed solum id eos tantum egisse, quod amor curaque libertatum suarum requirebat, rogant, ut quo animo ab eis facta sint, in eam partem omnes interpretentur nec patiantur Poloniam, firmissimum parietem omnibus christianis ditionibus, ac de re christiana optime meritam, falsis criminationibus defoedari<sup>l)</sup>. Liceat sibi bona Suae Maiestatis venia sua libertate frui eique Regi parere, quem illis Deus dederit, natura conciliaverit, libera eorum electio concertaverit<sup>m)</sup>, coronatio denique confirmaverit. Quod si factum aliquod iniquum Reipublicae Christianae aut Poloniae aut Caesareae Sacrae Maiestati incidat, rogant ipsos Electores caeterosque ordines omnes, ut, quantum maxime possint, pestem hanc a cervicibus christianorum depellant et praesentem pacem quam maxime certam et perpetuam reddant.

- a) in ms. Stensisiensis
- b) correctum ex: indicarent
- c) sequitur expunctum: ubicunque
- d) in ms. ei
- e) sequitur expunctum: legitime
- f) sequitur aliquod verbum expunctum.
- g) supra lineam.
- h) in ms. Ernesti
- i) supra lineam.
- j) in ms. incolumem
- k) sequitur expunctum: tum animi
- l) in ms. defedari

- m) sequitur expunctum: confirmat
- 1) Ioannes Krotoski, cast. Iunivladislaviensis (ca. 1552 - 1583) et Ioannes Demetrius Solikowski (1539 - 1603).
- 2) Conventus in Stężyca (12. - 28.V.1575).
- 3) Conventus Varsaviensis (7.XI.-15.XII.1575).
- 4) duo ex Senatu: Andreas Tęczyński, pal. Belsensis († 1588), et Ioannes Kostka, pal. Sandomiriensis (ca. 1529 - 1581).
- 5) Iacobus Uchański.
- 6) 15.XII.1575.
- 7) 1576.

N. 68.

Ratisbonae [post 15.VI.1576].

*Oratores Poloni ad Comitata Imperii missi ad imperatorem Maximilianum, electores et principes Imperii de interregno in Polonia et de Stephani Bathorei in regem Poloniae electione habita oratio.*

(Exemplar)

*Iam ed. El. XII, N. 109 (ex exemplari cum multis erroribus, sed cum superscriptione:*

*Ioannes Crotowsky a Krotossyn Palatinides Inowladislaviensis, Ioannes Demetrius Solukowsky a Soliky).*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 132-139v.*

Sacratissima Caesarea Maiestas et Domine Domine Clementissime, Illustrissimique Domini Electores et Principes caeterique Ordines Sacri Imperii.

Cum intellexisset Senatus ac reliqui ordines Regni Poloniae factum suum de electione Illustrissimi Principis Domini Stephani, Transylvaniae Palatini, in Regem Poloniae in varias nonnullorum hominum opiniones passim incurrere, faciendum sibi esse existimaverunt, ut per nos, nuncios suos, tum rationem consilii sui Sacrae Caesareae Maiestati Vestrae ac vobis, Illustrissimis Dominis Electoribus caeterisque statibus et ordinibus

Sacri Romani Imperii exponerent, tum etiam conscientiam praeclari facti sui apud vos loco isto testatam facerent.

Nam cum anno ante superiorem proximo Rempublicam illam Regnumque et patriam suam in maximo periculo versari viderent ob repentinum illum et minime expectatum discessum a nobis in Regnum Gallicarum Serenissimi Regis Henrici, et si confestim operam quantam maximam potuerunt dederunt, ut ne nimis diu Rege ipso carere viderentur, tamen principio quidem, pro veteri atque perpetua gentis nostrae erga Serenissimos Reges suos pietate, reditum Serenissimi Regis Henrici, quoad maxime per Regni ipsius rationes licitum fuit, praestolandum esse putaverunt. Deinde autem anno elapso integro, cum viderent Rempublicam sine Rege non solum hostium incursioni expositam, sed etiam iam recenti tum Tartarorum in fines nostros influxu non minima ex parte devastatam esse, id quod nunc quoque cineres Podolicarum nostrarum regionum plus satis attestantur, in primis autem cum viderent Rege absente tantam ex privatis controversiis indecisis dissensionem inter cives exoriri, ut, etiamsi externus hostis absit, suis ipsa Respublica intestinis dissidiis ruitura videretur, communi plane omnium provinciarum consensu in id incubuerunt, primo quidem in Stensiciensi<sup>1)</sup> conventu, deinde vero cum res Stensiciae non succederet, etiam in Varsoviensi<sup>2)</sup>, Regem ut primo quoque tempore crearent.

Quo in studio et cogitatione eorum illud praeter caetera maxime animadverti poterat: nihil aequae omnium propemodum provincialium hominum animos tunc persuasisse, nihil quicquam maiore contentione totius equestris ordinis actum esse, quam ut Rex aliquis homo gentis nationisque ipsius nostrae crearetur. Nec vero id solum ob sacrosanctam divini praecepti ac instituti autoritatem, quae palam et aperte sancit Reges, qui sint in populo Dei regnaturi, non aliunde quam ex genere civium et quasi domesticorum ipsorum desumi oportere, sed etiam ob nostram ipsorum recentem admodum totius illius temporis, quo Henrico Regi paruumus, experientiam. Quo quidem toto tempore planissime comperiebatur neque Regi ipsi iucundum, neque subditis omnino accommodatum, nec denique iuri ipsi et libertatibus communibus satis tutum imperium esse posse, ubi inter Regem et subditos sermonis communio non esset. Necessario igitur ex iustis et gravibus admodum rationibus constitutum cum animis suis habebant nostratam hominem rebus his nostris praeficiendum esse.

Quod quidem consilium eorum et si ipsum per se magnis difficultatibus impeditum videretur, propterea quod in pari iure omnium vix, ac ne vix quidem, unus aliquis inveniri posset, cui reliqui omnes volentes ac lubentes facile prae se ipsis, cognatisve ac propinquis suis regiam hanc dignitatem concessuri viderentur. Tanta tamen et tam inflammata omnium fere provincialium studia ad eam rem extiterunt, ut quemadmodum pridem in Stensiciensi et antea quoque in illo Varsoviensi superiore conventu, in quo tum electio Regis Henrici agebatur, item in hoc postremo magno labore tentari et urgeri non sint praetermissa. Propositis enim duobus ex Senatu nostro, qui eo munere regio non incommode, ut erat hominum opinio, fungi posse viderentur, facta Senatui potestas est, ut utrum eorum mallent, Regem arbitrio suo crearent et promulgarent.

Ecce autem, dum de eo in hanc et illam partem tam a Senatu quam ab equitibus varie disceptaretur, quod illi ipsi, qui designati essent, suo quisque consilio munus delatum regium refugere viderentur. Cumque ita res<sup>3)</sup> penderet in communis illius et iisdem etiamtum septis et quasi can-

cellis conclusi concilii deliberatione, repente praeter omnium spem atque opinionem, die mensis Decembris duodecima Reverendissimus Dominus Archiepiscopus Gnesnensis, secessione facta ex loco electioni publicae constituto atque propterea fossa et vallo munito gravissimisque praeterea sanctionibus firmato, in locum quendam semotiorem abiit et sole iam ad occasum inclinato, missa ad ordines quadam legatione, quae eos interim ad vesperum usque occuparet ac distineret, paucis admodum praesentibus paucioribusque etiam consciis, paucissimis autem consentientibus, reliquis vero omnibus partim aliud agentibus, partim etiam reclamantibus et nimium immaturis ipsius conatibus moram iniicientibus, privata plane autoritate, maximae enim partis tam senatorum quam equitum consensus in diversum ferebatur, cum dies iam ille totus contentionibus eiusmodi extractus esset, te<sup>b)</sup>, Divum Maximilianum Romanorum Imperatorem, Regem Poloniae appellavit.

Ex quo quidem primum tempore in Rempublicam, vel consentientem plane vel certe paulum admodum discrepantem, magnum subito malum, proh dolor, invectum est dissensionis atque discordiae. Pauci enim illi homines, factum Archiepiscopi amplexi, ad metas illas haeserunt, reliqui autem omnes, quorum erat sane numerus hominum infinitus, indignitate rei commoti (neque enim aut unus homo sine concordibus cunctorum suffragiis omnibus Dominum imponere potuit, aut ipsa etiam nominatio Domini Archiepiscopi praecedere debuit civium suffragia, sed sequi in unum collecta et aggregata), faciendum sibi esse existimaverunt, non ullo quidem, quod absit, Caesareae Maiestatis odio, quam uti supremum universi Orbis Christiani Imperatorem et Monarcham libenter omni honore prosequuntur, sed vindicandae atque in futurum stabilendae communis libertatis necessitate adducti, ut postridie viam atque rationem legitimam electionis sequuti concordibus omnium suffragiis Serenissimam Infantem Annam, virginem non solum domi nostrae natam et ex sanguine praeterea Serenissimorum Regum nostrorum procreatam, verum etiam tum suis ipsius tum maiorum quoque suorum, optime de nobis meritorum Regum, virtutibus magnopere commendatam, Reginam nominarent, cui una illa eademque opera maritum quoque aetate parem adiunxerunt Regemque Poloniae renunciaverunt, Illustrissimum ipsum Dominum Stephanum Transylvaniae Palatinum. Ni facerent, novum plane morem in Rempublicam induci et perniciosum exemplum prodi ad posteros intelligebant, libertatis publicae in extremam atque perpetuam servitutem adducendae. Quae enim est apud nos<sup>c)</sup> prima libertas civium? ea profecto, quae est in aequo omnium Regis creandi iure constituta. Quae igitur alia extrema servitus, quam pati renunciationem aut publicationem Regis ab uno paucisve factam communi omnium consensui et devinctis mutua concordia suffragiis anteferri?

Magna haec erant et summa omnino Reipublicae necessitate expressa, sed ordines ne tanta quidem necessitate et quasi instinctu ac impulsu divino, ad res praesertim tam iustas atque legitimas et communi omnium libertati proprias, satisfaciendum tamen sibi modestiaeque suae et studio communis concordiae putaverunt. Quo factum est, ut ulterius etiam quam summo iure debuerunt, summa sua voluntate progressi sint.

Et primo quidem a Sacrae Caesareae Maiestatis Vestrae oratoribus diligenter postularunt, ut ne nuncium electionis Maiestatis Vestrae tumultuariae et pene per vim factae ad Maiestatem Vestram Caesaream, Principem benignissimum et pacis ac concordiae christianae studiosissimum, mitterent. Deinde etiam Dominum Archiepiscopum ipsum fraterne admo-

nuerunt, ne quid de gratulatoria legatione ex Polonia ad Sacram Caesaream Maiestatem Vestram mittenda prius statueret, quam ea, quae cum summo dolore ordinum essent ad eum modum in Republica confusa ac perturbata, ad certam aliquam concordiam et moderationem adducerentur. Dattos se esse operam pro virili parte sua, ut, quantummodo in rebus tantum exulceratis fieri posset, aliqua tamen eius concordiae ratio per eos iniretur. Alioqui minime aequum videri, ut propter paucorum disensionem univetsa Respublica in extremam aliquam, quod absit, calamitatem deveniat.

Caeterum cum his rebus omnibus nihil admodum apud adversarios proficeretur, e vestigio litteris per singula territoria dimissis diligenter de his omnibus, quae tum acta essent, absentes omnes ex nobilitate edocuerunt, et quamvis de suae causae aequitate, quae publicae libertati omnium patrocinaretur, nihil diffidebant, tamen eam omnium iudicio subiecerunt, ut si iustam esse et ipsi universi ducerent, ea tuenda rebus afflictis Reipublicae succurrerent. Quam ad rem conventus, tum particulares per singulos palatinatus, tum vero deinde unum Regni totius conventum commune, Andreioviam ad diem decimam octavam mensis Ianuarii gravissimis interpositis sanctionibus edixerunt, ut cum eo utrinque a partibus conventum esset, praesens aliqua medicina rebus illis ad extremum pene discrimen adductis de communi partis utriusque sententia afferretur.

Convenerunt frequentes admodum, sic ut praeter capita modo ipsa diversae factionis paucissimi omnino ex univetsa nobilitate Polonica desiderari viderentur. Sed ne ii quidem magnopere desiderari potuerunt, prolatis in medium tum decretis omnium particularium conventuum, tum vero etiam sententiis privatorum multorum scripto comprehensis, qui aliorum negotiorum gratia erant a conventu illo Andreioviensi abfuturi.

Quibus quidem omnibus lectis ac diligenter inter se collatis ac perpensis, Senatus<sup>d</sup>) et ordines, animadversa etiam summa totius nobilitatis per singulos palatinatum conventus concordia ac studio Reipublicae tuendae, primum acta illa Varsaviensia, quibus Serenissima Poloniae Infans Regina et Illustrissimus Transilvaniae Princeps Rex Poloniae renunciatus est, caeteraque omnia, quae eam electionem sunt consequuta, approbaverunt fautoribusque et administris eius electionis publice gratias egerunt. Contraria autem acta omnia irrita et inania, uti erant, ita publico decreto pronunciaverunt. Deinde pro amore suo erga omnes in univetsum, eos autem in primis, qui erant adversae factionis, sublata plane vi ac vigore sanctionum, rigidissime adversus eos sancitarum, qui a conventu illo Andreioviensi temere abfuissent, et inducta quasi earum rerum oblivione, mutuam charitatem et benevolentiam, quantum in se fuit, tueri et conservare studuerunt. Ad praecipuos etiam adversae factionis, tam in Polonia quam in Lituania et Prussia, peculiare suos nuncios et oratores ablegaverunt, qui eos Reipublicae conciliarent eisque ad veterem amicitiam et coniunctionem suam in Republica receptum ac redditum aperirent. Quod ipsum quoque Serenissima Infans hortatu eorum faciendum sibi existimavit.

Verum ibi quoque cum plerique illorum per speciem duntaxat omnia se facturos esse recepissent oratoresque eorum cum spe concordiae non levissima dimisissent, nonnulli quidem illorum in partes Reipublicae paulo post concesserunt. Capita autem et duces factionis sanandis aegris suis mentibus locum plane nullum reliquerunt. Atque ibi tum Dominus Archiepiscopus conventum quendam Lovicii ad diem ultimam Februarii

edixit, qui tamen omnino eius etiam ipsius partis confessione infrequens admodum fuit et desertus.

Atqui Regni ordines, ne his quidem rebus omnibus ab amoris sui erga illos constantia et summa rerum omnium moderatione dimoveri potuerunt. Etenim non contenti legationibus illis suis, ad eos paulo ante decretis et ablegatis, novam denuo ad ipsos Lovicium legationem miserunt, legationem, inquam, eorum, qui illis primum necessitatem conventus illius sui Andreioviensis ob oculos ponerent, quod in vi illa aperta repellenda, in communi illo patriae incendio extinguendo bonis civibus nequaquam esse licuerit negligentibus aut ociosis; tum qui eos de actis omnibus illius sui conventus cum singulari sua erga eos benevolentia gestis plenissime edocerent, et quicquid ibi decretum ac constitutum sit, ab eo se nulla ratione esse recessuros ostenderent. Qui deinde cum Archiepiscopo ipso fraterne expostularent, ultra priora, perspecta iam tum totius nobilitatis consensione in conventu Andreioviensi, neque potuerit neque debuerit unus homo contra omnes Loviciensem conventum denuo indicare. Quum ipse ordinis quidem causa primum in Republica locum teneat.

Revera tamen unus omnium in Republica loca, quae a singulis in solidum obtinentur, occupare non possit. Ut iam tandem itaque ad unum ac eundem cum Republica sensum accederet cum suis reliquis omnibus, cum in designando Rege idem procul dubio propositum secum habuerint et habeant, communis salutis et libertatis quanquam via et ratione non nihil diversa tuendae ac conservandae, profecto si se ad eos contulerint, non tam de sententia decedere quam vetus suum institutum tenere viderentur, et si qui illud tamen singulari suae prudentiae admodum consentaneum fecerint, si voluerint eundem potius, quem ceperunt, cursum cum periculo tenere, quam eo leviter commutato salvi ad eum, quem semel cum animo suo cogitatum ac deliberatum habuerint, portum pervenire, Caesaream Maiestatem iam inde ab eo tempore, quo ab eis in Regem suum electa esset, non se satis in ullam partem declarare, suum contra electum sic ad se adventare, ut cum haec ad eos referrentur, sit sine dubio Regni fines ingressurus secumque adeo summam religionem, singularem prudentiam, iustitiam incredibilem, amorem vero in hanc Rempublicam plane incomparabilem allaturus et, quod caput est, primum pacem a Turcarum Imperatore<sup>3</sup>) adventu suo repraesentaturus, deinde autem domesticas nostras perturbatas rationes cum summa sua indulgentia, tum vero omnium suorum in se studiis erectis et maxime praesidio matrimonii Serenissimae Infantis, quae ei desponsa esset, constituturus. Quarum rerum ut interim caeteras in eo, quem ipsi electum suum esse praetenderent, inesse concedant, ea tamen, quae postremo loco dicta sunt, ita huic suo esse propria, ut in eorum communionem nemo alius venire posse videatur. Et quoniam scripto nonnullo Domini Archiepiscopi ita se perstringi videbant, quasi inscientia aut temeritate sua servitutem quandam essent in Rempublicam introducturi, responderunt servitutem ab eo magis esse metuendam, qui unus arbitrio suo Regem omnibus imponere laboret, quam a se, qui Regis eligendi libertatem aequam et omnibus communem defendunt ac tuentur; itemque ab eo, qui Rege suo eligendo praepotentis barbari arma apertissime in nos concitat, quam iis, qui malum quiescens turbulentissimis Christiani Orbis temporibus in se transferre studiosissime cavent.

Ad ea paucis respondent, sed tamen sic, ut non longe a quietioribus consiliis se abesse significant, contentionem et comparisonem omnem,

utrius partis consilia magis e Republica fuerint, refugere, tempori permittere, magistro veritatis. Animos quidem suos a concordia in Republica usque adeo non abhorre, ut conventum propterea Varsoviae ad nonam diem Aprilis indici ab Archiepiscopo obtinuerint, eo venirent et consilia cum ipsis cumque adeo Prussis et Lituaniis, qui eodem essent per ipsos invitati, conferrent. Illud certum haberent, ut primum Rex in Regnum advenerit officioque suo satisfecerit, se esse omnino in fidem eius concessuros. Quod ipsum eodem illo tempore in litteris ad Sacram Caesaream Maiestatem Vestram scriptis ita interpretantur, ut non obscure prae se ferrent Regnum prius occupanti (sic enim loquuntur) cedere oportere et in litteris ad suos Viennam ablegatos oratores hoc etiam clarius exprimunt, nulla plane circuitione usi, si conventum Varsoviensem ad nonam Aprilis indictum adventus in Regnum Palatini Transylvaniae antecesserit, se ipsius Maiestatem necessario una cum aliis esse agnituros. Quod autem ordines<sup>c)</sup> obiter monuerant Sacram Caesaream Maiestatem Vestram consilia sua premere nec se satis declarare, id vero ipsi in iisdem illis suis litteris agnoscunt, nec obscure de eo cum Maiestate Vestra expostulant. Addunt etiam, cum a Maiestatis Vestrae oratoribus in comitiis electionis non semel illis fuerit promissum de adventu Maiestatis Vestrae in Poloniam intra mensem unum, nunc tertium iam fere mensem in exitu esse, nec tamen Sacram Maiestatem Vestram in Polonia apparere. In summa queruntur conditionibus promissis intra tempus constitutum satisfactum non esse.

Haec illi ad Sacram Caesaream Maiestatem Vestram suosque Viennam ablegatos oratores<sup>d)</sup> scribunt primis fere Martii diebus, sub medium autem eius mensis scribit Archiepiscopus ipse quoque, tum communiter ad omnes, tum etiam privatim ad quosdam eorum se de pace optime sperare, cuius se tam cupidum esse, ut, si id e Republica fore iudicet et in se uno omne eius rei<sup>f)</sup> momentum positum esse videat, lubens nunc etiam Cracoviam se ad eos conferat.

His autem fere temporibus perfertur ad eos responsum quoddam Sacrae Caesareae Maiestatis Vestrae, datum oratoribus eorum, eam ius Regni bonis rationibus adeptam legitime acquisivisse. Conditiones modo quasdam sibi partim differendas, partim mitigandas, partim etiam omnino tollendas videri.

Interea imminabat iam tunc Varsoviensis conventus dies, ad quem etiam ordines, ne quid omnino intentatum relinquerent, mittendos porro oratores suos esse existimaverunt cum hac fere legatione.

In his manifestissimis divinae irae indicibus, quae sibi merito pro sceleribus omnium suis incumberet, nihil se ad illud usque tempus praetermisisse, quod ipsos ad amorem et concordiam adducere posset. Testes eius rei esse tum conventum Andreioviensem, tum frequentes ad eos et litteras et legationes suas. Nunc quod ipsos a quietioribus consiliis non abhorre, civile autem bellum refugere omnino intelligant, magnam se ex hoc ipsorum optimo erga se Remque Publicam animo consolationem capere, hocque libentius in suo instituto communis pacis atque concordiae permanere et confidentius omnino ab eis petere acquirere, ut quod pridem illis ostendissent, id iam re ipsa praestarent et ad eos, uti paulo ante non nolle videbantur, accederent. Si enim ceptas semel partes sequi porro non desisterent, in apertum plane discrimen conditionum suarum, primo carptim pro arbitrio alieno iuratarum, deinde vero in perplexo relictarum, prorsus esse incursuros; sin explicare se inde cupiant, uti perfecto<sup>g)</sup> velle deberent, cum Regis iuramentum initium

sit omnium inter Regem et subditos obligationum, unum esse refugium ad se, qui neque conditiones illas tulerunt neque iuramento illi assensi sunt, transeundi, praesertim cum electus Rex suus omnia, quae modo proposita sibi a suis haberet, prompto admodum animo iam confirmarit nihilque plane ex iuramenti formula exceperit; deinde cum is iam in finibus Regni plane versetur Cracoviaeque propediem adfuturus sit, Princeps prudentia, religione, iustitia, vitae integritate, in primis autem suorum amore commendatus, transiret ad se igitur et cum Regi ipsi suo atque adeo Serenissimae Infanti adhaerent, quam deserere absque summo scelere et divini metu supplicii nequaquam possunt. Tum vero molem etiam eius belli, quod ex electione Caesareae Maiestatis illis ac sibi immineret, declinarent. Nam quod non desint, qui Turcam iam nunc aiant Regnum Poloniae pro suo ducere et electum ipsum suum Turcae beneficiarium esse, id vero nihil esse; alterum enim a Turca dici foederis ratione secum per nos iam pridem initi et antiquitus constituti, sic ut qui nos violet, idem se ipsius foederatos violasse intelligat. Quod ipsum etiam ex induciarum Turcicarum cum Caesarea Vestra ipsa Maiestate nuper pactarum formula facile fortassis intelligi posse. Alterum autem quod de electo ipso suo dicitur Turcae beneficiarium esse, id vero suo iudicio non omnino invidiosissimum videri, praesertim cum formam illam, quae nunc est Transylvaniae dominatus, non ipse primus in Transylvaniam induxerit, sed per manus a maioribus receptam cum summa tranquillitate tenuerit. Adessent igitur ad eum Regem coronandum et ad consulendum de Republica in commune, caetera inter se ac eos facile sine negotio confectum et compositum iri.

Haec ubi modo ad eos, qui Varsoviam convenerant, ita referentur, ea opinione ordines fuerunt omnia obviis, quod aiunt, ulnis excipi ab ipsis debuisse. Maxime cum et suos quidem oratores, quos paulo ante ad Sacram Caesaream Maiestatem Vestram ablegaverant, cum non alienissimo responso ad se rediisse et ipsam Maiestatem Vestram in sua ad conventum illorum Varsoviensi legatione ius Regni illius non nimium apud ipsos etiam homines suae factionis urgere viderent. Nam cum ordines Sacrae Caesareae Maiestati Vestrae rationem factorum consiliorumque suorum prolixius per oratores suos exposuissent, de quibus secus nonnihil Maiestatem Vestram edoctam fuisse acceperant, nihil aliud fere Maiestas Vestra respondisse dicitur, quam fidem interea illis quoque abrogare eam non posse, qui diversum ad eam de his omnibus antea retulissent. Interim eos recte et ex officio suo facturos esse, si vel oblatas ad concordiam constituendam rationes susciperent, vel alias denique ipsi inirent. Quae autem a Sacra Caesarea Maiestate Vestra ad conventum Varsoviensem legatio tunc temporis mittebatur, in ea quidem illud fere comprehensum fuisse compererunt eam nulla privata ambitione, sed studio Reipublicae Christianae adductam ad petendum Regnum Poloniae accessisse, imo vero ad eum honorem non se ipsam, quae aliis Regnis atque Imperiis occupata coram ipse in Polonia adesse non posset, sed Serenissimum filium suum, Archiducem Ernestum, nobis obtulisse. In quo si quid per aetatem deesse videretur, id facile tum liberalissima ipsius educatione, tum patris ipsius autoritate, tum vero Senatus ipsius Polonici consilio atque ope sarciri potuisset. Post Henrici quidem Regis discessum, cum se multi nostrorum coram et per litteras de suscipiendo Regno illo ultro compellarent, se tamen idem illud quod olim satis diu in excusationem sui adduxisse. Postremo autem victam eorum precibus et persuasionibus ita assensisse, ut speraret tamen se suscepto illo Regni

Polonici onere cito liberatum, nec multo post totum ius Regni in Ernestum, filium suum, ordinum Regni voluntate translatum iri.

Nunc quamquam multa tentata sint, quominus ad extrema veniretur, quoniam res tamen eo denique deducta esset, ut Regnum sine armis obtineri non possit (ex quo et terris ipsis Polonorum et libertatibus ac privilegiis eorum et condicionibus ultro citroque datis et acceptis, in primis autem vitae et capiti ipsorum tam a suo exercitu quam Turcico, qui specie defensionis procul dubio venturus esset, magnum atque apertum periculum crearetur), Caesarea autem Maiestas Vestra bello illi per se intendere tum sua invaletudine, tum Ungariae defensione, tum induciarum denique recens cum Turca in integrum octennium pactarum religione impedita non posset, ideo se de omnibus his rebus accuratius deliberandi longius aliquanto spacium sumpsisse in eaque deliberatione illud statuisset: laborarent qui sunt nominis ipsius studiosi, ut Serenissima Infans Anna, quam Maiestas Vestra nunquam a regio honore arceri voluerit, in Reginam coronaretur exclusoque Transylvano eadem conditione Serenissimo Archiduci Ernesto nuberet, nimirum ut ipse quoque secundum eam primo quoque tempore coronetur; eamque conditionem et optare se et non difficulter confici posse non obscure significat. Quo sane casu in filii quidem conditionibus sponsorem se praebere. Quae tamen sui proprie muneris officiique essent, ut de Prussiae, Livoniae Barique controversiis ex usu Reipublicae illius componendis, ad ea se omnem suam operam et diligentiam cum omni studio atque fide interposituram esse nihilosecius, quam si ipsa Rex noster esset haec Maiestas Vestra.

Quibus omnibus rite examinatis et expensis, hinc quidem studio Sacrae Caesareae Maiestatis Vestrae admodum moderato et ne minima quidem ex parte ad ulla fervida consilia inflammato, illinc autem difficultate filii conditionis per Maiestatem Vestram propositae et adiectae, existimabant ordines Regni eos, qui Varsoviae convenissent, rei communi rectius fuisse consulturos et ad se e vestigio accessuros.

Atque ideo quoque legationem eam, quae in ipsis statim finibus Regni aditu facile prohiberi poterat, liberam prorsus ire permiserunt, tum ut Caesaream Maiestatem Vestram de more honorarent, tum vero ut fratribus suis omnem de se conquerendi ansam praeciderent. Verum illi tum magnis quibusdam privatorum et factiosorum pollicitationibus inflati, in coepto semel, sed paulo ante iam quasi reiecto et abdicato contentionis cursu porro perstiterunt et novum nescio quem conventum Varsoviae iterum ad diem tertiam Iunii indixerunt, cuius expectatione videntur hucusque pendere.

Interim autem Rex Cracoviam ad diem XVIII Aprilis appulit, quem Senatus ac ordines una cum Serenissima Infante Anna, matrimonio iuncta, necessario multis et magnis rationibus ducti, Calendis Maii, quod foelix faustumque sit, corona aurea, quod est proprium Regni diadema, insigniverunt Regnoque ipsi inauguraverunt atque ei praesentes praesenti et illis ius, leges libertatesque eorum iureiurando<sup>9</sup> confirmanti ipsi quoque fidelitatis et subiectionis suae iusiurandum de more praestiterunt et omnia denique legitime, plene ac integre peregerunt, quae ad totum hoc perficiendum negotium pertinere quoquomodo videbantur, ita ut ad plenissimam illius diei celebritatem animis quidem hominum privatim, desiderio paucorum quorundam fratrum et collegarum absentium, flagrantibus fortassis aliquid, publicae tamen rei ipsi et temporis illius necessitati nil omnino defuisse videatur.



Atque haec quidem nonnullorum absentia<sup>h)</sup> etsi potissimum factiosorum quorundam et sua magis quam publica amantium ingeniis studiosè admodum esse videatur procurata, spem tamen habent ordines in benignitate Dei Optimi et Maximi pro optimis et sedatissimis Regumque suorum et Reipublicae amantissimis nostrorum hominum ingeniis proque illa singulari foelicitate, qua Regnum illud, in summis et maximis perturbationibus saepe contra omnium hominum opinionem divinitus gubernatum, permansit semper salvum atque incolume, omnia illa, quae ad perturbandam Rempublicam animo plane obstinato a seditiosis paucis hominibus sunt comparata, communi ac concordi bonorum virorum studio et consilio primo quoque tempore sublato prorsus et compositum iri.

Augēt eam spem ordinum, quod ab una quidem parte rem sibi esse sentiant cum optimo, benignissimo, moderatissimo, pacis atque concordiae communis studiosissimo Principe, Caesarea ipsa Maiestate Vestra, quae cum sit magnis necessitudinum vinculis Regibus nostris coniuncta atque adeo Regno etiam ipsi pactorum et foederum vetustorum atque perpetuorum religione obstricta et obligata, libenter quaeret, ut sibi quidem omnes illius Regni ordines persuadent, augendi et ornandi nostri rationes, quam ulla forte occasione abuti velit ad involvendum et se pariter suosque et nos item nostrosque difficultatibus inexplicabilibus et cum summis totius Christianitatis periculis coniunctis. Ab altera autem parte Regem hunc habeant, quem fortuna multis variisque casibus exercitum ita ad omnes impetus suos sustinendos erudit, ita ad comparandam hominum summorum pariter et infirmorum benevolentiam accommodavit, ita aequanimitate, prudentia, humanitate, eloquentia, corporis etiam et animi robore atque magnitudine instruxit, ita rebus publicis et libertati communi amicum, ita in rebus gerendis industrium, vigilantem et ad omnia summa cum maturitate et dignitate in Republica expedienda quam maxime aptum atque idoneum reddidit, ut nihil excellentius desiderari potuisse videatur. Non verentur igitur ordines, ne res inter Sacram Caesaream Maiestatem Vestram et illum Principem ac Regem suum acta aliquid Reipublicae Christianae, aliquid paci mutuae et tranquillitati communi, aliquid denique suis vicinorumque et amicorum suorum rationibus incommodare videatur. Illud potius vident ex horum duorum Principum coniunctione et amore, quem non minus sperare quam optare et possunt et debent, magnam paulo post ad omnium christianorum commoditates accessionem esse perventuram.

Haec est ratio simplex et aperta facti consilii Senatus ac ordinum Regni Poloniae, strictim ac breviter hoc loco apud Sacram Caesaream Maiestatem Vestram ac vos, Illustrissimos Dominos Electores caeterosque Principes ac reliquos ordines Sacri Romani Imperii, per nos, eorum nuncios, exposita. Quam idem Senatus ac ordines cupiunt probari bonis omnibus et prudentibus viris. Sperant etiam certe quidem, si quis haec modo recognoscant animo plane libero nec ullo factionum studio tincto aut incenso, quod si quid praeterea desideretur, ad omnem se uberiores declarationem sponte sua promptos et paratos offerunt secundum ea, quae ab illis in hoc genere fuerint flagitata.

Ex his sane, quae hactenus exposita sunt, cum videat Sacra Caesarea Maiestas Vestra ac vos, Illustrissimi Domini Principes et Electores Imperii ac reliqui ordines, nihil prorsus a Senatu et ordinibus Regni Poloniae actum esse, quod cum ulla significatione animi aut a Sacra Caesarea Maiestate Vestra, quod absit, alieni, aut rebus christianorum communibus

malevolentis coniunctum esse videatur (neque enim aut vetera sua pacta et foedera cum Sacra Caesarea Maiestate Vestra, quantum in ipsis est, repudiant, aut nova ulla in perniciem christianorum, quod etiam loqui horrent, cum quoquam pepigerunt; illud tantum egerunt, quo eos cura amorque libertatum suarum, quae illis sunt vita sua cariores, vocare videbatur), cum haec inquam, videant, magnopere rogant Senatus et ordines, ut quo animo ab eis facta sunt, in eam partem Sacra Caesarea Maiestas Vestra et Illustrissimae Dominationes Vestrae omnia interpretentur. Nec patiantur Poloniam, quae suorum obiectu laterum firmissimum se parietem hactenus omnibus christianis ditionibus praestitit, hanc pessimam gratiam pro optimis suis meritis referre ab amicis vicinisque ipsis suis, ut eam temere apud se suspicionibus inanibus aspergi et falsis criminationibus malevolorum defoedari patiantur, ad extinguendam, quod minime omnium cuperent, alacritatem illam suam opponendi deinceps pectora sua pro dignitate nominis christiani, quae illis ut est, ita profecto semper erit charissima; liceat illis bona cum Sacrae Caesareae Maiestatis Vestrae venia libertate sua frui, liceat pace reliquorum ordinum his bonis gaudere, quae illis his temporibus libertas sua sine cuiusquam iniuria peperit, liceat sine cuiusquam impedimento illi et non alii Regi<sup>d)</sup> parere, quem illis Deus dedit, natura conciliavit, libera eorum electio creavit, coronatio denique ipsa confirmavit. Quod si quod forte iniquum Reipublicae Christianae fatum aut Regno Poloniae mediocrem hanc et omnibus liberis nationibus concessam foelicitatem, aut vero Orbi ipsi Christiano pacem et tranquillitatem plane invidet et Sacram Maiestatem ipsam Caesaream, optimum, prudentissimum, moderatissimum Imperatorem, in medios tumultus et apertissima Reipublicae Christianae pericula conicit, quod ordines de Maiestatis ipsius sapientia et perpetuo pacis studio ne suspicari quidem volunt, at vos ipsi Illustrissimi Domini Electores et reliqui omnes Imperii ordines, hanc pestem a cervicibus christianorum, quantum maxime potestis ac debetis, depellite et pacem praesentem tum Poloniae, quae eam profecto modis omnibus non tueri ac defendere non posset, tum universae Christianitati, quae alioqui plus satis laborat, quam maxime certam atque perpetuam reddite.

*In dorso (f. 143v):* Oratio D. Oratorum Poloniae ad Imperatorem in Dieta Ratisbonensi.

- a) *supra lineam.*
- b) *supra lineam.*
- c) *apud nos supra lineam.*
- d) *supra lineam.*
- e) *supra lineam.*
- f) *supra lineam.*
- g) *supra lineam.*

- h) *supra lineam.*
- i) *in ms. rei.*
- z) *sic in ms.*
- 1) *12.-28.V.1575.*
- 2) *7.XI.-15.XII.1575.*
- 3) *Amuratus III.*
- 4) *Martinus Gerstmann et Andreas Dudith.*

N. 69.

*Varsaviae, 16.VI.1576.*

*Stanislaus Karnkowski, episcopus Cuiaviensis,  
ad palatinum Cracoviensem [Petrum Zborowski]  
de regis Stephani itineris per Poloniam decursu.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 224-225v.*

Illustris Domine Palatine Cracoviensis, servitorum meorum commendatione praemissa.

Quid toto eo tempore, ex quo ad Maiestatem Regiam adveni, actum

sit, Illustri Dominationi Vestrae significo. Ravae Maiestas ipsius non reperit vel Capitaneum eius loci Dominum Sochaczoviensem<sup>1)</sup> vel Dominum Palatinum Ravensem<sup>2)</sup>. Querimoniarum et lamentationum omnia erant plena, tanquam in purgatorio. Ex pagis coloni, cives, nobilitas, miserae viduae cum liberis. Miserabilis erat facies. Dedit nobilitas supplicationem Maiestati Regiae, alium Capitaneum petens et illud afferens, quod iam post coronationem illius Maiestatis iuramentum et confirmationem caesaream publicari fecit. Erant praeterea multa alia. Regia illius Maiestas captato consilio, quandoquidem Capitaneus Regem nostrum non agnoscit pro Rege, surrogatum iudiciorum causa dedit. Et quia arx fortis est, propter securitatem commisit arcem Tribuno. Quae arx statim accepta est et tantisper id durabit, quoad Dominus Sochaczoviensis Capitaneus eius loci Maiestati Suae se non declarabit. Postquam Varsoviam venit simulatque Palatinus Ravensis iuramentum prestitit, propter petitionem Senatorum Regia Maiestas illam surrogationem abrogavit et eam transfudit in Domini Gostomski alterum filium<sup>3)</sup>, qui apud Maiestatem Suam fuit in Ungaria. Ita quievit Dominus Palatinus Ravensis et ita simili rete talem balenam cepimus. Misit ad Dominum Sochaczoviensem, ut quam primum adveniat, si privari capitaneatu non vult, et hoc est etiam non malum et incruentum frenum. Ita Ravam expeditivimus in nido. Ibidem etiam Ravam advenit ad Maiestatem Suam Dominus Marschalcus Regni<sup>4)</sup> et Dominus Generalis<sup>5)</sup>, Dominus Szrzenski<sup>6)</sup>, Dominus Prerzklinski<sup>7)</sup> et declaraverunt subiectionem suam. Iuramentum eorum Varsoviam dilatatum et publice fuit omnibus inspectantibus. Primum Dominus Marschalcus, deinde Dominus Sremensis, Dominus Generalis et Dominus Rozrazowski<sup>8)</sup>, Maior Secretarius Regni, iuramentum praestiterunt.

Cum Regia Maiestas Ravae esset, habitum erat consilium: quid agendum foret cum Lovicio, hoc est cum Domino Archiepiscopo<sup>9)</sup>, cum Oratoribus Caesaris<sup>10)</sup> et cum Nuncio Pontificis<sup>11)</sup>. Optime intellexeram, quod Regia Maiestas desiderabat apud Dominum Archiepiscopum ientaculum sumere Lovicii. Sed considerabam mecum, quale hoc fuisset ientaculum, cum famelicæ gentes, haiduci adeo famelici essent. Sed tamen Dei beneficio et recte quidem ita tandem cessit, ut Regia Maiestas primum daret ad eum placidiores litteras. Ad quas cum perplexe respondisset, dedimus consilium, ut Maiestas Sua Dominum Castellatum Voinicensem<sup>12)</sup>, ex cuius familia beneficium accepit, et Dominum Castellatum Sanocensem<sup>13)</sup>, cum quo necessitudinem habet, ad eum mitteret, et ita per Dei gratiam et eorum diligentem operam eo eum perduxerunt, quod heri Varsoviam est ingressus eo animo et voluntate, ut Maiestati Suae sit supplex et iuramentum praestet. Quod cum fiet, multae difficultates praecedentur.

Oratores Caesaris et Pontificis Nuncium expeditivimus et extra Regnum ablegavimus per eosdem duos. Fecit eis intelligere Maiestas Regia, ut si quid haberent ad eum in mandatis, exponerent, si non haberent, Regno ut excederent, eodemque tempore dati sunt illis cubicularii propter securitatem eorum, ut honorifice deducerentur, et statim post illa mandata Maiestatis Regiae Caesaris oratores profecti sunt. Pontificis Nuncius adhuc retrospicit nescio cuius rei gratia, sed tamen mandatum est eis, ut abeant, et ita separavimus istos Dominos consiliarios a Domino Archiepiscopo, quorum ille instinctu senex Dominus omnia faciebat. Bolemoviam a Domino Plocensi Episcopo<sup>14)</sup> Dominus Rozrazowski, Secretarius maior, venit, qui publice ipsius nomine obedientiam Maiestati Suae detulit ad iuramentum paratus. Scriptum ei est, ut Varsoviam veniat. Blomum<sup>15)</sup>

venit primum Dominus Castellanus Medzereczensis<sup>16)</sup>, Dominus Radziminski<sup>17)</sup>, Capitaneus Livensis, Dominus Reczański<sup>18)</sup> et multi alii Caesariani. Quos ego tanquam oves perditas ad Maiestatem illius adduxi. Maiestatis Suae manus deosculati sunt, subiectionem suam, fidem, constantiam obtulerunt etc. Deinde venit Palatinus Ravensis<sup>2)</sup> cum duobus filiis, ibi excusatione facta in amplissima forma, Dominum suum eum esse recognovit et dolorem suum (quod Ravam attinet) ad aliud tempus reservavit. Cui permisimus stomachari, quoad iuramentum non praestitit. Et quotidie plures ad Maiestatem Suam homines congregantur et ego, quasi illa gallina, cum quolibet sub pallium deduco, gratiam apud Maiestatem Suam concilio, nostra errata et vitiositates quomodo possum pallio et super peccata culpam reiicio, Deum petens, ut omnia vulnera et cicatrices sanet, ut unum corpus, sicut et prius, simus.

Advenit etiam Dominus Palatinus Lenciciensis<sup>19)</sup> cum Domino Carsinski<sup>20)</sup> ex Lituania, cum bono rerum novarum nuncio, quod Lituania iam est nostra, quanquam nescio quas condiciones afferunt. Si tolerabiles erunt, bene. Sin secus, ad fines eas reiiciemus ad futura comitia, ut<sup>3)</sup> tamen nihilominus una cum aliis sub retia eant. Mittunt ad nos nuncios cum absoluta et plenaria potestate. Bona spes, quod ad bonum finem ea res perducetur.

Ex Prussia item Dominus Episcopus Culmensis<sup>21)</sup> scripsit nobis bona nova nomine omnium ordinum et statuum et civitatum, quod in oppido Novim<sup>22)</sup> omnes consenserunt in Regem. Conditiones aliquas ferunt. Expectamus eas. Cum hoc ita Deo volente et nostra assidua opera expedietur, dabo consilium Maiestati Suae, ut vigore huius universalis concordiae ad Caesarem expediat certiores eum reddendo, ut ipsius Dignitas<sup>b)</sup> nobis pacem det et nec se neque nos difficultatibus implicet. Haec interim Illustritati Tuae significanda duxi. Cuius me gratiae commendando. Datae Varsoviae XVI Iunii anno MDLXXVI.

Dominationis Vestrae  
ex corde amicus et servus  
Stanislaus Carnowski Episcopus  
Cuiaviensis manu sua.

a) in ms. et

b) in ms. D.

1) Stanislaus Gostomski (cfr. N. 66).

2) Anselmus Gostomski (cfr. N. 66).

3) Nicolaus Gostomski († post 1581).

4) Andreas Opaliński (1540 - 1593).

5) Adalbertus Sandivogius Czarnkowski († 1578).

6) Iacobus Rokossowski († 1580 sec. Niesiecki).

7) Adalbertus Pierzchliński († 1576).

8) Ioannes Rozrażeński († post 1597).

9) Iacobus Uchański.

10) Christophorus Lobkowitz a Poppel et alii.

11) Vincentius Laureo.

12) Ioannes Tęczyński († 1593).

13) Ioannes Herburt († 1577).

14) Petrus Myszkowski.

15) Błonie prope Varsoviam.

16) Andreas a Górką (ca. 1534 - 1583).

17) Stanislaus Radziwiński, cap. Livensis.

18) Albertus Ręczański.

19) Ioannes Sierakowski.

20) Karsiniski.

21) Petrus Kostka (1533 - 1595).

22) Nowe Miasto.

N. 70.

Varsaviae, 18.VI.1576.

*Instrumentum (documentum) publicum de oblatione litterarum, quas oratores imperatoris Maximiliani nomine eius exhibuerunt.*

(Exemplar)

Arm. 64, vol. 29, ff. 154-155v.

In nomine Domini. Amen.

Per hoc presens publicum<sup>a)</sup> instrumentum cunctis pateat evidenter et sit notum, quomodo anno a nativitate eiusdem millesimo quingentesimo septuagesimo sexto, die vero solis, quae est decima septima mensis Iunii, indictione Romana 4., pontificatus vero Sanctissimi Domini Nostri Domini Gregorii Tredecimi Papae anno quinto, in curia Reverendissimi in Christo Patris et Domini Iacobi Uchanski, Dei gratia Archiepiscopi Gnesnensis, Legati Nati ac Regni Poloniae Primatis et Primi Principis, in hypocausto eo, in quo Magnificus Dominus Paulus Uchanski Comes de Sluzewo, Castellanus Belzensis, iure hospitis residebat, constitutus personaliter Generosus Dominus Theobaldus Germanus Heroldt, Nuncius Oratorum Sacratissimae Romanae Caesareae Electaeque Poloniae Regiae Maiestatis, in praesentia dicti Magnifici Domini Pauli Uchanski Comitis ac aliorum Magnificorum et Nobilium Dominorum: Stanislai Radziminski Czerniensis, Capitanei Livensis, Alberti Reczaiski Varsoviensis, Sendivogii Drohiczanski Lubacensis Castellatorum, Nicolai Grzibowski<sup>1)</sup>, Succamerarii Varsoviensis, Capitanei Mlanensis<sup>2)</sup>, Christoferi Ilowski<sup>2)</sup>, Surrogatoris capitaneatus Visnensis, Ioannis Radzieiewski, Nicolai Druzbicz, Iacobi Pilchowski<sup>3)</sup>, Sebastiani Grabonieczki<sup>4)</sup> <sup>2)</sup>, Stanislai Bikowski<sup>5)</sup>, pro tunc studio praefatum Magnificum Paulum Uchanski Comitem invisendi congregatorum, ac etiam mea Notarii publici testimonioque infrascriptorum, ad id vocatorum et rogatorum, in haec verba vel illis similia protestatus est.

Se missum esse huc Varsoviam ab Oratoribus Sacrae Caesareae Romanorum<sup>b)</sup> Electaeque Poloniae Regiae Maiestatis cum certis quibusdam litteris ad status et ordines huius inclyti Regni Poloniae, cumque proxime praeterita die 15 mensis praesentis Nobilem Stanislaum Ostachowski ad Magnificum Dominum Andream Opalinski<sup>6)</sup>, Marsalcum Regni, miserim nunciatum me adesse cum<sup>c)</sup> praedictis litteris petendumque, ut locum et diem vel horam Sua Magnificentia mihi designet<sup>d)</sup>, quibus possem dictas litteras ordinibus ac statibus Regni presentare. Sua vero Magnificentia hoc mihi recusavit, respondens se habere iam Regem et Dominum nec licitum esse sibi aut alicui alteri ex ordinibus ac statibus Regni privatas litteras acceptare. Verum si haberem aliquas ad Regem, paratum se referre. Ideo ego, ne praedictas litteras iterum mecum portem, eas Magnificentis Vestris, quos hic video congregatos et quos etiam scio esse ex ordinibus<sup>e)</sup> et statibus Regni istius inclyti, offero et in manus trado ac coram te, Notarie publice, ac vobis, testibus huc vocatis et rogatis, protestor super hac mea diligentia et sollicitudine in restitutione praedictarum litterarum petoque a te, Notario publico, de praedictis confici et extradi instrumentum et instrumenta publicum et publica. In quo tuum officium notariatus requiro instanter, instantius et instantissime. Acta sunt haec anno, die, indictione, pontificatu et loco, quibus supra. Praesentibus Nobilibus Dominis Andrea Bonieczki, Iacobo Irpinski, Vladislao Sulkowski, Mathia Czisewski, Martino Gnoinski, Andrea Klodzki, Andrea Jaroskowski, Stanislaos Slonczewski, testibus ad praemissa vocatis et rogatis.

Et quia ego, Sebastianus Felicis Corvinus, dioecesis Posnaniensis clericus, sacra auctoritate apostolica Notarius publicus, supradictae litterarum oblationi ac circa eas protestationi una cum prenominate testibus praesens interfui, ideo hoc praesens publicum instrumentum confeci manuque mea conscripsi ac signo et nomine meis in fidem praemissorum communivi et requisitus.

Iacobus Uchanski, Dei gratia Archiepiscopus Gnesnensis, Legatus

Natus et Regni Poloniae Primas, universis et singulis praesentes litteras visuris, lecturis pariter et audituris tenore praesentium significamus et attestamus suprascriptum Sebastianum Corvinum, praesentis instrumenti scribam, esse publicam et auctenticam<sup>2)</sup> personam ac publicum Notarium illiusque scriptis et instrumentis publicis, tam in iudicio quam extra alias ubique locorum, statur, creditur et plenaria fides adhibetur, quod ad vestram et cuiuslibet vestrum<sup>1)</sup> notitiam indubitata deducimus et deduci volumus per praesentes sigilli nostri subimpressione munitas et per curiae nostrae notarium subscriptas. Datum Varsoviae die decima octava mensis Iunii anno Domini MDLXXVI.

Locus sigilli.

Mattias Makoviczki curiae Suae Paternitatis  
Reverendissimae Notarius.

*In dorso (f.55v):* Exemplum instrumenti super exhibitione literarum, quibus oratores Imperatoris protestati sunt eius Maiestatis nomine. Actum Varsoviae 17 Iunii 1576.

a) *supra lineam.*

b) *in margine.*

c) *sequitur expunctum:* litteris

d) *correctum ex:* designetur

e) *sequitur expunctum:* Regni

f) *verba:* cuiuslibet vestrum *supra lineam*  
*scripta pro expuncto:* universorum

z) *sic in ms.*

1) † 1590.

2) *filius Alexandri, pal. Plocensis.*

3) *nepos Adami Pilchowski, episcopi Chelmenensis.*

4) *Sebastianus Grabowiecki (ca. 1540 - 1607).*

5) *Stanislaus Bykowski (1540 - 1624).*

6) *Andreas Opaliński (1540-1593).*

N. 71.

*Varsaviae, 26.VI. et 5.VII.1576.*

*De militibus Pauli Uchański a rege Stephano incarceratis; de iuramento a Lithuanis novo regi praestito; de proxime futuro legatorum Pruthenorum adventu etc.*

*(Avvisi)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 29-29v.*

Avisi di Varsovia per lettere deli 26 di giugno et deli 5 di luglio.

Il Bathori havea fatto incarcerare 25 soldati Italiani et Spagnoli del Signor Paolo Uchanski, nipote di Monsignor l'Arcivescovo, sotto pretesto che li detti soldati siano stati subornati d'alcuni a fare qualche tristitia contra il Batori. Di che esso Monsignor Arcivescovo s'era ammalato di dispiacere.

La festa di San Pietro li nuncii Lituani fecero il giuramento dela obediencia al Batori, et egli parimente giurò di<sup>a)</sup> osservare li statuti del Gran Ducato di Lituania.

Li Ambasciatori dela Prussia erano in viaggio verso Varsovia per rendere la medesima obediencia. Restava solamente la città di Danzic, la quale per ancora non s'era voluta dichiarare.

L'Ambasciatore del Re di Suetia<sup>1)</sup> havea con una oratione rallegratosi dela coronatione del Batori et in nome del suo Re offerta buona amicitia et vicinanza.

Mentre s'aspettava la venuta degli Ambasciatori Pruteni, il Batori

pensava di andare a Ticozin per vedere il thesoro del Re Sigismondo Augusto, che si conserva in quel castello.

In un luogo appresso Petricovia havendo alcuni heretici violentemente levato il Santissimo Sacramento dal sacrario et gittatolo in luogo sporco, il Batori all'istanza fattali dali Vescovi di Cuiavia<sup>2)</sup> et di Ploska<sup>3)</sup> in nome dell'Arcivescovo che era indisposto, si offerse volere con estrema diligenza fare ricercare il malfattore et punirlo in modo che ne resti l'esempio agli altri al avvenire, havendo detto in ciò voler seguire il consiglio deli sodetti Signori Arcivescovo et Vescovi.

*In dorso (f.29v):* Avvisi di Varsovia del XXVI di Giugno et deli V di Luglio.

a) sequitur expunctum: statu

2) Stanislaus Karnkowski.

1) Ioannes III.

3) Petrus Myszkowski (1505 - 1591).

N. 72.

S.l., [ante 26.VII.1576].

*Ioannes IV Basilides, magnus dux Moscoviae,  
ad Maximilianum II imperatorem  
litterae credentiales oratoribus suis ad imperatorem missis datae.*

*(Exemplar)*

*Iam ed. in versione Hispanica paululum brevior et erroribus plena.*

*El. XII, N. 86.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 279-282.*

Copia delle lettere credentiales, qual sono statte presentate a Sua Maestà Cesarea per l'Ambasciatori<sup>1)</sup> del Grand Signor di Moscovia.

La vera santa benedetta Trinità dia a tutti buoni cristiani, quali indubitamente in essa credono, sapienza et del alto descenda sopra di noi indrizandoci nella vera strada della salute, alhora parlarem fra il popolo suo la volontà tua. Imperò laudamo il nostro Signor Dio nella Trinità et lo prieghiamo per la sua gratia, acìò puotiamo conservar l'Imperio et scettro di Russia.

Noi<sup>a)</sup>, el Grand Signor Czar et Grand Principe Iwan Wassilewiz, Monarcha supremo di tutti Rutteni, Padrone di Woldomir<sup>2)</sup>, Moscau et Neugarten<sup>3)</sup>, Czar da Casan<sup>4)</sup>, Czar in Astercan<sup>5)</sup>, Signor in Pleskauw<sup>6)</sup>, Grand Ducha in Schmolenzkaw<sup>7)</sup>, Twerski<sup>8)</sup>, Tocharky<sup>9)</sup>, Pensky<sup>10)</sup>, Wiaszky<sup>11)</sup>, Wulgaussky<sup>12)</sup>, et Signore di molti altri stadi<sup>2)</sup>, Grand Signore di Neugarten Inferiore<sup>13)</sup>, Czeringowschi<sup>14)</sup>, Rososky<sup>15)</sup>, Pelezkhy<sup>16)</sup>, Rostuosky<sup>17)</sup>, Jaroslowsky<sup>18)</sup>, Bilinersky<sup>19)</sup>, Optarsky<sup>20)</sup>, Udarsky<sup>21)</sup>, Kondnuskyy<sup>22)</sup> et di tutti paesi in Sebenisch<sup>23)</sup>, Imperatore di tutte le parte di Norden, coè<sup>2)</sup> verso il Setentrione, Signor et Padrone hereditario della Livonia, insieme con infiniti altri paesi.

Scrivemo al nostro carissimo et diletteissimo fratello Maximiliano Secondo, per l'Iddio gratia Imperator et Augmentatore del Imperio Romano<sup>b)</sup>, Re di Hungaria, Bohemia, Dalmatia, Croatia, Sclavonia et Signor di molti altri stadi et Regni, coè<sup>2)</sup> Archiducha di Austria, Ducha di Burgundia, Brabantia, Stiria, Carinthia, Coritia, parimente Signor et Marchese di Moravia, Ducha di Luzenburg, Ducha nella Slesia Superior et Inferiore, Ducha di Wurtenburg, di Suevia, Conte in Habsburg, Tyrol, Kyburg, Alsatia et Goritia, in summa Monarcha di tutto l'Imperio Romano.

Noi mandamo al nostro fratello Ambasciatori, benché essi siano a questo indegni et deboli soggetti, quali sono Kuchen Sakarn Iwankowiz Bilosersky<sup>1)</sup>, servitore della nostra Corte et Luoghotenente nello governo del Lago Bianco, et il nostro Segretario Andrea Archibasen<sup>1)</sup>. Et tutto quello che loro di parte nostra proponeranno, li darete fede. Data nel palazzo nostro della città di Mosco nel anno della creatione del mondo settemille et ottantequattro, nel mese di Januario, indictione tertia et nel 43 del regimento di Russia, del Imperio di Casca<sup>24)</sup> nella Tartaria nel 23 et nel Imperio di Asterca<sup>25)</sup> nel 21.

Tenor della comissione che dà il Grand Signor Czar etc. a trattar con suo diletissimo fratello Massimiliano, Imperator di Romani, per li sudetti suoi Ambasciatori:

Noi honoriamo la gratia d'Iddio nella Trinità.

Il Grand Signor Czar et Grand Principe Iwan Baslowiz ne ha comandata a far intender a Vostra Maestà, qual ama di fratello, le sequente particolarità:

Tre punti proposti delli Ambasciatori del Moscovita:

1. La Maestà Vostra ne ha mandato Ambasciatori Giovanni Cobenzel da Prosseck, Cavagliero et Consigliero di quella Maestà, et Daniel Prinzen, li quali ci hanno fatto intender che la desiderava far amicitia et confederatione con noi. Imperò facciamo intender a nostro diletto fratello d'esser noi molto inclinato di trattar fraterna unione et confederatione.

2. Più oltre ne hanno proposto li detti Ambasciatori che volessimo aiutar et prestar nostro favore, acìo l'Arciducha Ernesto d'Austria, figliuolo di Vostra Maestà, sia fatto Re di Polonia, come nel principio l'offerescimo d'porger ogni favore, acìo seguiti l'effetto, che dispoi fra noi saria trattato accordi et ligha contra tutti<sup>c)</sup> li nostri inimici di Moscovia et Casa d'Austria.

3. Hanno appresso di questo già sudetti Ambasciatori richesto, per conto della Livonia<sup>d)</sup>, che volessimo levar li nostri soldati et restituir quelli luoghi, quali già sono in puoter nostro, per esser antichamente quella natione statta incorporata al Imperio.

Rispuosta a detti ponti:

1. Et sicome sempre è statto l'intention nostra l'unione, così per hora questo con grandissimo desiderio a trattar con lei (come nostro diletto fratello) s'offeriamo, in tal maniera che tra noi sempre sia confederatione contra tutti l'inimici dell'una et altra parte.

2. Già per inanti Vostra Maestà, come diletto fratello, fu da noi avisata qualmente li consiglieri del Regno di Polonia et Grand Duchato di Lituania ne mandoron lor Cancelliere Generale Michael Harrabort<sup>26)</sup>, priegandone voler accettar quel Regno, o per noi stessi o per nostro figliuolo. Alli quali consiglieri respondesimo che haveriamo pensato di accettar detto Regno andando in persona, o vero di mandar nostro figliuolo. Et quando pur ne occorresse qualche notabil impedimento, per il qual non haveressimo potuto o volsuto accettar detto Regno, che volessino elegger per lor Re l'Arciducha Ernesto d'Austria, né alcun fuora di esso. Il che facendo ne faria tanto grato quanto se fosse fatto patrone nostro figliuolo. Quando però loro fosse piacuto di dar la Lituania a noi et il resto della Polonia al Archiducha Ernesto, che sin alhora



lo accetteressimo. Onde Vostra Maestà può veder qualmente a tutte l'occorrenze ho favorito la causa sua.

3. Quanto pertiene alla dimanda di Livonia, atteso che la habbiamo di nostri progenitori et sempre è statta nostra, imperò per li suoi Ambasciatori priegassimo Vostra Maestà di non voler far novità o pretender attione contra di noi, et di nuova la prieghamo non impacciarsi, monstrandone in questo il fraterno et benevolo animo, del qual se fidamo pigliando questo per segno di vera amicitia.

Oltra di questo per parte di Vostra Maestà c'è fatto istanza di detti Ambasciatori che volessimo di nuovo scrivere alli consiglieri del Regnio di Polonia, eshortandoli a non admetter né ricever per Re in Polonia niuno, excetto l'Arciducha Ernesto, figliuolo di Vostra Maestà. Alla qual dimanda, per compiacer et monstrar fraterno animo verso quella, habbiamo satisfatto scrivendo caldamente a già detti Polachi, che se guardassero di non elegger o accettar altro per lor Re che l'Archiducha Ernesto. A quelli però del Gran Duchato di Lituania habbiamo commandato che ne vogliano accettar per lor Signore et unirsi con Moscovia, perché siamo risolutissimi di non lasciar il Regnio di Polonia a niuno, excetto al figliuolo di Vostra Maestà, o non puotendolo haver lui, vogliamo ridur Polonia et Lituania sotto l'Imperio nostro et unirli con la Moscovia.

Quando pur la elettione o possesso pervenisse al detto Arciducha, sarà necessario tra noi per li confini accordarsi per obviar a molti inconvenienti.

Fra tanto che trattamo questo negotio è nata differenza fra li Polachi, per voler alchuni noi o nostro figliuolo per lor Re, altri ad istanza del Grand Solthan<sup>27)</sup> dimandono el Vaivoda di Transilvania.

Et atteso che si fatta elettione del Waivoda è passata contra la volontà et riputatione nostra et di Vostra Maestà, anzi tutto con el favore del Soldan Turchesco, a grandissimo danno di tutti noi duoi et insieme della Christianità, sarà però del uno et altro canto pensar et consoltarci molto bene necessario, come detto Waivoda sia levato di Polonia et noi, o el figliuolo di Vostra Maestà, intramo nel possesso di detto Regnio, per non lasciar accrescer tanti paesi et forze al Soldan Turchesco a rovina nostra et della Cristianità. Onde ad obviar sudetto inconveniente sarà bene che tra noi et Vostra Maestà s'accordiamo in questo modo che la Lituania sia nostra et el Regnio di Polonia del Arciducha Ernesto, al qual s'offeriamo, quando sarà in possesso, di mantenerlo contra ogn'uno et diffenderne contra li nostri inimici l'uno et l'altro.

Sopra ciò hebbe il nostro Maggior Domo, Waiwoda da Tuwir<sup>28)</sup>, Mykita Samonowitz<sup>29)</sup>, commissione di trattar con l'Ambasciatori di Vostra Maestà per vegnir a qualche certa conclusione, perché noi siamo di parer, quando pur li Polachi non volessero rendersi alla devotione di Vostra Maestà et nostra quietamente, di ridurli per forza, come speriamo con molti mezi puoterlo fare. A questo ne rispuosero già detti Ambasciatori non haver alcuna commissione di Vostra Maestà di intrar in sì fatto trattato, dicendo imperò che Vostra Maestà a sì importante negotio non haveria manchato mandar alcune persone segnalate per trattar con noi et concluder una confederatione fraterna, ferma et buona. L'onde priegamo Vostra Maestà, come fratello diletteissimo, voglia mandar da noi quelli suoi Ambasciatori più segnalati, con ampla possanza, di puoter trattar et concluder una confederatio<sup>2)</sup> et ligha tra noi, et questo quanto prima. Desideramo appresso che alli nostri Ambasciatori sia

communicato quello che Vostra Maestà ne manda a dir per li suoi, et così li nostri et quelli Ambasciatori di Vostra Maestà venghino da noi insieme senza dimora, promettendo, quando saranno qua, di far insieme una transactione honesta et amorevole.

Se vi fossero altri potentati cristiani, a quali piacesse intrar in legha con noi, li vederessimo volentieri, priegando Vostra Maestà vedi di ridur alcuni altri potentati con noi in legha, et che mandino lor Ambasciatori qua, acìò se venghi a concluder insieme con loro ancora legha et confederatione amorevole contra tutti li nostri inimici, et confirmarla in ottima forma, per ricuperar tutti paesi occupati di inimici nostri et inimici di potentati christiani, quali saranno in legha con noi.

*In dorso:* Proposition di Ambasciatori Moscoviti a Sacra Cesarea Maestà, tradotta secondo il tenor dal Germanico.

*Alia manu:* Omnia hec Romam missa cum litteris 26 Iulii 76.

- |   |   |
|---|---|
| a) <i>hic in margine:</i> Titoli del Moscovita            | 13) <i>Nižnij Novgorod.</i>   |
| b) <i>hic in margine:</i> Titoli del Imperatore           | 14) <i>Cernigovskij.</i>  |
| c) <i>sequuntur repetita verba expuncta:</i> contra tutti | 15) <i>Rjazanskij.</i>  |
| d) <i>in margine</i>                                      | 16) ?   |
| z) <i>sic in ms.</i>                                      | 17) <i>Rostovskij.</i>  |
| 1) <i>Sugorskij et Andreas Arcybašev.</i>                 | 18) <i>Jaroslavskij.</i>  |
| 2) <i>Vladimir.</i>                                       | 19) <i>Beloozerskij.</i>  |
| 3) <i>Novgorod.</i>                                       | 20) <i>Obdorskij.</i>   |
| 4) <i>Kazan'.</i>   | 21) <i>Udorskij.</i>  |
| 5) <i>Astrachan'.</i>                                     | 22) <i>Kondinskij.</i>  |
| 6) <i>Pskov.</i>  | 23) <i>Sibirskij.</i>   |
| 7) <i>Smolensk.</i>                                       | 24) <i>Kazan'.</i>  |
| 8) <i>Tverskij.</i>                                       | 25) <i>Astrachan'.</i>  |
| 9) <i>Ugorskij.</i>                                       | 26) <i>Michael Haraburda, orator regis Poloniae in Moscovia a. 1573 († 1586).</i> |
| 10) <i>Permskij.</i>                                      | 27) <i>Muradus III.</i>   |
| 11) <i>Viatskij.</i>                                      | 28) <i>Tver'.</i>   |
| 12) <i>Bolgarskij.</i>                                    | 29) <i>Samojlovič?</i>  |

N. 73.

*S.l., [ante 3.VIII.1576].*

*Oratores imperatoris (nomine domini ipsorum) expositio de imperatoris legitima, Stephani autem Bathorei illegitima et invalida in regem Poloniae electione.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 156-161v.*

Sacra Romana Caesarea Ungariae et Bohemiae Maiestas, Dominus noster clementissimus, in prima propositione circa negotia Imperii emanata Principibus, Statibus et absentium Commissariis promisserat se aliquando de electione Polonica mentionem facturam, monens interea<sup>a)</sup> oratores, ut a suis Principibus plenum mandatum hac de re tractandi conquirant; quod ulterius eius Maiestas differre noluit.

Post obitum ultimi Regis Poloniae Sigismundi Augusti et a tempore, quo ipse Rex Henricus relicta Polonia in Galliam reversus est<sup>b)</sup>, sollicitavit

eius Maiestas, ut Archidux Hernestus in Regem Poloniae eligeretur. Quod non ambitionis aut utilitatis ullius intuitu actum esse<sup>c)</sup> quispiam praesentet<sup>d)</sup>, sed potius ob beneficium publicum et<sup>e)</sup> quietem totius Germaniae et Regnorum nostrorum, quae sane ob vicinitatem Poloniae, si aliquis inimicus noster ibi dominaretur, non parum incommodi perpeti posse<sup>f)</sup> palam est, tum etiam eius Maiestas semper prae oculis habuit, si quomodo posset Sacrum Romanum Imperium dilatare<sup>g)</sup>, iccirco praedictum eius Maiestatis filium Archiducem Hernestum in Regem Poloniae promovere<sup>h)</sup> desideravit ac Polonis et Lituaniis in primis comitiis eligendum proposuit. Cuius sane de causa id negotii susceptum est, nec unquam eius Maiestas per se Regnum Poloniae gubernare vel regnare intendebat.

Cum autem aliqui primates Poloniae bene erga Serenissimam Domum Austriacam affecti id omnino disuaderent, ne Regno multis dissidiis et factionibus flagrante adolescens<sup>i)</sup>, sed potius vir maturae aetatis et experientiae, ut eius Maiestas est<sup>j)</sup>, praeficeretur, cuius gubernatione et prudentia infinita existentes simultates<sup>k)</sup> et lites tollerentur<sup>l)</sup> ac Regnum ipsum in pristinum statum restitueretur<sup>m)</sup>. Quod nemo praeter eius Maiestatem praestare posse assereretur<sup>n)</sup> et multis aliis rationibus, quas exprimere non est necessarium. Spem interea eius Maiestati iniicientes brevi fore, ut sedato<sup>o)</sup> Regno et compositis omnibus post paucos annos praedictus filius Archidux Hernestus postea ad Regnum maiori laude et totius Regni consensu promoveri posset. Cumque eius Maiestas primatum Poloniae petitionem divertere conaretur ac aliis rationibus illud Regnum suscipere<sup>p)</sup>, ob gubernationem Sacri Romani Imperii ac Regnorum Statuumque suorum in Poloniam profficiisci non posse nec a Germania abesse licere aestimavit<sup>q)</sup>. Idcirco<sup>r)</sup> iterum, ut dictum filium Archiducem Hernestum in Regem assumerent, instabat, qui statim<sup>s)</sup> ad Polonos proficiisci posset, et licet eius iuventus aliquam<sup>t)</sup> exceptionem pateretur, nichilominus illa omnia per senatores et viros bonos sibi tribuendos suppleri posse putabat.

Quibus omnibus non obstantibus eius Maiestatem providentia nimirum divina in Regem Poloniae et Magnum Ducem Lituaniae legitime et secundum eiusdem Regni constitutiones<sup>u)</sup> publice, ut moris est, per Archiepiscopum Gnesnensem<sup>v)</sup> mox Regem Poloniae nominarunt; prout etiam antiqua consuetudo fert, Marschalchus<sup>w)</sup> idem publice in toto Regno declaravit. Quibus sic peractis legatos ad eius Maiestatem, qui instrumentum electionis post habitum iuramentum praestarent<sup>x)</sup>, Viennam transmiserunt.

Quod cum adversarii cognovissent, tertia post sequenti die tres Consilarii cum aliquibus nobilibus et Palatinis convenerunt ac Infantem Poloniae ea conditione Regni heredem fecerunt, si<sup>y)</sup> Vayvodam Transilvaniae in virum duceret. Hocque titulo dictus Vayvoda sibi Regnum devolutum iactatur, ut per litteras ad eius Maiestatem et postremo suis oratoribus persuadere conatur. Quocirca eius Maiestas, ut veritas ipsa pateat, hinc inde utriusque partis fundamenta Electoribus, Principibus ac Statibus<sup>aa)</sup> referre voluit.

Primus articulus pro fundamento negotii fit, quod ex concordatis inter Poloniam, Lituaniam, Prusciam constat Polonos per se citra<sup>z)</sup> aliorum assensum Regem elligere non debere nec ullo iure posse.

Secundum praesuppositum<sup>ab)</sup> fit, quod Episcopi Poloni vota in eligendo Rege habeant praecipua ac sine illorum<sup>ac)</sup> assensu nullam<sup>ad)</sup> electionem valere posse<sup>ae)</sup>.

Tertio<sup>af)</sup>, post ipsam electionem factam nominationem Regis ad Ar-

chiepiscopum Gnesnensem<sup>ag</sup>) tamquam primatem<sup>ah</sup>) Polloniae spectare, publicationem vero per Marescalchum<sup>l</sup>) suppressum<sup>ai</sup>) Regni fieri debere constat.

Modo citra omnem controversiam constat in electione Vayvodae Varsoviae<sup>aj</sup>) facta neque ex Lituania aut Pruscia<sup>ak</sup>), ut statuta Poloniae requirunt, ullos<sup>al</sup>) praesentes<sup>am</sup>) fuisse, nec ullos procuratores missos. Ergo certum est illam pretensam electionem invalidam et nullam esse, tamquam carentem autoritate illorum, qui praecipuam potestatem elligendi et constituendi Regem habent, cumque<sup>an</sup>) nominatio per dictum Archiepiscopum, ut<sup>an</sup>) statuta ipsa requirunt, ac etiam publicatio per Marescalcum facta non sit, facile quispiam<sup>ao</sup>) sani iudicii praetensam electionem Vayvodae, cui omnes Regni<sup>ap</sup>) solemnitates desunt, nullam<sup>aq</sup>) ac inanem esse perspicere potest, et per consequens etiam coronationem nullam ac inanem iudicandam.

Quas omnes rationes a principio eius Maiestas cum satis perpenderit ac Vayvodam hac in re contra ius Regnum affectare<sup>ar</sup>) videret, et ne ulla dissidii, belli ac sanguinis effusionis occasio<sup>as</sup>) daretur bonaque pace frui possemus, quam primum per litteras, tum etiam proprio nuntio ad ipsum misso iustum titulum ad Regnum Poloniae haberet neve ruinam dicti Regni quereret, pluribus ac prolixè egit; neve eius Maiestatem ad extrema quaedam belli et tumultus compellaret, maxime cum ipsemet Vayvoda per suos oratores palam antea testatus sit se nichil contra Serenissimam Domum Austriacam in hac<sup>at</sup>) competitione Regni Polonici unquam acturum. Quae exhortatio apud ipsum Vayvodam omnino reiecta fuit nec responsum ullum eius Maiestati in supradicto negotio dedit.

His non contenti qui a parte Vayvodae fuerunt, statim aliam conventionem in Tentzin habuerunt, ut<sup>au</sup>) maturius negotia<sup>av</sup>) eorum tractare possent. Ad quam eius Maiestas non desiit alios oratores mittere, qui adversariis contra legitimam electionem factam nil tentandum suaderent ac magis eius Maiestatem, a maiori parte electam, pro Rege recognoscerent. Quibus etiam promittebat omnem benevolentiam ac Regni restitutionem, ex adverso autem ostendebant, nisi se submisissent, causam totius patriae ruinae esse et ex hac dissensione inter illos Turcam tandem in Regnum<sup>aw</sup>) ingressurum, ex Lituania alios adversarios adfuturos, quibus ipse Vayvoda resistere non posset<sup>ax</sup>), sicque hoc modo patriae cum multis hostibus negotium fore; adiunxit tamen eius Maiestas curandum esse oratoribus, ut<sup>ay</sup>) qualem quoque amicabilem compositionem cum Vayvoda tractarent et ab hoc negotio incepto<sup>ba</sup>) diverterent.

Nichilominus omnis labor in cassum et frustra tentatus est, cum nullo modo acquiescere ac exhortationibus eius Maiestatis condescendere voluisset, per legatos autem eius Maiestatis, quos diu apud se dettinuerat<sup>z</sup>), nullum aliud responsum habitum est, nisi brevi litteris animum suum declaraturum.

Interea decimo octavo Ianuarii Viennam venere oratores Regni Poloniae, qui eius Maiestati instrumentum electionis<sup>bb</sup>) attulerunt et quia de quibusdam conditionibus ac iuramento illis praestando aliquandiu disputatum<sup>bc</sup>) fuit, quod autem omnium gravissimum erat ac totum Imperium et<sup>bd</sup>) universam Christianitatem concernebat, nempe quod eius Maiestas mox in Poloniam proficisci deberet, id etiam longius negotium distulit. Tandem, ut ex litteris desuper confectis inferius pattebit<sup>z</sup>), optime<sup>bc</sup>) negotium conclusum fuit ac eius Maiestas iuramentum solitis solemnitatibus praestitit<sup>bd</sup>) caeteraque omnia necessaria peracta sunt.

Cuius instrumenti copiam, ut clare et dilucide supradicta omnia probentur, eius Maiestas Electoribus Principibus praesentibus et absentium Commissariis dari<sup>b<sup>e</sup></sup>) voluit. Quod solemniter est confectum et cum appensione multorum sigillorum, ut satis omnibus, qui illud legerint, constare possit Vayvodam cum suis fautoribus<sup>b<sup>h</sup></sup>) falsa iactari ac omnibus persuadere conari, quem non puduit eius Maiestati multa vana obiicere ac electionem eius Maiestatis invalidam esse palam dicere. Cum tamen id minime verum sit, nam, ut saepe narratum fuit, eius Maiestas non tantum ab Archiepiscopo Gnesnensi, ut Vayvoda dicit, electa est, sed a primatibus tam ecclesiasticis quam laicis, quibus illud ius competit, cum omni solemnitate electio iam saepe dicta facta est, praesentibus Lituaniis<sup>b<sup>i</sup></sup>) et Pruttenis, secundum tenorem statutorum Regni Poloniae, receptis etiam notis de palatinatu in palatinatum, ut moris est, praecedente etiam solempni interrogatione et aliis requisitis. Qui omnes solum laudem Dei et honorem patriae prae oculis habuerunt, ut nemo merito dubitare possit nil amplius desiderari pro iusto titulo debere.

Ex adverso pro parte Vayvodae pauci quidem senatores tantum ipsum Regem constituere conantur, quorum tres fuere senatores: Cracoviensis<sup>2)</sup>, Belzensis<sup>3)</sup> et Lublinensis<sup>b<sup>i</sup></sup>)<sup>4)</sup>, adiunctis aliis castellanis: Scarnoviense<sup>5)</sup>, Raziense<sup>6)</sup>, Masowszense<sup>7)</sup> et Biezensis<sup>8)</sup>, cum aliquibus nobiles et equestris ordinis. Qui omnes purum beneficium patriae, iustitiam et constitutiones Regni curare videntur, cum huiusmodi temerariam electionem aggredi ausi sint et eius Maiestatem a iusto titulo repellere nitantur<sup>b<sup>k</sup></sup>) et publicam libertatem in tyrannidem convertere velint.

Sed quia forsitan obiici<sup>b<sup>l</sup></sup>) posset electionem eius Maiestatis non fuisse in civitate solita<sup>b<sup>m</sup></sup>) celebratam, his ita<sup>b<sup>n</sup></sup>) respondere voluimus: civitatem<sup>b<sup>o</sup></sup>), in qua ex antiqua consuetudine electiones fieri consueverant, ab ipsis Baturianis<sup>2)</sup> fuisse occupatam ac tormentis bellicis munitam, ut Archiepiscopo Gnesnensi ac aliis primatibus Lituaniae et Prusciae tutus non pateret aditus. Nec tamen hac de causa electionem in eius Maiestatis persona factam irritam<sup>b<sup>p</sup></sup>) dicere debemus, cum non locus, sed vota eorum, qui Regem constituere possint, conspicienda sint. Restaret alia quaedam privata et nullius momenti obiectio. Quae omnia satis aperte Viennae in scriptis confutata<sup>b<sup>q</sup></sup>) fuerunt, ut ea denuo recensere superfluum sit. Non enim dubitat eius Maiestas, quin ex praecedentibus fundamentis Principes Electores et absentium Commissarii satis cognoscerent eius Maiestatis electionem iuribus<sup>b<sup>r</sup></sup>) subsistere, libertati<sup>b<sup>s</sup></sup>) et constitutionibus patriae consentaneam esse, Vayvodae vero ex opposito factiosam tyrannicamque intrusionem appellandam et per consequens coronationem dicti Vayvodae nichili faciendam<sup>b<sup>t</sup></sup>).

Cum igitur, ut ex praecedentibus satis constat, eius Maiestas non tantum optimam causam foveat<sup>b<sup>u</sup></sup>), sed etiam saepius ex innata clementia Vayvodam ad resipiscentiam<sup>b<sup>v</sup></sup>) hortata sit et gratiose cum illo negotium componere desideraverit ac nullamque occasionem pacis conservandae praetermiserit<sup>b<sup>w</sup></sup>), quae omnia Vayvoda contempsisse videtur, ut serio agendum potius<sup>b<sup>x</sup></sup>) in futurum esset. Attamen cum eius Maiestas nichilominus optet quidem Regni Polonici conservationem, pacem patriae, ne temere in effusionem sanguinis prolabamus, non attentis praecedentibus denuo legatos ad Dietam generalem Varsoviae per Archiepiscopum conscriptam missit<sup>2)</sup>. Quibus commissum fuit, ut matrimonium inter Vayvodam et Infantem ineundum impedirent dictamque Infantem potius cum Archiduce Hernesto matrimonio copulandam suaderent, ut tentaret, si forsitan hac via ad Regnum Poloniae pacifice<sup>2)</sup> pervenire posset. Ad quam Dietam

adversa pars, cum quibus hoc negotium tractandum erat, non comparuit. Sic omnia infecta remanere.

Id solum constitutum fuit, ut tertia die Iunii Varsoviae<sup>by)</sup> eius Maiestas personaliter ad sedandum omnia et pacifice obtinendum Regnum compareret in Poloniam. Quod sane ob indicta Sacri Romani Imperii presentia Comitibus<sup>ca)</sup> fieri non potuit, et per suos legatos eius Maiestas se excusavit. Ad quam Dietam Varsoviensem<sup>cb)</sup> ex improvise Vayvoda advenit ibique compertis Caesareanis<sup>z)</sup>, quosdam praecibus, alios muneribus<sup>cc)</sup>, maximam autem partem vi ad sui obedientiam et devotionem compulit, paucis quibusdam exceptis. Quod non tantum Polonis<sup>cd)</sup> contigit, sed idem<sup>z)</sup> cum Lituanis actum est, eoque tandem devotum est, ut ii qui prius eius Maiestati praestiterunt<sup>cc)</sup> ac obedientiam iuraverunt, invidiae<sup>cf)</sup> temporum ac fortunae adversae cedere volentes, sese Vayvodae certis quibusdam conditionibus submittere coacti sint, et nunc<sup>cg)</sup> omnino Polonia Lituania periclitatur, una aut altera civitate excepta.

Sed quoniam dictus Vayvoda ad festum sancti Bartholomei proxime futurum omnes status, palatinatus Regni Poloniae conscripsit, nimirum ea de causa, quo sui voti compos fiat ac Regnum obtineat, iccirco<sup>ch)</sup> eius Maiestas Electores, Principes ac status omnes voluit, ut negotium recte perpendant et quid, si Vayvoda dictum Regnum obtineret, damni ac periculi Germaniae afferre posset, perscrutarentur. Cum nihil certius sit Vayvodam a parte Turcae dependere et sub clientela ipsius vivere, ut quicquid Turca per ipsum efficere voluerit, seu transitum in Germaniam per Poloniam habere conetur, assequi possit. Iam ipsemet Turca palam gloriatur Poloniam sibi subiectam esse. Quocirca<sup>ci)</sup> omnino huiusmodi periculis obviandum est<sup>cj)</sup>. Quid autem laudis Sacro Romano Imperio et utilitatis, si eius Maiestas Poloniam obtineret, accresceret, sole<sup>ck)</sup> clarius est nec ulla demonstratione eget. Quapropter omnes Principes hortatur, ut eius Maiestati<sup>cl)</sup> consilio et auxilio hac in re opem ferre velint. Quod idem<sup>cm)</sup> Moscovita iam ante annum et nunc denuo per suos legatos facturum se pollicetur. Cuius vires et potentia<sup>z)</sup> spernenda non est, qua universae Christianitati et Sacro Romano Imperio praecipue multum auxilii adversus Turcam afferre posset, si cum illo foedus inire vellemus.

Cum igitur ex fundamentis praedictis Electores ac Principes videant optimo iure Regnum Poloniae ad eius Maiestatem pertinere et ex circumstantiis, quantum Germaniae intersit, si eius Maiestas id obtinere posset, iterum<sup>cn)</sup> atque iterum hortatur, ut rem serio perpendant quidque hac in causa agendum sit, eius Maiestati consulant et auxilium ferre velint.

Sed quoniam periculum<sup>co)</sup> non parvum est in mora propter dictam Dietam, quae ad festum sancti Bartholomei celebrabitur, quo tempore eius Maiestas certam resolutionem Polonis daturam promissit, ideo Electores, Principes et Commissarios absentium hortatur, ut negotium quo citius discutiant ac eius Maiestati consulendo<sup>cp)</sup> gratum responsum<sup>ca)</sup> dare velint. Vicissim eius Maiestas omnem gratiam et benevolentiam omnibus et singulis pollicetur<sup>cn)</sup>.

*In dorso manu cardinalis Morone: Propositio Imperatoris de rebus Polonicis. Romae cum literis 3 Augusti 76.*

a) *expunctum et denuo suprascriptum.*

b) *correctum ex:* esset

c) *sequitur expunctum:* et

d) *sequitur expunctum:* sed (*denuo adscriptum*).

e) *verba:* beneficium publicum et *expuncta esse videntur.*

f) *correctum ex:* posset

g) *correctum ex:* dilataret

h) *correctum ex:* promoveri

- i) *in ms. adolesens*  
j) *sequuntur expunctae litterae: perf*  
k) *leviter correctum.*  
l) *suprascriptum pro expuncto: superentur*  
m) *correctum ex alia forma eiusdem verbi.*  
n) *correctum ex: asseratur*  
o) *suprascriptum pro expuncto: placato*  
p) *sequuntur expuncta verba: vix posse assereret*  
q) *lectio incerta, forsitan: asseruit*  
r) *suprascriptum loco expuncti: Quocirca*  
s) *supra lineam pro expuncto alio verbo.*  
t) *sequitur expunctum: magis*  
u) *sequuntur expuncta verba: praedictam Maiestatem*  
v) *in ms. Genensem (et in reliquis locis idem error repetitur).*  
w) *sequitur expunctum: Viennam*  
x) *supra lineam*  
y) *loco expuncti: qui suprascriptum.*  
aa) *sequitur expunctum: recensere*  
ab) *sequitur expunctum: sit vel fit*  
ac) *supra lineam loco: eorum expuncti.*  
ad) *suprascriptum pro expuncto: et*  
ae) *in ms. possit, ergo etiam legi potest: nulla electio valere possit.*  
af) *correctum ex: Tertium*  
ag) *in ms. Gesnensem*  
ah) *in ms. primatum*  
ai) *sequitur expunctum: Imperii*  
aj) *in ms. Versoviae*  
ak) *sequuntur expuncta verba: seu alias ecclesiasticas personas*  
al) *supra lineam.*  
am) *sequitur expunctum: non*  
an) *sequitur expunctum: dicta*  
ao) *suprascriptum pro expuncto: videtur*  
ap) *in ms. regnis vel aliud verbum, deinde correctum.*  
aq) *sequitur expunctum: esse*  
ar) *sequitur expunctum: videre*  
as) *verba: effusionis occasio supra lineam scripta.*  
at) *sequitur expunctum: electio[ne]*  
au) *verbum correctum.*  
av) *correctum ex: negotiorum*  
aw) *sequuntur expuncta verba: se impossesurum*  
ax) *loco expuncti: potuerit suprascriptum.*  
ay) *sequuntur verba expuncta: tandem amicabilem*  
ba) *sequitur expunctum initium verbi: remove-rent (remov)*  
bb) *sequitur expunctum: afferebant*  
bc) *sequitur expunctum: fuerit*  
bd) *sequitur expunctum: eius Maiestatem*  
be) *loco expuncti: cum supra lineam.*  
bf) *sequitur expunctum: sed r*  
bg) *supra lineam loco expuncti: ostendi*  
bh) *suprascriptum loco expuncti: sequacibus*
- bi) *in ms. Litrianis*  
bj) *in ms. Luglinensis correctum ex: Luglinensis, loco expuncti: Luninensis adscriptum.*  
bk) *pro expuncto: conantur suprascriptum.*  
bl) *correctum ex: obicere*  
bm) *verba: civitate solita pro expunctis: loco publico supra lineam scripta.*  
bn) *verba: His ita pro expuncto verbo: Quibus suprascripta.*  
bo) *sequitur expunctum: ex antiqua*  
bp) *sequitur expunctum: esse*  
bq) *expunctum et denuo supra lineam scriptum.*  
br) *in ms. viribus*  
bs) *in ms. libertate*  
bt) *sequuntur expuncta verba: quum Cum igitur*  
bu) *correctum ex: foveatur*  
bv) *in ms. rescipscentiam*  
bw) *in ms. praetermisserit vel praetermitteret*  
bx) *sequitur expunctum: esset*  
by) *supra lineam.*  
ca) *correctum ex: indictas... praesentes Comitias*  
cb) *verba: Dietam Varsoviensem in margine scripta loco expuncti: Comitias; quam correctum ex: quas*  
cc) *sequitur expunctum: unde*  
cd) *sequitur expunctum: complicitis vel simile.*  
ce) *suprascriptum loco expuncti: astiterunt*  
cf) *correctum ex: invidiarum; sequitur expunctum: semper*  
cg) *expunctum et denuo suprascriptum.*  
ch) *loco expuncti: quocirca suprascriptum.*  
ci) *sequitur expunctum: ut*  
cj) *correctum ex: sit*  
ck) *pro expuncto: multo supra lineam.*  
cl) *supra lineam scriptum: sequitur expunctum: presidio*  
cm) *sequitur expunctum: magnus*  
cn) *sequitur expunctum: rogat*  
co) *sequuntur expuncta verba: non magnum*  
cp) *suprascriptum pro expunctis verbis: gratum responsum*  
cq) *in margine.*  
cr) *sequuntur expuncta verba: et pro*  
z) *sic in ms.*
- 1) *Andreas Opaliński (1540 - 1593).*
  - 2) *Valentinus Dembiński (ca. 1504 - 1584).*
  - 3) *Andreas Tęczyński († 1558).*
  - 4) *Andreas Firlej († 1585).*
  - 5) *Ioannes Podlodowski iunior?*
  - 6) *Stanislaus Kryski (ca. 1536 - 1595), cast. Raciąsensis post 20.IV.1563, pal. Masoviae 12.V.1576.*
  - 7) *castellanatus Masoviensis tunc temporis non exstaba.*
  - 8) *Stanislaus Szafraniec erat cast. Bieciensis usque ad a. 1576, eodem anno cast. Sandomiriensis factus (natus 1525/30, † post 13.V.1597), Calvinista, Bathorianus.*

*Ioannes Baptista Cobenzel et Petrus Obernburger nomine imperatoris ad cardinalem Ioannem Morone responsum imperatoris de Rudolfo Klenck, imperatoris nuntio, ante solemnem eiusdem imperatoris necnon Hispaniarum et Daniae regum in Moscoviam legationem, illuc praemittendo.*

*Arm. 64, vol. 29, f. 283-284v.*

Sacra Caesarea Maiestas, Dominus noster clementissimus, benevole intellexit ea, quae Maiestati Suae nomine Sanctissimi Domini Summi Pontificis Reverendissimus Dominus Cardinalis Moronus, Sanctitatis Suae Legatus a latere, de Rhudolpho Klenck<sup>1)</sup> in Moscoviam, una cum Magni istius Principis Oratoribus iam istuc redituris, mittendo etc. proposuit. Quoniam vero cum iisdem Oratoribus nihil eorum, quorum Reverendissimus Dominus Legatus mentionem facit, tractatum est, adeoque responsum, quod a Maiestate Sua acceperunt, ad legationem propediem non modo a Sacra Caesarea Maiestate ac Sacri Imperii ordinibus, verum etiam Serenissimis Hispaniarum<sup>2)</sup> et Daniae<sup>3)</sup> Regibus mittendam, se refert, Caesarea Maiestas Sua parum consultum neque ex dignitate fore censet iam nunc, non expectata solenni illa legatione, quae ut quam primum in effectum deduci possit, Maiestati Suae diligenter curae erit, dictum Klenck, vel alium quempiam, praemitti. Idque tanto magis, quod Maiestas eius necessarium omnino existimat, ut inter Principes legationem illam missuros de iis, quae tractanda erunt, prius conveniat. Id quod Caesarea Maiestas praefato Reverendissimo Domino Legato responderi benigne iussit. Cui, quod reliquum est, benevolentiae suae studia animo propensissimo defert. Decretum per Caesaream Maiestatem Suam die decima quinta mensis Septembris anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo sexto.

Ioannes Baptista Cobenzl

P. Obernburger.

*In dorso alia manu:* Decreto sopra il mandar in Moscovia.

*Item alia manu:* Servetur. Scriptum Romam de hoc, sine tamen huius mentione, cum litteris diei XXI Septembris.

1) *Rudolfus Klenck, Ingolstadii professor, in Moscoviam legatus designatus, ob mortem imperatoris non profectus.*

2) *Philippus II.*

3) *Fridericus II.*

« Aliquae propositiones de rebus Polonicis ad concordiam ineundam destinatae » (*post imperatoris primum, tum Stephani Bathorei in regem Poloniae electionem*).

(*Exemplar*)

*Arm. 64, vol. 29, ff. 128-129v.*

Aliquae propositiones de rebus Polonicis ad concordiam ineundam destinatae.

1. Utrius Principis electio facta sit modo magis legitimo, disputandum non est.



2. Pluralitas vicit et is iam obtinet, qui est in possessione.
3. Si enim plures aut potentiores Caesariani fuerunt, quare alterum eligi, quare in Regnum accersiri, adduci, coronari prohibere non potuerunt?
4. At ille dicitur ope Turcarum electus. Idem de Gallo<sup>1)</sup> dictum erat, idem de Rege Sueciae<sup>2)</sup>, de domestico Rege fuisset creditum, si aliquis eorum electus fuisset. Turca<sup>3)</sup> enim id suasit.
5. De eo nemini dubium est in rebus eiusmodi Turcam sui similem esse, id est rem suam agere, sed nisi hoc remedium tum amplexa fuisset Polonia, imminentibus undique Turcis, Scytis et Tartaris, maximam cladem accipere potuisset.
6. Prudentis est sine causa ex amico inimicum idque potentem et adeo vicinum non reddere et extra occasionem se periculo non obicere.
7. At segura vult esse Christianitas. Tam segura nunc est a Polonia, quam superiorum Regum Poloniae tempore fuit. Foedera nulla nova fecit nec facit cum Turca, neque Rex quicquam hoc nomine Turcae debet.
8. Gloriatum Turca se a centum amplius annis protectorem esse Poloniae. Idem gloriatur et scribit se Imperatorem esse totius orbis. Cur ei caeteri non obstruunt os?
9. De quibusvis foederibus ineundis ita sentiendum est de Polonia, ut de christiano Regno, quod si saepe contra barbaros, citra externa auxilia, dimicationem sustinet, quid nunc de ea dubitandum sit, concordibus ad eam rem caeteris?
10. At eo cogere armis Poloniam, hoc vero consilium non esset ad barbaros debellandos, sed propius advocandos.
11. Unio, etsi res bona et sancta et necessaria est, nemo tamen armis ad eam cogi debet aut potest. Et remedium salutare prudens medicus non invito, sed prius persuaso et assentienti aegroto applicat.
12. Quisique profecto a natura inditum talem libertatis amorem habet, ut et beneficium contumeliose ingestum maleficium putet.
13. Vident itaque Poloni, si libertate a christianis sibi erepta tandem cum Turcis bellandum sibi sit; satius esse pro sua libertate dimicando, de vita et fortunis omnibus periclitari, quam libertate amissa eadem postea pati.
14. Finitimi sunt Turcis et Tartaris Poloni, ideo cavent, ne primi omnium sint hostium barbarorum praedae; factum erat hoc alias, meminit orbis universus.
15. Lente igitur et placide cum Polonis agendum, ne loco unionis accidat maior Christianitatis laceratio.
16. Cum viderint se ab aliis partibus esse tutos, non inviti eo adducentur, quo caeteri propendent.

#### De Caesarea Maiestate.

17. At Caesarea Maiestas offensa est Polonorum facto. Credo profecto, sed quorumnam? omniumne? non, sed aliquorum ergo aut eorum, qui Eius Maiestatem Regem non velint habere, quia eam non elegerunt, aut eorum, a quibus Eius Maiestas electa cum esset, postea deserta est.
18. Imo si offensa est Eius Maiestas, aut ab utrisque offensa est aut a neutris. Ab utrisque quidem, quod non pareant; a neutris autem, quod non debeant. Ad parendum sui iam non obligantur, siquidem conditiones electionis evanuerunt. Non venit, nihil in rem praesentem ac Regni defensionem Reipublicae contulit, ad concordiam Regnum non adduxit, ab alio passus est se anteverti. Consensui omnium communi adver-

sari etiam illi<sup>a)</sup> non poterant, urgentibus ordinibus, leges, morem, ius patrium, confoederationes: ergo parere amplius illi non tenentur, cui nondum paruerant et qui illis, dum erat tempus, non succurrit. Alieni vero multo minus, quando eum Regem habere volebant neque elegerant, dante hoc eis sica, antiqua libertate, quibus imperare nemo possit nisi volentibus ipsis.

19. At vero utcunque accidit, in Caesareae Maiestatis dignitatem peccatum est, Principis christianorum summi, quod illi alter praepositus sit. Respondetur in hoc articulo non ratione, sed similitudine: virginem in matrimonium multi proci ambiunt, saepe divitibus spretis nubit illa pauperi; num melius nupserit, tempus docet, sed quod nupserit, fato et mutuo consensu factum est.

20. Non valet similitudo; etiamsi autem valeat, inferendum tamen est bellum Polonis. Quaero: in quem finem? ut habeatur Regnum et postea filiis relinquatur. Respondeo: non habebitur nec filiis relinquatur, bello nunc ei illato, sed ad tuendum se omnibus rationibus compelletur.

21. Cum causa Caesareae Maiestatis causam totius Christianitatis coniunxit invidia contra Poloniam.

22. Sed si Polonia semel adverterit ita de se statui, ut de hostibus christianorum verendum est, ne dolor unius Regni faciat dolorem omnibus christianis Regnis et provinciis.

23. De mediis igitur agendum, ut et Christianae Reipublicae saluti consulatur et dignitatis Caesareae Maiestatis habeatur ratio.

#### Media.

24. Facultas nunciis non est tractandi de re ulla, quam res in his eiusmodi actibus gestas ordine et simpliciter recensendi, ad pacem et observationem antiquorum foederum hortandi, suae patriae studia ad omnem usum Reipublicae Christianae offerendi.

25. Si quid tamen proponatur, parati sunt audire et ad Regem et Regnum Poloniae referre.

26. Hoc vident, si armis assumptis tractetur, vix spem esse remediorum. Et ibi enim quoque assumentur neque deponentur tam facile, uti hic aliqui sperant. Cogi nemo vult, quid iam totum Regnum?

27. Si autem tractandum esset, hoc effici posset, ut ad Caesaream Maiestatem a Rege mittatur unus quispiam, qui sine magna apparentia Caesareae Maiestati adsit; a Caesarea Maiestate quoque unus aliquis apud Regem habeatur, per quorum media Principes secum et occultissime et confidentissime tractent, ut neque Caesareae Maiestati indignitas ulla, neque Regi a Turca et Tartaris periculum, si consilia ante tempus patefacta fuerint, creetur. Ad res autem tum concludendas, firmandas et ratificandas, cum ad consilia inita, res etiam ipsae in promptu essent, personae graves utrinque in unum locum mitterentur ac uno illo et eodem tempore res ad hostium barbarorumque impetus removendos expedirentur. Atque hoc modo prius essent parati, quam consilia eorum patefierent. Alioqui si prius omnia scribentur, imprimuntur, cantabuntur, quam fiant, facile a Turca, qui satis est vigilans, cognoscentur et uti immaturi fructus ante tempus malo nostro communi decerpentur.

*In dorso:* Aliquae propositiones de rebus Polonicis ad concordiam ineundam destinatae.

a) in ms. sequuntur verba expuncta: et qui illis, dum erat tempus, non succurrit

2) Gustavus Wasa.

3) Muradus III.

1) Henricus III.

*Oratores Poloni ad Comitia Imperii missi  
ad Gregorium XIII papam*

*supplicant, ut imperatorem a consilio Regnum Poloniae armis petendi  
abducat et cardinali Morone, suo in Germania legato, iniungat, quo  
nomine suo imperatorem « ad ineunda quietiora consilia permoveat ».  
(Exemplar; adest aliud exemplar, cum multis correctionibus et verbis  
in margine scriptis).*

*Arm. 64, vol. 29, 126-126v (aliud exempl. 124-125v).*

Sanctissime et Beatissime Pater et Domine, Domine Clementissime.  
Post oscula pedum beatorum ac humillimae fidei et subiectionis nostrae  
professionem.

Persuasum nobis quidem est iam Sanctitatem Vestram, tum ex le-  
gatione Polona, quae in illo Regno nobis huc ad Germanica<sup>a)</sup> comitia  
proficiscentibus ad Sanctitatem Vestram decernebatur, tum ex aliorum  
fide digna relatione intelligere, quis sit status Reipublicae illius Regni,  
patriae vero nostrae. At quoniam hic sumus, ubi ea tractantur consilia,  
quae Reipublicae nostrae tranquillitatem idque non magno totius Orbis  
Christiani emolumento et consolatione obturbare poterunt, necessario  
Sanctitati Vestrae, id est Ecclesiae Sanctae Catholicae praesidi atque  
totius Christianitatis parenti, custodi et rectori, scribendum esse nobis,  
qui huc a Senatu et ordinibus Regni ablegati sumus, putavimus. Iam  
novit Sanctitas Vestra in Polonia Regem novum, nimirum Illustrissimum  
Transylvaniae Principem Stephanum, creatum esse, Principem catholicum  
et omnibus virtutibus regiis illustrem. Et si autem prius et Caesarea  
Maiestas ipsa, Princeps iste clarissimus et laudatissimus, a quibusdam  
Rex nominatus fuerit, tamen ille et ducta Serenissima Infante<sup>b)</sup> et impletis  
omnibus, quae officii sui fore videbantur<sup>b)</sup>, ita possessionem Regni adeptus  
est, ut ab iis etiam, qui prius Imperatoriae Maiestati addicti fuerunt,  
et susceptus sit, et iam pro vero ac legitimo Rege agnoscat. Idem iam  
Reverendissimus Archiepiscopus Gnesnensis<sup>2)</sup> cum omnibus suis adhaerenti-  
bus, idem Lithuania, idem Prussia fecit. In summa Regnum intrinsecus  
pacatum est, extrinsecus Germania sese contra illud armat. Quo autem  
consilio vel opere pretio, nescimus. Hoc scimus illud Regnum, si bello  
potitum fuerit, omnia prius extrema tentaturum, quam ut libertatem  
suam sibi a quocunque eripi patiat.

Cum Turca nihil commune habet, nihil proprium praeter antiqua  
foedera cum illo constituta, christianum se Regnum esse meminit, foede-  
rum et pactorum veterum cum Sacro Imperio atque christianis provinciis  
religionem sancte tuetur et tuebitur, quantum in se fuerit et quo licuerit.  
Quam ob rem cum iam Sanctitas Vestra videat omnem belli Poloniae  
inferendi cogitationem periculosam esse, neque soli Poloniae tantum, sed  
etiam multis christianis Regnis ac provinciis, a Sanctitate Vestra humil-  
lime petimus, ut tum Sacram Imperatoriam Maiestatem autoritate sua  
ab eiusmodi consiliis suis abducat, tum Illustrissimo Domino Cardinali  
Morono, Legato suo, iniungat, ut nomine Sanctitatis Vestrae Maiestatem  
Caesaream ad ineunda quietiora consilia permoveat. Si enim Caesareae  
Maiestatis iniuriam ita coniunxit invidia libertatis Poloniae cum causa  
totius Christianitatis, ac iam ea occasione speret quispiam Polonos in

angustum cogi atque ad arma contra hostes christiani nominis sumenda impelli posse, verendum est, ne praeter spem aliquid gravioris mali eveniat, ut nec Reipublicae Christianae salus neque dignitas Caesareae Maiestatis meliore loco versetur. Clerus autem omnis et tota religio christiana e Polonia ne tamquam uno impetu exterminetur, consulat, oramus, Sanctitas Vestra paci publicae et concordiae christianorum Principum ac Regnorum, consulat securitati religionis et status ecclesiastici, consulat et succurrat praesenti rerum christianarum tempestati. Mandata quidem nulla habemus, ut ea Sanctitati Vestrae perscriberemus. Res ipsa impulit et amor patriae, maxime vero patriae illius universalis, totius Reipublicae Christianae summa et fidelis charitas. Ad quam tuendam<sup>c)</sup> sponte Polonia melius et facilius lentis invitationibus et placidis consiliis pellici, quam armorum strepitu et minis diri Martis, qui omnibus communis est, compelli poterit. Quam rem ut apud se Sanctitas Vestra a nobis, humillimis suis servitoribus et filiis Sanctae Ecclesiae Catholicae, propositam expendere atque praecibus nostris ex magna fide profectis sese clementissime accommodare velit, obnixae ac humiliter rogamus. Iterum osculamur pedes beatos Sanctitatis Vestrae ac Deum ter<sup>d)</sup> Optimum Maximum pro diuturna Sanctitatis Vestrae valetudine assidue deprecamur.

*In dorso:* Supplicatio oratorum Poloniae ad Sanctissimum.

- a) *in ms.* Germania
- b) *in ms.* videbatur
- c) *in ms.* tuenda
- d) *in ms.* et

- z) *sic in ms.*
- 1) *Anna Jagellonica.*
- 2) *Iacobus Uchański.*

N. 77.

*S.l., s.d. [1576].*

*Cardinalis Ioannes Morone*

*Elenchus 38 argumentorum cum imperatore tractandorum.*

*Arm. 64, vol. 29, f. 42.*

*Cfr. Nuntiaturberichte aus Deutschland, III Abt., II Band, p. 164, Memorial 4.X.1576.*

N. 78.

*S.l., s.d. [1576].*

*De clade Gedanensibus a Bathorianis illata.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 36-37.*

Rotta dei Danzesi raccontata dal Re.

Era uscito il Capitano di Danzesi<sup>1)</sup> con gran numero de soldati, parte forastieri et parte della città, et condotta ancora buona quantità di artiglieria, nela quale v'erano sei grossi cannoni, con essersi accampato

vicino a Dersavia<sup>2)</sup>; sotto la quale uscì ancora il campo del Re difeso dall'artiglieria della terra. Tra l'un campo e l'altro v'è un ruscello largo et paludoso che non si può passar, ecceto<sup>2)</sup> per ponte, et esce d'uno stagno non molto lontano dali due campi; nell'uscita che il ruscello fa delo stagno v'è un ponte et un'altro ve n'era tra l'un campo e l'altro.

Hora mentre che alcuni nostri soldati passato il ponte attaccarono una scaramuccia col nemico, il Capitano di Danzic, lasciata una parte dele sue genti per sostener la scaramuccia, passò con il resto del suo esercito et con l'artiglieria l'altro ponte vicino allo stagno, marciando contra le genti del Re con isperanza per il poco numero o di metterle subito in disordine, ovvero di farle ritirare dentro di Dersavia et poi venire ala batteria et al assalto.

Il Signor Giovanni Sboroski<sup>3)</sup>, capo dele genti del Re, avvertito del disegno del nemico, dopo una breve consulta fece ritirare li suoi soldati dala scaramuccia et temendo di non essere posto in mezzo dei nemici, ruppe il ponte et con tutte le sue genti (che non arrivavano a tre mila) deliberò d'affrontare il nemico; il quale vedendo la risoluzione dei nostri, piantò l'artiglieria et s'apparecchiò a combattere. L'artiglieria al principio ammazzò alcuni dei nostri et in particolare il Capitano<sup>4)</sup> deli settecento aiduqui del Re, con due altri Capitani dela cui morte Sua Maestà mostrò haver fatta non poca perdita. L'aiduqui per evitar il danno dell'artiglieria si misero a piede, andarono bassi verso l'artiglieria la quale occuparono subito, et poi con l'altri dettero dentro con tanta furia che con poca occisione de nostri misero il nemico in fuga con morti quasi di tre mila; passarono poi il ponte appresso lo stagno che era pieno di corpi morti et ammazzarono un buon numero del'altra arte del essercito nemico, et il resto si mise in fuga. Il Capitano di Danzic si salvò notando nello stagno, attaccatosi ala coda del cavallo. Per al'hora non v'era nova se non dela morte di tre mila del essercito nemico, ma di poi essendosi trovato il numero tra li uccisi et affogati nello stagno, per la relatione di quelli di Danzic ne mancava otto mila, et s'afferma che il loro essercito era di dodici mila. Il Re, come pio Principe, riconosce la vittoria dala sola bontà d'Iddio.

Venne in Varsovia l'Ambasciator del Tartaro, il quale domandò a nome del suo Principe<sup>5)</sup> la confirmatione dela pace et i stipendi non ancora pagati: altrimenti minacciava ai Pollacchi la guerra. Il Re gli fece rispondere che Sua Maestà non ricusava la pace et s'offeriva pagare i stipendi debiti, subito ch'el Tartaro avesse rifatti i danni che i suoi ultimamente hanno fatti in Russia et in Volhinia, et s'el detto Principe bramava più la guerra che la pace, Sua Maestà sperava con l'aiuto d'Iddio fargli sentire, con suo gran danno, quanto siano acute et vendicatrici le spade dei Pollacchi.

Il Re è ito in Bidgostia per ragunar tutte le sue forze con animo d'assediare la città di Danzic (che è lontana dal mare un miglio Pollaccho), di maniera che chi vorrà soccorrerla sarà costretto combattere con l'essercito regio. Con tutto ciò la foce del fiume che fa il porto è sì larga che un buon numero di vascelli potrà<sup>a)</sup> con non molto danno entrarvi in soccorso.

a) in ms. correctum ex: potranno

z) sic in ms.

1) Ioannes Winkelbruch, Coloniensis.

2) Tczew (Dirschau).

3) Ioannes Zborowski († 1604 - 1605).

4) Ianussius Malinski.

5) Mohammed Girej.

*Maximiliani II imperatoris in regem Poloniae electi fautores de imperatoris valida et legitime publicata, Stephani autem Bathorei invalida et illegitima in regem Poloniae electione, de duabus propterea in Polonia factionibus exortis ac de iis, quae inde sequuntur et in posterum sequi poterunt, incommodis, damnis, periculis.*

*(Exemplar)*

*Arm. 64, vol. 29., f. 311 - 320.*

Cum inter alia, quae nomine Sanctissimi Domini Summi Pontificis Sacrae Caesareae Maiestati, Domino nostro clementissimo, per Sanctitatis Suae Legatum a latere, Reverendissimum Dominum Cardinalem Moronum etc., proposita fuerunt, Dominatio Sua Reverendissima Polonici quoque negotii mentionem fecerit adeoque hoc ipsum unum ex praecipuis causis esse ostenderit, ob quas Dominationi Suae Reverendissimae legationis huius munus a Sanctitate Sua impositum sit, Maiestas Sua, etsi nihil dubitat Reverendissimae Dominationi Suae iam ante satis explorata esse ea omnia, quae hactenus in negotio hoc evenerunt, praetermittere tamen noluit, quin illorum summam ipsa quoque referret.

Primo itaque Caesarea Maiestas sic omnino sibi persuasum habet neminem esse qui ignoret, quibusnam rationibus Maiestas Sua ducta iam pridem ad inclytum Poloniae Regnum animum adiecerit. Etenim cum superioribus annis per obitum Serenissimi quondam Principis Domini Sigismundi Augusti Regis Poloniae etc. res Polonicae et Magni Ducatus Lithuaniae ad interregnum deductae, ac postmodum Serenitatis Suae successore, Serenissimo Principe Domino Henrico, nunc Franciae Rege Christianissimo, in suum istud haereditarium Regnum reverso, denuo eo redactae essent, ut eiusdem ac Magni Ducatus ordines ad novi Regis electionem sibi legitime transeundum censuerint, Maiestas Sua tam primi quam secundi interregni tempore, haud ulla ambitione vel immoderata regnandi cupiditate, neque privati alicuius commodi causa, sed pio quodam tam ipsius Poloniae, quam Regnorum et dominiorum suorum totiusque Reipublicae Christianae bonum, quietem et tranquillitatem iuvandi studio, de eodem Regno tractationem sibi suscipiendam duxit. Videbat enim, quantum eorum omnium interesset non solum amicitiam, concordiam bonamque vicinitatem, quae Poloniae cum iisdem Regnis et dominiis eoque intercesserat totque iam saeculis cum magno subditorum commodo culta fuerat, conservari, sed utraque Regna et dominia, uti vicina, ita christianae fidei hostibus aequae exposita, novo etiam eoque firmissimo vinculo sibi invicem iungi. Sed quia idem Regnum tali Rege opus habere iudicabat, qui in eodem continue resideret, Caesarea eius Maiestas, cui nihil minus in animo fuit, quam Regnum istud pro sua persona ambire, filium suum charissimum, Serenissimum Archiducem Ernestum, Regni istius ac Magni Ducatus statibus in Regem proponere voluit. Existimavit enim eiusdem filii sui, qui Regno isti continue, ac tam pacis quam belli tempore, praesens adesse ac publicis privatisque regnicolarum necessitatibus quovis tempore subvenire posset, electione rebus undequaque optime consultum fore. Id vero, quod ob aetatem minus forte maturam in Serenitate Sua requiri videretur, Senatorum Regni consilio

ac institutione suppleri posse. Quod vero ad Caesaream Maiestatem Suam attinet, se eidem Serenissimo Archiduci ipsique Poloniae Regno consilio et auxilio quoquo tempore, non minus ac si ipsa Rex foret, adfuturam esse obtulit.

Quoniam vero ab eo tempore, quo praefatus Serenissimus Rex Henricus in Franciam recesserat, nonnulli Poloni et ii quidem non postremae autoritatis Maiestatem Suam et literis, et suscepto hac potissimum de causa ad Maiestatem Suam itinere, coram hortati sunt, ut si ordinum suffragia in Maiestatem Suam inclinarent, in acceptando Regno minus se difficilem praeberet, Maiestas eius, quae iam tum non levia incommoda huiusmodi electioni suae coniuncta fore prospiciebat, idque cum ob alias, tum ob eam maxime causam, quod uti Poloniae ordines postulatu-ros augurabatur, ut Maiestas Sua ipsis continue adesset, ita nec iuramenti, quo Sacro Romano Imperio Regnisque et dominiis suis obstricta esset, ratione illud Maiestati Suae integrum fore, neque publicas eorundem necessitates longiorem suam absentiam latus<sup>2)</sup> praevidebat, invita admodum eo condescendit. Attamen cum illi Maiestati Suae hoc ipsum variis argumentis persuadere non desisterent omnemque Serenissimi Archiducis Ernesti ad regium fastigium evehendi spem adimeret<sup>2)</sup>, Maiestas Sua vix tandem eo se adduci passa est, ut si omnem de filio promovendo laborem frustra suscipi manifeste appareret, Maiestas Sua Regnum sibi delatum se accepturam sicque nec tali casu Reipublicae defuturam obtulerit. Idque duabus praecipue de causis, ne scilicet Regnum tali alicui obtingeret, qui et Maiestati Suae ob vicinitatem gravis et toti Christianitati suspectus magis quam commodus futurus esset, quodque nuper negotio eo deducto fore confideret, ut Regni ordines de difficultatibus illis atque incommodis, Maiestatis Suae electioni coniunctis, ab eadem opportune edocti non gravatim assensuri essent regium illud sceptrum, pro publico ipsius Poloniae ac totius Christianitatis, bono, in praefatum Serenissimum Archiducem transferri. Unde divina providentia secutum est, ut Maiestas eius superiori mense Decembri non modo ab universo fere Senatu ac magna nobilium parte, omniumque tam ecclesiasticorum quam totius Lithuaniae et Prussiae unanimi voto in Regem Poloniae ac Magnum Ducem Lithuaniae rite et legitime electa, ac solemniter per Archiepiscopum Gnesnensem<sup>1)</sup> nominata primum, nec multo post per Supremum Regni Mareschalcum<sup>2)</sup>, ad quorum utriusque officia res ea de iure et consuetudine pertinet, publice renuntiata sit. Iis vero peractis, ordines et status suos ad Maiestatem eius destinarunt oratores, qui electione huiusmodi Maiestati Suae denunciata ac recepto ab eadem solemniter iuramento, decretum electionis Suae Maiestati traderent, uti hac de re mox plura dicentur.

Qualiter autem eodem fere tempore, tertio nimirum post Maiestatis Suae electionem die, pauci quidem Senatores cum aliqua nobilitatis Polonicae parte, facta secessionem, Serenissimam Poloniae Infantem Regnam nominarint ea conditione, ut Stephano Bathory Vayvodae Transylvaniae matrimonio copularetur, quamvis illa notissima sint, tamen cum Bathoreus una cum suis hactenus conati sint, tam Caesareae Maiestati et per literas et legatos suos, quam aliis, persuadere nominationem hanc, tumultuarie nulloque ordine vel iure factam, legitimam esse, Maiestas Sua praetermittere nequit, quin quod res est uberius aliquanto ostendat.

Et primo quidem constat, quod vigore unionis, non ante multos annos inter Poloniae Regnum ac Magnum Ducatum Lithuaniae initae, Poloni absque Lithuanis Regem nullo modo eligere possint.

Tum nec istud negari potest ecclesiastico ordini aequae ac saeculari Regis eligendi ius competere ac neutrum ab electione excludendum esse.

Regis autem electi nominationem nulli alteri, quam Archiepiscopo Gnesnensi tanquam Primati, publicationem vero Supremo Regni Mareschalco competere.

Cum igitur manifestum sit neque ullum Lithuanum, Pruthenum vel ecclesiastici ordinis virum, qui Varsoviae tam suo quam aliorum nomine adfuerunt (neque enim vigore legum et statutorum Regni absentia eorum, qui vocati fuerunt, ipsis hac in parte suffragari potest vel debet), Serenissimae Infantis ac designati eidem coniugis assensisse, tum nec nominationem per Archiepiscopum, neque publicationem per Supremum Mareschalcum, sed a personis privatis, quibus nullum vel nominandi vel publicandi ius competit, novo exemplo, contra leges et consuetudines patrias factam esse, utique quavis non difficulter intelligit, quam legitima tum electio illa, tum secuta, uti suo loco dicitur, coronatio, ut quae haud ullo valido fundamento nititur, censenda sit.

Attamen Caesarea Maiestas de his edocta pro eo, quo primum ad negotii huius tractationem accessit, publici boni et tranquillitatis studio nihil magis curae habens, quam ut quocumque idoneo modo tales rationes et vias iniret, quibus res ad concordiam reduci posset, nihil intentatum reliquit, quod huc pertinere iudicavit. Adeoque praefatum Vayvodam Transylvaniae, positus eis diligenter ob oculos, quae ex huiusmodi dissensione expectanda forent, per literas primum ac deinde spetialem etiam legatum hortata est, ne Regnum minus legitime sibi delatum acceptaret. Et quamvis ipsius Transylvani oratores ante electionem status cohortati essent, ut primum locum dignitatemque omnem (verba legationis haec fuerunt) Caesareae et celeberrimae Austriacae Familiae, cui se plurimum debere et non parum tribuere velle, ipsorum Dominus semper professus esset et profiteretur, tribuerent et concederent, tantum enim abesse, ut cursum desideriumque Caesareae Maiestatis remorari aut impedire in animo haberet, ut etiam magnis suis conatibus promoverere, amplificare illustrareque paratus esset, illud addentes eundem ipsorum Dominum operam suam et quicquid haberet, Reipublicae Poloniae, suprascripta exceptione manente, amanter dedicare, atque hinc Caesareae Maiestati persuasum fuerit eundem Transylvanum fore eorum memorem ac Maiestatis Suae monitis minus difficulter locum daturum. Tamen praeter hanc expectationem, tam missum cum literis veredarium, quam subsecutum paulo post legatum, quantumvis per aliquot septimanas ibidem detentos, tandem sine certo responso remisit.

Praeterea cum ad idem fere tempus ab adversae partis ordinibus Andreoviam conventus<sup>3)</sup> indictus esset, Maiestas eius, ne vel hanc occasionem negligeret, suos quoque ad eundem conventum destinavit oratores. Qui congregatos ibidem ordines et status, ut cum caeteris, qui Maiestatem eius legitime elegissent, sua iungerent suffragia, hortarentur, positus iisdem ob oculos tam iis incommodis atque periculis, quae Transylvano in Regem assumpto Regnum illud manerent, quam ea, quae ex Caesareae Suae Maiestatis electione expectanda essent commoda, revocando etiam ipsis ad animos, quae Transylvani conditio, quae vires, quae cum aliis Regibus et Principibus christianis propinquitas et parentelae, ac quaenam hostili aliqua necessitate ingruente ab eodem, qui nec ipsam Transylvaniam proprio, sed beneficiario iure possideret, auxilia atque suppetiae expectandae essent, nisi Turcharum ope ac praesidio uti vellent. Quorum auxilia quam suspecta essent, ipsi veteribus et recentibus multorum



exemplis satis compertum haberent. Tum istud etiam inculcarent, quod non intempestive timendum esset, eodem Transylvano rerum in Polonia potito, Turcas mox idem in Regnum hoc, quod in Transylvaniam eiusque Vayvodam praetenderet, ius sibi vindicatos, ac nisi ille se in omnibus ad nutum et voluntatem eorum accommodaret, non solum de Transylvania periclitaturum, verum nec in Polonia et Lithuania ab ipsorum infestationibus securum et immunem fore. Quinimo eosdem Turchas, ut qui asserturi essent eo ipso, quod Transylvano (qui quo loco ab ipsis haberetur, nemo ignoraret) sese subdidissent, sibi in Regnum istud ac Magnum Ducatum ius quaesitum esse, id ipsum manu forti tueri conaturos adeoque suo illud tandem iugo, cum maximo ac irreparabili Reipublicae Christianae detrimento, prorsus subiecturos esse. Veruntamen tantum abest, ut aliquid profecerint, ut etiam non ante admissi auditique fuerint, quam constitutis iam iis omnibus, quorum illi causa convenerant, ac demum nullo alio quam tali cum responso, quod legatos ad Maiestatem Suam missuri essent (id, quod vix septima post conventum illum hebdomada secutum est), dimissi sint, nec eo loci Maiestatis Suae oratores, qui talibus alioquin mandatis a Maiestate Sua instructi fuerunt, quae (dummodo alicui tractationi locus datus esset) ad concordiam ineundam haud parum opportuna fore iudicari poterant.

Interim vero dum haec in Polonia geruntur, oratores Regni Magnique Ducatus Lithuaniae, de quibus paulo ante dictum, Viennam veniunt et ad decimum octavum diem Ianuarii a Caesarea Maiestate ad publicam audientiam admissi, eidem electionem suam denuntiant ac Regni Poloniae Magnique Ducatus Lithuaniae scepra deferunt. Postero autem die articulos, quos Serenissimi Regis Henrici (eo quod in Serenitatis Suae electione sanciti eidem primum oblatis fuerunt) vocant, una cum conditionibus, de quibus Varsoviae inter Regni status et Maiestatis Suae oratores conventum, Maiestati Suae offerunt ac eosdem tam articulos quam conditiones, iuxta conceptam praescriptis verbis iuramenti formam, quam non multo post exhibuerunt, a Maiestate Sua iurari postulat. Eo facto decretum electionis Maiestati Suae quam primum reddituri. Quibus istud etiam addiderunt ac vehementer urserunt, ut Maiestas Sua in Poloniam quanto citius se conferret.

Quandoquidem vero tam in iuramenti forma, quam articulis et conditionibus nonnulla comprehensa erant, quae consyderatione digna visa sunt, ac ea quidem tantopere sollicitatus Caesareae Maiestatis Suae in Regnum istud adventus difficiliora etiam redderet, atque insuper res haec tota non tantum Caesaream Maiestatem, sed et Sacrum Romanum Imperium ac Maiestatis Suae Regna et dominia haereditaria, quin etiam universam Rempubicam Christianam concerneret, suscepta de iis omnibus matura deliberatione, tandem die vigesima secunda mensis Martii totum hoc negotium inter Caesaream Maiestatem et Regni oratores ea ratione conclusum fuit, quae novissima Maiestatis Suae resolutione, scripto huic adiuncta, continetur. Adeoque sequenti mox die iuramentum a Maiestate Sua solenniter praestitum ac vicissim electionis decretum susceptum, ea vero, quae sic acta essent, protinus per Maiestatis Suae literas universales ad omnium Regni istius Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae ordinum et statuum notitiam deducta fuerunt.

Quo vero Reverendissimus Dominus Legatus exacte intelligat, a quibusnam ac quo ordine et modo, tum etiam quibus praesentibus et assentientibus Maiestas Sua in Regem Poloniae et Magnum Ducem Lithu-

aniae electa, nominata et publice renuntiata fuerit, Maiestas eius Dominationi Suae Reverendissimae memorati decreti electionis exemplum una cum hoc scripto exhiberi voluit. Ex quo Dominatio Sua Reverendissima rem longe aliter se habere cognosceret, quam Bathoreus ac suae factionis ordines passim spargere ac nedum aliis persuadere conantur, sed ipsi etiam Caesareae Maiestati hactenus, tum alias per literas, tum per legatos suos, qui ex Andreoviensi conventu, uti supra dictum est, ad Maiestatem Suam deputati sub illud ipsum tempus, quo iuramenti praestiti ac suscepti eiusdem decreti solennitas peracta est, Viennam appulerunt, affirmare non sunt veriti. Etenim ex huiusmodi electionis decreto, tot clarissimorum Senatorum et equitum, tam ecclesiastici quam saecularis ordinis, ac aliorum Regni statuum sigillis firmatis<sup>2)</sup>, satis apparet: Maiestatem Suam non ab Archiepiscopo, uno (ut illi inquirunt) homine, sed praeter eos, qui omnium totius Magni Ducatus Lithuaniae et terrarum Prussiae ordinum nomine ad Comitiam illa venerant, ac omnes unanimiter in Maiestatem Suam consenserant, ab omnibus fere, qui adfuerunt, Senatoribus, plurimis item equestri ordinis et iis quidem non ex plebe, sed praecipuae in eodem auctoritatis, ac magna ex parte publicis muneribus fungentibus, tum etiam universo ecclesiastico ordine, neque praepropere, clam vel aliis insciis, vel contra ius et libertatem communem usurpata sibi potestate, sed deliberationibus, consiliis, tractationibus, conclusionibus de more fieri solitis, praemissis, dictisque adeo tam viritim quam tributim, per singulos videlicet palatinatus, sententiis ac bene trutinatis et ponderatis omnibus, quae ad patriae suae salutem, Regni istius dignitatem et commoda maxime pertinerent, iuxta competentis sibi vigore legum et consuetudinum eiusdem Regni liberae electionis ius, rite electam, ipsos vero Bathorianos eos esse, qui paucissimi ex Senatu, tres scilicet Palatini: Cracoviensis<sup>4)</sup>, Belzensis<sup>5)</sup> et Lublinensis<sup>6)</sup>, ac Castellani aliquot, videlicet Zarnoviensis<sup>7)</sup>, Racziensensis<sup>8)</sup>, Malogostensis<sup>9)</sup> et Biezensis<sup>10)</sup>, pella in suam sententiam equestri Poloniae ordinis parte, contra leges et consuetudines patrias, nullo iure nulloque ordine, cum summa totius ecclesiastici ordinis necnon universae Lithuaniae ac Prussiae, ac tum omnium fere Senatorum ac plurimorum equitum, tum ipsius Archiepiscopi et Supremi Mareschalci iniuria, pertinaci quodam electionis per illos rite factae quacunquae ratione convellendae studio, ad contrariam electionem transierint sicque (quod aliis inique obiiciunt) publice libertati vim attulerint.

Quae quidem vis ac alienum plane a libertate publica tuenda institutum ex eo quoque apparet, quod designatum regiae electioni locum, quem pace et tranquillitate publica munitum esse decebat, ac ita quidem sancitum fuisse Maiestas Sua edocta est, eodem tempore, quo peractis iam iis, quae praemittenda fuerunt, Archiepiscopus cum caeteris, de quibus dictum est, Senatoribus, equitibus ac aliis statibus, tam ecclesiastici quam saecularis ordinis, ad electionem eodem in loco progressuri erant, illum praeeccuparunt eodemque armis undique munito tormentisque ac aliis bellicis apparatus circumsepto, armorum et telorum impetum in adventantes converterint sicque iis, quorum magna pars ex longinquis partibus, praesertim ex Lithuania et Prussia, ad electionem liberam non suo solum, sed communi provinciarum illarum nomine inermes venerant, ac Bathorianos per certas ex Senatu personas hortati, ut positis armis nullam liberae electioni vim inferrent, haud quicquam efficere poterant, necessitatem imposuerint ad alium locum tutiorem deflectendi.

Ita ut quae de loco ab ipsis adducuntur, haud magni facienda, cum et ipsorum culpa facta sint et nemo dubitet non locum, sed eorum, ad quos de iure et consuetudine Regis eligendi facultas pertinet, consensum Regem constituere.

Praeterea sunt et alia nonnulla, quibus dicti Bathoriani sui facti iniquitatem tegere satagunt, sed cum quo pacto illa se habeant, Maiestatis Suae responso legatis eorum Vienna ab eadem dato demonstratum sit, eadem hoc loci repetere supervacaneum fuerit. Neque enim dubitat Maiestas Sua, quin Reverendissimus Dominus Cardinalis ex iis, quae hactenus deducta sunt, satis illecturus sit, utrum electio Caesareae Maiestatis Suae, quae eos authores habet, quibus Regni leges et consuetudines Regis eligendi, nominandi et publicandi potestatem tribuunt, ac salvis tam publicis Regni, quam quibuscunque privatorum libertatibus et privilegiis, peracta est, an vero Bathorei, quae nihil habet, quod non isdem legibus, consuetudinibus, libertatibus et privilegiis contrarium sit, pro legitima censi et haberi debeat.

Quae cum Reverendissima Dominatio Sua perpendet, tum et istud haud difficulter colliget nec coronationem, quae tumultuariam ac ipso iure nullam electionem tanquam fundamentum suum secuta est, alicuius firmitatis vel momenti, sed inanem prorsus atque irritam esse. Idque non solum eiusdem sui fundamenti (quod nisi subsistat, nec ipsa coronatio quicquam iuris coronato tribuere potest) ratione, verum etiam quod eodem, quo ipsa electio, ordine ac per illos peracta sit, qui cum nullum coronandi Regis ius haberent, illud usurpare ac in messem alienam falcem suam immittere non sunt veriti, Lithuanis ac Pruthenis non absentibus modo, verum etiam contra huiusmodi coronationem expresse protestantibus.

Et quamvis ea, quae de coronatione, etsi re ipsa invalida, dicta sunt, tum etiam illa, quae multo ante ex Transylvania primum ac deinde Androvia aliisque locis ad Maiestatem Suam relata erant, talia essent, ut parum spei reliquum videretur rem ad concordiam, quo Maiestas eius semper spectavit, deducendi, nihilominus tamen cum Maiestas eius haud quicquam aequae in votis haberet adeoque in hunc maxime scopum semper respexisset, ut Regni istius ac Magni Ducatus dignitati et rationibus simulque universae Reipublicae quieti et tranquillitati quam optime consultum esse posset, neque dissentientibus Poloniae civibus ulla in sua viscera saevienti occasio praeberetur, nec tunc ad graviora consilia animum adiacere, sed oratores suos ad ea, quae [ab] Archiepiscopo Gnesnensi Varsoviam indicta erant, Comitium destinare ac per eosdem pacis et concordiae consilia denuo Regni ordinibus, quos tam ex adversa quam Maiestatis Suae parte adfuturos esse credebat, proponere voluit. Adeoque ne quid Maiestas Sua in se desyderari passa esse videretur, quod huc opportunum esset, praeter id, quod mox ab initio huius dissensionis ac deinde aliquoties proposuerat medium, nimirum ut Serenissimae Infantis, quam, utpote Jagellonica Domo ortam ac Maiestati Suae arctissima et sanguinis et affinitatis propinquitate iunctam, a Regno excludi Maiestas Sua nunquam voluisset, coronatio ad effectum deduceretur. Ita tamen, ut omisso Transylvano, Maiestatis Suae filio, Serenissimo Archiduci Ernesto, eodem modo nuberet, quo illi in matrimonium collocanda erat, sicque eodem tempore in Regem Poloniae coronaretur. Ipsis ordinibus permisit, ut quibuscunque mediis et rationibus ad sananda Reipublicae vulnera et concordiam ineundam descendere possent, salva

tamen Caesareae Maiestatis Suae dignitate, prout haec etiam in dicta novissima Maiestatis Suae resolutione, tum etiam literis universalibus comprehensa sunt, datis insuper iisdem oratoribus ad haec omnia agenda tractandaque amplissimis mandatis.

Cumque praeter nuntios quosdam eum solum in finem ad Comitia ista missos, ut illos, qui Maiestatis Suae partes sequerentur, ad defectio- nem quibuscumque artibus et machinis pertraherent, nemine ex adversa parte in Comitiiis illis comparente, nec ab his, qui Maiestatis Suae partium erant, quicquam aliud actum quam novus ad tertiam diem mensis Iunii eodem in loco celebrandus conventus indictus fuerit, atque insuper apud Maiestatem Suam nomine statuum instantissime postulatum fuit, ut Maiestas Sua quam primum in Poloniam se conferret; ad quae Maiestas Sua causas, ob quas praetermittere non posset, quin Comitiiis Imperiali- bus praesens adesset, ipsis explicuit, dato interim tum de pecunia pro internis praesidiis promissa ordine necessario, tum etiam spetialibus legationibus in Lithuaniam et Prussiam destinatis, quae earum provincia- rum statibus Maiestatis Suae consiliorum rationes aperirent. Quemadmo- dum nec alias quicquam in se desyderari passa est, quod hoc tempore praestari posset. Adeoque ad conventum Varsoviensem oratores suos denuo cum amplissimis mandatis ablegavit.

Quoniam vero eodem tempore Bathoreus Varsoviam profectionem suscepit eo consilio, ut conventum illum (quod et secutum est) pertur- baret, ex itinere tum per minas, tum alia media id sedulo egit atque effecit, ut Archiepiscopus, Supremus Regni Mareschalcus, Generalis Maioris Poloniae, et praeter paucissimos, qui suam etiamnum fidem et constantiam tuentur, caeteri omnes, qui in Polonia a Maiestatis Suae partibus super- erant, Bathoreo manus dederint adeoque illi obviam profecti sint.

Quemadmodum etiam iisdem artibus ac frequentibus legationibus, promissis et comminationibus rem eo deduxit, ut (quemadmodum Maies- tati Suae non ab eo solum, quem post susceptum electionis decretum in Lithuaniam cum dictorum articulorum et conditionum literis confir- matoriis ablegaverat, quam aliunde certior facta est) eiusdem provinciae status ante legationis, de qua supra dictum est, adventum, praeter paucos, qui tamen, etsi difficulter, a Maiestate Caesarea se abstrahi passi sunt, postmodum et ipsi temporis iniquitati cessisse dicuntur, omnes unanimiter, certis tamen conditionibus, in Bathorei partes transire constituerint adeoque suos ad eundem, qui (dummodo conditionibus illis satisfaciatur) ipsorum nomine fidem, subiectionem et obedientiam ei deferant, ablegarint oratores. Quorum exemplum Pruthenos quoque secutos esse diversis ex locis certo affirmatur, tametsi quod ad civitates spectat, nonnulli diver- sum, eas scilicet etiamnum constantes perseverare, scribant.

Cumque res huc redactae sint, Maiestas Sua praetermittere nequit, quin Reverendissimo Domino Legato breviter consyderanda proponat ea, quae tam Bathoreo in praeeoccupata per vim magis, quam ullo iure, Poloniae possessione permanente immineant pericula, quam re eo deducta, ut Caesareae Maiestatis electio suum sortiatur effectum, expectanda sint commoda.

Et quia de Transylvani conditione, tum etiam periculis, quae eiusdem regiae gubernationi coniuncta essent futura, superius dictum est, Maiestas Sua hoc loci istud addendum censuit: id quod fore augurabatur, iam secutum esse. Namque Turcae non modo in Poloniam ius sibi vindicare, sed et a multis annis illud sub sua protectione fuisse et esse asserunt,

prout ex adiunctis tam ipsius Turcharum Principis, quam Supremi eius Vesirii Mehemetis Bassae literis, ab eo tempore, quo de negotio hoc agitur, ad Maiestatem Suam scriptis, videre licet. Unde facile colligi potest Bathorem, ut maxime nulli alioqui bello contra Maiestatem Suam vel alios Principes christianos, Polonis forte renitentibus, vel alia quacunque causa se immiscere velit (quod an ab eo, qui haud dubie ob prosperiorem, quo hactenus usus est, successum cristas eriget, sperandum magis quam optandum sit, Maiestas Sua vehementer ambigit), tamen vix effugiturum esse, quin nisi quem iam patronum habet, sibi infestum experiri velit, per Regnum istud Poloniae transitum postulanti illum concedat. Quod ipsum, quantum eiusdem hostilibus conatibus adiumenti et commoditatis, rebus vero christianis detrimenti allaturum, ac quid ea ex re non solum Maiestatis Suae ditionibus haereditariis, sed ipsi etiam Sacro Imperio expectandum sit, non difficile est colligere.

Moschorum vero Principem<sup>11)</sup>, uti non solum firmam ac perpetuam se cum Maiestate Caesarea amicitiam ac bonam vicinitatem culturum, verum etiam de socialibus armis iungendis foedus initurum, et literis et tam per suos quam Caesareae Maiestatis legatos, eos praesertim, qui superiori anno istuc ablegati ante paucos menses inde reversi sunt, obtulit, ita haud dubie vice versa Transylvani in Regem assumptionem aegerrime laturus, ac si unquam antea, hoc certe nomine multo magis non tantum Poloniae et Lithuaniae, sed ab iisdem irritatus aliis etiam provinciis christianis infestus futurus est.

E contrario autem Caesarea Maiestate Regno Poloniae, ad quod legitime vocata est, potita, Regna vicina ac sibi invicem alioqui a multis saeculis coniunctissima novo ac firmiori vinculo iungentur, ac inde tum etiam ex Moschorum Principis amicitia atque foedere universae Reipublicae Christianae plurimum praesidii atque roboris accessurum, et id quidem securum sperandum est, quod Turcae Christianitati minus quam nunc infesti vel saltem eorundem vim reprimendi longe opportunior futura sit ratio.

Quae omnia cum sic se habeant, Caesarea Maiestas non dubitat, quin Reverendissimus Dominus Cardinalis tum de Maiestatis Suae legitimo iure facile iudicaturus adeoque apud Sanctissimum Dominum Pontificem ac Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalium Collegium et alios pro sua auctoritate rem eo directurus atque effecturus sit, ut neminem alium quam Maiestatem Suam Caesaream, tanquam rite et legitime electam, nominatam ac publice solenniterque renuntiatam, pro Rege Poloniae ac Magno Duce Lithuaniae recognoscant, vel etiam titulum Maiestati Suae eiusdem electionis vigore competentem cuipiam alteri tribuant. Quinimo cum non solum de Caesareae Maiestatis Suae ac inclytae Domus Austriacae dignitate, quam et Sanctitati Suae et Reverendissimo Domino Legato inprimis cordi atque curae esse non dubitat, verum etiam ex una parte de summo Reipublicae Christianae discrimine ac detrimento, ex altera vero de maiori eiusdem securitate, quiete atque salute agatur, Sanctitas Sua communem hanc causam suo auxilio atque ope, uti se facturam paterne obtulit una cum Caesarea Maiestate, sicque communicato consilio atque opera tuendi, ea vero, quae diximus, pericula avertendi curam suscipiat.

In quo cum rem universae Christianitati utilem atque necessariam suoque offitio ac legationis munere inprimis dignam, tum Caesareae Maiestati longe gratissimam praestitura est Dominatio Sua Reverendis-

sima. Cui de caetero Maiestas eius Caesarea benevolentiae suae studia animo propensissimo defert.

*In dorso alia manu:* Commentarius rerum gestarum electionis Polonicae tam Caesareae Maiestatis, quam Principis Transilvani, et de iis, quae circa utrumque notanda sunt etc.

z) sic in ms.

- 1) Iacobus Uchański.
- 2) Andreas Opaliński (1540 - 1593).
- 3) conventus in Jędrzejów, 18.I. - 28.I.1576 celebratus.
- 4) Petrus Zborowski († 1581).
- 5) Andreas Tęczyński († 1588).
- 6) Ioannes Tarło († 1587).
- 7) Ioannes Podlódowski iunior?
- 8) Stanislaus Kryski (ca. 1536 - 1595), cast. Raciąsensis post 20.IV.1563, pal. Masoviae 12.V.1576.
- 9) Christophorus Lanckoroński († 1591).
- 10) Stanislaus Szafraniec (1525/30 - 13.V.1597).
- 11) Ioannes IV.

# 1577

N. 80.

S.l., [V.1577].

*Sententia episcopi Plocensis [Petri Dunin Wolski] de constitutione synodali adversus Confoederationem Varsaviensem.*

(*Exemplar*)

*Iam ed. Uchańsc. II, N. 159, p. 326.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 79-79v.*

Supplicandum est Maiestati Regiae nomine huius Sanctae Synodi et totius cleri Poloniae, ut Maiestas Sua, quemadmodum in foelici coronatione sua sancte<sup>z)</sup> promisit, ita re vera tueatur concordiam inter omnes status, ordines et homines dititionis suae.

Quantum autem ad confederationem attinet, quoniam repugnat sacrosanctae religioni catholicae et est contraria legibus, privilegiis et libertati ac immunitati publicae et privatae, atque adeo cum sit inimica sanctae concordiae et dissolvat omnem civilitatem et omne vinculum societatis humanae, quod est fundamentum omnium rerum publicarum, supplicandum est Maiestatem Regiam<sup>z)</sup>, ut pro officio pii et iusti ac prudentis Principis provideat, ne quid ex ea re detrimenti Respublica Regni Poloniae et religio christiana capiat, quandoquidem fructus istius confederationis iam manifeste appareant, nam et Iudaismi et Mahometismi impietas iam dicitur in Regnum hoc, quod Deus pro sua misericordia avertat, irrepere.

Si quis autem clelicorum<sup>z)</sup>, cuiuscunque tandem status aut conditionis, eam confederationem approbare, tueri, deffendere aut illi consentire velit, hic autoritate huius Sanctae Synodi ab officio et beneficio mediante iure privandus esse decernitur, illumque anatema esse pronunciamus.

*z) sic in ms.*

N. 81.

S.l., [19.V.1577].

*Ignotus*

*ad rei memoriam*

*acta et constitutiones synodi Gnesnensis (Petricoviae celebratae).*

(*Exemplar*)

*Arm. 64 t. 29, ff. 63-78.*

*Iam editum: B. Ulanowski, Materyjały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce w w.XVI, in: Collectanea ex Archivo Collegii Juridici. T.l. Kraków 1895, pp. 493-508 (cum nonnullis omissionibus).*

Acta et constitutiones Synodi provincialis Gnesnensis, Petricoviae anno instauratae salutis humanae millesimo quingentesimo septuagesimo septimo die decima nona mensis Maii habitae et celebratae.

In nomine Sanctissimae et Individuae Trinitatis Synodus provinciae Gnesnensis anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo septimo, die decima nona mensis Maii, ritu solemniori invocata Spiritus Sancti gratia et sacrosancto sacrificio missae in ecclesia parochiali Petricoviensi, supplicationibus atque litanis devote peractis, ad laudem atque gloriam eiusdem Sanctissimae Trinitatis sanctaeque catholicae religionis incrementum est habita, praesidentibus ei Reverendissimis in Christo Patribus et Dominis, Dominis Vincentio Lauro Episcopo Montis Regalis, Sanctissimis in Christo Patris et Domini, Domini Gregorii Divina Providentia Papae XIII, Sanctaeque Sedis Apostolicae ad Serenissimum Principem et Dominum, Dominum Stephanum Regem Poloniae eiusque dominia Nuncii, et Iacobo Uchanski, Dei gratia Archiepiscopo Gnesnensi, Legato Nato et Primate Regni Poloniae, assidentibus sibi Reverendissimis Dominis: Stanislao Karnkowski Wladislaviensi et Pomeraniae, Petro Miskowski Plocensi et Nominato Cracoviensi, Luca Koszcziczki<sup>1)</sup> Posnaniensi, Martino Bialobrzieski<sup>2)</sup> Abbate Clarae Tumbae, Nominato Camenecensi, eadem gratia Episcopis, ac Reverendissimorum Dominorum Ioanne Tarczewski<sup>3)</sup>, Decano Vilmensi, Valeriani<sup>4)</sup> Vilmensis, et Thoma Choinski, Vicedecano Luceriensi<sup>2)</sup>, Victorini Wirzbiczki<sup>5)</sup> Luceoriensis, Episcoporum legitimis ex causis absentium Nuntiis, Reverendissimis vero Dominis Ioanne Siemnienski<sup>6)</sup> Archiepiscopo Leopoliensi confirmato, Martino Isdbieski Vratislaviensi<sup>7)</sup> et Melchiore Gedroicz<sup>8)</sup> Mednicensi, Episcopis, iustus ex causis per litteras absentiam suam excusantibus, necnon Reverendis Dominis Martino Isdbieski de Russiecz et Ioanne Kokaliewski<sup>9)</sup>, Iuris Utriusque Doctoribus, Canonicis Gnesnensibus; Stanislao Krassinski<sup>10)</sup>, Iuris Utriusque Doctore, Archidiacono, et Alberto Niniski<sup>11)</sup>, Canonico, Cracoviensibus; Ioanne Demetrio Sulikowski<sup>12)</sup>, Scholastico, et Alberto Gadomski, Iuris Utriusque Doctore, Pomeraniae Archidiacono in Ecclesia Wladislaviensi; Hieronimo Pandoroski<sup>13)</sup> et Iacobo Gorski<sup>14)</sup>, Iuris Utriusque Doctore, Canonicis Posnaniensis<sup>2)</sup>; Paulo Glogowski<sup>15)</sup>, Decano et Iacobo Gorski, Canonico Plocensi, Iuris Utriusque Doctoribus; Ioanne Jarczowski<sup>16)</sup>, Decano Vilmensi; Valentino Urzedow, Archidiacono Praemisliensi; Nicolao Kaloczowski<sup>17)</sup>, Archidiacono Luceoriensi; Bartholomeo Vargoczki, Canonico Leopoliensi, Capitulum suorum Nuntiis; et Venerabilibus ac Religiosis Dominis: Alexandro Millienski<sup>18)</sup> Tremesnensi, Ioanne Gnasdowski<sup>19)</sup> Mogilnensi, Stanislao Falczki<sup>20)</sup> Suleoviensi, Andrea Diecznowski<sup>21)</sup> Vagrovecensi, Mattheo Borzewski<sup>22)</sup> Landensi, Matthia Jetliski<sup>23)</sup> Vithoviensi, Andrea Karnicki<sup>24)</sup> Vacoczensi, Andrea Bialobrezki Andreoviensi, Paulo Makolin<sup>25)</sup> Plocensi, Andrea Brzechwa<sup>26)</sup> per nuntium Thinecensi, Stanislao Phalezki<sup>27)</sup> per nuntium Czirviensi, Abbatibus, suo et aliorum Abbatum legitimis de causis absentium nominibus.

Primum omnium ad exonerandas conscientias et puritatem fidei christianae conservandam aperte Sacra Synodus profitetur foedus tempore Interregni ante electionem Serenissimi Regis Henrici, in convocatione Varsoviensi reclamantibus ordine ecclesiastico et catholicis, factum, quo permissa est in hoc Regno licentia credendi quid quisque velit, sine ulla cuiusque offitii coertione, esse illicitum, cum morte et inferno, ut dicit Isaias, percussum contra divinas leges, contra canones sacros, contra communes leges sanctissime institutas, contra antea totius Regni foedus et Regni Regumque Poloniae sanctissimas et piissimas constitutiones (quae dum observatae fuerunt, fides sincera et inviolata permansit, ac earum observantia remissa, haereses pulularunt), contra rationem ipsius iuramenti, in confusionem Ecclesiae Christianae, in pessimum et per-



nitiosum exemplum, in perniciem Ecclesiae et fidelium, in finem fovendorum atque augendorum dissidiorum et ad scindendam pacem et unitatem verae fidei catholicae et inconsutilis tunicae, hoc est Ecclesiae Iesu Christi, quae una sola est, quam nisi quis inviolabiliter servaverit, salvus esse non poterit, contra ipsam postremo rationem, cum nec ipsa rerum natura ferrat duas de eadem re contrarias doctrinas veras esse.

Ne tali permissione iurata et usurpatione veritas fidei catholicae quoquomodo in dubium vocari videatur, et eorum doctrinae inter se alioqui pugnantes, quam nostra, sibi perpetuo constans, veriores existimantur, his et aliis causis, uti antea nunquam ordo ecclesiasticus et catholici consenserunt, quinimo omni loco et tempore, tam in Gallia quam postea in coronatione Regis Henrici, itemque post Serenissimi Regis moderni foeliciter regnantis electionem, et in Andreoviensi conventu et in coronatione repetendo et commemorando contradicebant, et sollemniter protestabantur, ita et nunc eadem Sacra Synodus, approbando omnes eiusmodi superiores protestationes, decernit et statuit huiusmodi foedus et pactum esse contra Deum pacique et unitati christianae fidei esse contrarium et pernitosum<sup>a)</sup>. De quo coram Deo et angelis eius sollemniter protestatur, contradicit et anatematizat. Si quis autem clericorum<sup>b)</sup>, cuiuscunque tandem status aut conditionis, praedictum foedus approbari, tueri, defendere aut illi consentire velit<sup>c)</sup>, hic auctoritate huius Sanctae Synodi ab offitio et beneficio suspensus et privatus esse decernitur anathemaque declaratur ac pronuntiatur.

Et ad testificandam unitatem et constantiam Sacrosanctae Catholicae Ecclesiae, quae a Iesu Christo, Domino, Deo et Salvatore nostro, super beatum Petrum, Apostolorum Principem, ab initio aedificata<sup>d)</sup> et ad finem usque saeculi perpetua Summorum Pontificum Romanorum successione duratura est, omnes et singuli, qui ad Synodum convenerunt, fidem suam, quae una eademque est omnium vere in Christo creditum, ex formula per Pium VIII felicis recordationis Pontificem Maximum est edita, adhibito iureiurando libenter cupideque professi sunt omnesque haereses, quae illi aliquo modo adversantur ac repugnant, ab Ecclesia damnatas, reiectas, anathematizatas pariter damnarunt, reiecerunt et anathematizarunt, prout damnant, reiciunt et anathematizant. Necnon obedientiam Sanctissimo Domino Nostro Gregorio, Divina Providentia Papae Decimo Tertio, veroque Christi in terris Vicario Sanctique Petri legitimo successori, sponderunt sancteque ac religiose iuraverunt, uti spondent ac iurant. Quod ut idem in futurum observetur in omnibus aliis, tam provincialibus quam dioecesanis Synodis, Sancta haec Synodus decernit et statuit.

Cum autem nihil, quod vel ad doctrinae utilitatem, vel ad vitae morumque reformationem ipsiusque religionis catholicae propagationem pertineat, Sacra Synodus salutaris, utilius et ad remedia praesentium malorum accommodatius magisque necessarium canonibus atque decretis sacrosancti Concilii Tridentini esse iam pridem intelligeret, eaque recipere et in executionem deducere cuperet, neque tamen propter superiorum temporum iniquitatem continuasque provinciae istius perturbationes usque adhuc facere id potuisset, nunc tandem aliquando tranquillius atque oportunitus tempus nacta eosdem canones atque decreta, sine ulla exceptione, sancte et reverenter excepit, recepit et recipit, ac ut primo quoque tempore per eos, ad quos id ex eorum praescripto pertinet, in tota hac provincia debitae executioni demandentur, praecipit et decernit sub poenis in eisdem contentis.

Quoniam vero in eodem sacrosancto Concilio<sup>e)</sup> reperiuntur nonnullae, quae huic provinciae partim propter ipsius conditionem, a caeteris provinciis longe diversam, partim propter temporum et rerum ecclesiasticarum statum difficiliorem et iniquiorem, sine Ecclesiae incommodo et periculo accomodari et in executionem deduci non possunt, exhibita sunt nomine totius cleri istius provinciae Reverendissimo Domino Sanctissimae Sedis Apostolicae Nuntio certa capita ex decretis eiusdem Concilii<sup>f)</sup> definita, quae moderatione ac relaxatione aliqua indigeant<sup>g)</sup>, supplicatumque est praefati cleri nomine Reverendissimis etiam Dominis Archiepiscopo et Episcopis, qui huic Synodo interfuerunt, petitione sua ipsum clerum adiuvantibus, quo Reverendissimus Dominus Nuntius super ea moderatione apud Sanctissimum Dominum Nostrum auctoritatem suam interponeret deque statu provinciae istius Suae Sanctitati fidem pleniorum faceret, quod Sua Reverendissima Dominatio libenter se facturam recepit. Quod si quid etiam deinceps<sup>h)</sup>, quae est mala temporum conditio et diversitas regionum<sup>i)</sup>, in exequendis ipsius Concilii decretis difficultatis, obscuritatis maiorisve incommodi aut detrimenti Ecclesiae imminere animadversum fuerit, Sacra Synodus, confisa de benignitate atque indulgentia matris suae sanctissimae, Saedis<sup>j)</sup> Apostolicae, certissimum sibi in omnibus suis necessitatibus atque difficultatibus in ea collocat ac pollicetur refugium.

Eadem Sacra Synodus statuta et conditiones provinciales, tam antiquas quam novas atque novissimas, quae sint consentanea<sup>k)</sup> et nullo modo repugnant sacrosancti Concilii Tridentini decretis, in pristino suo robore conservat, ad easque in unum volumen per Reverendos olim Stanislaum Dambrowski et Franciscum Krasinski, Iuris Utriusque Doctores, tunc Canonicos Gnesnenses, ex commissione Synodi provincialis Petricoviensis iam redactas, diligentius etiam inspiciendas ac recognoscendas deputavit Reverendos Dominos Stanislaum Krassinski, Archidiaconum, et Martinum Isdbiensi de Russiecz, Scholasticum Cracoviensem, Iuris Utriusque Doctores; quae sic revisa a futura Synodo provinciali<sup>l)</sup> et a Nuntio Apostolico<sup>m)</sup> approbari debentur.

Porro cum Sacra Synodus intelligat studia, consilia laboresque et vigiliis nostras contra tot et tanta mala et pericula, quae cum universam Ecclesiam Catholicam, tunc praecipue provinciam hanc praemunt<sup>n)</sup> et circundant, si ope et praesidio divino destituantur, nihil valere mandat et praecipit, ut per totam hanc provinciam in omnibus, tam saecularium quam regularium, ecclesiis, supplicationes<sup>o)</sup> cum lithaniis et processionibus more solito qualibet secunda, quarta et sexta feria ex eo tempore ad unius anni decursum pro Sanctae Ecclesiae Catholicae unitate et tranquillitate eorumque, a quibus oppugnatur, resipiscentia et conversione Regisque et Regni istius incolumitate fiant devoteque peragantur.

Celebratio Synodorum, tam provincialium quam diocesanarum, quantum ad occurrendum malis Ecclesiae Dei, praesertim tam difficilibus ipsius temporibus, vel ad retinendam ecclesiasticam disciplinam sit necessaria, ex eorum<sup>p)</sup> tam diuturna intermissione praesens Synodus facile perspexit. Itaque decretum Concilii Tridentini de iis in executionem deducendo<sup>q)</sup> statuit et decernit, ut quolibet triennio Synodos provinciales post festum Sancti Bartholomei Apostoli Reverendissimus Dominus Archiepiscopus Gnesnensis<sup>r)</sup> per se vel, si legitime impeditus fuerit, per antiquiorem<sup>s)</sup> aliquem ex Reverendissimis Dominis Episcopis provincialibus, celebret. Quod si facere neglexerit, ultra poenas sacris canonibus sancitas ducentorum aureorum mulctae Dominus Archiepiscopus succumbet, qui in usu<sup>t)</sup> fabricae ecclesiae metropolitanae converti

debebunt, et nihilominus ab Episcopis Sanctae Sedi Apostolicae deferratur. Diocesanae quoque a Reverendissimis Dominis Episcopis quotannis, quo tempore illis commodius visum fuerit, sub eadem poena in proxima provinciali Synodo luenda et in usum ecclesiae suae cathedralis convertenda celebrentur.

Visitationes quoque per eos, ad quos de iure pertinet, suis temporibus faciendae sunt iuxta sacrosancti Concilii Tridentini decretum.

Ad exercendam iurisdictionem spiritualem Reverendissimi Domini Ordinarii viros graves et iuris peritos, vicarios atque officiales suos in locis antiquitus consuetis constituent. In curiis etiam suis cancellarios, viros doctos et in iure versatos, tum etiam theologos, secundum statutorum praescriptum, habeant. Si vero in eo negligentes esse perrexerint, arbitrio Synodi provincialis puniantur.

Iurisdiclio spiritualis, hactenus pene intermissa et neglecta, suscitetur, delictaque et crimina, quae et gravitate et frequentia iram divinam provocant, qualia sunt usurae, adulteria, periuria, simoniae<sup>b)</sup>, concubinatus tam laicorum, quam ecclesiasticorum<sup>c)</sup>, et caetera innumera scelera et flagitia sacrorum canonum poenis coerceantur, quae propter diuturnam conniventiam<sup>d)</sup> et negligentiam Praelatorum adeo iam in consuetudinem venerunt, ut vix pro peccatis habeantur.

Cum ebrietas sit vitiorum fomes et nutrix, Sancta Synodus decernit sacerdotem, quem ebrium fuisse constiterit, ut ordo patitur, non solum<sup>e)</sup>, triginta dierum spatio a communione submovendum<sup>m)</sup>, sed etiam post primam et secundam admonitionem beneficiis privandum et corporali subdendum supplicio<sup>n)</sup>. Caeteri vero clerici, iuxta sacrorum canonum formam, severissime puniantur. Sacra quoque Synodus monet, ut<sup>o)</sup> Episcopi sub gravibus poenis imperent suis subditis laicis, ne in posterum nocturnas vigiliis et ebrietates exercent.

Clerici omnes, praesertim vero beneficia ecclesiastica obtinentes, habitum clericalem et tonsuram deferant, alioqui privilegiis clericalibus minime gaudeant, et contra eos<sup>p)</sup> magistratus, tam spirituales quam seculares<sup>q)</sup>, iuxta decretum Concilii Tridentini procedatur<sup>r)</sup>.

Decreta Concilii Tridentini de corrigendis clericorum excessibus in executionem deducendo, Sacra Synodus hortatur Reverendissimos Dominos locorum Ordinarios, ut in poenis infligendis ordinem a sacrosancto Concilio praescriptum observent, a levioribusque remediis gradatim, iuris ordine servato, ad graviora et severiora progrediantur, nec praecipitanter et de facto ad extrema decurrant. Si secus fecerint, quocumque ex clericis hoc nomine de se conquerente, in proxima Synodo provinciali causam dicere necesse habeant.

Delatum est etiam ad Synodum subditos spiritualium deteriore iam esse conditione, quam saecularium, iamque magnam partem villarum esse desertam et desolatam propter graves et intollerabiles exactiones atque onera, quae per Praelatos vel eorum factores et bonorum conductores per nimiam habendi cupiditatem eis imponuntur. Itaque Synodus statuit, ut singuli Reverendissimi Domini Archiepiscopi et Episcopi, ad praescriptum ecclesiae metropolitanae Gnesnensis, habeant Oeconomos de medio Capitulo assumptos, qui quotannis eorum possessiones visitent, damna et detrimenta, quae bonis et subditis eorum quovis modo inferuntur, diligenter annotent ipsisque fideliter referant corrigenda et emendanda. Si autem in eo negligentes fuerint, arbitrio Synodi provincialis puniantur. Fines etiam atque limites possessionum Ecclesiae diligenter defendant, arces et aedificia quaelibet sarta tecta conservent, quin etiam eorum

conditionem, quantum possunt, meliorem facere debent. Arces et quasvis munitiones non prius in potestatem Praefectorum et Capitaneorum suorum tradant, quam si iuraverint Capitulo, post eorum cessum vel decessum, easdem non alteri cuiquam quam ipsimet Capitulo se, ut primum requisiti fuerint, tradituros<sup>s</sup>). Huiusmodi autem Oeconomi redentae<sup>2)</sup> rationi et syndicatui subiaceant<sup>3)</sup>.

Hortatur etiam Sacra Synodus Reverendissimos Dominos Archiepiscopos et Episcopos et in eo ipsorum conscientias onerat, ut omnia iura, privilegia et immunitates ecclesiasticas pro viribus tueantur et defendant, ad ea, quae partim temporum iniquitate, partim negligentia collapsa, vel per vim et potentiam oppressa sunt, in pristinum statum vindicanda Sacrae Regiae Maiestatis fidem, iustitiam atque auxilium implorent ordinisque sui ius atque dignitatem sedulo atque diligenter retineant.

Decernitque et statuit Sancta Synodus, ut Reverendissimi Domini Archiepiscopi et Episcopi Comitibus<sup>4)</sup> Regni et conventibus particularibus terrarum intersint sub poena mille marcarum, in quamlibet 48 grossos computando, per quemlibet eorundem succumbenda, excepto legitimo impedimento, quod in Synodo proxima iureiurando confirmare debent. Et Rege in diocesi alicuius Episcopi degente, illius loci Episcopus ad Serenissimum Regem se conferre et ibidem manere teneatur et sit astrictus sub eadem poena.

Petendum est a Sacra Regia Maiestate per Reverendissimos Dominos, suo et totius cleri nomine, ut Episcopatum Pomesaniensem et Sambiensem in Prussia, contra iura ecclesiastica occupatos, eorumque ecclesias prophanatas et spoliatas in pristinum statum vindicet et restituat, praesertim vero Pomaesaniensem, cuius magna pars est in dictione<sup>2)</sup> Sacrae Regiae Maiestatis, sine ullo Episcopo et pastore legitimo, supplicandumque est Sanctissimo Domino Nostro, ut de consensu Serenissimi Regis eam portionem Episcopatus Pomaesaniensis ditionis regiae, si integer Episcopatus restitui non poterit, Episcopo Culmensi, uti viciniore, adiungat.

Ius electionis liberae Abbatum, Praepositorum caeterorumque Praelatorum regularium, tam virorum quam monialium, secundum sacros canones Concilii Tridentini, decreta ac provincialia statuta penitus observetur ac retineatur. Dentque<sup>4)</sup> operam Domini locorum Ordinarii, ut ad ea munera homines idonei, vitae honestate et doctrina clari, qui regularem observantiam sint professi vel statim profiteri necesse habeant, eligantur. De quorum iuribus et privilegiis ac libertatibus Reverendissimi Domini Archiepiscopi et Episcopi Sacram Regiam Maiestatem bene informet auctoritateque sua effitiant<sup>2)</sup>, ne ex Cancellaria Suae Maiestatis illae illis contrariae nullum robur habere a Sacra Regia Maiestate decernantur. Quod si quis perversa cupiditate impulsus, cuiusvis potestatis praetextu in monasteria eorumque bona se intruserit, is, ultra poenas sacris canonibus sancitas, pro violatore iuris et libertatis ecclesiasticae habeatur totiusque cleri nomine contra eum Sacrae Regiae Maiestatis praesidium imploretur.

Dabunt autem operam Domini locorum Ordinarii, secundum formam a sacris canonibus et statutis provincialibus praescriptam, ut monasteria, tam virorum quam monialium, reformatur, ut quemadmodum ab initio religioni, pietati, vitae sanctitati, doctrinae atque disciplinae sunt dedicata, ita etiam hoc tempore in eis haec eadem vigeant, suscitentur ac retineantur, et eorum seminaria in ipsis instituantur scandalaque omnia et abusus, quicunque reperti in eis fuerint, procul inde amoveantur et arceantur.

Quoniam vero per negligentiam superiorum temporum bona et possessiones monasteriorum, contra omne ius et fas, per Praelatos eorum sunt dissipata et alienata, Sacra Synodus inhaerendo prioribus constitutionibus statuit et decernit, ut ea, quae sunt alienata, per ipsosmet alienatores, sine ulla excusatione, intra annum recuperentur et pristinum in statum restituantur. Quod nisi factum fuerit, locorum Ordinarii, anno elapso, contra eos iuxta statuta provincialia procedant. Ad ea vero, quae per eorum antecessores sunt alienata, primo quoque tempore pro viribus recuperanda per Ordinarios remediis oportunis compellantur, et quantum in ipsis est, consilio atque patrocinio illorum adiuventur.

Decernit et statuit Synodus, inhaerendo decreto sacrosancti Concilii Tridentini, ut regulares, quibus nulla animarum cura incumbit, ab administratione sacramentorum et praedicatione verbi divini extra sua monasteria, praesertim vero ab absolutionibus excommunicatorum, quae plerumque in praeiudicium parochorum, contra sacros canones et statuta provincialia, facere consueverunt sine facultate ab Ordinariis concessa, abstineant. Alioqui per eosdem Ordinarios coerceantur.

Apostatae, qui sine licentia suorum superiorum vagari et de uno in aliud monasterium commeare solent, per locorum, in quibus sine literis suorum superiorum reperti fuerint, Ordinarios in vincula conmittantur et ad monasteria per eos deserta remittantur. Qui vero tales ad sua monasteria per eos deserta remittantur. Qui vero tales ad sua monasteria recipere ausi fuerint, poena quingenta<sup>2)</sup> marcarum per suos Ordinarios ad Praelatorum, quos deseruerint, delationem<sup>v)</sup> mulctentur<sup>x)</sup>.

Decimae ex bonis spiritualium quorumcunque liberae, sine ullo impedimento, tam ipsorum quam suorum Praefectorum, per eas, ad quas pertinent, percipiantur, ut ne laici eorum exemplo deinceps scandalizentur. Quod si quis ex spiritualibus per se vel per procuratores bonorum suorum earum libertatem impediverit, Reverendissimi Domini Archiepiscopus et Episcopi in Synodo provinciali de se conquaerenti poenam dupli aestimationis ipsarum luant. Caeteri vero inferiores ad iudicium ordinarium vocati, in eo legitime convicti, in simili poena condemnentur. Quod si aliqui proventus per aliquos ex spiritualibus sunt adepti, ad eos restituendos in Synodis, tam provincialibus quam diocesanis, ac etiam iudiciis ordinariis compellantur.

Ad tollendos abusos in administratione sacramentorum eorumque uniformem administrationis formulam in tota provincia instituendam<sup>y)</sup> Sacra Synodus decrevit, ut ea, quae vulgo appellantur, per Reverendissimum Dominum Episcopum Vladislaviensem<sup>29)</sup> recens aedita<sup>2)</sup>, ab omnibus, ad quos sacramentorum administratio pertinet, habeantur, ex eorumque praescripto omnia fient et procurantur<sup>aa)</sup>.

Eadem Sacra Synodus ad tollendam varietatem in ordinationibus et cantu ecclesiastico missalia et breviaria Romana, ex autoritate sacrosancti Concilii Tridentini conscripta atque aedita, in usum provinciae istius recepit ad eaque universum cantum ecclesiasticum conformari praecipit, ac ut in singulis diocesis, tam in cathedralibus quam in colegiatis atque parochialibus, deputentur homines eius rei periti, qui indices librorum, quibus cantus ecclesiasticus continetur, debito ordine conficiant<sup>ab)</sup> et ad instar missalium atque breviariorum Romanorum conscribant. Quod si quid in antiquis gradualibus et antiphonariis ad praesens institutum desideratum fuerit, id sumptu Episcoporum et Capitulorum conscribatur et suppleatur. Quod institutum ante proximam Synodum provincialem perfici et in usum deduci Synodus omnino vult et mandat.

Bona ecclesiastica post mortem quorumvis Praelatorum spoliari et deformari non permittantur omniaque, quae in eis in possessionem venienti Praelato tradita fuerunt, secundum inventaria iis, ad quos provisio bonorum vacantium pertinet<sup>ac)</sup>, integre reddantur ac insuper quidquid clavo affixum fuerit, loco suo relinquatur. De intestatis vero Reverendis-  
simis Dominis Archiepiscopis canones veteres et statuta provincialia per omnia robur suum obtineant.

Ad maiorem reverentiam sacrosancti sacrificii missae, ut nullum sacrum privatim a quoquam sacerdote in celebratione summae missae habeatur, Sancta Synodus decernit<sup>ad)</sup>. Corporaliaque, calices, purificatoria et alia ad sacrificium missae necessaria in ecclesiis sint munda et benedicta, ita ut in visitationibus omnia haec debito ordine reperiantur, sub poenis suspensionis incurrendae arbitrio Ordinarii moderandis<sup>e)</sup>.

Cum tota ratio emendandae vitae in examine conscientiae versetur, ideo Sancta Synodus decretum sacrosancti Concilii Tridentini executioni demandando statuit, ut non solum circa ecclesias cathedrales, sed etiam collegiatas sint docti confessarii seu penitentarii, qui confessionem audiant et eos, qui confessum veniunt, diligenter examinent, non contenti generali peccatorum confessione, cum post intimum de peccatis dolorem, qui in poenitente requiritur, nihil magis necessarium sit, ut rite peragatur confessio, quam diligens discussio et inquisitio de specie et numero peccatorum et eorum circumstantiis, peccatum aggravantibus. Ut autem in confessionibus audiendis instructiores sint parochi, decernit Sacra Synodus, ut parochi prae manibus habeant directorium Ioannis Polantii<sup>30)</sup>, theologi Societatis Iesu, et summam aliquam, ut pote Sylvestri Tabianae<sup>31)</sup> res.

Ad maiorem detestationem haeresum et ut servetur decretum sacrosancti Concilii Tridentini, Synodus inhibet, ut nullus haeticorum liber in scholis perlegatur, catechismus vero Romanus seu alicuius viri catholici omnibus scholaribus publice legatur. Statutum antiquorum innovando Sacra Synodus decernit, ne bibliopolae vel impressores libros imprimere vel undecunque invectos vendere audeant, priusquam per Rectorem scholae Cracoviensis recogniti et approbati fuerint. Contra quos petendum est a Sacra Regia Maiestate, ut ultra ipsorum librorum amissionem gravior aliqua poena statuatur<sup>ae)</sup>.

Ut forma et modus in providendis ecclesiis parochialibus iuxta sacrosancti Concilii Tridentini decretum servari possit, deputavit Sancta Synodus ad examinationem parochorum instituendorum Reverendos viros<sup>af)</sup> in diocesi Gnesnensi Simonem Borsinski, Canonicum, Andream Probuszki, Praebendarium Gnesnensem, Vincentium Ruczki<sup>32)</sup>, Priorem Sanctae Trinitatis Lovicii, Sacrae Theologiae Professores; Iacobum Voronieczki<sup>33)</sup>, Praepositum Loviciensem, Ioannem Kackalowski<sup>34)</sup>, Ioannem Rembielinski, Ioannem Sikorski, Iuris Utriusque Doctores, Canonicos Gnesnenses, et Thomam Drobiun, Canonicum et Officialem Loviciensem; in diocesi Cracoviensi Stanislaum Krassinski, Archidiaconum, Martinum Isdibienski de Russicz<sup>35)</sup>, Scholasticum, Sigismundum a Staziocza<sup>36)</sup>, Iuris Utriusque Doctores; Albertum Miniczki<sup>37)</sup>, Martinum Pilgnensem<sup>38)</sup>, Canonicos; Albertum Pruczki<sup>39)</sup>, Archidiaconum Zavicostensem in Ecclesia Cracoviensi; in diocesi Wladislaviensi Mathiam Vicliczki<sup>40)</sup>, Decanum Vicariumque in spiritualibus et Officialem Generalem; Mathiam Kalpinski<sup>41)</sup>, Cantorem, et Lucam Vincionum<sup>42)</sup>, Canonicum Wladislaviensem; in Posnaniensi vero Ioannem Povodowski, Praepositum, Ioannem Petronski<sup>43)</sup>, Custodem, Michaelem Sclaviski<sup>44)</sup> et Iacobum Brzezniczki<sup>45)</sup>, Canoni-

cos Posnanienses; in diocesi Plocensi Paulum Glowski<sup>5)</sup>, Decanum, Paulum Makolin, Abbatem Vicariumque in spiritualibus et Officiale Generaleralem, Stanislaum Flososki, Sacrae Theologiae Doctorem, et Nicolaum Konarski, Canonicos Plocenses.

Decernit et statuit Sacra Synodus, ut bulla Cenae Domini singulis annis dominica prima Adventus et Quadragesimae promulgetur et declaretur populo in sacris concionibus, ut confessarii sciant omnes casus Summo Pontifici et Ordinariis reservatos.

Formula examinis eorum, qui ad Episcopatus nominantur, a Synodo constituta Suae Sanctitati afferatur.

Decretum sacrosancti Concilii Tridentini adversus matrimonia clandestina inviolabiliter iubet Sacra Synodus observandum. Propterea curent Ordinarii hoc ipsum populo publicari et explicari in concionibus in singulis [ecclesiis] parochialibus suarum diocesium, idque primo anno quam saepissime, deinde vero quoties expedire viderint.

Quoniam nonnulli ex sacerdotibus, qui in caeteris catholicos se esse profitentur, eo audaciae atque dementiae progrediuntur, ut sibi uxores ducere licere existiment, et de facto nuptias caelebrant, Sacra Synodus, inherendo canonum<sup>2)</sup> sacrosancti Concilii Tridentini, declarat talium copulationes esse illegitimas et incestas, et tam eos, qui talia audent, quam illos, a quibus in suis diocesis tollerantur, sententia anathematis ferit, eamque ipso facto illos incidisse declarat, ac si quis ex Dominis Episcopis tales deinceps ausu temerario tolleraverint<sup>2)</sup>, ad Summum Pontificem sunt deferendi.

Seminaria apud cathedrales ecclesias, tum etiam in monasteriis, ex decreto Concilii Tridentini statutorumque provincialium praescripto primo quoque tempore instituantur, et quae antea iam instituta fuerunt, diligenter retineantur. Scholae vero veteres apud ecclesias parochiales et collegiatas, ut praeceptores idoneos et subsidia ad vitam necessaria habeant, ii, ad quos pro locorum varietate<sup>2)</sup> pertinet, provideant.

Schola vero Cracoviensis, cum caeterarum scholarum Regni istius sit mater et magistra in omnesque partes Regni doctrina atque eruditio ipsius diffundatur, Reverendissimi Domini Archiepiscopus Gnesnensis et Episcopi, rogatu totius cleri, ad augendum professoribus illius stipendium, deducendo in effectum id, quod iam antea in Synodo Petricoviensi anno Domini MDXLII erat constitutum, ultro susceperunt ac etiam in alias non ad praesens solum, sed etiam in posterum omne tempus constituerunt, ut quotannis pro festo Sancti Martini, initio sumpto a proximo illius festo, dent et conferant Reverendissimi Domini Archiepiscopus Gnesnensis et Episcopus Cracoviensis certo<sup>2)</sup> aureos Hungaricos singuli, Wladislaviensis<sup>2)</sup> vero, Vilnensis, Posnaniensis atque Plocensis certos<sup>2)</sup> florenos singuli, per triginta grossos computandos<sup>2)</sup>, Culmensis 80 florenos, Praemisliensis totidem, Luceoriensis et Chelmensis singuli 40 florenos.

Ut autem isthaec extraordinaria stipendiorum accessio iusta et cum fructu studiorum distribuatur, Sacra Synodus Reverendissimo Episcopo Cracoviensi, ad quem tanquam Cancellarium Universitatis<sup>2)</sup> loci illius cura potissimum pertinet, adiunxit quatuor alios reformatores, viros prudentes et graves, Reverendos Dominos Stanislaum Krassinski<sup>2)</sup>, Archidiaconum, Martinum Isdbiensi de Russiecz, Scholasticum Cracovienses, Christophorum Droidroski<sup>2)</sup>, Archidiaconum, et Iacobum Gorski<sup>2)</sup> ak), Canonicum Plocenses. Canonici in eadem schola professores<sup>2)</sup>, quorum munus erit saepius ac diligentius scholam ipsam visitare professorumque ingenia, eruditionem, diligentiam et fructum in docendo attentius con-

siderare ac inter eos, pro cuiusque merito atque dignitate, eam ipsam pecuniam quotannis iuste distribuere, ignaris<sup>am</sup>) et inertibus<sup>am</sup>), et qui parvum vel nullum docendo faciunt fructum, si qui tales reperti fuerint, ab ea penitus exclusis. Eisdem etiam Dominis Reformatoribus Sacra Synodus dedit potestatem reformandi et, quantum fieri potest, in meliorem statum redigendi, tam in docendo lectionibusque atque earum ordine instruendo atque mutando, quam in vita atque moribus scholarium ac professorum corrigendis.

Qui quidem Domini Reformatores praefatam pecuniam tempore constituto percipient et, si qui in ea transmittenda negligentiores fuerint, eos in proxima Synodo provinciali, toties quoties dare neglexerint, poena dupli mulctandos<sup>ao</sup>) deferant. Ipsi quoque muneris sui rationem in qualibet Synodo reddere debebunt. Quoties vero quemcumque ex eis mutari vel factis concedere contingent<sup>z</sup>), toties alium aequae idoneum, qui Cracoviae praesens vel saltem frequens sit, in eius locum Synodus provincialis, vel Capitulum Cracoviense per Synodum provincialem, confirmandum subroget. Roganda est etiam Sacra Regia Maiestas, ut hanc ipsam constitutionem de schola Cracoviensi autoritate sua approbet et confirmet, ac in eundem usum aliquod beneficium vel beneficia praesentationis suae loco illi attribuat, ex quo certa pensio annua per Reformatores deduceretur ad augendum hoc ipsum stipendium.

Sacra Synodus provincialis decretum sacrosancti Concilii Tridentini de deputandis et assignandis in singulis diocesis iudicibus, quibus postea praeter loci Ordinarios debent causae a Sancta Sede Apostolica, vel eius Legatis et Nuntiis, committi, in executionem deducendo, personas infrascriptas in eiusmodi iudices deputavit et assignavit<sup>ap</sup>). Primo in diocesi Gnesnensi Reverendos et Venerabiles Dominos Clementem Rudniczki, Custodem, Ioannem Kakalewski, Ioannem Rebielinski, Ioannem Sikorski, Iuris Utriusque Doctores; Ioannem Piotrowski<sup>48)</sup>, Canonicos Gnesnenses; Thomam a Drobin, Canonicum et Officialem Ecclesiae collegiatae Loviciensis; in diocesi Cracoviensi Stanislaum Krasinski, Archidiaconum, Martinum Ildibienski<sup>49) z</sup>) de Russiecz, Scholasticum, Sigismundum de Stezicza, Iuris Utriusque Doctores, et Albertum Pruschowski, Archidiaconum Zavichostensem in ecclesia Cracoviensi; in Wladislaviensi Mathiam Wielizchi, Decanum, Iosephum Konarzewski, Archidiaconum, Iuris Utriusque Doctores; Sebastianum Koskowski et Lucam ab Unicion, Canonicos Wladislavienses; in diocesi Posnaniensi Ioannem Pankowski, Praepositum, Ioannem Piotrowski, Iuris Utriusque Doctorem, Custodem, Iacobum Brzezinski et Michaelem Slavinski, Canonicos<sup>aq</sup>) Posnanienses; in diocesi Plocensi Paulum Glogowski<sup>50)</sup>, Decanum, Stanislaum Gloroski, Theologiae Doctorem, Paulum Makolin, Abbatem Vicariumque in<sup>ar</sup>) spiritualibus et Officialem Generalem, necnon Ioannem Konarski, Canonicos Plocenses.

Reverendissimus Dominus Episcopus Wladislaviensis ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini et praesentis Synodi contra Venerabilem Georgium ab Eden, Praepositum Zukoviensem, cui terminus comparendi auctoritate Synodi Wladislaviensis proxime praeteritae in hac Synodo provinciali ea causa praefixus erat, quod villam conventus sui quatuor millibus florenorum vendiderit et alienaverit, tanquam Legatus Apostolicus procedere debet. Similiter contra Abbates Olivensem, Peplinensem, Coronoviensem ac Praepositum Zarnovecensem, qui ad seminarium anno Domini MDLXVIII in Synodo Wladislaviensi per Reverendissimum Dominum Episcopum constitutum vigore obligationis suae nihil contulerunt.



Nunci in hac Synodo designati ad Sanctissimum Dominum Nostrum Gregorium Papam XIII: Reverendus Dominus Iacobus Brzezinski, Canonicus Posnaniensis; ad Serenissimum Principem et Dominum Dominum Stephanum, Dei gratia Regem Poloniae etc.: Reverendi Domini Ioannes Demetrius Solikowski, Scholasticus Wladislaviensis et Lancien-sis, ac Hieronimus Ponodowski, Canonicus Posnaniensis.

Decretum est communi consensu totius Synodi, ne constitutiones praesentes publicentur, priusquam Sanctissimae Sedis Apostolicae litteris specialibus fuerint emendatae, correctae et confirmatae.

- a) *in margine alia manu*: rogat quis omnes etiam nobiles et laicos, ut huiusmodi foedus perniciosum pro agrogato et deletio habere velint (*quae propositio corrigere videtur propositionem in textu*: Si quis autem clericorum etc.)
- b) clericorum *linea subductum (expunctum?)*
- c) *verba*: aut illi consentire velit *linea subducta sunt (expuncta?)*
- d) *in ms. aedificatae*
- e) *in ms. Consilio*
- f) *in ms. Consilii*
- g) *in ms. indigeat*
- h) - i) *supra lineam.*
- ii) *in ms. supplicationum*
- j) *verbum*: antiquiorem *in margine manu Morone additum est; verbum*: aliquem *linea subductum apparet (expunctum?)*
- k) *in ms. conninentiam*
- l) *verba*: non solum *manu Morone supra lineam scripta sunt pro expuncto*: aut
- m) - n) *alia manu in margine pro verbis expunctis in textu*: aut corporali subdendum supplicio.
- o) *in ms. et*
- p) *verba*: et contra eos *alia manu superscripta pro non expunctis (sed evidenter expungendis)*: contra quovis (sic).
- q) *sequuntur verba expuncta*: Et nisi habitum et tonsuram intra annum assumerint (sic), ipso facto beneficiis sint privati, alias necnon *verba supra lineam alia manu scripta, etiam expuncta*: iuxta decretum Concilii Tridentini cap.
- r) procedatur: *alia manu adscriptum.*
- s) - t) *in margine alia manu.*
- tt) *in ms. Canonicis*
- u) *in ms. Denique*
- v) *in ms. delatione*
- x) *in ms. mulctetur*
- y) *in ms. instituenda*
- aa) *in margine alia manu*: Videnda esset haec formula et melius loco eius esset accipienda Romana.
- ab) *correctum ex*: confitiantur
- ac) *in ms. pertinent*
- ad) *in margine alia manu*: removeatur hic canon
- ae) *in margine alia manu*: poena Indicis librorum statuatur
- af) *in margine alia manu*: Deputati fiant in Synodo diocaesano (sic)
- ag) *in ms. varietatem*
- ah) *alia manu pro expuncto*: caeteros *superscriptum.*
- ai) *alia manu correctum ex*: unitatis
- aj) *in ms. Kraszinghi*
- ak) *in ms. Gorghii*
- al) *in ms. professorem*
- am) *in ms. ignarus (correctum ex: gnalus)*
- an) *in ms. vertibus*
- ao) *in ms. mulctandas*
- ap) *in margine alia manu*: Fiat in Synodo diocaesano (sic)
- aq) *in ms. Canonicis*
- ar) *in ms. et*
- z) *sic in ms.*
- 1) Lucas Kościelecki (1539-1597).
  - 2) Martinus Bialobrzieski († 1586).
  - 3) Ul.: Jarczewski
  - 4) Valerianus Protasewicz (1540-1579).
  - 5) Victorinus Wierzbicki († 1588).
  - 6) Ioannes Sienieński († 1582).
  - 7) error; Ul.: Gerztmano (scil. Martinus Gerztmann, † 1585).
  - 8) Melchior Giedroyc (c. 1536-1608).
  - 9) Ioannes Kąkolewski († 1597).
  - 10) 1534-1598, frater Francisci, ep. Cracoviensis.
  - 11) Nimiński.
  - 12) Ioannes Demetrius Solikowski (1539-1603).
  - 13) Hieronymus Powodowski.
  - 14) error; Ul.: Iacobo Brzeźnicki
  - 15) Paulus Głogowski (1502-1580).
  - 16) Ioannes Jarczewski.
  - 17) Ul.: Kolczkowski
  - 18) Alexander Mielniński (Mieleński), (1527-1584).
  - 19) Gniazdowski.
  - 20) Stanislaus Fałęcki, abbas Sulejoviensis (1516-1581).
  - 21) Andreas Dzierżanowski († 1583).
  - 22) Matthaeus Borzewski († 1614).
  - 23) Ul.: Kietliński
  - 24) Ul.: Karwicki
  - 25) Paulus a Mąkolin (c. 1508-1578).
  - 26) Andreas Brzechwa († 1593).
  - 27) Stanislaus Fałęcki, abbas Czerviensi.
  - 28) Iacobus Uchański.
  - 29) Stanislaus Karnkowski.
  - 30) Ioannes Polantius (Polanco), theologus SI., secretarius gen. SI.
  - 31) auctoribus Silvestro Mazzolini OP., dicto Prieras († 1523), et Ioanne Cagnazzo de Tabia.
  - 32) Ul.: Rudki
  - 33) Iacobus Woroniecki († 1588?).
  - 34) Ioannes Kąkolewski.
  - 35) Martinus Izdubiński de Rusiec (1520-1594).
  - 36) Sigismundus a Stężyca.
  - 37) Albertus Nimiński.
  - 38) Ul.: Pilsensem
  - 39) Ul.: Pruszkowski
  - 40) Matthias Wielicki, decanus Cutaviensis.
  - 41) Ul.: Kiełpiński
  - 42) Ul.: ab Unielów
  - 43) Ioannes Piotrowski († 1591).
  - 44) Sławiński.
  - 45) Iacobus Brzeźnicki (1540-1604), secretarius regius.
  - 46) Ul.: Drosdowski
  - 47) Iacobus Górski (1525-1585).
  - 48) cfr. n. 43.
  - 49) cfr. n. 35.
  - 50) cfr. n. 15.

*Ignotus (cardinalis Ioannes Morone?)  
ad Gregorium XIII papam  
aliquot opiniones de constitutionibus synodi provincialis Gnesnensis  
(Petricoviae celebratae)*

*(Exemplar)*

*Iam ed. Uchańsc. II, N. 162, pp. 329-31.*

*Arm. 64, vol. 29, ff. 80-81.*

Beatissime Pater.

Demandata fuit Illustrissimo Domino meo, Cardinali Senonensi<sup>1)</sup>, et mihi revisio Synodi provincialis Gneznsensis a Sanctitate Vestra transmissae ad Congregationem nostram. Vidimus et retulimus, et visum fuit Illustrissimis et Reverendissimis Dominis supplicare primum Sanctitati Vestrae, ut dignaretur primum illam legere, existimantes dignam auribus Beatitudinis Vestrae, mox eidem referre, quae visa fuerunt in<sup>2)</sup> longiore animadversione digna.

In epistola Episcopi Wladislaviensis<sup>2)</sup> ad Sanctitatem Vestram tria adnotavimus: testimonium pietatis, diligentiae et prudentiae Episcopi Montis Regalis<sup>3)</sup>, Nuntii Sanctitatis Vestrae, praesidentis una cum Archiepiscopo Gneznsensi<sup>4)</sup> huic Synodo, quae amplissime deteguntur per totam Synodum. Secundum, decretum Synodi de ea non publicanda, priusquam a Sanctitate Vestra approbata fuerit. Tertium, preces eiusdem Synodi ad Sanctitatem Vestram, ut dignetur per litteras suas hortari Regem Poloniae ad suscipiendum patrocinium constitutionum eiusdem. Quae omnia summopere placuerunt.

Constitutiones et articuli illius visi sunt omnibus Patribus valde catholici et in omnibus Sacrosancto Concilio Tridentino conformes, et summa pietate et doctrina atque prudentia compositi. Valde enim conferunt ad exemplum nostrorum temporum et ad doctrinam et mores pernecessarii.

In X<sup>o</sup> articulo, dum agitur de clericis non incedentibus in habitu et tonsura, animadvertimus discrepantiam a Tridentino Concilio in duobus: alterum in tempore, alterum in poena seu modo puniendi. Cavit enim Synodus Tridentina, sessione XIII, capitulo VI: Clericos quoscumque ab Episcopo monitos, etiam per edictum publicum, statim teneri ad deferendum habitum. Haec Synodus praefigit annum, quod nimium videtur. Tridentina disponit gradatim procedendi per suspensionem, innovando Clementinam: Quoniam de vita et honestate clericorum. Haec vero post annum privat eos ipso facto: quibuscumque, et tantum subditur: ac alias iuxta decretum Tridentini. Congregatio censeret reducenda omnia ad Tridentinum.

Decimus quartus articulus ita disponit: Archiepiscopum et Episcopos interesse Comitibus Regni et conventibus particularibus sub poena mille marcarum, et subditur: Rege existente in dioecesi alicuius Episcopi, Episcopum dicti loci teneri ad Regem accedere, et astringit ibidem

manere sub eadem poena. Visum fuit hoc forte alienum a dignitate episcopali.

In XXV articulo, dum de sacrosancto officio missae agitur, videntur auferenda duo: sacrum privatum cum soleat usurpari ab haereticis et ex doctrina Ecclesiae facile perspiciatur omnes missas communes esse censendas, ut quae ad omnem fidelium utilitatem et salutem pertineant.

In XXVI articulo, dum de sacramento poenitentiae agitur et mandatur in fine haberi prae manibus directorium Ioannis Polantii<sup>5)</sup>, theologi Societatis Iesu, et summam Silvestrinam et Tabienam<sup>6)</sup>, visum fuit nobis addenda esse haec verba: et praesertim catechismus Romanus.

In XXXI articulo, dum agitur de formula examinis eorum, qui ad Episcopatus nominantur, ita utitur hoc vocabulo, visum fuit nobis de hoc animadvertere, cum Sanctitas Vestra scit in ea sententia nullam esse nominationem in Regno Poloniae. Propterea auferendum verbum.

Legatur sententia Episcopi Plocensis<sup>7)</sup> de constitutione synodali adversus confederationem<sup>8)</sup>. Item<sup>a)</sup> et capitulum litterarum Nuntii Sanctitatis Vestrae.

Constitutio inhibitoria<sup>b)</sup> circa officiales Episcoporum haereticos addenda, circa correctionem per modum insuper addimus.

a) *supra lineam pro expuncto*: Utitur

b) *correctum ex alio verbo*.

z) *sic in ms.*

1) *Nicolaus de Pellevé, card., archiep. Senonensis (Sens, † 1594); forsitan agitur de card. Hieronymo Rusticucci, ep. Senogalliensis († 1603).*

2) *Stanislaus Karnkowski.*

3) *Vincentius Laureo.*

4) *Iacobus Uchański.*

5) *Ioannes Polantius (Polanco) secretarius gen. SI.*

6) *Summa Silvestrina et Tabiana, cfr. N. 82 n. 18*

7) *Petrus Dunin Wolski.*

8) *Confoederatio Varsoviensis.*

N. 83.

S.l., 28.[V].1577.

*Summarium binarum litterarum nuntii apostolici in Polonia [Vincentii Laureo].*

*Arm. 64, vol. 29, f. 79v.*

Nella lettera del Nontio delli 28.

Circa l'articolo della confederatione l'Arcivescovo et i Vescovi, per evittar l'odio, lo rimessero al Nuncio Apostolico. Pur alla fine, a mia persuasione, il Vescovo di Curacia<sup>1) 2)</sup> ha fatto il suo ch'è nelle constitutioni, et il Vescovo di Plosca<sup>2)</sup> me n'ha lasciato un altro che sarà alligato con questa. Si accetterà la constitutione nella maniera che piacerà a Nostro Signore.

In cifra del medemo nel medemo giorno.

Là onde se paresse a Nostro Signore tra questo di Cuiavia<sup>1)</sup> et tra quello di Plosca<sup>2)</sup> farne comporre un altro, con qualche temperamento, et metterlo verso il fine credere che fosse molto approposito per evitare qualche seditione, massimamente sotto un Re povero et, conseguentemente, poco potente.

z) *sic in ms.*

1) *Stanislaus Karnkowski, episcopus Cuiavien-sis.*

2) *Petrus Wolski (1530 - 1590).*



*Flaminius Nobilius  
ad regem Poloniae [Stephanum]  
oratio de haereticis in Regno non tolerandis.*

(*Exempl.*)

*Arm. 64, vol. 29, f. 286 - 310.*

Ad Serenissimum Poloniae Regem de haereticis in Regno non tolerandis Flamini Nobilii<sup>1)</sup> oratio.

Ea est, Serenissime Rex, Maiestatis, religionis, sapientiae, virtutis tuae lux, ut non solum nobilissimo isti Regno, verum etiam universo Christiano Orbi splendeat hominumque animos sibi conciliet, admirationem excitet, amorem pariat, studia promereatur, ut quemadmodum praeter multorum expectationem nobis datus es, ita omnes intelligant te eum esse, qui expectatissimus esse debueris, ac tamen omnium expectationem praeclaris heroicae virtutis muneribus et benefactis sis superaturus. Quae res facit, ut omnia summa de te partim videamus, partim speremus et summopere cupiamus (spes enim est, quae desiderium vehementer solet accendere), mente quoque et lingua Maiestati Tuae faveamus, et quemadmodum de tua laude cogitamus libentissime, ita etiam quodam orationis plausu regios istos spiritus tuos prosequamur, et quod te facturum pro certo habemus, id ut facias, laetis quasi acclamationibus cohortemur.

Nihil autem est, quod aequae votis ac spe praeceperimus, atque hoc: venisse tempus illud, cum tua summa cum gloria, maximo Regni istius bono, incredibili totius Reipublicae laetitia haeretici aut perfidiam suam deponant, aut, si curari nolunt, ex clarissima ista provincia expellantur, ita prorsus, ut non modo illam valde noxiorum humorum purgatione releves, sed etiam praeclarissimum exemplum statuas, quam Dei causa omnibus humanis causis sit anteponenda. Ignosces igitur, quid dico ignosces? imo vero favebis, pro singulari humanitate tua, ignoti quidem hominis, sed christianae tamen charitatis vinculis, quae nullis loci aut temporis intervallis impediuntur, tibi consociati ac de Maiestate Tua pendentis eamque suspicientis et venerantis audaciori fortasse orationi, si ea, quae optime omnium tenes, suggerere, si quae maximopere probas, probare aggressus fuero. Non enim huc impudentia adducor, qui praeclare mecum actum iri putem, si in tuis infimis clientibus habear, sed impellor amoris impetu, qui si omnia ad exquisitissimam pudoris et verecundiae regulam revocaret, impetus non esset.

Primum igitur, Serenissime Rex, ostendam haereticos plane indignissimos esse, qui tolerentur; deinde nihil adversus Regnum tuum posse fieri perniciosius; postremo, neque adversus Tuam ipsius Maiestatem. Haec certis argumentis cum demonstravero, finem dicendi faciam.

Quod igitur ad primam propositionis nostrae partem pertinet, neminem equidem video, sive initia sive progressionem considerentur, qui minus sit tolerandus. Nonnullos homines virilis quidam dolor ad facinus patrandum, nonnullos egestas ad fraudem faciendam impulit, nimis multos innatae nobis cupiditatis vehementia a virtute detorsit. Et omnes quidem isti poenam sunt commeriti. Sed tamen habent aliquam excusationem. Videntur enim non tam improbitate adducti, quam naturali propemodum animi perturbatione abrepti peccasse. Haeretici vero quam impietatis suae excusationem possunt afferre? Omnia enim erant huiusmodi, quae ipsos in officio ac pietate continere deberent: sanctissima sacramenta ab ineunte aetate suscepta, exempla maiorum suorum, Regis auctoritas, Regni tranquillitas, Ecclesiae Catholicae communicatio. Ipsi vero intolerabili superbia elati haec omnia pro nihilo habuerunt, quinimo sceleratissimorum apostatarum impudentissimis ac blasphemis vocibus subito fidem habentes, nullo expectato legitimo iudicio, indicta causa (quod in perditissimos etiam homines inhumanum videri solet), maiores suos, sanctissimos et sapientissimos viros, idololatriae ac stoliditatis condemnarunt, Regem suum indignum existimarunt, cuius exemplum imitarentur, fidem abnegarunt, in Regno miserandum excitarunt incendium; Christi Domini (cuius inanimae tunicae immanissimi illi milites pepercerant) ipsi mysticum corpus, vita ac delicatissimo sensu praeditum, considerunt.

Quamobrem, quod primum illud Adae peccatum gravissimum reddidit, nimirum quod in tanta facilitate non peccandi facillime tamen mendacissimae serpentis voci paruit, ad istos minime omnium tolerandos facit, qui rebus omnibus ad pietatem tuendam invitati se ipsos adversariis foedissime tradiderunt, nec tam ab illecebris sunt incitati, quam ipsi eas et excitarunt et incitarunt, ut nihil mirandum sit, quanvis nemo non sponte peccet, proprie tamen de haereticis illa dici: ipsos se segregare, proprio iudicio esse condemnatos. Ac sane, ut primi parentes ab adversario tentati, nimios sibi sumentes spiritus, in eam spem venerunt, si de vetito pomo comedissent, fore se tanquam deos, scientes bonum et malum, ita isti, quasi imbibita haeresi dii essent facti, ita existimarunt omnia se posse iudicare, quid vere, quid falso credatur statuere sibi licere, ac caeteros omnes, quotquot sunt, fuerunt, futuri sunt prae se homines, non putare. Quare ut illi et sibi et posteritati mortem, quae a beatis illis sedibus aberat, accersiverunt, ita isti et se ipsos et innumerabiles alios occidunt, atque ad sempiternam quidem mortem occidunt. Quod si censoriae quondam leges, quod carnificis contagione et aspectu funestari civitatem arbitrarentur, non modo illum foro, sed urbis etiam domicilio excluderunt, a quo tamen necessaria Reipublicae navatur opera, nobis importunissimi isti non iustorum Principum, sed crudelissimi tyranni Satanae voluntarii lictores et carnifices, in nostra tecta, in communem societatem, in consilia, in ipsa Reipublicae viscera erunt recipiendi?

At enim lepidum illum praetextum habent: Regem non esse dominum alienae conscientiae, permittendum cuique credere quicquid lubeat. Hucque illa Divi Pauli verba detorqueant: non quod dominemur vestrae fidei, ubi spiritus Domini, ibi libertas.

Ac vere tu etiam, Serenissime Rex, ita censes non te esse dominum alienae conscientiae, id est non tibi arrogandum esse iudicium de rebus ad fidem ac religionem pertinentibus, sed Ecclesiae iudicium audiendum et, quantum in te est, exequendum. Catholicus enim et orthodoxus summo Dei munere es maximosque ac sapientissimos illos Principes imitandos tibi proponis, Constantinum, Theodosium, Martianum, Basilium, Carolum, Ludovicum, Othonem, quorum sunt praeclarae illae voces: Deus vos constituit sacerdotes et potestatem vobis dedit de nobis quoque iudicandi. Et ideo nos a vobis recte iudicamur, vos autem non potestis ab hominibus iudicari. Illicitum est eum, qui non sit ex ordine sanctissimorum Episcoporum, ecclesiasticis immisceri tractatibus. Haec investigare et querere Patriarcharum, Pontificum et sacerdotum est, qui regiminis officium sortiti sunt, qui sanctificandi, qui solvendi et ligandi potestatem habent, qui ecclesiasticas et coelestes adepti sunt claves; non nostrum, qui pasci debemus, qui sanctificari, qui ligari vel a ligamento solvi egemus.

Certissimum ergo tibi, Rex, pro sapientia et pietate tua est non dominari alienae conscientiae in iis rebus, quae ad fidem pertinent, sed Ecclesiae iudicium sequi et exequi idque operam dare, ut ne illa ex impiorum contagione gravius laboret, si bene virtutem tuam novi, ad tuum spectare officium maxime existimas. Ecclesia quidem ipsa, quae est columna et firmamentum veritatis, quam qui non audit ethnicus iam est et publicanus, quae est mater et nutrix nostra, quid causae est, quamobrem nostram non moderetur fidem, quamobrem non praecipiat quid credendum, quid repudiandum sit? quamobrem proditores et perfugas non feriat anathemate? quamobrem, ne diutius vivendo magis et aliis et sibi ipsis noceant, seculari etiam iudicio non relinquat puniendos? Nam quod divinus ille Pater Ioannes Chrysostomus de omnibus peccatoribus dicebat, si in peccato perseveraturi sunt, e re ipsorum esse, ut e medio tollantur (nam quo diutius vivunt, eo magis peccata peccatis cumulant maiusque sibi in geenna supplicium apparant), id longe verissimum in haereticis est. Qui si semel atque iterum emendati ab obstinata illa impietate non discedant, satis argumenti est eos iam in eo peccato versari, quod est peccatum ad mortem, et proinde quantum postea vivunt, ad maiorem sibi poenam comparandam vivere, dum quotidie haeresim suam graviorem atque impudentiorem faciunt, dum in omne genus apostasiae ruunt, dum caeteris hominibus exemplo, vocibus, artificiiis, violentia maiorem perniciem ac pestem afferunt.

Ac sane Ecclesia non solum infidelium Principum tempore, cum potestas non aderat, sed etiam<sup>3)</sup> christianis imperantibus, quippe quae mater est atque amore inflammata mater, vix eo potuit adduci, ut haereticos, filios quondam suos, acerbius puniri pateretur. Ex quo illa interdum leguntur apud Sanctos Patres: docendos esse haereticos, non occidendos, et alia quaedam in hanc sententiam. Sed praeclare Divus Augustinus: Haec, inquit, primitus mea sententia erat neminem ad unitatem Christi esse cogendum, disputatione pugnandum, sed haec opinio mea non contradicentium verbis, sed demonstrantium superatur exemplis. Legum enim terror ita profuit, ut multi dicant: Gratias Domino, qui vincula nostra dirupit. Non igitur Ecclesia compellit illos ad fidem, qui nunquam crediderunt, quanvis et cupiat et suadeat et precetur, ut ad fidem veniant; sed ab iis, qui crediderunt, datam sibi fidem et promissorum constantiam exigit. Discipula enim est Principis Apostolorum, qui in Ananiam et Sapphyram non animadvertisset, nisi ipsi suapte sponte agrum suum Deo vovissent: Nonne manens tibi manebat et venundatum

in tua erat potestate? Nunc autem, quoniam promissis Deo factis non steterant, quodque semel obtulerant, per fraudem retinere cogitarant et Spiritui Sancto mentiti fuerant: Ecce pedes eorum, qui sepelierunt virum tuum, ad ostium, et efferent te. Non enim irridetur Deus.

Quid igitur sibi volunt verba illa Divi Pauli, non quoniam dominemur vestrae fidei? Primum quidem licet animadvertere fornicatoris Corinthii peccatum ex falsa fide atque errore ortum esse. Idcirco enim fidei mentionem facit: non quoniam dominemur vestrae fidei, et paulo post addit quod Sancti Patres notarunt: nolite errare.

Videbatur enim suo isto facto, quod uxorem patris sui haberet, perinde gloriari. Atque apostatae isti consceleratis suis nuptiis, quas cum virginibus Deo dicatis contraxerunt, gloriari sunt soliti, quod non tam impetu quodam cupiditatis abrepti fecerunt (quanquam et illa excusso freno longe vehementior fit), quam ob eam causam, ut se exleges et ab omni iustitia liberos, omnis autem iniustitiae servos docerent. Quemadmodum igitur hic incestus ex haeresi et perfidia oritur, ita ille ex depravata opinione oriri potuit, quanquam Corinthius cito se emendavit et incipientem haeresim restinxit. Isti omnia agunt, ut suam in dies augeant et pestilentiorem reddant.

Tum vero illud addimus, ex ipsis Divi Pauli verbis apertissime constare constitutum ipsi fuisse minime illum impunitum dimittere, nisi se correxisset: Ideo enim haec absens scribo, ut non praesens durius agam secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi in aedificationem et non destructionem. Cur igitur inquit non se dominari illorum fidei? Negabat scilicet eo modo se esse dominum, quo Beatus etiam Petrus negavit presbyteros debere esse dominantes in cleris, id est ex tyrannide et impotenti aliqua cupiditate. Ideo enim Beatus Paulus dicebat suppetere sibi potestatem ad aedificationem, non ad destructionem. Nam quanvis punire illos posset et facturum etiam minaretur, nisi resipuissent, non tamen dominabatur, id est non illorum subiectionem ad<sup>b)</sup> suum commodum referebat, quod dominantium est, sed ipse potius omnium servus erat, dum forma fieret modisque gregis modis illius salutem procuraret. Ita in Evangelio dicitur: Scitis, quia hi, qui videntur principari gentibus, dominantur eis. Reges gentium dominantur eorum, vos autem non sic, sed qui maior est in vobis, fiat sicut minor, et qui praecessor est, sicut ministrator.

Cum ergo Beatus Paulus priori epistola vehementer illos tetigisset, in posteriori audiens iam ipsos resipiscere, ne desperatione absorbeantur, leniter tractat ideoque longe a se abesse dominandi cupiditatem demonstrat. Quanquam et idcirco dominari se illorum fidei vere negare potuit, quod nemo ut credat, ab homine cogi potest. At hoc, inquit haeretici, est quod nos postulamus, quando voluntati vis afferri non potest, liberum cuique iudicium esse permittendum quid credere velit, quid nolit. Quid ne postuletis, quod et haeticos sui temporis postulare solitos narrat Divus Augustinus?

Sed bene habet, Rex optime, gratiasque maximas Deo agimus, quod hanc quoque argumentationem impiam iudicas, quam ipsi impietatis suae defensionem praetendunt. Scis enim hanc esse Ecclesiae consuetudinem, ut suos ad eam, quam semel susceperunt, fidem retinendam, quibuscunque modis potest, compellat. Quam consuetudinem (etiam si nulla extaret ratio) iustam esse non dubitas. Ecclesiae enim auctoritas omnium tibi rationum instar est. Laudatissimus quidem ille Imperator Carolus Magnus, cum pastores Ecclesiarum muneris sui, quod erga laicos fungi debebant,



admoneret, cum multa alia huc pertinentia, tum ista addebat: Ideo magno devotionis studio admonendi et adhortandi sunt, imo compellendi, ut firma fide et infatigabili perseverantia intra paternas sanctiones se contineant. Verum satisfaciamus iis, qui adhuc prorsus haeretici non sunt, sed sophismatis istis commoti aliquantulum fluctuant, eosque in recta fide confirmemus.

Primum igitur dicimus neminem quidem ad credendum cogi posse, sed tamen saepe ex nolente volentem posse fieri. Deinde illud adiungimus, ut vi adhibita extirpari quod in visceribus abditum est ab homine non possit, tamen et linguam et manus posse compeisci. Postremum illud est: si corrigi nullo pacto potest, resecandae, inquit Divus Hieronymus, sunt putridae carnes et scabiosa ovis a caulis repellenda, ne tota domus massa, corpus et pecora ardeant, corrumpantur, putrescant, intereant.

Ordiamur ab eo, quod priore loco proposuimus. Scis, optime Rex, qui nihil aliud scire vis, quam quod docet sacrosancta mater Ecclesia, quemadmodum Deus multa revelavit hominibus ad salutem necessaria, quae naturalis ratio consequi non potest, sic quaedam non levia argumenta dedisse et naturali quidem rationi consentanea, ex quibus colligi posset haec et non illa ab ipso esse revelata. Satis quidem se ipsum declarat divinum lumen, ut quemadmodum lumen divinum non eget altiore lumine, quo cernatur, sed simul se ipsum atque alia reddit perspicua, ita et divinum hoc mentibus infusum non desideret aliud superius lumen, sed ipsum sit initium atque origo credendi. Quocirca scriptum est: Unctio docet vos de omnibus. Ipse Spiritus testimonium dat spiritui nostro, quod filii Dei sumus. Caeterum, quemadmodum oculis lippientibus, ut hoc splendidissimum solis iubar queant cernere, collyria quaedam et medicamenta admoventur, ita plane et mentis humanae infirmitati, ut in divino illo interiore lumine videre apte posset lumen, sic argumentis quibusdam naturali etiam ratione subnixis opem fert et subvenit, ut Beatus Augustinus pronunciare non sit veritus: quanvis credenda non videantur, tamen hoc videri credenda esse. Ac propterea Dominus noster discipulos, qui difficulter ad credendum inducerentur, stultos tardosque corde nominavit.

Magos et interior et exterior stella ad Christum duxit. Paulum et Christi vox et praeceps casus et caecitas mollivit. Apostolos et interior et exterior vocatio, et facies illa maiestatis plena et numerosa magnaue miracula attraxerunt. Ita praedicantibus Apostolis virtutem verbi sequentia signa confirmarunt, et Scripturarum consensus et vitae sanctitas ac tot martyrum libentissime profusus sanguis. Divinum enim lumen non repudiare quandam hominum confirmationem demonstrat Ioannes Baptista, qui venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine. Quamobrem quanvis nemo cogatur ad fidem, allicitur tamen et infuso illi potissimum lumine et argumentis quibusdam naturali etiam rationi consentaneis, quae hominem non obstinatum, neque tenebrarum magis quam lucis amatorem iure movere queant.

Ad retinendam vero et augendam fidem plurimum prodesse metum negandum non est. Constat id ex Vetere Testamento, in quo populus Iudaicus non suae dimittebatur conscientiae ac libertati, sed ut religionem a Deo sibi donatam tueretur, gravissimis propositis minis et poenis continebatur. Sed et in Novo morte Ananiae et Sapphyrae confirmatos esse homines ad credendum non est locupletior querendus testis, quam Divus Lucas: Et factus est, inquit, timor magnus in universa Ecclesia et in omnes, qui audierunt haec. Per manus autem Apostolorum fiebant

et prodigia multa in plebe. Et erant unanimiter omnes in porticu Solomonis. Caeterorum autem nemo audebat se coniungere illis, sed magnificabat eos populos. Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorum et mulierum.

Quid Paulus? Nonne Alexandrum et Himenaeum propter blasphemam haeresim Satanae crudelissimo tortori tradidit? Non ob aliam causam, quam ut discant, inquit, non blasphemare. Poena igitur docet. Quamobrem Beatus Hieronymus exemplum illud intuens, sanctum Episcopum, in cuius parochia Vigilantius presbyter esset, valde mirabatur, qui non virga apostolica virgaque ferrea confringeret vas inutile et traderet in carnis interitum, ut spiritus salvus fiat. Ordinata enim iam atque in monte posita Ecclesia subiectisque illi Regibus, qui servirent Domino cum timore, hoc et ecclesiastico et civili magistratui pro virili utriusque parte commissum est, ut eos, qui fidem susceperant ac professi fuerant, poenarum metu in officio continerent. Nam quemadmodum initium haereseos plerumque non aliud est, quam aut levitas, aut pecuniarum, aut honoris ac potentiae cupiditas, haeque causae sunt, quibus adducta voluntas ab catholica fide desciscat haeresimque non invita amplectatur, atque in hac potissimum, quae nunc nos exercet, possumus iisdem pene uti verbis, quibus Optatus in schismate sui temporibus usus est: Confusi illam monachi iracundia peperit, ambitus nutrit, avaritia roboravit.

Ita contraria ratione, id est metu et poenis, est cohibenda, ne facile vegetur atque aberret, quandoquidem gratia Dei non deserit, nisi deseratur. Ac certe sub teterrimis illis tyrannis, Nerone, Decio, Maxentio, sub impio Licinio, sub Iuliano Apostata nonnullos praemiorum spe et poenarum metu de recta fide esse deiectos nemo ignorat. Ergo de falsa non iisdem rationibus multi deiicientur? Eritne tanto deterior verae, quam falsae fidei conditio, ut illam humanae causae in aliquibus subvertere possint, hanc in nullo possint? Nunquamne sub Constantino, Valentiniano, Theodosio, Martino, Iustiniano aliisque piis Imperatoribus repressae haereses importunissimae sunt? Nonne Theodosii diligentia, ne Eunomii et Apollinaris haeresis disseminaretur, obstitit? Nonne Iustinianus Arianismum e Lybia expulit?

At enim dicunt, metus et arma Caroli V in Germania nihil profuerunt. Imo vero tantum initio gliscentis pestis metus exilii imperialis Luthero iniectus potuit, ut suam ille ferociam non parum comprimeret atque ad sanitatem revocari posse videretur, nisi essent inventi qui illum metu liberarent. Nec postea etiam non multum valuissent arma, si ab iis, a quibus minime oportebat, fortissimi Imperatoris conatus non fuissent impediti. Obiiciunt rursus Galliam, in qua tamen et catholicorum Principum armis quondam Arianorum atque Albigensium haeresis est profligata, et nostra tempestate Franciscus I severissimis exemplis editis importunam hanc compressit ac prope restinxit; eamque cum continentia Henrici, cum Iulio primo Pontifice, deinde Carolo Imperatore et Filippo Rege gesta bella resuscitasset, Franciscus II bonis consiliis usus ac severitate adhibita rursus ita compescuit, ut impiis partim solum vertentibus, partim ad meliorem vitam conversis, magnopere Regnum illud relevari videretur, ut plane intellectum sit novas hasce opiniones indiligentia Principum crescere, diligentia minui et extinguere. Quod non minimum argumentum est haereses esse, non fidem.

Possum proferre multas nobilissimas Italiae civitates, quae hac eadem labe misere contaminatae, postquam sanctum Inquisitionis officium diligentius administrari coeptum est, ita pristinam sanctitatem recupera-

runt, ut nihil illis in catholica religione castius atque ardentius desiderari queat. Quod unus Iubilei annus satis demonstravit. Ac sane metus et vexatio hoc facit, ut mens in se collecta accuratius causam suam consideret, nec temere quovis vento circumferatur. Praeterea vero linguam saltem compescit, ne obloquatur atque effrenate se iactet. Qui autem linguam cohibuit, quantam furori atque incendio materiam detraxit! Non solum enim aliis non nocet, verum etiam silentio ipso paulatim oblivioni mandatur ac dediscitur haeresis, sicut effreni illa atque impotenti linguae volubilitate ac iactatione quasi flabello exardescit atque impudentior facta in omnem impietatem ac scelus erumpit.

Novit etiam ethnicus scriptor satius esse tacere, quam id loqui, quo sua magis incendatur cupiditas. Hucque spectans haud paulo melior auctor Isaias id consilii populo suo dabat: Vade, populus meus, intra in cubacula tua, claude ostia tua super te, abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio. Omnino virtutum omnium fructus quidem dulces, radices vero amarae sunt. Quamobrem, ne animus primo illo acerbitatis sensu deterritus virtutem amittat ac vitiiis se dedat, metu continendus est, ut vorata amaricie illa suavitatem suo tempore percipiat. Id in religionem quoque convenit, ut quanvis initio severitas catholicae disciplinae non ametur, ac novitas et licentia sectarum delectet, itaque qui suave illud venenum gustarunt, non libenter ab haereticorum colloquiis et impuris illis suis caenis abstineant. Tamen si metu abstinere cogantur, nullis novis alimentis furori suppeditatis, tandem ille consopiat atque extingatur.

Ita dum animus formidine poenae a malo arcetur, paulatim boni gustum capit atque amorem imbibit, et ex servili fit castus ingenuoque homine et filio dignissimus timor. Nam et qui in evangelica parabola ad convivium compulsi sunt intrare, intus deinde invenerunt, quo delectarentur. Certum ex historiis est Constantini lege, qua haeretici separatim conventus habere prohibebantur, multas haereses evanuisse. Ergo, qui adhuc in profundum malorum non venerunt, et meliorum monitis et suppliciorum metu saepe in viam revocabuntur. Sicque non afferretur vis voluntati, sed ex nolentibus fient auxiliante Deo volentes, quodque in proverbii scribitur: Puer, qui dimittitur voluntati suae, confundit matrem suam, verissime hic locum habet. Omnes enim homines, si cum matre sua Ecclesia conferantur, pueri sunt. Quamobrem, ne illam confundant, non sunt dimittendi voluntati suae, sed in eadem, quam Ecclesia tenet, fide modis omnibus retinendi. Quod si animos illos sanare non possumus, qui adversus curationem sunt contumaces, parumne prodest, quod in altera responsi nostri parte dicebamus, linguam saltem et manus cohibere? Nam his quidem vis saepe afferri potest.

Talis enim est omnium humanarum legum conditio, ut homines in tus bonos praestare non possint, sed tamen verba et facta coerceant. Ac memoriae quidem proditum est Diodotum, popularem hominem, Athenis pro concione dixisse poenas parum ad comprimenda peccata posse, quoniam homines cupiditate, ira, odio impulsivi sic ferrentur praecipites, ut legum ne recordarentur<sup>c)</sup> quidem. Sed haec levissimi hominis oratio non solum sapientissimi illius legislatoris Solonis sententia, verum etiam omnium Regnorum Rerumque Publicarum recte institutarum consensu confutata est intellectumque praemio solere homines ad bene faciendum adduci, poena a male faciendo retardari.

Cave putes, Rex praestantissime, capitaliorem ullam magisque satanicam auditam esse vocem, quam istam: liberum unicuique esse debere, ut

credat quicquid sibi videatur. Hinc enim gradum sibi faciunt ad caeterorum omnium facinorum ac scelerum impunitatem postulandam, quasi omnia fatali quadam opinione fiant, cui leges dominari nec possint nec debeant. Frustra igitur clamat Apostolus captivandum esse intellectum in obsequium fidei, si ista vaga et nullis frenis coercita licentia sit concedenda. Quinimo sapientissime dixit Hilarius: dum plures fides fiunt, eo deveniri, ne ulla sit. Quod quidem, si unquam, hoc potissimum infelici seculo re ipsa comprobatum est. Paulatim enim licentia ista in merum atheismum erupit.

Quocirca quemadmodum nemini quidem vis afferri potest, ut bonus sit, ac tamen flagitia sceleraque omnia legibus iustissime vindicantur, ita nemo intus ad veram fidem cogi potest. Sed tamen qui ab ea desciverunt, eo iustius puniuntur, quo omnibus sceleribus gravius ac perniciosius est schismatis et haereseos crimen. Veniant in medium parricidae, perduelles, sicarii, venefici, monetarii: nullum huic par invenietur. Etenim Iesum Christum, Dominum clementissimum, parentem optimum, fratrem suavissimum rursus, quantum in ipsis est, crucifixerunt, sacrosanctam Ecclesiam, matrem amantissimam, quae ipsos Deo genuerat, confirmarat, aluerat, non solum deseruerunt, sed etiam considerunt ac dilaniaverunt; maiores suos, praeclarissima pietatis et sapientiae lumina, dementiae et impietatis condemnant; Reges ipsos suos (quos singulari Dei beneficio semper omni laude praecellentissimos habuerunt) pro idololatriis habent et praedicant.

Utinam simplex esset culpa haeresis: minus nobis ab illa metuedum esset. Nunc monstrum est ex omnium criminum colluvione conflatum. Quod haereticus plus se solum sapere quam totum fere hominum genus existimat, superbia est et quanta superbia! Quod parentes, avos, Reges suos impios atque idololatrias statuît, impietas est. Quod a sanctissima matre Ecclesia impudentissime descivit eamque nefario bello persequitur, parricidium est. Quod se, iam Deo dicatum ac solennibus sacramentis obstrictum, subtrahit, sacrilegium est. Quod Christum, qui per gratiam in ipso conceptus et genitus fuerat, et in se et in aliis interficit, quo satis apto nomine tanta vis sceleris exprimetur? Ecquis igitur alterius, quantumvis immanis, facinoris impunitatem iure non speret, si iste sperare queat? Impunitatem vero sceleratis proponere quid aliud est, quam homines revocare ad sylvas? Iniquissime fecerunt Calvinus et alii quidam haeresiarchae, qui homines diversae sectae interficiendos et comburendos curarunt. In ipsos enim illud optime conveniebat: Qui vestrum est sine haereseos peccato, primus in alterum iaciat lapidem. Veruntamen et ipsi intellexerunt poenis esse haereticos coerendos.

Ut igitur ad locum Divi Pauli revertamur, nemo quidem alienae fidei dominatur, nemo ad credendum cogit invitos. Sed aliud est praestare, ut quis omnino credat (quod solus Deus potest), aliud voluntatem poena et praemio movere, ut velit, aut saltem ne quis impune a fide desciscat atque aliis noceat, providere. Quo data est a Deo ecclesiastica et civilis potestas, ut illa et male sanam doctrinam condemnet maleque sentientem hominem e coetu fidelium eiiciat, haec vero gravioribus etiam suppliciiis coerceat. Sed rursus inquirunt: Ubi Spiritus Domini, ibi libertas. Enimvero. Sed ubi haeresis, ibi Spiritus Domini esse non potest, proinde neque vera libertas, sed miserabilis servitus. Illi enim duntaxat vere sunt liberi, quos Filius hominis liberaverit, qui ita redempti sunt e peccato, ut serviant iustitiae; qui ita sunt de manibus inimicorum suorum liberati, ut serviant Domino in sanctitate et iustitia coram ipso omnibus

diebus suis; qui legem implent non tantum foris, sed etiam intus, non quae poenam violatoribus statuit, sed quia a Deo suo lata est, non metu supplicii, sed legislatoris amore.

Nam, ut sanctissimus et doctissimus ille Augustinus dixit, brevis est differentia Veteris et Novi Testamenti: timor et amor. Opera quidem eadem fere utrobique requiruntur. Non committam, Rex religiosissime, ut iis recensendis sim longior, quae a veteribus Patribus diligenter et copiose in hanc sententiam sunt scripta, ne libertas evangelica in occasionem carni daretur sedulo caventibus. Sunt enim notissima. Quinimo iniuriam mihi facere videar pietati tuae, si id docere te coner, quod tua te orthodoxa fides satis docuit. Tantum enim tribuendum putas Ecclesiae, ut ubi ipsa iudicium suum interponit, tametsi nullam afferet rationem, sua tamen auctoritate piis omnibus explere animum debeat ac certissime persuadere: verissimum esse quicquid docet, rectissimum — quicquid facit. Non igitur dubitas haereticos omnium hominum esse indignissimos, qui tolerantur.

Quamobrem ad secundam propositionis nostrae partem aggrediamur ostendamusque (sed breviter), quanta cum Regni tui pernicie colerentur. Principio illud ponatur, quod etiam apud gentes optimi quique, cum philosophi tum homines politici, viderunt, quemadmodum pastori ovium salus, medico corporis bona habitudo, imperatori victoria, ita Regi ac Principi beatam suorum civium vitam pro fine propositam esse debere, quo omnes cogitationes omniaque sua studia referat. Hoc interesse inter Regem ac tyrannum, quod ille aliis vivit, hic sibi, ille suo labore suisque vigiliis quietem ac tranquillitatem aliis praebet, hic de aliorum aerumnis commoda parat sua. Hoc igitur vel sola naturali ratione teste exploratissimum est.

Sequitur illud, in quo quantum homines belluis, tantus christianus homo caeteris hominibus antecellit. Non modo enim certam habet immortalitatem animae suae, sed etiam quanta sit alterius vitae felicitas vel infelicitas, optime novit. Itaque praesentis vitae bona et mala pro nihilo habet, quippe cum paulo post in nihilum abeant. De futura vita sollicitus est, in qua aut purissimae maximaeque voluptates, aut acerbissimi dolores in sempiternum tempus sunt capiendi, ac proinde praesentem vitam tantum abest, ut beatam, ut ne vitam quidem ducat. Ex quo constat christiani Regis hoc esse praecipuum officium, ut cives sui veram illam ac beatam vitam consequantur, operam dare, ad quam frustra aspirat qui non id agit, ut inter viva Iesu Christi membra censeatur. Unus enim ille, qui descendit e coelo, ascendit ad coelum, Filius hominis. Nemo alius descendit e coelo, ergo neque per se ascendet, nisi compositus et compactus sit cum Christi corpore, quod est Ecclesia. Fides est, quae facit, ut membra, charitas vero, ut viva membra simus.

Ergo huc incumbet potissimum christianus Rex, ut in Regno suo vera et orthodoxa fides, non perfidia, solida spes, non inanis fiducia, germana charitas, non schisma, non superbia, non impietas et impudentia vigeant. Alioqui non modo beatam vitam civibus suis non comparabit, sed sempiternae illorum miseriae non minima causa fuerit. Vera fides et verae virtutes extra catholicam Ecclesiam non sunt, quandoquidem huic unicae sponsae concredita sunt arcana sponsi ac thesauri. Quare aut populus vere christianus erit, aut sempiternae miseriae addictus.

Adde nunc illud: haereticos in Regno catholico tolerare nihil aliud esse, quam populum suum hostibus immanissimis prodere, qui animam ipsam occidant; quam sinere fidem, spem, charitatem e Regno suo exulare;

quam pati cives suos de beatissima illa haereditate deiici atque in summam detrudi miseriam. Certe confectum erit a Rege, qui sui sibi officii ac muneris conscius sit, nullo pacto esse tolerandos. Quanta enim sit haereseos contagio, utinam non ipsi nostris temporibus experti essemus! Nam quod Optatus de Donato, de Ario Divus Hieronymus dixit, id nos paucis mutatis nimium vere possumus nunc dicere. Lutherus in Wittembergae una favilla fuit, sed quoniam non statim oppressus est, totum orbem eius flamma populata est. Ex funesto illo Hydrae capite tot alia atque etiam perniciosiora capita exorta sunt, ut nonnullis in locis rem in atheismum devenisse lugeamus. Haeresis et se ipsam semper auget fitque quotidie maius ac pestilentius monstrum et amplio rem locum occupat. Nullus cancer aequè per totum corpus serpit, atque illa per universam Ecclesiam, nisi valentissimis remediis obviam eatur.

Hinc Paulus, qui pro fratribus quotidie moriebatur atque anathema a Christo suo fieri optabat, tamen haereticos vitandos monet, et Alexandrum atque Himenaeum, qui fidei naufragium fecerant, Satanae tradidit. Hinc Ioannes, qui totus ex charitate factus non aliud quam charitatem perpetuo resonabat, tamen haereticos neque salutari patitur. Hinc in eiusdem Apocalypsi Angelus Pergami Ecclesiae reprehenditur, propterea quod haberet tenentes doctrinam Nicolaitarum, et Angelus Thyatirae Ecclesiae, propterea quod permetteret mulierem Iezabel, quae se dicit prophetam, docere et seducere servos Dei. Hinc leprosi, qui typus haereticorum sunt, extra civitatem iubentur manere. Quamobrem, tametsi caetera omnia in clarissimo isto Regno ex sententia fluerent, etiamsi pace, opibus, potentia floreret, tantum tamen malum iactura fidei est, ut non modo eventus, sed periculum ipsum atque expectatio miserum queat facere.

Sed ubi haeresis est, ibi neque haec terrena bona diu vigere possunt. Observatum est a Sanctissimis Patribus: privatim quidem iustus etiam hominibus, ad patefaciendam nimirum atque augendam ipsorum virtutem, nonnunquam immitti calamitates, sed publice provincias ac Regna, quod communis ruina innocentibus etiam sit perniciosa, vexari vastarique raro solere, nisi pro ingentibus Regis populique flagitiis ac sceleribus, potissimumque pro falsa religione. Cuius rei populus Israeliticus optimus esse testis potest. Neque id praedicare unquam destitit Magnus ille Constantinus compertum sibi esse verae religionis cultu florere Imperium, falsae — labefactari et corrumpere. Itaque si publice vigeat vera fides, si tradita a maioribus religio retinebitur, si Ecclesiae, pro qua Dominus sanguinem suum fudit, ea erit auctoritas, quae esse debet, si pie et caste unoque omnium sensu coletur Deus, magna, et quae fallere nesciat, spes est florentissimam semper fore, quemadmodum iam pridem fuit, istius Regni conditionem. Pietas enim habet promissionem et vitae praesentis et futurae. Sin (quod omen Deus obruat) in sectas dissecabitur, hoc est si religionis et fidei puritas contaminabitur, si gravissimum Ecclesiae iudicium contemnetur, si leges, quae Dei nutu et iussu latae sunt, violabuntur, nolo ego praedicere, quae eventura sint.

Sed si Deus et nostra et veterum memoria pro minoribus peccatis charissimos sibi populos perdidit, stultum est pro tanto scelere meliora sibi polliceri. Si, quod Eucharistia indigne perciperetur, dicebat Divus Paulus multos esse imbecilles, dormire multos, ubi non solum indigne percipitur, sed foedissime tractatur, sacrificium tollitur, disciplina morum corrumpitur, Deus peccatorum auctor statuitur, sexcentaque alia scelera inculcantur, quanta divinae iracundiae flagella in hac etiam vita sunt expectanda? Quo praeclara illa Graecia magna ac florentissima Asiae

pars suis a catholica Ecclesia dissidiis deciderit, quis sine lachrymis contempletur? Verum nihil opus est longius abire.

Quam misere Germania, Gallia, Anglia, Belgium, felicissimae quondam provinciae, sint deformatae, vides. Quot ibi inauditae feritatis exempla edita fuerint, manus ipsa a scribendo refugit. Etenim quae a Donatistis in Africa, ab Arianis in omnibus orbis partibus perpetrari consueverant, ea recentes haeretici et repraesentarunt et superarunt. Legas quae Athanasius, Hilarius, Optatus, Augustinus, Victor aliique probatissimi auctores de haeticis suorum temporum dixerunt: quot caedes fecerint, quot incendia excitarint, quam exquisitis tormentis pios excruciarint, nosrorum imaginem videbis adumbratam.

Verum seponamus, si placet, paulisper Dei causam. Mittamus etiam commemorare funestas seditiones ac pestifera bella e haeresi profecta, solam ipsam rerum naturam consulamus. Cui unquam sano homini credibile videatur convenire posse inter eos, quorum alter alterum idololatram putat? quorum alter alteri primogenitus diaboli est? quorum utrique id sui officii esse in primis ducit propagare suam religionem (gratificamur enim haeresi nomen religionis, quanvis deterrima idololatria est, quae non opera manuum hominum, sed manuum diaboli colit), suam, inquam, propagare religionem studet atque alienam evertere? Nec vero tutior et facillior via ad propagandam est, quam Reipublicae habenas tenere. Utrique igitur hoc agent. Sed catholici, qui Regibus suis subiecti esse sciunt atque intra suos se fines continent, admonendo duntaxat quae in rem sunt, consilium fidele dando, rogando. Haeretici vero impotentia animi praecipites omnia turbabunt, coniurationes texent, insidias Regi et bonis omnibus struent, vim, si liceat, inferent, ut ipsi sceptro potiantur sicque facile suum haereseos provehendae desiderium expleant. Licinius, sororis Constantini Magni vir et ab eo summis honoribus affectus atque in societatem Regni adscitus, ubi a recta fide recedere coepit, primo occultis illum insidiis, deinde aperto bello petivit habuitque qui secum sentirent: Eusebium Nicomediensem et alios haeticos. Haeretici, Theodosio seniore in Maximum tyrannum movente, falsos Constantinopoli de illius morte rumores sparserunt, ut exorto tumultu praecipua Imperii membra amitteret. Haeretici in Arcadii vitam et Imperium non semel insidias struxerunt. Haeretici pro Basilisco contra Leonem coniurarunt. Haeretici Huldericum Vandalorum Regem, quod bene de fide sentiret, Regno exuerunt.

Plena huiusmodi exemplorum vetustas. Huc vero haeretici nostri eo minus gravate descendant, quo maiorem bella ista haeresis licentiam dat, quo magis docet exuere reverentiam atque obedientiam Regibus ac Principibus debitam. Nisi qui unius et item alterius levissimi apostatae voce adduci potuerunt, ut a communi orbis consensu desciscerent, ut maiores suos idololatriae condemnarent, ut passim iactarent Regem non esse conscientiarum dominum (qui quidem, quomodo ipsi interpretaentur, patentissimus est ad omnium scelerum impunitatem aditus), de iis, ne Regem quoque suum prodant, metuendum non sit. Nam qui Deum spernunt, ii Samuelem quoque spernunt aliumque sibi Regem, alium Principem asciscere non verentur. Praeclareque apud Oseam scriptum est: Quia nunc dicent non est Rex nobis. Non enim timemus Dominum, et Rex quid faciet nobis? Ecquis autem est, qui nesciat sublata reverentia atque obedientia, quae Regi debetur, stare Regnum non posse? Est enim illa columen et forma Reipublicae. Celebris est illa Theodorici, licet Ariani, vox, hominem sibi charissimum atque, ut sibi placeret, a recta fide ad Arianismum desciscen-

tem ideo interfici mandantis, quod qui Deo sinceram fidem non servaret, hunc neque sibi servaturum consentaneum esset.

Haec eadem, Rex Serenissime, quibus ostenditur haereticos maxima cum Regni perniciose tolerari, tuum quoque periculum demonstrant. Primum, quoniam hoc ipso, quod Rex es, non potest Regni calamitas a tua seiungi, ac si illi sint miseri, tu quoque miser sis oportet. Nam si infelix ille pastor est, cui aut morbo aut furto oves pereunt, longissime etiam a felicitate abesse Rex ille putandus est, qui populum suum haereseos veneno infectum ac Satanae latrocinio abstractum in omnes seculorum aeternitates pereuntem videt. Proinde Reges illi maximis sunt laudibus commendati, qui pro populi salute mortem oppetere non recusarunt. Praeclare enim Mathathias, cum gentis suae calamitates enumerasset, subiungebat: Quo ergo nobis adhuc vivere? Constantinus quidem propria epistola testatur susceptam in Orientem professionem, nuncio exortae in religione dissensionis perculsum, se omisisse, ut ne oculis aspicere cogeretur, quae vel tantum audita summum ipsi moerorem attulissent. Deinde, si coniurationes, quae et antiquitas ab haereticis in Reges suos, et nostra tempestate in Carolum V et in Gallorum Reges conflatae sunt, ut vix horam ullam a mortis periculo liberam ducerent, consideraveris, intelliges tibi quoque assidue in metu vivendum fore. Quae quidem vita vix cuique vitalis videri queat.

Fieri enim prorsus non potest, ut haereticum Regem non optent, qui haeretici sunt. Fons autem scelerum omnium est cupiditas, et qui semper cupiunt, interdum etiam quod cupiunt assequuntur. Interea vero, dum licentiam illam pseudevangelicam imperitis inculcant, dum leges tot iam seculorum consuetudine roboratas rescindunt, dum Regem perverse negant dominum esse conscientiae, id est nihil illi curandum affirmant quid quisque credat, illudque fas et ius esse volunt, quod cuique tale videatur, paulatim venerationem illam, quae Maiestati Tuae debetur, atque obedientiam, quam ipsi intus exuerunt, ex aliorum quoque animis excutiunt. Cuius rei utinam Gallia evidens documentum non daret. Ad dam vero et illud, sapientia tua fretus. Nemo quidem est, qui te in orthodoxa fide firmissimum esse non videat haeticorumque ac Satanae insidiis impenetrabilem. Sed tamen sapientiae tuae esse putas humiliter sapere et a contagione metuere, cum timore tuam salutem operari, dum stas, videre ne cadas. Constantino illi Magno, quem saepe commemoravimus, qui primus pacem et amplitudinem Ecclesiae dedit, Ariani cuiusdam presbyteri per Constantiam sororem conciliata familiaritas nihil quidem de fidei veritate, sed nonnihil de fama detraxit. Constantium certe filium aut corruptit aut multo, quam opus fuisset, inconstantiorum fecit. Mitto Iustinianum, Heraclium et alios nonnullos, quos contagio et afflatus haeticorum omnino inviolatos abire non sivit. Quamobrem vigeant memoria seculorum omnium Placilla et Pulcheria Augustae, quarum illa Theodosio superiori, haec iuniori, ne haeticos in colloquium admitterent, diligentissime caverunt.

Ergo si nulli homines indigniores sunt, qui tolerantur, si Regni tui, si tui ipsius summo periculo tolerantur, non dubitabis, opinor, quid a te virtus ac sapientia tua postulet. Danda enim tibi omnia opera est ac datur, ut doctorum ac plorum hominum vocibus seducti in viam, aegroti ad sanitatem revocentur. Haec enim sunt zizania illa toleranda, quousque spes sit in triticum converti posse (zizania enim allegorica, id est ratione praedita, posse rursus in triticum converti docuit Athanasius), quemadmodum et illa toleranda sunt, quae adhuc intra triticum latent ideoque



sine tritici damno extirpari non possunt. Qui vero se ipsos iam segregarunt, nec solum sine damno, sed etiam magna cum tritici utilitate evelli queunt (quod etiam in caeteris facinorosis hominibus politicae leges observant), qui sua ipsorum perfidia delectantur, hi aut abeant, aut amendantur. At, inquit aliquis, catholici Reges interdum tolerarunt propriaque illis oratoria concesserunt. Non negamus. Sed illis, quos parum a recta fide abesse quietioresque esse putabant, ideoque in viam revocatum iri sperabant omninoque periculi magnitudine non satis bene percepta. Nam et iidem et alii severissimas postea leges in haereticos tulerunt. Verum Divus quoque Augustinus in ea sententia fuerat docendos esse haereticos, non cogendos, quam tamen eventis ipsis doctus mutavit.

Quod igitur Principes illi minus adverterant, quam exigua haereseos scintilla quantum incendium excitet, id cum longa observatione comperitum atque exploratum est, nemini posthac dubium esse debet, quin omnino a domo Domini sit arcenda. At rursus inquirunt, Ioannes Pontifex, ut Ariani in suis basilicis tolerarentur, a Iustino Imperatore impetravit. Quinimo hanc notam inuri sanctissimo Pontifici et martyri ferendum non est. Nam quidquid Importunus et Agapetus, exconsules, et Agapetus Patricius in mandatis acceperint a Theodorico Rege haeretico, certum est ex epistola ipsius Ioannis ad Episcopos Italiae, multoque magis ex constantia et martyrio ipsius, nihil aliud ipsum egisse, quam tu undique pestis illa exterminaretur. Audierat enim Beatum Ioannem nullo pacto Nicolaitas Pergami aut Iezabelem Thyatirae ferentem.

At Ecclesia tolerat Iudaeos. Tandem invenistis, ubi Ecclesiae iudicium probetis! Tolerat Iudaeos Ecclesia, qui nunquam fidem susceperunt, quoniam foris sunt et adversus tales ius potestatis suae non exercet. Non tolerat autem eos, qui christiana fide semel suscepta ad Iudaismum redeunt. Quid ita? Quoniam in hos iurisdictionem habet et fidem, quam dederunt, vel ab invitis potest exigere. Tolerat Iudaeos, quoniam ex illis multa reportat commoda etiam ad spiritum, nimirum ad sacrarum literarum intelligentiam, ad fidei confirmationem directo pertinentia, diligenter interea cavens, ne quid inde incommodi Respublica capiat. Non tolerat haereticos, quoniam in haereticis, qua haeretici sunt, nihil boni est, et qua ratione ab illorum sibi fraude et violentia caveat, non reperit.

Erit in benedictionem omnium seculorum Mariae Brittanorum Reginae vox, quae verae pietatis studio incensa, cum a primariis quibusdam viris admoneretur habendam esse rationem temporum et nonnulla, quae adversus religionem committerentur, silentio esse dissimulanda, ne multorum animi irritarentur, respondisse fertur: quando Deus sibi peccatrici factas iniurias non dissimulasset, neque se in illum, omnis bonitatis fontem, illatas dissimulaturam. Itaque hoc animo praedita, contra spem in spem credens, hostium exercitum ad suas partes traduxit, atque auctores seditionis iustum supplicium luerunt. Sed esto. Tolerentur ibi fortasse haeretici, ubi Principum indiligentia (quam ut imiteris magis cupiunt, quam sperant) in tantam excreverunt multitudinem, ut ad expellendos non suppetant vires. Te pro certo habemus et, si velis, posse, et quoniam potes ac debes, etiam velle. Ideo enim sponte nunc tolerandi non sunt, ne postea tolerare cogaris invitus.

Ergo, ut ad caput revocetur oratio, qui morbo tam sibi et aliis periculoso laborant, aut curari se patiantur aut, si pluris sectam suam faciunt, quam Ecclesiae catholicae iudicium, quam Sanctorum Patrum consensionem, quam maiorum instituta, quam Regis sui voluntatem,

nisi gladio illo, quem ipsi provocant, feriri volunt, secedant, abeant in alias regiones, audiant patriam sic cum ipsis agentem et mutis quasi vocibus loquentem: Donec spes erat sanari vos posse, obliviscebar doloris mei ac sceleris vestri, qui me placidissima pace fruentem bonisque omnibus florentissimam vexastis, laniastis, multis filiis orbastis. Nunc, quando vos ita obfirmastis sicque omnem verecundiam excussistis, ut me meis potius cineribus sepultam, quam haeresim vestram depositam velitis, non est iam lenitati locus. Consulendum bonis filiis, cum improbi sibi consultum nolunt. Sat novi, quam vestra ista plus quam Syllana vulpis et leonis mistura, non semel in sacris literis descripta, sit exitiosa. Non me fugit totos vos ex fraude compositos, superbia et ambitione elatos, odio ardentem nihil aliud agere, quam ut technis et vi, ubi liceat, negocium, quemadmodum vos appellatis, evangelicum, quemadmodum ego, satanicum, provehatis animasque et corpora perdatis. Satis me, satis non longinquae provinciae docere potuerunt eo procedere furorem vestrum, ut nisi impios quosque tyrannos immanitate superetis, nullam vos laudem promeritos existimetis. Quod si nihil eiusmodi a vobis in me profecturum sit, non tamen in metu esse non possum. Eripite mihi iustissimum et gravissimum hunc timorem, quo assidue crucior. Qui vos animo iam diu a coetu fidelium segregastis, segregate etiam corpore. Eoquid vero est, quod hic vos delectare queat? Regem non ignoratis detestari atque abominari perfidiam vestram. Quocumque pedem infertis, in aliquod momentum incurritis maiorum vestrorum, quos vos idololatrias appellatis. Vos bonos omnes iniusto, illi vos, id est scelus vestrum, iusto odio prosequuntur. Quae igitur in hac societate et consuetudine iucunditas esse potest?

Haec cum istis patria loquitur. Caeterum, si minus illi audiunt, qui ad charitatis vocem iam obsurduerunt, audi tu, Rex optime. Audi Gregorium, sapientissimum et sanctissimum Ecclesiae catholicae pastorem, qui tibi ac civibus tuis bona omnia ita ex animo cupit, ut nihil magis. Audi Osium tuum, Cardinalem Amplissimum, antiquae illius sanctitatis, charitatis, scientiae singulare exemplum. Audi bonos omnes, qui ut praeclara omnia sibi de Tua Maestate pollicentur, ita assiduas preces ad Deum pro incolumitate et gloria tua fundunt.

De quibusdam Iudae Regibus magno cum dolore sacrae literae dicunt: Rectum fecit coram Domino, verumtamen excelsa non abstulit. Nolumus te cum hac excoptione laudari, sed cum caetera omnia benefacta, tum impietatis profligationem a Maestate Tua certissime expectamus. Quod si haeretici virtute impulsu tua, aut curationem ferant, aut abeant, aut iustis suppliciis coerceantur. Restituta Regno tuo valetudinis integritate, tranquillitate, pace tu in primis diu frueris, ac tandem coronarum plenus ad altissimum felicitatis gradum ascendes. Non enim immerito Zacharias in illa beatitudinis die, qua erit Dominus protector habitantibus in Hierusalem, id est in conspectu ac possessione pacis aeternae, aliorum quidem domum fore dicebat, ut domum Davidis, domum vero Davidis fore sicut domum Dei, quod omnes quidem, qui Deo servierint, Reges futuri sint, haeredes nimirum Dei, cohaeredes autem Christi. At domus Davidis, id est qui munus regendi populi a Deo sibi creditum fideliter functi fuerint, longe etiam ampliorem atque uberioorem mercedem sint reportaturi.

*In dorso (f. 286v):* Oratio Flamini Nobili ad Regem Poloniae.

a) verba: sed etiam bis scripta.

b) alia manu supra lineam.

c) correctum ex: recordantur

1) *Flaminius de Nobili* (ca. 1530 - 1590), theologus, s. scripturarum peritus, in Polonia nunquam fuit.

# 1539

N. 85.

Cracoviae 6.XII.1539.

*Sigismundus I rex Poloniae  
ad cardinalem Moguntinum [Albertum marchionem Brandenburgensem]  
de generi sui, Ioachimi II electoris Brandenburgensis, in re religionis  
repentina commutatione miratur et queritur; rogat, ut auctoritate sua  
apud eum efficiat, quo ad unitatem Ecclesiae redeat vel uxorem sal-  
tem suam ad eosdem errores amplectendos non adigat.*

*(Exemplar)*

*Vat. Lat. 6419, ff. 206r-207r.*

Sigismundus, Dei gratia Rex Poloniae etc., Cardinali Moguntino Electro-  
ri etc. salutem et omne bonum.

Reverendissime in Christo Pater et Illustrissime Princeps et Domine,  
Affinis noster charissime.

Quae contracta est affinitas inter nos et Illustrissimum Dominum  
Ioachimum Marchionem Brandenburgensem, Principem Electorem, Ves-  
trae Reverendissimae et Illustrissimae Dominationis fratris filium, ad  
eam nos magna ex parte impulit authoritas Reverendissimae et Illustrissi-  
mae Dominationis Vestrae, a qua persuasum nobis fuit eum et esse et  
futurum esse semper in Sanctae Ecclesiae Catholicae autoritate neque  
unquam ab ea discessurum. Quam nos de illo opinionem cum firmam  
animo nostro concepissemus, fecimus lubenti ac alacri animo, ut quod  
in terris pignus habuimus pretiosissimum, id illi traderemus. Sed, pro  
dolor, nimium nos spes nostra et expectatio de constantia illius fefellit.  
Longe enim mutatus nunc est ab illo, qui fuit antea: antiquam fidem  
et religionem abiecit, novos quosdam ritus et ceremonias amplexus est,  
fanaticorum quorundam opiniones quam Ecclesiae consensum sequi  
maluit, ut illius infoelicitatem verbis his Prophetiae deplorare nobis  
liceat: Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus.  
Credibile non est, quantum nobis dolorem attulerit haec illius tam  
repentina commutatio. Pudet vel piget nos potius plus apud illum  
fanaticos homines potuisse quam vel patris<sup>o</sup>, viri constantissimi, vel  
Vestrae Reverendissimae et Illustrissimae Dominationis, vel nostram  
denique autoritatem. Quod si fore id aliquando praescissemus, ne Croesi  
quidem opes meruissemus, ut filiam nostram illi despondissemus. Sed  
tarda nunc est nostra poenitentia.

Caeterum quando huc nos magnam partem autoritas Reverendis-  
simae et Illustrissimae Dominationis Vestrae impulit, videtur esse nobis

cum ea expostulandi locus. Sed nos praetermissa expostulatione nihil aliud quam hortamur summo studio et rogamus Reverendissimam et Illustrissimam Dominationem Vestram, ut quantum apud fratris sui filium gratia valet et autoritate, debet autem apud illum pluris esse patrum quam levissimorum hominum autoritas, tantum contendat et elaboret, ut eum ab instituto suo avocet atque ad unitatem Ecclesiae revocet. De cuius nos virtute adhuc nobis persuademus non eum adeo fore officii sui immemorem, ut sanctis et salubribus monitis Reverendissimae et Illustrissimae Dominationis Vestrae parere animum inducat. Quod si vero, quod Deus omen obruat, fanaticorum consiliis potius quam Vestrae Reverendissimae et Illustrissimae Dominationis locum dare voluerit, saltem hoc ut perficiatur rogamus, ut ne filiam nostram<sup>2)</sup> dulcissimam ad eosdem errores amplectendos adigat, quibus ipse se involvit. Sat scimus eam, quae se christianam christianis parentibus natam esse meminit, nunquam esse commissuram, ut sponte sua Christum atque corporis eius unitatem deserat. Sed si non ferimus eorum, qui sunt ditionis nostrae, animas ab infidelibus in servitutem abduci atque eam iniuriam armis esse vindicandam existimamus, cum tamen in eos homines nullum nobis necessitudinis et propinquitatis, sed tantum sit ius domini et imperii, quantum nobis minus ferendum esset, si quis filiae nostrae animam a recta christiana, in qua nata est, fide vi aliqua deducere conaretur. Ad extrema nobis remedia necessario decurrendum esset. Quare contendat nervos suos omnes Reverendissima et Illustrissima Dominatio Vestra, ut aut ipsum fratris sui filium ad autoritatem Ecclesiae revocet, aut saltem hoc efficiat, ut ne impediatur filiam nostram dulcissimam, quominus christianos ritus et ceremonias, in quibus nata et educata est, observare ei liceat. Ac renuntiatum est nobis, quod fidem aliquando suam Reverendissimae et Illustrissimae Dominationi Vestrae obstrinxerit nunquam se ab Ecclesiae autoritate discessurum. Id num ita sit et quibus verbis sponsonem istam fecerit, petimus a Reverendissima et Illustrissima Dominatione Vestra certiores fieri. Quae ut quam diutissime et foelicissime valeat, optamus. Datum Cracoviae, sexto Decembris anno Domini MDXXXIX, Regni nostri anno XXXIII.

1) *Ioachimus I marchio Brandenburgensis, elector.*

2) *Hedvigis.*

# 1540

N. 86.

S.L., 1540.

*Episcopus Camenecensis [Ioannes Wilamowski]  
ad Paulum III summum pontificem  
de Ioachimo II electore Brandenburgensi, novam religionem amplexo, que-  
ritur; refert de periculis Regno Poloniae ob novitates religionis  
introducetas imminentibus et Concilii indictionem urget.*

(*Exemplar*)

*Vat. Lat. 6419, ff. 60r-63r.*

Oratio Rev. D. Episcopi Camenacensis<sup>1)</sup>, Legati Regis Poloniae ad Sanctissimum D. Nostrum Paulum III Pontificem Maximum, habita Romae in consistorio 1540.

Regis mei iussu huc veni, Beatissime Pater, non<sup>a)</sup> ut te admoneam omni prudentia abundantem, sed pro eius in Sanctitatem Tuam<sup>b)</sup> universumque nomen christianum pietate breviter exponerem, quo in statu quantoque discrimine christiana res posita sit, nisi prospiciatur subveniaturque (prospici autem ac subveniri facile potest), et remedia in te sunt omnia, in te, Beatissime Pater qui auferre potes, unde haec in christianam perniciem erumpunt indies graviora mala, quibus Respublica Christiana labefactata fidem tuam<sup>c)</sup> implorare cogitur.

Duo sunt christiani nominis hostes, quod tu minime omnium<sup>d)</sup>, Sanctissime Pater, ignoras. Alteri Turcae, qui per nostram ignaviam et discordiam subacta olim magna parte nostri Imperii, nunc terra marique circumveniunt. Alteri ii, qui se solos christianos et verbum<sup>e)</sup> Dei pure docere et evangelium profiteri falso gloriantur. Quorum falsis opinionibus cum se magna Germaniae pars imbui non pateretur, ita multi intra vertentis anni spatium ab Ecclesia defecerunt, ut nulla fere civitas in ea provincia sit, quam ea serpens contagio non comprehenderit. Dum viveret Illustrissimus Dominus Dux Saxoniae<sup>2)</sup>, cui Regis nostri soror<sup>3)</sup> in matrimonio collocata fuerat, incredibili consilio, cura, vigilantia providit, ne quis talis error ad suos permaneret. Eo ineunte aestate mortuo, frater eius<sup>4)</sup> regno potitus repente omnia in contrarium vertit. Quod non fuit mediocre religionis nostrae detrimentum. Quid clarissimus D. Ioachimus Marchio Brandenburgensis Princeps Elector, nonne — quoad in vita fuit — totam suam ditionem ab hoc genere pestis liberam et vacuam praestitit? Qua quidem inprimis re adductus Rex noster eius Illustrissimo filio Ioachimo filiam suam<sup>5)</sup> in matrimonium dedit. Sperabat enim paternam pietatem et constantiam filium imitaturum. Sed o lapsam Christi disciplinam, o pestem serpentes latius! Vix annus<sup>6)</sup> intercessit, cum frater eius,

Illustris Ioannes Marchio, novitatem religionis induxit et antiquos ritus abolevit. Quod etsi Rex noster iniquo animo ferebat, generi tamen constantia nonnihil consolabatur, quem in fide verae religionis permansurum dubitare non poterat. Cum extrema vix aetate ab eo ad Regem nostrum litterae<sup>8)</sup> adferuntur, in quibus audacter scribebat se satis futuri Concilii expectatione ludificatum esse; quod semel indictum, toties prorogatum, certissimo argumento esse omnibus Romanum Pontificem causae suae non fidere. Satis diu continuisse suos, quominus vicinorum exemplo veteres ritus abiicerent novosque asciscerent. Nunc cum istius Concilii tempus nunquam veniat et nomen<sup>h)</sup> tantum inane praetendatur, se ardentissimae suorum voluntati et quotidianis contentionibus obsistere non posse. Itaque diem statuisse, quo commutationem hanc religionis promulgare vellet novasque in ecclesiis ceremonias instituere. A Rege postulare, ut quam ipse habet in matrimonio filiam, quae propter hanc novam religionem magno merore conficeretur, per nuntium admoneret, ne mariti consilio repugnaret voluntatique adversaretur.

His litteris lectis incredibile est, quanta molestia Rex noster, tuae auctoritati, Beatissime Pater, deditissimus veraeque religioni addictissimus, affectus fuerit. Rescripsit et summo studio generum est cohortatus, ne desereret religionem, in qua natus esset, neve cupidorum quorumdam stulta consilia probaret, sed suo potius et patris cardinalis<sup>6)</sup> et patris et soceri mortuorum exemplo moveretur, quam illorum, qui neque recta voluntate, nec dignitate, nec in Christum vera, sed simulata pietate, nec benevolentia ac charitate in ipsum cum ipso conferri possent. Quod si suorum contentionem amplius sustinere nequiret, quamquam periniquum et minime ferendum videretur impietatem concedere iis, quos in potestate sua haberet, ut permitteret ipsos uti vesano iudicio, dum ipse integrum se servaret aut hoc tantum precibus ipsius daret, ut ne quid ipse novi prius moliretur, quam toties prorogatum Concilium aliquando cogere, quod propediem futurum indicaretur.

Quae omnia irrita ceciderunt eoque ipso die, quem praefinierat, novas ceremonias, novos ritus instituit et veteres funditus sustulit. Uxor vero eius, Regis nostri filia, quanto in luctu et squalore existat, dici non potest, nec multo minus quanto dolore Rex ipse noster afficiatur, qui omnia tentavit, ut gener ab hoc errore deduceretur. Sed nihil profecit<sup>l)</sup>. Persuasit haec eadem opinio eas etiam nationes, quae nobiscum sentiebant: Concilium toties differri et in aliud atque aliud tempus reiici, quod religionis causam ministri tueantur, ut saepe fieri in iudiciis animadvertimus, quae trahuntur et in longum ab iis ducuntur<sup>m)</sup>, qui in iuris aequitate aut nullam aut certe parvam spem habeant.

Haec opinio non Germaniam modo<sup>k)</sup> fere universam, Angliam, Scotiam, Daciae, Gottiae, Norvegiae regna abalienavit, sed et proxime quos commemoravi Principes inquinavit atque infecit et in Pannoniam eadem pestis usque penetravit, in qua non privati homines, sed oppida et civitates passim a nostra religione deficiunt. Ita Poloniae Regnum, Apostolicae Sedi deditum atque addictum, undique perversissimorum hominum<sup>n)</sup> indagine cinctum, periclitatur, ne aliquando eodem errore capiatur. Quod ne fiat, omni conatu Rex ipse nititur. Sed periculi magnitudo et pietas illa vera in Deum efficit, ut Rex noster auxilium tuum implorare, Beatissime Pater, teque per Christi sanguinem, per Apostolorum in fundanda nostra religione labores, erumnas, mortes, per omnia iura divina atque humana precaretur, ut tot incommodis medereris. Una est medicina eaqueprehendenda<sup>o)</sup> et in tua unius potestate, Beatissime Pater: rogatur Concilium,

religiose de religione agatur, omnis mora reiiciatur, evellatur ex animis hominum. Verbis indici Concilium, re autem recusari, prorogari<sup>n)</sup>, quod minus verae causae confidamus, ne<sup>o)</sup> haec opinio invalescens indies magis reliquas provincias, quae adhuc integrae manent<sup>p)</sup>, auferat et animas tot christianorum in perniciem suam arripiat. Quibus ut consuleret, Christus ipse coelo lapsus humanam conditionem induere et omnes cruciatus<sup>r)</sup> perpeti voluit. Per eius crucem atque cruciatus<sup>s)</sup> iterum, Beatissime Pater, Rex Poloniae, Dominus meus, religionis amore incensus et huic Sedi Apostolicae amicissimus, rogat, ne tu, Christi vicarius, patiare, quos ipse Christus sanguine et morte redemit, prorogando Concilio amitti et dilationibus non ferendis impietatis aestu absorberi<sup>1)</sup>.

Utinam tibi obversaretur<sup>u)</sup> ante oculos, Summe Pontifex, quam misera sit conditio in longinquis<sup>v)</sup> locis. Undique insidias nobis parat infestissimus christiano nomini Turcarum tyrannus ac alia atque alia subigendo loca undique Pannoniam Poloniamque circumvallavit. Quibus si nobilissimis potentissimisque provinciis potiatur et si...<sup>w)</sup> verendum tamen, ne tum omnis medicina sera videatur, quae tanquam deplorato Imperio christiano adhiberi possit. Quod non persequar pluribus, tam enim hoc prudentiae tuae notius esse arbitror, Beatissime Pater, quod nobis huius pestis impetum solum Concilium sustinere, nec sustinere modo, sed frangere et profligare possit. Constituta enim religione et per eam constitutionem pace inter christianos facta, cernere tum amodo videor alacritatem et robur Germanorum, Pannonum ardorem divinum Turcis finitimorum, iras atque indignationes in ulciscendis iniuriis nomine Christi, omnem<sup>x)</sup> denique christianorum in defendenda religione, in opprimenda crudelissima et plusquam barbarica tyrannide promptitudinem. Spero etiam ac confido potius salutare nobis auxilium a Deo praesto futurum, quod in Concilio congregando, in pure et sincere de religione constituenda agendo certissimum et potentissimum aderit. Quis enim iustus unquam derelictus fuit a Domino? Age igitur, Beatissime Pater, illo tuo praeclaro et immortalitate dignissimo consilio, quo usus es in eligendis in hunc ordinem omni genere virtutis praestantissimis hominibus. Eritere, ut cogendi Concilii omnis mora tollatur reque ipsa declaretur te, caput Reipublicae Christianae, nihil maluisse, quam ut Respublica Christiana constituatur contraque eiusdem Reipublicae acerrimos hostes ac perpetuos inimicos arma sumantur. Quae cum dico, abs te peto Regis mei nomine, Beatissime Pater, ut omnia ipsius in te et religionem nostram studio ac pietate dicta interpreteris et ut eius opera ad omnia religionis comoda uteris. Dixi.

- a) *supra lineam pro expuncto*: mon
- b) *supra lineam pro expuncto*: elus
- c) *sequitur expunctum*: improbare
- d) *supra lineam pro expuncto*: omni
- e) *supra lineam pro expuncto*: verbu
- f) *supra lineam pro expuncto*: annis
- g) *supra lineam pro expuncto*: ferd
- h) *supra lineam pro expuncto*: non
- i) *supra lineam pro expuncto*: prefectit
- j) *supra lineam pro verbo expuncto*.
- k) *supra lineam pro expuncto*: mon
- l) *supra lineam pro expuncto*: homi
- m) *lectio incerta, in ms. prehenma*
- n) *in ms. recusaris, prorogaris*
- o) *correctum ex*: nec

- p) *sequitur expunctum*: non
- r) - s) *in margine*.
- t) *correctum ex*: absorberis
- u) *supra lineam pro non expuncto*: obfersaretur
- v) *sequitur expunctum*: quis
- w) 3 verba non leguntur in ms. omnia
- 1) *Ioannes Wilamowski* († 1540).
- 2) *Georgius (Barbatus)*.
- 3) *Barbara*.
- 4) *Henricus*.
- 5) *Hedvigis*.
- 6) *Albertus, card. Moguntinus*.
- 7) *Georgius, dux Sazoniae*.





# 1561

N. 87.

S.I., [I.II.1561].

*Ioannes Morone, cardinalis,  
ad Stanislaum Hosium, episcopum Varmiensem,  
de litteris eius acceptis; de negotio archiepiscopatus Pragensis opera sua  
expedito; de episcopatibus Hungaricis; de Andrea Gallo etiam a  
regina Bohemiae sibi commendato; de imperatoris consilio ambos  
nuntios ad conventum Naumburgensem mittendi.*

*(Conceptum)*

*Vat. Lat. 6419, ff. 239r-240r.*

Episcopo Varmiensi.

Plures a te accepi literas, quae mihi periucundae fuerunt. Iis omnibus breviter respondebo. Ac primum quod tam multa amoris egregiaeque tuae in me voluntatis signa in singulis fere videam, ea in re non multus sane ero, cum ea sit animorum nostrorum coniunctio, ut iam non verbis sit magis astringenda, sed mutuis utrinque officiis sancte colenda. Equidem omni loco efficiam, ut tu et omnes intelligant mea studia non magis excellenti virtuti ac singulari doctrinae tuae debita, quam abunde et libenter praestita. De archiepiscopatu Pragensi cum et processus istic factus ac caetera necessaria illis in regionibus explicata fuerint atque ad nos transmissa, mea opera et diligentia extitit in re hic conficienda. De episcopatibus Hungaricis puto ad vos literas iam pridem esse perlatas. Nam quod Andream Gallum, qui est in Serenissimae Reginae Bohemiae ministerio, diligenter ipsius etiam Reginae verbis mihi commendes, sane vellem non eas esse temporum angustias, neque Pontificem in tanta esse nummorum difficultate, maioremque meam in eiusmodi rebus apud Pontificem esse auctoritatem, sed tamen quantum precibus apud eius Sanctitatem valebo, id omne et ad te, cui semper gratificari cupio, et vero Reginae ipsi, cuius eximia virtus ac singularis religio longe maiora debet impetrare, hac in re defero. Quod mihi de monstro illo ac portento, tam atrocis impietatis auctore, comprehenso, ac de tabulis, in quibus luctari in constantia deprehenditur, Regi Bohemiae oblato deque spe, quam de illius animi ad praecliora consilia propensione habes, mihi narras, ea omnia mihi iucundissima fuerunt. Utinam Deus pro sua bonitate eam cum illi, tum caeteris Principibus mentem donet illudque

lumen praeferat, quo discussis tenebris ad veritatis lucem se convertant. Consilium Caesaris, quo ambo Nuntii<sup>1)</sup> ad conventum Numburgensem<sup>2)</sup> accesserunt, non possum non probare. Perspecta est enim mihi summa eius Maiestatis prudentia, tum autem egregia pietas ac religionis studium, ut dubium non sit nihil ab ea nisi summa cum ratione fieri.

Quod de pituita tua scribis, permolestum fuit, quare fac, ut valetudini inprimis servias, idque non magis tua quam Ecclesiae sanctae causa, cui cum tanta sit hoc praesertim tempore virtus atque opera, [quam] illi quam diutissime debes reservare. Quod tibi Deus Optimus Maximus largiatur.

1) *Joannes Franciscus Commendone et Zacharias Delfino.*

2) *Conventus principum protestantium Naumburgi a. 1561 celebratus.*

# 1562

N. 88.

Romae, 10.VII.1562.

*Ioannes Morone, cardinalis,  
ad episcopum Chelmemsem [Nicolaum Wolski]  
pro suis in eum officiis tanta gratiarum actione non opus fuisse scribit;  
in negotio ecclesiae Chelmemensis operam suam se libenter adhibuisse;  
studia et officia promittit.*

*(Conceptum)*

*Vat. Lat. 6419, f. 216r.*

Episcopo Chelmensi.

Te tam multis verbis mihi gratias agere pro meis in te officiis nihil sane necesse fuit. Debita enim sunt eximiis virtutibus tuis, ex multorum consentiente sermone<sup>a)</sup> et ex litteris prudentissimi viri Episcopi Camerinen-  
sis<sup>b)</sup>, Nuntii Apostolici<sup>b)</sup>, a me cognitis et perspectis. Grata tamen mihi in ipsis fuit singularis ista tua humanitas studiumque meum tibi in omnibus rebus commodandi, satis per se incensum, inflammavit. Quare et in negotio Ecclesiae Chelmemensis, cui praefectus es, omnem operam meam adhibui, idque non modo tua causa, cui omnia ampla cupio, quam ipsius etiam Ecclesiae, cui<sup>c)</sup> usui futura sit virtus ac diligentia tua, plane intelligo, et in omnibus rebus, quae ad tua commoda et dignitatem pertinebunt, omnia a me summa studia atque officia expecta. Vale. Romae, sexta Idus Iulii 1562.

a) - b) *supra lineam.*

1) *Berardus Bongiovanni.*

c) *sequitur expunctum: ex*

N. 89.

S.l., [1562].

*Ioannes Morone, cardinalis,  
episcopo Vladislaviensi, nominato archiepiscopo Gnesnensi [Iacobo Uchański]  
eum omni molestia liberatum esse gaudet et addit hanc rem summo  
quoque pontifici et cardinalium Collegio gratam fuisse; officia pollicetur.*

*(Conceptum)*

*Vat. Lat. 6419, ff. 215r-215v.*

Archiepiscopo Vladislaviensi<sup>2)</sup>.

Quanto dolore antea afficiebar ex turbulentis rebus tuis, tantam

nunc voluptatem capio te omni molesto negotio liberatum. Equidem angebar intimis sensibus te, talem virum, cuius eximia virtus, singularis religio, excellens doctrina multorum sermonibus et praedicatione, <sup>a)</sup>tum litteris integerrimi viri Episcopi Camerinensis<sup>1)</sup>, Nuntii Apostolici<sup>b)</sup>, mihi cognita esset, indignissima invidia lacerari, idque agere malevolos atque improbos homines, obrectatores tuos, ut nomini tuo tam turpem maculam inurerent, ac simile quiddam meorum temporum in eo agnoscebam. Sed gratiae agenda sunt Deo immortalis, qui pios viros ope sua nunquam deserit eosque ex sceleratorum faucibus eripit, ut nunc in te declaravit summa cum nominis tui commendatione et invidorum tuorum vituperatione. Quam rem scito et Sanctissimo Domino Nostro et cuncto Collegio iucundissimam fuisse libentissimisque animis te ad ecclesiam Valadislaviensem translatum. In qua administranda muneribusque episcopalibus obeundis, ut spero, diligentiae virtutis, integritatis, pietatis tuae officia extatura, quae non minus quam acerrima illa, quam dicis, Romana Inquisitio, malevolorum sermones retundent. De me hoc tibi persuadeas velim, nihil esse tam magnum, quod non, ut semper adhuc feci pro dignitate et commodis tuis, libentissime ac studiosissime sim facturus.

a) - b) *alia manu supra lineam.*  
z) *sic in ms.*

1) *Berardus Bongiovanni.*

# 1566

N. 90.

S.l., [autumno, 1566].

*Agens archiepiscopi Gnesnensis [Iosephus Zamoyski]  
ad cardinalem Ioannem Morone  
exempla suorum ad summum pontificem memorialium pro archiepiscopo  
Gnesnensi conscriptorum ei offert et rogat, ut eidem archiepiscopo  
in suis et Ecclesiae necessitatibus auxilio sit.*

*(Exemplar)*

*Vat. Lat. 6419, f. 236r.*

Illustrissime Domine.

Litteras, ab Archiepiscopo Gnesnensi, Regni Poloniae Primate, primo Regni Senatore et secundum Regem supremo capite, scriptas ad Sanctissimum Dominum Nostrum, deosculatus illo ipso nomine sacrosanctos pedes, reddidi Sanctitati Suae. Dedi etiam simul memoriale de rebus, de quibus per litteras ad me ab ipso Archiepiscopo iussus sum ad Sanctitatem Suam referre, quarum etiam nonnullas oretenus explicavi supplex orando.

Sed dum Sanctitas Sua nihil respondere dignata esset mihi, cui ad eam et tardior, quam negotia exposcunt, et perdifficilis aditus pateret, qua causa plus debito ipsas quoque literas detinueram, petii, ut mandare dignaretur, quid ulterius esset mihi agendum, et subiunxi: Numquid Illustrissimus Dominus Cardinalis Moronus, de horum nonnullis antea iussu Sanctitatis Suae informatus, de omni re etiam esset informandus? Respondere dignata est Sanctitas Sua: Bene est, informetis. Subiunxi autem iterum, mihi an liceret precari Suam Illustrissimam Dominationem, ut Sanctitatem Suam de hoc negotio alloquatur. Respondere dignata est: Bene, dicite, ut alloquatur.

Adfero igitur Illustrissimae Dominationi Vestrae exempla meorum ad Sanctitatem Suam memorialium supplicando, dignetur ipsi Archiepiscopo in suis et Ecclesiae tantis necessitatibus auxilio esse et ut quae petit quam primum obtineat, efficere.

Exoraturus ille est pro Illustrissima Dominatione Vestra Deum Optimum Maximum.



# 1568

N. 91.

S.L., 28.I.1568.

*Stanislaus Hosius, cardinalis Varmiensis,  
ad Sigismundum Augustum regem Poloniae  
Confessionem Augustanam omnium malorum fontem et caput esse af-  
firmat et rogat, ut rex Elbingenses, Confessionem Augustanam am-  
plexos, cum ad psuam venerint, ad se, legitimum eorum pastorem  
et episcopum, remittat, quo eos docere eorumque errores ostendere  
possit.*

*(Exemplar)*

*Vat. Lat. 6419, f. 156r.*

Sacra et Serenissima Regia Maiestas.

Audio, quod profecti sunt ad Sacram Maiestatem Vestram Elbingenses, fortassis ut ea rescindi curent, quae sancte per illam nuper fuerunt constituta. Sed ego mihi tantum de pietate deque constantia Maiestatis Vestrae polliceor, nunquam ut eam commissuram existimem<sup>a)</sup>, ut persuasionibus eorum loci quidquam det. Mirum est autem, quod ita suae ipsorum saluti invident. Quid enim aliud a me, quam salus eorum quaeritur? Non habent atrociorum hostem, quam sunt ipsi sibi. Volunt se perditos, cum ego servatos cupiam. Nam in perfidia quomodo salvari possunt? Quidquid autem est extra unam fidem, non fides, sed perfidia est. Aut igitur perfidi fuerint maiores eorum<sup>b)</sup> et nostri<sup>c)</sup> iam inde a 300 annis, quibus Evangelium Christi receptum est in Prussia, aut hi perfidi sunt, quorum perversam doctrinam sequuntur<sup>d)</sup>. Quod ego verius esse nil dubito<sup>e)</sup>. Per me, quod sit iter ad Christum in Betleem natum, illis ostenditur. Illi contra malunt ad Antichristum Islebii natum, cuius verbum, quae est horrenda idololatria, vocant verbum Dei, sicut alii Zvinglii sive Calvini verbum, alii Gregorii<sup>f)</sup> nescio cuius et multorum similium, sunt enim iam infiniti<sup>g)</sup>, vocant ipsissimum Dei verbum et Evangelium Christi. Videt Maiestas Vestra, quorsum res perducta sit. Putant miseri, cum petunt Augustanam Confessionem, se petere Dei verbum. At Andreas Osiander, qui nihilo fuit in doctrina Philippo Melanchtone inferior<sup>h)</sup>, vocat illam Philippi verbum et monet suos,

ne mittant Wittembergam liberos, quod ibi coguntur abiurare Dei verbum et iurare in verba Philippi. Itidemque<sup>h)</sup> doctus vir Tilemanus Hesusius<sup>2)</sup> Magdeburgenses diligenter hortatur<sup>i)</sup>, ne suos liberos mittant Wittembergam, quod Augustana Confessio tota sit ibi corrupta. Et est hoc omnibus manifestum, quod qui scripsit eam, Philippus Melancton, in praecipuis doctrinae christianae capitibus ab ea discessit<sup>j)</sup> et factus est in illis christianus sive papista, in dogmate vero de Eucharistia Calvinista. Si petunt aliquam fidem novam, cur petunt eam, quae est in terris Imperii, et non potius quae est in Regno Maiestatis Vestrae, ne videantur ab illo esse disiuncti? Multo est absolutior fides Gregoriana<sup>3)</sup>, quam Augustana. Nam illa tectum tantum papatus, quemadmodum Tygurina parietes, haec vero fundamentum ipsum evertit. <sup>b)</sup>Quid opus est multis ambagibus?<sup>c)</sup> Frustra fit per plura, quod potest fieri per pauciora. Simul potius evertunt papatum, hoc est christianismum omnem, quandoquidem verissime dixit ille, quod ad hoc coeperunt esse multae fides, ne ulla sit. <sup>b)</sup>Ac tantundem habet Maiestas Vestra potestatis ad Gregorianam, quantum ad Augustanam perfidiam concedendam<sup>e)</sup>.

Annus iam sextus<sup>k)</sup> decimus agitur, quod de illis Christo lucrificandis laboro. Quantum autem profecerim, adhuc vehementer me poenitet. Saepe illis denuntiavi, si qua de re dubitare eorum aliquis, ut ad me veniret, me fore paratum instruere quenque in spiritu lenitatis, sed non fere quisquam ex illis est, praecipue qui magistratu funguntur, qui se non esse doctiorem existimet, quam non solum Episcopum suum, verum etiam Ecclesiam universam. Supplex a Maiestate Vestra peto, cum ad illam venerint, ut eos ad me remittere dignetur, ut a legitimo pastore suo doceri patiantur. Exhibeant mihi praeclaram istam Confusionem Augustanam. Ego ipsorum libris, quantis ea scateat erroribus, ostendam. Nam nec ex Lutheranis desunt, qui vocant eam cothurnum utrique pedi aptum. Fonsque caputque malorum omnium, quae nunc in Germaniis et in Galliis<sup>l)</sup> videmus et ingemiscimus, non est alia quam Augustana Confessio. Quamobrem illam primum omnium extirpandam curet Maiestas Vestra, si vult Regni sui tranquillitatem conservare. Quanquam ut eiiciatur Sathanae minister, quem volunt Elbingenses, ego nunc non insto. Tantum hoc insto et supplex peto: liceat Evangelium Christi ministris eius in civitate Maiestatis Vestrae praedicare; liceat eam fidem profiteri, cuius esse Maiestatem Vestram certo persuasum habemus; liceat sub Rege christiano, catholico et orthodoxo, quod etiam sub Turcarum tyranno licere scimus. De ministro Sathanae postea videbimus, dummodo nihil interea contra Deum isthic obtineant. <sup>b)</sup>Quod ut cavere Maiestas Vestra velit, etiam atque etiam ab ea maiorem in modum peto<sup>e)</sup>.

*In margine supra:* Regi Poloniae, 28 Ianuarii 1568.

a) *pro expuncto*: persuasum habeam *supra-scriptum*.

b) - c) *in margine*.

d) *sequitur expunctum*: Ad Christum

e) *pro expuncto*: puto *suprascriptum*.

f) *sequitur expunctum*: infiniti

g) *supra lineam*.

h) *verbum correctum*.

i) *sequitur verbum expunctum*.

k) *pro expuncto*: quintus *suprascriptum*.

l) *sequitur expunctum*: non

1) Gregorius Pauli, de Brzeziny (ca. 1525-1591).

2) Tilemannus Heshusius (Heshus, 1527-1588), theologus Lutheranus, 1571 episcopus Sambienensis.

3) *cfr. n. 1).*



*Stanislaus Hosius, cardinalis Varmiensis,  
ad doctorem Venceslaum, physicum regium,  
de Elbingensibus Confessionem Augustanam amplexis queritur; rogat, ut  
regi supplicare velit, « ne quem eorum impietati favorem praestet ».  
(Exemplar, conclusione carens).  
Vat. Lat. 6419, f. 157v.*

Reverende Domine.

Proficiscuntur isthuc Elbingenses<sup>a)</sup> Maiestati Regiae supplicaturi, quo permittat illis ad gehennam descendere et perpetuis ignibus in ea cruciari. Qualis ista sit peticio nescio, sed cum eorum animarum cura fidei meae concredata sit, <sup>b)</sup>pro pastoris officio, quo fungor, quamvis ipsi me pastorem non agnoscant<sup>c)</sup>, cuperem illis ad coelum viam ostendere, quo nemo pervenire potest, nisi qui fuerit in Ecclesiae unitate, nec unquam ab ea se praeciderit. Haec illis via dura videtur. Facilior, aiunt, est descensus Averni. Non alia de re controvertitur inter nos, quam quod ego servatos illos, illi se perditos cupiunt. Mira<sup>d)</sup> quaedam haec est pugna. Modo non capitales inimicitiae mihi denunciantur, quod fidelis eorum pastoris officio fungi cupio. Dicunt, quod ipsi sunt pastores animarum suarum. Ipsi rationem sint pro illis reddiduri sibi que persuadent, quod melius intelligunt Scripturas, quam non tantum Episcopus eorum, verum etiam Orbis totus Christianus. Mihi quidem vehementer opus habere videntur medico aliquo. Quoniam vero Dominatio Vestra non in corporis modo, verum etiam in animarum cura diligenter esse versata videtur et Germanicam linguam bene callet, quaeso captet occasionem aliquando cum illis conferendi. Quaerat ex illis, quid in me desiderent, quanam in re non satisfiat illis a me. Volunt nescio quam Augustanam Confessionem, ego contra christianam illis offero. Sed illi nihil habere commune velle videntur cum Christo, qui natus est in Betleem, solum illum agnoscunt Antichristum, qui natus est Islebii, verbum eius Dei verbum et Christi vocant Evangelium. Quam horrendam idololatriam et blasphemiam ego ferre non possum. Nunc ad Maiestatem Regiam confugiunt, ut liceat illis idolum illud Islebiense adorare. Sed ego mihi meliora omnia polliceor de Maiestate illius, quem christianum, catholicum et orthodoxum Regem esse scio. Nihilominus, cum tempus oportunitum esse viderit, quaeso velit Maiestati Regiae supplicare, ne quem eorum impietati favorem praestet, sed eos ad me, tanquam legitimum suum pastorem, remittat. Interest Maiestatis illius, ut sit<sup>e)</sup> fides una, si vult, ut sit Rex etiam unus. Quid in Germaniis, quid nuper etiam in Galliis actum sit, ut nihil dicam de Scotia, diligenter secum etiam atque etiam reputet Maiestas eius. Mihi quidem si quae alia, tum et Augustana Confessio minime ferenda videtur. Illa nobis peperit foedus Smalcaldicum sive Schalcaldicum<sup>f)</sup>. Ex quo foedere quae postea sint consecuta, scimus. Quod exemplum secuti postea nonnulli sunt in Galliis, ubi sicut cathedram contra cathedram constitutam, sic solum contra solum, <sup>g)</sup>sceptrum contra sceptrum erectum audimus<sup>h)</sup>. Qui<sup>i)</sup> Superintendentis, iidem paulo post etiam Regis eligendi sibi potestatem usurparunt. Moneat Maiestas illius Burgimaistros Elbingenses, ut quae sui sunt muneris, ea curent, nec Episcopos agere velint, ne mittant falcem

in messem alienam. Quaeso Dominatio Vestra omni cura providere velit, ne quid isthic obtineant non tam contra me, quam contra Deum ipsum. Argenteis hastis pugnaturi dicuntur, sed ego non credo, quod etiam Christus et eius fides in aula sit venalis. Nullum non tam mihi, quam ipsi Deo poterit officium praestare gratius, quam si rationes omnes quaesierit, quibus eorum conatibus obviam iri queat.

Audio, quod in praeclaris istis castris vestris vix octavo quoque die sacrificium celebratur, concio vero ne semel quidem fit in toto mense. Sacerdos quoque rarus in illis apparet, <sup>b)</sup>contra Sathanae ministri plurimi<sup>c)</sup>. Quae res vehementer animum perturbat meum et aliquando noctis etiam quietem adimit<sup>d)</sup>. Si Deus pro nobis, quis contra nos, dixit ille. At si Deus contra nos, quis pro nobis? Habetis centum milia virorum, una frasceta, quandoquidem Deum non habetis. Videmus, quemadmodum processerint hactenus vestra consilia. Non opus est Moscis. Moschi sunt in suos, qui contra Moschos, ut pugnarent, conducti sunt. Contra Lituanos pugnatis, non contra Moschos, et magis Lituaniae terras depopulamini, quam ipsi Moschi, nec aliud quam et temporis et pecuniae iacturam facitis. Quaeso moneat per occasionem Maiestatem Regiam, ut sancti sui parentis, avi et proavi vestigiis incedat. Simul si sua consilia foelicia evenire (*conclusio deest*).

*In margine supra alia manu:* D. Doctori Venceslao, Phisico Regio, 28 Ianuarii 1568.

a) sequitur expunctum: supp

b) - c) in margine.

d) correctum ex: Mera

e) in margine expunctum: in illius Regno

f) sequitur expunctum: Inde

g) - h) in margine pro expuncto in textu: erectum videmus

i) sequitur expunctum: sibi

j) verbum correctum.

N. 93.

Koło, 26.III.1568.

*Iacobus Uchański, archiepiscopus Gnesnensis,  
ad Pium V papam*

*contra « furorem haereticorum » in Polonia saevientem opem eius implorat.*

*(Exemplar)*

*Vat. Lat. 6419, ff. 15r-15v.*

Beatissime Pater et Sanctissime Domine, Domine Clementissime.

Non est incognitum Sanctitati Vestrae, quam variis sectis pestilentissimorum haereticorum in hoc Regno Ecclesia Dei distrahatur et periclitetur. Praecessores mei cum suis Reverendissimis Suffraganeis quomodo initiis serpentium horum malorum et invalescentium occurrebant, non est iudicare. Ego vero quid nunc facere debeam, plane non intelligo. Ubi haec ad summum excreverunt et operae contemptui, autoritas vero potentiae succumbunt, ac nisi iam Deus Optimus Maximus et Sanctitas

Vestra hic nos refrenaverit et mature pro sua sapientia, autoritate et clementia rebus Ecclesiae, et inprimis religioni catholicae, succurrerit, metuo, ne frustra nobis laborantibus mala haec maioribus fluctibus Ecclesiam Dei involvant, religionem veterem apud nos indies magis obruant. Saepe hic, praesertim in conventionibus generalibus Regni, cum Excellentissimis et dignissimis Sanctae Sedis Apostolicae legatis et Reverendissimo Domino S. Romanae Ecclesiae Cardinali Warmiensi administratore aliisque Reverendissimis Dominis Episcopis conati sumus omnibus quibus novimus mediis inservire ecclesiis, sed tamen prohibere vel saltem retardare mala non potuimus. Adeo hic licent omnia, sola non licet pietas. Sed et synodum provincialem aliquoties post Regni Comitata proxima conati sumus celebrare iuxta decretum Sanctae Synodi Tridentinae, sed neque ea hactenus celebrari potuit propter nonnullorum sinistram opinionem de nobis et inhibitionem seu comminationem, quemadmodum Reverendissimi et Illustrissimi Domini S.R.E. Cardinales ipsi bene noverunt et ad Sanctam Sedem Apostolicam de eo iam dudum retulerunt.

Venerant mihi antea in mentem ex consideratione incredibilis furoris haereticorum et continuae defectionis plurium antea fidelium ab Ecclesia Catholica et per haereticos occupationis temporum, proventuum ac bonorum Ecclesiae ac propter alias gravissimas iniurias, quibus status ecclesiasticus ab omnibus partibus offenditur, aliqua remedia, quae tum efficacia mihi videbantur adversus haec mala, a praedecessore foelicis recordationis<sup>1)</sup> Sanctitatis Vestrae, ipseque nonnulla suggesseram, Sanctitatis illius et Sedis Apostolicae iudicio me cum sensu meo humiliter submittendo, protereaque miseram ad Urbem fidelem Ecclesiae<sup>2)</sup> Dei et meum ministrum, praesentium exhibitorem, ut haec nomine meo exponeret apud illius Sanctitatem coram Reverendissimis et Illustrissimis Dominis Cardinalibus, qui rebus Sacrosancti Concilii praefuerant, inter quos et Sanctitas Vestra erat tunc in cardinalatus dignitate constituta. De quibus postea, quaecumque illius Sanctitas per Reverendissimum et Illustrissimum Cardinalem Borromeum facienda censuit et quae agens et interpres meus mihi perscribebat, gravissima responsa Reverendissimorum Dominorum Cardinalium sedulo secutus et executus sum et hucusque sequor et exequor. Sed tamen nihil proficio.

De rationibus, quibus apud nos iuvare Ecclesiam et eius personas adhuc posse existimem, saepe multumque contulimus cum Reverendissimis et Illustrissimis Dominis Ioanne Francisco Commendono et Stanislao Hosio, S.R.E. Cardinalibus, nec dubito, quin iam de omnibus ipsi, uti Ecclesiae Catholicae columnae, ad Sanctitatem Vestram abunde retulerint et perscripserint. Itaque, quod reliquum est, concepta fiducia de Sanctitatis Vestrae clementia et animatus tanto ardentius a Sanctitate Vestra, opem ecclesiis et nobis, suis ac Ecclesiae ministris, simplex imploro orans et obtestans per viscera nostra et Dei nostri, ut nobis, quamvis longe distantibus, cura paterna, sollicitudine et gratia dignetur prospicere et partem aliquam curarum et cogitationum suarum ad nos ei conservandos derivare, quando munere divino talem nos esse Pontificem consequutos, Vestram Sanctitatem, credimus et nobis eo nomine gaudemus, Sanctitati Vestrae gratulamur, qualem plerique omnes et antea saepe et proxime in superioribus huius Regni Comitibus expetivimus; quod etiam Reverendissimus et Illustrissimus Dominus S.R.E. Cardinalis Administrator Warmiensis litteris suis ad me datis luculentissime attestatur, in optimam spem veniens Vestram Sanctitatem Ecclesiae Dei salubriter praesse posse. Quod etiam a Domino supplicibus precibus et ardentissimis votis, quamvis indigni

et afflicti servi Dei et Sanctitatis Vestrae, comprecamur. Cuius ego clementiae me cum servitiis meis iterum atque iterum diligentissime commendo. Datum in Kolo 26 Martii 1568.

Vestrae Sanctitatis  
humile mancipium Iacobus  
Archiepiscopus Gnesnensis.

a) *sequitur expunctum*: et mihi  
1) Pius IV (Medici).

N. 94.

Lidzbark, 2.IV.1568.

*Stanislaus Hosius, cardinalis Varmiensis,  
ad Hieronymum Osorio, episcopum Silvensem,  
de gente pastorali eius sollicitudini commissa, « a studio verae religionis »  
non aversa, ei gratulatur et de perturbato statu dioecesis suae con-  
queritur.*

*(Conceptum)*

*Vat. Lat. 6419, ff. 235r-235v.*

Quas ad me dedisti litteras 20 Novembris anni 66<sup>a</sup>), ubi per totum annum latuerint, satis mirari non possum. Nec enim redditae mihi sunt nisi post annum iam transactum. Quo minus mirari debes, si tardius illis respondeo. Quod autem aliarum quoque litterarum, quas ad me dederis, meministi, illas accepisse me recordor<sup>b)</sup>, posteaquam Tridento discessi. Quae mihi res non paucae fuit admirationi, cum praesertim ab Andradio<sup>b)</sup> nostro non unas habuerim. Vellem deinceps, in transmittendis ad me litteris opera Ioannis Peleae uteris, cui procul dubio curae futurum est, ut et fideliter et celeriter ad me perferantur. Quam autem diuturnioris tui silentii causam adfers, ea non parvam animo meo molestiam attulit, cum te semper incolumi frui valetudine cupiam, quo maiore cum fructu possis Ecclesiae Dei inservire. Quae si multos tui similes pastores haberet, minus nunc laboraret. Vehementer autem tibi gratulor, quod quam gentem tu moderandam suscepisti, non est a studio verae religionis aversa, neque pestiferis disciplinis infecta nec ab Ecclesiae consensu distracta. Quam vellem, ut meae quoque dyocaeseos idem esset status, cum primis esse me foelicem iudicarem. Verum, pro dolor, quos mihi moderandos Deus commisit, ii se moderatoris egere non putant. <sup>c)</sup>Ipsi sibi sunt pastores et episcopi, ipsi sibi sunt Concilia, ipsi sibi sunt etiam summi pontifices, ligant, solvunt arbitrato suo<sup>d)</sup> ac eo sunt caecitatis et amentiae prolapsi<sup>e)</sup>, totum ut Orbem Christianum erroris condemnare sint paratiores, quam ut suum aliquem errorem agnoscant. Homines fuisse dicunt priscos sanctos<sup>f)</sup> Patres, errare potuisse, quin et errasse, quasi vero non homines etiam fuerint<sup>g)</sup> Lutherus et Calvinus et si quae sunt alia haeticorum portenta<sup>h)</sup>, nisi quod sicut illi Dei spiritu, sic ii Sathanae spiritu pleni fuerunt<sup>h)</sup>, et sunt ex magna parte rudes homines, qui nec rationi nec auctoritati loci fere quidquam dant. Itaque non aliis in locis Episcopum agere mihi licet, quam ubi sum dominus, ut vulgo loquuntur, temporalis. Effeci tamen Deo gratiam suam suppeditante proximis superioribus men-

sibus, ut reciperetur Dei verbum in<sup>i)</sup> regia quadam civitate, quae primaria est dyocesis huius meae, quo misi quosdam e Societate Iesu, qui iam quintum ibi mensem commorantur non sine fructu. Pridem id conabar, sed perficere non potui, donec brachio Regiae Maiestatis eos recipere sunt coacti, quae bis iam eo suos commissarios misit. Monasterium nihilominus occupavit Antichristi satelles, quem ipsi vocant superintendentem. Mei vero parochialem obtinent. Ad illum fit maior concursus, quandoquidem illi totus adhaeret magistratus. Sed neque Christi minister ab auditoribus est destitutus. Nunc eo proficiscor<sup>j)</sup> ipse. Faxit Deus, ut aliquem laboris huius mei fructum capere queam.

Quos miseram isthuc e Societate Iesu, magnas persecutiones passi sunt, lapidibus etiam aliquando petiti, sed vicerat tandem patientia sua magisque tuto iam esse loco videntur. Ne mei quidem haedi ministros a me Confessionis Augustanae dari sibi petunt, a qua se discessuros negant. In Polonia vero deteriore loco res esse videntur. Ariana secta, quin et anabaptistica, maiores indies vires sumit, et qui caeteris nobilitate praestant, ex magna parte praestant iidem et impietate. Deum precor, ut misereatur nostri. Simul et vestris precibus et sacrificiis adiuvari nos peto<sup>k)</sup>.

Post has scriptas redditae mihi sunt aliae tuae, Olisbonae 29 Decembris datae, simul cum libro tuo, de quo magnas tibi ago gratias. Nondum legi, nam heri primum ad manus meos pervenit<sup>l)</sup>.

*In margine supra:* Hyeronimo Osorio, Episcopo Sylvensi, 2 Aprilis 1568. Heilspergae.

a) anni 66 *suprascriptum*.

b) *pro expuncto*: scito *suprascriptum*.

c) - d) *in margine*.

e) *pro expuncto*: perducti *suprascriptum*.

f) *supra lineam*.

g) *supra lineam expunctum*: fuerint

h) *sequitur expunctum*: Quibuscum non fere quo

i) *pro expuncto*: ab *suprascriptum*.

j) *correctum ex*: proficisci, *sequitur expunctum*: decrevi

k) - l) *in ms. expunctum*.

l) *Didacus de Paiva d'Andrade, theologus Lusitanus* († 1575).



# 1569

N. 95.

S.I., 1.I.1569.

*Stanislaus Hosius, cardinalis Varmiensis,  
ad cardinalem Ioannem Franciscum Commendone  
de laeto nuntio in causa religionis ex Germania sibi allato; de munere legati  
in Synodo provinciali proxime futura sibi concredito; de Societate  
Iesu et de eximiis verbi Dei ministris in eam vel ingressis vel ingredi  
conantibus.*

*(Conceptum)*

*Lat. Lat. 6419, ff. 199r-199v.*

<sup>a)</sup>Quaternas Ill. Dominationis Vestrae litteras accepi, quarum binae 30 Octobris et 13 Novembris datae, redditae mihi fuerunt, priusquam ad Elbingensia nostra Comitia profectus fuisset. Alterae binae, 3 Octobris et 20 Novembris, post meum ex Comitibus reditum. Quibus quod serius respondeo, <sup>b)</sup>ea res potissimum<sup>c)</sup> in causa fuit<sup>d)</sup>, quod certi hominis potestas non dabatur, per quem recte litteras mitterem. Fuerunt autem omnes mihi tanto gratiores, quanto diutius desideratae. Nam per annum hunc totum rarissimas, <sup>e)</sup>vix unas aut alteras<sup>f)</sup>, ab Ill. Dominatione Vestra litteras accepi, cum tamen crebras ipse dederim. Sed raritatem illam crebritate hac compensasse nunc videtur<sup>g)</sup>.

<sup>h)</sup>Ex omnibus Ill. Dominationis Vestrae<sup>i)</sup> epistulis, quas intra mensem unum quaternas accepi, quae postremae redditae sunt, multo mihi gratissimae fuerunt atque ingenti me laetitia cumularunt. Deo gratias egi, cuius beneficio factum hoc est, ut a tanto periculo, quod non magis Germaniae, quam Poloniae nostrae et adiunctis illi terris impendere videbatur, liberaremur. Pendebant enim et apud nos expectatione multi, qui futurus esset eventus istius Austriacae<sup>j)</sup> fabulae, vehementer solliciti. Iam <sup>k)</sup>apud nos quoque<sup>m)</sup> nonnulli spe Confessionem Augustanam devoraverant. Quod si quid isthic<sup>n)</sup> factum esset, idem apud nos quoque futurum, <sup>o)</sup>certo sibi persuasum haberent<sup>p)</sup>. <sup>q)</sup>Nam quidquid est malorum apud nos, ex Germania fere profectum est ad nos. Nec enim defuerunt, qui quod exemplo fieret, id iure fieri posse putarent. Quod mihi quoque non semel fuit inculcatum<sup>s)</sup>. Etiam in Comitibus his nostris Elbingensibus<sup>t)</sup> quidam ex Palatinis, <sup>v)</sup>cuius frater est in aula Caesaris<sup>s)</sup>, publice dicere veritus non est, quod Caesarea Maiestas Confessionem Augustanam iam approbaverat. Qui responsum hoc a me tulit: expectare me claudum nuntium. Ecce venit is tandem claudus nuntius et mihi novum attulit, quo nullum laetius et

iucundius accidere potuit. Quin et Burgimaister quidam ausus est et ipse dicere: quaecumque fuerit fides in Regni Comitibus, quae nunc instant, recepta<sup>u)</sup>, quod in ea sit libenter acquieturus. Cui respondi me certo scire, quod Maiestas Regia nihil de nova fide constituenda cogitet, ac habere me litteras illius Maiestatis huius rei testes, nuper etiam ad me datas, quibus hoc ipsum profitetur, quae patrum sunt, ea retinere, nec quovis doctrinae vento circumferri se velle. Et haec fuit potissimum causa, quamobrem etiam ad ista Regni Comitibus proficisci mihi decretum est, ad quae, si me Deus incolumem servaverit, omnino sum profecturus, etiamsi non omnibus adventum ad illa meum gratum futurum existimem.

Expectabam adventum ad me Nuntii. Verum is, cum spem ostendisset initio se Warsavia venturum, et habiturus erat cum primis oportunitatem tempus per hos festos dies apud me commorandi, mutavit postea consilium, quod sibi potestatem hanc a Maiestate Regia negari diceret, apud quam gratia et auctoritate plurimum valere dicitur<sup>v)</sup>. Ex qua ut fructum aliquem ad Ecclesiam suam <sup>1)</sup>in his terris<sup>m)</sup> redundare faciat, sedulo nobis Deus precandus est. Mecum nihil fere communicatur<sup>w)</sup>, nec quid rerum agatur scio, nisi quod vulgi sermonibus multa perferuntur ad me, quae mihi minime contemnenda videntur. Quo magis esse faciendum, ut ad ista Comitibus proficiscar, existimo, cum praesertim, ut a me tanto studio contenderint in Comitibus nostris omnes harum terrarum ordines, ut eis negare non potuerim, quamvis alias illi proficiscendi<sup>x)</sup> causas adferrent. Ab Ill. Dominatione Vestra peto, meum ut iter hoc precibus suis apud Deum prosequatur. Quamvis enim in meliorem spem erigar, posteaquam laetiores huius Austriae fabulae catastrophas videre licuit, non sum tamen omni prorsus cura vacuus. Gratulor autem Ill. Dominationi Vestrae maiorem in modum, quod laborum suorum eum, quem optavit, fructum est consecuta. Debemus id quidem divinae misericordiae, sed cum quamvis omnia per se possit<sup>y)</sup> etiam absque medio<sup>z)</sup>, ministerio tamen hominum Deus utatur in hominum salute procuranda, non minima laudis pars Illustrissimae quoque Dominationi Vestrae tribuenda venit, cuius prudentia factum est, ut in hunc locum res perducerentur<sup>z)</sup>.

Mihi quoque, quod non ignorat Ill. Dominatio Vestra, minus dura provincia mandata est, Legatum ut agam in Synodo nostra provinciali. Quae quando sit coitura, Deus novit. <sup>aa)</sup>Nam nec mecum de ea quisquam agit, nec ego cum quoquam, et verum fatebor Ill. Dominationi Vestrae rem differri, quin et auferri. Si mihi praesidendum est, non molestissime feram et in magna beneficii parte collocarem, si possem ab hac tanta molestia liber esse. Quamvis enim celos aliquid monstri, tamen alii quorundam sermonibus intellexi. Mihi quidem ad Comitibus, si Deus volet, proficisci deliberatum est omnino, sed a Synodo liber ut esse queam, praesertim tanquam Legatus. Si quid potest, adiuvet me quaeso. Quod sibi consilium a me dari petivit Ill. Dominatio Vestra, quam illius non indiguerit eventus, ne dicat, fecissem tamen illius mandato satis, sed perfectione mea ad Comitibus, tum negotiis, quibus in illis distentus eram, prohibebam. Deinde vero<sup>ab)</sup> praeter ea, quae partim ad R. Dominum Nuntium Apostolicum, qui isthic est, partim ad Oratorem Serenissimi Regis mei scripsi, quid aliud scriberem, non habebam. Nam ea cum Ill. Dominatione Vestra communicata fuisse omnia nihil dubito. Plura vero communicabit R. Pater Provincialis<sup>1)</sup> Societatis Iesu, vir non vulgari doctrina neque minore



prudencia praeditus, cum quo mihi fuit exigui temporis consuetudo, sed ea cumprimis grata et iucunda. Cum haec scripsissem, renuntiatum est mihi, quod sit in comitatu Ill. Dominationis Vestrae pius ille cumprimis verbi Dei minister, Petrus Skarga<sup>a(c) 2)</sup>, qui magno cum fructu, quod non ignorat Ill. Dominatio Vestra, Leopoliensibus Evangelium Christi praedicavit. Quem ego munus hoc suum deseruisse probare non possum. Dicitur is in Societatem Iesu ingredi velle. Quod an expediat, etiam atque etiam Ill. Dominatio Vestra secum reputare velit. Idem cogitare dicitur etiam Herbestus<sup>3)</sup>. Iam autem cogitata perfecisse fertur Varssevitius<sup>4)</sup>. At hi tres praecipui fere fuerunt in his terris catholicae fidei defensores, qui plurimos in orthodoxa religione continebant. Absit autem a me, quenquam ut impediam, quominus in quam velit religionem ingrediatur, sed si tribus his insignibus viris, qui non solum sana doctrina, verum etiam vita sancta plurimum aedificant, Regnum Poloniae spoliatum fuerit, dicam libere quod sentiam, metuo, ne plus ex hac s. Societate detrimenti quam emolumenti accepisse videamur.

*In margine supra:* Cardinali Comendono, 1 Ianuarii 1569.

- |  |   |
|--|---|
| a) - g) in ms. expunctum.  | u) pro expuncto: conscripta suprascriptum.      |
| b) - pro expuncto: non alla res suprascriptum.                   | v) sequitur verbum expunctum.                   |
| d) sequitur expunctum: quam                                      | w) verbum correctum.                            |
| e) - f) in margine.  | x) in margine.                                  |
| h) sequitur verbum expunctum; in margine:<br>Hic incipe          | y) sequitur expunctum: Finis epistulae          |
| i) supra lineam.   | aa) sequitur supra lineam: Finis epistulae fiat |
| n) pro expuncto: ibi suprascriptum.                              | ab) sequitur expunctum: parti                   |
| o) - p) pro expuncto: indubitanter affirmarent<br>suprascriptum. | ac) supra lineam.                               |
| r) - s) in margine.  | 1) Franciscus Sunyer.                           |
| t) supra lineam.   | 2) † 1612.                                      |
|  | 3) Benedictus Herbest († 1598).                 |
|  | 4) Stanislaus Warszewicki († 1591).             |

N. 96.

S.L., 2.I.1569.

*Stanislaus Hosius, cardinalis Varmiensis,  
ad Ottonem Truchsess, cardinalem Augustanum,  
ob corporis imbecillitatem et curas ecclesiasticas se Romam nunc proficisci  
non posse nuntiat; in causa religionis in Polonia, cum molimina haereticorum  
in Austria minus successerint, nihil innovatum iri sperat;  
de non missis sibi ex Societate Iesu praedicatoribus queritur etc.*

(Conceptum)

Vat. Lat. 6419, ff. 200r-200v.

Quod Ill. Dominationi Vestrae quae scripsi grata acciderint, gaudeo. Quod autem tantis laudibus effert ea, quae vel scribuntur vel geruntur a nobis, facit hoc ex quadam singulari benevolentia, qua nos immerentes prosequi videtur; qua fit, ut plus nobis tribuat, quam quantum agnoscere possimus. Quod autem adeo nos amanter ad Urbem invitat, credat Ill. Dominatio Vestra, quod non raro et ipse cum illo s. Patre<sup>a)</sup>, de Pauli

vinculis agente, suspirans dico: Vellem nunc locis in illis versari, quibus vincula illa manent, et catenas videre, quas timuerunt quidam daemones et horrent, et angeli venerantur. Si ecclesiasticis curis essem vacuus corpusque robustum haberem, nequaquam peregrinationem tantam facere recusarem, quo catenas saltem viderem et carcerem, quo Paulus victus erat. Me vero corporis imbecillitas ab hac peregrinatione suscipienda minus retardaret, si per curas ecclesiasticas id facere liceret. Neque tam<sup>b)</sup> ut<sup>c)</sup> catenas vel carcerem Pauli, quam ut in Pio V Paulum ipsum, quem suis ille<sup>d)</sup> moribus<sup>e)</sup> exprimit, spirantem viderem, iter hoc magna cum alacritate susciperem. Sed mihi nunc aliud, brevius quidem, sed multo molestius iter instat. Nam ad Regni Comitiam proficisci mihi deliberatum est, in quibus variis de rebus<sup>f)</sup>, fortassis etiam ad religionem pertinentibus, tractatum iri non obscuris sermonibus iactatur. <sup>g)</sup>Multas et magnas<sup>h)</sup> per annum hunc integrum<sup>i)</sup> curas et molestias pertuli<sup>j)</sup>, nuper etiam in Comitibus terrarum harum, quae sunt Elbingae habita, vehementer<sup>k)</sup> est a me laboratum. Deum precor, ut initium<sup>l)</sup>, progressum et exitum ineuntis huius anni <sup>m)</sup>mihi foeliciter evenire velit, ut quietiorem vitam agere liceat et gravium sollicitudinum, quibus afficior, fructum<sup>n)</sup> aliquem consequi possim. Erat multorum opinio, quod in causa religionis aliquid novi constituendum esset in his, <sup>o)</sup>quae nunc instant, Regni<sup>p)</sup> Comitibus, praecipue si successisset in Austria quod nonnulli moliebantur, nec est veritus quidam ex Burgimaistris<sup>r)</sup> etiam praesente me dicere, quod eam religionem tenere velit, quae fuerit<sup>s)</sup> in his, quae nunc instant, Comitibus recepta. Sed me Regia Maiestas de sua voluntate reddidit certiozem, quod nihil tale cogitaverit unquam, quodque sit in his, quae sunt Patrum, libenter acquietura. Nihilominus iactabantur haec a multis et periculum erat, ne quid etiam invita Maiestate Regia constitueretur, si res in Austria successisset. Nam inde pervenit ad nos fere, quidquid in religione malorum est apud nos. Cum, quod exemplo fit, iure fieri nonnulli persuasum habeant. Quod mihi quoque non semel est inculcatum, sed posteaquam singulari Dei benignitate factum est, ut qui novas <sup>o)</sup>in religione<sup>p)</sup> res moliebantur <sup>o)</sup>in Austria<sup>p)</sup>, spe sua frustrarentur, bona spe sum minus apud nos quoque periculi futurum. Est mihi nihilominus deliberatum ad ista Comitiam proficisci. Quod iter meum Ill. Dominatio Tua suis apud Deum precibus prosequatur et idem a piis, quibus nunc, si unquam antea, Urbs abundat, fieri procuret, maiorem in modum ab illa peto. Canisium<sup>l)</sup> nostrum ex morbo suo recreatum pristinaeque bonae valetudini restitutum esse gaudeo vehementer, cuius precibus et sacrificiis prae caeteris me diligenter commendo.

Quod vero se facturam promittit, ut mei memoriam apud Sanctissimum Dominum Nostrum subinde refricet et illi me quam commendatissimum reddat, ingentes ago gratias, atque ut id facere non intermittat, quoties occasio dabitur, etiam atque etiam oro. Profectus autem Romam nuper nobilis quidam adolescens, <sup>l)</sup>Andreas Trzeczeski<sup>u)</sup>, cuius cum patre iam inde a multis annis magna mihi familiaritas intercessisset, eum in studiis litterarum alui aliquando. Petivit is litteris meis Ill. Dominationi Tuae commendari. Ego vero nihil aliud, quam ut eum gratia sua prosequatur, oro.

Annos iam aliquot instanter peto, saltem ut unus aliquis huc ex ista Societate mittatur, cuius opera possim in reducendis ad Christum Elbingensibus uti. Non solum nihil proficio, verum etiam quos habuimus in Regno Dei ministros omnium praestantissimos, per quos in catholica

fide multi retinebantur, eos nobis auferri<sup>v)</sup> videmus, cum tamen ego missos, non ademptos iri nobis excellentes aliquos praedicatores existimaverim. Haec ego, quin Ill. Dominationi Vestrae scriberem, pro meo tuendae fidei catholicae studio tenere me non potui. Quid faciendum sit, illa pro sua prudentia et amore erga gentem nostram dispiciet. Habita sunt minora Comitata Prossoviae. Multus ibi sermo de me fuisse dicitur deque dignitate cardinalitia; neque tamen carui defensoribus. Fertur et hoc, quod mandatum sit nuntiis ad maiora Comitata destinatis, ut omnibus modis contendat, quo Episcopi post illud in proximis superioribus Comitibus Petricoviensibus interdictum pecunias in Urbem pro litterarum expeditione miserunt, quantum ibi numerarunt, tantundem et hic pro Regni contra hostes defensione numerent.

*In margine supra:* Cardinali Augustano, 2 Ianuarii.

- |   |   |
|---|---|
| a) <i>sequitur expunctum:</i> exclamo s                           | m) - n) <i>partim supra lineam, partim in margine pro expuncto versu:</i> quietiorem et foeliciorem esse velit, quo tandem aliquando curarum et molestiarum, quibus gravissimis afficior, fructum |
| b) <i>correctum ex:</i> tamen                                     | o) - p) <i>in margine.</i>  |
| c) <i>pro expuncto:</i> vel <i>suprascriptum.</i>                 | r) <i>ex Burgemalstris supra lineam.</i>  |
| d) <i>suis ille supra lineam.</i>                                 | s) <i>pro expuncto:</i> fuisset <i>suprascriptum.</i>   |
| e) <i>sequitur expunctum:</i> eum suis                            | t) - u) <i>alia manu in margine.</i>  |
| f) <i>sequitur expunctum:</i> tractatum iri dicitur               | v) <i>pro expuncto:</i> adimi <i>suprascriptum.</i>   |
| g) - h) <i>in margine pro expuncto in textu:</i> Magnos           | 1) <i>Petrus Canisius, SJ (1521-1597).</i>  |
| i) - j) <i>in margine pro expuncto in textu:</i> labores sustinui |   |
| k) <i>pro expuncto:</i> multum <i>suprascriptum.</i>              |   |
| l) <i>sequitur expunctum:</i> quin et                             |   |

N. 97.

Lublina, 1.V.1569.

*Stanislaus Hosius, cardinalis Varmiensis,  
ad Maximilianum II imperatorem*

*litteras imperatoris sibi per episcopum Olomucensem redditas et mandata oretenus relata esse nuntiat; imperatorem laudat, quod conatibus haereticorum fortiter obstitit et ab Augustana Confessione vehementer abhorret.*

*(Exemplar)*

*Vat. Lat. 6419, ff. 193r-194r.*

Exemplum litterarum Cardinalis Varmiensis ad Maximilianum Imperatorem anno 1569 Calendas Maii scriptarum.

Reddidit mihi Sacrae Maiestatis Vestrae Caesareae litteras Reverendus D. Guilhelmus Episcopus Olomucensis<sup>1)</sup>, qui magna cum dignitate Vestrae Maiestatis oratorem illius agit apud Serenissimum Regem et Dominum meum, simul de singulari gratia illius et clementia erga me multa locutus. Quae mandata habuerit ad Serenissimum Regem et Dominum meum et quid a me fieri vellet, exposuit. Ego vero cum ea, qua par fuit, reverentia litteras accepissem et mandata audissem, vehementer sum gavisus dari mihi occasionem, qua possim promptam meam voluntatem obsequendi et inserviendi Maiestati Vestrae declarare. Nam hoc sibi certo persuadeat, quod si quem alium in his terris, me quoque servitorem sibi habet semper addictissimum, ut ad nutum etiam

illius convertere me sim paratus. Neque enim propter eam dignitatem solum, quam primam in terris obtinet Maiestas Vestra, verum etiam propter admirabiles virtutes et praeclaras dotes, quibus affatim est a Deo cumulata, semper Maiestatem Vestram feci plurimi, nec in ea colenda et observanda priores cuiquam concessi. Non mediocrem autem ad verem meam erga illam observantiam cumulum ea res addidit, quod cum proximis superioribus mensibus quidam, quibus recte dici poterat: Nescitis, quid petatis, magno studio contendissent, ut nescio quid in religionis causa novaretur et loco christianae confessionis Augustana quaedam induceretur, de qua tamen inter ipsos Confessionistas nondum satis convenit nec deinceps etiam conveniet unquam, cum eam pluribus in locis et in praecipuis christianae doctrinae capitibus mutatam, versam, perversam, depravatam et adulteratam esse, quin et qui suis eam scripsit digitis, Philippum Melanctonem ab ea discessisse etiam ipsi Confessionistae queritentur, ut Confusio magis quam Confessio dici mereatur. Quod igitur istorum perniciosi conatibus Vestra Maiestas fortiter obstitit nec eorum libidini quicquam esse concedendum putavit, vel hac sola de causa credibile non est, quanto studio Vestrae Maiestatis exarserim quamque reverenter et ardentem vere christiani, catholici et orthodoxi Imperatoris pectus exosculatus fuerim. Quis est, qui tantam illius animi magnitudinem tantamque constantiam in avita fide retinenda, cum tot arietibus tam graviter quassaretur, laudare satis queat?

Pertinebit autem hoc non solum ad laudem et gloriam Vestrae Maiestatis sempiternam, verum etiam ad regnorum ac dominiorum, quae possidet, tranquillitatem conservandam. Nam quod ex fide fidium ludus factus est, quantas ea res et gloriosissimo Imperatori Carolo V patruo et vere Catholico Regi Philippo, fratri Maiestatis Vestrae, tum et Christianissimis Galliarum Regibus<sup>2)</sup>, ut interim de Scotiae Regina<sup>3)</sup> deque caeteris Principibus taceam, difficultates attulerit, quantas calamitates eorum regnis importaverit, Maiestati Vestrae testatius est, quam ut a me scribi sit necesse. Fides, Serenissime Imperator, non est nisi una, et vere dixit ille Sanctus Pater<sup>4)</sup>, quod quicquid extra unam fidem est, non fides, sed perfidia est. Quod rebus etiam ipsis comprobatum esse suis ipsa Maiestas Vestra cernit oculis. Nunquam igitur Maiestas Vestra cernit oculis. Nunquam igitur Maiestas Vestra faciet, ut perfidiam approbet. Aequae autem perfidia est Augustana Confessio atque quaecunque tandem alia, quae cum christiana confessione ea, quam una, Sancta, Catholica et Apostolica recepit Ecclesia, pugnare videtur. Quorsum res per hunc fidium ludum perducta sit, non ignorat Maiestas Vestra. Iam et adoranda Trinitas blasphematur et Christus ante saecula Deus esse negatur, et in pluribus locis ad mahometismum et atheismum inclinatur. Initiis tantum, initiis tantum separationis opus est diabolo. Initium harum perfidiarum atque tam horrendarum blasphemiarum fecit nobis Augustana Confessio, quae si in ipso statim exordio compressa fuisset, nunquam huc impietatis ventum fuisset. Et vocant eam ipsi Confessionistae cothurnum utrique pedi aptum et eius conditores cothurnifices appellant, vocant pallium, quo teguntur omnes haereses. Ac incidi nuper in librum quendam, in quo Polonica quaedam ocrea vocatur a ministris, qui in dominiis Gerano, Graicz et Schenburg convenerunt et ibi Confessionem suam aediderunt. Quam autem absurdum et ridiculum est, quod homines in Poloniam credant ocream.

Quam ob rem laudo Maiestatem Vestram, quod ab hac Augustana Confessione se vehementer abhorrere toti planum fecerit Orbi Christiano, quodque nobis in asserenda fide catholica priscos illos Imperatores Constantinos, Valentinianos, Theodosios, Martianos retulerit. Confirmet hoc Deus, quod operatus est in illa. Simul vitam diuturnam et eam incolumem atque felices consiliorum progressus et exitus Maiestati Vestrae largiatur. Quod ego, quamlibet indignus sacerdos, Deum supplex precari nunquam intermitto. Cuius me gratiae clementiaeque qua summa possum animi mei submissione etiam atque etiam diligenter commendo. Datum Lublini in Comitibus Regni anno Domini 1569 Calendas Maii.

- 1) *Gulielmus Prusinowski* (ep. *Olomucensis* 1565-1572).  
2) *Franciscus II et Carolus IX*.

- 3) *Maria Stuart*.  
4) s. *Hilarius*.



# 1573

N. 98.

Romae, 17.IV.1573.

*Ioannes Morone, cardinalis,  
ad Maximilianum II imperatorem  
Paulum Zajaczkowski, scholasticum Olomucensem, commendat.*

*(Conceptum)*

*Vat. Lat. 6419, f. 125r.*

Sacra Caesarea Maiestas.

Paulum Zajaczkovium, Olomucensem scholasticum, admodum diligo. Ita enim hic<sup>a)</sup> se<sup>b)</sup> gessit in causa Olomucensis Episcopi<sup>1)</sup> ac caeteris in rebus, quas ei tractare contigit, ut plerique<sup>c)</sup> in eo mores honestissimos<sup>d)</sup> cum summa pietate coniunctos<sup>e)</sup> cognoverint. Est praeterea nobilis Polonus et fortunarum suarum vitaeque tranquillitatem maluit in Vestrae<sup>f)</sup> Maiestatis benignitate ponere<sup>g)</sup>, quam in patrio sinu consistere<sup>h)</sup>. Is nunc, transactis Romae omnibus negotiis, quorum ei<sup>i)</sup> cura mandata fuerat, in Moraviam revertitur. Mea in eum benevolentia eiusque virtus postulant<sup>j)</sup>, ut his paucis verbis<sup>k)</sup> Maiestatem Vestram<sup>l)</sup> rogem ad eum virum sua<sup>m)</sup> benignitate complectendum<sup>n)</sup>, nam<sup>o)</sup> illud polliceor, quicquid in eum beneficii Maiestas Vestra contulerit, id<sup>p)</sup> in caeterorum Vestrae<sup>q)</sup> Maiestatis erga me meritorum numerum adscriptum<sup>s)</sup>. Interim Vestrae<sup>t)</sup> Maiestati a Deo, Domino nostro, felicitatem praecabor. Romae, XVII Aprilis 1573.

a) *supra lineam.*

b) *sequitur expunctum: Romae*

c) *pro expuncto: omnes superscriptum.*

d) - e) *pro expuncto: pietatem in Deum et catholicam religionem, eruditionem maximam, summum officium summamque observantiam superscriptum.*

f) *sequitur expunctum: Sacrae g) in margine.*

h) *pro expuncto: conquiescere superscriptum.*

i) *pro expuncto: illi superscriptum.*

j) *correctum ex: postulare mihi visae sunt*

k) *sequitur expunctum: Vestram Sacram*

l) *supra lineam alia manu.*

m) - n) *pro expuncto: gratia et potestate fovendum superscriptum.*

o) - p) *pro expuncto: polliceri possum Vestram Sacram Maiestatem, quotiescunque eius viri dignitatem sua potestate et benignitate amplexabitur, semper viro optimo, nobili, docto et a me dilecto singulare beneficium ducam meque toties maximum voluptatis fructum capturum, quod superscriptum.*

r) *sequitur expunctum: Sacrae Caesareae*

s) *pro expuncto: adscribam superscriptum.*

t) *sequitur expunctum: Sacrae Caesareae*

1) *Gulielmus Prusinowski († 1572).*

*Stanislaus Hosius, cardinalis Varmiensis,  
ad Franciscum Krasinski, episcopum Cracoviensem,  
haereticos non solum evangelicos vocari non posse, sed ne christianos  
quidem esse demonstrat; discordias et divisiones inter eos interce-  
dentes irridet; mala ex haeresibus et sectis profecta enumerat;  
ipsum obiurgat, quod ex episcopis solus Confoederationi Varsavien-  
si subscripsit; hortatur eum, ut praestiti iuramenti fidem rescindat.*

*(Exemplar)*

*Vat. Lat. 6419, ff. 229r-234r.*

Francisco Krassinsky, Episcopo Cracoviensi, 2 Maii 1573.

Fuit quidem huc perlatum, quod haeretici magno studio contendebant, ut ab illis factae conspirationis cuiusdam adversus Dominum et adversus Christum eius literis a catholicis quoque subscriberetur. Caeterum de Reverenda Dominatione Vestra nihil, ut existimat ipsa, maliciose et cum eius invidia, quod ego scire possim, sed hoc tantum nude scriptum est, quod ex Episcopis ea sola subscripserit. Quod illius factum hic probavit nemo. Nec esse clam Reverendam Dominationem Vestram volo, cum ea de re mentio fieret apud Sanctissimum Dominum Nostrum, factum hoc illius non modo non exarcebase me, verum etiam mitiorem in partem interpretatum fuisse, quod hac ratione tranquillitati publicae se consulturam persuasum haberet simul et hoc oblaturam, ut Rex catholicus eligeretur, quod illi, si fecisset quod petebatur, spes haec ostendebatur. Neque tamen id probavi, multo minus probavit Sanctitas eius.

Priusquam autem de re ipsa scribam aliquid, vellem scire, qui sint isti evangelici, quorum semel et iterum in suis literis meminit, quos etiam catholicis opponit, quasi non in Catholica, sed extra Catholicam Ecclesiam sit Evangelium, aut quasi possint dici evangelici, quos non esse christianos constat. An extra Christum Evangelium esse potest? Certe christianos fuisse maiores nostros in Polonia iam inde a sexcentis et amplius annis, quamlibet inviti, fateri tamen visi sunt illi ipsi. Qui modo non armata vi proximis superioribus mensibus haeretici cuiusdam cadaver, ut in monumentis maiorum suorum, qui christiani fuerunt, sepeliretur, contenderunt. Quos nisi pro christianis agnovissent, quid esse causae potuit, quamobrem ea de re tantopere pugnarent? ut a quorum se communione viventes praeciderunt, in eorum monumentis cadaver haeretici sepelire liceret? Cum itaque sua ipsorum confessione christiani non sint, nec hoc etiam nomen sibi usurpare dignantur, ne quid cum Christo habere commune videantur, a Christo capite et ab eius corpore, Ecclesia, segregati, quomodo possunt evangelici vocari? Quid autem est Evangelium? Quid aliud quam laeta quaedam annunciatio singularis cuiusdam charitatis, qua Christus humanum genus ita complexus est, ut se ipsum in mortem pro nobis traderet ac sic amore sui nos vicissim accenderet? ut summa totius Evangelii tribus tantum literis contineri videatur: AMA. Ama Deum, ama



proximum. Nec enim aliud in Evangelio Christus, quam exemplo suae charitatis erga nos et erga se, et erga nos invicem, nobis mutuum charitatem et unitatem voluit esse commendatam. Propterea pati, crucifigi, mori dignatus est, ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum, ut in illo unum essemus omnes inter nos. Hoc est Evangelium nostrum. An autem tale quid isti profitentur, quos vocat evangelicos? An illi non spargere potius, quod erat precioso Christi sanguine congregatum, excaecati quodam odio modis omnibus conantur? ut facile agnoscas eos illius esse membra, de quo scripsit Propheta, quod dividit inter fratres. Tales itaque cum sint, nonne evangelici dici merentur, quandoquidem adeo sunt ab ea, quam Evangelium praecipit, charitate remoti, ut nihil ferre minus possint quam unitatem et eam furialibus odiis atque dissidiis rumpere conentur. Non magis ipsi inter se, quam nobiscum, consentientes, nec maiores nostri, quos papistas vocant, quam eorum, qui sunt eiusdem Augustanae perfidiae (nam de sectis aliis nihil nunc dicere volo) odio flagrantes. Ita ut mutuo se invicem haereticos, et plus quam haereticos, pronuntient et e suis coetibus eiiciant, nec ullam quam unam hanc ex utraque parte vocem edant veriolem. Quamobrem cum tali sint ingenio praediti, cum nihil eis cum Evangelio Christi, sed omnia cum diaboli evangelio sint communia, mirari satis non potui, quod hoc illis nomen ab Episcopo tribuitur. Eigenvillici vocari poterant verius quam evangelici. Suam enim eorum quisque propriam sententiam, non Ecclesiae, quae firmamentum est et columna veritatis, sensum et consensum sequitur. Quae sibi doctrina magis arridet, quamlibet ea cum Evangelio pugnet, Evangelium esse tamen et purum Dei verbum non minus impudenter quam asseveranter affirmat.

Fecit in suis literis Dominatio Vestra Nyemoiowsky mentionem. Tres eius familiae germani fratres esse dicuntur, quorum unus Lutherista, alius Calvinista<sup>1)</sup>, tertius esse fertur Trideista<sup>2)</sup>. Num autem et nos dicere cum Propheta non possumus: Stupor et mirabilia? Tres fratres cum sint ex uno et eodem utero matris prognati, unam tamen et eandem fidem non profitentur, verum tribus ludunt fiduculis et sibi sunt invicem haeretici. Quaeso, quem ex illis vocare velit evangelicum<sup>3)</sup>? Fortasse Trideistam. Nam is cum caeteris esse doctior existimetur, nihil recipit, nisi quod est in Evangelio scriptum. Et quoniam ibi non est nomen Sanctissimae Trinitatis nec Personae de Deo dictum, nec Homousii, magna cum audacia et impudentia voces has, quae non reperiuntur in scripturis, reiecit. Quo nomine certe magis evangelicus dici meretur, quam omnes Lutheristae vel Calvinistae. Itaque (si diis placet) Trideistae, quos tamen ante septem plus minus annos ex Regno proscribendos decretum fuerat in Comitibus<sup>3)</sup>, iam erunt apud nos evangelici. Qui vero credunt in Deum trinum et unum, vocabuntur haeretici, nam ab Evangelio dissentiunt, in quo voces istae non reperiuntur? Reperitur autem: Pater maior est me, non igitur eiusdem substantiae. Quanto melius faceret Reverenda Dominatio Vestra, si vocaret ficum ficum, ligonem ligonem, haereticos haereticos, quam hostibus Evangelii nomen evangelicorum tribueret. Verum de hoc satis, nunc ad rem ipsam venio.

Multas minas iactatas fuisse scribit ab haereticis, quin et pericula quaedam, caedes etiam eos denunciasset, nisi conspirationi per illos factae subscriberent Episcopi. Quid autem? Quia strepitus est aliquis arborum in sylva, dum arbores inter se quasi collidi videntur, non est igitur per illam iter faciendum? Quanto rectius ille: Si Deus pro nobis, quis contra nos? Ubi Dei negotium agitur, ibi nos meticulosos<sup>b)</sup> esse non oportet.

tet. Reliquit is adhuc sibi non septem, sed plus quam 70 millia, qui non modo non curvarunt genua ante Baal vel Islebiensem vel Genuensem<sup>3)</sup>, vel quemcunque tandem alium, verum etiam capita sua cuivis periculo sunt obicere parati, dum christianam religionem defendere et qualem a sanctis maioribus nostris per manus nobis traditam accepimus, ad posteros nostros transmittere queant. Inter quos minime postremum fore confido Senatorem illum optimum Ioannem a Dzialin, Palatinum Culmensem<sup>4)</sup>, virum omni laude dignum, quem si mea aliqua opera factum ex Lutherano christianum esse gloriarer, fortassis a veritate non aberrarem. Quam saepe conati sunt haeretici perfidiam suam armis propagare! Num autem successit illis aliquando? Non ignorat procul dubio Reverenda Dominatio Vestra, quid apud haeticos factum sit ante annos 40. Ingentes fuerunt Zvinglianorum copiae, rebus omnibus bello necessariis instructae. Nihilominus perexigua manus eorum, qui christianam fidem profitebantur, quamlibet copiosum illorum exercitum proeliis aliquot iteratis ita fudit, ut eos in leges, quas ipsi dedissent, iurari coegerit. An autem idem in Germania quoque non evenit? Totius propemodum Imperii vires adversus fortissimum Evangelii propagatorem, Carolum Imperatorem, non dissimili quadam Schalcaidica confoederatione facta coactae fuerunt, ut eum imparatum opprimerent. Quem autem exitum eorum nefariae coniurationes habuerunt? An defuit causam suam agenti Deus? Quamvis humanis praesidiis propemodum esse destitutus videretur, incruentam illi tamen de suis perduellibus victoriam concessit, quin et ipsos belli duces in potestatem eius redegit. An idem et in Gallis et in Flandria nuper factum esse non vidimus, posteaquam contra legitimam potestatem a Christi Regisque sui perduellibus arma parricidalia sumpta fuerunt? Vellem ostendi mihi locum aliquem, in quo nostra memoria foeliciter cesserit haeticis, quoties armis contra catholicos decertarunt. Et fuere tamen apud illas gentes multo potentiores haeretici, quam sunt apud nos. Verum demus hoc, quod maior sit apud nos haeticorum numerus maioresque vires, quam ut ulla sit spes eorum furiosum impetum a catholicis propulsari posse. Quid tamen postea? Num gloriosa mors offerenda non foret potius, quam ut Christum in rebus adversis aperte non confiteremur, nobis praesertim Episcopis, qui quorsum crucem de collo pendentem gestamus, si pro nomine Christi crucifixi crucem ferre, cum res postulaverit, et in manifestum discrimen vitam nostram offerre dubitamus?

Caeterum quod quidam existimant ista conspiratione vel coniuratione nulla ex parte religionem convelli, mihi quidem longe secus videtur. Qui mecum non colligit, ait Christus, spargit. Quanto magis qui, quod pretioso Christi sanguine collectum semel, postea vero dispersum fuit, quominus colligi deinceps possit ab eo, qui cum potestate versatur, se impediturum, quin et modis omnibus oppositorum se iure iurando interposito promittit. Num is fidem Christi non violat, dum quod semel est per diabolum dispersum, id perpetuo manere dispersum cupit? Sed cogitet secum quaeso, quorsum ista pertinet coniuratio. Quid enim aliud istis propositum est, quam ut nullus magistratus, legitima nulla potestas agnoscat, neque liceat Regi, qui summa cum potestate versatur, sceptro gladioque suo Christi perduelles coercere, etiamsi iustum ea de re decretum intercesserit, etiamsi legitimus processus servatus fuerit. Non ita sancti maiores nostri, non contra Christum illi, sed pro Christo foedus inierunt, quando praeclara quadam confoederatione in diocesi Reverendae Dominationis Vestrae in Nova Civitate Korczin facta, si quis

haereticales errores facere vel promovere vellet, contra talem sive tales et in eorum destructionem omnes consurgere se velle promiserunt. Illa fuit pia et sancta confoederatio<sup>5)</sup>. An autem ea, de qua nunc agitur, non ex diametro prorsus cum illa pugnat, qua videtur prohiberi legitima potestas etiam regia, ne defendere fidem christianam et adversus eius hostes haereticos moliri quicquam audeat? Ego vero non dubito, quin ab auctore diabolo consilia haec sint profecta, qui religionem omnem christianam cum pulvisculo, quod aiunt, ex animis hominum sublatam cupit, ordinem etiam eversum. Res est stupenda. De Rege creando deliberatur, et priusquam sit electus, et sceptro suo et gladio spoliatur, nec alio quorundam consilia quam ad anarchiam spectare videntur. Quae nunc idola maxime colantur in Polonia, scimus. Praecipua videntur esse Calvinus et Beza<sup>6)</sup>. Ac uterque sceptri gladiique ius adversus haereticos magistratui permittit, et eo sunt etiam usi contra Servetum<sup>7)</sup> et Gentilem<sup>8)</sup> et contra nonnullos alios. Nota est illi quoque Philippi Melanchtonis vox de Zvinglianis, quibus Calvinus et Beza successerunt, non stylo, sed sceptro magistratus eos esse persequendos. Sic etiam idola, quae nunc in Polonia coluntur, ferre non possunt a se dissentientes haereticos, et volunt nihilominus eorum sectatores, ut ipsi ferantur a christianis. Quaeso consideret secum Reverenda Dominatio Vestra, quam haec sint absurda, quam impia, quam cum ipsa ratione pugnantia, quae fuerunt ab Episcopis postulata<sup>9)</sup>.

Quod Reverendissimus D. Archiepiscopus et eius collega, priusquam rem diligentius expendissent, non alieni fuerint a subscriptione, facile credo. Sed posteaquam cum inferioris ordinis sacerdotibus (quod utinam frequentius fieret) deliberatio suscepta, et quam esset hoc enorme flagitium ostensum illis fuit, quod mutarint sententiam, factum hoc illorum laudari satis non potest. Sapientis enim est mutare consilium. Celebratur hic ab omnibus et in coelum laudibus fertur illa praeclara vox Archiepiscopi, cum etiam Romae sonitus exauditi sunt, quod sibi prius manum amputari, prius immotam cervicem gladio subiicere vellet, quam hoc tantum facinus designare. Quam vellem, ut illam praeaeuntem Reverenda Dominatio Vestra sequuta fuisset, quod ab aliis Episcopis magna cum laude factum est. Nunc qui probaret, quod illa fecit, auditus a me est adhuc nullus.

Meminit in suis literis quorundam, qui sunt in lectulis occisi. Non est difficilis coniectura, quos notet. An autem expectare debuit Rex, ut prior ab illis occideretur? In re subita non est aliud inventum consilium, quo Regni Regisque saluti et incolumitati prospici possit. Volebant illi, qui sunt Byessewcy cosacky, Regem in prandio devorare, sed praeoccupatis consiliis et intercepta prodicione, sibi Rex in ientaculo eos maluit opponere. Qui nisi praevertisset, et ipse et fratres illius et mater per summum scelus trucidati fuissent<sup>10)</sup>. Verum hoc nihil ad nos. Quamobrem, ut unde coepit, eo redeat oratio, subscriptionem hanc a quibuscunque factam probare nulla ratione possum, sed nec excusare. Nec enim ita metuendi fuerunt haeretici, Dei timor ut illorum timori non fuerit praeferendus. Etiam si cervicibus eorum gladii fuissent intentati nisi subscriberent, non propterea fuit illis officium christianorum hominum deserendum. Sed, pro dolor, ita plerique facti sumus, ut omnia metuamus praeter Deum, quem si metueremus unum, eorum nihil formidarem, quae nunc maxime formidanda putamus. Sed quia timor Dei postpositus iam esse videtur, peccata nostra faciunt, ut etiam a folii strepitu metuamus. Credibile non est, quantum, quantum ex eo nuntio dolorem acceperim,

cum in eundem errorem, in quem Petrum et Marcellinum olim Pontifices, Reverendam Dominationem Vestram incidisse cognovissem. Nec dolore saltem, verum et ingenti pudore afficiebar. Quandoquidem anno proximo suscepta fuisset, praeclarum illi singularis in tuenda Christi religione constantiae testimonium in totius Orbis Christiani theatro perhibui. Dolorem hunc meum et pudorem non aliter mitigare posset Reverenda Dominatio Vestra, quam si quos imitata fuit peccantes, quemadmodum nudius octavus ad illam scripsi, simul etiam eosdem imitaretur debitam pro peccato suo poenitentiam agentes, nec esset ad excusandas excusationes in peccatis, quam ad ea iusta satisfactione purganda promptior. Ita et ad veniam apud Deum, cuius misericordiarum non est numerus, obtinendam et ad existimationem suam, quin et meam, aliqua ex parte labefactam, in integrum restituendam plurimum illi pertineret. Si praesertim et hanc in rem incumberet, ut quod negligentius hactenus egisse nonnullis visa est, maiore studio deinceps omnes ex patria nostra haereses exterminandas et antiqui potius quam novi captivae executionem, creato novo Rege, fieri curaret. Quare non coelestem tantum Regem sibi propitium et placatum redderet, verum et apud terrestrem, quem iam catholicum et orthodoxum electum esse confidimus, magnam gratiam iniret, cum sceptrum auctoritatemque suam regiam ab illa fortiter defensam esse cognovisset.

Nec sibi persuaderi patiat, quod id facere religione prohibeatur. Scitum est illud: In malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum. Quod incaute vovisti, ne facias. Impia est promissio, quae scelere adimpletur. Iuravit Herodes, verum praestiterat, quod iuravit non praestare, quam Ioannis corpus et suam ipsius animam trucidare. Iuravit David se Nabal occisurum, sed laudatur eius pietas, quod incaute praestitum iuramentum non servivit. Quod nisi turpe promissum hoc suum resciderit planumque fecerit omnibus, quod magnum ex hoc peccato suo dolorem conceperit, in utriusque Regis, tam coelestis quam terrestis, gravissimam offensionem incurret. Verum in Deo confido, quod illi dabit mentem meliorem et spiritum consilii atque fortitudinis largietur. Quaeso, ne gravetur legere Marcellini Pontificis historiam et eius exemplum sequatur. Equidem bona spe sum, quod exaudiet supplicum preces Deus, oculis misericordiae suae nos respiciet et Regem nobis dabit, qui catholicae fidei sit acerrimus propugnator. Verum si quid illi, peccatis nostris offenso, secus de nobis statuere visum foret, vehementer metuo, ne fallantur opinione sua, qui putant etiam catholicis conspirationem hanc, si quid accideret eiusmodi, fructum allaturam. Hoc sibi certo persuadere potest Reverenda Dominatio Vestra, si (quod pro sua misericordia Deus prohibeat) Rex aliquis parum catholicus eligeretur et is Ilzam, Bozëcin, Kielce et alia per vim eripere Reverendae Dominationi Vestrae conaretur, vel gravius etiam aliquid in illam consulere, quod non modo non esset id impedituri haeretici et se, quominus id fieret, opposituri, verum omnes potius machinas adhibitori, ut id primo quoque tempore perficiendum curaret. Sed in Domini misericordia confido, quod aut electus est aut eligitur brevi Rex, qualem optamus, christianus, catholicus et orthodoxus, qui Christum aperte confiteri et eius perduelles haereticos, quibus modis merentur, tractare non dubitabit, ministros praesertim, quorum opera fit, ut etiam in acervis Antichristus colatur. Quos nisi procul exterminandos a diocesi sua curaverit, iram illi Dei annuntio.

Nec enim ille pati diutius poterit hanc tantam illius negligentiam. Et haec erit potissima ratio, qua pro commisso peccato satisfacere Deo possit, si modis omnibus perficere conata fuerit, ut in acervo fruges potius recondantur, quam impia doctrina praedicetur.

a) in ms. Evangelium

b) in ms. meticulous

z) sic in ms.

1) Iacobus Niemojewski († 1586).

2) Ioannes Niemojewski († 1598).

3) agitur de Comitibus Lublincensibus a. 1566 celebratis.

4) Ioannes Działyński († 1583).

5) contra Hussitas in Nova Civitate Korczyn 25.IV.1438 inita.

6) Theodorus de Bèze († 1605).

7) Michael Servetus († 1553).

8) Ioannes Valentinus Gentile († 1566).

9) Iacobus Uchański († 1581).

10) loquitur fortassis de « nocte sancti Bartholomaei » in Gallia (24.VIII.1572).

N. 100.

Romae, 21.V.1573.

*Stanislaus Hosius, cardinalis Varmiensis, ad Iacobum Uchański, archiepiscopum Gnesnensem, haereticorum inter se divisiones irridet; archiepiscopum laudat, quod Confoederationi Varsaviensi non subscripsit; enumerat pericula, quae non solum Ecclesiae et religioni, verum etiam auctoritati regiae et publicae tranquillitati ex haereticis impendent; sperat fore, ut in Polonia rex catholicus eligatur.*

(Exemplar)

Vat. Lat. 419, ff. 217r-220r.

Archiepiscopo Gnesnensi, 21 Maii 1573.

Reverendissime Domine et Amice Observande.

Vidi scriptum, cui nomen confoederationis tribuerunt ii, qui cum Christo foedus inimum ruperunt et ab eius capite, Sancta Catholica Ecclesia, per summum se nefas praeciderunt. Quod cum legissem, in mentem mihi venit virorum illusorum, quos graviter insectatur per Isaiam Prophetam Dominus. Nam eos dixisse scribit: Percussimus foedus cum morte et cum inferno fecimus pactum. Flagellum mundans cum transierit, non veniet super nos, qua posuimus mendacium spem nostram et mendacio protecti sumus. Putabant illi miseri (quos propterea viros illusores vocat Propheta), quod per quos ad resipiscentiam vocabantur, eis illudebant,, se iam fore securos neque sibi periculi quicquam imminere, quandoquidem cum morte et cum diabolo foedus percusserunt. Verum quid adhuc Dominus? Delebitur, inquit, foedus vestrum cum morte et pactum vestrum cum inferno non stabit. Non haec est, inquit, ratio, qua securitati vestrae prospicere possitis. Si cum diabolo foedus percusseritis, si — cuius ille pater est — mendacium spem vestram posueritis, si mendacio vos protectos iri putaveritis, non haec est ratio. Quin audite verbum Domini, viri illusores. Flagellum mundans, a quo vobis metuebatis, erit vobis in conculcationem, hoc est omnes illos cruciatus perferetis, quos desperatis animis minime vos esse passuros existimabitis, foedere cum diabolo facto frustra vobis persuadetis, si Christum et Baal simul in eodem regno colendi potestas permissa fuerit, iam omni metu vos fore liberos. Coangustatum est stratum, ita

ut alter decadat, et pallium breve utrunque operire non potest. Non potestis duobus dominis simul servire. Non potestis calicem Domini bibere et calicem daemoniorum. Non potestis mensae Domini participes esse et mensae idolorum. Quae participatio iustitiae cum iniquitate? Quae societas luci ad tenebras? Quae conventio Christi et Bellial? Qui consensus templo Dei cum idolis? Coangustatum est stratum. Unus lectulus maritum et adulterum capere non potest, alter ut decadat necesse est. Decadat adulter, decadat idolum, si legitimi viri Christi complexibus copulari vitamque securam atque tranquillam agere vultis. Brevius est pallium, quam ut utrunque cooperire possit, et Christum et adulterum, et Deum et idolum, quodcumque tandem illud sit, cum quo tot iam annis estis fornicati. An autem quae multis ante saeculis de viris illis illusoribus dixit sanctus Propheta, non eadem omnia recte quadrant in hos etiam viros illusores, qui confoederationem cum diabolo factam in proximis superioribus Comitibus produxerunt, ut per eam securitati suae prospicerent, ne quis eos, quominus cum suis idolis impuris fornicarentur, prohibere posset. Posuerunt mendacium spem suam seque mendacio protectos iri persuasum habuerunt. Sed non haec est ratio, dicit Dominus. Nihil est, quod vobis polliceamini tranquilla vobis omnia futura, si cum diabolo foedus feriatis, qui dividit inter fratres, nec aliud est, quam spargere quae pretioso Christi sanguine sunt congregata. Misit Dominus in fundamenta Sion (hoc est Ecclesiae suae) lapidem, lapidem probatam angularem, qui duos parietes coniungeret, ex duobus populis unum faceret, sicut etiam Paulus dicit, quod ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum. Vultis habere pacem et securitatem? Ei vos coniungite, qui uniuscuiusque fidelis animae legitimus est sponsus. Et quoniam coangustatum est stratum eius, decadat adulter potius, quam ut vir legitimus reiiciatur. Ille propterea venit, ut faceret utraque unum, vos ex uno duos facitis et plura etiam. Nec enim numerus iniri potest idolorum, quae iam inde a mortuo Sigismundo patre colere coepistis. Principio Deus vobis visus est Lutherus et eius verbum tanquam Dei verbum recepistis. Paulo post desipere vobis ille coepit et Zvinglii sive Calvini verbum Dei verbum et purum putum Evangelium esse persuasum habuistis. Mox ad Menones<sup>1)</sup> sive Pasimontanos, ad Servetos<sup>2)</sup> sive Blandratas<sup>3)</sup> ab istis prioribus idolis defecistis, vosque magna tum in rerum omnium caligine versatos fuisse, cum Lutherum et Zvinglium, magnam vero vobis lucem affulsisse, posteaquam haec idola posteriora colere coepistis, certo statuebatis. Ita semper mendacium spem vestram posuistis et mendacio vos protectos iri putavistis, Christum nomine, re vero ipsa Antichristum vel Islebiensem, vel Genevensem, vel deteriores etiam alios coluistis. Sed coangustatum est stratum, decadat alter necesse est, vel Genevensis, vel Islebiensis, vel quicumque tandem alius Antichristus. Breve pallium, moechum et maritum cooperire non potest, nec est quod unquam pacem vos habituros existimetis, quamdiu cum legitimo viro moechum in eodem lecto iacere permiseritis. Quam vellem, ut haec sibi viri isti illusores persuadere paterentur. Pro quibus ego certe Deum imploro, precari nunquam intermitto, caecitatem ut auferat ex mentibus eorum, quo possint veritatis lucem aspicere et in mendacio deinceps spem suam ponere desinant. Nam omnia ista idola, quae coluerunt hactenus quaeque colunt etiam nunc, nihil aliud sunt quam pura puta mendacia. Quod autem ab istis viris illusoribus illud sibi Reverendissima Dominatio Vestra passa non est nec adduci potuit,

ut huic eorum tam nefariae conspirationi potius quam confoederationi subscriberet, ingentem apud omnes pios ex ea re laudem est consequuta. Sunt et hic exauditi sonitus verborum illorum, quibus usa tum fuit Reverendissima Dominatio Vestra: se dexteram prius amputari sibi passuram, ac si quae vis fieret, cervicem prius immotam praebituram, quam ut huic tam impiae confoederationi subscriberet. Nam si qui fuerunt aetatis tenuioris pueri vel etiam ex fragili foemineo sexu, nullos eos quandoque cruciatus recusasse, quin et ultro se morti potius obtulisse memoriae proditum est, quam ut a legitimo viro, Christo, deficerent et aliqua se fornicatione contaminarent. Multo minus in hac exacta aetate sua mortem se reformidaturam, quae, qui nunc est rerum status, non expellenda magis in horas, quam expetenda illi foret. Nunquam se contra fidem illam venturam, qua se Christo et eius vicario semel obstrinxit.

Hanc ego litterarum particulam cum Illustrissimo Cardinali Tridentino<sup>4)</sup>, qui commodum ad aedes meas venerat, legi fecissem, si Pontifex, inquit, essem, nunc nunc Archiepiscopum istum Cardinalem crearem. Tantam ex eorum verborum auditu voluptatem caeperat, cum praesertim sicut ab aliis nonnullis, sit et ab illo secus aliquando de Reverendissima Dominatione Vestra fuerit existimatum. Quae certe fecit nunc rem vero Archiepiscopo, Regni Primate et S. Sedis Apostolicae Legato Nato dignam ac non solum abolevit suspicionem omnem, in quam aliquando vocata fuit, verum et immortalitati nomen suum consecravit. Etiam sera posteritas in coelum usque praeclarum hoc illius factum laudibus semper feret. Quam fuerunt autem absurda, quam cum ipsa ratione pugnantia, quam ab omni pietate remota, quae fuerunt ab istis viris illusoribus postulata! Pridem illi sacerdotium et sacrificium abrogarunt. Episcopos etiam de suis cathedris deturbarunt. An autem et Regibus adimere sceptrum suum et eos de solio suo regio deicere nunc non conantur? Volunt, ut se iuramento Senatores obstringant, se non modo non futuros adiumentum in haeresibus, quo uno crimine nullum vel cogitari maius potest, extinguendis, verum etiam quominus id facere possit legitima potestas, se pro viribus impedituros et se modis omnibus opposituros, etiamsi sub decreti praetextu fuerit, legitimo prius habito iudiciali processu. Quid autem est in hoc, non est non solum Ecclesiam, verum et civilem potestatem omnem prorsus e medio tollere, ut sicut iam ipsum Deum in ordinem redegerunt sublato externo sacerdotio et sacrificio, quo solo Deus a caeteris humanis potestatibus dignoscitur, ita Regnum etiam faciant absque Rege absque lege, nullus ut ibi sit exequendae iustitiae locus, ut qui pridem esse papistae desierant, deinceps etiam ne sint registae. Anus nunc agitur, opinor, decimus septimus, cum Rex noster, qui nuper in Christo obdormivit, cuius memoria sit in benedictione, profecturus contra Livones retulit ad Senatum de ratione ineunda, qua possit ab illo absente pax et tranquillitas in Regno conservari. Visa fuit nonnullis ea ratio potissima, ut ne in haereticos ullam iurisdictionem exercerent interim Episcopi. Tunc ego, quod ipsam etiam R. Dominationem Vestram puto meminisse, dixisse me recordor errare Maiestatem eius, si hoc tantum agi putaret, ut ecclesiastica iurisdictio tolleretur. Hanc enim haereticos facile ferre posse, cum ecclesiastica nostra iurisdictio vel ipsis id confitentibus, qui malunt Augustanam quam Christianam Confessionem sequi, potissimum ea sit, cognoscere doctrinam et eam, quae dissentit ab Evangelio, reiicere, tum impios, quorum impietas

nota est, ab Ecclesiae communione excludere. Hac ex re, dixi, nullam illi molestiam capiunt. Nam quod a nobis factum oportuit, fecerunt ipsi et ultro se a communione fidelium eiecerunt, quin et hoc non raro gloriantur se nunquam edere vel bibere suavius, quam cum censuris ecclesiasticis percelluntur. Quamobrem nostra illis, inquam, iurisdictio gravis non est, a regia nonnihil sibi metuunt. Nam quid in eos legibus patriis cautum sit, qui sacrilega separationis consilia sunt amplexi, non ignorant. Quare non aliud est ipsis propositum, nec aliud maiore contentione cupiunt obtinere, quam ut et Episcopi non sint Episcopi et Rex non sit Rex et nullus legum patriarum sit exequutor, liceat unicuique credere quomodo velit, liceat facere quidquid velit, omnes ex aequo sacerdotes et Episcopos, omnes ex aequo Reges etiam esse debere, cum utrunque sic scriptum in sacris literis reperiatur. Regnare, dixi, cupiunt isti, non Regi subesse, nec alio quam ad anarchiam quandam eorum consilia spectare videntur.

In hanc ego sententiam tum loco meo dixisse me recordor et hoc video, quod nunc etiam agunt, ut sit anarchia, quod in praefatione quoque quadam sua Philippus Melancthon serius aliquando subolfecit. Volunt, ut potestas gladium frustra portet nec eum exserendi potestatem ullam habeat, in Christi praesertim causa, cuius minister est in bonum, sed ego minus illud miror, si discedunt a Pauli sententia, qui voluit potestatem timeri, si quis male fecerit. Sed quod etiam idolorum, quos sunt amplexi, quorum verba pro Dei verbis habent, auctoritate non moventur, illud est quod mihi magnam parit admirationem. Quales libellos ediderunt istorum virorum illusorum idola, Calvinus et Beza<sup>5)</sup>, non eos latet procul dubio. Docent ii disertis verbis de haereticis recte capitis supplicium sumi. Nec verbis magis aut scriptis, quam factis id praestiterunt. Documento sunt Servetus et Gentilis<sup>6)</sup> Genevae et Bernae propter causam religionis extremo supplicio affecti. An autem stupenda res non est, quod qui sunt istorum idola, Calvinus et Beza, licitum esse volunt, quod hoc isti viri illusores Regi legitime electo fas esse nolunt, cui manus ligatas cupiunt, ut habeat blasphemos coercendi potestatem, ut sit Rex absque scepro absque gladio, quem exserendi ius nullum habeat, in eius praesertim religione tuenda, a quo legitima potestas omnis constituitur, cui qui resistit, Dei ordinationi resistit. Sed plura scribendo R. Dominationi Vestrae molestus esse nolo, cum praesertim et catharrus, quo laboro, me plura scribere prohibeat, et ex iis, quae mitto, ante biennium ad Regem in Christo proxime defunctum in eodem argumenti genere per me scriptis, caetera cognoscere possit. Quamobrem hoc tantum addam, celebrari nomen illius in hac Urbe ab omnibus, et iam omnes illas suspiciones, quibus aliquando laborabat, esse prorsus ex animis mortalium deletas. Pergat igitur ut coepit, Christi causam intrepide tueatur, nec sibi praeter illum, qui potest et corpus et animam in gehennam perdere, metuendum esse quenquam existimet. Unus etiam capillus absque voluntate coelestis Patris de capite illius non decidet. Quisquis autem electus Rex fuerit (quem electum iri secundum cor Dei confidimus), non poterit non singulari gratia tam constantem hunc animum R. Dominationis Vestrae complecti, quae sceptrum illius et auctoritatem potestatemque regiam tanto studio defendere sit conata. Habebit eum igitur sibi devinctum hoc praeclaro officio suo, sed maiorem etiam apud coelestem Regem gratiam inibit, qui largitus est illi ea proemia, quorum excellentiam nulla satis oratio possit explicare. Hoc igitur freta cum primis extrema contextat, etiam si vita cum sanguine profundenda foret, prius id alacriter faciat,



quam ut fidem Christo et vicario eius datam violet. Nec enim amittetur vita, quoties pro Christi nomine proiicitur, sed haec fragilis et misera multo beatiore nec unquam interitura commutatur. Ego vero, quamvis absens corpore, spiritu tamen praesens una cum aliis multis Deum supplex precari nunquam intermitto, ut R. Dominationi Vestrae maiorem in dies gratiam impartiat, viris illusoribus meliorem mentem largiatur et communi patriae nostrae talem Regem concedat, cui nihil sit prius et antiquius christiana fide tuenda Regnique salute ac tranquillitate conservanda.

1) *Menno Simons (1496-1561).*

2) *Michael Servetus.*

3) *Georgius Blandrata (1575-1588/90).*

4) *Christophorus Madruzzo (1512-1578).*

5) *Theodorus de Bèze.*

6) *Ioannes Valentinus Gentile.*

N. 101.

Romae, 29.VI.1573.

*Stanislaus Hosius, cardinalis Varmiensis, ad Carolum de Guise, cardinalem Lotharingum, de regis christianissimi oratoribus queritur, quod nullo, ut putat, ab eodem rege habito mandato, in confoederationem [Varsaviensem] nomine regis Poloniae electi [Henrici Valesii] iurarunt; regem Poloniae electum de Gedanensibus admoneri petit, qui omnia tentaturos esse censet, ut « factae per haereticos confoederationi » rex subscribat; non alios a novo rege in Poloniam adducendos esse comites et aulicos putat, quam quos vere christianos et orthodoxos esse constiterit.*

*(Exemplar)*

*Vat. Lat. 6419, ff. 191r-192v.*

#### Cardinali Lotharingo

Quibus de rebus meum secretarium<sup>1)</sup> isthuc miserim, cognovisse iam Illustrissimam Celsitudinem Vestram puto. Simul ut gratulatus esset Serenissimo Regi et Domino meo proximis superioribus mensibus ad illius Maiestatem delata Regni gubernacula, quamque debet subditus Regi et Domino suo fidem, subiectionem et observantiam, illius Maiestati verbis meis detulisset. Caput legationis illi per me mandatae fuit hoc, ut de confoederatione facta adversus Dominum et adversus Christum eius cum illius Maiestate pluribus ageret, ac ne subscriberet ei confoederationi, supplex peteret. Ac fuit quidem ea coniuratio facta, priusquam Rex electus esset, neque tamen ut ab omnibus illi subscriberetur, obtineri potuit. Posteaquam vero summa voluntate omnium Rex electus et confirmatus fuit a Reverendissimo Domino Archiepiscopo Gnesnensi, Regni Primate<sup>2)</sup>, capita quaedam ex more proposita fuerunt, in quae qui sunt a Christianissimo Rege missi oratores<sup>3)</sup> iurarent. Quod etiam ab illis factum est. Postea quidam alius<sup>4)</sup>, ad quem id minime pertinebat, prorupisse dicitur et extorsisse, ut in confoederationem hanc iidem oratores Serenissimi Regis electi nomine iurarent. Quae res non mediocrem animo meo perturbationem attulit, nec adduci possum, ut credam illos a Christianissimo Rege mandatum habuisse, ut id facerent. Quid enim esse potest a Rege christiano, chatolico et orthodoxo magis alienum, quam ut con-

ventionem esse velit inter Christum et Belial, ut simul utrumque coli permittat? Si duae esse debent fides, quod ne per grammaticorum quidem leges licet, nisi forte ludi velimus fidibus, quemadmodum apud haereticos fieri videmus, non autem unam<sup>a)</sup> catholicam fidem retineri, si duae fides esse debent, cur non etiam duo sint Christi, cur non duo quoque Reges, nam et Reges christos appellari non est in scripturis inusitatum. An autem hoc in Gallia vestra factum non est? Ubi cum duae fides permissae fuissent, non defuit qui solium contra solium constitueret, sceptrum contra sceptrum erigeret et in leges, quas ipse dedisset, Regem ac Dominum suum, quamvis aliquot proeliis victorem, victus iurare compelleret. Vel domestica exempla Maiestatem illius, ne tale quid permittat, deterrere debent, cum quam feliciter ea permissio cesserit apud vos, non ignoret. Scio, quod hoc nonnullis videor inter christianos, quod erat Flaccus<sup>b)</sup> inter lutheranos. Sed nulli religioni christianae detrimenti plus attulerunt, quam semichristiani et semilutherani, dum in utramque partem claudicant, dum neque caldi sunt neque frigidi, verum tepidi, quales ex ore suo evomere se dicit Dominus.

Quam ob rem eorum consilia sequatur Serenissimus Rex meus, quos in fide Christi tuenda callidos esse cognoverit. Ab illis autem sibi maxime caveat, qui claudicant in utramque partem, de quibus christiani-ne an lutherani sint, nihil sibi certi polliceri possit, dum non magis Christum quam diabolium offendere metuant. Renuntiatur hic Maiestatem illius mari facturam iter. Quod vi verum est, primum ad civitatem suam Dantiscanam, quae portus celebris est, appelet. Ibi primus et maximus impetus erit illi sustinendus, nam est ea civitas maxima ex parte a fide christiana prorsus aliena et varias in sectas mirabiliter dissecta. Omnes, quod aiunt, nervos cives illi contendunt, ut factae per haereticos confederationi Maiestas illius subscribat. Et erunt illis adiuncti quam plurimi diversarum haeresium etiam ex Senatoribus. Quod si Maiestas illius sibi statim in primo ingressu praecise negandum, quod petitur, esse non putaverit, saltem reiiciat in diem usque coronationis nec spem ullam ostendat se, quod petitur, facturam, sed rebus omnibus prius diligenter exploratis, officio suo se dicat non esse defuturam. Poterit etiam dicere civibus illis mirari se, quod petant plures ut fides in ea civitate Maiestas illius tolleretur, cum tamen Elbingenses, eorum vicini (qui sunt hoedi mei), christianam fidem non ferant et fideles verbi Dei ministros, a me, legitimo pastore, constitutos, ex illa civitate expellant. Qua fronte petunt hoc a Regia Maiestate sibi permitti, quod ipsi nullum ius habentes in regia, non autem sua, civitate tollerare nolunt?

Res est certe et admiratione et commiseratione digna, quod qui discesserunt a nobis, qui per summum sacrilegium se a Christi corpore praeciderunt, audent aperte se lutheranos profiteri, nec ubi cum aliqua, neque summa tamen potestate versantur, ibi christianos tollerant, etiamsi christiano Regi subiecti videantur, verum et sacerdotium et sacrificium et omnem Dei agnitionem prorsus ex ea tollunt et nos, qui per Dei gratiam christiani vocamur et sumus, idem facere parique constantia Christum confiteri non audemus. Sed nec ii nonnunquam audent, qui summa cum potestate versantur ac temporis potius quam Deo servientium esse putant. Verum ego, quin suspensos Regia Maiestas animos haereticorum tantisper teneat, dum coronata fuerit, non impendio, dummodo post coronationem se citra tergiversationem ullam Christianissimum, Christianissimis parentibus, avis, proavis, atavis, abavis natum, quod audit, id semper esse velle nec ullam a fide christiana discessionem

approbaturam, clara voce pronuntiet. Neque tamen quicquam prohibebit, quominus polliceatur se prius omnia tentaturum alia, quam ut vim aliquam adhibeat. Si semel (quod pro misericordia sua procul Deus avertat) sibi leges iniquas Maiestas eius imponi patietur et in eas iuraverit, omnem apud subiectum sibi populum auctoritatem regiam amittet. Quam ob rem in ipso statim initio se virum praestet, nec ullius hominis, verum solius Dei metum prae se ferat, eo se prohiberi dicat, quominus quod ab ea petitur, id faciat. Quanto magis Regem suum revereri maiestatem divinitus subditi viderint et illam solam timere, tanto magis subditi quoque verebuntur illum et reverebuntur. Qualem se gesserit erga Deum, tales et ipse experietur erga se. Nec ei defuturum est divinum auxilium.

Ceterum si labanti religioni succurrere apud nos Maiestas eius voluerit, hoc inprimis necessarium esse reor, ut non alios in Poloniam secum ducat, quam quos vere christianos et orthodoxos esse cognoverit, ac si quis est inter oratores a Christianissimo Rege missos parum christianus, ut eum, posteaquam in Regnum suum venerit, statim inde facessere iubeat. Nam illius fiducia factum existimatur, quod si promitterent oratores iuraturum Regem in leges iniquas, ab haereticis impositas, tanta cum instantia fuerit a multis postulatum. Haec ego pro mea singulari fiducia, quam de benevolentia in me Illustrissimae Celsitudinis Vestrae conceptam habeo, cum illa communicanda putavi. Quam oro et obsecro, modis omnibus providere velit, ne duas fides in Polonia, duos Christos, duos Reges habeamus. Principiis obstandum est, ne si minus mature factum id fuerit, sero postea medicina paretur. Sunt adhuc per Dei gratiam in Polonia non septem, sed septuaginta septem millia virorum et amplius, qui non curvaverunt genua ante Baal vel Islebiensem vel Genevensem, nec tantae sunt haereticorum vires, ut aliquid contra Maiestatem illius proficere possint, quo maiore animo furiarum eorum impetum propulset, nec iniquis eorum postulationibus loci quicquam det. Quod nisi maior catholicorum numerus fuisset, catholicum nunc Regem electum non haberemus. Si fortem et imperterritum se praestiterit Maiestas eius, intra unum aut alterum annum erunt omnes in illius Regno catholici. Quod ut ita factum videamus, Deum supplices precari nunquam intermitteremus. Romae, 29 Iunii anno MDLXXIII.

1) *Stanislaus Reszka.*

2) *Iacobus Uchański.*

3) *Ioannes Monluc et Guido Sangelasius de Lansac.*

4) *Ioannes Firlej, palatinus Cracoviensis*  
(† 1574).

5) *Matthias Flaccus (Flacius, Vlačić, † 1575).*



# 1574

N. 102.

[Romae], 4.X.1574.

*Stanislaus Hosius, cardinalis Varmiensis,  
ad Henricum Valesium, regem Galliae et Poloniae,  
de Elbingensibus, qui veteris fidei sacerdotes ex civitate regia (Elbinga)  
publice per lictores eiecerunt, queritur et rogat, ut rex palatinum  
Sandomiriensem ad illos mittat, cuius opera expulsi sacerdotes in  
in ecclesias suas restituantur et haeretici iustas poenas luant.*

*(Exemplar)*

*Vat. Lat. 6419, ff. 158<sup>r</sup>-159<sup>r</sup>.*

Henrico Regi Christianissimo, 4 Octobris 1574.

Quid a subditis Vestrae Maiestatis, haedis vero meis Elbingensibus, Interregno durante sub initium anni proximi superioris designatum fuerit, simul ut ad eam Regni Poloniae gubernacula delata sunt, memini me scribere perque meum Rescium, Lutetiam hac ipsa de causa missum, graviter ea de re quaeri. Cumprimis enim atrox fuit illud facinus. Etiam Turcarum tyrannus in suis civitatibus christianos fert, neque prohibet, quominus ritu suo Christum colant et illi rem divinam faciant, quin etiam habere sacerdotibus honorem dicitur. At haedi mei, posteaquam a Christo defecerunt et Antichristum Islebiensem colere coeperunt, qui fuerunt in templo parochiali per me constituti sacerdotes, eos non ex sua, verum ex Maiestatis Vestrae civitate publice per lictores educendos et inde curaverunt eiiciendos. Quod cum eorum tantum facinus expositum Vestrae Maiestati fuisset, simul ut in Regnum suum advenisset, facturam se promisit, ut pro tanto scelere quas merebantur poenas ab illis exigeret. Ac fuit quidem per me curatum, Cracoviae cum esset, ut huius promissi sui per nuntium apostolicum admoneretur, verum non satis tum oportunum esse tempus existimabatur ea de re quicquam statuendi. Cum in Prussiam venisset, ea de re deliberationem suscipi rectius posse. Mihi vero cumprimis grave fuit hoc et acerbum, quandoquidem inter haedos istos non paucae sunt oves quoque meae, quae fame Dei verbi laborarent, eas tam diu legitimo sacramentorum usu salutarique pabulo carere. Sed quoniam tempus magis oportunum expectare usus fueram, etsi dolenter, tuli tamen et horam illam expectans expectavi, qua templo Dei legitimi sacerdotes per me constituti, per haedos vero meos turpiter eiecti, restituerentur.

Sed iam tertius annus instat nec tamen ullam adhuc allatam esse video medicinam. Ac vehementer metuo, quae fuerunt adhuc in ea

civitate catholicorum reliquiae, ne magis in dies atque magis deficiant, et cum a quibus doctrina salutari possint refici, Dei ministris careant, hausto veneno, quod a Sathanae ministris in ea civitate propinatur, mortem obeant sempiternam. Quam ob rem a Maiestate Vestra supplicem peto, velit huic malo providere. Caeterum providendi rationem hanc esse puto, si Palatino Sendomiriensi<sup>1)</sup>, qui Marienburgensis quoque praefectus est, quae civitas quatuor miliaribus tantum abest ab Elbinga, negotium dederit, ut is eo nomine Maiestatis Vestrae proficiscatur ac, si fieri possit, in sceleris huius auctores inquirat ac, quae merentur supplicia, de illis sumat.

Si vero temporum horum ratio non tulerit, ut gravius in illos animadvertat, saltem serio mandet, ut Coadiutori meo<sup>2)</sup>, quam occuparunt ecclesiam, restituant, quos in ea sacerdotes collocaverit, eos recipiant, fructus etiam, qui debentur Dei ministris, reddant nec ulla ratione deinceps impediant, quominus eis purum Dei verbum populo praedicare christianoque ritu, quem Romana servat Ecclesia, missae sacrificum celebrare et sacramenta volentibus administrare liceat. Graves etiam poenas comminetur, si secus fecerint. Annus iam agitur septimus, quando factum est hoc ipsum ab eodem Palatino Sendomiriensi, qui tum erat Castellanus Gedanensis. Cum enim haedi mei, similiter ut nunc, templum illud occupassent, proxime defuncti Regis auctoritate Sathanae ministros ex eo eiecit et eorum loco, qui missi fuerant a me sacerdotes, eos instituit.

Fecerit Maiestas Vestra rem Christianissimum Rege dignam et quae plurimum ad gratiam Dei promerendam illi pertinebit, qui non obliviscetur operis huius tam boni, copiosam suo tempore mercedem redditurus.

1) *Ioannes Kostka* († 1581).

2) *Martinus Cromerus* (1572-1589).

N. 103.

*Lutetiae, [post., 4.X.1574].*

*Henricus Valesius, rex Galliae et Poloniae,  
ad palatinum [Sandomiriensem, Ioannem Kostka]  
mandat ei, ut Elbingam se conferat et catholicos sacerdotes, iurisdictioni  
cardinalis Hosii subiectos, per magistratum civitatis ex templis eieptos,  
in ipsorum ecclesias restituat.*

*(Exemplar)*

*Vat. Lat. 6419, ff. 159r-159v.*

Magnifice, sincere nobis dilecte.

Simul ut ad Regni nostri Poloniae gubernacula capessenda vocati fuimus, misso ad nos Lutetiam secretario suo graviter coram nobis quaestus est Reverendissimus Dominus Stanislaus Hosius, Cardinalis Varmiensis, quos in templo parochiali nostrae civitatis Elbingensis, ipsius iurisdictioni spirituali subiectae, constituerat sacerdotes, eos per magistratum civitatis inde turpiter eieptos et per lictores extra civitatem eductos fuisse. Quae res pro eo, ut facinoris tanti postulabat atrocitas, non mediocriter animum nostrum commovit. Cum enim etiam sub Turcarum tyranno libera potestas christianis permittatur Deum ritu suo colendi, non potuimus non gravissime ferre, quod idem in civitate nostra prohiberetur ab his,

qui cum subditi nostri sint, quam nos amplectimur fidem christianam, eam non modo non prohibere, verum etiam tueri deberent et propagare.

Quam ob rem Sinceritati Tuae mandamus, ut — cum commodum illi fuerit — ad civitatem nostram Elbingensem proficiscatur, in authores tanti sceleris inquirat, debitas ab illis poenas exigat, et qui sunt per illos eieci sacerdotes, eos in locum suum restituat, fructus etiam indebite perceptos reddi atque de illis legitimis ministris Dei que sacerdotibus, quos Reverendissimus D. Martinus Cromerus, Reverendissimi Domini Cardinalis Varmiensis Coadiutor, illuc miserit, responderi iubeat. Interdicat etiam serio, ne quod simile deinceps designare facinus audeant, neve quid iuris in ecclesia parochiali sibi vendicent, sed liberam illius administrationem Coadiutori Cardinalis permittant. Si secus fecerint, in gravem nostram indignationem incursuri neque debitas suae audaciae poenas evasuri.

*In dorso alia manu:*

Litterae Cardinalis Varmiensis ad Cardinalem Lotharingum, 29 Iunii 1573 (*cf.* N. 102).

Ne Henricus Rex iniquis legibus subscribat, neve duas fides in suo Regno esse patiatur.

Litterae eiusdem Cardinalis ad Henricum Poloniae Regem, 4 Octobris 1574 (*cf.* N. 103).

Queritur, quod iam tertius annus agatur et christiani ministri cultusque catholicus in sua civitate Elbinga non sit restitutus, idque ut quam primum Rex faciendum curet, rogat.

Litterae Regis ad certum Palatinum (*cf.* N. 104), quibus praecipit, ut catholici sacerdotes Elbingae restituantur etc.





# 1575

N. 104.

S.I., [post., 27.IX.1575]

*Elenchus 13 scriptorum, ad res Polonas, praesertim ad electionem regiam a. 1575-76, quodammodo attinentium.*

*Vat. Lat. 6419, ff. 195r-195v.*

1. Litterae Cardinalis Varmiensis ad Henricum Regem Poloniae de pernicioso iureiurando non servando, una cum epistola Gregorii Nazianzeni ad Nectarium Constantinopolitanum de compescenda haereticorum licentia et eorum coetibus et conventibus prohibendis.

2. Eiusdem ad Ducem Nivernensem<sup>1)</sup> de ratione et via, qua extortum ab Henrico Rege iusiurandum rescindi possit.

3. Longa scriptura, qua infascripta continentur, videlicet:

Articulus confoederationis Polonicae, ne propter dissidium religionis pax violetur. Eiusdem articuli discussio, qua singulae eius sententiae expenduntur, et quam vafre, impie et contra Regis auctoritatem scriptus sit, demonstratur.

De 4 considerandis in dicta confoederatione, nimirum qui petant, quid, a quo et quo fine petant. Singula examinantur nihilque magis publicae quieti adversari ostenditur, quam cum fides cum perfidia permittatur.

Protestatio catholicorum contra articulum confoederationis.

Instrumentum protestationis factae ab Episcopo Posnaniensi<sup>2)</sup> coram Henrico Rege in Gallia contra dictum articulum.

Alia protestatio eiusdem Episcopi, antequam Rex iusiurandum in ecclesia praestaret.

Protestatio eiusdem contra iusiurandum iam a Rege praestitum.

4. Commentarius Illustrissimi Varmiensis actorum cum Elbingensibus subditis suis, quos summa eloquentia et doctrina a Confessione Augustana ad fidem catholicam revocare studuit anno 1567.

5. Litterae Andreae Zborovii, hominis, ut videtur, Domui Austriacae infensi, de schismate electionis Caesaris et Transilvani, ad Illustrissimum Cardinalem Varmiensem.

6. Responsio Cardinalis, qua Caesarem pro legitimo Rege agnoscendum, Transilvani vero electionem maxime perniciosam fore demonstrat.

7. Instructio data Iacobo Brizinnicio<sup>3)</sup>, misso a Cardinali Varmiensi ad Caesarem Maiestatem gratulationis causa, continet haec capita, videlicet:

Necessitudo Austriacae et Jagelloniae familiae.

Ne Caesar in Regno Poloniae sectas haereticorum ferat, neve ex eorum formula iuret.

De comprimenda haereticorum temeritate in oppido ipsius Cardinalis Elbinga.

De tollenda quadam domo Cracoviae, in qua haeretici suos conventus agunt.

8. Litterae Magni Ducis Moscorum<sup>4)</sup> de electionis Polonicae negotio ad Dominos Lituanos, quibus magnopere comminatur, ne quem Turcarum intuitu deligant. Ernesto autem, Caesaris filio, valde favet.

9. Litterae rerum novarum, datae Cracoviae 5 Aprilis 1576. Mittit litteras impressas Transilvani, de quibus infra, cum eius effigie etc.

10. Litterae impressae Principis Transilvani, quibus haec continentur: Formula iuramenti a se praestiti in manibus oratorum Poloniae.

Litterae confirmationis pactorum et conventorum inter suos oratores et ordines Regni Poloniae.

Litterae confirmationis articulorum Henrico Regi alias oblatorum.

Litterae confirmationis generalis privilegiorum et immunitatum Poloniae.

11. Remostranze fatte dal Principe de Condé<sup>5)</sup>. Contengono giustificazione delle attioni di Monsignore fratello del Re<sup>6)</sup> et dell'esercito ragunato da esso Principe.

Ordine et leggi di guerra da osservarsi in detto esercito del Principe.

12. Ordo Regum et Principum ex descriptione Landis Graphi.

13<sup>a)</sup>. Capitulationi et obligatione del Principe di Condé et suoi collegati, fatte col Duca Giovanni Casimiro<sup>7)</sup>, con la ratificazione et obligatione del medesimo Casimiro sotto li 27 di Settembre 1575.

a) in ms. 12.

1) Ludovicus Gonzaga († 1595).

2) Adamus Konarski († 1574).

3) Iacobus Brzeźnicki († 1604).

4) Ioannes IV Basilides.

5) Henricus I Borboniensis, princeps de Condé († 1588).

6) Franciscus dux d'Alençon († 1584).

7) Ioannes Casimirus, comes pal. Rheni († 1591).

# 1576

N. 105.

Ratisbonae, 20.VI.1576.

*Ioannes Morone, cardinalis,  
ad Stanislaum Hosium, cardinalem Varmiensem,  
litteras eius se accepisse nuntiat; lucubrationes eius, ingenii et doctrinae  
plenas, sibi magno usui esse futuras sperat; narrat ea, quae ex nuntii  
apostolici in Polonia litteris de rebus Polonis et totius Regni statu  
se cognovisse dicit.*

*(Conceptum)*

*Vat. Lat. 6419, f. 188r.*

Nudius quartus binas Dominationis Vestrae Illustrissimae eodem tempore accepi litteras, 19 et 26 Maii datas, quibus singuli fasciculi epistolarum suarum ad diversos adiuncti erant. Hesternam vero die alteram mihi redditam sunt, ad quartum<sup>a)</sup> Iunii scriptae, cum schedis et exemplis epistolarum.

Quare, quantum existimo, omnes Dominationis Vestrae Illustrissimae ad me litterae perlatae sunt, quarum ego nullam praetermisi, cui non responderem. Verum Dominationi Vestrae Illustrissimae singulares gratias ago, quod huius meae legationis pergrave onus omnibus rebus sublevare studet meque praeclara quadam et copiosa supellectili ingenii et doctrinae suae ornat atque instruit, lucubrationibus, inquam, suis eruditissimis, quibus pro una sancta, catholica et apostolica Ecclesia utique acerrime pugnat et de sua ac totius Christianae Reipublicae salute non minore studio quam pietate laborat. Quae sane scripta Dominationis Vestrae Illustrissimae hactenus mihi et iucunda et utilia fuerunt, et deinceps non mediocri usui futura spero. Lego enim illa, quantum licet, subcisivis horis, at Silvius noster<sup>b)</sup> ea non modo legit, sed prope devorat, quin et memoriae causa summa rerum capita singillatim describit et denique per epitomen notat. Illum ego, etsi magnopere ea de re non erat admonendus, tamen de silentio servando admonui, nec quidquam est, quod in eo Dominatio Vestra Illustrissima sollicitet.

De rebus Polonicis et totius Regni statu equidem angor animo, quod ea audimus, quae minime vellemus. Nuper a Nuntio Apostolico<sup>c)</sup> litteras accepi, V Idus Iunii Lovicio, quibus scribit post castelli illius, quod Lanscoronam vocant, deditionem caesarianos vehementer perturbatos, iamque Lithuanos Transilvani Principis partes aperte sequi idemque Pruthenos facturos opinatur, omnia denique in illum inclinare eumque Varsoviam recta contendere. Sane negari non potest, quemadmodum Dominatio Vestra Illustrissima scribit, Caesareae Maiestatis cunctationem huic negotio incommodam accidisse, quamquam et Caesari, qua est singulari prudentia et rerum usu, suae quoque rationes deesse non possunt.

Tanta enim res a tanto Principe non incerta spe futuri eventus, sed firmis ac solidis fundamentis iactis omnino suscipienda videbatur. Omnia igitur cum Imperii ordinibus communicanda erant. Id modo Maiestas Sua in his Comitibus sedulo praestabit et de belli gerendi aut concordiae ineundae ratione aliqua, denique de tota re, prout magis e re esse videbitur, deliberabit. Deus, misericordiarum pater, respiciat afflictiones nostras et placabilis sit super nequitia populi sui. Ego non meis viribus, quae nullae sunt, sed coelesti ope fretus, cum mea sponte, tum Dominationis Vestrae Illustrissimae cohortatione publicae causae, quantum potero, non deero.

De tabellario illo nihil fuit, in quo operam meam interponerem, iam enim dimissum dant, idque, ut arbitror, Dominatio Vestra Illustrissima ex Domini Nuntii Torcellani<sup>3)</sup> litteris plenius cognovit.

De Pighii<sup>4)</sup> viri doctissimi et de religione optime meriti, fratris filio, si me ille, cum primum occasio venerit, admonendum curabit, dabo operam, ut re ipsa intelligat Dominationis Vestrae Illustrissimae commendationem magno sibi apud me adiumento fuisse. Valeat Dominatio Vestra Illustrissima, cui et prospera omnia precor et me humiliter commendo. Ratisbonae, 20 Iunii 1576.

*In margine supra:* Cardinali Varmiensi.

a) sequitur non expunctum: Iun  
1) Silvius Antoniano (1540-1603).  
2) Vincentius Laureo (1574-1578).

3) Ioannes Delfino (nuntius apud Maximilianum II 1571-1578).  
4) Albertus Pigge († 1542).

N. 106.

Ratisbonae, 3.XI.1576.

*Ioannes Morone, cardinalis,  
ad Stanislaum Hosium, cardinalem Varmiensem,  
litteras, ex quibus constat, quisnam eius de dissolvendo regio matrimonio  
sensus fuerit, se accepisse nuntiat; a secessione in Montem Cassinum,  
ad vitandos «urbanos creditores» cogitata, eum dehortatur; negotium  
Neapolitanum cardinali Comensi se esse commendaturum pollicetur.  
(Conceptum)*

*Vat. Lat. 6419, f. 189r.*

Illustrissime

Accepi una cum litteris Dominationis Vestrae Illustrissimae, X die Augusti Sublaco datis, exempla quaedam epistolarum, quas annis superioribus ad amicos suos in Poloniam scripsit. Ex quibus constat, quisnam Dominationis Vestrae Illustrissimae de dissolvendo regio matrimonio sensus fuerit. Quod autem se cupere ostendit epistolas illas ab aliquo ex intimis consiliariis Caesareae Maiestatis legi, ut nescio quam suspicionem dilueret, equidem cum omnes hoc tempore in gravissimis Comitiorum negotiis deliberandis occupatissimi sint, minus id opportunum esse censui, praesertim cum eius rei memoria iam fere oblivione deleta sit. Neque vero dubito in animo Caesaris nihil scrupuli ea de re residere, sed de eius persona ita sentire, ut de optimo Cardinali, viro integerrimo et de catholica religione optime merito, sentiendum est.

Quod scribit Dominatio Vestra Illustrissima se propter urbanos cre-

ditores<sup>a)</sup> Montem Cassinum cogitare, sane cupio ut pro sua prudentia rem diligentius consideret, nam Cardinalem primarium, singulari virtute et doctrina, ea ratione secedere, vereor, ne in multorum offensionem incurat et scandali occasio sit, atque catholicae religionis et Apostolicae Sedis inimicis multam obloquendi materiam praebeat. Quare potius Sanctissimo Domino Nostro ab ipsa scribendum putarem, cuius Sanctitas pro sua sapientia et erga illam amore commoda aliqua ratione rebus Dominationis Vestrae Illustrissimae providebit. Ego certe, ut mea summa erga ipsam observantia postulat, quod iam semel diligenter feci, iterum etiam Illustrissimo Comensi<sup>1)</sup> negotium Neapolitanum commendabo quam diligentissime. Dominationem Vestram Illustrissimam bene valere et prospere agere ex animo cupio. Ego enim, ne id praetermittam, Dei benignitate ex podagra convalui. Datae Ratisbonae, die 3 Septembris 1576.

a) sequitur expunctum: se

1) Ptolomaeus Gallius († 1609).

N. 107.

Toruniae, 14.XI.1576.

*Stephanus Bathoreus rex Poloniae*

*ad proceres Regni sui*

*de libertate et auctoritate sua necnon de libertate eorum.*

*(Exemplar, fragm.)*

*Vat. Lat. 6419, f. 163r.*

*Cfr. El. XXVI, N. 59.*

Bathoreus ad proceres Regni Poloniae.

Non sum in caula, sed homo liber natus. Neque antequam in has terras veni, mihi victus et amictus defuit. Libertatem itaque meam amo et conservabo, Deo volente. Per vos in Regem vestrum sum electus, vobis postulantibus et instantibus huc veni, per vos corona capiti meo est imposita. Sum igitur Rex vester, non fictus neque pictus. Volo regnare et imperare. Non feram, ut quis mihi imperet. Custodes libertatis vestrae estis, sed non volo vos paedagogos meos fieri nec senatorum. Custodes igitur tales sitis libertatum vestrarum, ne haec libertas vestra in abusum vertatur. Actum Turonii in Praetorio die 14 Novembris anno etc. 1576.

N. 108.

S.l., s.d., [XI.1576]

*Ignotus*

*ad ignotum*

*de conventu Toruniensi rebus infectis dissoluto; de exigua spe pacis inter Gedanenses et regem ineundae; de bello contra Moscum decreto.*

*(Exemplar, fragm.)*

*Vat. Lat. 6419, f. 163r.*

Heri mihi allatae sunt literae ex Polonia, quibus Conventum Torunensem infectis omnibus rebus, Rege vehementer perturbato, dissolutum nuntiatur. Erant plena omnia dissidii inter ordines. Pax nondum coierat inter Gedanenses, quin eius perficiendae spes exigua. Regem, nisi pax componeretur, Gedanum versus moturum crediderant. Contra Moscum tamen bellum (cautione adiecta; si id necessarium videbitur) decretum est ab universis. De nova conventionem indicenda deliberatum est, tum et de legationibus, at nihil diserte scribitur.

ELENCHUS EPISTULARUM

Nr.						Dat.
LVIII	51	Barzi Petrus		ad Berardum Bongiovanni	Cracoviae,	14.I.1561
LIX	1	Bongiovanni Berardus		ad Pium IV		[1560]
LVIII	1	»	»	ad Ioannem Morone	»	20.IV.1561.
»	4	»	»	»	»	10.V.1561.
»	5	»	»	»	»	24.V.1561.
»	6	»	»	»	»	31.V.1561.
»	7	»	»	»	»	7.VI.1561.
»	8	»	»	»	»	20.VI.1561
»	10	»	»	»	»	23.VIII.1561.
»	12	»	»	»	»	13.IX.1561.
»	13	»	»	»	»	25.X.1561.
»	14	»	»	ad Carolum Borromaeum	»	15.XI.1561.
»	15	»	»	ad Ioannem Morone	Lomża,	22.XII.1561.
LIX	3	»	(?)	»	S.l., s.d.	[1561]
LVIII	16	»	»	»	Lomża,	5.I.1562.
»	17	»	»	»	»	11.I.1562.
»	18	»	»	»	Cracoviae,	31.I.1562.
»	20	»	»	»	»	18.IV.1562.
»	21	»	»	»	»	25.IV.1562.
»	22	»	»	»	»	10.V.1562.
»	23	»	»	»	»	4.VI.1562.
»	24	»	»	»	»	20.VI.1562.
»	25	»	»	»	»	27.VI.1562.
»	26	»	»	»	»	28.VI.1562.
»	27	»	»	»	s.l. [Cracovia],	18.VII.1562.
»	28	»	»	»	Cracoviae,	29.VII.1562.
»	30	»	»	»	»	15.VIII.1562.
»	31	»	»	»	»	22.VIII.1562.
»	32	»	»	»	»	4.IX.1562.
»	33	»	»	»	»	5.XI.1562.
»	34	»	»	»	»	13.XI.1562.
»	37	»	»	»	Petricoviae,	3.XII.1562.
»	38	»	»	»	»	13.XII.1562.
»	40	»	»	»	»	5.III.1563.
»	41	»	»	»	»	29.III.1563.
»	44	»	»	»	Cracoviae,	1.V.1563.
»	45	»	»	»	»	14.V.1563.
»	46	»	»	»	»	21.V.1563.
»	47	»	»	ad Hippolytum Capilupi	»	19.VI.1563.
»	54	»	»	ad Ioannem Morone	»	3.IV.1561.

Nr.					Dat.
LVIII	55	Bongiovanni Berardus	ad Ioannem Morone	Cracoviae,	5.IV.1561
»	59	»	ad Ioannem Christophorum Tarnowski	»	21.V.1561.
»	60	»	ad Ioannem Morone	»	14.VI.1561.
LIX	41	Brularth Henricus	ad ignotum (relatio)	Lutetiae	
				Parisiorum,	29.VIII.1573.
LVIII	9	Canobius Franciscus	ad Ioannem Morone	Vilnae,	13.VIII.1561.
»	77	Capitulum Cracoviense	»	Cracoviae,	15.VI.1568.
»	43	Catharina reg. Poloniae	ad Berardum Bongiovanni	Radomiae,	27.IV.1563.
LIX	74	Cobenzel Ioannes Bap- tista	ad Ioannem Morone	S.l.,	15.IX.1576.
»	10	Clerus Polonus	»	S.l.,	[1564]
»	11	»	»	S.l.,	1564.
LVIII	62	Commendone Ioannes Franciscus	»	S.l.,	6.III.1564.
»	63	»	»	S.l.,	6.III.1564.
»	64	»	»	S.l.,	9.III.1564.
»	65	»	»	Varsaviae,	11.III.1564.
»	66	»	»	S.l.,	15.III.1564.
»	67	»	»	S.l.,	22.III.1564.
»	68	»	»	S.l.,	22.III.1564.
»	69	»	»	S.l.,	28.III.1564.
»	70	»	»	S.l.,	28.III.1564.
»	71	»	»	S.l.,	30.X.1564.
LIX	12	»	ad Carolum Borromaeum	Petricoviae,	1.V.1565.
»	13	»	»	S.l.,	6.V.1565.
»	14	»	»	Petricoviae,	[9.V.1565]
»	15	»	»	S.l.,	19.V.1565.
»	16	»	»	S.l.,	22.V.1565.
»	17	»	»	S.l.,	24.V.1565.
»	18	»	»	S.l.,	28.V.1565.
»	19	»	»	S.l.,	6.VI.1565.
»	20	» (?)	» (?)	S.l.,	[6.VI.1565]
»	21	»	ad ignotum	S.l.,	19.IX.1565.
»	22	»	ad Marcum Altemps	S.l.,	1.X.1565.
»	23	»	ad Carolum Borromaeum	S.l.,	1.X.1565.
»	24	»	»	S.l.,	18.X.1565.
»	27	» (?)	ad Stanislaum Hosium (?)		[1565]
»	38	Consilarii R.P.	(formula iuramenti)	S.l.,	[1573?]
»	40	»	universis	S.l.,	[I.1573]
LVIII	78	Cromerus Martinus	ad Ioannem Morone	Cracoviae,	5.III.1569.
»	81	Dal Portico Vincentius	»	Varsaviae,	8.VI.1573.
LIX	50	»	ad Gregorium XIII	S.l., s.d.,	1574.
LVIII	87	Delfino Ioannes	ad Vincentium Laureo	S.l.,	post 23.III.1576.
LIX	37	Dissidentes Poloni	fragm. Conf. Vars.	Varsaviae,	28.I.1573.
»	80	Dunin Wolski Petrus	(sententia)	S.l.,	[V. 1577]
»	5	Episcopi Poloni	ad Pium IV	Viscoviae,	13.IV.1564.
»	2	Farnese Alexander	ad usum nuntii apostolici in Polonia	S.l.,	[1560]
»	79	Fautores Maximiliani II	universis	S.l.,	[1576]
LVIII	61	Ferdinandus I	ad Sigismundum Augustum	Viennae,	13.IX.1561.



Nr.				Dat.
»	76	Gromo Ioannes Andreas	ad Marcum Antonium a Mula	Venetiis, 23.III.1566.
LIX	46	Henricus Valesius	universis	Cracoviae, 21.II.1574.
»	103	» »	ad Ioannem Kostka	Lutetiae [post 4.X.1574]
LVIII	97	Hlebowicz Arnolphus	ad Stephanum Bathorem	Mścibów, 4.VI.1576.
»	82	Hosius Stanislaus	ad Ioannem Chodkiewicz	S.l., 12.XII.1573.
»	83	» »	ad Ioannem Morone	Tiburi, 9.IX.1574.
»	86	» »	ad Andream Zborowski	S.l., post 17.II.1576.
LIX	35	» »	ad Elbingenses	S.l., 21.III.1567.
»	39	» »	ad Henricum regem Poloniae	S.l., 1573
»	45	» »	universis	S.l., 1573
»	91	» »	ad Sigismundum Augustum	S.l., 28.I.1568.
»	92	» »	ad doctorem Venceslaum	S.l., 28.I.1568.
»	94	» »	ad Hieronymum Osorio	Lidzbark, 2.IV.1568.
»	95	» »	ad Ioannem Franciscum Commendone	S.l., 1.I.1569.
»	96	» »	ad Ottonem Truchsess	S.l., 2.I.1569.
»	97	» »	ad Maximilianum II	Lubluni, 1.V.1569.
»	99	» »	ad Franciscum Krasieński	Romae, 2.V.1573.
»	100	» »	ad Iacobum Uchański	» 21.V.1573.
»	101	» »	ad Carolum de Guise	» 29.VI.1573.
»	102	» »	ad Henricum Valesium	[Romae] 4.X.1574.
LVIII	29	Ignotus	ad Berardum Bongiovanni	Gedani, 5.VIII.1562.
»	48	»	ad rei memoriam	S.l., s.d., 1563.
»	128	»	ad Stephanum Bathorem	Romae, s.d. [post VIII.1564]
LIX	7	»	ad ignotum (relatio)	S.l., [1564]
»	9	»	ad ignotum (fragmentum)	S.l., [1564]
»	28	»	ad usum regis Pol.	S.l., [1565]
»	31	»	ad Pium V	S.l., [1566]
»	44	Ignotus (fautor Maximiliani II imperatoris)	ad Ioannem Morone	S.l., [XI.1573]
»	53	Ignotus	ad ignotum (fragmentum)	s.d., [post 11.XI.1575]
»	58	»	ad quendam episcopum	Cracoviae, 5.IV.1576.
»	59	»	» » »	s.l., [post 21.IV.1576]
»	71	»	ad ignotum	Varsaviae, 26.VI. et 5.VII. 1576.
»	75	»	universis	[1.V.1576 - 12.X.1576]
»	78	»	ad ignotum (avvisi)	S.l., s.d. [1576]
»	81	»	ad rei memoriam	S.l., [19.V.1577]
»	82	Ignotus (Ioannes Morone)	ad Gregorium XIII	S.l., s.d. [1577]
»	104	Ignotus	universis (elenchus scriptorum)	S.l., [post 27.IX.1575]
»	108	»	ad ignotum	S.l., s.d. [XI.1576]
LVIII	80	Ioannes IV Basilides	ad senatores M.D.L.	S.l., post 23.II.1573
LIX	72	» » »	ad Maximilianum II	S.l., [ante 26.VII.1576]
LVIII	52	Jordan Spytek	ad Berardum Bongiovanni	Cracoviae, 15.I.1561.
»	97	Karnicki Stanislaus	ad Stephanum regem Poloniae	Mścibów, 4.VI.1576.
LIX	69	Karnkowski Stanislaus	ad Petrum Zborowski	Varsaviae, 16.VI.1576.

Nr.				Dat.
»	42	Konarski Adamus	ad Henricum regem Pol.	Lutetiae Parisiorum [10.IX.1573]
»	43	» »	ad Carolum regem Galliarum et Henricum Valesium	Lutetiae Parisiorum [10.IX.1573]
LIX	8	Kościelecki Ioannes	ad Sigismundum Augustum	Posnaniae, 3.X.1564.
LVIII	35	Krzycki Andreas	ad Ioannem Antonium Pulleoni	Cracoviae, s.d. 1525.
»	88	Laureo Vincentius	ad capitulum Cracoviense	Varsaviae, 1.IV.1576.
»	89	» »	ad Ptolomaeum Gallium	» , 11.III et 10.IV 1576.
»	90	» »	ad Ioannem Delfino	» 10.IV.1576.
»	91	» »	ad Andream Zborowski	» 12.IV.1576.
»	92	» »	ad Stanislaum Karnkowski	» 16.IV.1576.
»	93	» »	ad Ptolomaeum Gallium	» 19.IV.1576.
»	94	» »	» » »	» 23.IV.1576.
»	100	» »	ad Ioannem Morone	Lovicii, 9.VI.1576.
»	101	» »	» » »	» 9.VI.1576.
»	102	» »	» » »	» 9.VI.1576.
»	105	» »	» » Tęczynski	Chróslin, 11.VI.1576.
»	106	» »	» » Morone	Vratislaviae, 25.VI.1576.
»	107	» »	ad Maximilianum II	» 25.VI.1576.
»	108	» »	ad Ioannem Morone	» 27.VI.1576.
»	109	» »	» » »	» 27.VI.1576.
»	110	» »	» » »	» 9.VII.1576.
»	111	» »	ad Adalbertum Starożrebski	» 13.VII.1576.
»	112	» »	ad Maximilianum II	» 15.VII.1576.
»	113	» »	ad Ioannem Morone	» 15.VII.1576.
»	114	» »	» » »	» 22.VII.1576.
»	115	» »	» » »	» 3.VIII.1576.
»	116	» »	» » »	» 9.VIII.1576.
»	117	» »	ad Stanislaum Karnkowski	» 18.VIII.1576.
»	118	» »	ad Ioannem Morone	» 22.VIII.1576.
»	119	» »	» » »	» 13.IX.1576.
»	121	» »	» » »	Petricoviae, 10.V.1577.
LIX	63	» »	ad Maximilianum II	Varsaviae, 8.V.1576.
»	83	» »	ad ignotum	» 28.[V.]1577.
LVIII	79	Morone Ioannes	ad Albertum Łaski	Romae, 13.XI.1570.
»	84	» »	ad Stanislaum Hosium	S.l., s.d. [1574]
»	120	» »	ad Ptolomaeum Gallium	Tarcenti, 29.X.1576.
»	125	» »	ad Stephanum Bathoreum	Romae, 2.XII.1577.
LIX	4	» »	ad ignotum	S.l., [ante VI. 1563]
»	26	» »	ad usum nuntii ap.	S.l., [1565]
»	29	» »	ad ignotum (adnotationes)	S.l., 1565.
»	77	» »	(elenchus argumentorum)	S.l., s.d.
»	87	» »	ad Stanislaum Hosium	S.l., [1.II.1561]
»	88	» »	ad Nicolaum Wolski	Romae, 10.VII.1562.
»	89	» »	ad Iacobo Uchański	S.l., [1562]
»	98	» »	ad Maximilianum II	Romae, 17.IV.1573.
»	105	» »	ad Stanislaum Hosium	Ratisbonae, 20.VI.1576.
»	106	» »	» » »	» 3.XI.1576.

Nr.				Dat.
»	84 Nobilius Flaminius	ad Stephanum regem Poloniae	S.l., s.d.	
»	54 Nomine imperatoris	ad notitiam Comitiorum	S.l.,	[1575]
»	51 Nomine Stephani Bathorei	ad notitiam sultani Turcarum	S.l.,	[1575]
»	74 Obernburger Petrus	ad Ioannem Morone	S.l.,	15.IX.1576.
LVIII	2 Ocieski Ioannes	ad Carolum Borromaeum	ex praefectura Sandecensi,	22.IV.1561.
»	49 » »	ad Berardum Bongiovanni	Cracoviae,	12.I.1561.
LIX	57 Oratores Maximiliani II	ad oratores Polonos	Viennae,	22.III.1576.
»	70 » » »	» universis	Varsaviae,	18.VI.1576.
»	73 » » »	» »	S.l.,	[ante 3.VIII.1576]
»	67 Oratores Poloni	ad Maximilianum II et ordines Imperii	S.l.	[post 15.VI.1576]
»	68 » »	ad Maximilianum II electores et principes Imperii	Ratisbonae	[post 15.VI.1576]
»	76 » »	ad Gregorium XIII	S.l.,	[post 1.V.1576 ante 12.X.1576]
LVIII	73 Padniewski Philippus	ad Ioannem Morone (?)	Cracoviae,	24.XI.1565.
LIX	52 Particeps Comitiorum	ad ignotum	Stężyca	[post 28.V.1575]
»	25 Protasewicz Valerianus	ad Ioannem Morone	Vilnae,	9.XII.1565.
LVIII	11 Radziwiłł Nicolaus	ad Sigismundum Augustum	ex castris apud Rigam	8.IX.1561.
»	95 » »	ad Iacobum Uchański	Mścibów,	2.VI.1576.
»	124 Radziwiłł Nicolaus Christophorus	ad Ioannem Morone	Vilnae,	8.X.1577.
LIX	61 Senatores Lithuani	ad Stephanum Bathoreum	Mścibów	[post, 1.V.1576]
»	62 » »	ad Senatum R.P.	S.l.,	[post, 1.V.1576]
»	65 Senatus et ordines R.P.	ad oratores Pol. ad imperatorem deputatos	Cracoviae,	10.V.1576.
LVIII	97 Sierakowski Ioannes	ad Stephanum Bathoreum	Mścibów,	4.VI.1576.
»	36 Sigismundus I	ad Clementem VII	S.l., s.d.	[1525]
LIX	85 »	ad card. Moguntinum	Cracoviae,	6.XII.1539
»	3 Sigismundus Augustus	ad Berardum Bongiovanni	Vilnae,	6.V.1561.
»	42 » »	ad Pium IV	Petricoviae,	20.IV.1563.
»	53 » »	ad Ioannem Morone	Vilnae,	20.II.1561.
LIX	6 » »	universis	Parcovieae,	6.VIII.1564.
»	36 » »	universis	Varsaviae,	20.X.1568.
LVIII	19 Simonetta Ludovicus	ad Berardum Bongiovanni	Tridenti,	31.III.1562.
LIX	47 Słomowski Stanislaus	ad Henricum Valesium	Cracoviae,	19.III.1574.
»	49 Status et ordines R.P.	ad » »	Varsaviae,	30.IX.1574.
LVIII	96 Stephanus Bathoreus	ad Iacobum Uchański	Petricoviae,	4.VI.1576.
»	99 » »	ad Vincentium Laureo	Ravae,	9.VI.1576.
»	103 » »	ad » »	Bolemoviae,	10.VI.1576.
»	123 » »	ad Ioannem Morone	ex castris ad Gedanum,	24.VI.1577.
LIX	56 » »	universis	variis locis,	8.I.-12.V.1576.
»	66 » »	ad R.P. senatores	Bolemów,	10.VI.1576.
»	107 » »	ad proceres R.P.	Toruniae,	14.XI.1576.
LVIII	56 Tarnowski Ioannes	ad Berardum Bongiovanni	Wiewiórka,	17.IV.1561.
»	57 » Christophorus	» » »	S.l.,	17.IV.1561.

Nr.				Dat.
LVIII	39	Uchański Iacobus	ad Carolum Borromaeum	Petricoviae, 15.I.1563.
»	50	» »	ad Berardum Bongiovanni	Cracoviae, 12.I.1561.
»	72	» »	ad Carolum Borromaeum	Petricoviae, 14.III.1565.
»	74	» »	ad Iosephum Zamoyski	S.l., 31.XII.1565.
»	75	» »	ad Ioannem Morone	S.l., post 31.XII.1565.
»	98	» »	ad Stephanum Bathoreum	Lovicii, 7.VI.1576.
»	104	» »	» » »	» 10.VI.1576
»	122	» »	ad Ioannem Morone	Petricoviae, 25.V.1577.
LIX	30	» »	ad Iosephum Zamoyski	[a. 1565 exeunte - 1566 ineunte]
»	47	» »	ad Henricum Valesium	Cracoviae, 19.III.1574.
»	48	» »	» » »	» 6.IV.1574.
»	55	» »	universis	Lovicii, 31.XII.1575.
»	60	» »	ad notitiam Stephani Batho- rei	S.l., [post 1.V.1576]
»	64	» »	ad regem futurum	S.l., 12.VI.1576.
»	93	» »	ad Pium V	Koło, 26.III.1568.
LVIII	126	Warszewicki Christo- phorus	ad Ioannem Morone	Varsaviae, 12.IV.1578.
»	127	» »	» » »	» 4.I.1580.
LIX	86	Wilamowski Ioannes	ad Paulum III	S.l., 1540
LVIII	58	Wolski Nicolaus Wolski Dunin Petrus v. Dunin Wolski	ad Ioannem Morone	Cracoviae, 20.IV.1561.
LIX	90	Zamoyski Ioannes	» » »	S.l., [autumno 1566]
»	32	Zamoyski Iosephus	ad Pium V	Romae, 9.V.1566.
»	33	» »	» »	» 9.V.1566.
»	34	» »	» »	» V.1566.
LVIII	85	Zborowski Andreas	ad Stanislaum Hosium	S.l., s.d., [post 28.XII.1575]

## INDEX PERSONARUM ET LOCORUM

*Hoc in Indice nulla ratio habita est nominum propriorum in Introductione occurrentium. Numeri ad paginas, non ad documenta, remittunt.*

### A

- ACEPHALI, 69.
- ADALBERTUS s., archiep. Gnesnensis, 67.
- ADAMITAE, 73.
- AEGYPTUS (Aegiptus), 45-6.
- AFRICA, 219.
- AGAPETUS, exconsul, 221.
- AGAPETUS PATRICIUS, 221.
- AGOSTINO v. Augustinus.
- AGRIPPA Venceslaus, M.D.L. notarius, 110, 112.
- ALBERTUS marchio Brandenburgensis, card. Moguntinus, 223, 226-7.
- ALBIGENSES, 214.
- ALENÇON v. Franciscus d'Alençon.
- ALEXANDER III pp., 44.
- ALEXANDER VI pp. (Borgia), 46.
- ALEXANDER Jagellonicus, rex Poloniae, 86, 88-9, 115, 127.
- ALEXANDER, haereticus, 214, 218.
- ALEXANDRINUS v. Cyrillus Alexandrinus.
- ALOGUI v. Loga.
- ALSATIA, 171.
- ALTEMPS Sittich Marcus, card., legatus ad Concilium Tridentinum, 40.
- ALVERNORUM princeps (in titulo regum Galliae), 85.
- AMURATUS (Muradus) III imperator Turcarum, 97, 99, 104, 161, 166, 173-4, 181-2.
- ANABAPTISMUS, Anabaptistae, 67, 69, 91.
- ANACLERIO Prosper, Neapolitanus, 5.
- ANDEGAVENSIS (in titulo regum Galliae), 75.
- ANDIUM dux (in titulo regum Galliae), 74.
- ANDRADIUS (d'Andrade) Didacus, de Paiva, theologus Lusitanus, 240-41.
- ANDREOVIA (Andreiovia, Jędrzejów), Andreoviensis (Andreioviensis, Andrzejowski), 110, 112, 114, 118-19, 125, 127-8, 135-6, 138, 144-5, 147, 154, 160-2, 188, 190-1, 194, 197.
- ANGIU v. Henricus rex Poloniae.
- ANNA Jagellonica, filia Sigismundi I (« infans Poloniae »), regina Poloniae, uxor Stephani Bathorei, 105-6, 125, 129, 141, 144-9, 154, 156, 159-61, 163-4, 175, 177, 183-4, 187-8, 191.
- ANTIOCHIA, 65.
- ANTONIANO Silvius, 271-2.
- APAFFI Stephanus, praefectus arcis Fogaras, 116, 126.
- APOLLINARIS, haeresiarcha, 214.
- APOLLINARISTAE, 69.
- ARCADIUS imperator, 219.
- ARCYBAŠEV (Archibasen) Andreas, orator Ioannis IV Basilidis ad imperatorem, 172, 174.
- ARIANISMUS, Ariani (Arriani), 68-9, 214, 219-21, 241.
- ARIUS, haeresiarcha, 218.
- ASIA, 218.
- ASTRACHAŃ (Asterca, Astercan), 171-2, 174.
- ATHANASIUS s., 219-20.
- ATHENAE, 215.
- AUGUSTANUS, Augustana Confessio, 9, 57, 68, 80, 82-3, 235-7, 241, 243, 245, 247-9, 253, 259, 269.
- AUGUSTINUS s. (s. Agostino), 45, 131, 211-13, 217, 219, 221.
- AUSTRIA, Austriacus, Austriaca Familia (Casa d'Austria), 27-8, 36, 38-9, 48, 50, 55, 78, 103, 105, 171-2, 175-6, 188, 193, 243-6, 269-70.

## B

- BALAGNY Ioannes, de (conte di Baibezz), filius illeg. Ioannis Monluc, 79.
- BALTICA navigatio, 105.
- BÁNFFY (Bamfi, Bamfy) Georgius, de Lozonc (Lozoncy), praefectus aulae Stephani Bathorei, 116, 126.
- BÁNFFY (Bamfi) Volfgangus, comes comitatus Dobocensis, 116.
- BARBARA Jagellonica, uxor Georgii ducis Saxoniae, 225, 227.
- BARIUM (Barum, Bari), Bariensis (Barensis, Barrensis), Bariensis Ducatus, 43, 105, 164.
- BASILISCUS imperator, 219.
- BASILIUS imperator, 211.
- BATHOREA gens, 132.
- BATHOREUS, BATORIUS, BATORY, BATORI etc. v. Stephanus Bathoreus.
- BATHORIANI (Batoriani, Baturiani), 131-2, 177, 179, 190-1.
- BATORY Christophorus, de Somlyó (Sumlio), comes perpetuus comitatus Boriensis, 116, 125.
- BATORY (Bathori) Stephanus iunior, de Somlyó (Sumlio), nepos regis Poloniae, 116, 125.
- BELGIUM, 219.
- BELINA (Bilina) Prażmowski v. Prażmowski.
- BELOE OZERO (Lago Bianco), Beloozerskij (Bilinsersky), 171-2, 174.
- BELDOWSKI Ioannes, 116, 120, 125.
- BELZ (Belz), Belzensis (Belczensis, Belsensis), 64-5, 75, 100, 110, 151, 157, 169, 177, 190.
- BEREGZO v. Hagemas.
- BERNA, 260.
- BERZEVICZY (Berzeviceius) Martinus, procancellarius Stephani Bathorei, 114, 117, 119, 126, 128.
- BETHLEHEM (Betleem), 235, 237.
- BETHLEN (Bethlem) Volfgangus, aulicus Stephani Bathorei, 116, 126.
- BEZA (de Bèze) Theodorus, 255, 257, 260-1.
- BIALOBRZESKI (Bialobrezki) Martinus, abbas Clarae Tumbae, nominatus ep. Camenecensis, 196, 205.
- BIALOBRZESKI (Bialobrezki) Stanislaus, abbas Andreoviensis, 110, 112, 196.
- BIANDRATA v. Blandrata.
- BIDGOSTIA v. Bydgoszcz.
- BIECENSIS (Biezensis, Byecensis), 64-5, 177, 179, 190.
- BIELSCENSIS (Bielsensis), 107, 111.
- BIKOWSKI v. Bykowski.
- BIORIENSIS comitatus, 116, 125.
- BIRAGUE (Biragus) Renatus, de, cancellarius Regni Galliae, 75.
- BIRZE (Bierze) v. Radziwiłł Nicolaus « Rufus ».
- BLANDRATA (Biandrata) Georgius, 117, 119, 158, 161.
- BŁONIE (Blomum), opp. prope Varsoviam, 167-8.
- BOGUSZ (Bogucz) Ioannes, succamer. Lublinensis, cap. Zvolinensis, 110-12.
- BOHEMIA (Boemia), Bohemi, 12, 22, 39, 103, 105, 171, 174, 229.
- BOLIMÓW (Bolemovia, Bolemovium, Bolemów), opp. in districtu Loviciensi, 151, 153, 167.
- BOLESŁAWOWICZ Ioannes, M.D.L. marscalcus, 111.
- BOLGARSKIJ (Wulgaussky), in titulo m. ducis Moscoviae, 171, 174.
- BONGIOVANNI Berardus, ep. Cameriniensis, nuntius ap. in Polonia, 3, 5, 9, 11, 12, 231-2.
- BONIECKI (Bonieczki) Andreas, 169.
- BORBONII, Borboniensis, 74, 85, 270.
- BOROWSKI Andreas, abbas Sciricensis, 110.
- BORROMAEUS (Borromeus, Boromeo), Carolus, card., 9, 27-8, 36-8, 40-1, 235.
- BORSIŃSKI Simon, can. Gnesnensis, 202.
- BORUKOWSKI Ioannes, 112.
- BORZEWSKI Matthaes, abbas Landensis, 196, 205.
- BOSANENSIS v. Rosanensis.
- BOŻĘCIN (Bożęcin), opp. in districtu Kielcensi, 256.
- BRABANTIA, 171.
- BRACŁAW (Braczlavia), Bracławska ziemia, 124, 139.
- BRANDENBURGENSIS, 9, 223-5.
- BRANSCENSIS (Branczensis), 107, 110.
- BRATIANENSIS, 107.
- BRESCENSIS v. Brestensis Cuiaviensis.
- BRESLAVIENSIS, 107.
- BRESTA in Lithuania, Brestensis, (Brzestensis), 107, 139.
- BRESTENSIS Cuiaviensis (Brescensis, Brzestensis), 20, 64-5, 110, 112.
- BREZNICENSIS v. Brzezinensis.
- BRITANNI (Brittani), 221.
- BRIZINNICIUS v. Brzeźnicki.
- BRODOWSKI Petrus, notarius castr. Plocensis, 111.

BRULARTH Henricus, secr. regis Galliae, 74-5.  
 BRZECHWA Andreas, abbas Tynieccensis (Thineccensis), 196, 205.  
 BRZESINENSIS v. Brzeziniensis.  
 BRZESTENSIS v. Bresta, Brestensis.  
 BRZEZINENSIS (Breznicensis, Brzesinensis), 64-5, 107.  
 BRZEZINY v. Gregorius Pauli.  
 BRZEŹNICKI (Brizinnicius, Brzeziński, Brzezniczki) Iacobus, can. Posnaniensis, 202, 204-5, 269-70.  
 BUCZACZ v. Jazłowiecki.  
 BUDA, 97.  
 BUDZYŃSKI (Budzinski) Sebastianus, succamer. Rosanensis, 111.  
 BURGUNDIA, 171.  
 BYDGOSZCZ (Bidgostia), Bydgestiensis (Bidgostiensis), 64-5, 185.  
 BYECENSIS v. Biecensis.  
 BYESSEWCY cosacky (?), 255.  
 BYKOWSKI (Bikowski) Stanislaus, 169-70.

## C

CAESARIANI (fautores Maximiliani II), 131-2, 168, 178, 181.  
 CAGNAZZO Ioannes, de Tabia, theologus, 205.  
 CALISSIENSIS (Kalissiensis, Kaliski), 19, 20, 23, 64-5, 107, 111, 123.  
 CALVINISMUS, Calvinistae, 67, 69, 91, 179, 236, 253.  
 CALVINUS Ioannes, 83, 216, 235, 240, 255, 258, 260.  
 CAMENECENSIS (Camenacensis), 64-5, 196, 225.  
 CAMENENSIS, 65.  
 CAMERINO, CAMERINENSIS v. Bongiovani Berardus.  
 CANISIUS Petrus, SJ, 246-7.  
 CAPITOLIUM (Romae), 132.  
 CARANSEBES v. Karembe.  
 CARETZEG v. Csáky Ladislaus.  
 CARINTHIA, 171.  
 CARLOWITZ Christophorus, de, orator Maximiliani II, 28, 36.  
 CARNCOWSKI v. Karnkowski.  
 CAROLUS Magnus imperator, 211-12.  
 CAROLUS V imperator, 4, 214, 220, 248, 254.  
 CAROLUS IX rex Galliae, 77, 92, 94, 248-9.  
 CARSINSKI v. Karsiński.  
 CASAN, CASCA v. Kazań.

CASIMIRUS Magnus (Cazimirus Piasth) rex Poloniae, 86, 88, 115, 127.  
 CASIMIRUS Jagellonicus, rex Poloniae, 86, 115, 127.  
 CASIMIRIA, Casimiriensis (Cazimiriensis, Kazimiriensis), 64, 75, 101, 110.  
 CASSINUS MONS v. Mons Cassinus.  
 CATHARINA Austriaca, regina Poloniae, 27-9, 36, 38-9, 48-50, 52, 55.  
 CAZIMIRUS v. Casimirus.  
 CAZIMIRIENSIS v. Casimiria.  
 CECHOVIENSIS, CECOSCHI v. Czechoviensis.  
 CERNENSIS v. Czernensis.  
 ČERNIGOVSKIJ (Czeringowschi), in titulo m. ducis Moscoviae, 171, 174.  
 CERTOSA v. Kartuzy.  
 CHAKI v. Csáky.  
 CHANAAN, 46.  
 CHECOVIENSIS v. Czechoviensis.  
 CHEFEI v. Keffei.  
 CHELMENSIS, 14, 64-5, 107, 111-12, 170, 203, 231.  
 CHEVERNY, CHIVERNI v. Huraldus.  
 CHODKIEWICZ (Cotquevic) Ioannes, cast. Vilmensis, M.D.L. marscalcus, 99, 102, 104, 138.  
 CHOJEŃSKI (Choinski) Thomas, vice-decanus Luceoriensis, 196.  
 CHOLINUS Maternus, impressor Coloniensis, 57.  
 CHRISTIANA RESPUBLICA (Christianitas, Christianus Orbis, Cristianità), 13, 18, 79, 94, 97, 108-9, 129, 133, 143-4, 146, 148, 150-1, 156-7, 159, 161, 163, 165-6, 173, 176, 178, 181-4, 186-7, 189, 193, 209, 225, 227, 237, 240, 249, 256, 271.  
 CHRISTOPORSKI v. Krzyżtoporski.  
 CHRISTOPHORUS dux Megapolensis, coadiutor Rigensis, 39.  
 CIBINIENSIS, 117, 126.  
 CIECHANOWIEC v. Kiszka.  
 CIECHANOWIENSIS (Cziechanoviensis), 65, 111.  
 CISTERCIENSIS Ordo, 53.  
 CIŻEWSKI (Czisiejewski) Matthias, 169.  
 CLARA TUMBA (Mogiła), monasterium, 132, 196.  
 CLEMENS VII pp. (Medici), 45, 47.  
 CLEMENTINA constitutio, 206.  
 COBENZEL (Cobenzl, Kobenzl) Ioannes Baptista, a Proseck, consil. et orator Maximiliani II, 172, 180.  
 COBRINENSIS, 107.  
 COBYLINO v. Konarski.  
 COLENSIS v. Koło.

- COLONIA, Coloniensis, 57, 65, 79, 83, 185.  
 COLOSIENSIS comitatus, 116, 126.  
 COMMENDONE (Commendonus, Comendono) Ioannes Franciscus, ep. Zacynthinus, nuntius ap. in Polonia, card., 14, 27-8, 36-41, 43, 47-9, 54, 230, 239, 243, 245.  
 COMMUSTENSIS, 107.  
 COMENSIS, Como v. Gallius.  
 COMOROWSKI v. Komorowski.  
 CONARIENSIS, 64.  
 CONARIENSIS terrae Cuiaviensis, 65.  
 CONARIENSIS terrae Lanciensis, 65.  
 CONARIENSIS terrae Siradiensis, 65.  
 CONARSKI v. Konarski.  
 CONDÉ Henricus I Borboniensis, princeps de, 270.  
 CONSTANTIA, soror Constantini Magni imperatoris, 220.  
 CONSTANTINOPOLIS, Constantinopolitanus, 219, 269.  
 CONSTANTINUS Magnus imperator, 211, 214-15, 218-20, 249.  
 CONSTANTIUS II imperator, filius Constantini Magni, 220.  
 CORCYRANUS v. Lismaninus.  
 CORIBUTHOW v. Zbaraski.  
 CORINTHIUS, 212.  
 CORITIA, 171.  
 CORNIS v. Kornis.  
 CORONOVIENTSIS, 204.  
 CORVINUS Felix Sebastianus, clericus dioecesis Posnaniensis, 169-70.  
 COTQUEVIC v. Chodkiewicz.  
 CRACOVIA (Crachovia, Kraków), Cracoviensis (Krakowski), 7, 24-5, 38-9, 41-3, 63-4, 67, 72, 74, 83, 85-6, 89, 91, 98, 102, 105-6, 110, 113-14, 123, 125, 128, 130-2, 140, 142, 147, 149, 151-2, 156, 162-4, 166, 177, 190, 196, 198, 202-5 223-4, 252, 263, 265, 270.  
 CRASSINSKI v. Krasieński.  
 CREPICENSIS (Crepischi, Krzepicensis), 101-2, 104, 110.  
 CRISTIANITÀ v. Christiana Respublica.  
 CROATIA, 171.  
 CROMERUS (Kromer) Martinus, coadjutor Varmiensis, 24, 266-7.  
 CROTOSKI, CROTOSIN v. Krotoski.  
 CRUSVICENSIS v. Krusvicensis.  
 CRZIVINENSIS v. Krzywiniensis.  
 CSÁKI (Chaki) Gabriel, de Palota, comes comitatus Colosiensis, 116, 126.  
 CSÁKY (Chaki) Ladislaus, de Köröszegk, consil. Stephani Bathorei, 116, 126.  
 CUIAVIA (Curacia), Cuiaviensis, 65, 103, 112, 166, 168, 171, 205, 207.  
 CULMA. Culmensis, 64, 107, 110, 152, 168, 200, 254.  
 CURACIA v. Cuiavia.  
 CYRILLUS Alexandrinus, s., 45.  
 CYRUS, 46.  
 CZABASKI (?) Petrus, vexillifer Lomzensis, 111.  
 CZARNKOWSKI (a Czarneków) Albertus Sandivogius, Maioris Poloniae generalis cap., cap. Pisdrensis, 110, 112, 152-3, 167-8.  
 CZARNKOWSKI Stanislaus Sandivogius, R.P. referendarius, cap. Plocensis, 101, 104, 110, 112.  
 CZECHOVIENSIS (Cechoviensis, Cecoski, Checoviensis), 64-5, 99, 104, 107, 112, 130.  
 CZEGIE v. Vas.  
 CZERINGOWSKI v. Černigovskij.  
 CZERNENSIS (Cernensis, Czerniensis), 65, 110-12, 169.  
 CZERVIENSIS (Czirviensis), 196.  
 CZIECHANOVIENTSIS v. Ciechanoviensis.  
 CZIECHANOWIECZ v. Kiszka.  
 CZEMA Achatius, pal. Marienburgensis, 38-9.  
 CZIRVIENSIS v. Czerviensis.  
 CZYŻOWSKI (Czizowski) Sigismundus, cast. Polanecensis, 107, 112.

## D

- DĄBROWICA v. Firlej.  
 DĄBROWSKI (Dambrowski) Stanislaus, can. Gnesnensis, 198.  
 DALMATIA, 171.  
 DAMASUS I s., papa, 44.  
 DAMBROWICZA v. Firlej.  
 DAMBROWSKI v. Dąbrowski.  
 DANGIA v. Gedanum.  
 DANIA (Datia), 9, 105, 180, 226.  
 DANIEL, 69.  
 DARIUS rex Persarum, 69.  
 DATIA v. Dania.  
 DANZIC, DANZESI v. Gedanum.  
 DAVID, 222, 256.  
 DĘBOWSKI (Demborski) Andreas, cast. Siradiensis, cap. Lancicienssis, 107.  
 DECIUS imperator, 214.  
 DELFINO Ioannes, ep. Torcellianus, nuntius ap. apud imperatorem, 272.  
 DELFINO Zacharias, nuntius ap. apud imperatorem, 230.



DEMBIŃSKI (Dembiński) Valentinus, de Dembiany, cast. Crac., R.P. can., 74-5, 128, 177, 179.

DEMBORSKI v. Dębowski.

DERSAVIA v. Dirsavia.

DIDUCIUS v. Dudith.

DIECZNOWSKI v. Dzierżanowski.

DIODOTUS, Atheniensis, 215.

DIRSAVIA (Dersavia, Dirschau, Tczew), 185.

DŁUSKI Ioannes, «de Kothwicz» (insigne gentilicium: Kotwicz), 111.

DŁUŻNIEWSKI (Dlusniewski) Iacobus, iudex castrensis Procensis, 111.

DOBECENSIS comitatus, 116, 126.

DOBRINIENSIS, 64-5.

DONATISTAE, 219.

DONATUS, haeresiarcha, 218.

DORHOSTAJSKI (Drohostajski) Nicolaus, dapifer M.D.L., cap. Volkoviensis, 110, 112.

DROBIN (Drobin) v. Thomas a Drobin.

DROHICENSIS, 107.

DROHICIŃSKI (Drohiczanski) Sandivogius, cast. Lubaczoviensis, 107, 169.

DROHOBICENSIS, 107.

DROHOJEWSKI Thomas, praef. Premisliensis, secr. regius, 98, 104.

DROHOJOWSKI (Droiowski) Stanislaus, 107, 111.

DROHOSTAJSKI v. Drohostajski.

DROZDOWSKI (Droidroski, Drosdowski) Christophorus, archidiaconus Plocensis, 203, 205.

DRUŻBIC (Druzbicz) Nicolaus, 169.

DUBINKI v. Radziwiłł Nicolaus «Rufus».

DUDITH (Diducius, Dudisch, Dudycz) Andreas ep. Quinqueecclesiensis, orator Maximiliani II, 28, 36, 43, 106, 130, 132, 162, 166.

DULSKI (Dulczki) Ioannes, cast. Culmensis, cap. Rogosnensis et Bransensis, 107, 110, 112.

DUNEBURGENSIS, 110.

DUNIN WOLSKI v. Wolski Petrus.

DZIAKOWSKI Albertus, subiudex terrae Mielnicensis, 111.

DZIAŁYŃSKI (a Działyń, Działin) Ioannes, pal. Culmensis, cap. Bratianensis, 107, 254, 257.

DZIERŻANOWSKI (Diecznowski) Andreas, abbas Wągrowiecensis, 196-7.

DZISNENSIS, 111.

## E

EDEN Georgius, ab, praepositus Lukoviensis, 204.

EISLEBEN v. Islebium.

ELBINGA, Elbingensis, opp. in Varmia, 57, 83, 235-7, 243, 246, 262, 265-7, 269-70.

EMANUEL rex Portugalliae, 46.

EMINIG v. Török.

ERDEO v. Kornis.

ERNESTANA conditio, 149.

ERNESTUS (Hernestus) archidux Austriae, filius Maximiliani II, 101, 104-5, 129, 148, 156, 163-4, 172-3, 175, 177, 186-7, 191, 270.

ESAIAS v. Isaias.

ESECHIAS, 69.

ESPEISSE Iacobus d', de la Faye (Monsignor di Petz), orator Henrici Valesii, 100-1, 104.

EUNOMIUS, haeresiarcha, 214.

EUSEBIUS s., 219.

EUTYCHIANI (Euthichiani), Eutychianna haeresis, 68-9.

EVANGELICI, 66, 82-3.

## F

FALĘCHI (Phaleczki) Stanislaus, abbas Czerviensis, 196.

FALĘCKI (Falczki) Stanislaus, abbas Suleioviensis, *postea* suffraganeus Gnesnensis, 196, 205.

FARNESE (Farnesius) Alexander, card., 6.

FERBER Constantinus, consul Gedanensis, 111.

FERDINANDUS I imperator, 22, 230.

FILIPOWSKI (Filipofski) Hieronymus, calvinistarum protector, 97.

FILIPPUS v. Philippus.

FIRLEY Andreas, cast. Lublinensis, 177, 179.

FIRLEY Ioannes, pal. Crac., R.P. marscalcus, 74-5, 261, 263.

FIRLEY (Firleo, Firley) Nicolaus, de Dąbrowica (Dambrowicza), cap. Casimiriensis, 75, 101, 104, 110, 112.

FLACCUS (Flacius, Vlačić) Matthias, theologus Lutheranus, 262-3.

FLANDRIA, 254.

FLOSOSKI Stanislaus, can. Plocensis, 203.

FOGARAS, arx in Transilvania, 116, 126.

FOLSTEN v. Herburt.

FRANCIA, FRANCESI *v.* Gallia.  
FRANCISCUS I rex Galliae, 214.  
FRANCISCUS II rex Galliae, 214, 248-9.  
FRANCISCUS dux d'Alençon, 270.  
FRANCOFORDIA, Francofurtum, 92.  
FRANZA *v.* Gallia.  
FRIDERICUS II rex Daniae, 9, 105-6, 180.  
FULSZTYN *v.* Herbut.

## G

GADOMSKI Albertus, archidiac. Pomeraniae, 196.  
GAIANITAE, 69.  
GALATAE, 69.  
GALLA PLACIDIA (Placilla) imperatrix, filia Theodosii I, 220.  
GALLIA (Francia, Franza), Galli (Francesi), 5, 11, 20, 74-5, 77, 79, 80, 90, 92-5, 98, 100, 104-5, 117, 142, 153, 158, 174, 181, 186-7, 197, 214, 219-20, 236-7, 248, 254, 257, 262, 265-6, 269.  
GALLIUS (Galli) Bartholomaeus, dictus Ptolomaeus, card. Comensis (« Monsignor di Como »), 34, 36, 272-3.  
GALLUS Andreas, 229.  
GEDANUM (Dangia, Danzic), Gedanenses (Danzesi), 3, 27, 47, 107, 170, 184-5, 261, 273-4.  
GEDROICZ *v.* Giedroyć.  
GEFLAFFI Ladislaus, de Ratoth, consil. Stephani Bathorei, 116, 126.  
GENAVA (Geneva), Genavensis (Genevensis, Genuensis), 67-9, 71, 80, 83, 254, 258, 260, 363.  
GENTILIS (Gentile) Ioannes Valentinus, 255, 257, 260-1.  
GENUENSIS *v.* Genava.  
GEORGIUS (« Barbatas ») dux Saxoniae, 225, 227.  
GERANUM, 248.  
GERMANIA, Germani, 11, 32, 67, 70, 102, 105, 169, 175, 178, 183, 214, 219, 225-7, 236-7, 243, 254.  
GERONIMO *v.* Mare *et* Zanchi.  
GERSTMANN (Gerztmanus) Martinus, ep. Vratislaviensis, orator Maximiliani II, 106, 162, 166, 196, 205.  
GESCHKAW Caspar, abbas Olivensis, 12, 41, 43, 48, 110, 112.  
GIEDROYĆ (Gedroicz) Melchior, ep. Mednicensis (Samogitiae), 196.

GIERANENSIS, 110.  
GLEBOCKI (Gleboski), nob. Polonus, 132.  
GŁOGOWSKI (Głowski) Paulus, decanus Plocensis, 110, 112, 196, 203-5.  
GŁOSKI *v.* Słoiński.  
GŁOSKOWSKI Stanislaus, 111.  
GNASDOWSKI *v.* Gniazdowski.  
GNESNA (Gnisna), Gnesnensis (Gnegnense), 12, 24, 28-9, 35-43, 49-52, 55, 64-5, 67, 85-6, 89, 90, 105-7, 110-11, 133, 143, 151-2, 154, 159, 169, 175-7, 183, 187-8, 191, 195-6, 198-9, 202-4, 206, 231, 233, 238, 240, 257, 261.  
GNIAZDOWSKI (Gnasdowski) Ioannes, abbas Mogilnensis, 196, 205.  
GNISNA *v.* Gnesna.  
GNOIŃSKI Martinus, 169.  
GOMOLIŃSKI Florianus, 111.  
GOMOLIŃSKI Stanislaus, 111.  
GONZAGA Ludovicus, dux Nivernensis, 65, 269-70.  
GORAJSKI (Gorayski) Adamus, de Goraj, 116, 120, 125.  
GORECKI (Gorecius) Leonardus, rerum gestarum scriptor, 20, 23.  
GÓRECKI (Goreczki) Matthias, succamer. Posnaniensis, 111-12.  
GORITIA, 171.  
GÓRKA Andreas, a, senior, cast. Posnaniensis, Maioris Poloniae generalis cap., 22-3.  
GÓRKA Andreas, a, junior, cast. Międzyrzecensis, 19, 23, 168.  
GÓRKA Lucas, a, pal. Calissiensis, 19, 20, 23.  
GÓRSKI (Gorski) Iacobus, can. Posnaniensis, 196, 203, 205.  
GOŚLICKI (Gosliczki) Laurentius, can. Crac., secr. regius, 110, 112.  
GOŚLICKI (Gosliczki) Paulus, frater Laurentii, can. Crac., secr. regius, 110, 112.  
GOSTINENSIS, 65.  
GOSTOMSKI Anselmus, pal. Ravensis, 107, 152-3, 167-8.  
GOSTOMSKI Hieronymus, succamer. Ravensis, 111-12.  
GOSTOMSKI Nicolaus, 167-8.  
GOSTOMSKI Stanislaus, cast. Sochaczewiensis, cap. Ravensis, 107, 110, 112, 153, 167-8.  
GOTTIA, 226.  
GRABOWIECKI (Grabonieczki) Sebastianus, 169-70.

GRAECIA, Graeci (Greci), Graeca fides, 6, 45-6, 66-7, 218.  
 GRAICZ, 248.  
 GREGORIANA (scil. Gregorii de Brzeziny) Confessio, 236.  
 GREGORIUS XIII (Buoncompagni), 96, 140-1, 169, 180, 183-4, 186, 193, 196-8, 200, 205-7, 222, 252, 273.  
 GREGORIUS Nazianzenus, s., 269.  
 GREGORIUS Nyssaenus, s., 45.  
 GREGORIUS Pauli, de Brzeziny, theologus, 235-6.  
 GRIBOWSKI v. Grzybowski.  
 GRNOWSKI v. Gronowski.  
 GRODECENSIS, 107.  
 GRODNA, Grodnensis, opp. in Lithuania, 136, 139-40.  
 GRONOWSKI (Grnowski) Ioannes, notarius castr. Calissiensis, 111.  
 GRZYBOWSKI (Gribowski, Grzibowski) Nicolaus, succamer. Varsaviensis, cap. Mlavensis, 111-12, 169.  
 GUAGNINUS Alexander, rerum gestarum scriptor, 92.  
 GUISE Carolus, de, card. Lotharingus, 261.  
 GULIELMUS marchio Brandenburgensis, archiep. Rigensis, 9.  
 GUSTAVUS I Wasa, rex Sueciae, 181-2.

## H

HABSBURGUM (Habsburg), 171.  
 HAGEMAS Christophorus, de Berego, comes perpetuus comitatus Zolnok, 116, 125.  
 HAJKO (Hayko) Ioannes, cast. Brestensis (in Lithuania), cap. Trabensis, 107.  
 HALICIENSIS, 65.  
 HARABURDA (Harrabort) Michael, orator Polonus in Moscovia, 172, 174.  
 HAYKO v. Hajko.  
 HEDVIGIS Jagellonica, uxor Ioachimi II electoris Brandenburgensis, 224-5, 227.  
 HEILSBERGA (Heilsperga, Lidzbark), 240-1.  
 HEITVIG (Heidvig) Augustinus, iudex Cibiniensis, 116, 126.  
 HELVETIA, 73.  
 HENRICUS I Borboniensis v. Condé.  
 HENRICUS II rex Galliae, 214.

HENRICUS Valesius, dux Andegavensis («*Monsignor d'Angiu*») rex Poloniae, *postea* Henricus III rex Galliae, 65, 74-7, 79, 85-6, 89, 90, 92, 98, 103-8, 115, 117-20, 125, 127, 129-30, 136-7, 142-3, 148, 154, 156, 158, 163, 174, 181-2, 186-7, 189, 196-7, 261, 265-7, 269-70.  
 HENRICUS VIII rex Angliae, 36, 45, 47.  
 HENRICUS dux Saxoniae, 225, 227.  
 HERACLIUS imperator, 220.  
 HERBEST (Herbestus) Benedictus, SJ, 245.  
 HERBURT (Herborth, Herborts) Ioannes, de Fulsztyn (Folsten), cast. Sanocensis, cap. Premisliensis, 74-5, 77, 107, 152-3, 167-8.  
 HERBURT (Herborth) Stanislaus, a Fulsztyn, cast. Leopoliensis, cap. Drohobicensis et Samboriensis, 107.  
 HERBURT Valentinus, ep. Premisliensis, 30, 36.  
 HERNESTUS v. Ernestus.  
 HERODES, 70, 256.  
 HERODIAS, 68.  
 HEROLDT v. Theobaldus.  
 HESHUSIUS (Hesshus, Hesusius) Tilemannus, theologus Lutheranus, *postea* ep. Sambiensis, 236.  
 HESYCHIUS (Isychius) Hierosolymitanus, presbyter, 46.  
 HIERONYMUS s., 44, 214, 216, 218.  
 HIERUSALEM, 222.  
 HILARIUS Pictaviensis, s., 67, 80, 83, 216, 219, 248-9.  
 HIMENAEUS v. Hymenaeus.  
 HISPANIA (Ispania, Spagna), Hispani (Spagnoli), Hispanicus, 4, 104-5, 170-1, 180.  
 HOSTIUS (Osius) Stanislaus, ep. Varmiensis, card., 11, 12, 24, 27-8, 31, 33-4, 36, 41-3, 49, 50, 52-3, 55, 57, 65, 79, 222, 229, 235, 237, 239-40, 243, 245, 247, 252, 257, 261, 265-6, 269, 271-2.  
 HUNGARIA (Ongaria, Ongeria, Ungaria), Hungari (Ongari, Ungari), Hungaricus (Ongaresco), 4, 5, 11, 97, 102, 104-5, 117, 126, 130-1, 148, 164, 167, 171, 174, 203, 229.  
 HUNIADIENSIS comitatus, 116, 126.  
 HURALDUS (Hurault) de Cheverny (Chiverni) Philippus, canc. Henrici Valesii, 75.  
 HUSSITAE (Husitae), 23, 257.  
 HYMENAEUS, haereticus, 214, 218.

## I

IACOBUS, 45, 47.  
 IACOMO Ioannes, Veronensis, 5.  
 IAGELLONICA Familia v. Jagellonia Familia.  
 IAKCHI Balthasar, de Kusaly, aulicus Stephani Bathorei, 116, 126.  
 IAZLOVIECZKI v. Jazłowiecki.  
 IŁOWSKI Alexander, pal. Plocensis, 170.  
 IŁOWSKI (Iłowski) Christophorus, vicecap. Visnensis, 169.  
 IŁŻA (Ilsa), opp. prope Radomiam, 256.  
 IMPORTUNUS, exconsul, 221.  
 INFLANCKI v. Livonia.  
 INGHELTERRA, INGHILTERRA v. Anglia.  
 INGOLSTADIUM (Ingolstadt), 180.  
 INOVLADISLAVIENSIS v. Iunivladislaviensis.  
 INOWLODENSIS, 65.  
 IOACHIMUS I elector Brandenburgensis, 223-5.  
 IOACHIMUS II elector Brandenburgensis, 223, 225.  
 IOANNES s., 91, 218, 221.  
 IOANNES I papa, 221.  
 IOANNES marchio Brandenburgensis, 226.  
 IOANNES III rex Sueciae, 9, 99, 104-6, 170-1.  
 IOANNES IV Basilides (Ivan Vasil'evič, Iwan Baslowiz), magnus dux Moscoviae, 39, 100, 104-6, 171-2, 193-4, 270.  
 IOANNES ALBERTUS dux Megapolensis, 39, 42-3.  
 IOANNES ALBERTUS rex Poloniae, 86, 88, 115, 127.  
 IOANNES Baptista, s., 68.  
 IOANNES CASIMIRUS comes pal. Rheni, 270.  
 IOANNES Chrysostomus, s., 211.  
 IOSIAS, 69.  
 IRPIŃSKI Iacobus, 169.  
 ISAIAS (Esaias), 66, 71, 215, 257.  
 ISDBIENSKI, ISDBIESKI v. Izdbieński.  
 ISLEBIUM (Eisleben), Islebiensis, civitas natalis M. Lutheri (in Saxonia), 71, 83, 235, 237, 254, 258, 263, 265.  
 ISMAINO v. Lismaninus.  
 ISPANIA v. Hispania.  
 ISRAEL, Israeliticus populus, 70, 218.  
 ISYCHIUS v. Hesychius.

ITALIA, Itali (Italiani), 4, 98, 170, 214, 221.  
 IUDA (Juda), 70, 222.  
 IUDAËI, Iudaicus populus, 66, 213, 221.  
 IUDAISMUS, 195, 221.  
 IULIANUS Apostata, imperator, 214.  
 IULIUS III pp. (Del Monte), 44, 214.  
 IUNIVLADISLAVIENSIS (Inovladislaviensis, Inowladislaviensis, Wloczlawiensis), 19, 23, 64-5, 157.  
 IUSTINIANUS imperator, 214, 220.  
 IUSTINUS imperator, 221.  
 IVAN, IWAN v. Ioannes IV Basilides.  
 IZDBIENSKI (Isdbieski, Isdbieski) Martinus, de Rusiec (Russiecz), scholasticus Crac., can. Gnesnensis, 196, 198, 202-5.

## J

JAGELLO v. Vladislaus Jagello.  
 JAGELLONIA, Jagellonica (Iagellonica) Familia, 118, 191, 270.  
 JANKOWSKI Christophorus, 112.  
 JANKOWSKI (Zankowski) Hippolytus, subiudex terrae Bielscensis, 111.  
 JARCZEWSKI (Jarczewski, Tarczewski) Ioannes, decanus Vlnensis, 196, 205.  
 JAROSLAVSKIJ (Jarosławsky), 171, 174.  
 JAROSZKOWSKI (Jaroskowski) Andreas, 169.  
 JAZŁOWIECKI (Iazlovieczki) Nicolaus, de Buczacz, palatinides Russiae, cap. Lubaczoviensis, 116, 120, 125.  
 JĘDRZEJOW v. Andreovia.  
 JETLISKI v. Kietliński.  
 JUDA v. Iuda.

## K

KĄROLEWSKI (Kackalowski, Kakałowski, Kokaliewski) Ioannes, can. Gnesnensis, 196, 202, 204, 205.  
 KALISSIENSIS, KALISKI v. Calissiensis.  
 KALOCZOWSKI v. Kołaczkowski.  
 KALPIŃSKI v. Kiepiński.  
 KAMIONNA, pagus prope Varsaviam, 124.  
 KAMOTI Blasius, aulicus Stephani Bathorei, 116, 126.  
 KAREMBES (Caransebes), districtus in Transilvania, 116.

- KARNICKI v. Karwicki.  
 KARNKOWSKI (Carnkowski) Stanislaus, ep. Cuiaviensis (Vladislaviensis), 103-4, 166, 168, 171, 196, 201, 206-7.  
 KARSINŃSKI (Carsinski) nob., 168.  
 KARTUZY (Certosa), 27, 47-8.  
 KARWICKI (Karnicki) Andreas, abbas Wąchocensis (Vacoczensis), 196, 205.  
 KAZAŃ (Casan, Casca), 172, 174.  
 KAZIMIRIENSIS v. Casimiria.  
 KEFFEI (Chefei) Ioannes, de Nozali, comes comitatus Colosiensis, 116, 126.  
 KENDI Alexander, de Lona, consil. Stephani Bathorei, 116, 126.  
 KENDI Franciscus, de Radnot, comes comitatus de Kikeleo, 116, 126.  
 KETTLER Gottardus, magister Ordinis Theutonicorum in Livonia, 9.  
 KIELCE, opp. in Polonia Minore, 256.  
 KIELPIŃSKI (Kalpinski) Matthias, cantor Vladislaviensis, 202, 205.  
 KIETLIŃSKI (Jetliski) Matthias, abbas Vitoviensis, 196, 205.  
 KIKELEO, comitatus, 116, 126.  
 KIOVIA (Kiiovia) Kioviensis (Kiioviensis, Kiiowski), 50-1, 72, 108, 112, 115, 117, 119-20, 124, 126, 139, 151.  
 KISZKA Nicolaus, de Ciechanowiec (Cziechanowiecz), pal. Podlachiae, 107.  
 KLENCK Rudolfus, nuntius Maximiliani II, 180.  
 KŁOCZEWSKI (Kłoczowski) Petrus, cast. Malogostensis, 110, 112.  
 KŁODZKI Andreas, 169.  
 KŁOMNICKI (Klomiczki) Christophorus, subiudex Vielunensis, secr. regius, 111-12.  
 KOBENZL v. Cobenzel.  
 KOCHANOWSKI Ioannes, 111.  
 KOLACZKOWSKI (Kaloczowski) Nicolaus, archidiac. Luceoriensis, 196, 205.  
 KOŁO (Kolo), Colensis, opp. in palatinatu Calissiensi, 52-3, 122, 238, 240.  
 KOMOROWSKI (Comorowski) Petrus, nob. Polonus, 132.  
 KONARSKI (Conarski) Adamus, de Kobylino (Cobyolino), ep. Posnaniensis, 14, 74-8, 269-70.  
 KONARSKI Ioannes, can. Plocensis, 203-4.  
 KONARSKI Ioannes, cast. Calissiensis, 107.  
 KONARZEWSKI Iosephus, archidiac. Vladislaviensis, 204.  
 KOŃCZYCE (Kunczyce) v. Mniszech.  
 KONDINSKIJ (Kondnusky), in titulo magni ducis Moscoviae, 171, 174.  
 KORCZYN, 122.  
 KORCZYN (Korczin) v. *etiam* Nova Civitas Korczyn.  
 KORNIS (Cornis) Michael, de Erdeo Zentgeorgii, comes fodinae salium Siculicalium, 116, 126.  
 KORNIS Wolfgangus, de Zeotpal, iudex, 116.  
 KÖRÖSSZEK v. Csáky.  
 KORSÁK (Korszag) Demetrius, 111-12.  
 KOŚCIELECKI Ioannes (Ianussius), pal. Siradiensis, 11, 12, 19-21, 23.  
 KOŚCIELECKI (Koscieczki) Lucas, ep. Posnaniensis, 196, 205.  
 KOŚCIELECKI Lucas, pal. Siradiensis, 22.  
 KOSKOWSKI Sebastianus, can. Vladislaviensis, 204.  
 KOSTKA Ioannes, pal. Sandomiriensis, cap. Marienburgensis, 143, 151, 154, 157, 266.  
 KOSTKA Petrus, ep. Culmensis, 168.  
 KOTKOWSKI (Kothkowski) Nicolaus, 111-12.  
 KOVALIENSIS, 64-5.  
 KRAKÓW, KRAKOWSKI v. Cracovia.  
 KRASIŃSKI (Crassinski) Albertus, cast. Sieprcensis, 107, 112.  
 KRASIŃSKI (Krassinczki) Andreas, iudex terrae Ciechanoviensis, 111-12.  
 KRASIŃSKI (Crassinski, Krassinsky) Franciscus, ep. Crac., 98, 104, 106, 198, 205, 252.  
 KRASIŃSKI (Crassinski) Ioannes, can. Crac., secr. regius, 110, 112.  
 KRASIŃSKI (Krassinski) Stanislaus, archidiac. Crac., 196, 198, 202-4.  
 KRZĘKOWIENSIS v. Krzeszoviensis.  
 KROMER v. Cromerus.  
 KROSNOWSKI Stanislaus, tribunus Ravensis, 153.  
 KROTOSKI (Crotoski) Ioannes, a Krotoszyn (Crotosin), pal. Iunivladislaviensis, 19, 23, 129-30, 142, 151, 153, 157.  
 KRUSVICENSIS (Crusvicensis), 64-5.  
 KRYSKI Stanislaus, cast. Raciąsensis, *postea* pal. Masoviae, 177, 179, 190, 194.  
 KRZCIECICE (Krzczencice) v. Niemsta Georgius.  
 KRZEPICENSIS v. Crepicensis.

KRZESZOVIENSIS (Krczekoviensis), 110.  
 KRZYWINENSIS (Crzivinensis), 65.  
 KRZYŻTOPORSKI (Christoporski) Petrus, dapifer Siradiensis, 111-12.  
 KUCHEN Sakarn v. Sugorskij.  
 KUNCZYCE v. Mniszech.  
 KURZBACH Gulielmus, de Trachenberg, orator Maximiliani II, 28, 36.  
 KUSALY v. Iakchi.  
 KYBURG (in titulo imperatoris), 171.

L

LACZ v. Łaszcz.  
 LAGO BIANCHO v. Beloe Ozero.  
 LANCICIENSIS (Lancitiensis, Lenciensis), 64-5, 107, 110-12, 168, 205.  
 LANCKOROMA (Lanscorona), Lanckoronensis (Lanczkronensis, Landsskronensis), arx, 107, 110, 271.  
 LANCKOROŃSKI Christophorus, cast. Malogostensis, 190, 194.  
 LANDENSIS, 64-5, 196.  
 LANSAC Guido Sangelasius, de, orator regis Galliae, 261, 263.  
 LANSORONA v. Lanckorona.  
 LATINUS, 66-7, 100.  
 LAUREO Vincentius, ep. Montis Regalis (vescovo del Mondevi), nuntius ap. in Polonia, 104, 140, 167-8, 196, 206-7, 271-2.  
 LAZAR Emericus, iudex, 116, 126.  
 LAZAR Franciscus, iudex, 116, 126.  
 LENCICIENSIS v. Lanciciensis.  
 LEO I imperator, 219.  
 LEOPOLIS, Leopoliensis (Lwowski), 38, 42, 64-5, 86, 107, 111, 114, 116, 119, 125, 131-2, 196, 245.  
 LEŚNIEWOLSKI (Lesznowski) Ioannes, 111.  
 LEŚNIEWOLSKI (Lesznowski) Martinus, 111.  
 LESZCZYŃSKI (Lesscinciczki) Raphael, cap. Radziejoviensis, 19, 20, 22-3, 152-3.  
 LEYDZINSKI v. Łękiński.  
 LEŻAJSCENSIS (Lieczakoisczensis), 110, 112.  
 LIA, 47.  
 LIBYA (Lybia), 214.  
 LICINIUS imperator, 214, 219.  
 LIDENSIS, 107, 111.  
 LIDZBARK v. Heilsberga.  
 LIECZAKOISCZENSIS v. Leżajscensis.

LIPPOMANO Aloisius, ep. Veronensis, nuntius ap. in Polonia, 6, 8.  
 LISMANINUS (Ismaino) Franciscus, Corcyranus, 7, 8.  
 LITHUANIA (Lithwania, Lituania, Litwania, Lithwa, Litwa), Lithuani (Lituaui), Lithuanicus (Litewski), 4, 6, 15, 27, 30, 50, 59, 74-5, 77, 85-6, 89, 91, 98-102, 105-11, 114-15, 117, 119-20, 122-4, 126-7, 129, 135-40, 145-6, 151-2, 160, 162, 168, 170, 172-3, 175-8, 183, 187-93, 238, 270-1.  
 LIVENSIS (Liwensis, Liwski, Lyviensis), 65, 110, 112, 168-9.  
 LIVONIA, Livones, Livoniensis (Inflancki), 9, 15, 77, 102, 105, 108, 114-15, 117, 119-20, 126-7, 137, 149, 164, 172-3, 259.  
 LOBKOWITZ Christophorus, a Poppel, orator Maximiliani II, 167-8.  
 LOCZ v. Łoś.  
 LODOVICUS v. Ludovicus rex Poloniae.  
 LOGA (Alogui) Martinus, a, 106.  
 LOGAU Matthias, a, orator Maximiliani II, 130.  
 LOGAWSKI v. Ługowski.  
 LOIS v. Ludovicus rex Poloniae.  
 LOKA Nicolaus, de, abbas Olivensis, 12.  
 LOMZENSIS, 111.  
 LONA v. Kendi Alexander.  
 LOPOTT v. Łopot.  
 LOSSOWSKI v. Łosowski.  
 LOTHARINGIA, Lotharingus, 261, 267.  
 LOVICIUM (Lovitium, Łowicz), Loviciensis (Lovicensis, Lovitiensis), 106, 110-11, 135, 145, 152, 154, 160-1, 167, 202, 204, 271.  
 LUBACZOVIENSIS (Lubacensis), 107, 116, 120, 125, 169.  
 LUBIENIECKI Stanislaus iunior, rerum gestarum scriptor, 15.  
 LUBLINUM (Lublino), Lublinensis, 64-5, 99, 110-11, 116, 119, 125, 139, 177, 190, 247, 249, 257.  
 LUCAS s., 213.  
 LUCAS ab Uniejów (Unicion, Vincion), can. Vladislaviensis, 202, 204-5.  
 LUCEORIENSIS (Luceriensis), 196, 203.  
 LUDOVICUS imperator, 211.  
 LUDOVICUS (Lodovicus, Lois) rex Poloniae, 115, 127.  
 LUDOVICUS dux Nivernensis v. Gonzaga Ludovicus.  
 LUGAS, districtus, 116.  
 LUSITANIA (Portugallo), Lusitanus, 46, 241.

LUTETIA PARISIORUM (Parigi, Parisii), Parisiensis, 74, 76-7, 90, 94, 103, 118, 265-6.  
LUTHERANISMUS, Lutherani (Lutheristae), 22, 64, 67, 69, 70, 236, 253-4.  
LUTHERUS Martinus, 83, 218, 240, 258.  
LUTOMIRSKI (Luthomieski, Luthomirski) Balthasar, cap. Siradiensis et Leżajscensis, 110, 112.  
LUXEMBURGUM (Luzenburg), 171.  
LWOWSKI (Lwowski) ab Ostroróg v. Ostroróg Lwowski.  
LWOWSKI v. Leopolis.  
LYBIA v. Libya.  
LYVIENSIS v. Livensis.

### L

ŁASKI (a Lasko, Laschi) Albertus, pal. Siradiensis, cap. Lanckoronensis, 75, 101-2, 104, 107, 110, 112.  
ŁASZCZ (Lacz) Alexander, cap. Chelmenensis, 111-12.  
ŁASZCZ (Laszcz) Stanislaus, de Strzemilec (Strzemielecz), 116, 120, 125.  
ŁĘKIŃSKI (Leydzinski) Nicodemus, cast. Naklensis, 107, 112.  
ŁOPOT (Łopot, Lopott) Ioannes, cap. Dzisnensis, 110, 112.  
ŁOŚ (Locz) Paulus, vexillifer Ciechanoviensis, 111-12.  
ŁOSOWSKI (Lossowski) Stanislaus, pincerna Ciechanoviensis, 111-12.  
ŁOWICZ v. Lovicium.  
ŁUGOWSKI (Logawski) Szaniawski Simon, praep. Miechoviensis, ep. nominatus Premisliensis, 110, 112.

### M

MACARIANI, 69.  
MADRUZZO Christophorus, card. Tridentinus, 259, 261.  
MAGDEBURGENSES, 236.  
MAHOMET BASSA (Macometto Bassa, Mehmet Bassa), supremus vesprius, 102, 193.  
MAHOMETISMUS, 68, 195.  
MAIOR POLONIA v. Polonia Maior.  
MAKOLIN (Mąkolin) v. Paulus a Mąkolin.  
MAKOVIENSIS, 111.  
MAKOWIECKI (Makoviczki) Matthias, notarius curiae archiepiscopi Gnesnensis, 170.  
MALIŃSKI Ianussius, militum ductor, 185.

MALOGOSTENSIS (Malagostensis), 64-5, 110, 190.  
MANICHEI, 68.  
MANTUA, Mantuanus, 8, 80, 83; v. Stancarus.  
MARCELLINUS s., papa, 256.  
MARCHIA, 105.  
MARCIANUS (Martianus) imperator, 211, 214, 249.  
MARCIONITAE, 68.  
MARE Hieronymus (Geronimo), 7, 8.  
MARIA (Stuart) regina Scotiae, 248-9.  
MARIA (Tudor) regina Angliae, 221.  
MARIENBURGENSIS (Marienburgensis), 39, 64, 266.  
MAROS, fluvius et districtus in Transilvania, 116.  
MARSZEWSKI (Marschewski) Adalbertus, 22-3.  
MARTIANUS v. Marcianus.  
MARTINUS V pp. (Colonna), 46.  
MASŁOWSKI Gabriel, tribunus Vielunensis, 111-12.  
MASŁOWSKI Valentinus, notarius castrensis Vielunensis, 111.  
MASOVIA (Massovia, Mazovia), Masoviensis (Masowszensis, Mazowiecki), 4, 15, 59, 64, 77, 105, 108, 114-15, 117, 119-20, 126, 151, 153, 177, 179, 194.  
MATTHATHIAS, 220.  
MAXENTIUS imperator, 214.  
MAXIMILIANUS II imperator, 27-8, 36-9, 48, 75, 79, 101-6, 108-10, 129, 131-7, 140-4, 146-51, 153-4, 156-7, 159, 163, 166, 168-72, 174, 178, 180-4, 186-90, 192-4, 247, 251, 269-72.  
MAXIMILIANUS archidux Austriae, filius Maximiliani II, 101, 104.  
MAXIMUS imperator, 219.  
MAZOVIA v. Masovia.  
MAZZOLINI Silvester, dictus Prieras, OP., 205.  
MECHELBERG, MECKLENBURG METELBURG v. Megapolis.  
MEDZERCZENSIS v. Międzyrzecensis.  
MEGAPOLIS (Mechelburg, Mecklenburg, Metelburg), Megapolensis, 38-9, 42-3.  
MEGGYES (Meges), opp. in Transilvania, 114, 116-17, 119, 125, 128, 131-2.  
MEHMET BASSA v. Mahomet Bassa.  
MELANCHTHON (Melanchton) Philippus, 70, 235-6, 248, 255, 260.  
MELCHIOR de Mościska, OP., confessor Sigismundi Augusti regis Poloniae, 11, 12.  
MELLER Reinholdus, consul Gedanensis, 111.

- MENNO (Meno) Simons, 258, 261.  
 METELBURG *v.* Megapolis.  
 MICIEWSKI (Miczewski) Marcus, subcap. Calissiensis, 111-12.  
 MIECHOVIENSIS, 110.  
 MIĘDZYRZECENSIS (Medzereczensis, Miedzyrecensis, Myediricensis), 65, 168.  
 MIELECKI (Mieleczki) Hieronymus, cap. Brzestensis Cuiaviensis, 110, 112.  
 MIELECKI (a Mielec, Milecz) Nicolaus, pal. Podoliae, exercituum R.P. generalis cap., 99, 101-4, 107, 111.  
 MIELEŃSKI (Mieleński, Millienski) Alexander, abbas Trzemesnensis, 196, 205.  
 MIELIŃSKI Christophorus, 111.  
 MIELNICENSIS, 111.  
 MILECZ *v.* Mielecki Nicolaus.  
 MINICZKI *v.* Niniński.  
 MINSSENSIS, 111.  
 MISCHOVIUS, MISKOWSKI *v.* Myszkowski.  
 MLAVENSIS (Mlanensis), 111, 169.  
 MŁODZIEJOWSKI (Młodziecowski) Hiacynthus, thesaurarius curiae R.P., 111-12.  
 MNISZECH (Mniszek) Georgius, de Magna Kończyce (Kunczyce), incisor R.P., cap. Sanocensis et Sokaliensis, 116, 119, 125.  
 MOCHICHENSIS *v.* Mozyriensis.  
 MOGIŁA *v.* Clara Tumba.  
 MOGILNENSIS, 196.  
 MOGUNTINUS, 223, 227.  
 MOHAMMED Girej, chanus Tartarorum, 185.  
 MONDEVÌ *v.* Laureo.  
 MONLUC (Monlucius, Montluc) Ioannes, ep. Valentinus, orator regis Henrici, 74-5, 261, 263.  
 MONOTHELITAE, 68.  
 MONS CASSINUS, 272-3.  
 MONS REGALIS *v.* Laureo.  
 MORAVIA, 171, 251.  
 MORONE (Morono, Moronus) Ioannes, card., 9, 11, 24-5, 42, 47, 55, 78, 178, 180, 183-4, 186, 191, 193, 206, 229, 231, 233, 251, 271-2.  
 MOŚCISKA, 11, 12.  
 MOSCOVIA (Moscaw), Moschi, Mosci, Moscovitae (Moscoviti), Moscoviticus, 4, 9, 39, 93-4, 100, 102, 105, 116, 171-4, 178, 180, 193, 238, 270, 273-4.  
 MOSES, 46.  
 MOZYRIENSIS (Mochichensis), 107, 111.  
 MŚCIBOW, Msciboviensis (Mscziboviensis), 107, 135, 138, 152.  
 MUNCERUS (Münzer) Thomas, 73-4.  
 MURADUS III *v.* Amuratus III.  
 MSTYCZOW *v.* Piąza.  
 MYDIRICENSIS *v.* Międzyrzecensis.  
 MYKITA *v.* Nikita.  
 MYSZKOWSKI (Mischovius, Miskowski) Petrus, R.P. vicecanc., ep. Plocensis, ep. nominatus Crac., 14, 44, 106, 153, 167-8, 171, 196.
- N
- NABUCHODONOSOR, 69.  
 NAKLENSIS (Naclensis), 64-5, 107.  
 NAPOLI *v.* Neapolis.  
 NAUMBURGUM, Naumburgensis (Numburgensis), 229-30.  
 NAZIANZENSIS, 269.  
 NEAPOLIS (Napoli), Neapolitanus (Napolitano), 4, 5, 105, 272.  
 NECTARIUS, patriarcha Constantinopolitanus, 269.  
 NEOCASTRENSIS, 42.  
 NERO imperator, 214.  
 NESTORIANI, 68.  
 NEUGARTEN *v.* Novgorod.  
 NEUGARTEN INFERIORE *v.* Niżnij Novgorod.  
 NICOLAITAE, 218, 221.  
 NICOLAUS I papa, 44.  
 NICOMEDIENSIS, 219.  
 NIEDZIAŁKOWSKI Andreas, subiudex terrae Plocensis, 111.  
 NIEDZIŃSKI Stanislaus, subiudex terrae Wyszogrodensis, 111.  
 NIEMEN, fl., 112.  
 NIEMOJEWSKI (Nyemoiowsky) Iacobus, 253, 257.  
 NIEMOJEWSKI (Nyemoiowsky) Ioannes, 253, 257.  
 NIEMSTA Georgius, de Krzcięcice (Krzczencice), cap. Varsaviensis, 116, 120, 125.  
 NIKITA Samojlovič (Mykyta Samonowitz), pal. Tveriensis, 173-4.  
 NINIŃSKI (Miniczki, Niniski) Albertus, can. Crac., 196, 205.  
 NINIVITAE, 69.  
 NISSENO *v.* Nyssaenus.  
 NIVERNENSIS dux *v.* Gonzaga Ludovicus.  
 NIŻNIJ NOVGOROD (Neugarten Inferiore), 171, 174.  
 NOBILIS Flaminius, 209, 222.  
 NORVEGIA, 226.  
 NOSKOWO *v.* Trąbski.



NOSKOWSKI Andreas, ep. Plocensis, 14 .  
 NOVA CIVITAS KORCZYN (Korczin), 70, 107, 254, 257.  
 NOVENSIS (Nonensis) conventus, 152-3.  
 NOWE MIASTO (Oppidum Novum, Novim), 168.  
 NOVGOROD (Neugarten), in titulo m. ducis Moscoviae, 174.  
 NOZALI v. Keffei.  
 NUMBURGENSIS v. Naumburgum.  
 NYSSAENUS (Nissenen), 45.

O

OBORSKIJ (Optarsky), in titulo m. ducis Moscoviae, 171, 174.  
 OBERNBURGER Petrus, secr. imperatoris, 180.  
 OCIESKI Ioannes, R.P. can., 7, 8.  
 OLECHNOWICZ Nicolaus, succamer. Lidensis, 111-12.  
 OLECHNOWICZ Petrus, 112.  
 OLEKOWICZ Georgius, dux Slucensis, 140.  
 OLIMIRSKI Petrus, vicecap. Vielunensis, 111.  
 OLISBONA, 241.  
 OLITA, opp. prope fluvium Niemen, Olitensis (Olothensis), 110, 112.  
 OLIVENSIS (Oливо), 41, 43, 48, 110, 204.  
 OLOMUCENSIS, 247, 249, 251.  
 ONGARI, ONGARIA, ONGARESCO, ONGERIA v. Hungaria.  
 OPALIŃSKI Andreas, R.P. marsc., cap. Rohatinensis et Sremensis, 107, 112, 152-3, 167-70, 175-6, 179, 187, 190, 194.  
 OPTARSKY v. Obdorskij.  
 OPTATUS, 218-19.  
 ORZECZOWSKI (Orichovius) Stanislaus, 80, 83.  
 OSEAS, 219.  
 OSIANDER Andreas, 235.  
 OSORIO Hieronymus, ep. Silvensis, 240-1.  
 OSSOLIŃSKI Hieronymus, cast. Sandomiriensis, 99, 104.  
 OSSOLIŃSKI (Ostolienski) Martinus, cap. Krzeszoviensis, 110, 112.  
 OSTACHOWSKI Stanislaus, nob., 169.  
 OSTRORÓG (Ostrorogius) Iacobus, 19, 20, 22-3.  
 OSTRORÓG Ioannes, de, 116, 120, 125.

OSTRORÓG Lwowski (Lvowski) Martinus, ab, 116, 120, 125.  
 OSTRZESSOVIENSIS (Ostrczessoviensis), 107, 110.  
 OSVIENCIMENSIS (Oswyecinensis), 65.  
 OTTO I (Otho) imperator, 211.

P

PAC (Pacz) Nicolaus, decanus Vilnensis, nominatus ep. Kiowiensis, postea cast. Smolenscensis, 50.  
 PADNIEWSKI Philippus, ep., Crac., R.P. Vicecan., 6, 8, 24, 41-2.  
 PALOTA v. Csáky Gabriel.  
 PANDOROSKI v. Powodowski.  
 PANKOWSKI Ioannes, praepositus Posnaniensis, 204.  
 PANNONIA, Pannonos, 226-7.  
 PARCZOVIA (Parczew, Parzaw, Parzow), Parczoviensis, 15, 16, 18, 19, 21, 23, 31, 36.  
 PARIGI, PARISII, PARISIENSIS v. Luttetia Parisiorum.  
 PARYS Hieronymus, 111-12.  
 PARZAW, PARZOW v. Parczovia.  
 PASIMONTANI, 258.  
 PAULUS s., 46, 68-9, 210, 212-14, 216, 218, 245-6, 260.  
 PAULUS III pp. (Farnese) 225.  
 PAULUS a Makolin (Makolin), abbas Plocensis, 196, 203-4.  
 PÉCS v. Quinque Ecclesiae.  
 PELEAS Ioannes, 241.  
 PELEZKHY (?), in titulo m. ducis Moscoviae, 171.  
 PELLEVÉ Nicolaus, de, card., archiep. Senonensis, 206-7.  
 PELPLINENSIS (Peplinensis), 204.  
 PEOKRI (Peocri) Gabriel, de Petrovinia, Transilvanus, 116, 126.  
 PEPLINENSIS v. Pelplinensis.  
 PERGAMUS, 218, 221.  
 PERMSKIJ (Pensky), in titulo m. ducis Moscoviae, 171, 174.  
 PERSAE, 45-6.  
 PETKI Michael, iudex, 116.  
 PETRICOVIA, Petricoviensis, 20, 23, 27-30, 35, 39, 41, 52-3, 89, 139, 152, 171, 195-6, 198, 203, 206, 247.  
 PETRONSKI v. Piotrowski.  
 PETROVINIA v. Peokri.  
 PETRUS s., 212, 256.  
 PETZ v. Espeisse.  
 PHALECZKI v. Fałęcki.  
 PHILIPOFSKI v. Filipowski.

- PHILIPPUS II (Filippus) rex Hispaniarum, 104-6, 180, 214, 248.  
 PIASTUS (Piasth, Piasto), 86, 99, 102, 135.  
 PICARDI *v.* Valdenses.  
 PICTAVIENSIS (de Poitiers) *v.* Hilarius s.  
 PIERZCHLIŃSKI (Prerzkliniski) Adalbertus, cap. Christburgensis, 111, 167-8.  
 PIGHIUS (Pigge) Albertus, theologus Traiectensis, 47, 272.  
 PILCHOWSKI (Pilichowski) Adamus, praep. Varsaviensis, *postea* ep. Chelmensis, 110, 112, 170.  
 PILCHOWSKI (Pilichowski) Iacobus, can. Varsaviensis, 169.  
 PILGNENSIS *v.* Pilsnensis.  
 PILSCENSIS *v.* Pincensis.  
 PILSNENSIS (Pilgnensis, Pilsensis, Pilznensis), 116, 119, 125, 202, 205.  
 PINSSENSIS (Pilsensis), 110.  
 PIOTROWSKI (Petronski) Ioannes, custos Posnaniensis, 202, 204-5.  
 PIRYŃSKI (Pirinski) Hieronymus, 111.  
 PISDRENSIS, 110.  
 PIUS IV pp. (Medici), 3, 6, 7, 13, 18, 24, 30-1, 33-5, 41-2, 44, 49, 51, 55, 197, 232, 240.  
 PIUS V pp. (Ghisleri), 49-51, 55, 104, 233, 246.  
 PLACILLA *v.* Galla Placidia.  
 PLAZA Ioannes, de Mstyczów, cap. Lubaczoviensis, 116, 120, 125.  
 PLESCOVIA, PLESKAUW *v.* Pskov.  
 PŁOCK (Plosca), Plocensis, 14, 43-4, 64-5, 87, 90, 104, 106, 110-11, 153, 167, 170-1, 195-6, 203-4, 207.  
 PODHAJCE (Podhaicze) *v.* Wolski Nicolaus.  
 PODLACHIA (Podlasie, Podlas), Podlachiensis (Podlaski), 77, 98, 107-8, 115, 117, 119-20, 126, 139.  
 PODŁODOWSKI Ioannes iunior, cast. Żarnoviensis, 177, 179, 190, 194.  
 PODOLIA, Podolicus, Podoliensis, 64, 99, 101-4, 107, 111, 116, 120, 124, 142, 158.  
 PODOSKI Lucas praep. Gnesnensis, 110, 112.  
 POISSY (Pois), 32, 36.  
 POLANECENSIS, 64-5.  
 POLANTIUS (Polanco) Ioannes, secr. generalis Societatis Iesu, theologus, 202, 205, 207.  
 POLONIA, POLONI, *passim*.  
 POLONIA MAIOR, 23, 110, 152.  
 POMERANIA, 9, 64, 105, 111, 196.  
 POMESANIENSIS (Pomaesaniensis) episcopatus, 41, 200.  
 PONĘTOWSKI (Ponentowski, Ponethowski) Iacobus, pincerna Lanciencis, 110-12.  
 PONODOWSKI *v.* Powodowski.  
 POPŁAWSKI Albertus, 111.  
 POPPEL *v.* Lobkowitz.  
 PORTICO Vincentius, dal, nuntius ap. in Polonia, 96.  
 PORTUGALLO *v.* Lusitania.  
 POSNANIA, Posnaniensis (Poznaniensis, Poznański), 14, 19, 21-3, 39, 42, 64-5, 74-8, 111-12, 123, 169, 196, 202-5, 269.  
 POWODOWSKI (Pandoroski, Ponedowski, Povodovski) Hieronymus, can. Posnaniensis, 196, 202, 205.  
 PRAGENSIS, 229.  
 PRAYNETUS, typographus, 16.  
 PRAŻMOWSKI Belina (Bilina) Nicolaus, succamerar. Czernensis, 111-12.  
 PREMETENSIS *v.* Przemętenis.  
 PREMISLIA, Premisliensis (Prezemisliensis), 30, 64, 104, 107, 112-12, 196, 203.  
 PRERZKLIŃSKI *v.* Pierzchliński.  
 PREZEMISLIENSIS *v.* Premislia.  
 PRIERAS *v.* Mazzolini.  
 PRINZ Daniel, orator Maximiliani II, 172.  
 PROBUCKI (Probuczki) Andreas, referendarius Gnesnensis, 202.  
 PROSECK *v.* Cobenzel.  
 PROSOVIA (Proszowice), opp. in districtu Miechoviensi, 247.  
 PROTASEWICZ Valerianus, ep. Vilnensis, 41, 196, 205.  
 PROVANA Traianus, secr. regius, 7, 8.  
 PRUCZKI, PRUSCHOWSKI *v.* Pruszkowski.  
 PRUSINOWSKI Gulielmus, ep. Olomucensis, 247, 249, 251.  
 PRUSSIA (Pruscia), Prutheni (Prutteni), Pruthenicus (Pruski), 3, 6, 9, 15, 22, 27, 59, 64, 77, 85, 102, 105, 108, 114-15, 117, 119-20, 126-7, 145-6, 149, 151-2, 160, 162, 164, 170, 175-7, 183, 187-8, 190-2, 200, 235, 265, 271.  
 PRUSZKOWSKI (Pruczki, Pruschowski) Albertus, archidiac. Zawichostenis, 202, 204-5.  
 PRZEMĘTENIS (Premetensis), 65.  
 PRZERADOWSKI Ioannes, tribunus Rosanensis, 111-12.  
 PRZEREBSKI Ioannes, archiep. Gnesnensis, R.P. vicecanc., 5.

PSKOV (Plescovia, Pleskauw), 171, 174.  
PSTROKOŃSKI Stanislaus, 116, 120, 125.  
PTOLOMAEUS *v.* Gallius.  
PULCHERIA imperatrix, soror Theodosii II, 220.

## Q

QUINQUE ECCLESIAE (Pécs), Quinqueecclesiensis, 28, 36, 42-3, 106, 130.

## R

RACHEL, 47.  
RACIASENSIS (Racziasnensis, Raziensis), 65, 177, 179, 190, 194.  
RADNOT *v.* Kendi Franciscus.  
RADOMIENSIS, 65.  
RADZIEJOWIENSIS, 19, 20, 22-3, 152.  
RADZIEJOWSKI (Radzieiewski) Ioannes, 114, 116, 120, 125, 169.  
RADZIMIŃSKI Stanislaus, cast. Czernensis, cap. Livensis, 110, 112, 168-9.  
RADZIVILLORUM domus (casa Radzivila), 102.  
RADZIWIŁŁ (Radczivil) Christophorus Nicolaus, M.D.L. exercituuum campester cap. et pocillator, 110, 112.  
RADZIWIŁŁ Elisabeth, uxor Nicolai Mielecki, 104.  
RADZIWIŁŁ Nicolaus « Niger », pal. Vilnensis, M.D.L. canc., 7-9, 27, 38-9, 104.  
RADZIWIŁŁ (Radzivil) Nicolaus « Rufus », dux in Dubinki et Birże, pal. Vilnensis, M.D.L. canc., 102, 104, 107.  
RADZIWIŁŁ (Radveilius) Nicolaus Christophorus, marsc. curiae Lithuanicae, 75.  
RATISBONA (Regensburg), Ratisbonensis, 142, 153, 157, 166, 271-3.  
RATOTH *v.* Geflaffi.  
RAVA, Ravensensis, opp. in Masovia, 64-5, 107, 110-11, 152-3, 167-8.  
RAZIENSIS *v.* Raciaensis.  
REČZAJSKI (Reczajski, Redczajski) Albertus, cap. Varsaviensis, 110, 112, 168-9.  
REMBIELIŃSKI (Rebielinski) Ioannes, can. Gnesnensis, 202, 204.  
RESZKA (Rescius) Stanislaus, secr. cardinalis Hosii, 261, 263, 265.  
RHENUS, fl., 83, 270.

RIGA, Rigensis, 9, 38-9, 42.  
RJAZANSKIJ (Rososky), in titulo m. ducis Moscoviae, 171, 174.  
ROGOSNENSIS, 64-5, 107, 110.  
ROHATINENSIS, 107  
ROKOSSOWSKI (Rokosawski) Iacobus, cast. Sremensis, cap. Ostrzeszoviensis, 107, 110, 152-3, 167-8.  
ROMA, Romanus, 7, 24, 39, 40, 48-51, 55, 77, 87, 106, 108, 130, 132, 135, 141-3, 151, 159, 169, 172, 174, 178, 180, 197, 201-2, 207, 225-6, 231-2, 239, 245-6, 251-2, 255, 257, 261, 263, 265-6.  
ROMANUM IMPERIUM, 105, 158, 165, 171, 175, 178, 187, 189.  
ROSANENSIS Ducatus, 105.  
ROSANENSIS (Bosanensis), 111-12.  
ROSENBERG Gullelmus, a, orator Maximiliani II, 130.  
ROSOSKI *v.* Rjazanskiij.  
ROSPERIENSIS, 64-5.  
ROSSIA *v.* Russia  
ROSTOVSKIJ (Rostuosky), in titulo m. ducis Moscoviae, 171, 174.  
ROZRAŻEWSKI (Rosrassowski) Hieronymus, praep. Plocensis et Vratislaviensis, 98, 104, 110, 112.  
ROZRAŻEWSKI (Rozdrzazewski, Rozrazowski) Ioannes, praep. Plocensis, 153, 167.  
RUCKI (Ruczki) Vincentius, prior Sanctae Trinitatis Lovicii, 202.  
RUDNICKI (Rudniczki) Clemens, custos Gnesnensis, 204.  
RUGGIERI Iulius, nuntius ap. in Polonia, 40, 42.  
RUSIEC, Russiec *v.* Izdbieński Martinus.  
RUSSIA (Rossia), Rutheni (Rutteni), Ruthenicus (Ruski), 8, 15, 30, 59, 64, 77, 85, 102, 108, 111, 114-20, 125-7, 131-2, 151, 171-2, 185.  
RUSTICUCCI Hieronymus, card., ep. Senogalliensis, 206-7.  
RYPINENSIS, 64-5.

## S

SABELLIANI, 68.  
SAMBIENSIS episcopatus, 200, 236.  
SAMBORIENSIS (Samboricensis), 107.  
SAMOGITIA, Samogitiensis (Zmoydzki), 4, 15, 59, 77, 108, 110, 114-15, 117, 119-20, 126, 151.  
SAMOSATENSES, 67-8.  
SAMUEL, 219.  
SANDECENSIS, 64-5.

- SANDOMIRIA (San Domiro), Sandomiriensis (Sandomierski, Sandomiriensis), 64-5, 99, 111-12, 123, 151, 157, 179, 265-6.
- SANOCENSIS, 65, 74-5, 77, 107, 116, 119, 125, 152, 167.
- SAURMANN Valentinus, orator Maximiliani II, 48.
- SAVLOCENSIS (*recte*: Santocensis?), 65.
- SAXONIA (Sassonia), 9, 79, 83, 225, 227.
- SBOROSCHI, SBOROSKI, SBOROW *v.* Zborowski.
- SCARNOVIENSIS *v.* Żarnoviensis.
- SCHALCALDICUM *v.* Schmalcaldicum.
- SCHAWINCZKI *v.* Szczawiński.
- SCHEMBEGH *v.* Schomberg.
- SCHENBURG, 248.
- SCHMALCALDICUM (Schalcaldicum, Schalcaidicum, Smalcaldicum) foedus, 237, 254.
- SCHMOLENZKAW *v.* Smolensk.
- SCHOMBERG (Schembegh) Caspar, rothmagister Gallicus, 79.
- SCHOMBERG (Schembegh) Georgius, frater Casparis, 79.
- SCHÖNAU Fabianus, a, orator Maximiliani II, 130.
- SCHWENCKFELD Caspar, 91.
- SCIRICENSIS *v.* Szczyrzec.
- SCLAVISKI *v.* Sławiński.
- SCLAVONIA, 171.
- SCOTIA, 226, 237, 248.
- SCYTHIA, Scythae (Scytae), Scythicus (Scyticus), 93-4, 181.
- SCZAWICZKI *v.* Szczawiński.
- SEBENISCH *v.* Sibirskij.
- SECYGNIEWSKI (Secignoschi, Socygniowski) Iacobus, cap. Szydloviensis, 101-2, 104, 110, 112.
- SENDOMIRIENSIS *v.* Sandomiria.
- SENOGALLIENSIS, 207.
- SENONA (Sens), Senonensis, 206-207.
- SERESSOVIENSIS, 110.
- SERVETUS Michael, 255, 257-8, 260-1.
- SIBIRSKIJ (Sebenisch), in titulo m. ducis Moscoviae, 171, 174.
- SICULICALIS regio, Siculicalis salis fodina, 116, 126.
- SIDLOVIENSIS *v.* Szydloviensis.
- SIEDMIOGRODZKI *v.* Transilvania.
- SIENIŃSKI Ioannes, archiep. Leopoliensis, 196.
- SIEPRCENSIS (Szieprcensis), 65, 107.
- SIERADIENSIS *v.* Siradiensis.
- SIERAKOWSKI Ioannes, pal. Lancienensis, 168.
- SIGISMUNDUS I rex Poloniae, 22, 65, 86-8, 115, 127, 223, 258.
- SIGISMUNDUS magnus dux Lithuaniae 127.
- SIGISMUNDUS a Stężyca (Staziocza), iuris utr. doctor, 202, 204.
- SIGISMUNDUS Augustus rex Poloniae, *passim*.
- SIKORSKI Ioannes, can. Gnesnensis, 202.
- SILESIA (Slesia), 37, 52, 105.
- SILESIA INFERIOR (Slesia Inferiore), 171.
- SILESIA SUPERIOR (Slesia Superiore), 171.
- SILVENSIS (Sylvensis), 240-1.
- SILVESTRINA summa, 207.
- SIMONS *v.* Menno Simons.
- SION, 258.
- SIRADIENSIS (Sieradiensis, Syradiensis), 11, 19-23, 64-5, 75, 107, 110-12.
- SITTICH *v.* Altemps.
- SKARGA Petrus, SJ, 245.
- SKULSKI (Skluski) Stanislaus, 111-12.
- SŁAWIŃSKI (Sclaviski, Slavinski) Michael, can. Posnaniensis, 202, 204-5.
- SLESIA *v.* Silesia.
- SŁOMOWSKI Stanislaus, archiep. Leopoliensis, 38, 42-3, 86, 89.
- SŁOŃCZEWSKI Stanislaus, 169.
- SŁONENSIS (Słoński), 65.
- SŁOŃSKI (Gloroski) Stanislaus, can. Plocensis, 204.
- SLUCENSIS dux *v.* Olelkowicz Georgius.
- SŁUPECKI Stanislaus, cast. Lublinitis, 99, 104.
- SŁUŻEWO *v.* Uchański Paulus.
- SMALCALDICUM *v.* Schmalcaldicum.
- SMOLENSK (Schmolenzkaw), Smolencensis, 51, 171, 174.
- ŚNIATYN (Sniathinum), opp. in Russia, 132.
- SOBOCKI (de Sobota, Szobotha) Dobrogostius, dapifer Posnaniensis, 111-12.
- SOCALIENSIS *v.* Sokaliensis.
- SOCHACZEVIENSIS (Sochacoviensis), 65, 107, 110, 152, 167.
- SOCIETAS IESU (presbyteri Societatis Iesu, preti de Gesù), 49, 53, 202, 207, 241, 243-6.
- SOCZIGNIEWSKI *v.* Secygniowski.
- SOKALIENSIS (Socaliensis), 116, 119, 125.
- SOLCENSIS, 110.
- SOLDAVIENSIS districtus, 22.

- SOLIKOWSKI (Sulikowski) Ioannes Demetrius, a Solki (Sulki), scholasticus Vladislaviensis et Lancienciensis, secr. regius, 130, 142, 151, 153, 157, 196, 205.
- SOLON, legislator, 215.
- SOMLYO *v.* Batory.
- SPAGNA, SPAGNOLI *v.* Hispania.
- SPICIMIRIENSIS, 65.
- SREMENSIS (Szremensis, Szremski), 64-5, 107, 110, 152, 167.
- SRODENSIS (Sredensis), 52, 87.
- STANCARUS (Stancaro) Franciscus, Mantuanus, 7, 8, 69, 80-1, 83.
- STANISLAUS s., ep. Cracoviensis, 67.
- STAROŻREBSKI (Starosrzebski) Adalbertus, ep. Chelmensis, 14, 106.
- STARZECHOWSKI Albertus, de Starzechowice, succamerar. Leopoliensis, palatinides Podoliae, 114, 116, 119, 125.
- STAZIOCZA, STENSICIA, STENSIZZE *v.* Stężycza.
- STEPHANUS Bathoreus (Batori, Batorius, Batory, Battori, princeps Transilvaniae, Transilvanus), rex Poloniae, 97, 102-3, 113-15, 117, 119, 126, 128-9, 131-6, 138, 140-2, 144-6, 151, 153-4, 157, 159-60, 162, 164, 166, 170-1, 173-8, 180, 183, 186-94, 196, 205, 209, 269-71.
- STĘŻYCZA (Staziocza, Stensicia, Stensizze, Steziczka), Stensiciensis (Stensissiensis), 98, 142-3, 154, 157-8, 204-5; *v. etiam* Sigismundus a Stężycza.
- STIRIA, 171.
- STOBNICA, 83.
- STOLLER (Stoler) Wolfgangus, consul Leopoliensis, 111-12.
- STRZEMILEC (Strzemielecz) *v.* Łaszcz Stanislaus.
- SUBLACUM (Subiaco), 272.
- SUECIA (Suetia, Suetia), 9, 95, 99, 100, 105, 170, 181.
- SUENCFELDIANI (asseclae Casparis Schwenckfeld), 91.
- SUEVIA (in titulo imperatoris), 171; *v. etiam* Suecia.
- SUGORSKIJ (Kuchen Sakarn Iwanowicz Bilosersky), orator Ioannis IV Basilidis ad imperatorem, 171-2, 174.
- SULEIOVIENSIS (Suleoviensis), 196.
- SULIKOWSKI *v.* Solikowski.
- SULIOK (Sulio) Emericus, de Zopor, protonotarius Stephani Bathorei, 114, 116, 126.
- SULKOWSKI (Sulkowski) Vladislaus, 169.
- SUMLIO *v.* Batory.
- SUNYER Franciscus, SJ, 244-5.
- SYLVENSIS *v.* Silvensis.
- SYRADIENSIS *v.* Siradiensis.
- ŚWIERSKI (Świrski, Szwiński) Ioannes, dux, marsc. M.D.L., 111-12.
- SZAFRANIEC Stanislaus, cast. Biecen-sis, 177, 179, 190, 194.
- SZARFENBERG M., impressor Cracoviensis, 63.
- SZCZAWIŃSKI (Szczawiczki) Matthias, cast. Podlachiae, 107.
- SZCZAWIŃSKI (Schawinczki) Paulus, cast. Brzezinensis, cap. Sochaczowiensis, 107, 112.
- SZCZEKARZEWICE (Szczekarzowice) *v.* Tarło Ioannes.
- SZCZYRZEC (Szczyrzyce), Sciricensis, 110, 112.
- SZIEPRCZENSIS *v.* Sieprcensis.
- SZLACHETKA (Ślachetka) Stanislaus, consul Sandomiriensis, 111.
- SZMOWSKI (Simowski) Melchior, 111-12.
- SZOBOTHA *v.* Sobocki.
- SZYDLOVIENSIS (Sidloviensis), 110, 112.

T

- TABIANA (Tabiena) summa, 202, 207.
- TALWOSZ (Talvos) Nicolaus, cast. Samogitiae, cap. Duneburgensis, 110, 112.
- TAŃSCHI *v.* Uchański.
- TAŃSKI Simon, succamer. Ciechanowiensis, 111-12.
- TARANOWSKI (Taranoschi) Andreas, orator Polonus in Turcia, 99, 104.
- TARCZEWSKI *v.* Jarczewski.
- TARŁO Ioannes, de Szczekarzowice (Szczekarzowice), pal. Lublinensis, cap. Pilsnensis, 116, 119, 125, 190, 194.
- TARNAWSKI Petrus, 111.
- TARNAWSKI Ioannes (conte de Tarnoth), cast. Crac., exercituum R.P. generalis cap., 7, 8.
- TARNAWSKI Stanislaus (conte di Tarnow), cast. Czechoviensis (il signor Cecoschi), 99, 101-2, 104, 107, 112, 130, 132.
- TARNAWSKI Stanislaus, subdapifer Lancienciensis, 111-12.

- TARTARIA, Tartari, 6, 118, 142, 153, 158, 172, 181-2, 185.
- TCZEW *v.* Dirsavia.
- TECZYN (Tentzin) 176.
- TECZYŃSKI Andreas, pal. Belzensis, 143, 151, 154, 157, 177, 179, 190, 194.
- TECZYŃSKI (conte di Tencino) Ioannes, cubicularius maior, cast. Wojnicensis, 98, 100, 104, 153, 167-8.
- TECZYŃSKI Stanislaus, pal. Crac., 7, 8.
- TENCINO *v.* Teczyński Ioannes.
- TENTZIN *v.* Teczyn.
- TEOREOG *v.* Török.
- THEODRETUS, ep. Cyri, 45-6.
- THEODORICUS rex Ostrogothorum, 219, 221.
- THEODOSIANI, 69.
- THEODOSIUS I imperator, 211, 214, 219, 220, 249.
- THEODOSIUS II imperator, 220.
- THEOBALDUS, nuntius imperatoris (Theobaldus Heroldt), 169.
- THEUTONICORUM Ordo (Ordine Theutonico), 9.
- THIMOTHEIANI *v.* Timotheiani.
- THINECENSIS *v.* Tyniecensis.
- THLUMACZ *v.* Thumacz.
- THOMAS a Drobin (Drobiun), can. et officialis Loviciensis, 202, 204.
- THORNI Thomas, aulicus Stephani Bathorei, 116, 126.
- THORUNENSIS *v.* Torunia.
- THYATIRA, 218, 221.
- TICOCZIN *v.* Tykocin.
- TIGURINI, Tigurina (Tygurina) Confessio, 68-9, 236.
- TIMOTHEIANI (Thimotheiani), 69.
- TIROLUM (Tyrol), 171.
- TLUMACZ (Thlumacz), opp. in Russia, 132.
- TOCHARKY *v.* Ugorskij.
- TOMPA Stephanus, banus districtuum Karembes (Caransebes) et Lugas, 116, 126.
- TORCELLIANUS *v.* Delfino Ioannes.
- TORDENSIS comitatus, 116, 126.
- TORGAV (Torga), opp. in Saxonia, 79.
- TÖRÖK (Teoreog) Valentinus, de Eminig, comes perpetuus comitatus Huniadiensis, 116, 123.
- TORUNIA (Turonium), Toruniensis (Thorunensis), 111, 273-4.
- TRABENSIS, 107.
- TRACHENBERG *v.* Kurzbach Gulielmus.
- TRAIANUS *v.* Provana.
- TRAIECTENSIS, 47.
- TRAMBSKI (Trambski) Andreas, a Noskowo, cap. Rosanensis et Makoviensis, 111-12.
- TRAMBSKI (Tranboski) Florianus, a Noskowo, cap. Ciechanoviensis, 111-12.
- TRANSILVANIA (Transylvania), Transilvanus (Transylvanus, Transylvanicus, Siedmiogrodzki), 11, 97, 99, 114-20, 125-6, 128, 132, 135-6, 138, 141-2, 144-6, 148, 151, 153-4, 157, 159-60, 162-4, 173, 175, 183, 187-9, 191-4, 269-71.
- TRENTO *v.* Tridentum.
- TRIDEISMUS, Trideistae, 67, 69, 253.
- TRIDENTUM (Trento), Tridentinum Concilium, 13, 24, 32, 40-1, 44, 46, 57, 197-204, 206, 239-40, 259.
- TRINITARIJ, 22, 30, 91.
- TROCENSIS (Trocki), 107, 111, 123.
- TRZECIESKI Andreas, 246.
- TRZEMESNENSIS (Tremesnensis), 196.
- TUCHOLIENSIS, 107.
- TURCIA (Turchia), Turcae (Turchae, Turchi), Turcicus (Turchesco), 45, 73, 78, 94, 97-101, 104-5, 118, 130, 146-8, 161, 163-4, 173, 176, 178, 181-3, 188-9, 192-3, 225, 227, 236, 265-6, 270.
- TURONIUM *v.* Torunia.
- TVER' (Tuwir), Tverskij (Twerski), 171, 174.
- TYGURINA Confessio *v.* Tigurina Confessio.
- TYKOCIN (Ticoczin), 171.
- TYNIECENSIS (Thinecensis), 196.
- TYROL *v.* Tirolum.

U

- UCHAŃSKA Catharina, 153.
- UCHAŃSKI Iacobus, ep. Vladislaviensis, *postea* archiep. Gnesnensis, 12, 18, 28-44, 48, 50-5, 63, 85-6, 89, 90, 98, 100-1, 103-5, 108, 111, 133-4, 140-1, 143-7, 152-4, 157, 159-62, 167-70, 175-7, 183-4, 187-91, 194, 196, 198, 205-7, 231, 233, 238, 240, 255, 257, 261, 263.
- UCHAŃSKI (Tanschi) Paulus, comes de Szuzewo, pal. Belzensis, 100-1, 104, 106, 110, 112, 169-70.
- UCHAŃSKI Stanislaus, vicecap. Wyszogrodensis, 111-12.
- UDALRICUS (Huldericus) rex Vandalorum, 219.
- UDORSKIJ (Udarsky), in titulo m. ducis Moscoviae, 171, 174.

UDRZYCKI (Udriczki) Iacobus, can.  
Crac., secr. regius, 110, 112.  
UDVARHELY (Udvarseli), comitatus in  
Transilvania, 116, 126.  
UGORSKIJ (Tocharky), in titulo m. du-  
cis Moscoviae, 171, 174.  
UNGARIA v. Hungaria.  
UNIEJÓW (Unicion) v. Lucas ab  
Uniejów.  
URBANUS III papa, 44.  
URZĘDÓW v. Valentinus ab Urzędów.

## V

VACOCZENSIS v. Wąchocensis.  
VAGROVECENSIS v. Wągrowiecensis.  
VALACHIA, 93-4.  
VALDENSES (alias Picardi), 67.  
VALENTINIANUS imperator, 214, 249.  
VALENTINUS v. Monluc.  
VALENTINUS ab Urzędów, archidiaconus.  
Premisliensis, 196.  
VALKAI Nicolaus, comes comitatus  
Colosiensis, 116, 126.  
VANDALI, 219.  
VARGOCZKI v. Wargocki.  
VARMIIENSIS (Vermiensis, Warmien-  
sis), 11, 24, 27-8, 31, 33-4, 41-2, 49,  
52-3, 64, 79, 83, 229, 235, 237, 239-40,  
243, 245, 247, 252, 257, 261, 265-7,  
269, 271-2.  
VARNENSIS v. Vladislaus III.  
VARSAVIA (Varsovia, Varszovia, Var-  
zavia, Warsavia, Warschavia, War-  
sovia, Warszovia, Warszawa), Var-  
saviensis (Varschaviensis, War-  
soviensis, Warszawski), 29-32, 52-3,  
59-61, 63-5, 73, 77, 87-7, 90, 92-3, 95,  
98-100, 102-3, 106-7, 110-11, 114, 117-  
18, 124, 129-31, 133-7, 139-43, 145-9,  
151-2, 154, 156-8, 160, 162-4, 166-71,  
177-8, 185, 188-9, 191-2, 195-6, 207,  
244, 252, 257, 261, 271.  
VARSEVISCHI, VARSEVITUS v. War-  
szewicki.  
VAS Georgius, de Czegie, comes co-  
mitatus Colosiensis, 116, 126.  
VATICANA Bibliotheca, 45.  
VENCESLAUS doctor, medicus regius,  
237-8.  
VENETIA, Veneti (Venetiani), 5, 104.  
VERGERIUS (Vergerio) Petrus Paulus,  
7, 8.  
VERMIENSIS v. Varmiensis.  
VERONA, 5-7.

VIATSKIJ (Wiaszky), in titulo m. du-  
cis Moscoviae, 171, 174.  
VICLICZKI, VIELIZCHI v. Wielicki.  
VICTOR s., 219.  
VIELUNIA (Vielun, Wieluń), Vielunen-  
sis (Wyeclunensis), 23, 52, 65, 91,  
111.  
VIENNA (Wien), 129-31, 146-7, 162,  
175-6, 190-1.  
VIGILANTIUS, presbyter, 214.  
VILNA, Vilmensis (Wileński), 4, 7, 9,  
27, 38, 41, 50, 99, 102, 107, 123, 139,  
196, 203.  
VINCIONUS v. Lucas ab Uniejów.  
VISCHAGRODENSIS, VISCHORADENSIS v.  
Wyszogrodensis.  
VISCOVIA, VISKOVIIUM v. Wyszaków.  
VISKOWSKI v. Wyszkowski.  
VISNENSIS (Wisnensis), 65, 112, 169.  
VISSELEN (Wisselem) Nicolaus, de,  
protonotarius Stephani Bathorei,  
116, 126.  
VITEZ (Vites) Gabriel, comes comita-  
tus Tordensis, 116, 126.  
VITHKOWSKI v. Witkowski.  
VITOLDUS (Vitholdus, Vitoudus) ma-  
gnus dux Lithuaniae, frater Vla-  
dislai Jagellonis, 86, 115, 127.  
VITOVIIENSIS (Vithoviensis), 196.  
VLAČIĆ v. Flaccus.  
VLADIMIR (Woldomir), 171, 174.  
VLADISLAUS (Wladislaus) Jagello, rex  
Poloniae, 21, 86, 91, 115, 127.  
VLADISLAUS III (Ladislaus, Wladi-  
slaus) « Varnensis », rex Poloniae  
et Hungariae, 86, 104, 115, 127.  
VLADISLAVIA (Wladislavia), Vladi-  
slaviensis (Vuladislaviensis, Wladi-  
slaviensis), 14, 23, 42, 49, 53-4, 64,  
196, 201-6, 231-2.  
VOINICENSIS v. Wojnicensis.  
VOLINIA (Volhinia, Volonia, Volynia),  
Voliniensis (Wołyński), 77, 98, 104,  
108, 115, 117, 119-20, 124, 126, 139,  
185.  
VOLKOVIIENSIS, 110.  
VOLMARIA (Volmar, Volmer), opp. in  
Livonia, 9.  
VOLONIA v. Volinia.  
VOLOVICZ v. Wołowicz.  
VOLSKI v. Wolski.  
VOLYNIA v. Volinia.  
VORONIECZKI v. Woroniecki.  
VOYNA v. Woyna.  
VRATISLAVIA (Vradislavia, Wratista-  
via), Vratislaviensis, 12, 104, 106,  
110, 196, 205.  
VULADISLAVIENSIS v. Vladislaviensis.

## W

WĄGROWIECENSIS (Vagrovecensis), 196.  
 WARGOCKI (Vargoczki) Bartholomaeus, can. Leopoliensis, 196.  
 WARMIENSIS *v.* Varmiensis.  
 WARSAVIA, WARSCHAVIA, WARSZOVIA, WARSZAWA *v.* Varsavia.  
 WARSZEWICKI (Varsevischi) Christophorus, rerum gestarum scriptor, 101, 104.  
 WARSZEWICKI (Varssevitius) Stanislaus, SJ, litterarum studiosus, 245.  
 WĄCHOCENSIS (Vacoczensis), 196.  
 WIASZKY *v.* Viatskij.  
 WIELICKI (Vicliczki, Vielizchi) Matthias, decanus et officialis Vladislaviensis, 202, 204-5.  
 WIELUŃ *v.* Vielunia.  
 WIERZBICKI Victorinus, ep. Luceoriensis, 196, 205.  
 WILAMOWSKI Ioannes, ep. Camenecensis, 225, 227.  
 WILEŃSKI *v.* Vilna.  
 WINKELBRUCH Ioannes, Coloniensis, Gedanensium copiarum dux, 184-5.  
 WISLICENSIS, 65.  
 WISNENSIS *v.* Visnensis.  
 WISSELEM *v.* Visselen.  
 WISSOGRODENSIS *v.* Wyszogrodensis.  
 WITKOWSKI (Vithkowski) Andreas, vicecap. Posnaniensis, 111-12.  
 WITTEMBERGA, Wittembergensis, 67-8, 218, 236.  
 WLADISLAUS *v.* Vladislaus.  
 WLADISLAVIA, WLADISLAVIENSIS *v.* Vladislavia.  
 WLOCZLAWIENSIS *v.* Iunivladislaviensis.  
 WNUK Stanislaus, consul Sandomiensis, 111.  
 WOLDOMIR *v.* Vladimir.  
 WOJNICENSIS (Voinicensis, Woinicensis, Woynicensis), 64-5, 152, 167.  
 WOLSKI Nicolaus, ep. Chelmensis, *postea* Vladislaviensis, 14, 42, 49, 50, 53-5, 231.  
 WOLSKI (Volski) Nicolaus, de Podhajce (Podhaicze), gladifer R.P., cap. Crepicensis, 102, 104, 110, 112.  
 WOLSKI Dunin Petrus, ep. Plocensis, R.P. vicecanc., 107, 110, 195, 207.  
 WOLKOWYSK (Wolkowisk), 122.  
 WOŁOWICZ (Volovicz) Eustachius, cast. Trocensis, M.D.L. vicecanc., 107.

WOŁODKOWICZ (Zolodchowicz) Martinus, iudex terrester Minscensis, 111-12.  
 WOŁYŃSKI *v.* Volinia.  
 WORONIECKI (Voronieczki) Iacobus, praepositus Gieranensis et Loviciensis, 110, 112, 153, 205.  
 WOYNA (Voyna) Laurentius, M.D.L. curiae thesaurarius, cap. Pinscensis et Olitensis, 110, 112.  
 WOYNICENSIS *v.* Wojnicensis.  
 WRATISLAVIA *v.* Vratislavia.  
 WULGAUSSKY *v.* Bolgarskij.  
 WURTEMBERG (Wurtenburg), in titulo imperatoris, 171.  
 WYCLUNENSIS *v.* Vielunia.  
 WYSZKÓW (Viscovia, Viskovium), 13, 14.  
 WYSZKOWSKI (Viskowski) Albertus, iudex Bielscensis, 111-12.  
 WYSZOGRODENSIS (Vischogradensis, Vischoradensis, Wissogrodensis), 65, 111.

## Z

ZABICZKI *v.* Zabicki.  
 ZABOROWSKI Ioannes, praep. Lanciencensis, 110, 112.  
 ZACROZINENSIS *v.* Zakroczymensis.  
 ZACHARIAS, 222.  
 ZACROZINENSIS *v.* Zakroczymensis.  
 ZACYNTHINUS (Zacintinus) *v.* Comendone.  
 ZAJĄCZKOWSKI (Zayaczkowski) Albertus, 111.  
 ZAJĄCZKOWSKI (Zaiaszkovius) Paulus, scholasticus Olomucensis, 257.  
 ZAKROCZYMENSIS (Zabroczimensis, Zacrozinensis), 65, 111-12.  
 ZALIŃSKI Matthias, cast. Gedanensis, cap. Tucholiensis etc., 107, 111.  
 ZAMOYSKI Ioannes, R.P. vicecanc., 75, 104.  
 ZAMOYSKI Iosephus, Iacobi Uchański agens Romae, 49-51, 55, 233.  
 ZANCHI Hieronymus (Geronimo), 7, 8.  
 ZANKOWSKI, *v.* Jankowski.  
 ZARNOVIENSIS (Scarnoviensis), 65, 177, 190.  
 ZARNOVECENSIS, 204.  
 ZAWICHOSTENSIS (Zavicostensis), 64-5, 202, 204.  
 ZBARASKI Stephanus, de Korybutów (de Coributhow et in Zbaras), pal. Trocensis, 107, 111.



ZBOROWSKI (Sboroschi, Zborovius) Andreas, marsc. curiae R.P., 104, 269.

ZBOROWSKI (a Sborow, Sboroschi) Christophorus, pocillator curiae R.P., 101-2, 104, 110, 112.

ZBOROWSKI (Sboroski) Ioannes, 185.

ZBOROWSKI Martinus, cast. Cracoviensis, 38-9.

ZBOROWSKI Petrus, pal. Cracoviensis, 132, 166, 190.

ZBOROWSKI Samuel, aulicus Stephani Bathorei, 116, 126.

ZENTGEORGII v. Kornis Michael.

ZEOTPAL v. Kornis Volfgangus.

ZISMURENSIS v. Żyźmory.

ZMOYDZKI v. Samogitia.

ZOLNOK, comitatus, 116, 125.

ZOŁODCHOWICZ v. Wołodkowicz.

ZOPOR v. Suliok Emericus.

ZUKOVIENSIS v. Żukoviensis.

ZVOLINENSIS, 111.

ZWINGLI (Zvinglius) Udalricus, 235, 258.

ZWINGLIANI (Zvingliani), 254-5.

Z

ZABICKI (Zabiczki) Iacobus, succamer. Zakroczymensis, 111-12.

ZUKOVIENSIS (Zukoviensis), 204.

ŻYŻMORY, Żyźmoriensis (Zismurensis), 107, 112.



FINITO DI STAMPARE CON I TIPI DELLA

TIP. EDIGRAF - ROMA - TEL. 8271694

NEL MESE DI NOVEMBRE 1984



## ELEMENTA AD FONTIUM EDITIONES (cont.)

- XIV — *Collectanea ex rebus Polonicis Archivi Orsini in Archivo Capitolino Romae*, I pars. Ed. W. WYHOWSKA DE ANDREIS, pp. VI+234, 177 doc. (A.D. 1575-1668), 4 tab., 1965.
- XV — *Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas*, IV pars. Ed. V. MEYSZTOWICZ, pp. VI+340, 211 doc. (A.D. 1576-1587), 5 tab., 1966.
- XVI — *Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas*, V pars. Ed. V. MEYSZTOWICZ, pp. VII+336, 227 doc. (A.D. 1587-1590), 5 tab., 1966.
- XVII — *Res Polonicae ex Archivo Musei Britannici*, II pars. Ed. C. H. TALBOT, pp. VII+311, 169 doc. (A.D. 1411-1616), 2 tab., 1967.
- XVIII — *Collectanea ex rebus Polonicis Archivi Orsini in Archivo Capitolino*, II pars. Ed. W. WYHOWSKA DE ANDREIS, pp. VIII+256, 140 doc. (A.D. 1669-1676), 4 tab., 1968.
- XIX — *Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas*, VI pars., Ed. V. MEYSZTOWICZ, pp. VIII+429, 121 doc. (A.D. 1556-1620), 4 tab., 1968.
- XX — *Res Polonicae ex Archivo Regni Daniae*, II pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA et G. STEEN JENSEN, 266 doc. (A.D. 1577-1696), 4 tab., pp. VI+324, 1969.
- XXI — *Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas*, VII pars. Ed. V. MEYSZTOWICZ, 187 doc. (A.D. 1491-1696), 2 tab., pp. VIII+262, 1970.
- XXII — *Documenta Polonica ex Archivo Parmensi*, I pars. Ed. V. MEYSZTOWICZ et W. WYHOWSKA DE ANDREIS, doc 183 (A.D. 1535-1588), pp. VIII+210, 2 tab., 1970.
- XXIII — *A Documenta Polonica ex Archivo Parmensi*, II pars. Doc. NN. 184-319 (A.D. 1598-1772), *B. Documenta Polonica ex Archivo Capitulari in Brisighella*. 63 doc. (A.D. 1578-1588), Ed. V. MEYSZTOWICZ et W. WYHOWSKA DE ANDREIS, p. 297, 2 tab., 1970.
- XXIV — *Res Polonicae ex Archivo Regni Daniae*, III pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA et G. STEEN JENSEN, 152 doc. (A.D. 1419-1564), pp. VIII+301, 4 tab., 1971.
- XXV — *Res Polonicae ex Archivo Regni Daniae*, IV pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA et G. STEEN JENSEN, 78 doc. (A.D. 1563-1572), 6 tab., pp. VIII+248, 1971.
- XXVI — *Res Polonicae ex Archivo Mediceo Florentino*, I pars. Ed. V. MEYSZTOWICZ et WANDA WYHOWSKA DE ANDREIS, 145 doc. (A.D. 1559-1589), 4 tab., pp. VIII+320, 1972.
- XXVII — *Res Polonicae ex Archivo Mediceo Florentino*, II pars. Ed. V. MEYSZTOWICZ et WANDA WYHOWSKA DE ANDREIS, 262 doc. (A.D. 1589-1612), pp. VIII+377, 1972.
- XXVIII — *Res Polonicae ex Archivo Mediceo Florentino*, III pars. Ed. V. MEYSZTOWICZ et WANDA WYHOWSKA DE ANDREIS, 205 doc. (A.D. 1613-1626), 4 tab., pp. VIII+376, 1972.
- XXIX — *Res Polonicae ex Archivo Regni Daniae*, V pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA et G. STEEN JENSEN, 139 doc. (A.D. 1578-1630), 5 tab., pp. VIII+376, 1972.
- XXX — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, I pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, 447 doc. (A.D. 1525-1548), 9 tab., pp. XV+259, 1973.
- XXXI — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, II pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. NN. 448-854 (A.D. 1549-1562), 7 tab., pp. IX+241, 1974.
- XXXII — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, III pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. NN. 855-1237 (A.D. 1563-1572), 10 tab., pp. VIII+268, 1974.
- XXXIII — *Res Polonicae ex Archivo Regni Daniae*, VI pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA et G. STEEN JENSEN, 140 doc. (A.D. 1632-1699), 5 tab., pp. X+20, 1974.
- XXXIV — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, IV pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. NN. 1-212 (A.D. 1525-1530), 6 tab., pp. XVI+230, 1975.
- XXXV — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, V pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. NN. 213-551 (A.D. 1531-1537), 3 tab., pp. X+228, 1975.
- XXXVI — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, VI pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. NN. 552-761 (A.D. 1538-1542), 3 tab., pp. VIII+227, 1975.
- XXXVII — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, VII pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. NN. 762-1501 (A.D. 1543-47), 4 tab., pp. VIII+256, 1976.

- XXXVIII — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, VIII pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. NN. 1052-1215 (A.D. 1548-49), 6 tab., pp. XII+206, 1976.
- XXXIX — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, IX pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. NN. 1216-1424 (A.D. 1550-53), 4 tab., pp. VIII+226, 1976.
- XL — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, X pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. NN. 1425-1724 (A.D. 1554-1559), 3 tab., pp. X+226, 1976.
- XLI — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XI pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. NN. 1725-2009 (A.D. 1560-1566), 4 tab., pp. VIII+226, 1977.
- XLII — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XII pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. NN. 2010-2220 (A.D. 1567-1572), 4 tab., 1977, pp. X+196, 1977.
- XLIII — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XIII pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. NN. 1-269 (A.D. 1534-1565), 4 tab., pp. VIII+228, 1978.
- XLIV — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XIV pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. NN. 1-156 (A.D. 1546-1567), 3 tab. pp. VIII+190, 1978.
- XLV — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XV pars., Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. NN. 1-197 (A.D. 1525-1572), 6 tab., pp. X+192, 1977.
- XLVI — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XVI pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. 1-172 (A.D. 1525-1535), 4 tab., pp. X+188, 1979.
- XLVII — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XVII pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. 173-302 (A.D. 1536-1538), 4 tab., pp. VIII+213, 1979.
- XLVIII — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XVIII pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. 303-419 (A.D. 1539-1541), pp. VIII+246, 1979.
- XLIX — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XIX pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. 420-526 (A.D. 1542-1548), 5 tab., pp. VIII+214, 1980.
- L — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XX pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. 527-602 (A.D. 1549-1568), pp. VIII+212, 4 tab., 1980.
- LI — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano* XXI pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. 1-258 (A.D. 1525-1528), pp. X+196, 4 tab., 1980.
- LII — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XXII pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. 259-676 (A.D. 1529-1531), pp. X+284, 1981.
- LIII — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XXIII pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. 677-1081 (A.D. 1532-1534), 2 tab., pp. X+272, 1981.
- LIV — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XXIV pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. 1082-1379 (A.D. 1535-1536), pp. X+241, 1982.
- LV — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XXV pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. 1380-1587 (A.D. 1537-38), pp. VIII+190, 1982.
- LVI — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XXVI pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. 1588-1868 (A.D. 1539-40), pp. X+282, 1982.
- LVII — *Res Polonicae ex Archivo Regiomontano*, XXVII pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. 1869-2183 (A.D. 1541-1542) pp. VIII+248, 1983
- LVIII — *Documenta ex Archivo Cardinalis Ioannis Morone ad Poloniam spectantia, quae in Archivo Secreto Vaticano asservantur*, I pars. Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. 1-128, (A.D. 1561-1580), pp. IX+251, 1984.
- LIX — *Documenta ex Archivo Cardinalis Io. Morone ad Poloniam spectantia, quae in Archivo Secreto et in Bibliotheca Vaticana asservantur*, II pars, Ed. C. LANCKOROŃSKA, doc. 1-108, (A.D. 1539-1579), pp. IX + 300, 1984.
- LX — *in praeparatione*

#### DEPOSITARII:

« International Book Distributors »  
 LIBRERIA  
 117-120, Piazza Montecitorio  
 00186 ROMA

Orbis (London Ltd.)  
 66, Kenway Road  
 London S.W 5

Institutum Historicum  
 Polonicum Romae  
 19, Via Virgilio Orsini  
 00192 ROMA